

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KÜRTLERDE AİDİYET, KİMLİK VE
MİLLİYETÇİLİK: BATMAN ÖRNEĞİ
Mert EREKMEKÇİ
DOKTORA TEZİ
UYGULAMALI SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
NİSAN 2022
ELAZIĞ

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
UYGULAMALI SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

KÜRTLERDE AİDİYET, KİMLİK VE MİLLİYETÇİLİK: BATMAN ÖRNEĞİ

HAZIRLAYAN
Mert EREKMEKÇİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ

NİSAN 2022
ELAZIĞ

BEYAN

Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım **“Kürtlerde Aidiyet, Kimlik ve Milliyetçilik: Batman Örneği.”** başlıklı doktora tezimin içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../.../...20...

Mert EREKMEKÇİ

İTHAF

Bu çalışmanın tüm aşamalarında gerekli destek ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım, değerli Hocam Prof. Dr. Zahir KIZMAZ'a ve ilk danışman hocam Prof. Dr. Mahmut ATAY'a teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmam boyunca araştırma ile ilgili görüşme talebimi geri çevirmeyen bütün görüşmecilere, katkıları ve anlayışları için minnettarım. Çalışmam süresince araştırma konumla ilgili görüşmelerimde ve kaynak temininde bana yardımlarını esirgemeyen değerli meslektaşım Remziye ERDEM'e ve uzun saatler süren çalışmalarına sabır gösteren sevgili eşim Dilek'e teşekkür ederim.

Mert EREKMEKÇİ

ÖNSÖZ

Günümüzde Türkiye’de siyasal ve toplumsal düzlemde yaşanan birçok sorunda ortak noktanın demokratikleşmeyle ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Demokratikleşme temelinde yaşanan sorunların odağında ise milliyetçi düşünceler, söylemler ve eylemlerin yer aldığı görülmektedir. Siyasal ve sosyal ayrışmalar, aidiyet ilişkileri ve bunların modern temelleriyle etnik gruplar ve uluslaşma pratikleri yaşanan bu sorunları derinleştirmektedir. Bu temelde Türk toplumunun bekasında Kürt milliyetçiliğinin temellerinin ve niteliklerinin anlaşılmasının kritik bir öneme haiz olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum çalışmanın önemini ortaya koymakla birlikte çalışmanın temel motivasyonudur.

Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan sosyal dinamiklerin ve Kürt milliyetçiliğinin dinamiklerinin incelendiği bu çalışmada, sosyal dinamikler olarak devlet politikaları, şiddet eylemleri, terör, ötekileştirici söylemler, siyaset, din, eğitim ve uluslararası etmenler konu kapsamında ele alınmıştır. Türkiye’de Kürt milliyetçiliği ve Kürt kimliğinin, milliyetçi ideolojilerin etkisiyle yeni bir form kazanması süreciyle ilgili yapılan çalışmalara bir katkı sunulması amaçlanmıştır.

Çalışmalarda bilgi ve tecrübeleriyle beni aydınlatan danışmanım sayın **Prof. Dr. Zahir KIZMAZ**’ a teşekkürlerimi sunarım.

....../....../20...

Mert EREKMEKÇİ

İÇİNDEKİLER

BEYAN	I
İTHAF	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
ÖZET.....	IX
ABSTRACT	XI
TABLolar LİSTESİ.....	XIII
EKLER LİSTESİ	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ	XV
1. GİRİŞ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	5
2.1. Araştırmanın Konusu	5
2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	6
2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	8
2.4. Araştırmanın Yöntemi	9
2.5. Araştırma Evreni, Örneklem Seçimi	10
2.6. Araştırma Teknikleri ve Veri Toplama	12
2.7. Verilerin Analizi	13
2.8. Araştırma Evreni “Batman” a İlişkin Bazı Bilgiler.....	14
3. KURAMSAL ÇERÇEVE	22
3.1. Kimlik ve Kimliğe İlişkin Yaklaşımlar	22
3.2. Kimlik Türleri.....	25
3.2.1. Ulusal/Milli Kimlik.....	25
3.2.2. Kültürel Kimlik.....	27
3.2.3. Etnik Kimlik	28
3.2.4. Teritoryal Kimlik	29
3.2.5. Siyasal Kimlik.....	30
3.2.6. Dini Kimlik.....	31
3.2.7. Üst Kimlik ve Alt Kimlik.....	32
3.3. Kimliğe İlişkin Kuramlar	33
3.3.1. Özcü Kuram.....	33
3.3.2. Yapılandırmacı Kuram.....	34
3.3.3. Sembolik Etkileşimci Kuram.....	34
3.3.4. Sosyal Kimlik Teorisi	35
3.4. Etnisite Olgusu ve Etnisitenin İlişkili Olduğu Faktörler	36
3.4.1. Etnisite ile İlişkili Yaklaşımlar.....	48

3.4.1.1. İlkçi Kuram.....	48
3.4.1.2.Araçsalcı Kuram	50
3.4.1.3. İnşacı Kuram	51
3.4.2. Etnisite ve Milliyetçilik İlişkisi.....	52
3.5. Milliyetçilik ile İlgili Kuramlar.....	54
3.5.1. İlkçi (Primodalist) Kuram.....	57
3.5.2. Modernist Yaklaşım	59
3.5.3. Etno-Sembolcü Yaklaşım.....	60
3.6. Tarihsel Süreçte Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişmesi	61
3.6.1. Osmanlı’da Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişmesi	61
3.6.2. Türkiye Cumhuriyeti’nde Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişmesi.....	64
3.6.3. Türkiye’de Kürt Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi.....	73
4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI.....	84
4.1. Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Milliyetçiliğinin Gelişiminde Etkili Olan Dinamikler.....	84
4.2. Görüşmecilerin Kürt Milliyetçiliği Hakkındaki Görüşleri.....	85
4.3. Kürt Milliyetçiliğinin Gelişimine Etki Eden Faktörler	92
4.3.1. Modernleşme Dinamikleri ve Kürt Milliyetçiliği	92
4.3.2. Radikal Bir Hoşnutsuzluk Unsuru Olarak Göçün Yarattığı Tepki	97
4.3.3. Kentleşme ve Kent Bilincinin Gelişimi	106
4.3.4. Ekonomik Gelişmeler	112
4.4. İdeolojik Faktörün Etkisi.....	119
4.5. Kürt Milliyetçiliğinin Siyasal Kaynakları	123
4.5.1. Kimlik Siyasetini Önceleyen Mücadeleler	132
4.5.2. Kürt Siyasi Parti ve Örgütlerinin Faaliyet ve Mücadeleleri.....	135
4.5.3. Ortadoğu’daki Son Dönemdeki Siyasi Gelişmeler	144
4.5.4. Ulus Devlet Talebi	149
4.6. Kürt Dili ve Anadilde Eğitim Talebi	155
4.7. PKK Terör Örgütünün Gerçekleştirdiği Şiddet Eylemlerinin Kürt Milliyetçiliğinin Gelişiminde Etkisi.....	167
4.7.1. PKK Örgütünün Şiddet Politikası ve Kürt Milliyetçiliği.....	168
4.8. Devlet Kaynaklı Anti Demokratik Uygulamalar ve Kürt Milliyetçiliği.....	173
4.8.1. Devlet Şiddeti ve Kürt Milliyetçiliği	173
4.8.2. Ayrımcılık ve Ötekileştirici Politikaya Maruz Kalma Yönündeki Algılar	175
4.8.3. Mağduriyet Söylemi	181

4.8.4. Eşitsizlik Algısı	183
4.9. Kürt Aktörlerin ve Aydınların Milliyetçiliğin Gelişmesindeki Etkisi	186
4.10. Kürt Medyasının Milliyetçiliğin Gelişmesindeki Etkisi.....	195
5. KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİNİN NİTELİKLERİ.....	208
5.1. Kürt Milliyetçiliği ve Sosyalizm	208
5.2. Kürt Milliyetçiliği ve Demokrasi	215
5.3. Kürt Milliyetçiliği ve Din.....	218
5.4. Kürt Milliyetçiliği ve Şiddet	231
5.5. Kürt Milliyetçiliği ve Ayrılkçılık.....	233
6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	237
KAYNAKÇA	253
EKLER.....	273
ÖZ GEÇMİŞ	

ÖZET

Doktora Tezi

KÜRTLERDE AİDİYET, KİMLİK VE MİLLİYETÇİLİK: BATMAN ÖRNEĞİ

Mert EREKMEKÇİ

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Uygulamalı Sosyoloji Bilim Dalı

NİSAN – 2022, Sayfa: XV +276

Bu çalışma, Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinde etkili olan toplumsal dinamiklere ve Kürt milliyetçiliğinin niteliklerine odaklanmaktadır. Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan faktörler içerisinde özellikle modernleşme dinamikleri (göç, kentleşme, sosyo-ekonomik gelişme, ulus devlet bilinci vb.), siyasal dinamikler (Kürt siyasi partiler ve terör örgütleri vb), yanlış devlet politikaları ve uygulamaları, Kürt milliyetçiliği veya örgüt kontrolündeki medyanın etkisi, 1990'lı yıllarda bölgelerde artan çatışmalar ve son dönemde Ortadoğu'daki gelişmeler gibi unsurlar ele alınıp açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada Kürt milliyetçiliğinin; sosyalizm, din, şiddet ve demokrasi gibi unsurlarla olan ilişkisi de ele alınmıştır.

Araştırma, Batman ili özelinde 2014-2015 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, nitel bir araştırma olan etnografik yöntem tercih edilmiştir. Örneklem olarak amaçlı örneklem ve araştırma tekniği olarak da derinlemesine mülakat teknikleri kullanılmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu, Kürt milliyetçiliğini savunan 18-60 yaş aralığında farklı toplumsal statülere sahip kadın ve erkeklerden oluşan 50 kişi oluşturmaktadır. Görüşmecilerden bilgi toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Çalışmada Kürt milliyetçiliğinin gelişim dinamikleri üzerinden özellikle tarihsel süreç içerisinde karşılaşılan veya maruz kalınan hak ihlalleri, bazı modernleşme dinamikleri, PKK terör örgütünün etkisi, kitle iletişim araçlarının ve yayınlarının etkisi ve etnisite eksenli taleplerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu süreçte Kürtlerin etnik çıkarları temelinde yeni bir Kürt ulusunun inşasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Günümüzde nispeten kitlesel ve örgütlü bir yapıya kavuşan Kürt milliyetçiliğinin etnik temelinde ayrılıkçı bir nitelik arz ettiği söylenebilir. Aynı zamanda Kürt milliyetçiliğini savunan Kürt siyasi parti ve örgütlerinin, Kürt milliyetçiliğinin örgütlenmesi ve tabana yayılması noktasında önemli bir işlev gördüğü saptanmıştır. Bununla beraber Kürt dilinin ve özerklik taleplerinin, Kürt milliyetçiliğinin gelişimini etkileyen diğer önemli unsurlar olarak öne çıktığı dikkat çekmiştir. Kürt milliyetçiliğinin ideolojik temellerinin oluşumunda etkili olduğu varsayılan PKK örgütünün özellikle 1990'lı yıllardan sonra Kürt milliyetçiliğini yoğun bir şekilde kışkırttığı ve provoke ettiği gözlemlenmiştir. Örgütün, sosyalist ideolojisinin yerine milliyetçi söylemlerini öne çıkardığı ve Türk halkı ve devlet karşıtlığı üzerinden bir Kürt milliyetçiliğini inşa etmeye çalıştığı bulgusu elde edilmiştir. Bu durum, Kürt milliyetçiliğinin günümüzde şiddet içeren ayrılıkçı niteliğini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülenlerden hareketle Kürt milliyetçiliğinin niteliğinin; seküler, ayrıştırıcı ve dışlayıcı, şiddet unsurlarını içeren, düşmanlık üzerinden kurgulanan, antidemokratik ve tepkisel olduğu tespiti yapılmıştır. Ayrıca tarihsel süreç içerisinde yaşanmış olumsuzluklar üzerinden bir mağduriyet söylemi geliştirildiği ve bu mağduriyet söyleminden beslenen bir Kürt milliyetçiliği inşa edildiği tespiti yapılmıştır. Burada abartı ifadeler ve kurgular da ciddi anlamda yer almaktadır. Bu kapsamda Kürt milliyetçilik söyleminin, yoğun bir nefret ve düşmanlık üretecek bir hafızaya yaslandığı gözlemlenmektedir. Araştırmada saptanan diğer önemli bir husus ise, günümüzde Kürt milliyetçiliğinin niteliğinin PKK örgütü tarafından şekillendirildiğidir.

Anahtar Kelimeler: Kürt Milliyetçiliği, Kürt milliyetçiliğinin Dinamikleri, Kürt Milliyetçiliğinin Nitelikleri

ABSTRACT

Doctorate Thesis

Belonging to the Kurds, Identity and Nationalism:

The Case of Batman

Mert EREKMEKÇİ

Master's Thesis (Seminar) / Ph.D. Thesis (Seminar)

FIRAT UNIVERSITY

Graduate School of Social Sciences

SOCIOLOGY

Applied Sociology Program

APRIL- 2022, Page: XV+276

This study focuses on the social dynamics that are effective in the development of Kurdish nationalism and the characteristics of Kurdish nationalism itself. Among the factors that are effective in the development of Kurdish nationalism, especially modernization dynamics (migration, urbanization, socio-economic development, nation-state awareness, etc.), political dynamics (Kurdish political parties and terrorist organizations, etc.), wrong governmental policies and practices, the influence of the media that are under control of Kurdish nationalist or organization, the increasing conflicts in the regions in the 1990s and the recent developments in the Middle East have been discussed and tried to be explained. In addition, in the study; the relationship of Kurdish nationalism with terms such as socialism, religion, violence and democracy is also discussed.

The research was carried out between 2014 and 2015 in Batman province. In the study, the ethnographic method, which is a qualitative research, was preferred. The purposive sampling method and in-depth interview techniques were used as research techniques. The sample group of the research consists of 50 people, between the ages of 18-60, who defend Kurdish nationalism, and who have different social statuses. A semi-structured interview form was used as the data collection technique from the interviewees.

In the study, it has been determined that especially the violations encountered or exposed in the historical process, some modernization dynamics, the PKK terrorist organization, mass media and publications and ethnic-oriented demands have been effective on the development dynamics of Kurdish nationalism. It is understood that the aim of this period is to build a new Kurdish nation on the basis of the ethnical benefits of the Kurds. It can be said that Kurdish nationalism has a separatist character on its ethnic basis and has gained a relatively massive and organized structure today. At the same time, it has been determined that Kurdish political parties and organizations that defend Kurdish nationalism play an important role in the organization and spread of Kurdish nationalism. Besides, it was noted that the Kurdish demands for autonomy and language can be seen as other important factors affecting the development of Kurdish nationalism. It has been observed that the PKK organization, which is assumed to be effective in the formation of the ideological foundations of Kurdish nationalism, has intensely provoked Kurdish nationalism, especially after the 1990s. It has been found that the PKK emphasizes its nationalist discourses instead of its socialist ideology and tries to build a Kurdish nationalism through opposition to the Turkish

people and the government. This point reveals that Kurdish nationalism still maintains its violent separatist character today.

Based on the interviewers opinions, within the scope of the research, the nature of Kurdish nationalism has been determined to be secular, discriminatory and exclusionary, containing elements of violence, built on hostility, antidemocratic and reactive. In addition, it has been determined that an expression of unjust treatment that has been developed over the negativities experienced in the historical process and a Kurdish nationalism has been built that fed from this discourse of suffering. Here, exaggerated expressions and fictions are also seriously included. In this context, it is observed that the discourse of Kurdish nationalism is based on a memory that may generate intense hatred and hostility. Another important issue identified in the research is that the nature of Kurdish nationalism today is shaped by the PKK organization.

Keywords: Kurdish Nationalism, Dynamics of Kurdish nationalism, Characteristics of Kurdish Nationalism

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1.	1950-2015 Yılları Arasında Batman'ın Nüfusu, Nüfus Artış Oranları	15
Tablo 2.	Batman'ın 1985-2015 Yılları Arasında Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Göç Hızı	15
Tablo 3.	2009-2015 Yılları Arasında Türkiye ve Batman İşsizlik, İşsizlik Oranları, Türkiye Genç İşsizlik Oranı, Batman Genç İşsiz Oranı, İşgücüne Katılım, İstihdam Oranları ve TRC3 Bölgesi Kayıt Dışı İstihdam Oranları	17
Tablo 4.	2009-2015 Yılları Arasında İkametgâhı Batman Olup Cezaevine Girenlerin Sayısı ve İşledikleri Suç Türleri.....	19
Tablo 5.	Batman'da 1990-2015 Genel Seçim Sonuçlarına Göre Siyasi Partilerin Aldığı Oy Oranları ...	20
Tablo 6.	Batman'da 1994-2014 Yerel Sonuçları	20

EKLER LİSTESİ

EK 1: Görüşme Soruları	273
EK 2: Görüşmeci Listesi	275

KISALTMALAR LİSTESİ

ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DDKO	: Doğu Devrimci Kültür Ocakları
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
İŞİD	: Irak –Şam İslam Devleti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe Hükümeti
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye KoministPartisi
TKDP	: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
TÜPRAŞ	: Türkiye Petrol Rafinerileri
YPG	: Halk Koruma Birlikleri
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

1. GİRİŞ

Fransız ihtilaliyle birlikte ortaya çıkan ve zaman içinde tüm dünyayı etkisi altına alan milliyetçi düşünceler, kimliklerin inşasında ve toplumların değişmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda 19.yy'dan itibaren Anadolu'da ortaya çıkan toplumsal hareketlerin anlaşılmasında milliyetçi hareketlerin önemli bir yeri vardır. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan ayrılıkçı hareketlerin arka planında milliyetçi düşüncelerin yer aldığını ifade etmek yanlış olmaz. Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan milliyetçilik temelli hareketlerden bir tanesi de Kürt milliyetçiliğidir. 19.yy başlarında ortaya çıkan Kürt milliyetçiliği, başlangıçta kültürel bir etkinlik olarak, sınırlı bir alanda kendini göstermiştir. Ancak Kürt milliyetçiliğinin toplumsal alanda belirginleşmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla eş zamanlıdır. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte bir yönüyle Kürt milliyetçiliği, Türk milliyetçiliğinin gelişimine koşut olarak şekillenmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte ulus temelli politikaların öne çıkması, belirli Kürt gruplarında etnik temelde arayışları hızlandırmıştır.

Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde özellikle 1960'dan sonraki gelişmeler bir dönüm noktası oluşturacak düzeydedir. Bu yıllar Kürt milliyetçiliğinin Türk solu ile yaptığı ittifaklarla legal siyasette kendini gösterdiği, ideolojik siyasetin kamusal alana hâkim olduğu yıllardır. 1970'li yıllar ise kamusal alana hâkim olan ideolojik siyasetin yarattığı kutuplaşma içinde Kürt milliyetçiliğinde radikalleşme eğiliminin somutlaştığı dönemi teşkil etmektedir. Kürt hareketi, bu yıllardan itibaren "Kürt sorununun tanımlanması ve çözüm yolları" konusunda Türk soluya arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları neticesinde ana akım Türk solundan koparak tarihte ilk defa etnik siyasi amaçlar güderek bağımsız olarak örgütlenme yoluna gitmiştir. Özellikle 1960-1980 yılları arasında Kürt milliyetçiliğini savunan çok sayıda legal ve illegal oluşumlar siyasal arenada varlık göstermişlerdir. Bu dönem, bazı Kürt milliyetçili gruplarının devrimci sol ideolojilerle ilişki kurdukları dönem olarak öne çıkmıştır.

1980 askeri darbeden sonra ise Kürt milliyetçiliği farklı bir sürece evrilmiştir. Askeri darbeler sonrasında siyasi ve sosyal hayata egemen olan baskı ve şiddet ortamı aynı zamanda Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde bir kırılma noktası teşkil etmiştir. Özellikle 1980'den sonra şiddet ve ayrılıkçı düşünceler PKK gibi örgütlerde somutlaşmıştır. Bölgede PKK terör örgütünün silahlı eylemlere başlamasıyla birlikte silahlı kuvvetler nezdinde sürdürülen mücadeleler sonucunda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ciddi mağduriyetler yaşanmıştır. Bu mağduriyetler PKK'nın Kürt hareketi içinde taban bulmasını kolaylaştırmıştır. Bu durum aynı zamanda PKK'nın Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde hegemonik bir aktör olarak ön plana çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Toplumsal düzlemde yaşanan çatışmalar ve artan gerginlikten doğan güvensizlik duygusu Kürtlerin etnik kimliklerine olan bağlılıklarını arttırarak milliyetçiliğin Kürtler arasında yayılmasına yol açmıştır. Ancak, bu noktada Kürt milliyetçiliğinin gelişimini ve Kürt milliyetçi kimliğinin inşasını sadece tepkisellik bağlamında açıklamak, Kürt milliyetçi hareketinin içsel dinamiklerini ve taleplerini görmezlikten gelmek anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak dış kaynaklı başta siyasi ve ekonomik olmak üzere çeşitli müdahalelere maruz kalmasının da Kürt milliyetçiliğinin gelişimi üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Çalışma öncesinde Kürt milliyetçiliğine dair eylem ve söylemlerin Batman ilinde yoğunluğunun arttığı, bu durumun ciddi siyasal ve sosyal sonuçları olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın yapılmasının planlandığı dönemde çalışmanın sorunsalının önemini anlamak için araştırma evrenine gidilerek konu kapsamında bazı görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Kürt milliyetçi tabanının oldukça genişlemiş olduğu, Kürt milliyetçisini savunan bireylerin amaç ve hedeflerinin radikalleşerek Türkiye toplumunun siyasal bütünlüğü üzerinde ciddi bir sorun haline geldiği ve sorunun çözümüne yönelik toplumun bütününe kapsayan yeni politikaların geliştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Terör, göç ve ekonomik sorunların yoğun olarak yaşandığı Batman'da Kürt milliyetçiliğine dair radikal söylemlerin Kürt milliyetçiliğini savunanlar tarafından örgütlü ve planlı bir şekilde pratik süreçlere aktarılmasına dair çeşitli girişimlerde bulunmaları, PKK'nın güdümünde şehirde öz savunma birlikleri oluşturma çabaları, adalet sistemine alternatif olarak adalet komisyonları adı altında sözde mahkemeler kurmaları ve esnaftan devrim vergisi adı altında haraç alma girişimleri gibi çeşitli eylemlerle bulunmaları toplumda bir güven bunalımı ve güvenlik kaygılarının yaşanması riskini arttırdığı için konunun detaylı bir biçimde incelenmesini gerektirmiştir. Bu hususlar, bu konunun araştırılması açısından önemini ortaya koymaktadır.

Günümüzde Türkiye'de siyasal ve toplumsal düzlemde yaşanan birçok sorunda ortak noktanın demokratikleşme ile ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Demokratikleşme temelinde yaşanan sorunların odağında ise milliyetçi düşüncelerin, söylemlerin ve eylemlerin yer aldığı görülmektedir. Siyasal ve sosyal ayrışmalar, aidiyet ilişkileri ve bunların modern temelleri ile etnik gruplar ve uluslaşma pratikleri yaşanan bu sorunların derinliğini arttırmaktadır. Toplumsal düzlemde yaşanan sorunların önemli bir parçası olan milliyetçilik, öfke, mağduriyet, ötekileştirme, dışlanma, umutsuzluk, etnik bilinç gibi duygu ve düşünceler üzerinden güçlenerek toplumsal bütünlük üzerinde bir tehdit oluşturmaktadır. Bu temelde, çağdaş Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinin sosyal temellerinin ve niteliklerinin anlaşılması Türkiye toplumunun bekasında son derece önemli bir husustur. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine etki eden sosyal temellerin anlaşılması ve Kürt milliyetçiliğinin günümüzde sahip olduğu niteliklerin ortaya çıkarılmasına dönük olarak Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin anlatımları üzerinden kapsamlı ve bütüncül bir çalışmanın yapılmamış olması da çalışmanın diğer bir özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan sosyal dinamiklerin incelendiği bu çalışmada, sosyal dinamikler olarak devlet politikaları, şiddet eylemleri, terör, ötekileştirici söylemler, siyaset, din, eğitim ve uluslararası etmenler konu kapsamında ele alınmıştır. Türkiye'de Kürt milliyetçiliği ve Kürt kimliğinin, milliyetçi ideolojilerin etkisiyle yeni bir form kazanması süreciyle ilgili yapılan çalışmalara bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Konuyla ilgili olarak, Türkiye'de yapılan çalışmaların sayıca yetersiz olduğu, yapılan çalışmalarda daha çok önyargılı yaklaşımların benimsenmiş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda milliyetçi algıların Kürtler arasında gelişmesine ve kimliğin milliyetçi bir yorumla yeniden inşa edilmesine ilişkin süreçlerin anlaşılmasında etkin olan toplumsal dinamiklerden bazılarının gözden kaçırılması söz konusu olmuştur. Bu nedenle çalışmada Kürt milliyetçiliğinin gelişimi, milliyetçi algıların kimlik yapısını şekillendirmesi ve bunu destekleyen toplumsal etmenler sosyal bir olgu olarak kabul edilmiş, konu derinlemesine ele alınmış konu şiddet olayları, ideoloji, dışlayıcı politikalar, iktidar uygulamaları gibi olgular üzerinden derinleştirilmiştir.

Çalışmanın alan araştırması 2014 ve 2015 yılları arasında Batman’da yapılmıştır. Bu zaman diliminde 2009 yılından itibaren milli birlik ve kardeşlik mottosuyla başlayan Demokratik Açılım süreciyle birlikte ortaya çıkan hukuki, siyasal ve kültürel özgürlükçü ortamın Kürt milliyetçiliğini savunanların görüş ve düşüncelerini ifade etmelerini kolaylaştıracağı ve bu sayede Kürt milliyetçiliğini savunanların söylemleri üzerinden Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan sosyal dinamiklerin ve Kürt milliyetçiliğinin niteliklerin anlaşılmasını kolaylaştıracağı değerlendirilmiştir. Özellikle 2009 ve 2015 yılları arasında tüm Türkiye’de Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin medyaya yansıyan söylemleri, Kürt milliyetçiliği ile ilişkilendirilebilecek miting ve eylemlere katılım oranlarındaki artış, Kürtlerin haklarını savunduklarını iddia eden partilerin siyasi ve kültürel faaliyetlerinde gözlenen artışlar yine Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin günlük yaşamlarında ve kamusal alanda sadece Kürtçe konuşma yönündeki güçlü tutumlarıyla günlük yaşamda Kürt milliyetçiliğini sembolize eden renk, aksesuar veya eşyaları sıklıkla kullanmayı tercih ettiklerine dair yapılan gözlemler ve çeşitli etkinlikler içinde devletin meşruiyetini tartışma konusu yapmaları bu zaman diliminde Kürt milliyetçiliğini savunanların kendilerini kamusal alanda daha rahat ortaya koyduklarının göstergeleri olarak değerlendirilmiştir. Konu kapsamında dikkat çeken bu örnekler 2009 ve 2015 yılları arasında Kürt milliyetçiliğinin bireysel ve örgütsel düzeyde daha görünür olduğuna dair değerlendirmemizi desteklemektedir. Yine 2010 yılında Arap Baharı ile ortaya çıkan özgürlükçü toplumsal hareketlerin yaratmış olduğu siyasal ve kültürel değişimlerin Kürt milliyetçiliği üzerinde etkili olduğu, Kürt milliyetçiliğinin kamusal alanda kendini daha özgün olarak ifade etmesine katkı sağladığı düşünülmektedir.

Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan sosyal dinamiklerin incelendiği bu çalışmada; öncelikli olarak Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin anlatımları üzerinden Kürt milliyetçiliğinin temel nitelikleri ve sosyal dinamikleri anlaşılmalı çalışılmıştır. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu çerçevede Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinin sosyal temellerinin neler olduğu sorunsalına yanıt aranırken aynı zamanda Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinde yoksulluk gibi ekonomik faktörlerin, etnik grup dinamiklerinin, dil ve ana dilde eğitim talepleri gibi faktörlerin etkilerinin de neler olduğu irdelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda çalışma, kendisini Kürt milliyetçisi olarak tanımlayan, etnik Kürt partilerine oy veren veya bu parti veya örgütlere üye olan, ailesinde PKK’ya katılım olan, Kürt milliyetçiliği ile ilişkilendirilebilecek eylem ve gösterilere katılan, katılmış olan veya bunları destekleyen bireylerle yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden yürütülen derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilere dayanarak gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırma beş bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde araştırmanın yöntemine yer verilmiştir. Çalışmada benimsenen araştırma modeli, örneklem ve veri toplama teknikleri gibi konular hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise çalışmanın kavramsal ve kuramsal yapısı üzerine odaklanılmıştır. Bu kapsamda milliyetçilik, kimlik ve etnisite ile ilgili kuramsal bilgiler verilmiştir. Bu bölümde ayrıca kuramsal açıdan Kürt milliyetçiliğinin tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Bu tarihsel arka plana dayanarak Kürt milliyetçiliği ve Kürt milliyetçi kimliğinin inşasının izlediği yol açıklanarak bu sürece etki eden toplumsal dinamikler analiz edilmiştir. Üçüncü bölüm araştırmanın alana ilişkin verileri ve bunların değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Bu kapsamda örneklem grubu ile yapılan görüşmelerden elde edilen anlatımlar verilerek yorumlanmıştır. Burada Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine etki eden faktörler (modernleşme dinamikleri, siyasal faktörler, PKK örgütünün etkisi, medyanın etkisi, geçmişte yaşanan hak

ihlalleri ve bunların yarattığı mağduriyetler vb.) ayrıntılı bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Dördüncü bölümde de Kürt milliyetçiliğinin niteliksel yapısına ilişkin alandan elde edilen görüşmelerin yorumlanması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğinin ideolojik boyutu, Kürt milliyetçiliğinin demokrasiyle teorik ve pratik düzeydeki ilişkisi, Kürt milliyetçiliğinin dine bakışı, şiddetin Kürt milliyetçiliği içindeki yeri ve Kürt milliyetçiliğinin eylem ve söylem pratikleri içinde ayrılıkçılık etkisi analiz edilmiştir. Son bölümde ise çalışmada varılan temel sonuçlar ve bunların değerlendirilmesi yer almaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllardan sonra Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine etki eden sosyal dinamikleri ve bu dinamiklerle birlikte şekillenen Kürt milliyetçiliğinin niteliklerini konu edinmektedir.

Çalışmada Kürtlerin etnik grup olarak ortaya çıkmalarının ve gelişmelerinin kökenleri araştırılmamaktadır. Ancak Kürtlerin bir etnik grup olarak kültürel ve politik özelliklerinin gelişmesi irdelenmeye çalışılmaktadır. Burada Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden son dönemdeki sosyal dinamiklere odaklanmakla birlikte zaman zaman Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan süreç ve gelişmelere de göndermelerde bulunmaktadır. Bununla birlikte dünyada ve çevre ülkelerde, örneğin Irak ve Suriye gibi ülkelerde, ortaya çıkan gelişmelerden sonuçları itibariyle Türkiye’de Kürt milliyetçiliğinin gelişimine olan etkilerine de değinilmektedir.

Çalışmanın teorik bölümünde milliyetçilik kavramı, milliyetçilik kuramları ve milliyetçilik düşüncesinin gelişimiyle ilişkilendirilebilecek etnisite, din, şiddet gibi kavramlar ve göç, kentleşme gibi modern dinamikler açıklanmıştır. Kürt milliyetçiliğinin gelişimi çerçevesinde Kürt milliyetçiliğinin devletle kurduğu ilişki, Kürt milliyetçiliğinin dayandığı ideoloji ve meşruiyet kaynaklarının anlaşılması da bu çalışma kapsamında ele alınması alınmaya çalışılmıştır.

1960’lı yıllardan itibaren kültürel haklar temelinde başlayan Kürt hareketinin 1970 ve 1980’li yıllardan sonra sol ideolojik bir çatı altında devrimci kurtuluş tezleri temelinde siyasal bir boyut kazanması çalışmada Kürt milliyetçiliğinin siyasal boyutla daha yoğunluklu olarak ilişkilendirilmesinin önemli bir nedenidir. 1980’den itibaren Kürt milliyetçi hareketinin Marksist-Leninist ideoloji temelinde kurulan ayrılıkçı terör örgütü PKK üzerinden gelişimine devam etmesiyle özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşanan çatışmalar ve bu kapsamda gelişen şiddet olayları, Kürt milliyetçi hareketinin sekülerist-etnik bir çizgide yeni bir karakter kazanmasına, şiddetin Kürt milliyetçiliği içinde araçsallaşmasına yol açmıştır. Bununla birlikte 2000’li yıllardan itibaren dünyada ve Türkiye’de ortaya çıkan politik, kültürel ve ekonomik değişimler paralelinde Kürt milliyetçiliğinde ortaya çıkan paradigma değişimi de Kürt milliyetçiliğinin gelişmesini etkileyen sosyal dinamiklerin anlaşılması için çalışma kapsamında ele alınmaktadır. Bu süreçte, Kürt milliyetçi söyleminin ideolojik içeriğinde bir değişimin olup olmadığının incelenmesinin çalışmanın derinleştirilmesi açısından gerekli olduğu düşünülmüştür.

Kürt milliyetçiliğinin özellikle 1990’lı yıllardan sonra ulusal ve uluslararası arenada meşruiyet iddiasını desteklemek, geliştirmek için dini ve etnik aidiyet algılarını yeniden tasarlama çabasının yarattığı gerek sivil gerekse siyasi etkilere de çalışma kapsamı içinde yer verilmiştir. Çalışmada, Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden sosyal dinamikler ve süreçler bir çerçeve içine alınarak birbiri ile ilişkisi kapsamında ele alınmakta ve açıklanmaya çalışılmaktadır.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden sosyal dinamiklerin anlaşılması ve Kürt milliyetçiliğinin niteliklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Milliyetçiliğin aidiyet algılarını ve kimlikleri şekillendirme süreçlerinin anlaşılması ve bu sürece etki eden toplumsal dinamiklerin ortaya çıkarılması, toplumsal yapının bütünlüğünün korunmasında büyük öneme sahiptir. Ayrıştırıcı ve yıkıcı bir unsur olarak milliyetçilik, toplumsal yapıların bütünlüğü üzerinde potansiyel bir tehdittir. Bu potansiyel tehdide karşı risk gerçekleşmeden önce tehdit kaynaklarının belirlenmesi, bu kapsamda önleyici politikaların geliştirilmesi toplumsal bütünlüğün korunmasında önemli avantajlar sağlayacaktır. Bu da çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Kürtler günümüzde Türkiye’de önemli değişim süreçlerinden geçen gruplardan biri olarak dikkat çekmektedir. Türkiye’de Kürtler ve Kürt milliyetçiliğiyle ilgili olarak farklı düzeylerde ve farklı bakış açılarıyla çeşitli çalışmalar mevcuttur.

Natali, “Kürtler ve devlet: Irak, Türkiye ve İran’da ulusal kimliğin gelişmesi”, (2009) çalışmasında Kürt ulusal kimliğinin geç imparatorluk döneminden günümüze kadar olan oluşumunu Irak, Türkiye ve İran’daki siyasi yapıları göz önünde bulundurarak ve birbiriyle kıyaslayarak ayrı ayrı ele almaktadır. Bu çalışmasında Natali, Türkiye’nin siyasi yapısındaki değişimlerin Kürt kimliği üzerindeki etkilerine de değindiği, ulus temelli kurulan Türkiye’de, Kürt kimliğinin devlet otoritesi tarafından sürekli baskılanan bir konumda kaldığını, bu durumun, Kürt kimliğinin tezahüründeki kanalları kapattığı için; kendini başka eğilimlerin bir parçası olarak ancak ifade edebildiğini, Dolayısıyla, etnik temelli Kürt kimliğini ifade edebilmek için yani Kürt olarak var olabilmek için; uygulanan militarist yöntemlere karşı, aynı yöntemlerle mücadele etme yollarına başvurduğunu ifade etmektedir.

Güneş’in “Türkiye’de Kürt ulusal hareketi: Direnişin söylemi” (2013) çalışmasında ise Kürt kimliğinin ve özgünlüğünün söylemsel inşasında ve temsilinde, Kürt ulusal taleplerinin dile getirilişi ve Kürt ulusal hareketinin kurmaya çalıştığı siyasal düşünce biçimi araştırmıştır. Bu bağlamda Güneş, Doğu Mitingleri, Newroz, kültür ve müzik gibi simgelerden hareketle konuyu analiz ederek değerlendirmiştir. Türkiye’de teritoryal tanımlamaya, sivil ve çoğulcu bir vatandaşlık modeline dayalı yeni bir ortak kimliğin inşa edilmesi hususunu dile getirmiştir.

Acar ise, “Diyarbakır Örneğinde Etnik Kimlik Tartışmaları: Bir Söylem Analizi Çalışması”, (2007) çalışmasında Kürt kimliğin inşasında hangi değerlerin öne çıktığını, bireylerin kendilerini nasıl, hangi değerler üzerinden tanımladıklarını, öne çıkarılan özelliklerin günlük ilişki ve tercihleri nasıl yönlendirdiğini ve biz-öteki ayrımının nasıl ortaya konulduğunu anlamaya çalışmıştır. Acar çalışmasının devamında, devletin toplumsal yaşamın gereklerinden ortaya çıkan bazı hakları engellemesinden dolayı, Kürt kimliğinin öteki kimlik konumuna düşürüldüğünü ileri sürmüştür. Aynı zamanda Kürt kimlik farkındalığının artmasında eğitimin üzerinde durmuştur.

Güler, “Gruplararası Temas, Kaygı ve Yanlılığın Sosyal Mesafeye Etkisi: Türk ve Kürt Kökenli Gruplar Üzerinde Bir Çalışma”, (2013) çalışmasında sosyal kimlik kuramı ve gruplararası temas Kuramı çerçevesinde gruplararası temas, temas koşulları, kolektif benlik değeri, grupla özdeşleşme, gruplararası kaygı ve yanlılığın gruplar arasındaki sosyal mesafe üzerindeki etkilerini incelemiştir. Güler, Kürt kimliğinin öteki kimliklerle teması arttıkça, baskın olan kimliğin nezdinde meşrulaştığını ortaya koymuştur. Kürtlerin gözünde, devlet Türk kimliğine ayrıcalıklı bir konum sağlarken, Kürt kimliğinin ise bazı noktalarda çeşitli engeller ile karşılaştığını iddia etmiştir.

Kutlay, “Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik” (2013) çalışmasında, Kimliklerin oluşumunda kültürel dinamiklerin, ulus devlet temelli politikaların, globalleşmenin, ideolojik ve geleneksel yaklaşımların etkisini araştırmıştır. Bu süreçte Kürt tarihi, sosyal yapısı, kimlik inşası, Osmanlıdan bugüne Kürtler nasıl bir değişim süreci yaşadı? Cumhuriyet, Kürt sorununu nasıl algıladı? Kürtlerin çokkültürcü bir sosyal, siyasal yapılanmaya gereksinimleri var mı? Ulus-devlet yapılanmaları, o devletin sınırları içindeki farklı etnik ve kültürel toplulukları homojenleştirme amacı doğrultusunda azınlıkları asimile etmek isterken nasıl bir dirençle karşılaşıyor? Günümüzde, ulus-devletlerde bastırılan kimlikler ve alt kültürler globalleşmenin etkisiyle yeniden dirilerek gün yüzüne mi çıkıyor? Bunun hem ideolojik hem de geleneksel temelleri neler olabilir? Soruları temelinde değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Kutay, “Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci” (2019) çalışmasında ise Kürtlerin toplumsal değişim sürecini Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemi itibari ile ele alarak Türk modernleşme sürecinin Kürtlerin toplumsal değişimindeki etkisini araştırmıştır. Bu kapsamda Kürt etnik kimliğinin gelişiminin ulusal ve konjonktürel değişimlerle ilişkisini kurmaya çalışmıştır.

Türkiye’de Kürt milliyetçiliğinin konu alındığı çalışmalar incelendiğinde ise bunların sayıca yetersiz olduğu ve daha çok önyargılı yaklaşımları benimsediği görülmektedir. Bu nedenle Kürt milliyetçiliği, Kürt milliyetçiliğinin gelişimi ve Kürt milliyetçiliğinin sosyal temellerine dair bazı dinamiklerin gözden kaçırılması söz konusu olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın geniş bir bakış açısıyla ele alınması ve Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin anlatımları üzerinden yürütülmesi çalışmanın literatürde mevcut çalışmalardan ayrılan özgün ve önemli yönünü belirlemektedir. Çalışmanın diğer bir önemini ise Kürt milliyetçiliğinin toplumsal bir hareket olarak kabul edilerek bu hareketin gelişimine etki eden sosyal dinamiklerin ve dönüşümlerin sosyal araştırma boyutuyla ele alınması oluşturmaktadır.

V. Minorsky ile T. Bois’in yazdığı “Kürt Milliyetçiliği” kitabı, T. Bois’in kaleme aldığı “The Kurds” adlı kitap, R.Olson’un “The Emergence of Kurdish nationalism and the Sheikh Said Rebellion: 1880-1925 (Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı: 1880-1925)” çalışması, W. Jwaideh’in “The Kurdish Nationalist Movement Its Origins and Development (Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökleri ve Gelişimi)” adlı kitabı Kürtler ve Kürt milliyetçiliği konusunda önemli eserlerdir. Bu konuda diğer önemli bir araştırmacı ise Bruinessen’dir. Bruinessen’in “Kürdistan Üzerine Yazılar” ve “Kürtlük, Türklük, Alevilik” adlı kitapları bu alanda dikkate alınması gereken eserlerdir. Ancak Kürt milliyetçiliğini konu alan, özellikle yabancı kökenli çalışmalar incelendiğinde konunun daha çok bazı ideolojik perspektifler dâhilinde ele alındığı ve objektif olmayan bilgiler içerdiği görülmektedir.

Çalışmanın diğer bir önemi ve özgünlüğü ise Batman’da yapılmış olmasıyla ilintili olarak ifade edilebilir. Öncelikle Batman ilinde Kürt milliyetçiliğinin önemli örgütlenme merkezlerinden biri olması, bu ilde etnik Kürt partilerine oy verme oranının yüksekliği, geçmiş dönemlerde PKK’nın ve onun siyasi uzantısı olduğu iddia edilen parti ve örgütlere katılma oranının yüksekliği, legal ve illegal örgütler tarafından gerçekleşen gösterilere katılma düzeylerinin yüksek olması ile Kürt milliyetçiliği düşüncesinin daha yoğun taban bulduğu söylenebilir. Bu nedenlerle Batman ilinin bu araştırma için daha uygun olduğu düşünülmüştür. Çalışmada Kürt milliyetçiliğini savunanların anlatımları üzerinden şiddet, ötekileştirme, dil, din, kentleşme, göç gibi bağlamların araştırma konusu yapılması çalışmanın derinliğini artırma noktasında önemli bir husustur.

Çalışmada, Kürt milliyetçiliğinin sosyal dinamiklerinin, aidiyet algıları, dil, din, eğitim, siyaset, şiddet, ötekileştirme, göç, kentleşme, yoksulluk, sosyalizm, ulusal ve uluslararası ortaya çıkan gelişmeler gibi unsurlarla ilişkisi kurularak açıklanmaya çalışılması bu çalışmanın mevcut literatür açısından özgün bir katkı ortaya koyması beklenmektedir.

Bu araştırmanın, temel amaçlarını şu şekilde ortaya koymak mümkündür:

1. Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde Türk modernleşme dinamiklerinin, PKK örgütünün ve medyasının, geçmiş dönemlerde yaşanan hak ihlallerinin etkisini ortaya koymak,
2. Ulus devletleşme sürecinde uygulanmış olan asimilasyon/entegrasyon temelli politikaların ötekileşme ve ayrımcılık temelinde Kürt milliyetçiliğinin gelişmesi üzerinde etkisini belirlemek,
3. Mağduriyet söyleminin Kürt milliyetçiliğinin gelişimi üzerindeki etkisini ortaya koymak,
4. PKK başta olmak üzere devletle mücadele eden legal ve illegal örgütlerin Kürt milliyetçiliğinin gelişmesi üzerindeki etkisini açıklamak,
5. Seküler sosyalist ideolojinin, Kürt milliyetçiliğinin gelişimi üzerindeki etkisini saptamak,
6. Kürt milliyetçiliğinin niteliklerini saptamak. Bu kapsamda kürt milliyetçiliğini sosyalizm, din, demokrasi ve şiddet ile ilişkisini ortaya koymak.
7. Kürt milliyetçiliğinin yaygınlık kazanmasında Ortadoğu'daki gelişmelerin rolünü açıklamak.
8. Sonuç olarak Kürt milliyetçiliği ile ilgili algıları ve tanımlamaları saptamak.

2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden sosyal dinamiklerin ve Kürt milliyetçiliğinin niteliklerinin araştırma konusu yapıldığı bu çalışma, kronolojik olarak Cumhuriyetin ilanı ile günümüze kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Çalışmada 19.yy sonlarında Osmanlı'nın çöküş dönemine atıf yapılsa da Kürt milliyetçiliğinin gelişimi, nitelikleri ve sosyal dinamiklerinin anlaşılmasında 1990 yılından sonraki sürece yoğunlaşmıştır.

Bu çalışma metodolojik olarak milliyetçilik, Kürt milliyetçiliği, Kürt milliyetçiliğinin ideolojisi, Kürt milliyetçiliğinin devletle ilişkisi, devlet, eğitim ve dil talepleri, ötekileştirme, şiddet, göç, kentleşme, yoksulluk gibi başlıklarla sınırlıdır ve genel olarak Kürt milliyetçiliğini radikal düzeyde savunan bireyleri kapsamaktadır.

Çalışma zaman aralığı olarak 2014 ve 2015 yılları arasında Batman'da yapılmıştır. Çalışmanın diğer bir sınırlılığı ise Batman ilinde yaşayan Kürt milliyetçiliğini savunan, seçimlerde etnik Kürt partilerine oy vermiş olan, etnik Kürt parti veya örgütlerine üye olan, Kürt milliyetçiliği ile ilişkilendirilebilecek eylem ve gösterilere katılmış olan veya bunları destekleyen, ailesinde PKK'ya katılım olan Kürtlerle yapılmış olmasıdır.

Çalışma nitel yöntem ile etnografik yöntem ve bunlarla uyumlu olarak derinlemesine mülakat, araştırma notları, literatür taraması gibi tekniklerle sınırlı olarak yapılmıştır.

Kürt milliyetçiliğinin 1960'lı yıllardan sonra kültürel içerikli tanınma çabalarının 1970'li yıllardan sonra siyasi talepler içeren örgütlü bir yapıya dönüşmesi ve 1980'li yıllardan sonra ise etnik milliyetçilik ve ayrılıkçılık temelinde devletle çatışmaya girmesi Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde önemli bir kırılma noktasıdır. Bu süreçte ise Kürt milliyetçi hareketinin ayrılıkçı hedeflerine ulaşmak için Marksist, Leninist ideoloji temelinde ayrılıkçı şiddet eylemlerini yürütmek için PKK gibi örgütleri ortaya çıkarmış olması Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde ayrıca önemli bir aşama olarak dikkat çekmektedir. Kürt milliyetçiliği ve PKK ile ilişkisi olduğu iddia

edilen sivil toplum örgütleri ve siyasi partilerde (Halkların Demokratik Partisi-HDP gibi), Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde önemli unsurlardır. Ayrıca gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte yayın yapan gündelik hayatta güçlü etkisi olan Kürt milliyetçi medyası da bu süreçte önemli bir aktördür. Kürt milliyetçiliği ile ilgili gerek kamusal gerekse gündelik hayatta birçok gösterge ve tartışma alanı olmasına rağmen halen Kürt milliyetçiliği ile ilgili bilinenler sınırlıdır. Bunun en önemli nedeni Kürt milliyetçiliğinin gelişiminin önemli bir oranda illegal bir düzlemde yürütülüyor olmasıdır. Bu durumun Kürt milliyetçiliğini savunan veya Kürt milliyetçiliğini olumlayan katılımcıların Kürt milliyetçiliği hususundaki görüş ve yaklaşımlarını açıklamada çok fazla gönüllü olmamaları ve ses kayıtlarının alınmasına çoğunlukla rıza göstermemeleri sonucuna yol açtığı söylenebilir. Bunun yanında çalışmada görüşülen bireylerin mülakatlarda Türkçe konuşmaktaki isteksizliği çalışmada karşılaşılan diğer bir zorluktur. Bu zorluğun aşılması için öncelikle katılımcıların kimlik bilgilerinin kesinlikle kaydedilmediği ve herhangi bir şekilde açıklanmayacağına dair açıklama yapılmış ve görüşmeler Kürtçe bilen araştırmacılar tarafından yazılı olarak kayıt edilerek daha sonra transkripsiyonu yapılmıştır. Çalışmada karşılaşılan diğer bir zorluğun ise yakın zamanda gerek ulusal ve uluslararası alanda ortaya çıkan Demokratik açılım, Arap Baharı, Kuzey Suriye’de defakto olarak kurulan özerk Kürt bölgeleri gibi gelişmelerin Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin motivasyonlarını güçlendirmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin artan motivasyonları temelinde devlete ve Türklere karşı olumsuz düşüncelerini daha güçlü bir şekilde ifade ettikleri gözlenmiştir.

2.4. Araştırmanın Yöntemi

Her hangi bir bilimsel araştırmanın en önemli aşamalarından birini, araştırma metodunun belirlenmesi oluşturmaktadır. Metot, araştırmanın sürdürülmesinde, sorunların belirlenmesinde ve bu sorunların çözümlenip açıklanmasında kullanılan sistemi ve yeni bilginin üretilmesini sağlayan araçların tamamını ifade eden bütündür (Karakuş, 2018:61). Ancak burada şunu da vurgulamak gerekir ki her bir araştırmada kullanılabilecek mükemmel bir metot yoktur. Bunun yerine araştırma deseni ile örtüşen, konuya uygun olarak seçilen metod/metotlar vardır (Ambert, Adler ve Detzner, 1995:886). Bu bağlamda bilimsel bir çalışmada içeriğe uygun olarak nicel veya nitel olmak üzere tercih edilebilecek iki temel yöntem söz konusudur. Nicel yöntem sayısal, gözlemlenebilir veya istatistiki çalışmaların yürütülmesinde kullanılan; daha çok fen bilimleri alanında kullanıma uygun bir yöntemdir. Alandan elde edilen verilerin somutlaştırılmasında, genellemesinde, sayısallaştırılmasında kullanılmaktadır. Ancak bu açıklama nicel yöntemin sosyal bilimlerde kullanılmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü nicel yöntem kullanılarak alandan elde edilen çeşitli istatistikler ve veriler araştırma desenine uygun olarak tek başlarına veya diğer tekniklerden elde edilen verileri desteklemek ve onların güvenilirliğini arttırmak için sosyal bilimlerde de kullanılabilmektedir (Baltacı, 2019:369). Bilimsel bir çalışmada tercih edilebilecek diğer araştırma yöntemi olan nitel yöntem ise alandan gelen verilerin genellemeye uygun olmadığı, verilerin içinde bulunduğu ortama göre yorumlanması gereken ve sayısallaştırılamayan sosyoloji, psikoloji, antropoloji, siyaset gibi sosyal bilimlerde sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir (Karataş, 2015:69).

Doğa bilimlerinin konusu olan nesne ve olaylar arasındaki ilişkiler, kendi içinde gözlemlenebilir ve tekrarlanabilir kalıplara göre işleyen bir düzenliliğe sahiptir. Ancak sosyal bilimlerin konusunu oluşturan sosyal hayat içinde bu tür düzenli ve tekrarlanabilir ilişki

kalıplarından bahsetmek mümkün değildir. Bunun yerine sosyal olay ve olgular arasındaki ilişkilerin derinlemesine analizi ile elde edilen genellemeler yapılarak bilgiye ulaşmak mümkün olmaktadır (Berg, 2001:15).

Bu araştırma nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel yöntem, çalışılan evreni temsil eden geniş bir örneklem yerine evreni temsil eden daha küçük bir grup üzerine odaklanmaktadır. Aynı zamanda nitel yöntem, insanların inanç ve davranışlarını temellendiren kabuller, aidiyetler, anlamlar ve bunların inşa süreçleri ile ilgilenmektedir. Bunu yaparken temel hareket noktası, çalışılan alanda bilginin keşfedilmesidir (Ambert, Adler ve Detzner, 1995:880-881). Bu bağlamda karmaşık sosyal ilişkilerin mevcut olduğu bir araştırmada anlatımlar, deneyimler, söylemler gibi birinci elden veriler elde edilmek istendiğinde nitel yöntemin kullanılması uygun bir tercih olmaktadır. Çalışmanın verilerinin toplanması sürecinde Kürt milliyetçiliğini savunanların görüşlerinden, düşüncelerinden ve söylemlerinden yararlanılması çalışmada nitel yöntemin tercih edilmesinin diğer bir gerekçesidir. Aynı zamanda nitel yöntem kapsamında sahada mümkün olduğunca doğru bilgiye erişebilmek için etnografik yöntemden de yararlanılmıştır. Etnografik yöntem; kültür ve günlük hayatın anlamını çözmeye çalışan bir yöntemidir. Araştırmacı; kişilerin söylediklerinden çok bilinçaltında yer eden, davranışlarını yönlendiren gerçekleri ortaya çıkarmaya odaklanır (Kartarı, 2017:217). Etnografik yöntemde görüşme sırasında görüşülen kişinin anlam dünyasını anlamak temel unsurdur. Bu temelde araştırmacı, azami oranda güven tesis ederek araştırma sırasında pozisyonundan kaynaklanabilecek olumsuz etkileri en aza indirmeye çalışmaktadır (Berg, 2001:147).

Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine etki eden sosyal dinamikler, Kürt milliyetçiliğiyle ilişkilendirilebilecek örgüt ve kurumlar (HDP, PKK, vb.), sivil toplum örgütleri, Kürt milliyetçiliğinin taşıyıcı araçları olan gazete, dergi, TV, internet gibi mecralarda yürütülen faaliyetler, politik tartışmalar, ayrılıkçı terörist faaliyetler, etnik grup dinamikleri, uluslaşma, kentleşme, göç, vb. modern dinamikler gibi pek çok unsuru konu edinen bu çalışma bir yönüyle karmaşık ilişki sistemine odaklanmaktadır. Burada Kürt milliyetçiliğinin gelişmesi ve niteliğinin saptanabilmesi için ancak derinlikli araştırmaların yapılması ile mümkün olabilmektedir.

2.5. Araştırma Evreni, Örneklem Seçimi

Araştırma evreni, araştırma probleminin yanıtlanması için ihtiyaç duyulan verilerin toplandığı canlı veya cansız varlıklardan meydana gelen büyük bir grup veya araştırma sonuçlarının genellemek istendiği elemanlar bütünüdür (Başaran, 2017:482). Bu çalışmanın evrenini Batman ili oluşturmaktadır. Araştırmada Batman'ın evren olarak seçilmesinin başlıca gerekçesi, Batman'ın Kürt milliyetçiliğinin tarihsel gelişim süreci içinde önemli örgütlenme merkezlerinden biri olmasıdır.

Batman'ın 1990'da il olmasından itibaren yapılan yerel ve ulusal birçok seçimde etnik Kürt partilerine oy verme oranlarının yüksek olması, PKK'nın ve PKK'nın desteklediği örgüt veya kurumların düzenlediği eylem ve gösterilere yüksek katılım olması bu savı destekler niteliktedir. Batman'ın çalışmada evren olarak tercih edilmesinde diğer bir etken ise Batman'ın gerek petrol endüstrisi gerekse özellikle 1990'dan sonra artan terör olayları nedeniyle önemli bir miktarda iç göç alan kentlerden biri olmasıdır. Batman'ın yaşadığı bu yoğun nüfus hareketliliği şehrin kentsel dokusu, kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi yapısı üzerinde önemli problemler yaratmıştır. Bu değişimlerin yarattığı ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine etki

edebileceği ya da bu sorunların Kürt milliyetçi hareketinin kendi tabanını genişletmek için kullanılabileceği değerlendirilmiştir.

Nitel çalışmalarda, çalışma konusu ve konuya ilişkin derinlemesine bilgiye ulaşmak istendiği için evrenin tamamının çalışma kapsamına alınması mümkün olmayabilmektedir. Bu haliyle evren içindeki tüm birimlere araştırma kapsamı dâhilinde ulaşmak imkânsız hale gelmektedir. Bu nedenle araştırmaların, evrenin tamamı yerine daha ulaşılabilir olan, belirli kriterlere göre oluşturulmuş daha küçük bir parçası üzerinden yürütülmesi sıklıkla tercih edilen bir yaklaşımdır. Bu bağlamda araştırmalar, verilerin toplanarak genellemelerin yapılması için belirli ölçütler temelinde seçilen örneklemeler üzerinden yürütülmektedir. Araştırma sürecinde örneklem almada tercih edilebilecek dört farklı seçenek mevcuttur. Bunlardan ilki kota örneklemedir. Kota örneklemede araştırma konusuna uygun olarak araştırmacının tespit ettiği belirli kriterlere uygun olarak (yaş, cinsiyet, sosyal sınıf gibi) örneklem seçimine dayanır (Ural ve Kılıç, 2011:45). Araştırmalarda tercih edilebilecek diğer bir örnekleme ise elverişlilik örneklemedir. Bu örneklemede araştırma evreni içinde erişilmesi kolay olan örnekler seçilerek araştırma yürütülür. Ancak bu örneklem araştırmaya hız kazandırmakla birlikte yanlılık ya da uygun örneklerin seçilememesi gibi dezavantajlara sahiptir (Dawson ve Trapp, 2001:69-72). Örneklem seçiminde izlenebilecek diğer bir yol ise kartopu örneklemedir. Bu örneklem araştırma konusu hassas olduğu, görüşmelerin yapılmasında çeşitli engellerin bulunduğu durumlarda görüşülen kişinin referansı ile diğer bir görüşmeciye ulaşılmasıyla büyüyen bir örneklem şeklidir (Berg, 2001:32). Örneklem seçiminde tercih edilebilecek son yöntem ise amaçlı örneklemdir. Amaçlı örnekleme, üzerinde çalışılan evren içinden belirli kriterleri taşıması itibarıyla araştırma konusuyla doğrudan ilişkisi olan örneklerin seçilmesine dayanan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2008:107). Bu noktada örneklem sayısı araştırmanın konusu ve karmaşıklığı temelinde belirlenmektedir. Literatürde çalışmanın konusu ve kapsamı göz önünde bulundurularak tek bir kişiyle bile yürütülebilen nitel çalışmalar mevcuttur (Ambert, Adler ve Detzner, 1995:558-886).

Bu araştırma, Batman'da ikamet eden ve Kürt milliyetçiliğini savunan bireyleri kapsamaktadır. Ancak bu tanıma uygun bireyler, tamamına ulaşamayacak kadar büyük bir alan kaplamaktadır. Bu nedenle çalışmanın araştırmada evrenin tamamında değil, araştırma kapsamında belirlenen kriterlere uygun bireyler üzerinden yürütülmesi tercih edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Amaçlı örneklemede örnek durumların belirlenmesi yani örnekleme yapılabilmesi için birçok tercih bulunmaktadır. Bunlardan biri, evren içinde bulunan birimlerin önceden belirlenen bazı ölçütler temelinde seçilmesine dayanan ölçüt örneklemedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006:223). Araştırmacı konu alanı ile ilgili olarak kriterleri belirlemede özgür olup birden fazla ölçüt belirleyebilmektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, 2012:92). Çalışmada, amaçlı örnekleme içinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Örneklem kapsamına giren bireylerin temel özellikleri olarak; Batman'da yaşamaları, kimliksel farkındalıklarının daha yüksek olması, Kürt milliyetçiliği ile ilişkilendirilebilecek birden fazla etkinliğe gönüllü olarak daha çok katılmaları (gösteri, söyleşi, eylem, toplantı, vb.), yaşam alanlarında Kürt milliyetçiliği ile ilgili sembollerini daha fazla kullanmaları, Kürt milliyetçiliği ile ilgili kitle iletişim araçlarını ve sosyal medyayı daha yoğun kullanmaları esas alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada Kürt milliyetçiliğini bilinçli olarak savunan bireyler tespit edilmiş ve görüşmeler yapılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada kartopu örnekleme kullanılarak Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin referansları ve yönlendirmesiyle

örneklem hacminin artması sağlanmıştır. Aynı zamanda bu teknik sayesinde hem Kürt milliyetçiliğini savunan bireylere daha rahat ulaşılmış hem de kullanılan referanslar sayesinde görüşmecilerin güveni kazanılarak alandan daha sağlıklı bilgi alınmıştır.

Bir araştırmada örneklem büyüklüğü tespit edilirken evrenin büyüklüğü, heterojenliği ve araştırmanın amacı göz önünde bulundurulur. Evrenin büyüklüğü oranında örneklem büyüklüğü ayarlanmalıdır. Aynı şekilde evren ne kadar homojense örneklem de o kadar homojen olmalıdır (Başaran, 2017:487). Ancak bu durum araştırmanın türüne ve amacına göre değişiklik gösterebilir. Nitel araştırmalarda, 30-50 arası görüşmeci yeterli olarak kabul edilmektedir (Mertens, 2010:236-237). Bu bağlamda çalışma, 18-60 yaş aralığında olup Batman’da yaşayan ve Kürt milliyetçiliğini savunan 30 erkek ve 20 kadından oluşan bir görüşmeci grubu üzerinden yürütülmüştür.

Burada araştırmanın örneklem grubunun, Kürt milliyetçiliğini savunmakla birlikte, dile getirdikleri bazı görüşlerin PKK örgütünün söylemi ile örtüştüğü gözlemlenmiştir. Bu nedenle Kürt milliyetçiliği ve örgüt söylemini birbirinden ayırmak oldukça güç görünmektedir. Bu husus, araştırmanın en önemli güçlüğünü oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile araştırma kapsamında görüşülen bireylerin PKK örgütü ile ilintili bir pozisyonları olsun veya olmasın konuya ilişkin dile getirdikleri hususlar, PKK örgütünün talepleri veya konuya ilişkin değerlendirmeleri yer yer benzerlik göstermiştir. Bu nedenle araştırmanın bulguları sadece örneklem grubu ile sınırlı olduğunu diğer Kürt milliyetçiliğini savunan diğer grup ve bireyleri kapsamadığını özellikle burada belirtmek gerekmektedir.

2.6. Araştırma Teknikleri ve Veri Toplama

Araştırma Batman’da yaşayan, yaş aralığı 18-60 olan ve kendini Kürt milliyetçisi olarak tanımlayan 50 birey ile görüşülerek yapılmıştır. 30 erkek ve 20 kadından oluşan örneklem grubu farklı yaşlara sahip bireylerden oluşmakla birlikte, serbest meslek, akademisyen, belediye başkanı, avukat, işçi, güvenlik görevlisi, öğrenci, sendika temsilcisi, işsiz, öğretmen, ev kadını gibi geniş bir taban oluşturacak şekilde seçilmiştir. Bu çalışmada, alandan veri toplamak için kullanılan mülakat/görüşme teknikleri içinden, soruların görüşme öncesinde hazırlanarak sistematize edildiği ancak gerektiğinde soruların çeşitlendirilerek konunun derinliğinin arttırmasının sağlandığı yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Bu şekilde yarı yapılandırılmış bir görüşme, araştırmacıya görüşülmeye hazır bir görüşme paketi sunarak, görüşmenin daha sistemli sürdürülmesine katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda görüşmenin yarı yapılandırılmış görüşme sistematigi, araştırmacıya görüşmenin akışına göre ek soru sorma ve açılımlarla konuya derinlik katma olanağı verdiği için görüşmede anlık olarak ortaya çıkabilecek durumların yakalanmasını sağlayacağından çalışmaya önemli katkı sunacaktır. Çalışmanın veri toplama aşamasında yapılan görüşme/mülakat sonrasında görüşmeden elde edilen izlenimlerin not edilmesine dayanan araştırma notları (Berg, 2001:158) da çalışmaya katkı sağlaması açısından kullanılan diğer bir tekniktir. Çalışmada kullanılan bir diğer veri toplama tekniği ise literatür/kaynak taramadır. Literatür/kaynak tarama, araştırmanın amacına uygun bilimsel çalışmaların, dokümanların, kaynakların incelenmesi, okunması ve değerlendirilmesi sürecini kapsayan bir tekniktir (Köroğlu, 2015:61-62). Bu bağlamda çalışmada, kaynak taraması, çalışmanın teorik çerçevesinin hazırlanmasında ve çalışmada elde edilen verilerin mevcut kuramlarla karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılması bu şekilde yeni bilgilere ulaşılması için kullanılmıştır.

Örnekleme grubunun tüm anlatımları bu tez çalışmasında kullanılamamıştır. Araştırmanın gerçekleştiği dönemde, devletin Kürt ve PKK sorunun çözümü çerçevesinde bir müzakere sürecini yürüttüğü ve bu özgürlük ortamının imkânlarının da kullanılarak devlet ve siyasal iktidarı haksız töhmet altında bırakan nitelikteki suçlayıcı ifadeler ile terör örgütünü savunma anlamına gelebilecek ifadeler çalışmada yer verilmemiştir. Bu ifadelerin önemli bir kısmı gerçeği yansıtmaktan çok bir propaganda söylemi olarak kullanıldığı ve yer yer haksız nitelikte suçlamalar içerdiği gerekçesiyle çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu nedenle bazı konularda, görüşmeciler anlatımlarına istenilen düzeyde yer verilememiştir.

2.7. Verilerin Analizi

Nitel bir araştırmada elde edilen veriler; araştırmanın odağında yer alan bireyleri, eylemleri, konu ile ilişkili olan deneyimleri, düşünceleri veya sembolleri içermektedir. Bu anlamda nitel veriler toplumsal yaşamın ürünü olan kompleks ve derin ilişki örüntülerini yansıtmaktadır. Nitel verilerin elde edildiği sosyal ilişki sisteminin karmaşık yapısı araştırmacıların, araştırma nesnesine farklı bakış açılarıyla bakarak farklı yorumlar geliştirmesine imkân vermektedir. Bu bağlamda nitel verilerin yorumlanmasında farklı yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir. Nitel çalışmaların veri analizinde tercih edilebilecek yaklaşımlardan bir tanesi de betimsel analizdir. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleriyle elde edilmiş verilerin çalışmada belirlenen temalara göre özetlenmesi ve yorumlanması için kullanılan bir yöntemdir. Betimsel analizde öncelikle görüşülen kişilerin görüşleri değiştirilmeden, çarpıcı noktalarıyla sunulur. Yöntemin bir sonraki aşaması ise elde edilen bulguların özetlenmesi, önceden hazırlanan temalarla eşleştirilmesi ve yorumlanmasıdır (Özdemir, 2010:336). Bu şekilde çalışmada neden-sonuç ilişkileri ve izlenen süreçteki değişimler, farklılıklar ortaya konabilir.

Bu çalışmada veri analiz yöntemi olarak betimsel analiz tekniği tercih edilmiştir. Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden sosyal dinamikler ve Kürt milliyetçiliğinin nitelikleri görüşmeler, araştırma notları ve literatür taramasından elde edilen nitel verilerle analiz edilip yorumlanmaya çalışılmıştır.

Kürt milliyetçiliği ve bununla ilişkili olduğu iddia edilen örgüt, kurum ve kuruluşlar günümüzde gerek insan kaynakları gerekse örgüt yapısı itibarıyla sosyal bir hareket olarak nitelendirilebilecek bir seviyeye gelmiştir. Burada söz konusu olan bireysel hareketten toplumsal harekete geçiş durumu grubun ihtiyaçlarından, beklentilerinden, hoşnutsuzluklarından veya çıkarlarından kaynaklanabilmekte ve düşüncelerin ve algıların ortaklaşmasıyla da genişleyebilmektedir. Toplumsal ilişki sistemi içinde ortaya çıkan bu yeni hareketler zaman içinde kendine has bir kimlik kazanarak gelişimini sürdürebilmektedir. Ancak yeni bir toplumsal hareketin kendine has bir kimlik kazanabilmesi için “yapısal uygunluk, (hareketin ortaya çıkması için gerekli olan en genel toplumsal koşullar); yapısal gerginlik (adaletsizlik ya da kırınglık duygusu); genelleşmiş bir inancın büyüyen yayılması (halkın problemlerine çözüm öneren bir ideoloji gibi); hızlandırıcı faktörler (eyleme geçiren olaylar); katılımcıların eyleme seferber edilmesi (örneğin saflara katılmalarının sağlanması) ve son olarak, toplumsal denetim işleminin kendisi” gibi şartların sağlanması gereklidir (Yanık ve Öztürk, 2014:48). Bu bağlamda bireylerin zamansal ve mekânsal olarak içinde oldukları ilişkiler kümesini anlamak, onları harekete sevk eden olgu ve olayları açıklayabilmek için bu yapı içinde yer alan bireylerin görüşlerinden faydalanmak uygun bir strateji olabilmektedir. Bu çerçevede Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden sosyal dinamiklerin

anlaşılmasına ve Kürt milliyetçiliğinin niteliklerinin belirlenmeye çalışılmasına yönelik olarak yapılan bu çalışmada, Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin görüş, düşünce ve anlatıları temel referanslar olarak kabul edilmiştir. Konu kapsamında görüşülen kişilerin anlatımlarını olduğu gibi aktarabilmek, anlatımların çarpıcı yönlerini vurgulamak ve bu görüşlerin önceden oluşturulan temalarla bağlantısının kurulup yorumlanmasıyla çalışmaya kavramsal bir temel kazandırabilmek için betimsel yöntemin uygun tercih olduğu düşünülmüştür. Bu da çalışmada bu yöntemin tercih edilmesinin diğer bir gerekçesini oluşturmaktadır.

Verilerin analizi aşamasında temaların (kategorilerin) oluşturulması diğer bir önemli hususu oluşturmaktadır. Temalar, çalışmanın konusu kapsamında çeşitli yöntemlerle elde edilmiş veri parçalarının birbirleriyle ilişkisinin kurulduğu birimlerdir (Merriam, 2013:173). Nitel bir çalışmada verilerin açıklanmasında ve bunların belirli başlıklar altında toplanmasında temaların kullanılması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008:236). Çalışmada, bu açıklamaya uygun olarak, çalışmanın temel sorunsalıyla bağlantılı genel başlıklar ve bunlarla ilgili alt başlıklar oluşturulmuştur. Örneğin, çalışmanın Kürt milliyetçiliğinin siyasal kaynakları başlığında yer alan bilgiler Kimlik siyaseti, Kürt siyasi parti ve örgütlerinin faaliyet ve mücadeleleri gibi alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Bu şekilde çalışmanın verileri sınıflanarak yorumlanmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise araştırma sürecinde elde edilen veriler analiz edilmiş, verilerin kategorize edilmesi ve yorumlanması sonrasında ulaşılan sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmış ve bu sonuçların alan yazınına olan katkısı belirtilmiştir. Bu bölümde Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden sosyal dinamikler ve Kürt milliyetçiliğinin nitelikleri literatürdeki benzerlik ve farklılıklarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.8. Araştırma Evreni “Batman” a İlişkin Bazı Bilgiler

Toplumsal yapı veya bu yapının temelleri, unsurları, değişimi veya gelişimi ile ilgili süreçlerin araştırıldığı sosyolojik çalışmada araştırmanın odağında yer alan evrenin demografik, sosyal, siyasal ekonomik ve kültürel durumu hakkında bilgi sahibi olmak çalışmanın yapılandırılmasında kritik bir noktadır. Bu bağlamda bu başlık altında çalışmanın evreni olan Batman’ın demografik, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel özellikleri hakkında bilgilere yer verilecektir.

Batman şehrinde nüfus 2015 yılında 566,633 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. 2015 yılında İl nüfusunun yaklaşık %74’ünün merkezde yaşadığı Batman, 2015 yılı ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre 81 il içinde 65. sırada yer almaktadır (Gül ve Çevik, 2015: 10). Batman’ın nüfusunun etnik dağılımına baktığımızda ise nüfusun %68’nin Kürt, %24’nin Arap %6’sının Türk olduğu ayrıca %2 civarında Kerkük’ten gelip Batman’a yerleşen Türkmen Aileler ve çevre ülkelerden gelen Ezidi, Suriyeli göçmenlerden oluştuğu görülmektedir (nvi.gov.tr).

Tablo 1. 1950-2015 Yılları Arasında Batman'ın Nüfusu, Nüfus Artış Oranları

Yıllar	Batman Nüfusu	Nüfus Artış Oranı	Türkiye Nüfusu	Nüfus Artış Oranı
1950	915	%15	20,9471,88	%11,5
1955	4713	%327	24,064,763	%14,9
1960	12401	%193	27,754,820	%15,3
1965	24990	%140	31,391,421	%13,1
1970	44991	%117	35,605,176	%13,4
1975	64384	%71	40,347,719	%13,3
1980	86172	%58	44,736,957	%10,9
1985	110036	%48	50,664,458	%13,2
1990	168779	%85	56,473,035	%11,5
2000	272787	%48	67,803,927	%20,1
2007	293024	%10	70,586,256	%4,1
2008	298342	%17	71,517,100	%1,3
2009	313355	%49	72,561,312	%1,5
2010	325008	%36	73,722,988	%1,6
2011	524499	%24	74,724,269	%13,5
2012	534205	%18	75,627,581	%12,0
2013	547581	%20	76,667,884	%13,7
2014	557593	%18	77,695,904	%13,7
2015	566633	%16	78,741,053	%13,4

(Kaynak:1950-2000 arası D.İ.E Nüfus sayımı verileri, 2000-2015 arası ADNKS verileri, TÜİK.)

Batman'ın demografik yapısı nüfus artışları bağlamında değerlendirildiğinde 1955 yılından itibaren Türkiye'de yaşanan hızlı kentleşme ve sanayileşme trendine uygun olarak belirli bölgelerde yoğunlaşan nüfus artış grafiği ile uyumlu olduğu görülmektedir. Ancak D.İ.E ve ADNKS nüfus istatistiklerinden derlenen veriler incelendiğinde Batman'ın tüm bu yıllar içinde Türkiye nüfus artış ortalamasının üstünde bir nüfus artış oranına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Batman'ın 1985-2015 Yılları Arasında Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Göç Hızı

Yıllar	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Göç hızı
1985-1990	20542	16617	3925	
1995-2000	20133	38165	-18032	-45,6
2007-2008	16464	19669	-3202	-6,57
2008-2009	18326	16855	1471	2,96
2009-2010	19561	18839	722	1,42
2010-2011	18429	19902	-1473	-2,80
2011-2012	15906	20739	-4833	-9,01
2012-2013	18816	20209	-1393	-2,54
2013-2014	18543	21515	-2972	-5,32
2014-2015	18757	21489	-2732	-4,72
2015-2016	18872	23216	-4344	-7,64

(Kaynak:1985-2000 arası D.İ.E nüfus sayımı verileri, 2008-2015 yılları arası ADNKS verileri¹)

¹ Bu göç sayıları yurtiçi göç sayıları olup yurtdışı kaynaklı göçler sayılara dâhil edilmemiştir.

Batman'ın nüfus artışının gösterildiği Tablo 1 incelendiğinde 1950-1980 arasında görülen ciddi nüfus artışının Batman'da petrol bulunmasını takiben artan sanayi yatırımlarının oluşturduğu çekim faktörü ile açıklamak mümkündür. Bu kapsamda Tablo 3'de verilen Batman'ın aldığı ve verdiği göç oranları Batman'da nüfus hareketliğinin yoğunluğunu ortaya koyması açısından önemlidir. (Batman, 1990 yılında şehir olduğu için bundan önceki yıllara ait istatistikler Siirt ili ile ilişkili olarak verildiği için burada yer verilmemiştir.). 1990'lı yılların başına kadar Batman'ın aldığı göçün verdiği göçten daha fazla olduğu tablodan okunabilmektedir. Bu kapsamda İş ve İşçi Bulma Kurumunun 1980 yılı için Batman'da işsizlik oranını %5,1 olarak vermesi bu yıllarda sanayinin istihdamı destekleyebildiğini bu nedenle kırdan kente göçle birlikte nüfus artışının desteklendiğini söylemek mümkündür (İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1981:56). Ancak 1990'lı yıllardan itibaren verilen göçün alınan göçü geçtiği görülmektedir. Tablonun bu şekilde oluşmasında 1990'lı yıllardan itibaren doygunluğa ulaşmaya başlayan sanayi sektörünün yanında özellikle Türkiye'nin Doğusunda artan terör olayları ve güvenlik tedbirleri nedeniyle başlayan iç göçün de etkisi büyüktür. 1990-2000 yılları arasında Batman ve komşusu olan bölgelerde 5885'e yakın yerleşim birimi boşaltılmış yaklaşık 270.000 kişi zorunlu olarak göç etmek zorunda kalmıştır (D.İ.E, 1988-2000). Bu bağlamda bu kadar büyük bir göçün etkisi altına aldığı şehirlerde önemi sorunlar ortaya çıkaracağını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Batman'ın da etkilendiği bu göç dalgası sonrasında şehirde önemli sorunlar yaşanmıştır. Batman'ı etkileyen göç hareketlerinin kaynakları incelendiğinde bunların sadece yurtiçi dinamiklerden kaynaklanmadığı görülmektedir. Yurtdışında meydana gelen çeşitli olaylar da Batman'a yönelik göç hareketine kaynaklık etmiştir. Batman'a yönelik uluslararası göç hareketinin başlangıcı 1988 yılında Irak'ın Halepçe kentinde yaşanan katliam sonrası 51.542 Kürt kökenli insanın Türkiye'ye göç etmesiyle başlamıştır (Deniz, 2009:191). Bu kapsamda Türkiye'ye göç eden mültecilerin bir kısmı Batman'a gelerek yerleşmiştir. 1991 yılında başlayan I. Körfez savaşı, Batman'a yönelik ikinci uluslararası göç dalgasının başlangıcı olmuştur. Savaştan kaçan yarım milyondan fazla Kürt kökenli sığınmacının bir kısmı yine Batman'a gelerek yerleşmiştir (Deniz, 2009:67-68). Batman'a yönelik en büyük en büyük uluslararası göç hareketi ise 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı sonrasında başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye'ye gelen üç milyondan fazla Suriyeliden 20.000'den fazlası Batman'a gelmiş ve yerleşmiştir (Batman Göç İdaresi, 2015). Yurtdışı kaynaklı bu göç hareketleri öncelikle Batman'ın demografik yapısını etkilemiştir. Aynı zamanda Batman'da yaşanan ekonomik, kültürel, siyasal ve hukuki gibi sorunların derinleşmesine neden olmuştur. Kronik işsizlik sorunu Batman'da yaşanan sorunlar içinde ön plana çıkanlardan birisidir. Bu kapsamda Batman'da istihdama dair veriler aktarılacak ancak kullanılacak veriler 2009-2015 yılları arasını kapsayacaktır.

Tablo 3. 2009-2015 Yılları Arasında Türkiye ve Batman İşsizlik, İşsizlik Oranları, Türkiye Genç İşsizlik Oranı, Batman Genç İşsiz Oranı, İşgücüne Katılım, İstihdam Oranları ve TRC3 Bölgesi Kayıt Dışı İstihdam Oranları

Yıllar	TR	Batman	TR	Batman	TR	Batman	İşgücüne Katılım	İstihdam Oranı	Kayıt Dışı İstihdam			
	İşsiz	İşsiz	İşsizlik	İşsizlik	Genç	Genç	Oranı		Oranı			
	sayısı	Sayısı	Oranı	Oranı	İşsizlik	İşsizlik						
					Oranı	Oranı						
							TR	Batman	TR	Batman		
2009	3471000	12417	%14	%13,5	%28,6	%37,12	%45,9	%32,5	%44,8	%28,9	%43,8	%63,82
2010	3046613	11766	%11,9	%11,7	%21,7	%31,71	%48,8	%36,6	%43,0	%29,7	%43,3	%61,08
2011	2615000	20645	%9,8	%14,1	%18,4	%40,30	%49,9	%34,3	%45,0	%29,5	%43,6	%57,76
2012	2518000	28486	%9,2	%25,0	%17,5	%31,57	%50,0	%35,3	%45,4	%26,5	%38,4	%51,47
2013	2742000	28074	%9,7	%23,3	%18,7	%31,02	%50,8	%36,2	%45,9	%27,8	%36,8	%49,06
2014	2853167	28099	%9,9	%25,55	%17,5	%25,55	%50,4	%34,8	%49,5	%28,2	%33,2	%54,67
2015	3057000	26140	%10,3	%24,7	%18,5	%41,65	%51,3	%36,5	%46,0	%28,7	%33,57	%51,47

(Kaynak: İŞKUR, 2009-2015²)

Batman’da işsizliğe dair İŞKUR istatistiklerinden derlenen veriler incelendiğinde; işsizlik, işgücüne katılım ve istihdam oranları birlikte değerlendirildiğinde Batman’da istihdamın önemli bir sorun olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda Tablo 2’deki veriler ışığında genç nüfusu fazla olan Batman’ın genç işsizlik oranlarının da yüksek olması dikkat çekicidir. Batman’da istihdamın önemli bir sorun olduğuna dair diğer bir veri ise kayıt dışı istihdam oranının oldukça yüksek olmasıdır. Bu durum sadece kentin ekonomisi üzerinde değil, sosyal, kültürel ve politik dengeleri üzerinde de bir baskı unsurudur. Batman’ın kentsel göstergelerin incelendiği bu bölümde istihdam verilerinin eğitim, sektörel istihdam gibi verilerle desteklenmesi konu kapsamında daha anlamlı verilerin ortaya konmasını sağlayabilecektir.

Batman’ın okullaşma oranları incelendiğinde de ilköğretimde okullaşma oranının yüksek olmasına karşın ortaöğretimde bu oranın düşük olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, çalışma çağına giren (+15 ve üstü) nüfusun bir kısmının zorunlu ilköğretimden sonra eğitime devam etmediği/edemediği aynı zamanda, okul ve derslik sayısının ortaöğretim çağındaki bireyler için yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır (TÜİK, 2012-2015). Batman’ın ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki okullaşma oranlarına birlikte değerlendirildiğinde önemli bir yığılmanın olduğu görülmektedir. İlköğretim düzeyindeki yığılmaya ilişkin olarak Tablo 7’deki veriler, Tablo 5’de verilen ilköğretim düzeyindeki okullaşma oranları ile karşılaştırıldığında oranların fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, Batman’a yurtiçi kaynaklı göç hareketleri ile gelen ilköğretim mezunu olup eğitimine devam etmeyen kişilerin sayısının yüksek olmasıyla açıklanabilir. Bu göstergeler aynı zamanda Batman’da istihdama yönelik istatistikler içinde ilerleyen bölümlerde ayrıca istihdam-eğitim ilişkisi bağlamında yorumlanacaktır.

Kayıtlı işsizlerin eğitim durumuna göre dağılımları incelendiğinde bu kategorideki en yüksek işsizlik oranının ilköğretim mezunları arasında olduğu görülmektedir. İlköğretim mezunlarının işsizlik oranlarında 2013 yılından itibaren bir düşüş görülmekle birlikte yine de sayının yüksek olduğu ifade edilebilir (TÜİK, 2009-2015). Burada dikkat çeken başka bir nokta ise ön lisans ve

² Batman’da kayıt dışı istihdamı gösteren veriler, Batman’ın içinde olduğu TRC3 Bölgesine ait istatistik olup, Batman’daki kayıt dışı istihdam yaklaşık bu aralıkta kabul edilmiştir.

lisans mezunları arasındaki işsizlik oranının yüksek olmasıdır. Bu durum Batman’da istihdamda nitelikli beşeri sermayenin kendisine yer bulamadığına işaret etmesi açısından önemlidir. Yüksek nitelikli işgücünün istihdamında sıkıntı yaşanması, Batman’da katma değeri yüksek yatırımların az olması, sanayiye dönük yatırımların ve istihdam alanlarının daralması anlamında yorumlanabilmektedir.

Araştırma alanı olan Batman ilinde 15-24 yaş arası gençlerin istihdamındaki yetersizliği dikkat çekici bir düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Batman’ın yüksek nüfus artışının yanında yurtiçi ve yurtdışı kaynaklı olarak aldığı yoğun göçlerle birlikte şehirde çeşitli sosyo-ekonomik sorunlara yol açabileceği gibi mevcut sorunları derinleştirebilecek bir potansiyele sahiptir. Batmanda genç işsizliğiyle birlikte genel olarak işsizliğin yüksek olması Batman’ın dışarıya göç olarak verdiği yüksek miktarda nüfusu açıklar niteliktedir. Aynı zamanda istihdamda bu tablonun ortaya çıkmasında Batman’da 1970 yılında petrol sanayinin toplam istihdamdaki yaklaşık %70’lik payının yıllar bazında 2000’de %19’a, 2002’de %17’ye, 2012’de %14’e, 2013’te %12’ye, 2014’te %11 ve 2015’te ise %7.8’e gerilemesi ile kendini gösteren petrole dayalı sanayi ve bu sanayinin desteklediği yan sanayinin artık istihdamı destekleyememesi de etki olmuştur. Bu kapsamda Batman’ın sanayi kenti görünümünden uzaklaştığı ifade edilebilir.

Kayıtlı işsizlerin meslek gruplarına göre dağılımı incelendiğinde ise işsizliğin genel olarak artmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu artış içinde nitelik gerektirmeyen işlerdeki işsizlik oranı dikkat çekmektedir. Nitelsiz işgücündeki işsizlik oranlarının yanında nitelikli işgücünde de (profesyonel meslekler ve yardımcı profesyonel meslekler) mevcut işsizlik oranları dikkat çekmektedir. Bu durum Batman’ın sanayi kenti görünümünü kaybedip hizmet ağırlıklı bir istihdam yapısına dönüşmeye başladığı fikrini desteklemektedir. Ancak sadece işsizlik oranlarına bakarak genel bir değerlendirme yapmak yanlış olacaktır. Çünkü küresel veya yerel krizler, göç hareketleri, icat ve buluşlar, yaşam tarzının değişmesi gibi pek çok değişken istihdamın biçimlenmesinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle Batman’da işsizlik kadar istihdama ilişkin verilerinde göz önünde bulundurulması istihdam ve bunu etkileyen süreçler hakkında daha sağlıklı bir bakış açısı sağlayabilecektir. Batman’da istihdamın mesleklere göre dağılımı incelendiğinde hizmet sektörü kadar imalat sektörünün de zaman içinde ön plana çıktığı görülmektedir.

2009-2015 yılları arasındaki kamu istihdamı verileri incelendiğinde Batman’da kamuda istihdamın yıllar içinde artmış olduğu görülmektedir. Aynı zamanda kamusal alanda mevcut istihdamın Batman’da önemli bir yer istihdam alanı olduğu, yıllar bazında yaklaşık özel sektör kadar istihdam sağladığı anlaşılmaktadır.

Batman’ın nüfus, göç ve istihdam verileri beraber incelendiğinde Batman’a yönelik petrol çıkarılması ile başlayan sanayi yatırımlarına bağlı olarak başlayan göç hareketinin 1990’dan sonra terör ve güvenlik kaynaklı olarak başlayan göç ile devam ettiği görülmektedir. Artan nüfusa bağlı olarak özellikle 2000’li yıllardan başlayarak şehirde işsizliğin arttığı, istihdamın azaldığı, eğitim, barınma ve çeşitli güvenlik gibi alanlarda mevcut sorunların derinleştiği görülmektedir. Aynı zamanda sanayi alanında istihdamın gerilemesi, hizmet ve imalat alanlarına kayışı beraberinde getirmektedir. Buna paralel olarak Batman’a yönelik göçlerle birlikte artan nitelsiz iş gücünün hizmet sektöründe yarattığı iş gücü arzının talepten fazla olması Batman genelinde gelirlerin düşmesine ve marjinal geçimlik sektörün güçlenmesine neden olmaktadır. İşsizlik ve düşük istihdamın yol açtığı marjinal sektörde görülen genişleme Batman genelinde sadece ekonomik sorunların oluşmasına neden olmamaktadır. Aynı zamanda ekonomik alanda dezavantajlı bireylerin

kentle bütünleşmelerinin ve Batman'da kent kültürünün gelişmesi önünde de bir engel oluşturmaktadır. Marjinal sektörün genişlemesiyle ortaya çıkan gelir kayıpları ve gelirlerde ortaya çıkan istikrarsızlık toplumda sosyal ve psikolojik sorunlarında ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu sorunların başında bireylerin özgüvenlerinin sarsılması, statü ve saygınlık kaybı, umutsuzluk, sosyal ilişkilerin zayıflamasını takiben suçluluğun ve radikal eğilimlerin artması gelmektedir. Toplumsal yaşam içinde ortaya çıkıp derinleşen bu sorunlar aynı zamanda ötekileştirme, ayrımcılık gibi tahakküm ilişkilerinin ortaya çıkıp bu örüntü içinde yeniden üretilmesinde bir etken olmaktadır. Kentsel yaşam kalitesini olumsuz olarak etkileyen bu sorunlar başta kente yeni gelenlerin kente uyumlarını ve bütünleşmelerini zorlaştırdığı gibi kentsel mekânda suçun ve suçluluğun ortaya çıkmasına da zemin hazırlayabilmektedir. Ancak kentsel mekânda ortaya çıkan suçluluğun arka planını sadece ekonomik gerekçelere dayanarak açıklamak eksik bir yaklaşımdır. Bu bağlamda kente göçle birlikte kırsal alanda güçlü olan sosyal kontrol mekanizmalarının zayıflamasını, göçle birlikte yaşanan mağduriyetleri ve bireyleri göçe zorlayan unsurlara karşı duyulan öfkeyi, kentsel ilişkilerde yaşanan uyumsuzluğu, ötekileştirme, artan umutsuzluğu ve derinleşen yoksulluğu kentsel mekânda ortaya çıkabilecek suçun diğer kaynakları arasında saymak mümkündür.

Tablo 4. 2009-2015 Yılları Arasında İkametgâhı Batman Olup Cezaevine Girenlerin Sayısı ve İşledikleri Suç Türleri

YIL	Öldürme	Yaralama	Cinsel Suçlar	Hürriyeti Kısıt.	Hakaret	Hırsızlık	Gasp	Dolandırıcılık	Uyuşturucu İmal. Ve Satışı	Uyuşturucu Kullanma	Sahtecilik	Kaçakçılık	Ateşli Silahlar	Tehdit	Görev Engelle.	Ailenin Korunması	Diğer	Toplam
2009	11	18	2	2	2	293	38	12	190	18	35	44	38	-	-	-	117	1218
2010	13	20	1	-	1	36	9	2	23	7	7	6	14	-	-	-	114	286
2011	17	65	2	2	3	120	10	2	50	8	17	6	36	-	-	-	142	518
2012	13	68	9	5	3	251	12	5	46	4	25	34	46	8	16	19	151	615
2013	39	92	17	13	5	277	39	10	156	9	29	41	20	16	5	25	240	1034
2014	54	66	12	7	15	259	44	9	134	16	29	41	33	28	16	20	212	976
2015	30	128	19	14	8	293	38	12	190	18	35	44	38	29	7	23	247	1218

(Kaynak: Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, TÜİK 2009-2015³).

Batman'da suçların ve suçluların yıllara göre dağılımı incelendiğinde hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik gibi adi suçların toplam suçlar içinde yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Bu durum, hırsızlığı meslek haline getirmiş profesyonellerin yanı sıra Batman'da düşük okullaşma oranları, eğitimsiz ya da düşük eğitilmiş nüfusun fazla olması yüksek işsizlik oranları ile açıklanabilmektedir. Bunun yanı sıra istatistiklerde dikkat çeken diğer bir nokta ise diğer kapsamı için alınmış olan terör ve ilişkili suçların yüksek oluşudur. Ayrıca uyuşturucu imalatı ve satışı, kaçakçılık gibi terör örgütlerinin finans kaynakları arasında olan faaliyetlerden kaynaklı hükümlüleri de bu kapsamda değerlendirdiğimizde bu istatistikler kriminal boyutunun yanında siyasi bir boyutta kazanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da büyük oranda PKK'nın tekelinde olan bu tip yasadışı faaliyetlerden elde edilen gelirlerin PKK'nın faaliyetlerinin

3 Terör ve Terörle ilişkili suçlar, çek – senet, trafik, icra ve iflas ile mala zarar verme suçları “diğer” sekmesi içine dâhil edilmiştir.

finansmanında önemli bir yeri olduğu kabul edilmektedir (Aykın ve Sözman, 2008:26-28). Uyuşturucu suçlarının imalat ve üretim düzeyinde Batman'da yaygın olması PKK'nın illegal düzeyde Batman'da varlığına işaret eden bir gösterge olarak kabul edilebilmektedir. Bu durum Batman'da radikal düzeyde Kürt milliyetçiliğinin varlığına işaret etmektedir. Batman'da 2012'de etnik kimliğin araştırıldığı bir çalışmada katılımcıların %80,49'u birincil kimliklerini Kürt olarak ifade ederek Batman'da etnik kimlik bilincinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Bilgiç ve Akyürek, 2012:15). 2016'da Batman'da yapılan başka bir çalışmada katılımcıların %83,2 oranında birincil kimliklerini Kürt olarak ortaya koymaları Batman'da etnik kimlik bilincinin yüksek olduğunu destekleyen veridir. Yine aynı çalışmada Kürtçenin %56'lık bir oranda günlük yaşamda tek dil olarak tercih edildiğinin beyan edilmesi Batman'da etnik kimlik bilincinin yüksek olduğu tezini desteklemektedir (Türk, 2016:164-165). Bu bağlamda gerek dil tercihleri gerekse etnik aidiyetlerin Türk toplumu ile ortak aidiyetlerin (vatandaşlık gibi) önüne geçmiş olması Batman'da siyasal temelli bir ayrışmanın geliştiğine işaret etmesi açısından önemlidir.

Tablo 5. Batman'da 1990-2015 Genel Seçim Sonuçlarına Göre Siyasi Partilerin Aldığı Oy Oranları

Yıllar	1.Parti	Oy Oranı	2.Parti	Oy Oranı	3.Parti	Oy Oranı	4.Parti	Oy Oranı	Diğer	Oy Oranı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Kullanılan Oy Sayısı	Geçerli Oy Sayısı	Seçime Katılım Oranı
1990	SHP	%52,8	ANAP	%15,9	RP	%15,3	DYP	%14,7	Diğer	%	124661	105236	101484	%84,4
1995	HADEP	%37,2	RP	%25,8	ANAP	%15,5	DYP	%14,3	Diğer	%	146247	122503	118114	%83,8
1999	HADEP	%43,4	DYP	%14,1	FP	%13,9	ANAP	%10,5	Diğer	%	174255	148356	140101	%85,1
2002	DEHAP	%47,1	AK Parti	%20,6	DYP	%9,6	ANAP	%7,5	Diğer	%	201528	152854	148605	%75,8
2007	AK Parti	%46,4	Bağımsız	%39,4	DP	%5,8	CHP	%3,9	Diğer	%	213155	161438	158829	%75,7
2011	Bağımsız	%51,5	AK Parti	%37,1	CHP	%6,7	SP	%1	Diğer	%	270092	226374	219600	%83,8
2015	HDP	%71,4	AK Parti	%18,9	Bağımsız	%5,5	MHP	%1,2	Diğer	%	310582	280188	269688	%90,2

(Kaynak YSK sonuçları 2009-2015).

Tablo 6. Batman'da 1994-2014 Yerel Sonuçları

Yıllar	1.Parti	Oy Oranı	2.Parti	Oy Oranı	3.Parti	Oy Oranı	4.Parti	Oy Oranı	Diğer	Oy Oranı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Kullanılan Oy Sayısı	Geçerli Oy Sayısı	Seçime Katılım Oranı
1994	RP	%34,01	ANAP	%32,62	DYP	%25,37	SHP	%3,3	Diğer	%	85575	75789	60059	%88,56
1999	HADEP	%45,40	FP	%24,72	ANAP	%8,45	CHP	%2,78	Diğer	%	123154	102514	95717	%83,24
2004	SHP	%60,1	SP	%13,9	AK Parti	%11,5	GP	%3,2	Diğer	%	153590	97754	90935	%63,6
2009	HDP	%66,03	AK Parti	%28,55	SP	%1,49	CHP	%1,42	Diğer	%	283411	224076	211584	%79,1
2014	BDP	%53,15	AK Parti	%32,38	HÜDAPAR	%7,51	SP	%3,71	Diğer	%	300093	255404	245560	%84,9

(Kaynak YSK sonuçları 2009-2015).

Batman'da 2009 ve 2015 yıllarını kapsayan süreçte yapılan genel ve yerel seçim sonuçları incelendiğinde Batman genelinde yüksek olan Kürt kimlik bilincinin siyasal bir tutum ögesi olarak sandığa yansıdığı görülmektedir. Bu kapsamda tablolardaki oy dağılımları incelendiğinde dikkat çeken ilk unsur etnik Kürt partilerinin aldığı oy oranlarının yüksek olmasıdır. Gerek genel seçimlerde gerekse yerel seçimlerde etnik kimliği ön planda olan ya da PKK tarafından desteklendiği iddia edilen (HDP, BDP gibi) partilerin yüksek oy oranlarına sahip oldukları görülmektedir. Bu bilgiler ışığında Batman'da Kürt milliyetçiliğinin varlığı hakkında bir profil

çıkarmak istediğimizde Batman’da etnik kimlik bilincinin ve siyasal eğilimlerinde etnik temelli değer yargılarını ön plana çıkaran birey sayısının yüksek olduğuna dair bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin Batman’daki yoğunluğu ve tarihsel süreç içinde bu tutumlarını gerek seçimler gerekse çeşitli eylem ve davranışlarla ortaya koymaları Batman’ın Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde önemli bir merkez olduğu fikrini desteklemektedir.

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışmaya teorik bir temel oluşturması açısından kimlik, etnisite ve milliyetçilikle ilgili yaklaşımlar ele alınacaktır. Bu yaklaşımlar, Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan sosyal dinamiklerin ve Kürt milliyetçiliğinin niteliklerinin anlaşılmasında katkı sunacaktır.

3.1. Kimlik ve Kimliğe İlişkin Yaklaşımlar

Kimlik, toplumsal sistemi meydana getiren aktörlerin düşünce, tutum ve davranışlarını biçimlendiren davranış kalıplarıdır. Aynı zamanda kimlik bireylerin içinde bulundukları sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik çevre ile girdikleri etkileşimden doğan inançlar, tutumlar ve değer yargılarıyla sembolize edilen yaşam biçimlerini ifade etmektedir (Yıldız, 2007:9). Bu bakımdan kimlik, bireylerin yaşam alanı içinde “ben kimim” sorusuna verdikleri yanıtlar üzerine inşa ettikleri bir felsefedir. Bu bağlamda kimlik toplumsal ve bireysel kategorileri içine alan anlamlı ve dinamik öğeleri içeren karmaşık bir örüntüdür. Kimliğin dinamik ve karmaşık yapısı nedeniyle onu anlamak için kimlik oluşumuna etki eden farklı dinamikler ve toplumsal süreçler göz önünde bulundurmak gereklidir.

Kimlik inşası, dinamik birçok öğeyi içinde barındıran, sürekli bir değişim içinde olan süreçtir. Kimlik gelişim sürecine de içkin olan bu sürekli “oluş” durumu, kimlik inşasında değişken bir yapıyı ortaya koymakta ve kimliğin sabit bir tanımını yapmayı zorlaştırmaktadır. Bilgin de, kimlik oluşumunun küreselleşmeden yerel kültürlerle, milliyetçilikten vatandaşlığa ırkçılıktan etnikliğe, sosyal bütünleşmeden benlik yitimine kadar pek çok farklı alanda incelenebileceğini ifade etmektedir (Bilgin, 1994:249). Bu bakış açısıyla kimliği oluşturan unsurlar incelendiğinde karşımıza, siyasal, ekonomik, sosyal, psikolojik, biyolojik, kültürel, tarihsel ve coğrafi katmanları olan çok boyutlu bir yapı çıkmaktadır. Bu yapının ilk ve en önemli bileşenini kimliğin psikolojik yönü oluşturmaktadır. Bu noktada psikanalistik ekole mensup olan Ericson ve Marcia’nın açıklamaları dikkate değerdir. Ericson’a göre kimlik öncelikle kültürel içeriklidir ve bireyin biyolojik yapısı, psikolojisi ve geçmiş yaşantısı ile kurduğu dinamik ilişkiye dayanmaktadır. Marcia ise konuya daha geniş bir perspektiften bakarak daha fonksiyonel bir yorum getirmektedir. Ona göre kimlik, bireyin kimlik gelişiminde karşılaştığı problemlerin çözümü için başvuru alan geçmiş yaşantılar, değerler, hedefler ve oynanan roller üzerinde düşünerek bunların gelecekteki muhtemel sonuçlarına ilişkin oluşturdukları düşüncelerin sonucunda ortaya çıkan referanslardır (Bilgin, 1994:249).

Bireylerin, çevrelerini saran sosyal ağlar içinde çeşitli kaynaklardan beslenerek oluşturdukları ve kişisel referanslara göre şekillenmiş gibi gözüken kimliklerini bu hali bireysel bir çıktı olarak kabul etmek yanıltıcı olacaktır (Ayten, 2013:105-106). Çünkü kimliklerin bireysel örüntüsü aslında toplumsal kaynaklıdır. Bu da kimliğin toplumsal yönüne işaret etmektedir. Zira kimlikler, bireylerin içinde bulundukları toplumla kurdukları karşılıklı etkileşim içinde ortaya çıkan aktif yapılardır. Bireyin içinde bulunduğu toplumla kurduğu ilişki düzleminde inşa ettiği kimlik, onun toplumun bir parçası olmasını sağlayan kabulleri de içermektedir. Bu karşılıklı kabul algısı bireyin içinde bulunduğu topluma aidiyet duygusu ile bağlanmasını sağlamaktadır. Ancak, bireyin kimlik bağlamında geliştireceği “aidiyet” duygusu her zaman toplumun tamamı ile karşılıklı uyum

içinde olmamaktadır. Bu süreç içinde farklılaşmayı ve çatışmayı da barındırabilen “biz” ve “öteki” algılarının oluşmasına kaynaklık edebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında biz ve öteki kavramları birbirini tamamlayan iki unsur olarak anlaşılabilir. “Biz” kavramı bireye toplumsal değerlerin, normların, kalıpların vb. kültürel verilerin aktarılması, Parsons’un deyişiyle; ortak bilişsel deneyimler ile bireyin topluma adapte edilmesi ile oluşmaktadır (Parsons, 1964:26-28). Bu şekilde bir insan grubunun kendi kimliği hakkındaki bilinçlenme duygusu gelişerek, toplumsal grubu oluşturan bireylerin zihinlerinde ortaklaşan anlamlar üzerinden kimliği kolektif bir yapı haline getirmektedir (Özbek, 2006:13-14). Kimliğin içerdiği “öteki” algısı ise grup ile bu gruba ait olmayanların bir kesişim kümesine işaret eden bir kavramdır. Kimlik gelişim sürecinde bir kategori olarak ortaya çıkan “öteki” çoğunlukla objektif, nesnel bir tanımlama değildir. Bunlar, bireylerin toplumda mevcut farklılıklara sübjektif anlamlar yüklemesinden doğarak, zaman içinde grupların kesin bir biçimde birbirinden ayrılmasına neden olan düşüncelerden oluşmaktadır. Bununla birlikte “Biz” ve “öteki” ayrımına dayanan algılar her ne kadar birbirlerine karşıt kategoriler içeriyor olsalar da grup üyelerinin kendilerini tanımlamalarında önemli referanslar olabilmektedir (Onur, 2003:260).

Kimliğin toplumsallığı, kültürü kimliğin parçası haline getirmektedir. Kültürü, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile insanın doğal ve toplumsal çerçevesine egemenliğinin ölçüsünü gösteren hars, ekin olarak tanımladığımızda kültürün öğrenme ve aktarım işi olarak kabul etmek mümkündür. Bu bağlamda kültürel kimliğin, toplumsal süreçte üretilen bilginin aktörlere geçmesi veya aktarılması ile oluştuğu söylenebilir.

Kültürel kimliğin oluşumu ve yeniden üretilmesi konusunda özcü ve tarihsel olmak üzere iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlardan özcü yaklaşıma göre, kültürel kimlik paylaşılan ortak değerlere göre tanımlanmaktadır. Bu açıklamaya göre, kültürel kimlikler, ortak tarihsel deneyimler ile paylaşılan kültürel değerler üzerinden tamamlanmış kapalı bir yapılardır. Tarihsel yaklaşımda ise kültürel kimlik; dinamik, değişken gelişmeye açık bir olgu olarak kabul etmektedir (Larrai, 1995:217). Bu tanım kültürel kimliğin geçmişe ait olduğu kadar geleceğe ait desenleri de içinde barındırdığına işaret etmektedir. Bu anlamda kültür, oluştuğu tarihsel zeminde zamana bağlı olarak değişimler geçirerek bireylerin kimlik inşasında kullandıkları yeni değerleri içeren yeni içerikler de kazanabilmektedir (Larrai, 1995:222). Castells’e göre; “kimlik insanların anlam ve tecrübe kaynağıdır” (Castells, 2006a:13). Anlamlar ise kültürel yapı içinde oluştuğu için, kimlik inşasında kültürel yapıların kendine has özellikleriyle birlikte dikkatli bir şekilde analiz edilmesi gerektirmektedir.

Bireylerin sosyal etkileşimi sonucunda kolektif eyleme yüklediği sübjektif anlamlardan oluşan kimlikler, bireylerin toplum içindeki eylemleri ve algılarıyla da yakından ilişkilidir. Toplumun varlığının sürdürülmesi ve yeniden üretilmesi sadece toplumların beka sorunu değildir. Aynı zamanda bir yönetim ve ikame sorunudur. Bu anlamda kimliğin gelişim süreci aynı zamanda siyasi eyleminde bir parçasıdır. Çünkü bireyler, toplumda belirli düşünceleri benimseyerek toplumsal yaşamın bunlara göre düzenlenmesinde etkin rol bir üstlendiklerinde aynı zamanda siyasi bir kimlik de kazanmış olmaktadır. Kimliğin inşasına siyasi açıdan bakıldığında toplumsal aktör olarak bireyleri, siyasal toplulukların sakinleri olarak tanımlanmak mümkündür. Siyasi bakış açısı bireyleri, siyasal topluluklar içerisinde yer alan ve kolektif olarak ideolojilerin oluşmasına imkân veren vatandaşlar olarak görmekte ve bu şekilde kimlikleri siyasi hareketliliğin bir aracı

olarak tanımlamaktadır. Bu şekilde kimlikler mevcut yapıların sürdürülmesinde veya dış etkenlere karşı savunulmasında önemli bir araç haline gelmektedirler.

Kimliğin teorik bir kategori olarak tanımlanması ve kimlik gelişiminde kuramsal bir çerçevenin çizilebilmesi için kimliğin tarihsel gelişim çizgisi içinde izlenmesi gereklidir. Bu şekilde kimlik kavramıyla ilişkili olan ve kimlik kavramının şekillenmesinde kendilerine atıf yapılabilecek belli başlı toplumsal dinamikler anlaşılabilecektir.

Kimliğin bir kavram olarak gelişiminin başlangıcı Aydınlanma Çağıdır. Aydınlanma Çağında pozitivist gelenek içinde yapılan kimlik tanımları, geleneksel aydınlanma kavrayışına uygun olarak, rasyonel ve akılcı süreçlerle sosyal varlık olan bireyin kendini ve kendinin toplum içindeki konumunu pragmatik şekilde tanımlamasını içermektedir. Ancak 20.yy’da ortaya çıkan hızlı sosyal, kültürel, teknolojik, siyasi ve ekonomik gelişmeler küresel ölçekte tüm toplumsal sistemleri ve dolayısı ile toplumun temel yapı taşı olan bireyleri de etkilemiştir. Bireylerin değişen süreçte kendilerine ve çevrelerine ilişkin algılarının değişmesi, kimlik ve kimlikle ilgi olarak yapılan tanımlamalarda da değişimlere yol açmıştır. Kimlik algılarında yaşanan bu değişim sonrasında modern sosyal teoriler, kimlik kavramı ile ilgili çalışmalarda bireyi odak noktasına koyan, bireyin duygusal, tutumsal ve ruhsal görünümelerini de dikkate alan yaklaşımlar geliştirmişlerdir (Kohn ve Harold, 2002:1). Bu şekilde kimlik, katı aidiyetler değil, dil, semboller, iletişim biçimleri ve etkileşim ağları üzerinden de anlaşılabilir hale gelmiştir. Bununla birlikte, Yirminci yüzyılın ilk yarısında gelişen tıbbi psikoloji bilimi, bireysel kimliğe yeni bir bakış açısı getirmiştir. W. James, S. Freud ve E. Erikson kimlik tanımını insanlığın duygusal yapısını da içine alacak şekilde genişletmişlerdir. Bu yeni tanıma göre kimlik, insan duygusunun devamlılığı ve benzerliğinden doğan bireysel aynılık olup insanın iç dürtüleri ve cinselliği ile karmaşık bir ilişki içindedir. Erikson’a göre kimlik, bireyin psikolojik, biyolojik ihtiyaçlarının ve ilgilerinin bireyin içinde bulunduğu kültürel ortamla etkileşime girmesi ile birlikte şekillenmektedir (Ergün, 2020: 456). Erikson’un kimlik oluşumunda dikkat çekmiş olduğu kimliğin psikolojik unsurlar kadar kültürel bileşenler içermesi zamanla sosyologların dikkatini çekmiş ve toplumsal süreçler kimlik ile ilgili çalışmaların bir parçası haline gelmiştir. Bu noktada ilk kez Stryker, kimliğin çok yönlü inşa süreci olduğunu kabul edip, kimlik inşasını bireyin içindeki rolü çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Bu şekilde kimlik tanımlamalarına, rol ağırlıklı bir davranış şeklinde tanımlanan “mikro sosyolojik” bir bakış açısı kazandırılmıştır (Öztürk, 2007: 6).

Kimlik gelişiminin toplumsal boyutuna ilişkin olarak yapılan çalışmalar modern zamanlara ait olsa da insan topluluklarının kendilerine has özellikleri olduğu fikri Herodot’tan beri mevcuttur. Toplumların kimliksel düzeyde kendine has özellikleri olduğu fikri bir yandan toplumların homojenleşmesine katkı sağlarken bir yandan da ırkçı, milliyetçi teorilerinde kaynağı olmuştur. 1930’larda hız kazanan sosyal ve etnik kimlik temelli çalışmalarda, psikolojik ve etnolojik verilerle zenginleştirilerek kimliğin oluşumunda milli, ulusal algıların önemine yapılan vurgu dikkat çekmektedir. Bundan sonra “kimlik” kavramı, “milli kimliği” içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu safhada kimlik, artık milli tarih bilincinin gelişiminin bir parçası olarak, tarihçiliğin konusu haline gelmiştir (Öztürk, 2007: 8).

Kimliğin toplumsal temelleri üzerine araştırma yapan araştırmacı H. Mol’dur. Mol, kimliği inanç ve din alanıyla ilişkilendirilerek, tarihsel bir çizgi içinde düzenin ve dayanışmanın tesis edilerek, varlığın korunmasına yönelik oluşturulan kavramlar seti olarak tanımlamaktadır. Ayrışma, düzen ve denge bu setin temel unsurlarıdır (Kohn ve Harolth, 2002: 2-3).

1950’lerde ise kimlikle ilgili araştırmalara Merton tarafından geliştirilen sosyal teori ve sosyal yapı çalışmaları damgasını vurmuştur. Merton, sosyal yapı içinde kişisel deneyimlerin bireyin inançlarını şekillendirmesi ve bunların kimliğin bir parçası olma sürecini incelemiştir (Merton, 1968:477). Merton’un kimlik oluşumuna ilişkin bu düşünceleri, 1960’larda bireylerin sosyal yaşantılarında sembolik etkileşim süreçleri ile toplumu inşa ettiklerini iddia eden “sembolik etkileşim” yaklaşımının gelişmesine kaynaklık etmiştir (Kendall, 2011: 20-22). Sosyal ilişkilerde “sembolik etkileşim kavramı ile birlikte “kimlik” sembolik etkileşimin önemli bir kavramı haline gelmiştir. Charles Horton Cooley, Erving Goffman, Peter L. Berger terimin yaygınlaşmasında büyük rol oynamışlardır. Goffman, 1963’te yazdığı Stigma adlı eserinde bu tarihe kadar “self” (birey) olarak gelen terimin kimliğe mal edilmesini sağlamıştır (Goffman, 2009: 16-18). Kimlikle ilgili alışmalar II. Dünya Savaşı sonrasında ise milliyetçi, liberal ve marksist anlayışlar çerçevesinde yürütülmüştür. Bu alışmalar günümüzde ise genel olarak sosyal teori denilen ve birey ile toplumu açıklayan genel bir anlam kazanmış, milliyetçilik, g, etnisite, din ve cinsiyet gibi sosyal araştırmaların vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Bu bağlamda toplumsal sistem içinde farklı bakış aılılarıyla farklı kimlik tanımlamaları yapmak mümkün olmuştur.

3.2. Kimlik Türleri

Kimlik ve kimliğin oluşumu ile ilgili süreçler birlikte değerlendirildiğinde, kimliğin psikolojik ve toplumsal olmak üzere farklı kaynaklardan beslenerek gelişen dinamik ve çok boyutlu bir yapısı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte kimliğin oluşumunda yer alan her bir öge birlikte kimlik bütünlüğünü sağladığı gibi bu ögelerin her biri tek başına da bir kimlik unsuru olarak değerlendirilebilir. Bu bakış açısı ile millet, kültür, din, etnisite gibi ögeler birer kimlik kategorisi olarak kabul edilmektedir.

3.2.1. Ulusal/Milli Kimlik

Ulusal, milli kimliği bir milletin kendine özgü düşünce, yaşayış biçimi, dil, tre ve gelenekleri, toplumsal değer yargıları ve kuralları ile oluşan özellikler bütünü olarak tanımlamak mümkündür (Hobsbawm, 1995: 19)

Ulusal, milli kimliğin bir kimlik kategorisi olarak ortaya çıkması, modern zamanlara özgüdür. Fransız Devrimi sonrasında burjuvazinin meşruiyetini sağlamak adına ortak bir tarihi paylaşan, belirli coğrafı sınırlar içinde yaşayan bireyleri “ulus” kavramı altında tanımlayarak birleştirmesiyle siyasi bir birim olarak ortaya çıkan ulus devletler, aynı zamanda ulusal/milli kimliklerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ulus devletlerin tarih sahnesine çıkmalarıyla birlikte, devletlerin meşruiyetlerinin ve devamlılıklarının sağlanması için ürettikleri politikalarda milli/ulusal kimlikler merkezi bir konuma gelmiştir. Ulus devletlerin kurulmasından önce grupların aidiyet aracı olarak kullandıkları etnik ve dini kimlikler bu yeni dönemde önemini kaybetmiş, içinde dil ve kültür unsurlarını barındıran ulusal kimlik kavramı devletleşme sürecinde önemli bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, Gellner’ in de belirttiği gibi sosyal mühendislik eseri olan uluslar, bazen yoktan var edilmiş, bazen de tamamen ortadan kaldırılmıştır (Gellner, 1992: 28-29). Ancak her iki süreçte de kimlik kavramı kitlelerin birleştirilmesinde ya da ayrıştırılmasında etkin olarak kullanılmıştır.

Sosyolojik anlamda ulusal kimliğin anlaşılabilmesi için ulusların ortaya çıkış süreçlerinin anlaşılması gerekir. Bu bağlamda, uluslar öncelikle kendilerine has tarihsel, kültürel, sosyal gelişim süreçleri ile diğer uluslardan ayrılmaktadırlar. Aynı zamanda her ulus gücünü, üzerinde kurulmuş olduğu coğrafi sınırlar içinde yaşayan bireylerin ortak aidiyet duygusundan almaktadır. Bunun yanı sıra özerk siyasi birimler olarak uluslar, kuruldukları sınırlar içinde siyasi ve ekonomik erkin tek yasal kullanıcıları durumundadırlar (Triandafyllidou, 1998: 595). Ulusların siyasi ve kültürel olarak yapılanmalarında ulusal kimlik algısının önemli bir yeri vardır. Bu anlamda ulusal kimlikler, “ulusçuluk” olarak adlandırılabilen ideolojileri oluşturmaktadırlar. Ulusçuluk ideolojisi çerçevesinde bireyler, içinde yaşadıkları topluma ait olduğunu düşündükleri semboller, değerleri, düşünceleri ve kültürü içselleştirip eyleme dönüştürerek ortak ulusal tutumları oluşturmaktadır (Eriksen, 2002: 99). Bu tutumların bireydeki sistematik görünümü olarak ifade edilebilecek ulusal kimlikler, temsil ettikleri ortak tutumlar üzerinden devlet ve bireyin ortak paydası haline gelerek toplumsal yapının sürekliliğini sağlamaktadır. Ancak, milli aidiyet, ulusal bilinç ve milli kimlik kavramlarını destekleyen, ulusal kimliklerinde temel dayanağı olan ortak kültür, ortak tarih, ortak köken ve ortak kader inancı sadece “benzerlik”, “ortaklık” anlayışı üzerine kurulmamıştır. Aynı zamanda “diğerlerine benzememe”, “farklılık” anlayışını da içinde barındırır. Bu şekilde ortaya çıkan farklılık algısı, toplumsal sistemler içinde “biz” ve “öteki” ayrımının doğmasına neden olmaktadır (Guibernau, 1997:127). Bu bağlamda “biz” ve “öteki” ayrımına dayanan farklı olma anlayışı toplumsal yaşantı içinde ulusal kimliklerin yeniden üretilmesinde bir araç haline gelmektedir. Ulusal kimlikler bu süreçte temel olarak kolektif harekete ortak anlamlar yükleyen, tarihi ve kaderi ortak olan, güçlü bir topluluk duygusu üretme işlevini yüklenmektedir (Şimşek ve Ilgaz, 2007:194). Milli/ulusal kimlik bu işlevi yerine getirirken, milliyetçilik, etnisite, din, kültür gibi diğer kimlik kategorilerinden de yararlanmaktadır. Ancak, milli kimliği, oluşum süreci içinde diğer kimlik kategorilerinden faydalansa da birebir olarak diğer kimliklerle bir tutmak doğru bir yaklaşım olmaz. Çünkü milli/ulusal kimlikler her şeyden önce devlet tarafından desteklenen, yasal bir dayanağı olan, kimlikler üstü bir konumdur. Ulusal kimliğin bu ayrıcalıklı konumu, ulus devletin kendi sınırları içinde yaşayan farklı etnik, dini ve kültürel kökene mensup bireyleri ortak bir payda altında birleştirmesinde ve farklı milliyetçilikler veya kültürler arasında ortaya çıkabilecek gerilimleri önlemesinde ona kritik bir misyon yüklemektedir (Marden, 1997:37). Toplumun, ulusal kimlikler ile üretilen ortak aidiyet duygusu üzerinden sağlanmaya çalışılan homojenizasyonu aynı zamanda ulusal kimliklerin toplumun sosyalizasyonunda önemli araç olmasına yol açmaktadır. Bu bütünleşme/sosyalizasyon sürecini besleyen duygular, tutumlar ve mitler zaman içinde toplumların kolektif hafızasına yerleşerek onların tarihlerinin ve geleceklerinin bir parçası haline gelmektedir. Bu da milli/ulusal kimlik kavramının modern zamanlara ait bir olgu olsa da içinde modern öncesine ait unsurları da barındırdığına işaret etmektedir. Ancak ulusal kimliğin inşasında önemli olan bu kimliğin içinde gerçekten tarihsel bir nüve olup olmadığı değildir. Burada önemli olan bireylerin bu olguya ilişkin olarak ortaya koydukları algıların davranışsal sonuçlarıdır. İşte bu nokta ulusal kimliklerin toplumsal bütünlüğü sağlamadaki sınırlarının belirginleştiği noktadır. Bireylerin mevcut ortak aidiyetleri kabul etmediği, farklı aidiyetlere öncelik verdiği durumlarda toplumda sürdürülebilir bütünlükten bahsetmek zordur. Aynı zamanda bu süreç, çoğunlukla, belirli sınırlar içinde yaşayan, belirli kültürel topluluk tarafından üretilen ve taşınan sembollerin “ötekiler” tarafından kabulünü gerektiren tekleştirmeyi içerdiği için “öteki” nin ikna edilmesine ilişkin şiddetin de dâhil olduğu farklı yöntemlerin

kullanılmasına olanak vermektedir. (Bilgin, 1994:55). Hâkim kültür karşısında direnen, ona benzemeyen diğerleri bu süreçte baskı, zorlama, asimilasyon, ötekileştirme, göç gibi uygulamalarla yüzleşebilmektedir. Renan'ın da belirttiği gibi, “ulusal birlikler” bir anlamda kaba kuvvetle sağlanmaktadır. Bunun kolektif hafıza ve ulusal kimlikler üzerinden bireylere yansımaları ise hâkim etnik grup için başarı, zafer ve şeref iken milli kimliğin dışında kalanlar için acı hatıralar şeklinde olabilmektedir.

Modern zamanlarda şekillenen ulus devletlerin içinde varlık bulan ve gelişen ulusal kimlikler bu yönü ile seküler bir anlayışla tasarlanmış bir kimlik türüdür. Ulusal kimlikler, oluşumları itibarıyla modern zamana ait kavramlar olsalar da farklı kimlik kategorileri ile geliştirdikleri güçlü bağlar onu, aynı zamanda tarihsel arka planı olan, kolektif ve bireysel aidiyetleri içeren, çok boyutlu ve dinamik bir yapı haline getirmektedir.

3.2.2. Kültürel Kimlik

Kültür, bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşan bir bütündür. Aynı zamanda kültür, toplumda mevcut her türlü bilgi, alışkanlık, değer yargıları, tutumlar, görüşler, düşünce ve tüm davranış şekillerini içinde barındıran bir örüntüdür (Alakuş, 2004:3). Sosyolojik açıdan bu tanımı değerlendirdiğimizde kültürü, bir toplumun yaşam dinamikleri içinde üretilen ahlak, hukuk, gelenek, görenek, bilgi, sanat gibi unsurları içinde barındıran ve toplumun tamamını kapsayan yaşam şekli olarak anlamak mümkündür (Çağan, 2003:24). Bu bağlamda kültür, üretildiği topluma özel olarak inşa edilmiş, onu paylaşan ve kabul eden bireyler için bir ayrıdır.

Toplumların yaşam deneyimleri içinde üretilip onu diğer toplumlardan farklılaştıran kültürel bilgiler, o topluma ait bireyler için yaşamlarını anlamlı kılan kodlardır. Ancak bu kodlar ezeli ve ebedi değildir. Üretildikleri zamanda ve mekânda geçerlidirler. Bu anlamda kültür, dinamik ve değişken bir sürecin parçası olup, oluştuğu ana ilişkin sosyal bir kişilik olarak kabul edilebilmektedir.

Kültürün içinde barındırdığı bilgi, değer ve düşünceler insanların çevrelerini nasıl yorumlayacakları ve anlayacakları noktasında onlara yol gösteren bir yaşam felsefesi haline gelmektedir (Türkdoğan, 1988a:180). Bu şekilde kültür, bir yandan toplumun kendini gerçekleştirme aracı olurken diğer yandan da bireyinde kimlik temsilleri üzerinden kendini ifade etmesine aracılık etmektedir.

Kimlik kültürel bağlam içinde ele alındığında, tarihsel bir arka planı olan kolektif bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu yapı; Türklük, Kürtlük, Müslümanlık örneklerinde olduğu gibi grupların ortak olarak şekillendirdikleri anlamlar ve değer yargıları üzerinden somutlaşmaktadır (Tok, 2003:69). Aynı zamanda bu grupların, ortak grup adlarının yanında belirli coğrafi sınırlar içinde yaşamalarını, ortak değerler üzerinden uluslaşmalarını ya da etnik aidiyetler düzeyinde farklılıklarının bilincine varmalarını da kültürel bilinç kapsamında değerlendirmek mümkündür (Güleç, 1992:17). Kültürel kimliğin oluşmasında temel unsur, “ortaklık” duygusudur. Bu duygu üzerinden bireylerin kendilerine ve ötekilere ait farkındalık algıları gelişmektedir. Ancak kültürün oluşumuna etki eden algı kaynakları farklı olduğu için kültürler de birbirlerinden farklı özellikler temelinde şekillenmektedir.

Toplumlar, kolektif hafızalarında yer alan kültürel verilere göre çevrelerini algılamakta, düşünmekte ve davranmaktadır. Davranış ve tutumlara temel teşkil eden bu bilgiler de kuşaktan kuşağa aktararak topluma görece kültürel bir süreklilik kazanmaktadır. Toplumdaki değerlerin,

inançların ve tutumların benimsenme ve aktarılma süreci olan sosyalizasyon sürecinde (Alkan, 1985:5) “dil” önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Assmann’ın da ifade ettiği gibi, iletişim bir grubun oluşunda ve devamında kurucu unsurdur (Assman, 2001:8).

Kültürel kimliğin toplumsal inşa sürecinde köken ve işlev bakımından farklı süreçler işlemektedir. Kültürel kimlik, içerdiği bilgiler kadar oluşum şekilleri itibari ile de insanların davranışları, tutumları ve değerleri üzerinde etkili olmaktadır. Castells, kültürel kimlikleri oluşum şekilleri itibariyle üç ayrı başlıkta incelemektedir. Bunlardan ilki, “meşrulaştırıcı kimlik” tir. Meşrulaştırıcı kimlik, toplum içinde baskın olan grubun egemenliğini genişletmek ve meşrulaştırmak için kullandığı bir kimlik unsurudur. Hâkim grubun kültürel kimliği temel alınarak inşa edilen ulusal kimlikler buna örnek olarak verilebilir. Oluşum şekli itibariyle diğer bir kimlik ise “direniş kimliğidir”. Direniş kimliğini, hâkim kültür tarafından dışlanan, baskı altına alınan ya da ötekileştirilen diğer kültürlerin oluşturduğu kimlik türü olarak ifade etmek mümkündür. “Proje kimliği” ise üçüncü kimlik oluşum sürecidir. Burada toplumsal aktörler, toplumda mevcut kültürel verileri kullanarak ya kültürel kimliklerini değişen ihtiyaçlara uygun olarak yeniden düzenlerler ya da içinde oldukları tüm toplumsal yapıyı bütünüyle değiştirerek yeni kültür temelli, farklı bir kültürel kimlik inşa ederler (Castells, 2006:13). Bu süreçte kültürel kodların toplumsal aktörlerce işlenmesi ve yorumlanmasıyla farklı kimlik yapıları ortaya çıkabilmekte, kimlik türleri arasında geçişler yaşanabilmektedir. Örneğin, meşrulaştırıcı kimlik, direniş kimliğine ya da direniş kimliği, proje kimliğine dönüşebilmektedir.

Kültürel kimlikler, bireysel ve kolektif kimliklerin inşa sürecinde önemli bir pozisyonda olduğu kadar, toplumsal yapılara işlerlik kazandıran kurumların inşasında, gelişiminde ve değişiminde de etkin bir konumdadır (Usborne ve Taylor, 2010:883-884). Bu nedenle toplumsal yaşantının bir parçası olarak, yaşam içinde üretilen kültür ve kültür temelinde inşa edilen kültürel kimliklerin anlaşılması, toplumsal yapıların gelişiminin ve değişiminin anlaşılmasında önemli bir gerekliliktir.

3.2.3. Etnik Kimlik

Etnik kimlik, “bireyin içinde yaşadığı toplumdaki yaygın kültür unsurlarından farklı olarak, orijinal bir kültürel sistemin yapı özelliklerini nitelik itibari ile taşımasıyla ortaya çıkan bir kimlik türüdür” (Göka, 2006:311).

Etnik kimliğin ifade edilmesi için kullanılan “etnik” terimi aynı zamanda kavramın özüdür. “Etnik” kelimesi köken olarak Antik Yunan’da kullanılan “ethos” sözcüğünden türemiş ve halk, grup veya topluluk kavramlarını ifade etmek için kullanılmıştır (Eriksen, 2002:4). Ancak kavram günümüzde siyaset, kültür, psikoloji, gibi unsurları da alacak şekilde genişlemiştir. Etnik kimlik, Riesman tarafından, “etnik grup temelli bir aidiyet düşüncesini, diğer gruplarla olan farkın farkındalığını içeren bir bilinç düzeyi” olarak tanımlanarak, modern bir anlayışla, “etnisite” kavramı ile ilişkilendirilmiştir (Hether, 1996:4).

Etnik kimliğin tanımlanması noktasında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bunlardan ilkiye yaklaşıma göre, etnik kimlik tarihi ve toplumsal süreçler dışında kendiliğinden verili olarak oluşmakta ve toplumda kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır (Aktürk, 2006:24). Etnik kimlikle ilgili diğer bir açıklama ise modern yaklaşımdır. Modern yaklaşımda etnik kimlik kültür temelli bir olgu olarak ele alınmakta, dil, din, inançlar, gelenekler, yaşam tarzları gibi sosyal öğelerden oluşan bir inşa olarak kabul edilmektedir (Yiğittepe ve Battır, 2019:285-287). Barth’ta etnik kimliğin

toplumsal kökenine ilişkin benzer bir açıklama getirmektedir; ona göre etnik kimlikler, daha çok bireyler ve toplumlar arasında gerçekleşen etkileşim süreçlerinde ortaya çıkan toplumsal tasarımlardır (Barth, 2001:13). Bu tasarım süreci sonucunda ortaya çıkan değerler, tutumlar ve düşünceler, bireyin ait olduğu grupla ve bu grup dışındaki bireylerle yürüttüğü ilişkilerde önemli bir referans kaynaklarıdır (Poyraz, 2007:41-42). Modern öncesi dönemde bireylerin kendileri ve diğerleri hakkında ürettikleri bu bilgiler “etnik köken” veya “yaşanılan bölge” temelli kolektif aidiyet algılarını ortaya çıkararak etnik gruplar içinde güçlü duygusal bağların oluşmasını sağlamaktadır. Ancak, bu özel duygu durumu, etnik aidiyetlerin güçlü bir şekilde ön plana çıktığı durumlarda toplumsal bütünlük içinde yıkıcı ve ayrıştırıcı bir etki de oluşturabilmektedir (Yanık, 2013:231). Bu bağlamda etnik grupların, etnik aidiyetleri üzerinden ötekilerden farklı olduklarını düşünmeleri, bu temelde toplum içinde ayrıcalıklı bir konum talep etmeleri zaman içinde “bize” karşı “onlar” şeklinde bir tutuma dönüşerek, ırkçı/milliyetçi yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Etnik farklılıkların görünür olmasında, dil, din, yaşanılan bölge, kültür, yaşam tarzı gibi unsurlar da önemlidir. Bu unsurlar, etnik grubu ulusal kimlikler ile ilişkilendirilebildikleri için etnik kimlikler, aynı zamanda hem ulusal kimliklerin bir parçası hem de uygun şartlar oluştuğunda, Almanya, İngiltere, Sırbistan, Hırvatistan örneklerinde olduğu gibi ulusal kimliğin kurucu unsuru olabilmektedir (Yanık, 2013:231). Bu bağlamda her etnik kimliğin bir ulusal kimliğe dönüşme potansiyeli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu durum her etnik grubun siyasal bir dönüşüm geçirerek uluslaşma eğiliminde olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla etnik kimliğin ulusal kimlik içindeki bu önemli konuma rağmen her iki kimliği birbiri yerine kullanmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü her şeyden önce ulusal kimlikler, modern zamanlara ait tasarımlardır. Etnik kimlikler ise kökleri modern öncesi döneme uzanan aidiyet biçimleridir. Aynı zamanda ulusal kimliğin oluşması için bir devletin varlığına ve kimliğin siyasallaşmasına ihtiyaç duyulurken etnik kimlikler toplumda neredeyse verili olarak, siyasi organizasyonlardan bağımsız bir şekilde var olabilmektedirler (Göka, 2006:261).

Etnik kimlikle ilgili yapılan çalışmalar, etnik kimliğin, tarihsel, psikolojik, kültürel, ekonomik ve sosyal pek çok kaynaktan beslenen ve zaman içinde değişik görünümeler kazanabilen dinamik ve çok boyutlu bir kavram olduğunu ortaya koymuştur (Somersan, 2004:38). Bu bağlamda etnik aidiyetler, toplumsal değişimde kültürel, siyasal ve toplumsal olayların açıklanmasında, milliyetçilik gibi ideolojilerin toplumsal süreçleri nasıl etkilediğini ve onlardan nasıl etkilediğinin anlaşılmasında önemli bir kimlik türü olduğu söylenebilir.

3.2.4. Teritoryal Kimlik

“Teritorya” etimolojik köken olarak Latince’de “surların dışında kente ait olan arazi” anlamına gelen “territorium” sözcüğünden türetilmiştir (etimolojiturkce). Modern öncesi dönemlerde sınır kavramı henüz belirginleşmediği için, daha çok bir grubun üzerinde yaşadığı ve etkinlik gösterdiği alan, bölge olarak kullanılmıştır. Ancak 16.yy’dan itibaren ulus devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte, yavaş yavaş bölgeler arasında kesin sınırları çizilen alanlarda egemenlik fikrini ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Kavram bu şekliyle siyasi anlamda sınırların içini ve dışını referans göstermek suretiyle “biz” ve “öteki” nin de sınırlarını çizerek ulus devletlerin egemenliğinin pekiştirilmesinde bir araç olmuştur. Bu anlamda teritoryal kimlik, “mekân, ülke ya da toprak kategorisine bağlı olarak yerel ve bölgesel” bir kimlik türü olarak

belirginleşmiştir. Teritoryal kimlikler bireylerin kendilerini bir toprak parçası ilişkilendirmelerini sağlayarak bu temelde siyasi, ulusal, etnik ve kültürel kimliklerin üzerinde inşa edilebileceği güçlü bir duygusal zemin olmuştur (Gökalp, 2007:283-284). Grubun üzerinde yaşadığı, sınırları belirli toprak parçasına sahip çıkması, bu alan üzerinde bir arada yaşaması, o toplumun siyasallaşması, uluslaşması, etnik ve milli kimliklerin oluşmasının önemli aşamasını temsil eder. Sınırları tanımlanmış bu alan grup üyeleri için “vatan” olarak tanımlanarak sahiplenilmektedir. Mekânın sahiplenilmesi, belli grup ya da kültürlerle bütünleştirilmesi, bu bölgenin diğerlerinden farklılaştırılması ve kutsanması milliyetçi ideolojilerin gelişiminde önemli bir dayanak noktası olmaktadır. Bu süreçte dikkat edildiğinde, teritoryal aidiyetlerin “millet” düşüncesi temelinde bağımsız siyasi birimler kurma eğilimi olan etno-milliyetçi düşüncelerin sentezlenmesi ihtimalini ortaya çıkarabileceği açıktır. Aynı zamanda teritoryal aidiyetlerin, etno milliyetçilik temelinde kendine benzeyenleri içine alarak genişleyip pan milliyetçiliğe de dönüşebileceği bu aşamada gözden kaçırılmamalıdır (Smith, 2007:21-23). Ancak teritoryal aidiyetler, her zaman yıkıcı ve parçalayıcı birleşimler ortaya çıkaracağını söylemek yanlıştır. Bireylerin yaşadıkları bölgeye bağlılıkları temelinde, 18 Eylül 2014’de İskoçya’da yapılan ve İskoç halkının İngiltere’ye bağlılığının oylandığı referandumda, İskoç halkının bağlılıktan yana iradelerini ortaya koyması örneğinde olduğu gibi teritoryal aidiyetler zaman içinde homojen bir üst kimliğe dönüşerek ülke sınırları içinde farklı kültürlerin ortak yaşamasına katkı da sağlayabilmektedir. (Enterili, 2014:122-123)

Teritoryal kimlik anlayışında mekân, toplumsal üretimin bir parçası haline gelerek, toplumsal aktörlerin düşüncelerine ve eylemlerine aracılık eden bir kurgu haline gelmektedir. Toplumların üzerinde yaşadığı mekân, tüm toplumsal ilişkilerin üretildiği ve yaşandığı alanı ifade etmektedir (Lefebvre, 1994:320). Mekânsal ilişkiler temelinde biçimlenen sosyal ilişkiler zamanla rasyonel gerçekliklere dönüşerek siyasi, ekonomik, kültürel pek çok sistemin gelişimine etki etmektedir (Şengül, 2001:10-15). Bu bağlamda teritoryal kimliğin, toplumsal yapıların inşasında merkezi bir konumda olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.5. Siyasal Kimlik

“Siyaset” ya da “politika” kelimesinin etimolojik kökeni Antik Yunan’a dayanmaktadır. Yunanca “kent devleti” anlamına gelen “polis” kelimesinden türeyerek “politikos” olarak şekillenen kavram, devlet ve kent işlerine dair her şeyi içine alacak geniş bir çerçeveyi ifade etmektedir (Taşkın, 2014:25). Başka bir açıklamada ise siyaset, “mümkün olanın” sanatı olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda siyaset, toplumun yönetimi, çatışmaların çözümü, iktidarın adil dağıtımı ile ilişkilendirilmektedir. Bu ilişki örüntüsünün bir parçası olan siyasal kimliklerde bireyin bir gruba üyeliğinden doğan ve ekonomi, yönetim, hukuk, vatandaşlık, siyasi katılım gibi alanlardaki faaliyetlerin ürünü olarak ortaya çıkan aidiyet biçimidir. (Smith, 1999:184). Siyasal kimlik, belli bir grubun ihtiyaçlarını, çıkarlarını ve beklentilerini yansıttığı ve içinde geliştiği grubun yaşam deneyimlerine göre şekillendiği için tarafsız ve her bireyi veya grubu eşit olarak temsil eden kavram olarak düşülmemelidir (Weeks, 1998:86). Çünkü bu temsiliyet biçimi bir aidiyet örüntüsü olmaktan öte bizzat siyasetin bir aracıdır (Karakas, 2013:4).

Bireylerin toplumsallaşma sürecinde sonradan kazanılan siyasi kimlikler, Dawson ve Prewitt’in de vurguladığı gibi, “kültürel aktarımın” bir sonucudur (Türküne, 2010:237). Bu şekilde bir yandan toplumların sürekliliği sağlanırken diğer yandan da toplumun siyasi sistemi ve ideolojisi

meşrulaştırılmış olmaktadır. Bu meşrulaştırma sisteminin işleminde devlet, önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet kendini meşrulaştırmak ve devamlılığını sağlamak için hâkimiyeti altında bulunan bireylere ve gruplara kuruluş ideolojisine uygun yapılandığı, siyasi içeriği farklı kanallarla sistematik bir şekilde, aktarmaktadır. Bu şekilde topluma yayılan içerikle biçimlenen siyasi kimlikler devlet ve toplumun birbirleri ile ilişki kurmasını sağlarken aynı zamanda toplumun revize edilmesinde ve dönüştürülmesinde kullanılabilir.

Siyasal topluluğun parçası olan bireyler içinde bulundukları topluluğa karşı bir takım görev ve sorumluluklar yüklenmektedirler. Bunun gereği olarak bireyler, rasyonel bir takım kararlar alarak düzeni korumak ve uygun kolektif hareket tarzı oluşturmak için ideolojiler oluşturmaktadırlar. Bu ideolojiler aracılığı ile şekillenen siyasi kimlikler, bireylere kim olduklarını, neye inandıklarını ve ne istediklerini anlatan düşünce kalıplarını oluşturmaktadır. Bu düşünce kalıpları ise toplumsal ilişki sistemini etkileyerek sosyal dinamiklerin şekillenmesine etki etmektedir.

3.2.6. Dini Kimlik

“Din” kelimesi, Arapça “dyn” kökünden türeyerek “inanç ve ibadet kuralları sistemi” anlamı kazanmıştır. Batı’da ise din kelimesi köken itibari ile Latince “religio” sözcüğünden türemiştir. İnsanların din yolu ile Tanrıya ve birbirlerine bağlanmaları ile ilgilidir. Sosyal bilimler açısından ise din, vahiy kaynaklı ve kültürel bir sistem olarak iki farklı bakış açısı ile değerlendirilebilen inanç ve kültür sistemidir (Koby, 2012:180). Dini metafizik yanı bir kenara bırakıldığında, insanın edimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kültürel bir fenomen olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda toplumların kültürel sermayelerinin bir parçası olan dinin toplumsal etkileşim sistemi içinde gelişen, bireysel, sosyal ve kültürel kimlik sistemleri ile de bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

Toplumsal yaşamda bireyler, farklı kategorilerdeki aidiyet kalıpları ile bireysel ve sosyal çevrelerini anlamlandırmaktadırlar. Bu süreçte dinin sosyo kültürel etkileşime anlam verme ve aidiyet duygularını güçlendirme gibi kritik bir işlevi vardır. Bu bağlamda ister modern olsun ister geleneksel olsun tüm toplumlarda kimlik inşa süreçleri dini algılardan değişen oranlarda etkilenmektedir. Dinler, tarihsel gelişim sürecinde toplumsal yapılarının şekillenmesinde etkili olmuş, bu temelde din ve toplum arasında karşılıklı güçlü ilişkiler gelişmiştir. Bu çerçevede dinler, içerdikleri kutsal değerlerin bireylerce kabul görmesiyle toplumsal dayanışmanın ve aynılık ruhunun gelişmesine zemin hazırlayarak toplumsal bağların güçlenmesine katkı sağlamıştır. Ancak toplumsal sistemlerin işleyişi açısından dini kimlikler değerlendirildiğinde, genel anlamda mevcut toplumsal sistemler için bir meşrulaştırma ve uyum aracı olarak işlev görmesinin yanında bazı durumlarda, toplumsal düzeni değiştiren veya parçalayan anomik durumların ortaya çıkmasında neden olduğunu da belirtmek gerekir (Okumuş, 2009:333). Çünkü herhangi bir gruba ait dini inanç sistemi o kimliğe ait aidiyetleri güçlendirerek grubun ötekilerden farklılaşmasına ve bu temelde farklılık taleplerinin güçlenerek ayrılıkçı hareketlerin gelişmesine neden olabilmektedir. Ayrıca dini kimlikler, etnik kimliklerle bütünleşerek o grubun içinde bulunduğu genel ya da ulusal kültür ortamına entegrasyonunu engelleyip, kültürel bütünleşme probleminin ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir. Bu durum toplumsal yapılar üzerinde özellikle hızlı değişim veya buhran dönemlerinde daha etkili olabilmektedir. Bu bağlamda Moll’da dini, “kimliği spesifik anlamda kutsallaştıran” bir faktör olarak değerlendirilerek, dinin farklı kültürel ölçeklerde kimlik statüleri

oluşturabileceğine dikkat çekmiştir (Coşkun, 2003:9). Kimliğin din üzerinden kutsallaştırılmasıyla birlikte kimlik, üretildiği düzlemde meşruluk kazanarak toplumsal yapıların inşasında ve bekasının sağlanmasında önemli bir araç haline gelmektedir.

3.2.7. Üst Kimlik ve Alt Kimlik

İnsan doğası gereği doğumu ile birlikte içinde bulunduğu sosyal sistemin bir haline gelmektedir. Öncelikle bireyler doğumla birlikte milliyet, din, dil, etniklik temelinde verilmiş kimliklere sahip olmaktadır. Bunlar çoğunlukla alt kimlikler olarak nitelendirilmektedir. Ancak birey zaman içinde sosyalleşme süreciyle birlikte farklı gruplara ait aidiyetleri kabul ederek yeni kimlikler edinebilmekte, daha önce sahip olduklarını terk edebilmekte veya değiştirebilmektedir. Bu bağlamda bireyin sahip olduğu kimlik örüntülerine ilişkin tatmin düzeyi ve beklentileri kimlikleri arasındaki hiyerarşik sıralamayı etkileyerek alt ve üst kimlik kabulleri açısından değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

Kimlikler, içerdikleri referanslarla toplumda sosyal ötekinin sınırlarını çizirken, aynı zamanda, üretildikleri dönemlere ait düşünceleri, tutumları ve aidiyet biçimlerini de içermektedir. Örneğin, modernizmden önce kimlikler meşruluk aracı olarak dini veya ırki temelli referanslar kullanılırken modern dönemde meşruluk aracı olarak daha çok siyasi ve kültürel içerikler kabul görmektedir. Daha çok ulusal/milli kimlik sınıflandırmasının içinde kabul edilen üst kimlikler bu nedenle modern dönemlere ait bir oluşum olarak kabul görmektedir.

Bu temelde ulus devletler için bir üst kimlik olarak sınıflandırabileceğimiz ortak bir kültür veya anayasa ile belli bir ırk ya da belli bir etnik gruba dayalı olarak inşa edilen ulusal/milli kimlikler önemli kriterlerdir. Ancak ulus devletlerin kendi meşruiyetlerini sağlamak üzere şekillendirmiş oldukları milli kimliğe ilişkin aidiyet bilincinin toplumdaki tüm birey ve gruplarca eşit oranda kabul göreceğini söylemek yanlış olur. Çünkü bireyler kendi alt kimliklerine bağlılıkları temelinde duygular geliştirerek alt kimliklerini, toplumsal ilişki sisteminde öncelikli referans kaynağı haline getirerek toplumun geri kalanı ile bütünleşmeyebilir. Toplumun içinde meydana gelen bu farklılaşma zamanla bir ötekileşme, ayrıklık ya da çatışma üretme potansiyelini taşımaktadır (Özdemir, 2013:33-34).

Kimlik ve kimlikler arasındaki ilişkilere şeklini veren temel etmen, bu kimliklerin aidiyetlerinin temelinde yatan tutum ve duygulara verilen önemdir. Kimliklere bireylerin atfettiği önem, bu kimlikler arasındaki hiyerarşiyi belirler. Toplumsal etkileşim sistemi içinde birbirleri ile karşılaşan bireyler, kimliksel düzeyde geliştirdikleri bu hiyerarşi üzerinden diğerleri ile ilişkilerini yürütmektedir. Toplumsal ve bireysel düzlemde kurgulanan bu ilişki örüntüsünde önemli olan bireylerin sahip oldukları alt kimliklerine göre bir ayrımcılık, ötekileştirmeye dair algıların gelişmemesidir. Özellikle modern zamanlarda bireylerin sahip oldukları alt kimliklerin sayısının artması ve bunlar üzerinden toplumsal ilişkilere farklı düzeylerde katılım sağlaması, bunların toplum içinde kabul görerek, toplumsal ortak paydanın geliştirilmesinde bir fırsat yaratabilecektir. Bu şekilde demokratik yaşam desteklenerek, çok kültürlü yaşam için uygun bir zemin sağlanabilecektir. Bunun tersi bir durum ise, alt kimliklerin kendini koruma refleksini tetikleyerek bireylerin alt kimliklerine olan bağlılıklarının artmasına neden olarak üst kimlikler ile bütünleşmelerini engelleyecektir. Bu nedenle toplumsal yapının inşasında, gelişmesinde ve değişmesinde üst ve alt kimlikler arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir zeminde gelişmesine ve devam etmesine dikkat edilmesi gerekmektedir.

3.3. Kimliğe İlişkin Kuramlar

Kimlik oluşumuyla ilgili olarak sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda sosyal, kültürel, psikolojik ve siyasal yapılar temel alınarak çeşitli kimlik teorileri geliştirilmiştir. Bu teoriler arasında özcü ve yapılandırmacı kuramlar sembolik etkileşimci yaklaşımın daha ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak bu ana yaklaşımların yanında zamanın değişen şartlarına göre kimlik inşasını açıklamaya çalışan, psikolojik, sosyal, ekonomik, kültürel veriler üzerinden farklı toplum tiplerine göre farklı kimlik yaklaşımları da geliştirilmiştir.

3.3.1. Özcü Kuram

Öznel, özcü ya da öznelci yaklaşım olarak adlandırılan bu kurama göre kimlik, toplumsal sistem içinde var olan göreceli sabit bir “öz” temelinde inşa edilen bir yapıdır. Özcü kuramda, kimliğin toplumun hazır olarak mevcut olan “öz” ün bireyler tarafından kavranarak oluştuğunu, bireyin bilincinin ve kimlik aidiyetlerinin bu süreçte mevcut kültürel yapı tarafından şekillendirildiği kabul edilmektedir (Cederman, 2001:9). Başka bir ifadeyle özcü anlayışta kimlik, bireyin doğduğu toplumda mevcut olan kültürün birey tarafından içselleştirilmesiyle kazanılan bir referans sistemidir. Bu referans sistemi bireylerin kimliklerini belirlediği gibi aynı zamanda ortak duygular temelinde grup aidiyetlerinin ve kolektif kimliklerin oluşumu için de temel teşkil etmektedir. Ancak bu anlayış, kimlik inşasında etkin rol oynayan “kültürel öz” ün kökenine ilişkin daha radikal açıklamalar üreten “İlkçi” yaklaşımının gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Kimlik oluşumuna ilişkin ilkçi açıklamalara göre kimlik, toplumsal yapı içinde doğal, biyolojik ve kültürel olarak bireylerden bağımsız bir şekilde mevcut olan öz tarafından şekillendirilmektedir (Cederman, 2001:10). Bu anlayışta yer alan “öz” ün kendinden verili olma hali kimlik inşa süreçlerine tarihsel bir arka plan kazandırıp, kimlikleri her toplumun kendi özel aidiyetleri içinde yaratılan biricik oluşumlar olarak anlamlandırılarak onların meşrulaştırılmasını sağlamaktadır (Foote, 1951:16). Bu anlayış temelinde Isaacs, özcü kimliği ve bunun kolektif hali olan grup kimliğini, “grup üyelerinin fiziksel özellikleriyle, milliyetleri, diğer gruplarla ilişkileriyle, ana dilleriyle, tarihleriyle, kültürleriyle ve içinde bulundukları coğrafyayla” ilişkilendirerek özcü kimliksel algıların referans sınırlarını belirlemektedir (Sarıoğlu, 2014:50-51). Bu kurama göre, kimliğin oluştuğu bağlam üzerinden şekillenen, değişmeyen yapısına atfedilen tarihsel süreklilik anlayışı bireysel kimliklerin olduğu kadar ulusal, milliyetçi ve etnik kimliklerin de meşrulaştırılmasında kullanılabilecek argümanlar sağlamaktadır (Conner, 1994:212). Verili bir öz üzerinden toplumsal organizasyonların meşru kılınması ve bu organizasyonlar lehine hareket edilmesi gerekliliğine dair, düşünceler ve tutumlar geliştirilmesi özcü kimliğe siyasi bir içerik de kazandırmaktadır (Allahar, 2005:235). Kimliksel aidiyetlerin kendi referans örüntüleri üzerinden siyasallaşmasıyla birlikte ortaya çıkan biz ve öteki ayrımı, toplumsal grupların sınırlarının belirginleşmesine yol açarak etnik ve milliyetçi aidiyetlerin bireylerin kimlik yapılarına eklenmesine neden olmaktadır (Kohn, 1982:9-10). Bu bağlamda belirli bir grubun kendilerine ait özel çıkarları olduğu ve bunun doğal bir hak olduğu düşüncesi, özcü anlayıştan beslenen etnik, milliyetçi ve ulusal kimlik türevleri için güçlü bir dayanak noktası oluşturmaktadır.

3.3.2. Yapılandırmacı Kuram

Yapılandırmacılık temel olarak herhangi bir düzeyde var olan bir bilginin gerçeğin doğrudan yansıması olmadığını, bilginin ancak bir kültür içinde üretilebileceği ya da anlamlandırılabilirliğini savunmaktadır (Burr, 1999:82-83). Bu yaklaşıma göre, bir bilgi türü olarak kabul edebileceğimiz kimlikler, toplumsal ilişki ağı içinde toplum ve bireyin karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Din, dil, siyaset, ekonomi, ırk, kültür gibi diğer toplumsal öğelerde bu etkileşim ağının önemli bileşenleri olarak kimliğin şekillenmesinde etkin şekilde rol almaktadır. Bu bağlamda yapılandırmacılık için kimlik, özcü kuramın tersine, verili bir öz değildir. Toplumsal aktörlerin içsel veri işleme süreçleriyle şekillendirdiği, yaşanan kültüre ve zamana göre farklılaşan sembolik bir süreçtir. Bu süreçte bazı durumlarda toplumsal, bazı durumlarda ise bireysel özellikler ön plana çıkmaktadır. Bireyler bu sistematik içinde ürettikleri anlamların kategorizasyonuna göre aynı zamanda yeni kimlikler ve farklı aidiyetler de üretebilmektedir. Kimliksel farklılaşma, sosyal ilişki sistemi içinde yeni kimliklerin ortaya çıkması kadar mevcut kimliklerin yeniden yorumlanması şeklinde de olabilmektedir. Yapılandırmacı yaklaşımda kimlikler, kültürel yapının içsel süreçleriyle oluştuğu için kendini somutlaştırmak veya gerçekleştirmek için ötekisine ihtiyaç duymamaktadır. Aynı zamanda bu süreçte öteki inşa edilmediği için kültürel bir uyum da sağlanmaktadır. Bu husus demokratik, çok kültürlü yaşam için önemli bir gerekliliktir.

Yapılandırmacı yaklaşımda kimlik insan ve toplum arasındaki diyalektik sürecin bir ürünüdür (Berger ve Luckmann, 1991:201-204). Dolayısıyla kimlikler, ilişkinin seyrine göre şekillenen değişken bir yapıda olduğu kabul edilmektedir. Ancak kimlikler bir kere ortaya çıktıklarında grubun çıkarları, beklentileri doğrultusunda diğer toplumsal sistemleri etkileyen politikaların oluşmasına da aracılık edebileceği gözden kaçırılmamalıdır.

3.3.3. Sembolik Etkileşimci Kuram

Sembolik etkileşimci teori H.Mead'ın görüşleri temel alınarak H.Blumer tarafından geliştirilmiştir (Serpe ve Stryker, 2011:226). Blumer'e göre sembolik etkileşimcilik, "bir topluluktaki insanların sahip oldukları semboller ve anlayışlar" sistemidir (Kendall, 2011:20-22). Bu bağlamda sembolik etkileşimcilik, insanın toplumsal bir varlık olduğu, toplumun, insanın iletişim yeteneği üzerinden karşılıklı eylemlere yüklediği anlamlara göre inşa edildiği düşüncesine dayanmaktadır.

Sembolik etkileşimci bakış açısına göre toplumların var olması ve kimlik yapılarının inşa edilebilmesi, insanın iletişim amaçlı semboller kullanmasının ve bu sembollerden kurallı sistemler oluşturarak, diğerlerinin de beklentilerini dikkate alarak davranışlar geliştirmesine bağlıdır (Birkök, 1994:96). Ancak, toplumsal etkileşim sisteminin üretmesi, bireyin sosyal grup içinde diğerlerini tanımasına ve onların kendi hakkındaki düşüncelerine ilişkin farkındalığına dayalı olarak oluşturduğu "benlik algısı" üzerinden olmaktadır. Bu bağlamda kimliklerin inşası toplumsal bir sistem içinde gerçekleşse de ağırlıklı olarak bireysel anlamlar üzerine kurulmaktadır. Toplumsal yapı ve birey arasındaki diyalektik ilişkide bireyin aktif rol oynaması, olay ve olguları yorumlayarak sembolik verilere dönüştürmesi ve bunları kullanarak kimlik temsillerini oluşturması sembolik etkileşimci kuramı mikro ölçekte bir teori yapmaktadır (Gökkulu, 2019:174-175). Blumer, sembolik etkileşimciliğin mikro ölçekte kavramlaştırılmasına ilişkin üç ana nokta tespit etmiştir. "Buna göre;

Bireyler, anlamlar temelinde inşa edilmiş unsurlar üzerinden davranışlarını şekillendirir, harekete geçer.

Bu unsurlar, bireylerin diğer bireylerle kurduğu sosyal etkileşimin ürünleridir.

Sosyal ilişki sisteminde bireylerin karşılaştıkları anlam yüklü semboller bireyler tarafından yorumlanarak ve değiştirilerek algılanır” (Blumer, 1969:2).

Bu açıklamalar bir bütün olarak yorumlandığında sembolik etkileşimci kimlik kuramının, “anlamlar” üzerinde inşa edilmiş olduğu söylenebilir. Kuramda, dil ve düşünce, anlam üretiminin merkezi olarak kurgulanmaktadır (Morris, 1972:21). Bireyler, dil ve düşünce kalıplarını kullanarak sosyal etkileşim ağı içinde toplumsal yapıları inşa ederler. Bu süreçte Mead’ın deyimi ile bireyin aktif özne olarak tanımladığı “I” ben toplumsal kısmı olan “Me” nin dinamik etkileşimi anlamların üretilmesini, değiştirilmesini ve sürdürülmesini sağlamaktadır (Thoits ve Virshup, 1997:108).

Toplumsal ilişki sistemi içinde bireyler tarafından yaratılan semboller ve bunların içselleştirilmesiyle oluşan kimliklerle toplumsal organizasyonlar biçim kazanmaktadır. Bireyler toplumsal ilişki sistemi içinde kendilerine anlamlı gelen eylemlere katılarak etnik grupları, ulusları ve kurumları oluşturmakta, değiştirmekte ve sürdürmektedir (Poloma, 1993:222).

3.3.4. Sosyal Kimlik Teorisi

Sosyal kimlik kuramı, Tajfel ve Turner tarafından geliştirilmiştir. Grup üyeliği, grup süreçleri ve gruplar arasındaki ilişkileri temel almaktadır (Demirtaş, 2003:123). Tajfel, sosyal kimliği, “bireylerin benlik algısının bir sosyal gruba ya da grup üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusallıktan kaynaklanan bir parça” olarak tanımlamaktadır (Demirtaş, 2003:130). Bu teoriye göre insanlar, kendilerini belirli bir grupla özdeşleştirerek kimliksel düzeyde aidiyetler üretmektedir. Bunun karşısında diğer insanları ötekileştirip kendi grubundaki kişilere karşı olumlu tutumlar geliştirme eğilimdedir. Bireyler arasında gelişen bu sınıflandırma eğilimi, toplumsal yapı içinde ortaya çıkan kayırmacılık, etniklik, ayrımcılık gibi bilişsel ve sosyal yapıların oluşmasının temelidir. Bu bağlamda sosyal kimlik teorisi şu üç temel varsayım üzerinde durmaktadır:

Bireyler, üyesi oldukları sosyal grubun özelliklerini, kültürünü, değerlerini dikkate alarak kendilerini tanımlamakta ve sınıflamaktadırlar. Bu tanımlama etkinliği sonrasında sosyal kimliklerini üretmektedirler.

Bireylerin kendi gruplarını değerlendirme sürecinde diğer gruplar, birey için önemli bir referans noktası ve bir ayırım aracı olarak işlev görmektedir. Bu şekilde toplum içinde çeşitli düzeylerde kategoriler, sınıflar oluşmaktadır.

Bireyler, kendi gruplarına ilişkin pozitif ayrımcılık veya nepotik bir tutum geliştirebilmektedirler. Bu tavır, diğer gruplar için ayrımcılığın, ötekileştirmenin ve sosyal kıyaslamanın meşru zeminini oluşturabilmektedir (Demirtaş, 2003:129-130).

Bireylerin belirli bir grup içinde karşılıklı etkileşimde bulunması ve ardından sosyal kimlik yapılarının inşa edilmesiyle birlikte birey, Turner’ın deyimiyle “kendi öz bilincinin yerine içinde bulunduğu grubun verilerini koyarak, adeta kişiliksizleşerek, sosyal kimliğini belirginleştirmekte ve sosyal kimliği ile toplum içinde ön plana çıkmaktadır” (Turner, 1991:65). Bireyin kimliğini sosyal algılara göre düzenlemesiyle gelişen gruba bağlılık duygusu, toplumsal sistemler içinde etnik, dinsel, dilsel, cinsel temelli grupları ortaya çıkarmaktadır. Ancak toplumsal yapı içinde ortaya çıkan bu kategorizasyon, grupların birbirine karşı aşırı genelleştirmeler üretilerek kalıp

yargıların oluşmasına sebebiyet verebileceğinden toplumda bir çatışma durumunun gelişmesine neden olabilmektedir (Wetherel, 1996:65).

Sosyal kimlik teorisinde, bireylerin sosyal grup aidiyetleri ya da içinde bulundukları sosyal kategoriler doğrudan kimlik inşasıyla ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bunun yerine sosyal ilişkiler bireylerin kimlik üretiminin biricik kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışa göre birey, sosyal kaynaklardan gelen bilgilerle özdeşleşerek, bir yandan kimliğini yapılandırmakta diğer yandan da içinde bulunduğu grubun bir parçası haline gelmektedir (Arkonanç, 2008:196). Bireylerin grup aidiyetleri, onların ihtiyacını karşılama ve tatmin derecesine göre gruba bağlılığın gücünü arttırmaktadır. Bireylerin grup aidiyetlerine olan bağlılık derecesi ise grup içinde hiyerarşik yapının oluşmasına neden olarak, grubun mobilizasyonunda önemli bir işlev yerine getirmektedir. Bununla birlikte bireyler, grup içinde çeşitli bilişsel senaryolar üreterek bunlar üzerinden oluşturdukları sosyal rekabet unsurları (sivil toplum örgütleri, lobicilik faaliyetleri, terörizm, savaş, devrim vb.) ile gruplar arasında da sosyal hareketlilik oluşturarak toplumsal değişime de kaynaklık etmektedir (Harlak, 2010:11). Bu şekilde teori; sosyal yapı, bireysel psikoloji, toplumsal değişim, grup dinamikleri ve kimlik kavramları arasında dinamik bir ilişkinin var olduğuna dikkat çeken bir bakış açısı ortaya koymaktadır.

3.4. Etnisite Olgusu ve Etnisitenin İlişkili Olduğu Faktörler

Yunanca “ethnos” kökünden türetilmiş olan terim; genellikle ortak köken, doğum yeri, kabile, kavimler gibi bir tür beşeri birliğe vurgu yapmak amacıyla kullanılan bir kavramdır (Geertz, 1994:11). Etnisite olgusu modern zamanlarda farklı disiplinler içinde üzerinde sıklıkla durulan konulardan birisidir. Duygusal temelli anlamlar üzerine inşa edilen etnik olgular, toplumsal sistem içinde, aidiyetle ilgili pek çok süreçle ilişkilendirilebilmektedir.

Etnisite ve etnisite olgusuyla ilgili tanımlamalar ve tartışmaların derin bir tarihsel kökeni vardır. Ancak etnisite olgusuna ilişkin sistematik analizlerin bilimsel çalışmalara konu olmasını tarihi yakın zamanlara dayanmaktadır. Etnisite olgusuna ilişkin kavramların yakın tarihli oluşu, kavramla ilgili konuların sosyoloji, psikoloji, felsefe, siyaset, ekonomi gibi diğer sosyal bilimlerle bağlantılarının olması etnisite kuramlarının oluşturulmasında güçlüklerin yaşanmasına neden olmaktadır. Etnisite kuramlarının oluşturulmasında karşılaşılan diğer bir zorluk ise etnisite kavramının milliyetçilik kavramıyla olan sınırlarının net bir şekilde çizilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu muğlaklık nedeniyle etnisite kuramları inşa edilirken milliyetçikle ilgili bağlantılarına dikkat edilmelidir. Etnisite kuramlarının inşasında kullanılan temel öğelerden birisi de “aidiyet” algılarıdır. Aidiyetin biçimleri, kökeni ve meşrulaştırma süreçleri etnisite kuramlarının oluşturulmasında dikkat edilen noktalardandır. Ancak aidiyet kavramına ilişkin literatür etnisite kuramları çalışmalarından öncesine ait olduğu için bu aidiyet kavramı güncel çalışmalarda kullanıldığında kavram karmaşası ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, etnik aidiyet örüntüleri içinde “geleneksel bağlılık” lara atıfta bulunulduğunda etnik aidiyetlerle, geleneksel aidiyetlerin aynı anlama mı geldiği yoksa başka bir referans mı olduğu yapılan tanımlamayı muğlaklaştırabilmektedir.

Etnisite genel anlamda bir gruba ait özel bir aidiyet biçimini ifade eder. Aynı zamanda bu aidiyet biçimi ile kendini diğer gruplardan ayırır. Etnisitenin grupların oluşmasına kattığı bu özel anlam o grubun siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel organizasyonlarının da farklılaşmasına neden olur. Etnisite, sosyal bilimlerde özellikle kimlikle ilgili çalışmalarda üzerinde dikkatle

durulan bir konudur. Etnisiteyi bu araştırmalarda önemli kılan temel nokta modern öncesi zamanlarda oluşan etnik algıların, duyguların ve aidiyetlerin modern zamanlarda ortaya çıkan pek çok değişime kaynaklık etmesi ve onların şekillenmesinde etkin olmasıdır. Bu bağlamda Antik Yunan'da ortaya çıkan ve insanların çeşitli özelliklerini temel alarak bir topluluğun sınırlarını belirlemek için kullanılan kavram zaman içinde genişleyerek ırk, soy ve aidiyet gibi kavramları da içine almıştır (Somersan, 2004:22). Böylece kavram bir topluluğu tanımlamak için kullanılabildiği gibi aynı zamanda toplulukları sahip oldukları özellikler bakımından birbirinden ayırmak için de kullanılabilir hale gelmiştir. Smith bu noktada kavram üzerinden toplulukları birbirinden ayıran altı temel unsur belirleyerek bunları şöyle sıralamıştır: ortak, belirleyici bir grup ismi, belirli bir mekân, zaman ve kökene ait ortaklık düşüncesi, ortak tanımlar ve ortak soy miti, ortak tarih anlayışı, dil, din, gelenekler ve görenekler gibi belirli bir yaşam tarzının ürünleri olan özel bir kültür, sınırları belirli olan bir coğrafyaya bağlı ortak vatan miti, topluluğun bireylerinin birbirine olan güçlü aidiyet duygusunun varlığı (Smith, 1994a:41).

Smith'in genel çerçevesini çizmiş olduğu kavram, içerdiği bu özelliklerle ortak bir köken algısına sahip grupların tanımlanması için kullanılabilecek bir araçtır (Sağır ve Akıllı, 2004:1-2). Kavram içerdiği kriterler ile toplumsal yaşantı içinde "biz"i tanımlarken aynı zamanda, dışlayıcı olmakla birlikte, "biz" den olmayan "ötekini" de tanımlamış olmaktadır. Ancak etnisite kavramına yüklenilen insani varoluştan kaynaklanan benzerlik, ortak köken gibi özellikler itibariyle grupları tanımlama ve birbirinden ayırma işlevi Roma İmparatorluğunun Hristiyanlığı kabul etmesi ile farklılaşarak dinsel bir işlev kazanmıştır (Sağır ve Akıllı, 2004:35). Ortaçağ boyunca dini ideolojik bir temelde gelişimini sürdürmüştür. Entisitenin kazandığı bu yeni form, kilisenin güçlü kurumsal yapısı nedeniyle Roma İmparatorluğunun yıkılmasından sonra da uzun yıllar değişmemiştir. Bu yıllar boyunca kilisenin evrensel Hristiyan doktrini karşısında ciddi bir engel olarak gördüğü mikro milliyetçilere batıl inanç, pagan gibi olumsuz kavramlar yüklemesi milliyetçiliğin dışlayıcı bir anlam kazanmasına neden olmuştur (Brown, 2001). 17.yy'dan itibaren Batı'da meydana gelen bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeleri takip eden siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda yaşanan değişimler etnisite kavramının yeniden yorumlanmasına neden olmuştur. Modern dönem olarak adlandırılan bu dönemde kavram, hâkim inanç ve düşünce sistemini oluşturan akılcılık, bilimsellik ve özgürlük anlayışına uygun olarak toplumsal yapıların yeniden dizayn edilmesine olanak tanıyacak şekilde yorumlanmıştır (Beriş, 2007:484). Bu temelde 19.yy'da itibaren Batı'da gelişen modern ve ileri uygarlığın temelinde bilimsel ve toplumsal gelişimin yattığı fikri, modern olmayan toplumların geleneksel ve gerici olduğu düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu düşünceden hareketle Batı toplumları modern, ilerici olarak kabul edilirken modernleşmemiş toplumlar ise gerici olarak sınıflandırılmıştır. Toplumların bu şekilde tasnif edilmesi sonrasında insanların özünde eşit olduğu, endüstriyel gelişmişliğin eğitimle diğer kültürlerle de kazandırılabilceğini kabul eden hümanist yaklaşım çerçevesinde Batılı olmayan toplumlara medeniyet götürülmesine ilişkin bir misyon oluşturularak Batılı devletlerce uygulamaya konmuştur. Ancak zaman içine bu anlayış değişime uğrayarak yerini biyolojik ve ırksal üstünlüğe dayalı antik ırkçı anlayışlara bırakmaya başlamıştır (Nişancı ve Işık, 2015: 213). Bu değişim, güçlü toplumlara etnik özellikleri temelinde toplumları sınıflandırma gücü vererek ötekileştirici politikaların geliştirmesine olanak vermiştir. Bu tavrın gelişmesi, modern zamanın temel siyasi birimleri olan ulus devletlerin kendi demografik yapılarını etnik çekirdekleri temelinde homojenize etmek için geliştirdikleri politikaların meşrulaştırılmasına temel teşkil eden anlayışları oluşturmuştur. Modern

devlet organizasyonlarının istikrarı için mevcut hali ile bir sorun olarak görülen alt kültürler anayasal vatandaşlık, sosyal devlet, demokratik yaşam gibi politikalarla hâkim kültür içinde eritmek istenmiştir. Farklı kültürlerin hâkim ideoloji içinde eritilmesine dönük bu yaklaşım tarzı modern dönemde de etnisite kavramının egemen toplumlar için hala olumsuz çağrışımlar içerdiğini göstermesi açısından önemlidir. Etnisite kavramının gelişim süreci içinde modernleşme ideolojisinin içinde barındırdığı homojen toplum ve siyasi bütünlük anlayışının önemli bir yeri vardır. Çünkü bu anlayışa dayanılarak üretilen politikalar zaman zaman ötekileştirici ve asimilasyonist bir çerçeve kazanarak etnik gruplar üzerinde baskı unsuru olmuştur. Etnik grupların bu sürece direnmesi ise modern siyaset sistematığı içinde “kötü” bir eylem olarak nitelendirilmiştir (Nişancı ve Işık 2015:212). Ancak etnik grupların ulusal politikalara direnç göstermesi, kendine ait bir takım talepler üretmesi ve bu temelde siyasallaşmaları ulus devletlerin milli kimlik örüntüsünü zayıflatmış da ayrı bir gerçektir. 1960’lı yıllardan itibaren Avrupa ve ABD’de görülen mevcut sisteme tepki içeren toplumsal hareketler, ortak referans tabanı olan grupların kendi çıkarları temelinde siyasi talepler üretmeleri, gelişmiş ülkelere dönük büyük göç hareketleri ile etnik grupların karşılaşmalarından fiziksel olarak karşılaşmalarından doğan gerginlik ve çatışmalar bu çerçevede değerlendirilebilecek örneklerdir (Fenton, 2001:287-289). Bu dönemde yaşanan büyük çaplı göç ile büyük sanayi kentlerinde yoğunlaşan göçmen grupları zamanla öğütlenerek ilk etapta kültürel haklar olmak üzere bir takım talepler üretmeye başlamışlardır. Ancak göçmen gruplar tarafından ortaya konan bu talepler içinde yaşanan ülkenin hâkim etnik gruplarınca tepkiyle karşılanmıştır. Toplumda farklı kültürlerin karşılaşması ile başlayan çatışma durumu ülkelerin vatandaşlık temelli aidiyet bağlarının sorgulanmasına neden olarak etnik temelli yabancı düşmanlığının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu noktada toplumsal yapı içinde etnik düşmanlıklar oluşmuştur (Smith, 2002). 1980’li yıllar ise komünizmin çökmesi, küreselleşmenin yaygınlaşması, sermaye hareketleri, iş gücü ve istihdam politikalarının değişmesi, artan işsizlik ve gelişen sosyal güvensizlik ortamı gibi nedenlerle bir yandan etnik grup aidiyetlerinin güçlenmesine neden olurken diğer yandan ise etnik gruplar arasındaki gerilimlerin artmasına sahne olmuştur (Held vd., 2006:1). 20.yy’da ise küresel ve liberal söylemlerin güçlenmesi ile yerel ve etnik kimliklere ait farkındalıkların gelişmesine yol açarak artık etnik gruplarca üretilen kültürel taleplerin ötesine geçip siyasallaşmasına neden olmuştur. Etnik ideolojilerden beslenen bu siyasallaşma küresel ölçekte milliyetçi karakterli etnik toplumsal hareketlerin gelişmesine ve bu temelde toplumsal yapıların değişmesine zemin hazırlamıştır.

Etnisite kavramının ilişkili olduğu çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri, vatandaşlık kavramıdır. Vatandaşlık kavramı köken itibarı ile Antik Yunan’a ait bir kavramdır. Antik Yunan’da şehir devletlerini anlatmak için kullanılan “city” sözcüğünden türeyerek o devlete ait mensubiyeti belirten “citizen” kelimesinden doğmuştur. Aidiyetin yanında siyasal bir katılım biçimi olarak kurgulanmıştır. Ancak ortaya çıktığı dönemde ayrıcalıklı bir kesime tanınan bir hak biçimde tanımlanmıştır. Kavramın geniş halk kitlelerine tanınan hukuki, sosyal ve kültürel içerikli bir yapı kazanması ise Fransız Devrimi sonrasında gelişen toplumsal süreçlerden sonra mümkün olmuştur (Nomer, 2010:18-19).

Vatandaşlık kavramı, özünde hem bireyi hem de devleti kapsayan ve aralarındaki karşılıklı hak ve ödevleri içeren bir statü ya da kimlik olarak düşünülebileceği gibi aynı zamanda toplumsal aktörler tarafından içselleştirilen veriler üzerinden topluma ait bir aidiyet duygusu olarak da düşünülebilir. Vatandaşlık kavramı diğer boyutlarının yanı sıra içinde yaşanan alana ilişkin bir

aidiyet bağlamı içerdiği için “memleket” kavramı ile de yakın ilişkisi vardır. Üzerinde yaşanan yere bağlılık zaman zaman bir ülkeye, bir dine, bir ırka veya etniye bağlılıkla bir tutulabilmektedir. Yani belli şekillerde sınırları belli bir görünümü vardır. Ancak günümüzde küreselleşmenin etkisi ile ortaya çıkan tartışmalar bu sınırları yıkarak vatandaşlığın ulus devlet sınırlarını aşıp küresel vatandaşlık boyutunda ele alınmasını gündeme getirmiştir.

Vatandaşlık kavramına ilişkin olarak bilim insanları birbirinden farklı pek çok tanımlama yapmışlardır. Ancak bu tanımlar dikkatle incelendiğinde vatandaşlık kavramının üç temel nokta üzerinde inşa edilmiş olduğu görülür (Cohen, 1999:245-268). Bunlardan birincisi vatandaşlığın anayasa ile güvence altına alınan hak ve sorumluluklardan oluşan yasal düzenleme olarak belirtilmesi, ikincisi toplumsal aktör olan bireyin siyasal fonksiyonunun bir uzantısı olarak değerlendirilmesi ve sonuncusu ise vatandaşlığın siyasal organizasyona bir aidiyet temelinde düşünülmesidir (Leydet, 2014:1). Bu üç boyut bir arada yorumlandığında aslında vatandaşlığın devlet ile birey arasında kurulmuş olan hak ve ödevlere dayalı hukuki, sosyal ve kültürel bir sistem olduğu sonucuna işaret etmektedir (Heywood, 2012:211). Devletin oluşumu ve varlığını devam ettirmesine ilişkin süreçler ise etnisite ve vatandaşlığın bulunduğu düzlemi oluşturmaktadır. Zira ulus devletin oluşumu etniklik ile devamlılığı ise vatandaşlık kavramı ile ilintilidir. Ulus devlet, çekirdek bir etnisite üzerinde oluştuktan sonra, kendisini tanımlayan yeni bir siyasi kimlik üretir. Vatandaşlık olarak adlandırılan bu kimlik üzerinden aidiyetler belirlenerek kimin topluma kabul edileceği, kimin dışlanacağına ilişkin kodlar üretilerek topluma çeşitli araçlar üzerinden yayılır. Her ne kadar bu kodların içeriğinin kültürel olduğu iddia edilse de etnik bir temel alınarak oluşturulmuştur. Dolayısı ile etnik temelli olarak bu anlayış, vatandaş tanımı dışında kalanları dışlayan ya da asimile etmeye çalışan politikaların üretilmesine zemin hazırlar. Bu anlamda, içinde birden çok etnik grup barındıran ulus devletler içinde farklı kültürler arasında bütünleşme sağlanamadığı durumlarda etnik gruplar arasında şiddete varan tepkiler gelişebilmektedir (Gellner, 2002:19-20). Ancak yine de her etnik temelli vatandaşlık oluşumunun kitleler üzerinde yıkıcı etkisi olmaz. Vatandaşlığın içerdiği semboller toplumu oluşturan unsurlar tarafından kitlesel olarak kabul görürse, süreç birleştirici bir etki gösterecektir (Hobsbawm, 1993:19-21).

Ulus devletler siyasi kurulumlarını tamamladıktan sonra ulusalcı ideolojiler bağlamında kurulmuş oldukları coğrafi sınırlar içinde hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak isterler. Bunun aracı olarak da dünya çapında pek çok örneği olduğu üzere homojen bir kültür yaratmayı hedefleyerek buna uygun politikaları toplumsal hayatın genelinde uygulamaya koyar. Ancak ulus devlet sınırları içinde yaşayan halk, yekpare bir özellik göstermediği için bu tip uygulamaları varlıklarına bir tehdit olarak algılayan etnik gruplar olabilir ve onlar için bu durum bir direniş süreci başlatan bir etmen olabilmektedir. (Kubilay, 2004:56-58)

Günümüzde etkisi tüm dünya çapında hissedilen küreselleşme ve liberal politikalar etniklik ve vatandaşlık algıları üzerinde önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi küreselleşme etkisi ile ulusun dayandığı tek tip vatandaşlık anlayışı erimeye başlamış, çok kültürlü yaşam talebi temelinde hak arayışları dünya çapında yaygınlaşmıştır. Bu durum ulus devletlerin zayıflamasına yol açarken, etnik hareketleri güçlendirmiştir. Buna paralel olarak modern yaşam içinde çeşitli şekillerde dışlanan topluluklar (farklı etnik gruplar, eş cinseller, kadınlar v.s) farklı çıkar odakları, dayanışma grupları ile küresel boyutta yeni işbirlikleri oluşturup daha güçlü bir şekilde farklılıklarını dile getirerek siyasi, kültürel ve sosyal boyutta hak taleplerini dile getirmeye başlamışlardır (Kadıoğlu, 2008:167). Değişen

şartlar içinde yeniden bir var olma mücadelesi içine giren ulus devletler, bu süreçte yeni argümanlarla farklı politikalar uygulamak zorunda kalmıştır. Bunların başında çok kültürlü vatandaşlık anlayışı gelmektedir. Devlet bu kavram içine daha önce dışladığı kesimleri alarak onları bir üst kimlikte birleştirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda yerel yönetimlerin daha fazla yetki ile donatılması gibi yerel güçleri memnun edecek adımlar atılmaya çalışılmıştır. Bu durum da toplum içinde yeni aidiyetlerin doğmasına, yeni toplumsal ilişkilerin oluşmasına yol açmıştır. Öncelikle ulus devlet içinde egemen pozisyonu zayıflayan hâkim etnik grup bu yeni vatandaşlık uygulamalarına milliyetçi duygularla tepkiler geliştirebilmektedir. Aynı durum toplum içinde bulunan diğer etnik gruplar içinde geçerlidir ki onlarda taleplerini siyasallaştırıp şiddete varabilecek tepkiler oluşturabilir.

Etnisite ile birlikte ele alınabilecek bir faktör de kültür olgusudur. Kültür, bireylerin yaşam döngüleri boyunca öğrendikleri, paylaştıkları, ürettikleri ve kuşaktan kuşağa aktardıkları tüm maddi ve manevi öğeleri kapsayan bir kavramdır. Bu anlamda kültür, insanlar tarafından oluşturulur ancak aynı zamanda onun yaşantısını da şekillendirir. Kültür, bir toplumda sosyal yaşamın, ilerlemenin ve değişimin anahtar kavramıdır. Kültür kavramı yaşam deneyimi ve üretime ilgili yaratıcı bir süreç olduğu kadar insanların arasındaki farklarla da ilgilidir. İnsanlar arasındaki bu farklar zaman zaman dil, din, fiziki özellikler, etnisite gibi pek çok faktöre bağlı olarak ifade edilebilir. Farklılıkların toplumsal bir görünüme kavuşmuş şekli olan etnisite de bu noktada kültürel değişim sürecine dâhil olmaktadır (Eriksen, 2001:29).

Etnik bilincin oluşumu hakkında daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, etnik bilinç sadece toplumsal “öteki” üzerinden farklılıkların ortaya konularak bilinç yapısı tesis edilen bir süreç değildir. Bundan daha fazlası olarak “ötekini” tanımlama ve onun hakkında karar verme biçimlerini de temsil etmektedir. Aynı zamanda içinde bulunulan zamana ve mekâna göre değişim gösteren, iç ve dış dinamiklere göre şekiller alabilen bir tasarımdır (Baumann, 1999:2). Bu yüzden etnik bilinç, bir nesne değil ilişkiler sistemi içinde yaşayan bir sembolik örüntü sistemidir (Marley ve Robins, 1997:74). Sembolik örüntünün üretilebilmesi için içsel dinamikler kadar dışsal dinamiklerde önemlidir. Sistem bu anlamda öteki ile ilişkiye muhtaçtır (Barth, 2001:11-12). Bu ilişkilerin inşa edilmiş olduğu toplumsal zemin hareketli ve değişken olan farklı kültürler üzerinde yükselmektedir (Fenton, 2001:14). Dolayısıyla etnisite ile kültürel değişimin ilk bağlamı farklı gruplar arasındaki etkileşimden doğmaktadır. Birbirinden farklı kültürel organizasyonlar karşılaştıklarında aralarında başlayan etkileşim onları belirli bir süreç dâhilinde ilk durumlarından farklı bir duruma getirir. Bu farklılık, grupların yapılarında meydana gelen değişimlerin niteliğine göre kültürel çoğulculuk, kaynaşma ya da asimilasyon olarak adlandırılabilir kavramları doğurur. Kültürel değişimin etnik grupları etkileme biçimlerinden ilki olan kültürel çoğulculuk, toplumsal yapı içinde yer alan farklı grupların gücü paylaşarak aralarında bir denge oluşturması olarak ifade edilebilir (Yavuz, 2009:283-285). Çoğulcu paylaşım ile etnik gruplar, birbirleri ile işbölümü yapıp çeşitli düzeylerde ekonomik, kültürel veya siyasi ortaklıklar geliştirebilmektedir. Farklı etnik gruplar arasında bu tip bağın oluşturulmasının temel sebebi; farklı unsurların belirli bir çerçeve içinde eşitliklerinin sağlanarak birbirinden ayrılması bu sayede gruplar arasında ortaya çıkabilecek çatışma durumunun önlenmesidir. Toplumsal yapının tamamında karışık bir örüntü olarak görülen bu sistem aracılığı ile alt etnik gruplarla sağlanan veya genişletilen yukarı doğru mobilizasyon imkânı ve bu gruplara tanınan yeni siyasal, kültürel ve ekonomik haklar temelinde oluşan değişimler toplumda yeni dinamiklerin oluşmasına yol açmaktadır. Ancak ulus devlet yapısı

içinde farklı grupların kendilerine özel imtiyazlar sağlaması anlamına gelen bu tip uygulamalar ulusçu ideolojilerle çatışma yaratabilir. Aynı zamanda kültürel paydaşların yaşayabileceği ya da yaşatabileceği herhangi bir sorun bu tip sistemler içinde ortaklıklar karmaşık bir örüntü oluşturduğu için toplumsal yapının bütününe olumsuz etkileme potansiyelini içinde barındırır (Erkal, 2000:121).

Etnisite ve kültürel değişimle ilgili olarak açıklayacağımız diğer bir kavramımız ise “kaynaşma” dır. Bu kavram, iki veya daha fazla kültürün karşılıklı olarak etkileşime girerek her ikisinin de değerlerinde meydana gelebilecek değişimi ifade eder. Karşılıklı etkileşim sistemi içinde değişim sürecine giren kültürler, bazen kısmi olarak değişirken bazen de bütünü ile değişebilmektedirler. Bogardus’a göre, kültürel grupların birbirleri ile karşılaşması sonucunda gruplar üzerinde üç farklı düzeyde değişim ortaya çıkabilecektir. Değişimin ilk tipi “körlemesine” olarak adlandırdığı ve ticaret gibi eylemler üzerinden grupların etkileşime girerek plansız, programsız ve rastgele şekilde yaşadıkları değişimi tanımlar. İkinci değişim şekli ise “empose edilen kültür” olarak adlandırılır. Bu tanımlama, bir kültürün diğerleri üzerinde baskı kurarak kendi özelliklerini diğerlerine empose etmesi anlamını kapsamaktadır. Sonuncu değişim şekli ise “demokratik kültürleme” olarak adlandırılmaktadır. Demokratik kültürleme, kültürlerin temsilcilerinin diğerlerinin kültür öğelerini kendi sistemleri içinde olduğu gibi saygı duyarak kabul etmesini tanımlamaktadır.

Kültürleşme sürecinde grup kültürü içinde değişim oluşturacak öğelerin kökeni bazen direk olarak yabancı bir kültürün kendisidir. Burada herhangi bir yabancı kültür ögesi olduğu gibi yerli kültürün içine aktarılır ve birkaç küçük değişiklikle yerli kültürce kabul edilir. Bazen de değişim kültürel grubun kendisinden kaynaklanmaktadır. Yerli kültürün unutulmuş bir ögesi ya da kendi deneyimleri ile ürettikleri yeni bir öge grubun kültürel sisteminde değişime yol açabilir. Kültürel değişim sürecinde bir başka kaynak ise bir grubun içinde bulunan alt kültür gruplarına ait öğelerin diğer gruplara yayılarak onlar tarafından kabul edilmesidir (Birkök, 1994:140-141).

Kültürel değişimin önemli bir diğer boyutunu ise tarihsel süreç içerisinde devamlılığı olan bir olgu olmasıdır. Tarihi süreç içinde meydana gelen değişimler, tutumlarda, algılarda ve davranışlarda farklılıklara yol açarak kültürleşme süreçleri ile de bir nispeten kalıcı hale gelmektedir. Bu değişim sürecinin etnik gruplar üzerindeki etkisi Newcomb’a göre şu şekilde özetlenebilir: kültürlerin karşılaşması ile aralarında meydana gelen etkileşimde kültürlerden biri diğerini yutarsa bu süreç “asimilasyon” olarak adlandırılan durum oluşur. Bu durumda asimile olan kültür, hâkim kültür içinde eriyerek temel unsurlarının büyük bir bölümünü bazen de tamamını kaybeder. Diğer bir süreç ise “kültürel çoğulculuk” olarak adlandırılır. Günümüzün önemli tartışma konularından biri olan kavram ise kısaca etkileşime giren kültürlerin temel özelliklerini kaybetmeden bir arada yaşama olanakları geliştirmesidir. Konu ile ilgili son kavram ise “uyarlanmış çoğulculuktur”. Bu kavram ise etkileşime giren kültürlerin birbirlerinden bazı öğeler alarak varlıklarını koruması olarak adlandırılır (Newman, 1973:49-96). Bu süreçler ile meydana gelen değişimler sadece etnik gruplar içinde meydana gelen çok boyutlu değişimlerin yanında içinde bulundukları siyasi organizasyonları da olumlu ya da olumsuz şekilde etkilerler. Daha önceki konularda da ifade ettiğimiz gibi etnik gruplar yaşayan organizasyonlardır. Varlıklarını her koşulda sürdürmek isterler. Ancak değişim süreçleri ile varlıkları tehlikeye girdiklerinde buna karşı çeşitli boyutlarda tepki gösterirler. Aynı şekilde ulus devlet organizasyonu da etnik temelli ve siyasi

talepleri içeren dirençlerle karşılaşırsa ulus devletin de varlığını korumak için tepkisi sert olabilir ve bu çatışmacı toplumsal ortam şiddetli gerilimler üretebilir.

Etnisite ile ilintili bakılması gereken diğer bir unsur da teritorya kavramıdır. Teritoritenin sözlük anlamı, sınırları bir şekilde belirlenmiş olan yaşam alanıdır. Bu yaşam alanı içinde canlılar üreme, barınma, korunma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılarlar. Bu nedenle özellikleri bilinen ve tanınan coğrafi alanlar, diğer canlıların olduğu gibi, insanların da yaşamlarını sürdürmesi için önemlidir. Bundan dolayı tüm toplumlar için sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve yaşamsal faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanlar hep özel bir anlam taşımış ve bu bölgelere ilişkin olarak özel duygusal bağlar üretilmiştir. Bu bağlar nedeniyle tarih boyunca pek çok coğrafi alanda şiddetli çatışmalar yaşanmış ve halen yaşanmaktadır.

Toplumsal bir grup, kendileri ile bütünleşebilecek toplumsal bir mekâna sahip olduğunda oraya ilişkin olarak bir takım özel değerler üreterek, o özel mekâna ilişkin bir aidiyet bağı oluşturur. Oluşan bu aidiyet bağı aynı zamanda kronolojik zaman içinde “millet” anlayışının özünü oluşturarak ulus devletlerinin kurulmasının da temelidir. Ancak teritoryal tabanlı aidiyet bağı sadece milletlerin, ulusların inşasında değil aynı zamanda etnik grupların oluşmasında da önemli bir yere sahiptir.

Etnisite kavramı ilk olduğu Antik Yunan’da ortak köken, doğum yeri, kabile veya Yunanlı olmayan insanların yaşadıkları bölgeleri tanımlamak için kullanılan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar ötekileştirici bir anlam içerse de sosyal, kültürel, biyolojik, ortaklıklar bildirip benzer yaşam tarzlarına işaret etmesi açısından önemlidir (Renan 1882). Bu tanımda önemli olan nokta ise üzerinde yaşanan bölgeye ait vurgudur. Tanımda geçen “üzerinde yaşanan bölge” kesin sınırları olan bir alan değildir. Bir anlamda üzerinde coğrafyayı işaret edilerek yapılan bölgesel bir kimlik tanıımıdır. Bu çerçevede bölgesel kimlik, etnik tanımlamaların içinde yer alan ırk, soy, akraba, ortak kültür temelli tanımlamaların dışına çıkarak toprakla ilişiklik bildirmektedir. Böylece insanlar üzerinde yaşadıkları topraklar üzerinden geldikleri kökene bakılmaksızın birbirleri ile bağ kurabilme olanağına sahip olur. İnsanların aidiyetlerinin ortak paydasını genişleten etnisite kavramı, hemşerilik temelli grup kimliklerinin oluşmasına da ayrıca katkıda bulunmuştur.

Bölgesel kimlikler üzerinden tanımlanan teritoryal aidiyet biçimi tarihsel süreç içinde yeni bir siyasal örgütlenme biçimi olan devletin oluşması ile birlikte anlam genişlemesine uğrayarak, devlet tarafından sınırları belirlenip, üzerinde yaşayan halkın ortak tarihi bir kökeni ile kendilerini bu coğrafi alanla özdeşleştirdiği “yurt” anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Smith, 1999:32). Bu tip kategorizasyonun yapılması ile birlikte yeni bir grup organizasyon tipi olan teritoryal halk tipi ortaya çıkmıştır. Bu yeni kavramın kökeni ise Batı Medeniyetidir. Teritoryal ulus mantığında sınırların çok iyi tanımlanması gerekir. Ulusal bağlılık bu sistemde etnik köken, ırk, din gibi unsurlar üzerinden değil yasalar çerçevesinde eşit vatandaşlık ve özgür irade temelli olarak sağlanır. Bu sayede bir üst kimlik yaratılarak ulus genelinde bir homojen kültür yaratılması hedeflenir. Böylece ulusal aidiyet, ülke vatandaşlığı veya orada doğumla tanımlanan kapsayıcı bir kavram olarak yapılandırılır (Uzun, 2003:134). Ancak bu süreç etnik kimlikler üzerinde eritici etkiler yaratabilecek özellikler ihtiva eder. Zira geleneksel bağların önemsendiği, bireylerin çıkarlarını gerçekleştirmek için grup dinamiklerine önem verdikleri etnik bağlar bu yeni üretilen ilişkiler sistemi içinde eski önemli kaybedebilir. Bunun yanında yaşanan yere bağlı ortak kader ve çıkar anlayışının toplum üyeleri tarafından kabul edilmesi ile birlikte etnik grubun en büyük varlık nedenlerinden biri olan “öteki” kavramının zayıflaması, etnik grubun savunma duvarlarını yıkarak

ulusal topluma entegrasyonu hızlandırabilir. Etnik köken temelinde inşa edilen uluslarda ise durum daha farklıdır. Bu tip sistemlerde ortak köken, halkın kendi kaderini tayin etme hakkından meşruluğunu alan ortak siyasi söylem ile birleşerek dil ve kültür temelli ulus oluşumuna dayandırılır. Bu sayede hâkim etnik grup ve onun söylemlerine uygun bir yüksek kültür üretilerek homojen bir ulus yaratılmaya çalışılır. Ancak sistemin işleyişinde yüksek kültürü kabul etmeyenler ya da bu kriterlere uymayanlar dışlanır ya da yok sayılır. Aynı zamanda bu tip uluslara kabul edilmek bir takım etnik özelliklere sahip olmayı gerektirdiği için gruba katılım şartları ağırdır. Bu yüzden bu tip oluşumlar daha dışlayıcı olabilmektedir (Smith, 2002:28-33). İçinde birden fazla etnik grup barındıran uluslar içinde her zaman tüm etnik gruplar hâkim kültür öğeleri ile özdeşleşmeyip, bu kültürün kendi içlerinde yayılmasına direnebilir. Aynı zamanda kendi teritoryaları içinde kendi siyasal bağımsızlıklarını, hâkim etnisite ile aynı gerekçelere dayandırarak, ilan etmek isteyebilirler ki bu durum önemli bir çatışma kaynağı olabilir. Bu sistem içindeki başka bir çatışma kaynağı ise etnik grupların yaşam alanları içinde asimile olmaya direnmeleri sonucunda ortaya çıkabilir.

Ulus devletler oluşurken farklı deneyimler üzerinde inşa edilmiş olsa da, teritoryal sınırları kesin olarak belirlenmiş siyasi sistemler olmaları açısından birbirlerine benzemektedirler. Ancak etnik grupların yaşam alanlarının “devlet” sınırları ile sınırlandırılması ya da başka uluslar tarafından parçalanması, etnik gruplar ve onların bilinç düzeyleri üzerinde farklı etkiler meydana getirir. Bu etkilerin temel sebebi, suni olarak oluşturulan sınırların bölgesel yaşam tarzını kesintiye uğratarak grupların sosyal, kültürel, ekonomik yaşam tarzları üzerinde değişim yaratmasıdır. Modern devletlerin ortaya çıkması ile birlikte yapılan teritoryal tanımlar, Anderson’un deyimi ile yaşanan bölgede ulus, devlet ve toprak özdeşliğinin sağlanması üzerine odaklanmıştır (Anderson, 1996:4). Ancak ulus devletin egemenlik iddia ettiği teritoryal alanda bu amacın gerçekleştirilmesi için uygulanan politikalarda bölgelerin etnik yapısının göz ardı edilmesi, bölgesel yerleşimlere dikkat edilmemesi, bölgede yaşayan tüm grupların türdeş olduğunun varsayılması, onların doğal yaşamlarının dengesini bozmaktadır (Ahmed, 1995:150-158). Bu bağlamda ulusların coğrafi konumlarını belirlemek ve onları diğer uluslardan ayırmak için yaratılan yapay sınırlar ekonomik ve siyasi oluşumlarının ötesine geçerek zihinleri de parçalayan, onları dönüştüren sosyal gerçeklikler halini almıştır (Baud ve Schendal, 1997:243). Elbette bu sosyal dönüşümlerin sosyal etkileri önceden kestirilemez ve her zaman olumlu olması beklenemez. Bu çerçevede fiziksel sınırlar ile teritoryal bütünlükleri bozulan, homojen ulusalcı politikaları ile toplumsal bütünlükleri tehlikeye giren, siyasi engellemeler ile kültürlerinden soyutlanmaya çalışılan etnik gruplar, etnik kimliklerine daha fazla sarılarak, mevcut toplumsal yapı içinde sonuçları şiddete varabilecek direniş hareketleri başlatabilirler. Sınırların fiziksel ve toplumsal bütünlüklerini parçaladığı halklar, sürecin kendilerini mağdur ettiğini, haksızlığa uğradıklarını düşünerek sınırın öteki tarafında kalan etnik grup üyeleri ile irtibatı kopartmayarak, etnik hafızalarını canlı tutup ulus içinde yaşadıkları devlet ve o devlet içindeki diğer etnik gruplarla bütünleşemeyebilirler. Bu durumda da toplum geri kalanı toplumsal yapı içinde dışlayıcı, ötekileştirici mekanizmaları işleterek onları pasifize etmeye çalışabilir ki bu tip reaksiyon durumun daha fazla karışık bir hal almasına neden olabilir. Teritoryal bölünmüşlüğü doğurduğu başka bir sonuç ise bizzat etnik grupların kendi içsel yapılarından kaynaklanabilir. Bir etnik grubun farklı kültürler içinde kalan farklı bölümleri, içinde bulunan kültürden etkilenip değişerek kendi kökenine yabancılaşabilir. Bu da teritoryanın etnik yapıları üzerinde meydana getirdiği bir başka etkidir.

Milliyetçilik hareketlerinin en kendine en belirgin bir şekilde ortaya koyduğu alan siyasal alandır. Toplumsal yapının birçok alanı ile etkileşim içinde olan siyaset kurumu, toplumda yönetim, çatışma yönetimi, erkin dağıtılması gibi önemli fonksiyonları da yerine getirmektedir. Ancak bunların kimin aracılığı ile kimin için, kime ne kadar, hangi araçlarla kullanılacağı belirsiz olduğu için siyaset özü itibari ile tartışmalı bir kavramdır (Heywood, 2015:23). Siyaset kavramının karmaşık toplumsal sistemler içinde kullanımına ilişkin daha karmaşık değerlendirmelerin yapılması, Aydınlanma Çağı sonrasında modern devletlerin kurulması ile başlar. Bunu izleyen süreçte Avrupa’da ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan milliyetçi karakterli hareketler ile imparatorluklar parçalanıp günümüz ulus devletleri şekillenmeye başlamıştır. Belirli bir grubun, kimliğinin biricikliği anlayışı ile grupların kendi kaderlerini tayin etme hakkı anlayışı harmanlanarak, siyasi ve toplumsal düzlemde bir meşruluk zemini oluşturulması üzerine kurulmuş olan ulus devletlerin varlığını sürdürebilmesinde en büyük desteği siyaset kurumu sağlamıştır. Siyaset kurumu, ulus devleti sınırlayan teritoryal alanda “ulus” kültürü yaratılarak bir üst aidiyet yaratmayı amaçlamıştır. Bu süreçte ulus kültürü içinde geliştirilen, “vatandaş” olarak adlandırılan, bireylerin aidiyetlerini yasalar, hak ve görevler ile vatana bağlılık üzerinden düzenleyerek ulusun teritoryal sınırları içinde mevcut olan farklılıklardan doğabilecek olumsuzlukları engelleyerek hâkim etnik grubun politik görüşleri doğrultusunda homojen bir ulus yaratmak düşüncesi de siyaset kurumu tarafından desteklenen önemli politikalardan biri olmuştur. Ancak ulusal politikalar bağlamında üretilen “vatandaşlık” kavramının içerdiği farklılıkları törpüleyen, tek tipleştirici anlayış nedeniyle farklı toplumsal gruplar içinde gelişen tepkiler zaman içinde ulus devletler için ciddi sıkıntılar üretebilecek potansiyeli içinde barındırmaktadır. Çünkü kimliklerin tanınmasının görmezlikten gelinmesi veya reddedilmesi benlik algısına ve grup şuuruna zarar vererek legal veya illegal oluşumlar kanalı ile ciddi tepkilerin oluşmasına neden olabilecektir. Aynı zamanda ötekileştirme politikalarına maruz kalan, dışlanan gruplar, diğerleri hakkında ürettikleri olumsuz duyguları içselleştirerek grup tutumu haline getirip bunları kuşaktan kuşağa aktarabildiklerinden ortaya çıkabilecek olası sorunların çözümü güçleşebilmektedir (Fraser, 2000). Colhoun’da konu ile ilgili olarak toplumda görülen sosyal hareketlerin bazılarının çeşitli hak taleplerini içermesinin yanında etnik, dini, siyasi talepleri de içerebileceğine dikkat edilmesi gerektiğini ifade eder (Colhoun, 1994:9-36). Hall’da bir kısmı bu dışlayıcı tutumdan kaynaklanan etnik siyasetin, uyuyan etnik kimlikleri uyandırarak onların radikalleşmesine yol açabileceğini belirtmektedir (Hall, 1998:76).

Siyasetin etnik kimlikleri bir araç olarak kullanması ya da etnik grupların siyasallaşması çok yeni bir olgu değildir. Ancak yaşanan uzun tarihsel süreçte üretilen yeni kavramlar siyaset ve etnisite ilişkisine yeni boyutlar kazandırmıştır. Özellikle son yirmi yılda önemli tartışmaların merkezinde yer alan küreselleşme ve postmodernizm ikilisi bu sürecin başında gelmektedir. Bu bağlamda küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan bireyselleşme, azınlık hakları, yerel kimliklerin özelleşmesi gibi siyasi açıdan farklı olanın ön plana çıkmaya başlaması ile meydana gelen değişimler, etnik siyasetin ve mikro milliyetçiliğin canlanmasına yol açmıştır. Bir anlamda farklı kimlikler kendi kültürleri üzerinden siyasallaşarak, yeni siyasi çatışma alanları oluşturmuştur (Smith, 2002:208). Ortaya çıkan bu yeni siyasi süreçten en çok içinde birden fazla etnisite barındıran ulus devletler etkilenmiştir. Bu devletler, içlerinde barındırdıkları ve ulusal bütünlükleri için tehdit oluşturabilecek farklı kültürel gruplar için yeni politikalar geliştirmek zorunda kalmışlardır (Falk, 2001:56). Çünkü etnik kökenli siyasi talepler, toplumsal yapı içerisinde ortaya

çıkıp gelişirken ilk basamak olarak hak ve özgürlük taleplerini içeren evrensel görünümlü tasarımlar olarak nitelenebilirler. Ancak zaman içinde ortaya konan talepler bağlamında, etnik gruplar kendilerine ait özerk bir siyasi otonomi talep eder hale gelebilirler. Elbette, bu yeni siyasi oluşum kimlik temelli aidiyetler üzerinde inşa edileceği için dışlayıcı, ötekileştirici bir siyaset üreterek toplum içindeki farklı etnik gruplar arasında bir çatışmanın ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

Kimlik siyasetinin küreselleşme ile birlikte doğan çok kültürlülük politikaları ile birlikte dünyaya yayılması, ulus devletin teritoryal sınırları içerisinde tesis etmeye çalıştığı ulusal aidiyet bağlarını zayıflatmıştır. Ulusal aidiyet bağlarının çözülmesi nedeniyle yaşam alanında güçsüzlük, belirsizlik, boşluk yaşayan birey, bu noktada yeni arayışlara girmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte birey için en kolay çözüm, sahip olduğu alt kimlikler üzerinden sağlanan aidiyetler olabilmektedir. Bu şekilde toplum içinde güçlenen etnik kimlikler, ayrılıkçı siyasete uygun bir zemin olabilmektedir (Smith, 2002:172). Mikro milliyetçilikleri besleyen bu sürecin farklılıkların tikelleşmesi üzerinden beslenmesini istemeyen ulus devletler uygulamaya koymaya çalıştıkları çok kültürlü yaşam politikaları ile bu aşındırıcı sürece direnmeye çalışmaktadır. Ancak, farklılıkların bir arada yaşayabilmesi ideali ile uygulamaya konulan bu politikalar sonuçta gücün farklı gruplar arasında bölünmesi, farklı gruplara çeşitli tavizler verilmesi anlamına geldiği için toplumsal yapı içinde ayrı bir huzursuzluk kaynağı olabilmektedir. Bunun yanında gücün dağıtılması, ulus devletin zayıfladığı şeklinde bir algı oluşturabildiği için toplum içinde bir takım hoşnutsuzlar oluşabilmektedir. Toplumda ortaya çıkan bu hoşnutsuzlar da ayrılıkçı veya radikal grupların oluşması ve güçlenmesi için uygun zemin oluşturabilmektedir (Bayart, 1999:103).

Etnisite ile ilişkili kurulan diğer önemli olgu da ulusçuluktur. Bir kavram olarak “ulus” ise modern zamanlara ait bir kavramdır. Bir arada yaşamının ötesinde örgütlü, kurumsal bir yaşamı refere eder. Bernard’a göre, kavramın kökeni Arapçadan gelmektedir ve bir söz anlamına gelen “milla” sözcüğünden türemiş ve bir bağlılığı ifade etmek için kullanılmıştır (Bernard, 1992:62). Latince kökeni ise “nation” olarak aynı atadan gelenleri tanımlamak için kullanılmıştır (Milliyetçilik, t.y.). Smith ise ulusu, ortak bir tarihi olan, üzerinde yaşanan bir coğrafyayı paylaşan, ortak anıları olan, aynı yasaya tabii olan, ortak hak ve ödevleri olan kitlesel bir kamu kültürü içinde yaşayan insan topluluğu olarak tanımlar (Smith, 1999:32). Bu tanımlardan hareketle etnikliğin daha çok kültürel bir ortak değer olduğu, ulusun ise örgütlü siyasal bir organizasyonu ifade ettiği söylenebilir.

Etnisitenin kavramsal olarak gelişim sürecini farklı bakış açıları ile açıklamaya çalışan yaklaşımlar mevcuttur. Daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak aktarılan etnisite kuramlarından kısaca bahsetmek gerekirse, Primordialistler, etnisiteyi doğuştan getirilen özellikler bağlamında açıklamaya çalışırken, araçsalcılar ise etnisiteyi, sosyal ve politik koşulların oluşturduğu ve siyasal elitlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için kullandıkları bir araç olarak yorumlarlar (Brass,1991:69-73). Araştırmacıların konuya yaklaşımlarındaki farklılıklara rağmen Smith, etnik grupların kendine has özelliklerini tanımlayarak önemli bir noktaya dikkat çekmiştir. Smith’e göre bir grubun etnik grup olarak tanımlanabilmesi için ortak isme, soy mitine, tarihsel hafızaya, yaşanan bölgeye ilişkin özel duygusal bir bağa, ortak bir kültüre ve bireyleri arasında dayanışma duygusunun olmasına gerek vardır (Smith, 2007:32-35). Bu anlamda etnik gruplar, sınırları ötekilerden kendine has özellikleri bağlamında ayrılmış özel sosyal yapılar olarak tanımlanmaktadır. Gruplar arasındaki bu farklılık durumu bireylerin zihinlerinde yerleşerek “biz” duygunu meydana getirir. Ancak bu “biz” duygusunu paylaşan bireylerin ortak değerleri geniş bir

toplumsal alana yayılmış olsa da siyasal bir görünümü bulunmamaktadır. Bu yüzden uluslar ile etnik gruplar birbiri ile karşılaştırıldığında ortak paydalarına rağmen etnik grupları ulus olarak tanımlamak mümkün olmamaktadır. Bu perspektif ile etnisitenin bir ülke ile bağının tarihsel ve sembolik düzeyde olduğu, ulusun ise gerçek ve siyasi bağlar üzerinden ülkeye bağlı olduğu ifade edilebilir. Etnik gruplarda bireyler yaşanan yurda ilişkin olarak yerleşik olmak zorunda değildir. Aralarında zihinsel bir bağın olması yeterlidir. Ancak ulus organizasyonunda fiziki bir teritoryal bağ inşa edilmiş ve bunun üzerine ekonomik, siyasi ve hukuki kurumlar inşa edilmiştir (Smith, 2002:57).

Ulus içinde bireylerin sistemle bağı çoğu zaman hukuki ve sosyal temelli “vatandaşlık” üzerinden sağlanırken etnik grup içinde bu bağ doğuştan getirilen bir takım özellikler üzerinden sağlanır. Bu itibarla ulus anlayışının kapsayıcı, etnik grupların ise dışlayıcı bir özellik taşıdığı ifade edilebilir. Bu anlayış, Smith’in ulus kategorilerini tanımlarken kullandığı “teritoryal ulus” tanımı ile de örtüşmektedir. Buna göre, teritoryal ulusçu anlayış, sınırları belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bireylerin vatana ve onu temsil eden ulusa, hukuki ve sosyal temelli olarak geliştirdiği aidiyet bağına ifade eder. Ancak Smith bu kategorizasyonuna ilaveten bir de “etnik ulusçuluk” kategorisini tanımlar. Buna göre etnik ulusçuluk, ortak bir kökenden gelen bireylerin siyasi ideallerine dayalı olarak oluşturdukları ulus tipidir. Görelî olarak daha dışa kapalı bir oluşumdur (Smith, 2002:178-188).

Etnisite ve ulusçuluk kavramları arasında mevcut olan farklılıklara rağmen aynı zamanda aralarında kuvvetli bağlar da mevcuttur. Öncelikle ulusçuluk, bir toplumun millet olma şuuru ile hareket ederek bu amacı gerçekleştirmek için kollektif hareket etmesi temelinde oluşmuştur. Bu hareket tarzının özünü ise dayanışma ve “biz” duygusu oluşturur. Sürecin etniklik ile bağlantısı ise etnik bilincin içerdiği dayanışma duygusu üzerinden gerçekleşmektedir. Buna göre, etnik bilincin içerdiği dayanışma duygusu uygun şartlar altında bir ulusa dönüşebilmenin nüvesini içinde barındırmaktadır. Ulusal dönüşüm sürecine giren etnik gruplar, kendi ulus ideallerine ve imkânlarına uygun hareket tarzları izleyerek dönüşüm süreçlerini tamamlayabilirler. Ancak bu dönüşüm süreci sonucunda çekirdek etnik grupta çeşitli düzlemlerde değişikliklerin olması da değişimin olası sonuçları arasındadır (Colhoun, 1997:49-50). Bu bağlamda aslında uluslar, etnik grupların siyasi örgütlenmesini tamamlamış şekli olarak düşünülebilir (Smith, 1999:67-69). Smith’in bu tanımlaması, etnik gruplar ile uluslararasıdaki ortaklıkları göstermesi açısından önemlidir. Smith bu tanımlamasına ek olarak etnik grupların ulusa dönüşüm sürecinin “yatay” ve “dikey” olarak tanımladığı etnik grup türleri üzerinden sağlandığını belirterek bunların farklı ulus tiplerini oluşturduğunu ifade eder. Smith’in tanımlamasına göre, “yatay” etnik gruplar; zengin tüccarlar, askerler, bürokratlar ve yüksek din adamlarından oluşmuştur. Bu anlamda grubun daha çok elit bir tabakadan oluştuğu değerlendirilebilir. Ancak bu durum grupsal bir sınırlılığı ifade etmez zira bu grup, çevresinde bulunan yatay etnisitelerle yakın ilişkiler geliştirerek teritoryal düzlemde yayılma gösterip nispeten kapsayıcı bir görünüm kazanabilir. Bu örüntüde devlet organizasyonu ile bireyler arasındaki bağ herkesi kapsayacak ve herkese eşit olarak uygulanan hak ve ödevler mantığı çerçevesinde kurgulanmıştır. Batılı ulusların büyük bir kısmı bu şekilde ulusal dönüşümlerini tamamlamıştır. “Dikey” etnisite modeli ise ortak soy ve kültür anlayışı üzerinde inşa edilmiş tasarımlar olup, bireyler etnik kökenine göre ulusa kabul edilir. Bu sebepten ötürü etnik bağlar ön planda olup daha dışlayıcı bir görünüm sergiler (Smith, 1999:88-92).

Etnik çekirdeğin ulus oluşumu üzerinde etkisi olduğu kadar aynı zamanda uluslarında etnik yapılar üzerinde etkileri vardır. Öncelikle ulusalcı ideolojiler için, ulusun doğası gereği, hâkimiyet alanında tek kültürlü homojen bir yapı oluşturmak ulus devletin varlığının devamı için daha işlevsel olarak görülmektedir. Ancak hâkimiyet alanında birden çok etnisiteyi barındıran ulus devletlerde toplumun homojenize edilmesine dönük olarak uygulanan politikalar bu etnik gruplar tarafından varlıklarına dönük bir tehdit olarak algılanabileceği için hâkim etnisiteye karşı şiddete varabilecek düzeyde çeşitli tepkilerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Ulus ve etnik grup arasındaki bir başka sürtüşme noktası ise uluslaşarak diğer etnik gruplar üzerinde hâkimiyet sağlayan etnik grupların diğerlerine örnek olarak benzer duygularla onların da harekete geçmesine neden olma olasılığıdır. Tarihsel olarak aralarında husumet olan etnik gruplar arasında bu ihtimalin daha fazla olduğunu söylemek mümkündür (Brown, 1993:79).

Ulus ve etnik grup ilişkisine etki eden başka bir durum ise dışsal ajanlardır. Bu bağlamda modernleşme süreci etnisite ile ulus arasında yeni ilişkilerin doğmasına yol açmıştır. Değişen yaşam tarzları ve üretim şekilleri yeni beklentiler oluşturmuştur. Aynı zamanda ulus devlet organizasyonları üzerindeki küreselleşmenin getirdiği kültürel, sosyal ve ekonomik baskılar yeni bilinç düzeylerinin gelişmesine neden olmaktadır. Tüm bunların toplumsal yansıması ise etnik ulusçulukların doğması şeklinde olabilmektedir.

Etnisitenin özellikle keskin ideolojik niteliklere bürünmesi şiddet üretme potansiyelini arttırmaktadır. Kaynağını etnik temelli duygulardan alan, ortaya çıktığında yıkıcı sonuçlar doğurabilen kolektif bir eylem biçimi olarak adlandırılacak etnik şiddetin kökeni insanlık tarihi kadar eskidir. Etnik grupların oluşması ve etnik bilincin gelişmesi ile ortaya çıkan biz ve öteki ayrımı aynı zamanda etnik şiddetin de başlangıcıdır. Etnik bilincin gelişimi sürecinde bireylerin çevreleriyle girdikleri etkileşimle şekillendirdikleri davranış kalıpları kolektif hafızayı oluşturan kültürel kodlar olarak onların tutumlarının biçimlenmesine neden olmaktadır. Birey bunlar aracılığıyla kişiliklerini oluşturmuş ve toplumsal koordinatlarını belirlemiştir. Aynı zamanda bu kültürel kodlar bireylere ortak bir takım davranış kalıpları, yaşam biçimi kazandırdığı için sosyal grupların doğmasına da zemin hazırlamıştır. Sosyal grupların oluşması beraberinde toplumsal sınırların oluşmasına neden olmakta ve böylece sosyal grupların birbirinden ayırt edilmesini sağlayan etnik kategorileri oluşturmaktadır (Önder, 1999:1). Bu oluşumlar aynı zamanda grup üyelerinin çıkarlarını koruyan organizasyonlardır. Dolayısıyla bireyler özel bir duygu ile bağlı oldukları etnik grupları aynı zamanda kendi çıkarlarını maksimize etmek için kullanmaktadır. Bu durum beraberinde etnik grupların çıkarlarının karşı karşıya gelme riskini doğurmaktadır. Bu doğrultuda herhangi bir nedenle grup üyeleri diğer grup üyelerine karşı düşmanlık, saldırganlık gibi duygular ürettiğinde durum şiddet içeren davranış biçimini alarak ortaya çıkabilir (Öztürk, 1998:17). Eğer şiddet davranışı grup yaşantısı içinde onanırsa, sosyal davranış aktarımı sürecinde, yerleşik bir davranış biçimi haline gelebilir. Bu hali ile şiddet, kolektif davranış olarak yeni bir boyut kazanır. Davranışın sosyal boyutu bireylerin öz bilinçlerinin şekillenmesinde ve değişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Hatta topluluk içinde oluşan duygular, tutumlar zaman içinde bireyin zihnine yerleşerek onun kişiliğini yok edip onu grup yararına hareket eden, grup liderlerinin söylemleri doğrultusunda hareket eden bir düzleme taşıyabilir (Le bon, 2005:28). Bu bağlamda grup liderlerinin tavrı şiddetten yana olursa bireylerde bu doğrultuda hareket edeceklerdir. Şiddetin etnik grup içinde var olmasına neden olan başka bir neden ise hızlı değişimin yaşandığı dönemlerde bireyin kendine ve çevresine yabancılaşmasıdır. Bireyin içinde bulunduğu bu kararsız ve karışık

durumdan kurtulmak için giriştiği çözüm arayışında etnik bağlar alternatif çözüm olabilmektedir. Etnik kimlik üzerinden bireylere kalıp aidiyet algıları sunan etnisite, bireylerden kendilerine biçtiği rolleri tam olarak oynamasını, kendi sistemine koşulsuz itaati bekler. Bu süreçte içinde şiddet eğilimi olan gruplarda birey toplumsal konumunu korumak için grubun beklentilerine uygun davranabilecektir. Tajfel’de bu noktada grubun özelliklerinin bireye yansiyarak onun davranışlarını etkileyebilme gücüne sahip olduğuna dikkat çekmiştir (Demirtaş, 2003:130). Bunun yanı sıra bireyin bilinçaltına yerleşen güçsüzlük durumu şiddet içeren tutumların doğmasına yol açabilen başka bir unsurdur. Etnik topluluk içinde şiddetin ortaya çıkmasının gerekçesi sadece tepkisel değildir. Aynı zamanda toplumsal hafızaya kazanmış olan acı ve öfke uygun şartlar altında şiddet içeren bir eyleme dönüşmesi şeklinde de gerçekleşebilir. Bu bağlamda etnik gruba dayanak teşkil eden kültürel yapının grubun hareketini belirleyen temel öğelerden biri olduğu söylenebilir. Etnik grupları birbirinden ayıran kültürel kodların içinde ötekine karşı güvensizlik, korku veya düşmanlık barındırması halinde ise bu durum zaman içinde şiddet içeren eylemlere dönüşebilmektedir (Öztürk, 1998:3-5). Etnik bir grubun diğer bir grubu hedef alarak şiddet içeren eylemlere kalkışması durumu ise kolektif şiddet türüne bir örnek olarak şiddetin toplumsal boyutuna işaret eder. Bu kolektif eylem tarzı aynı zamanda bireylerin grup lehine bireysel kimliklerini askıya aldıkları ve kimliklerini grubun amaçları doğrultusunda yeniden düzenledikleri anlamına gelmektedir (Le Bon, 2005:28).

Zamana ve mekâna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlar da toplum içindeki grupların bunlardan farklı düzeylerde etkilenecek etnik kimliklerinin güçlenmesi temelinde etnik şiddetin gün yüzüne çıkmasına neden olabilmektedir. Toplum içinde etnik gruplar arasında gerilimin arttığı dönemlerde bireylerin grup kimliğine olan aidiyetin gücü de artmaktadır. Bu da grup liderinin ve grup normlarının bireyler üzerindeki gücünün artacağı, bireylerin grubun çeşitli amaçları doğrultusunda daha kolay yönlendirilebilir hale geleceği anlamında gelmektedir. Bu nedenle ideolojik beklentiler, devrimci hedefler veya dinsel mitler etrafında birleşerek artan etnik motivasyon etnik liderler tarafından yönetilerek grup içinde yaygınlaşması sağlanabilir. Özellikle etnik grubun özerklik elde etmeye ya da bağımsız siyasi organizasyon kurmaya yöneldiği durumlarda toplum içinde egemen ötekine yönelik şiddet içeren eylemleri artabilir ve bu amaca yönelik hareketler meşru mücadele olarak yorumlanarak şiddet meşrulaştırılabilmektedir (Usta, 2009:111). Ayrıca etnik gruplar arasındaki rekabet, uluslararası arenada politik çıkarlar için de kullanılabilir. Bu bağlamda şiddet içeren davranışların, etnik grup içinde yöneldiği öteki üzerinden işgalci, asimilasyoncu gibi kavramlarla birleştirilerek bu durum şiddetin meşrulaştırılması için bir araç olarak kullanılabilir olduğu anlaşılmaktadır.

3.4.1. Etnisite ile İlişkili Yaklaşımlar

Çok sayıda etnisite ile ilgili kuram geliştirilmiştir. Bu kuramlar içerisinde literatürde en yaygın olarak kullanılanlar ilköç/primordialist, araçsal ve inşacı kuramlardır.

3.4.1.1. İlköç Kuram

İlköç yaklaşımda temel vurgu, etnik bağların insanın doğal varoluşunun bir uzantısı olarak tarihin yazımından ya da kültürün üretiminden bağımsız olduğu noktasındadır. İnsanların yaradılışının bir parçası olan bu kadim öz, zaman içinde ortaya çıkan ekonomik ve siyasal

değişimlerden etkilenmeyecek kadar güçlüdür. İlkçi kuramın etnisiteyi ele alışı “kültürel” ve “sosyobiyojik” olmak üzere iki temel yaklaşım mevcuttur.

İlkçi kuramda yer alan “kültürel” yaklaşımda etnisitenin oluşumu birbirlerine kan bağı ile bağlı bireylerin yaşam tecrübelerinden elde ettikleri deneyimleri içselleştirerek kendilerine özel olarak inşa ettikleri algılar üzerinden birbirlerine karşı geliştirdikleri sıkı bağılıklar temelinde ele alınmaktadır. E. Shills ve C. Geertz’in katkıları ile gelişen kültürel yaklaşımda etnik bağılıkların ortaya çıkması doğal bir süreç olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla doğal olarak gerçekleşen bu süreç, insani etkinlikler sonucu ortaya çıkan diğer toplumsal süreçlerden bağımsız olarak varlığını ve gelişimini sürdürmektedir (Sağır ve Akıllı, 2004:9). Bireyler doğumlarıyla birlikte içinde yer aldıkları grubun dil, din, akrabalık ve yaşam alanı gibi kaynaklarından gelen temel verileri, doğal bir yönelimle, sorgulamaksızın içselleştirerek grup üyeleri ile güçlü bağlar geliştirir (Geertz, 1994:259). Bu bağlar değişme karşı son derece dirençlidir. Aynı zamanda toplum içinde bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarının belirlenmesinde ana referans kaynakları olmaktadır. Bu bağlamda homojen bir nüfus yapısına sahip devletler içinde etnisite, sistemin devamına ve istikrarına olumlu katkılar sağlarken, çok etnisiteli devlet yapıları içinde farklı etnik aidiyetlerden gelen önceliklerin birbiri ile çatışması ya da öncelik sıralamasının farklı olması durumunda bir takım toplumsal, siyasi veya kültürel sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Geertz, 1994:261-262).

İlkçi kuramın diğer bakış açısını oluşturan “sosyobiyojik” yaklaşımda ise Berghe’in görüşlerinden hareketle sosyal davranış üzerinde biyolojik güdülerin önemi üzerinde durulmaktadır. Bu yaklaşımda etnik bağların ortaya çıkışı insanın hayatta kalma mücadelesinde gerek doğa ile gerekse diğer gruplarla girilen rekabet sırasında gelişen duygusal bağlar bağlamında değerlendirilmektedir (Berghe, 1994:37). Berghe’ye göre insanlar yaşam mücadelesinde hayatta kalma ihtimalini arttırmak için doğal olarak bazı yönelimlere sahiptirler. Bu yönelimin bir sonucu olarak insanlar için yakın çevreleri ile olan biyolojik ve sosyal etkileşimlerine büyük önem atfederler. Çünkü mevcut genlerin gelecek nesillere başarı ile aktarılabilmesi için uygun bir ortam yaratılması, özellikleri bilinen güvenilir çevre içinden seçilen akrabaların varlığına bağlıdır. Bu seçimle birlikte bireyler bir yandan toplumsal yapının yeniden üretilmesine katkı sağlarken diğer yandan da özellikleri bilinmeyen seçimlerden uzak durarak maddi ve biyolojik olarak işlevsel olmayan yatırımlardan da kaçınmış olmaktadır (Berghe, 1994:60-61). Bu açıdan bakıldığında grup içinde etnik duyguların gelişimi, grup üyelerini toplumsal faydanın paylaşımında veya desteklenmesinde çoğu zaman ayrıcalıklı bir konuma taşıyacağı toplumda nepotik tutumların oluşmasına ve grup üyelerinin ötekiler karşısında her koşulda tercih edilmesine neden olacağı için milliyetçi duyguların gelişimine zemin hazırlamaktadır (Berghe, 1994:63). Sosyobiyojik yaklaşım etnik bağların grup oluşumunda ve grup içi ilişkilerde akrabalık tercihlerinin oluşumuna verdiği önemle dikkat çektiği kadar aynı zamanda karşılıklı çıkarların gözetilmesinde ve toplumda erkin kullanımın kriterlerinin belirlenmesi noktasına da dikkat çekmektedir. Yaklaşım göre etnik aidiyetlerin güçlendirilmesi, grup içi hiyerarşinin oluşturulması ve davranış kalıplarının belirlenmesi grubun daha etkin bir şekilde örgütlenmesini ve grup içi dayanışmanın gücünü arttırmaktadır. Bu temelde homojen etnik çekirdek çerçevesinde inşa edilen devletlerde güçlü etnik bağların varlığı nedeniyle toplumsal uyum ve meşruluk sorunu yaşanmayacağı için etnik homojenlik ayrı bir avantaj olarak değerlendirilmektedir. Ancak etnik homojenizasyon temelinde sağlanan bu meşruluk durumu içinde birden çok etnik grup barındıran devletler için geçerli bir

durum değildir. Çok etnisiteli devlet oluşumlarında bu durum her etnik grubun ortaya koyabileceği nepotik tutum ve farklı öncelik algısından kaynaklı olarak içinde siyasal bütünlüğün bozulmasına neden olabilecek riskleri de barındırmaktadır.

Sosyobiyolojik bir bakış açısıyla, toplumların şekillenmesinde etkin olan güç ilişkilerinin, insanlığın evrimi boyunca toplumsal yapıların inşasında önemli bir yeri olmuştur. Bireyler bilinçli ya da bilinçsiz olarak daha güçlü olabilecekleri, çıkarlarını maksimize edebilecekleri yapıları tercih etmişler ya da bu yapıları oluşturmuşlardır. Bu yapılara ait aidiyetleri ve düşünce sistemlerini ise “kimlik” mekanizmaları ile içselleştirerek meşrulaştırmışlardır. Böylece dil, din, vatan, fenotip ve ırksal kökene ait veriler kimlik algıları içinde düzenlenerek, bireylerin toplumsal hareketlerini ve tercihlerini belirleyen temel referans noktaları olmuştur. Bireyin toplum içindeki yerini belirleyen bu referansları oluşturan temel algılar arasında bütünlük ve uyum ne kadar fazla ise bireyin o gruba dair sadakati de o oranda artacaktır. Bu duygu yoğunluğu milliyetçiliğin gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Ancak bu temel unsurlar içinde bazı işlev kayıpları ortaya çıkarsa birey, grup aidiyetini sorgulayacak ve grup sadakati zayıflayabilecektir. Kurama göre grup içindeki güçlü etnik bağlardan doğan milliyetçiliğin beslediği “biz” ve “öteki” ayrımı etnik merkezi politikaların üretilmesinin ve yabancı düşmanlığının gelişiminin temel nedenidir (Shaw ve Wong, 1989:109-110). Özetle, kuramda, ister geleneksel ister modern toplum olsun, etnik bağların insani var oluşun doğal bir parçası olduğu vurgulanarak bu bağların toplumsal sistemleri güçlendirebilecek ya da onları yıkabilecek aidiyetleri ürettiği belirtilmektedir.

3.4.1.2. Araçsalcı Kuram

Araçsalcı yaklaşım, ilkçi yaklaşımın tersine, etnik grupların oluşmasında biyolojik köken ve kan bağından ziyade toplumsal yaşam dinamiklerinden kaynaklanan kültürel yapıların önemi üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda grup liderlerinin, toplumsal elitlerin kendi çıkarlarının sağlanmasında ve sürdürülmesinde etnik bağların kurgulanarak yönetilmesindeki pozisyonuna dikkat eder (Brass, 1991:25). Araçsalcı kuramda etnisitenin inşasına ilişkin araçsalcılık ve rasyonel seçim teorisi olmak üzere iki ana yaklaşım söz konusudur. Etnisitenin gelişiminde araçsalcı yaklaşım etnisiteyi, Barth’ın görüşlerinden hareketle, bir grubun sahip olduğu yaşam deneyimleri üzerinden kendine ait bir kültür üretmesi ve bu kültür temelinde aidiyet bağları geliştirmesi ile bireylerin yaşadıkları çevreye uyum sağlamada rol yapma becerisine sahip oldukları ve bu şekilde içinde bulundukları duruma uygun mantıklı seçimler yapabilme kapasitesine bağlı olarak açıklamaktadır (Barth, 2001:8). Bireyler yaptıkları seçimlerle içinde yer alacakları grupları belirlerler ve gruplarının sınırlarını çizerler. Araçsalcı yaklaşımda etnik grubun tanımlanmasında “sınır” kavramı önemli bir konudur. Kültürel, dilsel, dinsel ve coğrafi unsurlardan yararlanılarak üretilen semboller etnik grupların tanımlanmasında ve sınırlarının çizilmesinde işlevsel bir konumdadır.

Araçsalcı bir bakışla etnisiteyi, “kıt kaynaklara erişimde ve sosyal yapıda ayrıcalıklı konumda olanların bu pozisyonlarını sürdürmek için kullandıkları stratejiler” olarak tanımlayan Cohen’in bu açıklaması, etnisitenin diğer özelliklerinin yanında, siyasi bir içeriğinin de olduğuna işaret etmektedir (Cohen, 1996:83-84). Söz konusu hedeflerin veya kaynakların zaman içinde değişmesi, bunlara ulaşmak için izlenilebilecek stratejilerdeki mevcut çeşitlilik, etnik algıların sabit bir yapısı olmadığını tersine dinamik, değişken bir temeli olduğuna işaret etmektedir. Etnik bağların dinamik yapısı, değişen şartlara göre hızlı bir tepki vermeyi gerektirdiği için etkin ve faal

bir liderliğe ihtiyaç duyar. Bu anlamda etnik grup içinde erki kullanma gücüne sahip kişiler gerek kendi çıkarları gerekse grubun çıkarları için bir takım mitler oluşturarak ya da gerçekleri manipüle ederek etnik grubu harekete geçirebilirler (Brass, 1996:89). Ancak etnik grup içinde yer alan seçkinlerin, icat ettikleri kültürel öğeler, manipüle ettikleri veya çarpıttıkları gerçekler ile motive edilip harekete geçirilen etnik gruplar aynı mekânı paylaştıkları diğer etnik grupların çıkarlarına veya varlıklarına dönük bir tehdit olarak algılanırsa buna karşı tepki olarak diğer etnik gruplar da harekete geçerek toplumda çatışma ortamının doğmasına neden olabilir (Brass, 1996:90).

Araçsalıcı kuramda etnik grup üyelerinin hem kendi hem de grubun çıkarlarını maksimize etmek için rasyonel tercihlerde bulunma kapasiteleri yani etnik grupların oluşumunda ve devamlılığında grubu oluşturan bireylerin aktif tutumları, araçsalıcı kuram içindeki rasyonel seçim teorisi yaklaşımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rasyonel seçim teorisindeki temel mantık, insanların toplum içindeki eylemlerini mevcut çıkarlarını arttırmak üzere düzenledikleri anlayışına dayanmaktadır. Bu anlamda etnik ilişkilerde bireylerin ortak grup dinamiklerinden yararlanarak maksimum fayda elde etmesine aracılık etmesi için kurgulanmıştır. Bireylerin durumsal olarak yaptıkları tercihler sonucunda ortaya çıkan gruplar, aynı grup üyeleri için güvenli bir liman olurken aynı zamanda farklı çıkarlar temelinde bir araya gelen diğer gruplar için fiziksel ve kültürel sınır da olabilmektedir. Ancak bireyin içinde bulunduğu gruba duyduğu bağlılık, çıkarlarını tatmin etme derecesine göre değişmektedir. Bireyler grup tercihlerini, içinde bulundukları ortamla, bu ortamdaki hareketlerinin kendilerine olan getirisini veya maliyetini hesaplayarak yaparlar. Bu anlamda bireylerin sahip oldukları kimlikler ya da aidiyetler ihtiyaçlara göre değiştirilebilmektedir (Hether, 1996:268).

3.4.1.3. İnşacı Kuram

20.yy'ın sonlarına doğru sosyal bilimlerde tartışılmaya başlanan postmodernite kavramı, kendisi ile ilişkili olarak pek çok kavramın postmodern perspektiften ele alınarak yeniden yorumlanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda etnisitenin oluşumuna ilişkin olarak postmodern bir yorumla getirilen açıklamalar, inşacı kuramın temelini oluşturmaktadır. İnşacı kuram etnisiteyi, verili süreçlerle açıklamaktan çok onu insanların ihtiyaçlarına göre yaratıcı, yenilikçi bir şekilde tasarladıkları eylemler sonucu ortaya çıkan bir unsur olarak kabul etmektedir (Young, 1993:24). Bu anlamda etnisite ve etnik algılar bireylerin hedeflerine ulaşmak için tasarladıkları stratejik yol haritalarıdır. Hobsbawm ve Anderson'da toplumların oluşumunda insanlar tarafından üretilen kurguların varlığına dikkat çekerek, etnik grupların ortaya çıkmasındaki hayali, kurgusal temele işaret etmişlerdir (Sağır ve Akıllı, 2004:18). İnşacı yaklaşımda toplumsal grupların ortaya çıkmasını sağlayan verili bir özden bahsetmek mümkün değildir. Bunun yerine, toplumsal yapıların insanların tarihsel süreçte elde ettikleri yaşam deneyimlerine göre değişen ve gelişen ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak icat ettikleri tasarımlar oldukları fikri vardır. Bu bağlamda etnisite sosyal aktörlerin toplumsal ihtiyaçlarına göre inşa ettikleri yapılardır (Sağır ve Akıllı, 2004:20). Bireyler, çevrelerini saran sosyal ve fiziksel gerçeklik içinde kendi ihtiyaçlarına uygun düzenlemeler yaparak yeni toplumsal yapılar inşa edip bunların işletilmesini sağlayabilirler. Ortaya çıkan toplumsal oluşumlar, ihtiyaçlarını karşılayan bireylerce kabul görür ve meşrulaşır. Etnik gruplarında meşruluk zemini bu şekilde sağlanmaktadır. Bireylerin ve grupların çevreleri ile etkileşim sürecinde kendi meşruluğunu ilan etmiş bir başka grupla karşılaşabilmektedir. Bu durumda çatışan çıkarlar temelinde grubun diğer grubu reddetmesi, diğer grubu kabul etmesi ya da

diğer grubu asimile etmesi gibi üç seçenek ortaya çıkar (Sarıbay, 1998:41). İktidar mücadelesi olarak da adlandırabileceğimiz bu süreç uyum ve uzlaşma ile sonlanabileceği gibi etnik bir çatışmanın fitilini ateşleme potansiyelini de içinde barındırmaktadır. Bu durum etnik grupları gerek yurtiçi gerekse yurtdışı kaynaklı çıkar odaklarınca kullanılmasını sağlayan siyasi müdahalelere açık bir sistem haline getirmektedir. Özellikle etnik grupların sınırları ile içinde bulundukları devletin sınırları ve öncelikleri birbiri ile örtüşmediği durumlarda devlet ve etnik grup arasında çatışma riski artacağından toplumsal dengeler daha kırılgan hale gelmektedir (Chandra, 2001:9-10).

3.4.2. Etnisite ve Milliyetçilik İlişkisi

Etnisite, sosyal bir grubun kendine has ırksal, dilsel ve kültürel özelliklerini karakterize etmektedir. Kavram aynı zamanda içinde dinsel, ulusal ve milli karakterli farklı öğeleri de barındırır. Bu bağlamda kavram ortaya çıktığı ilk zamanlarda biyolojik köken ve ırkı tanımlamak için kurgulanan yapısından farklılaşarak, içine sosyal miras ve kültür kavramlarını da alarak genişlemiştir. Bu şekli ile kavram sosyal yapı araştırmalarının ayrılmaz bir parçası olmuştur (Eidheim, 1969:39). Ancak etnisite ve milliyetçilik bir araya geldiğinde sosyal organizasyonlar içinde farklı tepkiler oluşturarak toplumun farklı kesimlerinde kimliksel boyutta farklı algıların gelişmesine neden olabilmektedir. Milliyetçilik, genel bir tanımla milli kültüre dayalı bir millet kavramını içerir ve bütüne vurgu yaparken etnisite ise sosyal grubu diğerlerinden ayıran özellikler üzerinde durmaktadır (Kellas, 1991:20).

Milliyetçilik ve etnisite kavramlarının temel ortak noktası ihtiva ettikleri kolektivite ve grup bilincidir. Bu iki unsurun birlikteliği ile oluşan anlamlar üzerinden şekillenen kimlikler ile bir gruba üye olan bireyler, bu kanalla kendi dünya görüşlerini şekillendirip ortak eylemlerine anlam katarak toplumsal yapıların kendine özgü özelliklerle şekillenmesini sağlarlar. Bu nedenle etnisite ve milliyetçilik toplumsal yapıların oluşumunda ve şekillenmesinde önemli bir kaynaklardır.

Etnisite ve milliyetçiliği toplumsal ve siyasal organizasyonların inşası ile ilişkilendirdiğimizde her ikisinin de gücün ve iktidarın kullanımı ile bağlantılı olduğu göze çarpar. Çünkü milliyetçilik ve etnisitenin içerdiği kolektif algıların şekillendirilmesi, ortak hedeflere yönelik kolektif duygu ve hareketin oluşturulması ile ilişkili toplumsal ve kültürel örüntüler aynı zamanda siyasal organizasyonlarında inşasının kaynağıdır (Abercombie, Hills, and Turner, 1994:276). Bu süreçte etnisite topluluğa ait ortak kültürel değerler üretirken, bir düşünce sistemi olarak milliyetçilik ise grubun eylemleri için meşru ideolojik bir zemin hazırlar. Bu şekilde grup özerkleşmek ve siyasal bir çerçeve kazanmak için güçlü bir motivasyona sahip olur (Kumar, 2006:412).

Etnik grupların siyasallaşmaya başlaması ve bağımsız birimler olarak tarih sahnesine çıkmaları aynı zamanda ulus devletlerin de doğumlarının başlangıcıdır. Etnik bilincin gelişmesi ve milliyetçi algılarla biçimlenmesi ile gelişen bu süreç Avrupa'da 18.yy'dan itibaren başlar (Kumar, 2006:413). Etnik bir çekirdek etrafında ortak semboller ve ortak aidiyetler ile örülen milliyetçi ideolojilerin şekillendirdiği ulus devletler etnisite ve milliyetçiliğin siyasal ve kültürel boyutta işbirliğine işaret eder. Bu işbirliği aynı zamanda etnisite gibi kökleri modern önceki zamanlara ait olan toplumsal oluşumun modern zamanlara ait bir oluşum olan milliyetçilik ile günümüzle köprü kurması anlamına gelmektedir (Keskin, 2014:71). Grupları homojenleştiren, ortak anlamlar ve semboller üzerinde inşa edilmiş bir tür ideolojik ve siyasal düşün biçimi olan milliyetçilik, etnisite ile etno kültürel aidiyetlerin yarattığı güçlü, ortak duyguları paylaşma noktasında işbirliğine

giderek kendisine geniş ve sadık bir toplumsal taban yaratır. Grupların ortak yaşam pratiklerinden ortaya çıkan etno kültürel birikim, grupların yaşam felsefelerini, hareket ve düşünce biçimlerini belirlerken aynı zamanda her grubun özgünlüğünü ve bu özgünlük temelinde milli iradenin gelişimine temel teşkil eder. Bu sayede toplum içinde sınıfların tanımlanması, hiyerarşik yapının tayin edilmesi ve meşru kılınması için kaynak kodlar üretilmiş olur (Özeniş, 2015:34-36).

Etnisite ve milliyetçilik arasındaki ortak noktalardan bir tanesi de modern zamanlarda ortaya çıkan ulus devletlerin inşasında oynadıkları aktif roldür. Fransız devrimi ile başlayan süreçte sınırları belli bir toprak parçası üzerinde belirli bir milliyete mensup bireylerin hâkimiyetine dayanan tek kültür ve tek millet düşüncesi temelinde seküler organizasyonlar olan ulus devletler, hedefledikleri ideal homojen toplum yapısını oluşturmayı hedeflerler. Bunun için, etnik bir çekirdek etrafında, gücünü anayasadan alan “vatandaşlık” bağı ile bireyleri kendine bağlayarak ortaklık, benzerlik duygusu üretmeye böylelikle ulus devlete bağlılık oluşturmaya çalışırlar. Milliyetçilik ise sisteme ideolojik destek sağlayarak bu aidiyeti güçlendirir. Böylece etnik öz, milliyetçi ideolojik bir örtü ile kaplanarak toplum içinde idame edilmiş olmaktadır. Ancak dünya çapında toplumların çok kültürlü yapısı bakımından homojen bir toplum yapısına sahip olmak pek çok ulus devlet için bir ütopyadır. Bu bağlamda içinde birden çok etnik grup bulunan toplumlarda etnik kültür ve milliyetçilik düşüncesi bir etnik grubu siyasal bir güç odağı haline getirmiş ise benzer şekilde toplum içindeki diğer etnik gruplar içinde milliyetçilik aynı esin kaynağı ve siyasal motivasyon aracı olabilir. Bu durum, ulus devletin milli aidiyetleri üzerinde kırılma yaratarak etnik kökenli milliyetçiliklerin güçlenmesine neden olabilir. Bu şekilde toplumsal yapıyı oluşturan farklı etnik gruplar arasında kültürel ve siyasal bir ayrışma yaşanabilir. Bu bağlamda etnisite ve milliyetçi düşünce tarihsel, kültürel ve siyasal unsurlarla kurduğu doğrudan veya dolaylı örüntüler ile ortak değerler üretip kolektif yaşamı mümkün kıldığı gibi zamanı veya nasıl olacağı önceden kestirilemeyecek şekilde etnik kimlikleri aktive ederek toplum yapısında ayrışmalar da ortaya çıkarabilir. Etnikliğin ve milliyetçiliğin zaman ve mekân üzerinden toplumsal yapı ile kurmuş olduğu bağın etnik aidiyetler ve milliyetçiliğin normatif bağları ile güçlenmesi, milli kültürü ve milli kimliği oluşturarak toplumsal pratiklerin somutlaşmasını sağlar. Bu şekilde toplumsal zaman göre farklı görümler kazanarak gelişimini sürdürür.

Burada ayrıca mikro milliyetçilik kavramından söz etmek gerekmektedir. Etnik milliyetçilik ya da mikro milliyetçilik Kellas’a göre bir milletin grup adı ile özdeşleşmiş, doğuştan getirilen özelliklere göre grup aidiyeti belirlenerek bu kriterlere uymayanların dışlandığı genellikle ırk özelliklerine dayanan kapalı bir milliyetçilik türüdür (Age:50-51). Bu anlayışta aidiyet algısının özü boy, mezhep, aşiret esaslı ortak köken bilincine dayanır ve bu duygu temelinde “biz” anlayışını oluşturur. Temel çerçevesi bu şekilde oluşan etnik gruplar, içinde bulunduğu ortamda hâkim unsur kendisi değilse, hâkim kültürü reddedebilir onu siyasal bir rakip olarak görebilir ya da çıkarları doğrultusunda ortamı siyasal bir mozaik olarak tanımlayarak bir uzlaşma arayışına gidebilir. Ancak eğer kendisi hâkim kültür unsuru ise diğer etnik grupları kendisine rakip olarak görebilir ki bu durumda diğer etnik grupların çeşitli şekillerde savunma refleksi ile karşılaşabilir. Bu durum özellikle içinde farklı kültürleri barındıran devletler için potansiyel bir tehlikedir. Çünkü ulus devlet miti ülke sınırları içinde tek kültür anlayışını kutsadığı için zemin bu tip çatışmalara uygun bir zemin teşkil eder. Bu nedenle günümüzde, özellikle de küreselleşme ile birlikte, Dünyaya yayılan yeni düşünce akımları ve yeni siyasal görüşler, farklı etnik grupları içinde barındıran ulus devletler için önemli bir dikkat noktası haline gelmiştir. Zira bir siyasal sistemle bütünleşmemiş bir şekilde

varlığını sürdüren birden çok etnik grup zaman içinde önemli sorunlar doğurabilecektir. Bu sorunların gelişiminde mikro milliyetçi algıların diğer gruplar hakkında üretebileceği güvensizlik, dışlama ve düşmanlık gibi hisler de etkili olabilmektedir (Horowitz, 1985:179).

Mikro milliyetçilikte, tasarlanan etnik kimlik, gerçek olsun veya olmasın bir takım tarihsel ve mitsel unsurlarca desteklenerek güçlendirilirken aynı zamanda ötekileştirme mekanizmaları aracılığı ile de sınırları çizilerek koruma altına alınmaktadır (Deutsch, 1969:3). Sürece eşlik eden eşitlik, adalet, eşitlik, özerklik ve bağımsızlık düşünceleri ile milliyetçi bir çerçeve kazanmaktadır. Biyolojik köken gibi ırksal özelliklerinde etnik kimliğe ayrı bir zenginlik kattığının belirtmek gerekir. Ancak mikro milliyetçiliğin etnik algılar ile birlikte güçlenmesinin başka bir yolunu ise geçmişte yaşanan olumsuz tecrübeler ve acılar oluşturmaktadır. Bu olumsuz yaşantılar üzerinden yaratılan düşmana karşı takınılan tutum bir yandan etnik grup üyelerinin birbiri ile olan bağlarını güçlendirmek için kullanılabilirken bir yandan da bu tutum grup üyelerinin birbirlerine karşı mesafelerini de belirlemektedir (Rothchild, 1981:62).

Mikro milliyetçilik etnik zeminde yükselirken teknolojik, ekonomik, politik ve kültürel değişkenlerde mikro milliyetçiliğin gelişiminde ayrıca etkili olmaktadır. Bu unsurların herhangi birinde meydana gelebilecek olumsuzluklardan doğan etkilerin bireylerin yaşantılarını etkilemesi sonucunda suçlu etnik öteki olarak etiketlenilmektedir. Bu düşünce tarzı, diğerinin ortadan kaldırılmasıyla sorunların atlatılabileceği düşüncesini oluşturduğu noktada da saldırganlık, terör ve şiddet olaylarını doğabilmektedir (Rothchild ve Groth 1995:75).

3.5. Milliyetçilik ile İlgili Kuramlar

Milliyetçilik ve ulusçuluk kavramlarına ilişkin çalışmalar özellikle 20.yy'ın başından başlayarak yoğunluğunu arttırarak günümüze kadar gelmiştir. Milliyetçilik kavramı ilk olarak modernizmin etkisiyle, yeni doğan ulusların varlıklarını meşrulaştırmak için kullandıkları ideolojik bir araç olarak tanımlanmıştır. Ancak zaman içerisinde çeşitli kavramlara eklenerek zenginleşmiş ve sosyal bilimlerin pek çok alanında etkili olan bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bu süreçte milliyetçilikle ilgili pek çok tanım, açıklama yapılmış ancak üzerinde uzlaşılabilen ortak bir tanıma ulaşılamamıştır. Çünkü kavram, hem doğduğu Avrupa'da hem de yayıldığı tüm coğrafyalarda içinde bulunduğu bölgenin düşünsel, tarihsel ve kültürel özelliklerinden etkilenip değişerek farklı yaşam görüşlerine kaynaklık eden düşünce kalıpları haline gelmiştir.

Milliyetçilik kavramı, bir “topluluğa ait olma duygusu” olarak yorumlandığında kökeninin insanlık tarihi kadar eskiye gittiği ileri sürebilirken, ideolojik bir akım olarak kabul edildiğinde ise kavramın modern zamanlara ait bir kavram olduğu söylenebilir. Milliyetçilikle ilgili olarak yapılan çalışmaların büyük bir kısmı kavramın çıkış noktasını Alman Romantizmine kadar götürmektedirler (Gökalp, 2007:283). Milliyetçilikle ilgili olarak yapılan ilk çalışmalarda milliyetçiliğin otantik anlayış çerçevesinde açıklanma eğiliminde olduğu görülmektedir. Otantik anlayış, milletin doğal ve verili bir kategori olduğu düşüncesi ile şekillenen, temelini kan bağı, saç, deri rengi gibi ortak fiziksel özelliklerden alan bir düşünce biçimidir. Bu düşünce biçimi milliyetçiliğin açıklanmasına dönük olarak geliştiren “ilkçi” ya da “primordialist” olarak adlandırılan yaklaşımın doğmasının da temelidir. Konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Fichte, bilincin dış dünyayı kavrayarak var ettiğini ve onu içinde bulunan gerçeklikle bütünleştirerek anlam kazandırdığını ifade eder. Dolayısı ile bireyin var olabilmesi için içinde yaşadığı toplumla bütünleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bütünlüğün savunucusu ve ikame ettiricisi olarak da

devleti görmektedir. Fichte'nin bu açıklaması, devleti milliyetçilik denkleminin yeni bir ögesi haline getirmektedir. Devlet anlayışının milliyetçilik kavramıyla ilişkilendirilmesi milliyetçiliği üretecek ve devamını sağlayacak, bir takım hak ve sorumluluklarla donanmış devlet üyelerinin yani vatandaşların da sürece dâhil olmasına neden olmuştur (Karasu, 2014). Bu anlayışın ulus devletlerin oluşmaya başladığı 18. ve 19.yy'ı milliyetçiğin yıldızının parladığı bir dönem haline getirdiği söylenebilir. Özellikle 18.yy'ın ikinci yarısından itibaren Fransız Devrimi sonrasında tüm Avrupa'yı etkisi altına alan özgürleşme, uluslaşma fikirleri içinde milliyetçilikte yer almıştır. Bu şekilde modernist düşüncelerin bir parçası olan milliyetçilik Batı kültürünün bir parçası olmuştur (Smith, 2007:24-25). Böylece kavram, endüstrileşme, laikleşme, modernizm, teknoloji gibi Batı orjinli diğer kavramlara eklenilerek çok boyutlu bir özellik kazanmıştır. Farklı kavramların bir potada erimesi bir bakıma milliyetçiliğe kültürel bir boyut da katmıştır. Anderson'a göre milliyetçilikte kültürel boyut çok önemli bir yer tutmaktadır. Ona göre millet ve milliyetçilik, kültürün özel bir formülasyonudur. Adeta hayal edilmiş, tasarlanmış bir üründür (Anderson, 1995:20). Bu tasarı, hayal aracılığı ile bireyler zihinlerindeki o topluma ait imajlar üzerinden uluslarını sahiplenecek ve sonuna kadar onu koruyacaklardır. Böylece milliyetçi düşünce zaman ve mekân sınırlarını aşmış olacaktır. Burada önemli olan bireylerin zihinlerindeki millete ait düşüncelerdir (Gökalp, 2007:287).

Milliyetçilik kavramının gelişimine Marksist teoriyi geliştirerek katkıda bulunan yazarlardan Renner ve Bauer, devlet ve milletin birbirinden ayrılarak devletin yönetim işi ile ilgilenmesini milletin ise özerk olarak organize edilmesini savunmuştur. Renner'e göre, milli özerklik bir bölgede yaşayan insan sayısına göre değil, herhangi bir görüşü benimseyen insan sayısına göre belirlenmelidir. Yazarın konuya ilişkin getirmiş olduğu bu açıklama millet kavramına dikkat çekmesi ve günümüzde sayısı ve etkisi giderek artan mikro milliyetçiliklere fikri zemin hazırlaması açısından önemlidir. Bauer ise milliyetçiği çözümlemeye milleti tanımayarak başlamıştır. Ona göre millet bir kader birliği topluluğudur. Kendilerine özgü bir karakter ve kültürü vardır. Milletin kökeni koşullara bağlı olup bazı evreler içermektedir. Bu bağlamda, dil, toplumu kültür topluluğu şeklinde oluştururken zincirin son halkasını ise ortak kader duygusunun gelişmesi oluşturmaktadır. Bu aşamalar adım adım bir milletin inşasını sağlamaktadır. Milletin oluşma sürecinde ve dolayısıyla milliyetçi fikirlerin gelişmesinde, geçmiş yaşantıların, büyük zaferlerin, büyük liderlerin etkin olduğu yaşantı örüntüsüne dikkat çeken Renan ise sürece toplumların ortak hafızalarını milliyetçiliğin gelişimine dâhil etmiştir. Ancak burada, bu ortak hafızanın kalıcı olmadığı dolayısıyla milletlerin sonsuz olmadığı vurgulanmış, sonlu bir döngüden bahsedilmiştir (Özkırmı, 2013:48-52). Nairn ise milletin veya milliyetçiliğin toplum hayatında zorunlu bir aşama olmadığı konusunda dikkat çeken bir açıklama yapmıştır. Ona göre milletlerin dolayısı ile milliyetçiğin gelişimi Fransız devrimi ile başlayan ve günümüze kadar gelen süreçte dünya çapında hâkim olan siyasi ve ekonomik etkiler tarafından şekillendirilen konjonktürel bir oluşumdur. Bu açıklamayla milliyetçilik kavramının gelişim süreci ile kapitalizmin gelişim süreci arasında paralellik kurulmuş olmakta ve kavramın kökeni ile ilgili olarak modern zamanlar işaret edilmektedir. Ancak, Smith kavramın kökeni ile ilgili etnik grupları sürece dâhil etmek sureti ile modern öncesi zamanları da kavramın gelişimi ile ilişkilendirmiştir. Bu açıklamayla tarihi bağların milletlerin ve milliyetçiliklerin oluşumundaki önemine vurgu yapılmış olmaktadır (Smith, 2007:32).

Modernizm kavramı tarihsel gelişimi içinde farklı kavramlarla eklenerek farklı şekillerde tanımlandığı gibi aynı zamanda kavram, özünde barındırdığı değerlere ilişkin olarak olumlu veya olumsuz olarak da nitelendirilmiştir. Ancak kavram köken olarak Batı orjinli olduğu için, Batıya ait diğer tüm unsurlarda olduğu gibi, ağırlıklı olarak olumlu düşünülmüştür. Bu bağlamda Renan, Batı'daki milliyetçiliği ayırım gütmeyen, milli sınırlar içinde milliyetine bağlılık ve ulus devletin bir uzantısı olan vatandaşlık örüntüsünün bir parçası ve hoşgörülü olarak yorumlamıştır. Bu yorumla milliyetçilik, kendi tabiriyle, “sivil milliyetçilik” olarak olumlanmıştır. Batı dışındaki milliyetçilikler ise kendileri dışında bir algıya yer vermeyen, saldırgan, hoşgörüsüz olarak nitelenmiş ve bu tip milliyetçilikler “etnik” milliyetçilik olarak olumsuzlanmıştır (Sabbogh, 2010:139). Ancak milliyetçilikler arasında mevcut olduğu iddia edilen bu ayırım günümüzde geçerliğini yitirmiştir. Zira Habermas'ın da belirttiği gibi Avrupa'da ulus düşüncesinin anayasal yurttaşlığa dayanan temel kavrayışı zamanla zayıflamıştır (Habermas, 1996:92). Yurttaşlık anlayışında ortaya çıkan bu boşluk, içinde yabancı karşıtlığı ve etnik köken anlayışını güçlendiren yeni anlayışların gelişmesine zemin hazırlamıştır (Hall, 1998a:47). Bu durum milliyetçiliğin farklı toplumlarda farklı unsurlarla etkileşime girerek farklı sonuçlar üretebilecek bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur (Bora, 1995:95).

Fransız devrimi sonrasında ortaya çıkan ve uluslar yaratan milliyetçiliğin, zaman içerisinde birleştirici, homojenleştirici etkisi zayıflamıştır. Bu değişime neden olan etkiler incelendiğinde, özellikle küreselleşme ve postmodernizm gibi akımlarla dünyaya yayılan “milletlerin kendi kaderini tayin hakkı” anlayışının, etnik köken ve dili millet olmak için temel neden sayan anlayışların, milletlerin içindeki ulusalcı grupların radikalleşmesinin öne çıktığı görülmektedir (Hobsbawm, 2006:126). Günümüzde küresel ölçekte yaşanan çatışmaların arka planında çoğunlukla bu etmenlerin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, küresel ölçekte yaşanan bu çatışmalar sadece şiddet içeren silahlı mücadeleler şeklinde değil, bunun yanında gelişmiş ülkelerde bile kendini gösterebilen ayrılıkçı siyasal hareketler (İrlanda, İskoçya, Qubeck gibi) şeklinde de kendini gösterebilmektedir. Hele bir de ulusların demografik yapılarının homojen olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulursa bu tip etkilerin toplumlar üzerinde önemli sonuçları olabileceği aşikârdır (Balibar ve Wallerstein, 2000:176).

20.yy'ın milliyetçi hareketlerin etnik kökenli oluşumlar içinde daha fazla etkin olduğu dönem olduğu ifade edilebilir. Bu yüzyılda yaşanan toplumsal hareketlerin daha çok kimlik politikaları üzerinden türetilen güç mücadelesi, siyasi erk sağlama sorunu olarak ele alındığı göze çarpmaktadır. Bu dönem aynı zamanda etnik kimliklerin siyasallaşmasıyla birlikte bir anlamda mikro milliyetçiliklerin yükseldiği bir dönemdir (Hobsbawm, 1995:19-20). Bu yüzyılda görülen fikri ve fiili milliyetçilik kökenli hareketler, bazı yazarlar tarafından sorun olarak görülmezler. Gellner ve Hobsbawm bu yazarlar arasındadır. Onlara göre, milliyetçilik adeta yayıldıkça incelen bir hamur gibi dünyayı kapladıkça etkisini kaybetmektedir. Buna neden olan başlıca faktör ise dünya çapında gelişen endüstrileşmedir. Bu yazarlara göre endüstrileşmenin üretmiş olduğu iş ve yaşam koşullarıyla buna eşlik eden yaşam kültürü, kültürel farklılaşmaya neden olan sosyal ve kültürel yapıları eritecek ve zaman içinde milliyetçiliğe temel teşkil edecek farklı aidiyetler ortadan kalkacaktır (Aksakal, 2011:56-57). Ancak günümüzde bireysel ve toplumsal ölçekte yaşanan küçük veya büyük olaylar, bu iddiaların gerçeklerle örtüştüğü konusunda ciddi şüphelerin ve tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda özellikle siyasette milliyetçiliğin ciddi anlamda güçlendiği gözlenen bir olgudur. Milliyetçiliğin toplumsal sisteme yayılmasında ve kalıcılığının

sağlanmasında modernist yapının kendini yenileme aracı olarak kullandığı yaygın eğitim sisteminin etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durum, ulus devletler içinde örgütlü yaşamın önemli bir parçası olarak değerlendirilen eğitim sistemlerini milliyetçi ideolojilerin üretilmesi ve taşınması noktasında (özellikle çok etnisiteli toplumlarda) tartışma konusu yapmaktadır. Burada dikkat çeken diğer bir nokta ise, bu tartışmaların sadece sanayileşmiş Batı toplumlarında değil, aynı zamanda az gelişmiş toplumlarda da değişik düzeylerde görülmesidir. Alt kimliklerin yükselişe geçişi buna reaksiyon olarak, yabancı düşmanlığının ve ırkçılığında yükselişe geçmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda küresel etkilerin kimliksel düzeyde milliyetçilikle ilgili algıları etkileyerek mikro milliyetçilikleri beslediğini ve sivil milliyetçiliklerin giderek daha katı radikal bir zemine çekildiğini söylemek yanlış olmaz.

Milliyetçiliğin açıklanmasına ilişkin kapsayıcı, herkes için aynı şekilde kabul edilebilecek bir tanım yapmak, kavramın içkin özelliğinden dolayı mümkün olmadığı için milliyetçiliğin konu edildiği çalışmalarda birbirlerinden farklı bakış açılarının varlığına sıklıkla rastlanılmaktadır. Bunun yanında milliyetçiliği açıklamak için kullanılabilecek argümanların zenginliği aynı zamanda milliyetçiliğin kökeni ve gelişimi ile ilgili farklı kuramların da ortaya çıkmasının bir nedenidir. Milliyetçiliğin kökeni ve gelişimine ilişkin üretilen kuramlar temel olarak ilkçi, modern ve etno-sembolcü olmak üzere üç temel başlık altında incelenebilmektedir.

3.5.1. İlkçi (Primordialist) Kuram

Milliyetçilik olgusunun açıklanmasına ilişkin olarak ortaya çıkan ilk yaklaşım, “İlkçi” veya “Primordialist” olarak ifade edilen kuramdır. Bu kuramda milliyetçiliğin kökeni, milletlerin doğal ve tarihsel varoluşları ile ilişkilendirilmektedir. Bu anlamda milliyetçilik, tarihin ve insan deneyimlerinin bütünlleştirici bir unsuru olarak milletlere özgü bir unsur olarak kabul edilmektedir (Smith, 2002a:34). İlkçi yaklaşımda, insani varoluşun temelinde yatan bu “özümlük” durumu tarihsel olduğu kadar neredeyse değişmez bir karaktere sahiptir. Bu kalıtsal örüntü milletlerin kendi dinamik yaşam koşulları içinde kendilerine has yaşam tarzlarını ve bunu meşrulaştıracak yaşam felsefesini şekillendirmektedir (Smith, 2002a:29). Böylece ortak kader anlayışının şekillendirdiği milletlerin kendilerine dair farkındalık algısı “milliyetçilik” duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu ortak anlayış etrafında birleşen bireyler, birbirleri ile uyumlu toplumsal bir sistemin oluşmasını sağlayarak millet organizasyonlarını kurmaktadır. İlkçiler için ortak anlamların, dil ve kültürün, millet tanımında önemli bir yeri vardır. İlkçi kurama göre bireyler, bir araya gelerek kolektif bir yapı oluşturduklarında bu yapıyı anlamlı ve meşru kılan, devamını sağlayan temel unsur gelenekler, görenekler, mitler ve inançlardan oluşan kültürdür. Ancak bu kültürün saklanması ve aktarılmasını mümkün kılan ana unsur ise dildir (Gökalep, 2007:280-283).

İlkçi yaklaşıma göre milliyetçilik doğal ve verili bir sürecin sonunda ortaya çıkmaktadır. Bireyler bu doğal sürecin içinde birbirleriyle dilsel, dinsel ve kültürel bağlar kurarak yaklaşmaktadır. Bireyleri birbirleri ile kenetleyen, bir arada tutan yakınlık duygusundan ise “milliyetçilik” anlayışı gelişmektedir (Geertz, 1973:259). Bu bağlamda milliyetçilik, ortak aidiyet duyguları ile birbirine bağlanmış gruplar içinde şekillenen bir duygu durumudur. Bundan dolayı da milliyetçiliğin etnik gruplar ile bağlantısının kurularak milliyetçilikle ilgili kuramsal çerçeveye dâhil edilmesi gerekmektedir.

İlkçi yaklaşımda milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve gelişimini açıklamak üzere üç farklı bakış açısı mevcuttur. Bu bakış açıları sırası ile doğacı, kültürel ve biyolojik olarak adlandırılmaktadır.

İlkçi yaklaşımın “doğacı” versiyonu kuramın en radikal bakış açısını oluşturur. Etnik kimliğin doğal ve verili olduğu temel anlayışına dayandırılmıştır. Kurama göre insan yaradılış gereği içinde doğduğu grubun özelliklerini alarak toplumsalın bir parçası olur ve yaşamını sürdürür. Bireyin hayatta kalması bu süreçte kendi başarısı kadar toplumun başarısına da bağlıdır. Grupla birey arasında oluşan bu bağ etnik ve milliyetçi kimliklerin temelidir. Her etnik grubun var olabilmek için ortaya koyduğu çaba doğal olduğu gibi kendilerinden olmayanları dışlamaları onlarla mücadele etmeleri de doğal olarak kabul edilmektedir. İlkçilerin bu var olma mücadelesi içinde etnik gruplar ile milleti özdeşleştirmesi, milletin yaşadığı sınırları doğal ve verili yaşam alanı olarak tanımlaması, bu alanda grupların kendilerine özgü bir yaşam tarzı geliştirerek diğerlerinden ayrılması millet ve milliyetçiliğe doğal ve tarihi bir öz ve süreç olma özelliği yüklemektedir.

İlkçi kuramın diğer bir yorumu ise “biyolojik” yaklaşım olarak adlandırılır. Biyolojik yaklaşımın temelini oluşturan düşünce, bireyin neslin devamını sağlayacak güvenli üreme ortamı seçme ve ona yönelme içgüdüünün olduğu kabulüne dayanmaktadır. Bu anlayışta bireyler, neslin devamı için aşına oldukları ortama yönelerek eş seçmektedirler. Etnik gruplar da bu sistemde bireye yakınlık, benzerlik, tanıdıklık ve güven ortamı sunduğu için bir tercih odağı haline gelmektedir. Bireylerin üremek için etnik grupları tercih etmesi ile aralarında meydana gelen kan bağı bireyler ve etnik grup arasında güçlü duygusal bağların oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlar zaman içinde milli duygulara dönüşerek “milliyetçilik” duygusunu oluşturmaktadır (Berghe, 1994:102).

İlkçi bakış açısına göre milliyetçiliği açıklamak için kullanılan diğer bir bakış açısı da “kültürel” yaklaşımdır. Bireylerin ortak yaşam ritüelleri ve ortak kader inançları maddi kültür öğelerini ortaya çıkardığı gibi aynı zamanda bireylerin yaşamlarını anlamlı kılan değer, norm ve tutumları da şekillendirmektedir. Toplumsal yaşamın sürekliliği içinde oluşan bu değerler toplumların kolektif hafızalarında saklanarak diğer kuşaklara aktarılmaktadır. Bu birikimli ilerleyen sürece kültür adı verilmektedir. Toplumların kendi yaşam deneyimleri içinde ürettikleri, kendilerine has kültürel değerler temel alınarak milliyetçiliği açıklayan “kültürel” yaklaşıma göre milliyetçilik, bir etnik grubu şekillendiren ve diğer gruplardan ayıran dil, din, tarih ve ortak kader gibi öğelerin o etnik grubun üyelerince öncesiz, benzersiz olduğu düşüncesine duyulan inançtan türemektedir. Bu inanç, bireyi o gruba bağlayan kuvvetli aidiyet duygusu üreterek milliyetçiliğin gelişmesini sağlamaktadır (Özkırımlı, 2013:91).

Milliyetçiliğin ne olduğu, milletlerin oluşumuna neyin kaynaklık ettiği, ulus devletlerin nasıl ortaya çıktığına dair sorulara tarihsellik, değişmezlik ve verilmişlik gibi kavramları temel alarak açıklamalar getiren ilkçi yaklaşım günümüzde akademik çerçevede geçerliliğini yitirmiştir. Kuramın milliyetçilik, millet ve kimlik yapılarını verili kabul ederek bunların oluşumunu doğal tarihsel süreç içinde gelişen değişmez bir sonuç olarak ele alması ve sosyal, politik, kültürel ve ekonomik değişkenlerin milliyetçilik ve kimlik oluşumundaki etkilerini göz ardı etmesi kurama yöneltelen temel eleştiriler olmuştur. Ancak kuram her ne kadar akademik çevrelerde itibar kaybetmiş olsa da günümüzde dünyada ortaya çıkan birçok yeni etnik ve milliyetçi hareket için taraftar bulmak, etki alanını genişletmek ve harekete meşru, kuramsal bir temel kazandırmak için halen etkin olarak kullanılmaktadır (Gökarp, 2007:287).

3.5.2. Modernist Yaklaşım

Modernist yaklaşımda “milliyetçilik” modern bir unsur olarak ele alınmaktadır. Kurama göre milliyetçiliğin ortaya çıkışı sanayileşme, ulus devletlerin ortaya çıkması, kitle iletişim araçlarının gelişmesi, kapitalist üretimin yaygınlaşması, sekülerleşme gibi modern zamanlara ait dönüşümlerin bir sonucu olduğu kabul edilmektedir. Kedourie’ye göre milliyetçilik, 19.yy başında Avrupa’da icat edilmiş bir doktrindir (Yıldırım, 2014:27). Modernist yaklaşımın bir diğer önemli temsilcileri olan Gellner, Hobsbawm, Balibar gibi kuramcılar içinde milliyetçiliğin gelişimi modernizmle eş zamanlıdır. Bu kuramcılar için milliyetçilik, modern bir unsur olmasının yanında aynı zamanda milli kimliklerin, milletlerin ve ulus devletlerin kurucu unsurları arasında yer almaktadır Gellner’e göre milliyetçilik bu süreçte bireylerin bir arada yaşamalarından kaynaklanan, kendi gerçeklerine uygun olarak inşa ettikleri kültürleri ile uyumlu bir siyasi organizasyon oluşturma etkinliklerinden ortaya çıkmaktadır. Bu görünümü ile milliyetçilik, bir grubun var olma etkinlikleri sırasında kendi kültürleri içinden türettikleri işlevsel bir dizayndır, kültürün yeniden yorumlanmasıdır. Bir kere ortaya çıktığında ise hâkim grubun egemenliğini, yönetimini, çıkarlarını meşrulaştırma ve koruma aracı haline gelerek diğer kültürler için bir baskı aracı olarak kullanılmaya uygun bir araç haline gelmektedir (Gellner, 1992:107). Anderson ise milliyetçiliği kültürel bir tasarım olarak kabul eder ve grup üyelerinin o grup hakkında düşüncelerinin, hayallerinin, duygularının toplamı olan bir tasarı, “bir hayali cemaat” olarak yorumlamaktadır (Anderson, 1995:20).

Milliyetçiliğin oluşumunun modern yorumunda milliyetçilik, modernleşme sürecinin sonucunda ortaya çıkan endüstride, sanayide, kültürde, siyasette ve sosyal yaşamda meydana gelen dönüşüme karşı ortaya çıkan bir uyum tepkisidir. Kültür ve siyasetin birleştiği bu noktada içinden çıktığı grup için, ayrılık ve farklılıklardan ziyade daha çok ortaklaşmayı, türdeşleşmeyi ifade eden bir kavramdır (Gellner, 1983:57). Bu yeni aşamada milliyetçilik, yerel grupların kendi yaşam tarzlarına uygun olarak ürettikleri ve bu şekilde kendilerini diğerlerinden ayıran kültürel aidiyet duygularının ötesine geçmiş, artık modern zamanların siyasi organizasyonları olan ulus devletleri bir arada tutan ortak kültür üzerinde temellenen türdeş bir yapı görünümü kazanmıştır (Bauman, 1996:96-97). Bu yeni yapı içinde ekonomik değişimin, dilsel birliğin, kurumsal eğitim ve kitle iletişim araçların gelişiminin etkisi ile genişleyen ortak aidiyet alanları aynı zamanda kimlik tasarımlarının da gelişmesine, değişimine olanak vererek milliyetçiliğin kimlik yapıları içinde yeni örüntüler oluşturmaya imkân tanımıştır. Tarihsel ve sosyal bir süreç içinde gelişen bu yeni yapılar yeni kurumların oluşmasını, yeni kültürel ve sosyal aidiyet sistemlerinin gelişimini beraberinde getirmiştir (Altunoğlu, 2010:2). Hobsbawm, bir yandan toplumlarda ortaya çıkan dönüşümlerin modern gerekliliklerine işaret ederken, bir yandan da gelenekler ve geçmişle bağlantı kurmaktadır. Geçmişin ve geleneklerin toplumların kolektif hafızası üzerinden tarihsel devamlılık sağladığına işaret etmektedir. Bu sayede kolektif hafıza halen ulusların inşasında çekirdek görevi görmeye devam etmektedir (Hobsbawm, 1995:19). Toplumlar bu çekirdek kültürü hâkimiyet bölgesine yayarak bir üst kimlik ve üst kültür oluşturlar. Oluşan daha doğrusu icat edilen bu üst kültür modern milliyetçiliğin hem inşasında hem gelişiminde önemli bir dayanaktır. Çünkü bu üst kimlik ve kültür üzerinden ulus içinde mevcut farklılıklar homojenize edilebilmekte ve hâkim kimlik aidiyetleri doğrultusunda yeniden şekillendirilebilmektedir.

Modernist kurama göre milliyetçilik verili bir öz değildir. Bunun aksine zamanın ve mekânın şartlarına göre yeniden yorumlanabilmekte, değişebilmektedir. Anderson’da milliyetçiliği tarihsel

süreç içinde ortaya çıkan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal değişimlere karşı bireylerin anlam dünyalarında meydana getirdikleri köklü değişimler olarak yorumlayarak bu noktaya dikkat çekmektedir (Altınöğlü, 2010:1-3). Anderson'un bu yorumu milliyetçiliğin insanların zihinlerinde dış dünya ile kurdukları bağlantılar sonucunda ortaya çıkan, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya dönük beklenti, tasarım ve yorumlarla oluşan bir icat olduğuna işaret etmektedir. Modernist kuramın bu bakış açısı milliyetçiliği bir ideoloji olduğu kadar aynı zamanda geleceğe dönük beklentileri içeren bir ideal konumuna getirmektedir. Milliyetçiliğin hareket ve yönetim sistemi olarak tanımlanması milliyetçiliğin toplumsal sistemin siyasi organizasyonla bağlantı noktasını oluşturmaktadır. Bu şekilde iktidarlar milliyetçilik kanalı ile devleti yönetme, şekillendirme noktasında meşru bir dayanak kazanmaktadır.

Modern kuramda milliyetçilik modern ideolojileri, siyaseti ve kültürü aynı anda içeren çok boyutlu bir bakış açısıdır. Aynı zamanda içinde güçlü aidiyet bağlarını, ortak dili ve ortak anlamları barındırmaktadır. Milliyetçiliğin içerdiği bu unsurlar onun kimlik inşasındaki etkin bağlantı noktalarıdır. Bu sayede milliyetçi algılar kimliğin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiş olmaktadır.

Bir topluluğun dili, ortak geçmişi, dini, kültürü ve yaşam tarzı topluluk üyelerini birbirine bağlayan kadim bir duygu oluşturarak onların kimliklerine ve topluluğa olan bağlılıklarını sağlamlaştırıp bu bağlarla kendisini ilişkilendirmiş olan milliyetçiliğin, kültürel temelde kendini yeniden üretilmesini sağlamaktadır (Boztemur, 2006:163-164). Bu sayede bir kültürel söylem biçimi alan milliyetçilik, merkezinde etnik bir çekirdek olan, milli kimlikle ilişkilendirilerek diğer bütün aidiyetlerin üzerinde bir anlam içeren bir baskı aracı haline gelebilir. Ancak bu durum sadece egemen etnik grup için değil toplum içinde var olan tüm etnik unsurlar için de geçerlidir. Bu bağlamda milliyetçiliğin modern yorumu, grup üyelerini bir birine bağlayan kuvvetli aidiyet bağları ürettiği kadar bunun yanında o grubun kimliği ile diğer grupların kimliklerini birbirinden ayırtıran ve ona özel bir anlam katan bir anlayışı da içermektedir (Giddens, 2008:281). Milliyetçiliğin bu özel kurgusu ötekini yaratma ve öteki ile çatışma potansiyelini içinde saklı tutmaktadır.

Modernist yaklaşımda milliyetçilik özetle, modern zamanlara ait bir kavram olarak kabul edilmektedir. Modernist kuramcılar milliyetçiliğin oluşumunda modern değişimler kadar tarihsel, etnik köken ve kollektif hafızaya da vurgu yapsalar da bir olgu olarak etnik kökeni ve modern öncesi zamanları kuramda göz önünde bulundurmazlar. Modern yaklaşımda milliyetçilik, kapitalist üretimin ihtiyaçlarına uygun olarak yorumlanıp yeniden üretilen, kimlik, devlet gibi yapıların üretilmesinde veya şekillendirilmesinde kullanılan toplumu homojenleştirdiği gibi toplumlar arasında ötekilik yaratabilen güçlü bir araç olarak kabul edilebilir.

3.5.3. Etno-Sembolcü Yaklaşım

Milliyetçiliğin açıklanmasına dönük kuramlardan bir diğeri ise “etno-sembolcü” yaklaşımdır. Bu yaklaşım, milliyetçiliği modern zamanlara ait bir olgu olarak kabul etse de milliyetçiliğin gelişimi ile modern önceki zamanlara ait etnik oluşumlarla bağlantı kurması nedeni ile diğer yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Etno-sembolcü anlayışta milliyetçilik, etnik bir çekirdek içinde üretilen aidiyet bağlarının zaman içinde gelişip toplum içinde yeni biçimler kazanarak kültürel yapıların üretilmesinde kullanılan kodlara dönüşmesi ve bu kodlar ile siyasal, ekonomik ve kültürel kurumların biçimlendirilmesi ile ilişkilendirilmektedir (Smith, 1998:158). Aynı zamanda etno-sembolcü anlayışta toplumların etnik kökenleri ile ilişkili olarak ele alınan milliyetçilik, ait olduğu

topluluğu, kimliği veya kendini sınırlandıran toprağı diğerlerinin üzerinde tutan kurgulanmış siyasi bir topluluk oluşturanın da bir aracıdır (Anderson, 1995:20). Smith'e göre etnik aidiyet duygularından kaynaklanan anlamlar, kültürel kodlar, üretim ve yaşam biçimleri kolektif hafızada toplanarak modern dönemde ortaya çıkan milliyetçilik ve onun eklemlendiğı diğer toplumsal kurumlar için işlenmeye hazır bir kaynak oluşturmaktadır (Smith, 2007:15-20). Bu anlamda milliyetçilik etno-sembolcüler için modern zamanlarda ortaya çıkan köklü dönüşümler için bir "öz" dür. Aynı zamanda etnik ideolojileri siyasi alanda görünür kılan, grupları kolektif hedefler doğrultusunda bir araya getiren, harekete geçiren bir itkidir (Smith, 2007:157-167).

Etno-sembolcü anlayışa göre milliyetçi düşüncenin içinde barındırdığı bir gruba ait olan dil, semboller, kültür ve mitler o toplumun sınırlarını çizerek grubun belirginleşmesini sağladığı gibi aynı zamanda ötekini yaratarak toplumlar arasında bir ayrışma da yaratabilmektedir. Bu süreçte kolektif hafızaya yerleşen milliyetçi öğeler formel ve enformel süreçlerle toplumsal aktörlerin kimliklerini şekillendirerek onların bilinçlerini homojen hale getirmektedir. Bu ise iktidarlara kitleleri yönetmede, bir arada tutmada ve ötekine karşı güçlendirmede işlevsel bir güç kazandırmaktadır.

Etno-milliyetçi anlayışta milliyetçilik etnik algılar üzerinden gündelik yaşama sızarak kendini yeniden üretmekte ve değişen şartlara göre değişmektedir. Bu şekli ile milliyetçilik etno-kültürel bir çerçeveye oturarak süreklilik kazanmaktadır. Bununla birlikte milliyetçiliğin modern zamanlara ait bir olgu olduğu, kaynağında endüstrileşme, kapitalizm, özgürleşme, sekülerizm gibi tüm dünyada toplumsal hayatın her alanında büyük köklü değişimlerin yattığı düşüncesi etno-sembolcü kuramcılar arasında genel olarak kabul gören bir anlayıştır. Modern zamanda ortaya çıkan bu kitlesel dönüşüm süreçlerinde modern öncesi dönemlerde ortaya çıkan etnik grupların, bireylerin bu gruplara karşı geliştirdikleri aidiyetlerin, duyguların, düşüncelerin etkisi etno-sembolcüler için gözden kaçırılmaması gereken diğer unsurlardır.

3.6. Tarihsel Süreçte Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişmesi

Bu başlık altında milliyetçi düşüncede tarihsel süreçte meydana gelen değişimler incelenecektir. Bu süreçte milliyetçi düşüncelerin etkilerinin gözlemlendiğı Osmanlı döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve sonrasındaki dönem dikkate alınacaktır.

3.6.1. Osmanlı'da Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişmesi

Milliyetçilik; millet olma sürecini, bir millete ait bilinç durumunu, belirli hedefleri gerçekleştirmeye odaklı kolektifliği ve ideolojik yönelimi içerecek şekilde tanımlanabilmektedir (Smith, 1986:15-16). 1789 Fransız devrimi sonrasında siyasi bir akım olarak ortaya çıkan milliyetçilik kısa bir zamanda tüm dünyaya yayılmıştır. Milliyetçi ideolojiler bir milletin yaratılmasına, bir ulus devletin inşasına ve meşrulaştırılmasında, bağımsızlık mücadelelerine dayanak sağlamak için de kullanılabilen siyasal, ideolojik bir hareket haline gelmiştir.

Fransız ihtilalinin ardından modern siyasi akım olarak gelişen milliyetçiliğin Türk siyasi hayatında etkili olması, Osmanlı'nın çöküş döneminde, Türkçülük akımını ortaya çıkarmasıyla ilişkilendirilebilir (Kuran, 2004:75). Bu akımın kültürel formundan çıkarak siyasal bir yapı kazanması ise II. Meşrutiyet'in ardından gelişen olaylar ve olgular kapsamında değerlendirilebilir (Akşin, 2004:48). Osmanlı'nın yıkılışının ardından onun mirası üzerine kurulan Türkiye

Cumhuriyeti’nde kendi özgünlüğü içinde farklı bir gelişim çizgisi izlemiştir. Öncelikle Genç Cumhuriyet modern ulus devlet modeline uygun bir siyasi örgütlenme biçimi benimsemiş ve milliyetçiliği kurucu bir öğe olarak kabul etmiştir. Cumhuriyet’in Kuruluş döneminde milliyetçilik daha çok devlet eliyle yürütülen bir proje olmuştur.

Milliyetçilik anlayışının Osmanlı’da gelişimine baktığımızda her toplumda olduğu gibi, içinde bulunulan şartlara göre kendine özgü dinamiklerle şekillenen bir süreç ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı’nın milliyetçilik anlayışının gelişimini salt Batı milliyetçiliklerini tanımlamak için üretilen kavramlarla açıklamak doğru olmayacaktır. Çünkü her şeyden önce Osmanlı milliyetçiliğini üreten toplum yapısı Batı toplumlarından birçok açıdan farklıdır. Osmanlı toplum yapısının genel görünümü “dini” bir özellik arz etmektedir. Ancak bu dini yapı Osmanlı’nın hâkimiyeti altına aldığı topraklarda asimilasyonist politikalar izlemediği ve farklı toplumlara dini yapılarını koruma fırsatı verdiği için, homojen değildir. Aynı şekilde Osmanlı toplumu nasıl bir dinsel çeşitlilik gösteriyorsa etnik yapısı da bir o kadar zengindir. Bu heterojen yapı içinde Osmanlı egemenliğini sürdürebilmek ve toplumsal istikrarı sağlamak için “millet sistemi” adı verilen, bir anlamda günümüzdeki siyasi projelerden çok kültürlülüğe benzetilebilecek bir yapı kullanmıştır. Bu sistemin temel referans noktası dini kurallardır (Uzun, 2006:194). Ancak egemenliğin kullanımında dini kurumların hâkimiyeti görülmez. Erkin kullanımı belirli bir aileye aittir ve genellikle babadan oğula geçer. Halk, otorite figürünün etrafında toplanmıştır ve otoriteye mutlak bir bağlılık söz konusudur. “Patrimonyal” olarak adlandırılan sistemde belirleyici olan kişilerdir. Sistemin işleyişinde egemenlik mutlak olarak padişaha ait olmakla beraber sistemin yürütülmesinde padişahın koruması altında olan patrimonyal bürokratlar işlevseldir (İnsel, 1995:29). Patrimonyal bürokraside memurların bağımsız olmaması, yerine getirdikleri fonksiyonlarda resmi ve özel ayrımının bulunmaması işlerini padişah adına yürütmesi ileride yönetsel zafiyetlerin görülmesine yol açacaktır. Aynı zamanda Osmanlı’nın çok parçalı toplum yapısını yönetmek için kullandığı millet sistemi içinde farklı etnik gruplara veya milletlere Osmanlıya karşı sorumluluklarını yerine getirdikleri sürece herhangi bir müdahalede bulunulmaması ilk başlarda yönetsel anlamda Osmanlı’nın işini kolaylaştırmıştır. Ancak, farklı etnik grupların bu yarı özerk durumu onların kendi içsel bağlarını koruyarak güçlenmelerine neden olarak Osmanlı toplumu ile bütünleşmelerini engellemiştir. Bu durum ise daha sonraki yüzyıllarda milliyetçi isyanlara zemin hazırlamıştır (Uzun, 2006:193-194).

Osmanlı’da dolayısı ile onun mirası üzerine kurulan Türkiye’de milliyetçiliğin ortaya çıkması ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda ortak görüş, 19.yy’da askeri, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan gelişmelerin Osmanlıda milliyetçilik bilincinin gelişmesine önemli katkısı olduğu yönündedir. Osmanlı’nın son dönemleri olan 19.yy’ın başları Osmanlı toprakları içinde milliyetçi hareketlerin başlamasına neden olacak gelişmeleri içerir. Bu bağlamda Osmanlı’da milliyetçiliğin gelişimini etkileyen ilk unsur, devletin Batılı uluslar karşısında her alanda gücünü kaybetmesi ve ülke içindeki ve dışındaki aydınların etkisidir (Landou, 1995:28). Osmanlı’nın yıkılış dönemine denk gelen Osmanlı milliyetçi hareketi, bu özelliği ile batılı milliyetçiliklerin gelişim çizgisinden farklı bir özellik göstermektedir. Çünkü burada temel amaç yeni bir devletin kuruluşuna zemin hazırlamak değil tersine bir devletin yıkılışını engellemektir. Bu amaçla Osmanlı, “Osmanlıcılık”, “İslamcılık” ve “milliyetçilik” gibi farklı ideolojilere dayanan siyasi projeler üretmiş ve onları kurtulma refleksi ile uygulamaya koymuştur (Yıldırım, 2014:74). 19.yy’da başlayan çöküşün engellenmesi için atılan ilk adım, “Osmanlıcılık” ideolojisini halk arasında yayarak devlet ile halk

arasında bütünlüğün tesis edilmeye çalışılması olmuştur. Bu düşünce sistemi temel olarak, Osmanlı Devleti içinde yaşayan tüm halkın Müslüman veya gayri Müslüm ayrımı yapılmaksızın eşit sayılması hedeflenmiş ve bu eşitlik anlayışı Tanzimat Fermanı ile de yasal bir görünüme kavuşturulmuştur. Bu değişimle hedeflenen, Batı'dakine benzer bir şekilde Osmanlı sınırları içinde yasalara dayalı bir vatandaşlık anlayışı geliştirilerek, bir üst kimlik olarak "Osmanlılık" algısı üzerinden devletin bütünlüğünün sağlanmasıdır. Ancak, Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik düşüncelerinin Osmanlı devleti içinde yayılarak buradaki farklı ulusları etkisi altına alması, Batı devletlerinin bu ayrılıkçı milliyetçi ideolojilere destek vermesi sonucunda yukarıda olan etnik yapıların canlanmasına neden olmuştur. Bu gruplar siyasi taleplerini silahlı mücadeleye kadar götürerek Osmanlı'nın birçok cephede toprak kaybetmesine neden olmuştur. Osmanlı tebaasında farklı etnik kökene mensup gruplar içinde milliyetçilik düşünceleri hızlı bir şekilde yayılırken bu sürece bir de uzun zamandan beri gayri Müslüm halktan farklı olarak bir takım imtiyazlara sahip olan Müslüman halkın, anayasal eşitlik zemininde bu ayrıcalıkları kaybetmekten duyduğu rahatsızlık eklenince "Osmanlılık" düşüncesi itibarını kaybederek uygulanabilirliğini yitirmiştir (Akcura, 1976:17). Osmanlılık hareketinin başarılı olamaması üzerine Osmanlı, devletin kurtuluşunu İslamcı ve ümmetçi siyasette aramış, bu şekilde en azından imparatorluk sınırları içinde yaşayan Müslümanların bir arada tutulması hedeflenmiştir. Özellikle II. Abdülhamit zamanında ülke içinde yaygın olarak yürütülmeye çalışılmıştır. Böylece Tanzimat fermanı ile Batı'ya benzeyerek sorunlara çözüm aramaktan bütünü ile vazgeçilerek İslam birliği düşüncesi üzerinden homojen bir kimlik yaratılarak devletin ayakta kalması hedeflenmiştir. Ancak yine Batı kaynaklı milliyetçilik düşüncelerinin Müslüman unsurları içinde de yayılarak ayrılıkçı hareketlere dönüşmesi bu ideolojiyi de başarısız kılmıştır (Akcura, 1976:21-33). Toplumsal hayatın her alanında yaşanan olumsuzluklar ve devletin kötü gidişatı karşısında uzun zamandır görmezlikten gelinen belki de Osmanlı'nın karmaşık etnik yapısının tepkiselliğini engellemek için uyutulan "Türk" kimliği milliyetçi akımların da etkisi ile canlanmıştır. Böylece Osmanlı içinde yaşayan Türk etnisitesi harekete geçerek Osmanlı'yı bir "Türk" Ulus devletine çevirmek için harekete geçmiştir. Böylece bu amacın gerçekleştirilmesi için "Jön Türkler" adı verilen hareket ortaya çıkmıştır (Shaw, 1985:1006). 1909'da II. Abdülhamit'i tahtan indirerek tahtı ele geçiren Jön Türkler, İttihat ve Terakki partisi üzerinden yeni bir millet tasarımı yapmak üzere harekete geçmişlerdir. Siyasi alanda başlayan Türk milliyetçiliğinin gelişim süreci özellikle askeri alanda art arda yaşanan yenilgilerden sonra artan toprak kayıpları nedeniyle anayurt sınırlarına dayanan düşman tehdidi karşısında toplumsal tabanda da kısa sürede "Türklük" hareketine verilen desteğin artmasını sağlamıştır (Georgeon, 2002:27). Böylece ortaya çıkan "Türklük" algısı imparatorluğun son yıllarında kurtarıcı bir ideoloji olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak burada dikkati çeken ve Osmanlıda ortaya çıkan milliyetçi anlayışı Batılı eş değerlerinden ayıran nokta, Osmanlı milliyetçilik anlayışının tabandan gelen bir hak talebi şeklinde değil, yukardan empoze edilen kurgusal bir ideoloji olmasıdır. Aynı zamanda bu ideolojinin amacı, milliyetçiliğin Türk etnisitesinin çekirdek olmak üzere bağımsız yeni bir ülke kurmak için değil, imparatorluğun yıkılışını engellemek için bir araç olarak kullanılmasıdır. Bu bağlamda siyasi elitler, milliyetçi ideoloji ile farklı ideolojileri zaman zaman birbirini ile karıştırarak bir takım siyasi manevralar üretmişlerdir. Zaman zaman Osmanlı milliyetçisi radikal etnik bir çizgi izlerken zaman zaman Osmanlıcı olmuş, zaman zaman da İslamcı çizgiye yaklaşırken Batı karşıtı anlayışları içermiştir. II. Meşrutiyet sonrasında oluşan görece özgürlük ortamında milliyetçilik anlayışı, aydınların çabaları, yazılı basın, dernekler vb. faaliyetler sonunda

siyasi elitin tekeline çıkararak biraz daha kültürel içerik kazanarak gelişimini sürdürmüştür. Ancak “Türklük” ile ilgili yapılan çalışmaların artması, Türklerin tarihini, daha çok Batılı Türkologların ve antropologların çalışmalarıyla, yeniden hatırlamaya başlaması ile birlikte Osmanlı’da milliyetçilik bilinci daha radikal söylemler üretmeye başlamıştır (Öğün, 1992:19).

Osmanlı milliyetçi söyleminin tüm bu geçirdiği aşamalara rağmen siyasi bir söylem olmaktan çıkarak kültürel bir araç haline gelmesi ancak 19.yy’ın ikinci yarısına rastlamaktadır. Bu dönemde resmi dilin Türkçe olması, temel eğitimin Türkçe yapılması, Türk derneklerinin kurulması ve yaygınlaştırılması, Türkçe edebi eserler yayınlanması, yurt içi ve yurtdışında Türklükle ilgili araştırmalara ilginin artması ve elde edilen verilerin çalışmalarda övgü ile kullanılması Türk milliyetçiliğinin kültürel arka planını oluşturmuştur (Kuran, 1968:115). Bu dönemde önemli yazarlarından olan Şinasi, Ahmet Vefik, Celalettin Paşa gibi Osmanlı aydınları Batılı Türkologlardan etkilenecek Türklük üzerine önemli çalışmalar yapmışlar yapmışlardır (Köçer, 2003:11). Türklükle ilgili yapılan çalışmaların yoğunlaşması bir yandan Türk tarihine duyulan ilginin artmasını sağlarken diğer yandan da Türk yurtları ile bağlantı kurularak bir Türk birliği oluşturulması fikrinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu süreç, Osmanlı’da milliyetçilikle ilgili olarak “Turancılık” adı verilen yeni bir akımın ortaya çıkmasının bir işaretidir (Köçer, 2003:12). Akım genel anlamda tüm Ural-Altay kavimlerinin birliğini savunur. Fikir olarak tüm Kuzey Asya’da değişik ülkeler içinde dağınık olarak yaşayan Türklerin ortak bir siyasi çatı altında toplanması olarak tanımlanabilecek bir ideolojidir. 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Türk yurdunda da geniş yankı bulmuştur. İttihat ve Terakki yönetimi içinde Ziya Gökalp’in başını çektiği grup, Türklük bilincinin saflaşması ve onu bulandıran diğer unsurlardan arındırılması amacıyla hareket etmişlerdir (Gökalp, 1988:176-178). Gökalp’in siyasi projesi bilimin, dinin ve Türklüğün bir arada birbirini zedelemeyen yürüyebileceğini göstermek üzerine kurulmuştur. Onun bu fikirlerinden hareket eden Jön Türkler, devletin temelinde Türkçülük olan, din kurumlarını yönetsel işlevlerden uzaklaştıran bir anlamda laik bir milliyetçi anlayışı yerleştirmeye çalışmış, aynı zamanda bu milliyetçi yapıyı destekleyecek milli ekonomiyi inşa etmeye çalışmışlardır (Karpat, 2014:15).

Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerinin Osmanlıyı ayakta tutmakta başarısız olmasının ardından uygulanmaya çalışılan Türkçülük de diğer ideolojiler gibi imparatorluğu ayakta tutmakta başarılı olamamıştır. Ancak Osmanlı’nın parçalanması sonrasında onun külleri üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne çok önemli bir miras olarak Türklük bilinci ile yoğurulmuş milli bir ideoloji bırakmıştır.

3.6.2. Türkiye Cumhuriyeti’nde Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişmesi

Batı’da Fransız İhtilali ile başlayan ve daha sonra tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılan “milliyetçilik” akımı kısa bir süre içinde Osmanlı Devletinde de etkisini göstermiştir. Osmanlı devleti maruz kaldığı bu siyasi akımın yıkıcı etkilerine karşı Osmanlı’nın bütünlüğünü ikame etmek adına askeri, siyasi, ekonomik, kültürel boyutta bir dizi tedbirler alsa da daha önceki başlıklarda değinildiği gibi parçalanmaktan kurtulamamıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden çekilirken onun mirası üzerinde kurulacak olan Türkiye Cumhuriyetine önemli bir miras olarak “Türkçülük” ideolojisini bırakmıştır. Osmanlıda doğan “Türkçülük” ideolojisi bilimsel, sanatsal ve siyasi olmak üzere üç aşamadan geçerek olgunlaştırılmaya çalışılmış böylelikle Osmanlı sınırları içinde yaşayan Türk halkının unutulmuş tarihi kökleri hatırlatılmaya ve sahip oldukları kadim

kültürleri canlandırılmaya çalışılmıştır (Kuran, 2004:75-78). Bu sayede Osmanlıda uzun bir süre hor görülen, dışlanan bir kimlik olan “Türk” kimliği yeniden gurur duyulan bir öge olarak oluşmaya başlamıştır. Bununla beraber “Türklüğün” köken arayışları sonucunda “Türk Birliği” fikri doğmuş buna istinaden üretilen kültürel, siyasi ve ekonomik fikirler, başta Anadolu olmak üzere, Türklerin yoğun olarak yaşadığı alanlar referans alınarak Türk milliyetçiliğinin teritoryal sınırları çizilerek bir “ana vatan” tanımı üretilmiştir (Sarımay 1994).

Osmanlının kurtuluşu için üretilen Türkçülüğün siyasi proje olmaktan çıkarak milliyetçi bir çerçeve kazanması II. Meşrutiyet birlikte o dönemde kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlikte mümkün olmuştur. Yine o dönemde kurulan Türk Ocakları ile de tabana yayılma olanağı bularak yukarıdan inme bir siyasi oluşum olma görünümünden bir nebze de olsa uzaklaşmıştır (Akşin, 2004b:48). Osmanlı devleti içinde çeşitli düzeylerde üretilen bu çalışmaların hedefi Osmanlıyı yeniden formüle etmek ve yıkılıştan kurtarmak olmuştur. Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarından umduğunu bulamayan Osmanlı yüzünü Türk dünyasına çevirerek onlar üzerinden yeni bir açılım yaratmak için çalışmalara başlamıştır. İşte farklı coğrafyalarda yaşayan Türklerin “turan” adı altında birleştirilmesi fikri bu şekilde doğmuştur (Tunaya, 1998:137). Ancak bu düşünceler I. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni siyasi akımlar neticesinde geçerliliğini yitirmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlının yıkılması Türkçülük hareketini farklı bir boyuta taşımıştır. 1919 ve 1922 yılları arasında başlayan kurtuluş mücadelesi yıllarında Türkçülük ideolojisi, kurtuluş mücadelesinin zorlu ve karmaşık siyasi yapısı ve Anadolu halkının etnik kökenine bakılmaksızın tamamının desteğinin alınabilmesi için geçici bir süre uyumaya bırakılmıştır. Bu sayede Anadolu’da yaşayan Kürt, Laz, Çerkez gibi farklı etnik grupların ortak paydası daha geniş olan İslami kimlik üzerinden aynı çatı altında toplanması hedeflenmiştir (Yalçın, 2007:53-55). Bu ortak çatının oluşturulması sürecinde Ermeniler gibi ortak düşman algısının kullanılması farklı etnik gruplar için tehdit algısını güçlendirerek tesis edilmeye çalışılan birlikteliği kolaylaştırmıştır. Milli mücadele yıllarında yapılan kongrelerde, toplantıda veya demeçte ayrılıkçılık yaratabilecek etnik veya milliyetçi söylemlerden uzak durulmasının ve daha çok ulusal bütünlüğe atıf yapan söylemlerin tercih edilmesinin temel sebebi budur (Kili, 2006:113). Ancak milli mücadelenin başarı ile sonuçlanmasının ardından bu ortak kimlikler üzerinden vurgulanan birleştirici söylemde bazı istisnaların ortaya çıktığı görülmektedir (Somel, 1997:79). Resmi söylemde görülen bu değişimin temel nedeni, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin nihai hedefinin milli, bağımsız bir devlet inşa etmek olmasıdır. Bu doğrultuda atılan adımlardan en belirgin olanı ise milliyetçiliğin devletin temel ilkelerinden biri olarak benimsenmesidir. Bunu izleyen süreçte laikliğin ilan edilmesi, Tevhidi Tedrisat kanunu vb. gibi adımların atılması milliyetçiliği güçlendirmiş, Türk milliyetçiliğinin homojenleşmesine katkıda bulunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan sonra herhangi bir etnik ya da dinsel ayrım gözetmeksizin kendini “Türk” sayanların oluşturduğu kültür birliğine dayalı bir millet üzerinde inşa edilmiş siyasi bir yapı olarak tanımlamıştır. Ancak devletin, Türk milletini oluşturmak için ortaya koyduğu hedeflere kısa bir süre içinde ulaşmasını beklemek yanlış olacaktır. Çünkü Anadolu coğrafyası birbirinden farklı etnik grupları ve kültürleri içinde barındırması açısından zorlu bir alandır (Karpat, 2011:33). Bu nedenle ortak bir milliyetçilik anlayışı oluşturmak için vurgusu anayasal eşitliğe dayanan Fransız tipi milliyetçilik anlayışından yola çıkılmış, ancak zaman içinde etnik çekirdek üzerinde şekillenen Alman tipi milliyetçilik anlayışına doğru bir kayış yaşanmıştır. Ancak gelinen aşamanın tam anlamı ile Fransız ya da Alman tipi bir milliyetçilik olduğunu

söylemek mümkün değildir. Dönemin içsel ve dışsal ekonomik, sosyal, kültürel ve politik değişkenleri Türk milliyetçiliğinin kendine münhasır bir yapı olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu oluşumda dikkati çeken önemli bir ayrıntı Türk milliyetçiliğinin üstten gelen bir anlayışla halka empozesi edilmiş olmasıdır. Bu süreç Osmanlıda, İttihat ve Terakki üzerinden yürürken Türkiye Cumhuriyetinde ise devlet eli ile organize edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti içinde Türk milliyetçiliğini anlamak için öncelikle “Atatürk” milliyetçiliği veya “Kemalizm”i anlamak gerekir (Ergün, 2010:50).

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu andan itibaren sınırları Misak-ı Milli ile belirlenmiş coğrafyada millet olma bilincine sahip bir toplum yaratarak bunun üzerinde bir devlet kurmaktı. Bu amaca dönük olarak Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlıdan kalma Pan İslamizm, Pan Türkizm, Osmanlıcılık gibi siyasal projeleri terk ederek kendi iç süreçlerine odaklanmıştır. Bu amaçla Cumhuriyet, Osmanlıdan kalma yapıyı yıkarak yerine kendi kurumlarını inşa etme çabası içine girmiştir. Cumhuriyetin kurucu ilkelerinden biri olarak ilan edilen yeni milliyetçilik anlayışı da bu düsturla formüle edilmiş ve “Atatürk” milliyetçiliği veya “Kemalizm” olarak adlandırılan millet ve milliyetçilik anlayışı Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devletin görünmez ideolojisi olarak siyasal sistemin arka planında sürekli çalışmış ve uygulanan politikalara yön vermiştir. Atatürk milliyetçiliğinin temelinde yatan millet anlayışı, milleti oluşturan bireylerin birbiri ile kurmuş oldukları sadakat, güven sevgi gibi duygular üzerine bina edilmiş aidiyetler üzerinden kavramlaştırılmıştır. Atatürk milliyetçiliği ise duygusal bağlarla birbirine bağlı olan bireylerin millet olma iradelerini tanımlayan kolektif bir aidiyetin ifadesi olup modern ve ilerlemeci bir görünümü vardır. Bu sistem içerisinde Türklüğün özünün korunmasına ve geliştirilmesine ayrı bir önem verilmektedir. Türklüğün özünün korunması ve geliştirilmesi bağlamında ortaya konan hedefin gerçekleştirilebilmesi için siyasal, dilsel, tarihsel, ahlaki ve ortak köken bilincinin geliştirilmesi gerektiği ortaya konmuştur. Ancak burada şunu hemen vurgulamamız gerekir ki, bu ifade de geçen “ortak köken” ifadesi ırksal ya da dinsel temelli bir belirleyicilik içermemektedir. Bunlar sadece vatan sınırları içinde milleti oluşturan kültürel zenginliğin unsurları olarak düşünülmelidir. Atatürk milliyetçiliği ile ilgili uygulamaların “vatan” sınırları ve millet öğeleri içinde olmak koşulu ile tanımlanması, Atatürk milliyetçiliğinin, en azından kuramsal düzeyde, ırkçılık ve yayılcılık arındırılmış bir fikri oluşum olarak tanımlamamızı mümkün kılmaktadır. Atatürk’ün temel çerçevesini çizdiği bu anlayış, Cumhuriyetin kuruluşunun ilk zamanlarında hazırlanan anayasal metinlerde de yerini alarak devletin resmi ideolojisi olarak vücut bulmuştur. Bu bağlamda etnik köken, din farkı gözetilmeksizin kültürel ortaklığı kabul eden herkes Türk sayılarak bütünleştirici bir millet tanımı oluşturulmuş, milliyetçilik anayasal sınırlar içinde tanımlanmıştır (Kili ve Gözübüyük, 2000:138). Ancak anayasada ifadesini bulan bu bütünleştirici söylem tek partili dönemde pratikte uygulamada birebir karşılığını bulamamıştır. Buna neden olarak dönemin siyasi elitlerinin sahip olduğu farklı siyasal tutumlar ile dönemin uluslararası siyasi, ekonomik ve kültürel konjonktürünün ülke siyasetine etkileri gösterilebilir. Aynı zamanda Türk toplumunun geleneksel yapısına uygun olmayan bir takım değerler içeren bu milliyetçilik anlayışına tabandan gelen tepkilerin engellenmesi için atılan adımlar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Özellikle Atatürk’ün vefatından sonra tek partili dönemde seküler, modern, batılı ve laik karakterli milliyetçilik anlayışının güçlü bir biçimde topluma dayatılması toplumda dine karşı bir duruş olarak algılandığı için bu çerçevede karşıt tepkiler oluşmuştur. Ancak bu uygulama ile yapılmak istenen, Türk milliyetçiliğini dinin etkisinden kurtarmak ve ona milli bir karakter kazandırmaktır. Bu anlamda

izlenen milliyetçi politikaları asimilasyonist, baskıcı olarak nitelemek yerine kurucu elitlerin oluşturulan yeni milliyetçi anlayışı ulusa entegre etmek adına sergiledikleri otoriter bir tavır olarak görmek daha yerinde olacaktır (Ergün, 2010:53). Resmi milliyetçiliğin dine karşı bu şekilde konumlandırılması, bir yönüyle Osmanlının ümmet yapısından bir kopuş ve dinin güçlenerek devlet kurumlarını ele geçirmesine karşı bir tedbir olarak da düşünülebilmektedir (Oran, 1988:153-154). Ancak resmi milliyetçilik ideolojisi homojen bir ulus yaratmak adına seküler, anayasal temelli bir milliyetçilik anlayışını üretip toplumda yaymaya çalışırken bir yandan da çeşitli uygulamalarında devletin tüm kurumlarından şiddetle dışladığı dini ve geleneksel değerleri gayri resmi kullanmaktan çekinmemiştir. Bu durum CHP iktidarının son dönemine kadar devam etmiştir (Oran, 1988:154).

Türkiye'nin 1923 yılında Türk-Yunan mübadelesi sırasında etnik köken olarak Türk olmalarına karşın Müslüman olmadıkları için göçüne izin verilmeyen Gagavuz Türkleri ile Orta Asya'da yaşanan etnik olarak Türklerin atası sayılabilecek grupların göç etmesine soğuk bakılması bu ikircikli tavrın örnekleri olarak gösterilebilir. Türkiye Cumhuriyetinin ilk zamanlarında uygulanmaya çalışılan milliyetçilik anlayışının içerdiği bu çelişkili tutum sadece dini öğelere karşı değildir benzer bir şekilde "ırk" problemine yaklaşımında da sergilenmiştir. Resmi söylem üzerinden her platformda ve her ortamda ırk ayrımcılığı ve ırkçılık reddedilip kültürel ve dilsel bütünlük vurgusu yapılırken uygulamada farklı etnik gruplar "Türklük" ile kaynaşmaya zorlanmıştır. Bu anlayışın önemli örneklerinden birini 1934 yılında çıkarılan iskân kanunu oluşturur. Kanuna göre Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde belli bölgelerde yoğunlaşan ve kendi içinde homojen bir özellik gösteren etnik gruplar, Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelere dağıtılarak onlar içinde eritilmesi amaçlanmıştır. Buna paralel olarak farklı etnik grupların yaşadığı bölgelere ilişkin raporlar hazırlanmış, Türk kültürüne entegrasyonları konusunda kültürel, ekonomik, politik ve askeri çözüm önerileri oluşturularak bunlardan bir kısmı hayata geçirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu ilk andan itibaren kendini devam ettirebilecek bir ulus tabanı oluşturmaya çalışmıştır. Kadıoğlu'nun deyiimi ile hep milletini aramıştır (Kadıoğlu, 2003:137). Devletin millete bulmaya yönelik arayışları her zaman Cumhuriyet sınırları içinde kalmış, ötesine geçme çabası olmamıştır. Aynı zamanda milliyetçilik ile ilgili yapılan tüm çalışmalarda ırk kavramının siyasallaştırılmasından özenle kaçınılmıştır. Bu durum Türk milliyetçiliğinin ırkçı ve yayılmacı bir yapısı olmadığını göstermesi açısından önemli bir tespittir. Bu bağlamda 1912 de açılan ve Türklük bilincinin Anadolu coğrafyasında yayılmasında önemli katkıları olan Türk Ocaklarının, ırksal söylemler ve yayılmacı fikirler üretmeye başlaması nedeniyle 1931 yılında CHP'ye ilhak edilerek kapatılması Türk milliyetçiliğinin konuya gösterdiği hassasiyetin bir göstergesidir. Türk ocaklarının kapatılması bir yandan iç politikada ırkçı söylemlerin yükselmesini önlemiş, diğer yandan da uluslararası platformda özellikle Rusya'nın kültürel düzeyde de olsa Türkçülük hareketine karşı yükselen tepkisinin önüne geçilmiştir (Sarıay, 1994:367-370). Türk milliyetçiliğinin saldırgan ve yayılmacı olmadığını başka bir verisi ise Hatay ve Musul konusunda izlenen politikaların satır aralarında gizlidir. Hatay sorunun barışçı yollarla çözülmesi, aramızda tarihi ve kültürel bağlar olmasına karşılık Musul'dan vazgeçilmesi bu işaretlerin en göz önünde olanlarıdır (Oran, 1988:18). Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin milliyetçilik anlayışı ile ilgili olarak Cumhuriyetin kuruluşundan sonra uzun yıllar boyunca Milliyetçilik devletin gözetiminde ve onun izin verdiği sınırlar dâhilinde hayata geçmiş ve devletin istediği formda millete aktarılmış veya kabul ettirilmeye çalışılmış bir doktrin görünümündedir.

Ancak 1946 da başlayan siyasi liberalleşme ile birlikte toplumsal ve siyasal hayatta görülen göreceli yumuşa ile beraber Türkiye Cumhuriyeti'nde farklı milliyetçilikler resmi milliyetçiliğin karşısına çıkma fırsatını yakalamıştır. Bunlardan biri de resmi milliyetçiliğin dini dışlayan seküler, pozitivist uygulamalarına tepki olarak doğan “Anadoluculuk” akımıdır. Bu akım, dini değerlerin dışlanması, gelişme adına Batı uluslarının takip edilmesi, yabancı kültür unsurlarının Türk toplumuna üstten empoze edilmeye çalışılmasına karşı kültürel bir tepki olarak ortaya çıksa da zaman içinde laiklik, inkılapçılık ve modernizm gibi unsurlara karşı muhafazakâr tavrın sesi olarak ideolojik bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Bu şekilde daha sonraki yıllarda Türkiye’de görülecek olan muhafazakâr milliyetçiliğin temelleri atılmış olmaktadır. Siyasi liberalizm ile ortaya çıkan ortamdan beslenen bir diğer milliyetçilik ise “radikal milliyetçilik” olmuştur. Kökleri II. Meşrutiyete kadar uzanan Türkçülük ve Turancılık olarak da adlandırabileceğimiz radikal milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyetinde resmi milliyetçilik ideolojisi ile örtüşmediği için gelişmesi devlet eli ile engellenmiş ve sürekli olarak baskı altında tutulmuştur. Zaman içinde bu ideolojinin güçlü yazarlarının vefat veya yaşlanması, radikal milliyetçiliğin yurt çapında yayılmasını sağlayan örgütlenme araçları olan Türk Ocaklarının kapatılması devlet baskısı ile birleşince hareket iyice zayıflamış ancak yok olmamıştır. Ancak radikal milliyetçilik Türkiye Cumhuriyetinde tamamı ile yok edilememiştir. Ülke sınırları içinde çeşitli şekillerde dergiler, gazeteler veya dernekler üzerinden düşük yoğunluklu faaliyetler şeklinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Türk ırkının üstünlüğünü ve Türk coğrafyasında bir birlikteliği savunan radikal milliyetçilik, bu itibarla hem ırkçı hem de yayılmacı bir görünüm sergilemektedir. Örneğin görüşleri ve yazıları ile radikal milliyetçiliğin en önemli isimlerinden olan Atsız, radikal Türk milliyetçiliğinin temelini kana dayandırıyor ve ülkelerini de hakları olan Türk Birliğini gerçekleştirmek olarak açıklıyordu (Atsız, 1992:140). Radikal milliyetçilik aynı zamanda resmi milliyetçiliğin Batıya dönük yüzünü de eleştirmektedir. Radikal milliyetçilik, resmi milliyetçiliğin şanlı Türk tarihini görmezlikten geldiğini sahte bir tarihi dar bir alana sıkıştırarak Türk milletini özünden uzaklaştırdığını iddia etmekteydi (Atsız, 1992:150-152). Radikal milliyetçiliğin önemli yazarlarından olan Reha Oğuz, Hamdullah Suphi, Rıza Nur gibi güçlü kalemlerin önemli katkılarıyla özellikle 1930 yıllardan sonra radikal milliyetçilikte ciddi bir hareketlenme görülmüştür. 1946 da yapılan 7.CHP kurultayı ise Türkiye Cumhuriyetindeki tüm milliyetçilikler için adeta bir bahar havası estirmiştir. Hatta bu kurultayda muhafazakâr milliyetçiliğin devlet tarafından teşvik edilmesine yönelik bir takım kararlar alınmıştır ki bu resmi milliyetçilik anlayışına karşı bir devrim bile sayılabilir (Karpas, 2011:212). O dönemde CHP tarafından desteklenmiş olan muhafazakâr milliyetçilik yeni bir olgu olmayıp, Anadolu milliyetçiliğinin devamıdır. Dolayısı ile temel hareket noktası da resmi milliyetçiliğin Türk toplumunun yapısına, tarihine ve kültürüne, uygun olmadığı iddiasındadır. Aynı muhafazakâr milliyetçilik, devlet çatısı altında gelişen resmi milliyetçiliğe bir takım eleştiriler de getirir. Bu bağlamda muhafazakâr milliyetçi kanadın önemli yazarlarından olan Topçu ve Arık, resmi milliyetçiliğin Türk milletini geçmişinden koparttığını ve sahipsiz bıraktığını ifade eder. Konuya ilişkin olarak eleştirileri bununla da sınırlı değildir, medeniyet adına takip edilen Batı’nın, milleti Türklükten uzaklaştırdığını belirtir. Oysa yapılması gereken, 900 yıllık soya dayanan din, kültür, gelenek ile harmanlanmış ve Türk dili ile ifade edilen Anadolu harcının Türk Milliyetçiliğinin inşası için kullanılmasıdır. Bu açıklamada kullanılan ifadelerin soy kadar kültüre de vurgu yapması önemli bir nokta olarak dikkat çekmektedir (Arık, 1978:64). Bu şekilde maddi ve manevi unsurların beraber harmanlandığı yeni bir bütünün ortaya çıkması hedeflenmiştir.

1946 yılında siyasi arenada meydana gelen göreceli yumuşama milliyetçilik akımlarının yanında Türkçü-Turancı milliyetçilikleri de beslemiştir. Her ne kadar kendi içinde parçalı bir yapıda olsalar da bu anlayış temel olarak, milletlerin oluşumunu kendi iç dinamikleri içinde değerlendirmek gerektiğini; Türk milletine ait tanımlayıcı ise öğelerin dil, kültür, tarih, soy, gelenek ve görenekler, kültür, ekonomi ve vatan sevgisi olması üzerine kuruludur. Bu akım içinde temel ayrım farklı yaklaşımların millet hakkındaki tanımlayıcı öğelerden hangisine ağırlık verdiklerine göre şekillenmektedir. Milliyetçi-Turancı anlayışta “soy” a verilen önem diğerlerinden daha baskın olup diğerleri bunun arkasından sıralanır (Türkkan, 1946:85). Örneğin Sancar, Türk Milletine mensup olabilmek için tüm yönleri ile Türk olmanın şart olduğunu belirterek Türkçe konuşmak, Türk soyundan gelmek, Türk olmakla gurur duymak ve Türklüğü yükseltmek için çabalamanın önemini vurgular (Sançar, 1947:2). Dolayısı ile Türkçü-Turancılar için Türklük, doğuştan Türk olmak kadar uğrunda çaba gösterilen bir ülküdür ve tüm çıkarların üstünde bir konumda olmalıdır. Bu anlayışla birbirine bağlı safkan bir millet her zaman melez milletlerden daha güçlü olacaktır (Atsız, 1992:146). Elbette bu gücü ortaya çıkarmak, milliyetçi anlayışın içselleştirilmesini gerektirmektedir (Ergin, 1947:9). İçselleştirilmesi amaçlanan milliyetçiliğin diğer bir adımını ise Anadolu dışında yaşayan Türklerin, ortak Türk kültürün bir parçası olarak kabul edilmesi ve onlarla ilişkilerin geliştirilerek millet olma sevgisinin bir parçası olarak düşünülmesi oluşturmaktadır. Bu anlamda et ve tırnak nasıl birbirinden ayıramazsa Türk kültürünü oluşturan unsurlarda bir bütündür yurtiçinde veya yurt dışında olması bu gerçeği değiştirmez. Büyük bir aile olan ve birbirleri ile kültürel bağları bulunan diğer Türk unsurları coğrafi sınırların ötesine geçmelidir. Ancak yurt içi ve yurtdışındaki Türk unsurlarının bağlarını siyasi bir temelde inşa edilmesini düşünmek ve bu amaç için çabalamak bir tür istila anlamına geleceği için öz yurdun geleceğini tehlikeye atacak sonuçlar doğurabilme potansiyeli taşımaktadır (Büyük anket, 1947:8-9). Türk milletinin geleceği güçlü bir birlik olmasından geçmektedir. Türkçü-Turancılar bu gücün kökenini Türk ırkının mümkün olduğu kadar saflığını korumasından geçtiğine inanmaktadırlar. Muhafazakâr Türkçülerin bir ırkın homojen olamayacağını iddia etmelerine karşılık Türkçüler bunun mümkün olduğu görüşündedirler. Çünkü yüzyıllar boyunca beraber yaşayan insanlardan oluşan bir millet belirli bir düzeyde karışma olsa da yeterli düzeyde saflığını korumuştur. Bu fikrin içindeki “saflık” ve “Türklük” kavramları bir araya geldiğinde ırkçı bir çağrışım yapmaktadır. Ancak Türkçüler bu “ırkçı” anlayışın kendilerinin temsil ettiği milliyetçilikle bağdaştırılamayacağını, kendi anlayışlarında ifade edilen ırk temsillerinin ülkede birliği sağlayan bir kökeni, bir milleti işaret ettiğini, ifade ederler. Bunu aksi olarak, ayrımcılığa neden olan kategorileştirme aracı olamayacağını belirtirler. Buna karşın Türkçü bakışın bu bütünleştirici yorumuna karşı çıkan, toplumu ırk fikrine göre düzenlemeye çalışan bir fikrin zaten var olduğunu ve bunun resmi milliyetçilik üzerinden devlet politikası olarak uygulanmak suretiyle ayrımcılığa neden olduğunu iddia eden ayrı bir grupta vardır (Hocaoğlu, 1951:3-5).

Türkçü ve Turancı milliyetçiliğin ikinci boyutunu oluşturan “Turancılık” anlayışı II. Meşrutiyet ile birlikte ortaya çıkmıştır. Osmanlı ve Türkiye sınırları içinde yaşayan Türkler ile çoğunluğu Asya’da yaşamak üzere dağınık şekilde yaşayan Türk ırkına mensup olanların ortak bir kültür birliği içinde birleştirilmesi olarak formüle edilmiştir. Ancak bu fikir, uygulanmasından rahatsızlık duyabilecek siyasal aktörlerin varlığı ile ulusal ve uluslararası çevrelerden gelebilecek tepkilerin cumhuriyet projesini sekteye uğratabileceği düşüncesi ile vazgeçilen bir yaklaşım olmuştur. 1930 yıllarda tekrardan canlanma ortamı bulmuş olan bu fikir, özellikle çok partili

dönemde yeniden bir tartışma konusu olarak gündemde kendisine yer bulmuştur. Bu tartışmaların arkasında iki temel bakış vardır. Bu yaklaşımlardan ilki Turancılığın resmi bir politika olarak uygulanması gerektiğini savunurken ikincisi ise bu fikrin tamamen hayalî ve nesnel bir dayanağı olmayan bir düşünce olduğunu ileri sürmektedir. İkinci yaklaşım kapsamında Turancılık ülke içinde halkı birleştirmek, uluslararası arenada ise Türklüğün kökenine ilişkin araştırmalar yapılması ile diğer Türk grupları ile kültürel bağların tesis edilmesi anlamında düşünülebilir (Müftüoğlu, 1947:9). Zaman içinde Türkçü Turancı milliyetçilikte kültürel milliyetçi yorumun ağır basması daha sonraki dönemlerde muhafazakâr milliyetçilikle Turancı Türkçülüğün bir araya gelmesine neden olacak zemini hazırlamıştır. 1946 yılında ortaya çıkan siyasi gelişmeler Türkiye’de yeşeren yeni milliyetçilikleri beslediği gibi bu milliyetçiliklere yeni çehrelerde kazandırmıştır. Bu yeni süreçte “din” yeni milliyetçilik yorumlarında müstesna yerini almıştır. 1946’nın ilk yıllarında daha çok komünizme karşı bir kalkan olarak kullanılmaya başlanmış din bu yıllarda milliyetçilikle bütünleştirilmeden laik bir konumda tutulmaya çalışılmıştır. Buradaki amaç bir yandan Türklüğü manevi bir güç ile korurken diğer yandan dinin siyasete sirayet etmesini engellemektir (Diper, 1947:33). Ancak zamanla milliyetçi düşünce sistemi içinde dinin korumacı ve ikame edici özellikleri yorumlanarak milli kültürün bir parçası sayılacak ve o zamandan sonra din ve milliyetçilik aynı yolda birlikte gelişecektir. Bu gelişim çizgisi üzerinde dindeki kader anlayışıyla milliyetçilikteki milletin ortak kaderinin paylaşılması anlayışının örtüşmesiyle bu birliktelik daha da güçlenecektir. Bu noktada din ile kurduğu bağları derinleşen Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde bir başka dönüm noktası ise, Kurtuluş Savaşı, I. Dünya ve II. Dünya Savaşının sonuçlarının zaten perişan haldeki Anadolu halkı üzerine adeta yıkım etkisi yaratması ile ekonominin iyice bozulması ve komünizm tehlikesi üzerinden oluşturulan ortak düşman algısıdır. Bu algı o yıllarda milliyetçi cephede birlik ve beraberlik rüzgârları estirmiş, özellikle 1952’kurulan Türk Milliyetçileri Derneği bu rüzgârı da arkasına alarak Türkiye’de 1950’lere kadar dağınık halde bulunan farklı milliyetçilik akımlarını kendi çatısı altında toplamayı başarmıştır. Bu süreçten sonra siyasi bir harekete dönüşmese de gerek CHP gerekse de DP zaman zaman milliyetçi argümanları iç politika aracı olarak kullanılmışlardır. Başlangıçta milliyetçiler DP’ye daha yakın bir duruş sergileseler de zaman içinde kullandıkları düşüncesinin ağır basması ile her iki partiye de eleştirel görüşler üretilmeye başlanmıştır. Türk Milliyetçileri Derneği, Türk milliyetçiliğinde aşırı uçların törpülenmesi, milliyetçilik anlayışının milliyetçi hareketin faaliyet alanının vatan toprakları ile sınırlandırılması ve milliyetçilerin genel hareket noktalarının oluşturulması açısından kapatıldığı 1953’e kadar çok önemli faaliyetler yapmıştır. Aynı zamanda 1969 yılında kurulacak olan MHP gibi partiler için adeta bir yol haritası çizmiş, onlar için bir çatı hazırlamıştır. Ancak bu milliyetçilik anlayışının Türkiye Cumhuriyetinde geldiği düzey milletin sorunlarının çözümü için yeterli olmamıştır. Bir anlamda milliyetçilik teorik ve fikri üretim üzerinde yoğun mesai harcamış ancak ortaya somut bir çözüm önerileri koyamamıştır. Bu durum ciddi bir eksiklik olarak milliyetçi görüşün hanesine yazılmıştır. Bununla birlikte milliyetçi hareketin toplumsal yapı içinde örgütlenmesi ve sol hareketlere karşı mücadelesini birçok düzlemde sürdürmesi milliyetçiliğin tabanda güçlenmesine yol açmıştır. Ancak milliyetçi hareket, DP’nin iktidar olduğu dönem içinde milliyetçiliğe yönelik yoğun hükümet baskısı nedeniyle siyasal alanda örgütlenme fırsatı bulamamıştır. Bunun devamında 1960 yılında meydana gelen askeri darbe sonrasında DP’nin tasfiye edilmesi milliyetçi hareketin siyasal alandaki temsilini biraz daha geciktirmiştir. Bu karışık siyasi ortam içinde dağınık halde bulunan milliyetçi hareket Osman Bölükbaşının başkanı olduğu

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) çatısı altında bir araya gelmeleri ile son bulmuştur. 1965'te parti başkanlığına Alpaslan Türkeş'in seçilmesi ile önemli bir dönemeci geçen milliyetçi hareket son olarak partinin adının 1969 da Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirilmesiyle siyasal alanda da rüştünü ispat etmiştir. Her ne kadar partinin kuruluşundan sonraki seneler içinde aldığı oy oranı %3'ü geçmese de partileşme süreci milliyetçi bilincin temsili için önemlidir. Ancak MHP'nin Türk milliyetçiliği açısından oynadığı rol siyasi arenadan ziyade toplumsal alanda daha belirgindir. Özellikle 1970'lerden itibaren yükselen sol harekete karşı gösterilen tepkiler Ülkü Ocakları üzerinden organize edilmiş, bu durum özellikle milliyetçi hareketin gençler üzerindeki nüfuzunun artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda MHP tarafından desteklenen sendika ve meslek örgütleri de milliyetçi hareketin sivil toplum içindeki yerini güçlendirmiştir. 1975 ve 1980 arasında yaşanan siyasi istikrarsızlık dönemimde ortaya çıkan ve iyice belirginleşen sağ ve sol kutuplaşması farklı görüşlerin sol harekete karşı birleşmeleri noktasında katkı sağlamıştır. Bu duruma en güzel örnek farklı milliyetçilik anlayışına sahip farklı partilerin I.MC hükümetini oluşturmaları olarak gösterilebilir (Özdemir, 1990:236). 12 Eylül 1980 askeri darbesi milliyetçi hareket için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde milliyetçi hareketin önde gelen isimleri tutuklanmış ve yargılanmıştır. Bu durum milliyetçi düşüncenin resmi, ulusalcı söylemden uzaklaşarak İslami düşünceye yaklaşmasına neden olmuştur. Milliyetçi düşüncedeki bu kayma milliyetçi cephede Türk-İslam sentezi ve Türk-İslam ülküsü gibi düşüncelerin yeniden tartışılmaya başlanmasına yol açmıştır. Ancak milliyetçi cephede bu tartışmalar yaşanırken İslami kanat milliyetçi oluşuma yaklaşma ya da onlarla beraber hareket etme fikrine sıcak bakmamıştır. 1980 ve 1990 arası ise milliyetçi söylem için yeni bir canlanma dönemidir. Bu dönemde Sovyetlerin dağılması ile komünizmin çökmesi ve bu bağlamda Türkiye Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanması bu canlanmanın temel sebebi olarak belirtilebilir (Bora ve Can, 2007:513). Aynı zamanda yine bu yıllarda küreselleşme süreci ile uluslararası arenada yayılan azınlık ve insan hakları konularının siyasi bir silah haline gelerek ulus devletlerin toplumsal bütünlükleri üzerinde yıkıcı etkiler üretmeye başlaması ile birlikte bunlara yönelik olarak milliyetçi reaksiyonların gelişmesi gecikmemiştir. Bu bağlamda ortaya çıktığı andan itibaren bünyesinde güçlü bir tehdit algısı barındıran Türk Milliyetçiliği için bu durum yeni bir tehdit algısı içeren zihniyet örüntüsü oluşturmuştur. Yine bu yıllarda milliyetçi algıyı besleyen diğer bir iç dinamik ise, daha Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren var olan Kürt meselesinin bu yıllarda özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da şiddetini arttıran bölücü bir harekete dönüşmesi ve şehirlere taşınan şiddet olgusudur (Laçiner, 1991:4-6). Milliyetçi hareket bir yandan ülkenin içindeki bu gelişmelere tepki verirken diğer yandan da bu bölücü yapıyı desteklediğinden kuşku duyulan Emperyalist Batı'ya karşıda tepkiler üretmiştir. Milliyetçiliğin Batıya karşı aldığı bu tavır milliyetçi cephenin liberal batıcı milliyetçilik ve radikal milliyetçilik olmak üzere parçaya ayrılarak kutuplaşmasına yol açmıştır.

Küreselleşme ile birlikte tüm dünya da yaşanmaya başlayan kültürel, ekonomik ve siyasi gelişmeler gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yeni ilişkilerin doğmasına yol açmıştır. Özellikle içerisinde birden fazla etnik grup barındıran devletler uluslararası alanda esen özgürlük, bireysellik gibi fırtınalardan etkilenmemek için yeni politikalar üretmek zorunda kalmışlardır. Bu zorunluluktan doğan politikalarından biri de "çok kültürlü" yaşam politikalarıdır. Tüm bu gelişmelerinde Türk milliyetçiliği üzerinde bir takım etkileri olmuştur. Bu etkilerin en önemlilerinden biri AB ile yürütülen katılım müzakereleri sonucunda Türk milliyetçiliğinin

sivilleşme sürecine girmesidir. Milliyetçi harekette görülen bu dönüşümün içsel nedenlerinden biri de Türk Milliyetçiliğinin içindeki “vatanı koruma” motivasyonu olmuştur. Milliyetçiliğin sivilleşme sürecinde milliyetçi bağlamların anayasal düzlemde kapsayıcı ve bütünleştirici bir çerçevede ifade edilmeye çalışılması ile ülke içindeki farklı etnik grupların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı çerçevesinde bir üst kimlik kazanması hedeflenmiştir. Bu hedefin arkasındaki temel dinamik ise 1990’larda özellikle ANAP iktidarıyla ortaya çıkan dinine ve geleneklerine bağlı, serbest piyasa ekonomisi ve küreselleşme yanlılarından oluşan yeni burjuvazidir (Yesevi, 2012:83). Ancak milliyetçiliğin liberal ve Batılı görünümündeki bu cephesi için kırılma noktası, 2000’li yıllarda 28 Şubat süreci ile olmuştur. Türk milliyetçiliği açısından bu süreç, milliyetçilik içindeki İslami motiflerin arındırılması, etnik milliyetçiliklere, özellikle de Kürt milliyetçiliğine, şiddetle karşı çıkılması ile birlikte milliyetçilik tasarımıyla yeniden Batılı değerlerin merkeze alınması şeklinde gelişmiştir. Ancak, bazı sivil toplum örgütlerinin destekleyerek sivil ayağını oluşturdukları bu hareket, 2007 de AK Parti’nin büyük bir başarı ile iktidara gelmesinin ardından son bulmuştur. Bu anlayışın yerine kısmi olarak etnik unsurlardan arındırılmış, bunun yerine tarihi, gelenekleri ve kültürel değerleri koyan din ile sentezlenmiş milliyetçi bir yaklaşım siyasi elitler tarafından üretilerek topluma pompalanmaya başlanmıştır. Bir anlamda neo liberal milliyetçiliğin bir yorumu olarak değerlendirebileceğimiz bu yaklaşım içinde bulunduğu konjonktüre göre milliyetçiliği, dini, muhafazakârlığı ön plana çıkaran bir milliyetçiliktir (Saraçoğlu, 2014:256). AK Parti’nin temsil ettiği bu milliyetçilikte farklı etnik grupların varlığı kabul edilmekle birlikte vatan birliği içinde bir arada yaşama azmi dile getirilir. Ancak bu anlayış da farklı etnik grupların siyasi hak taleplerinin oluşmasına karşıdır (Age, 274-275).

Türk milliyetçiliğinin tarihini Osmanlının Batı medeniyetleri karşısında zayıflaması ile birlikte girmiş olduğu varlık mücadelesinin bir sonucu olarak göstermiş olduğu tepkisel bir üretim olarak II. Meşrutiyet’e kadar götürebiliriz. Bu dönemde ortaya çıkan İttihat ve Terakki partisi üzerinden yayılan Türkçülük akımı Osmanlı topraklarındaki ilk milliyetçi kıvılcım olmuştur. Osmanlının yıkılışının ardından onun mirası üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyetinde, kuruluşunun ilk yıllarında milliyetçi anlayış daha yumuşak ve kapsayıcı olarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Ancak zaman içinde özellikle uygulamada etnik milliyetçiliğe kayış gözlenmiştir. 1960-1970’lerde ulusalcılık milliyetçi perspektife hâkimken 2000’li yıllardan itibaren ise neo liberal İslamcı milliyetçilik gündemde yerini almıştır.

Anadolu coğrafyası jeostratejik konumu, doğal kaynakları, verimi toprakları ve ılıman iklimi nedeni ile tarih boyunca önemli bir göç alanı ve yerleşim yeri olmuştur. Bu nedenle Anadolu toprakları üzerinde kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti’nin etnik yapısı incelenirken bu değişkenleri göz önünde bulundurmak gerekir. Anadolu coğrafyasının bu denli zengin oluşu benzer şekilde etnik yapısının da zenginleşmesine yol açmıştır. Bu bağlamda 19.yy ve öncesinden başlamak üzere Anadolu’ya gelerek buraya yerleşen Türkler, Kürtler, Lazlar, Çerkezler, Rumlar, Süryaniler ve Araplar yerleşik etnik grupların çoğul yapısını ortaya koymaktadır.

Etnik gruplar yaşadıkları bölgeler içinde birbirleri ile mücadele içinde olmuşlardır. Ancak bu mücadele zamanla daha organize ve kapsamlı bir hale dönüşmüştür. Dolayısı ile etnik bir yapıyı anlamak için onu oluşturan öğeleri kavramak ve birbirleri ile olan ilişkilerinin anlaşılması gerekir.

Bu gün Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde mevcut olan beşeri yapı, tarihsel süreç içerisinde asimile olan, uyum sağlayan, göç eden, etnik bilinci güçlenen, değişen birçok farklı grubun dinamik etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır. Anadolu toprakları üzerinde yaşanan savaşlar,

göçler, kurulan veya çöken farklı devletler farklı dinsel ve etnik kökene sahip etnik grupların Anadolu coğrafyası üzerinde karışmasına neden olmuştur. Böylelikle Kürtler, Lazlar, Çerkezler, Ermeniler, Süryaniler, Araplar ve Türkler bir araya gelmiş çok kültürlü bir karışım oluşturmuşlardır. Bu karışımı Müslüman olan ve Müslüman olmayanlar da ayrıca zenginleştirmiştir.

Günümüz ulus devlet oluşumlarında kilit bir role sahip olan etnik gruplar, bulundukları coğrafya da hâkimiyetlerini sağlayıp siyasi organizasyonlarını başarı ile kurduklarında ikinci aşama olarak toplumsal yapılarını mümkün olduğunca homojen hale getirmeye çalışmışlardır. Ancak bu çabalar her etnik grup için başarılı olmamakla beraber çok kültürlü yaşam vb. yeni siyasi akımların ortaya çıkmasına veya yeni çatışma alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyetinde de durum bundan farklı değildir. Türkiye’de oluşan ve gelişen etnik yapılar, toplumsal yapının önemli bileşenleri olarak, ulusal yaşamın her aşamasında ciddi etkiler oluşturmuştur. Kürt etnisitesi de bu denklemin önemli bileşenlerinden birisidir. Kürtler, Türkiye sınırları içinde yaşayan en kalabalık etnik gruptur. Hakkâri, Van, Ağrı, Siirt, Bitlis, Muş, Mardin, Diyarbakır, Batman, Urfa illerinde yoğun Kars, Bingöl, Erzurum, Elazığ, Tunceli, Erzincan, Adıyaman, Gaziantep, Maraş, Hatay da daha az yoğun olarak yaşamaktadırlar. Ancak İstanbul, Adana, Mersin, Antalya, İzmir, Sivas ve Ankara gibi illerde göç ile yoğun şekilde yerleşimleri görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesinin ardından onun mirası üzerinde kurulmuştur. Dolayısı ile toplumsal yaşamın her alanında Osmanlı imparatorluğu zamanında şekillenen yaşam biçimleri ve algıları Türkiye Cumhuriyetine taşınmıştır. Genç Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda içinde barındırdığı farklı etnik yapılar ve bunların ürettiği milliyetçilik algıları bu çerçevede düşünülmelidir. Bu bağlamda Kürt Milliyetçiliği, Türkiye Cumhuriyetinde oluşmuş bir olgu değildir ancak onun içinde değişen, gelişen ve şekillenen dinamik bir süreçtir.

3.6.3. Türkiye’de Kürt Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğusu olarak bilinen coğrafyada feodal aşiretler şeklinde örgütlenmiş aşiretler şeklinde yaşayan Kürtler arasında milliyetçilik fikirlerinin oluşmasında ve gelişmesinde dönemin koşulları etkili olmuştur. Kürt milliyetçiliğinin uyanışı açısından Kurtuluş savaşı sonrası dönem büyük bir önem arz etmektedir. Öncelikle direniş ve karşı koyma şeklinde kendini gösteren bu yapının en önemli göstergesi, 1924 ve 1938 yılları arasında ortaya çıkan 18 ayaklanmadan 16’sının Kürt aşiretleri tarafından gerçekleştirilmiş olmasıdır. Kürt aşiretlerinin Kurtuluş savaşı boyunca Anadolu direniş hareketine verdikleri desteğin yerine bu isyanların arka planında 1920’lerin ikinci yarısından itibaren Türk milliyetçiliği temel alınarak yürürlüğe konulan Türk ulusunu inşa politikalarının etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda bir yandan bağımsız bir Türk ulusu yaratılmaya çalışılırken diğer yandan da Kürt Milliyetçiliği adeta yeni direnişçi yüzü ile sahneye çıkmıştır.

Cumhuriyetin ilk kadroları yeni devleti, Türk milliyetçiliği üzerine şekillenecek homojen bir ulus şeklinde kurgulamışlardır. O dönem kıta Avrupa’sında ulus devletlerin inşa edilmesinde etnik bir grup üzerinden şekillenen homojen ulus anlayışının hâkim olması ve bunu destekleyen milliyetçi fikirlerin baskınlığı uluslaşma modeli olarak yüzünü Batıya çevirmiş olan Genç Cumhuriyet kadrolarının kayıtsız kalamayacağı bir durumdu. Bu durum özellikle Osmanlının son dönemlerinde yaşanan acı tecrübelerle birleşince Türk milliyetçiliğinin ulus devlet politikalarına

kolayca eklenilebileceği bir ortam oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin milli karakterli bir devlet olarak inşasına dönük ilk adımlarını 1924 anayasası ile atıldığı görülmektedir. Saltanatın kaldırılması, Hilafetin kaldırılması, Tevhit-i Tedrisat kanunun çıkarılması ve Türkçe eğitimin zorunlu hale getirilmesi ülke çapında uygulanacak olan Türkleştirme projesinin yapı taşları olarak tasarlanmıştır (Ekinci, 2006:8-9). Homojen ulus projesinin diğer önemli adımı ise Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHF) yapılanması oluşturmaktadır. CHF hedeflenen ulusun inşa edilmesi ve milli iradeyi temsil edecek kararlar alınmasında çoğulcu değil, mutlak uyumu sağlayacak tek sesli bir organizasyon temel olarak benimsemiştir. Bu yapı kendi içinde tutarlı ve hızlı karar almayı sağlayan bir mekanizma yaratmış olsa da Anadolu'nun çok kültürlü yapısının siyasi temsiliyi engelleyerek yurt içinde bir takım huzursuzlukların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumsal düzenin sağlanması, ekonomik istikrarın tesisi için alınan kararlar uygulamada kolluk güçlerinin baskıcı tutumları ile birleşince Anadolu'nun etnik tabanında hoşnutsuzluklar iyice artmıştır. Gelişen bu durumdan en çok Kürt aşiretleri etkilenmiştir. Kürt etnik tabanında oluşan bu tepki düzensiz, mahallî alanlarla sınırlı bir takım şiddet ve hükümete itaatsizlik eylemleri şeklinde kendini göstermiştir. Kürtlerin tepkilerindeki bu düzensizlik, bu eylemleri düzenleyip yönetebilecek elit Kürt kadronun Kürt Tealli Cemiyetinin kapatılması ile yurtdışına kaçması ve önemli yerel aşiret liderlerinin Osmanlıdan kalan dini tebaa kimliklerine hala sadık kalmaları ile açıklanabilir ve aynı zamanda bu durum tabanda gelişen bu tepkinin milliyetçi karakterli bir eyleme dönüşmemesinin de kaynağıdır. Kürt hareketi açısından milliyetçi karaktere dönüşemeyen bu tepki merkezi hükümet tarafından toplumun ulus devletin nüfus projesine uygun bir şekilde tektipleştirilmesi için bir fırsat olarak görülmüştür. Bu amaçla bir takım askeri ve siyasi projeler hazırlanmıştır. Bunların hayata geçirilmesinin fitilini ateşleyen olay ise 13 Şubat 1925'de patlak veren Şeyh Said isyanı olmuştur. Şeyh Said isyanının kaynağına, nedenine, başlatıcısına, tabanına ilişkin tartışmalar çok çeşitli olsa da doğurduğu sonuçları açısından Kürt kimliği ve milliyetçiliğinin gelişiminde önemli bir kırılma noktası olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü her şeyden önce bu isyan Kürt siyasi ve askeri elitleri ile Kürt aşiretlerinin hareket alanları, manevra kabiliyetlerinin ve sınırlarının neler olduğunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun yanında Kürt hareketinin kendine özgü koşullar altında tam olarak olgunlaşmadığı, milli bilincin üretilmesi için gerekli olan maddi ve manevi kaynaklardan yoksun olduğu görülmüştür (Çift, 2018:30-32). Aynı zamanda isyan sürecinde uygulanan propagandalar neticesinde Kürt Kimliğinin içi hırsızlık, eşkıyalık, hainlik, gericilik gibi kavramlarla doldurularak dışlanmış ve ötekileştirilmiştir (Şahin, 2006:132). İsyanın Kürt milliyetçi hareketi açısından önemi ise isyan her ne kadar tüm Kürtleri temsil etmese de, derin bir milliyetçi öz taşımasa da isyanı destekleyen ve savunan örgütler arasında Kürtlerin tam bağımsızlığını savunan "Azadi" örgütünün de bulunması ve bir döneme damgasını vuran Bedirhan Beyin isminin kullanılarak "bağımsızlığa" dair bir metafor yaratılmış olması Kürtler hareketi içinde milliyetçilik bilicinin ilk kıvılcımı olarak algılanmasından ileri gelmektedir (Bozarslan, 2008:875). İsyanın bastırılmasını takip eden süreçte "Şark Vilayetleri Reform" planı hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. Bu plan ile Kürtçe yasaklanmış, Kürt nüfusun Türk nüfusun yoğun olduğu bölgelere dağıtılması çalışmaları başlamış sürece direnenlere karşı yasal tedbirler alınmıştır (Ekinci, 1997:160-161). Yine isyanın ardından çıkarılan Takrir-i Sükûn kanunla da hükümete ülke genelinde herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan istediği kararları süratle alma ve uygulama fırsatı verilmiştir. Bu süreçte Kürtlerin bir kısmı ciddi zorluklar yaşamıştır. Bu durumdan kurtulmak için yurtdışına kaçan Kürt Aydınları ile Şeyh Said isyanı

sonrası sürgün edilen Kürt liderlerden yurtdışına kaçanların yine yurtdışında bir araya gelmeleri Kürt milliyetçisinin gelişiminde yeni bir dinamik kazandırmıştır. Bu dinamizmle “Xoybun” (Hoybun) örgütü kurulmuş ve Kürt milliyetçi hareketi bu kanalla daha örgütlü ve sistemli olarak yönetilmiştir. Bu örgüt bir yandan Anadolu’da ki Kürt halkını milliyetçi amaçlar doğrultusunda organize etmeye çalışırken diğer yandan da Avrupa’da “Özgür Kürdistan” tezini işleyerek bağımsız Kürdistan hayalini gerçekleştirmek için yabancı ülkelerde destek arayışına girmiştir (Bölme, 2015:40). Örgüt bağımsız Kürt devleti kurulması hedefi doğrultusunda Türkiye sınırları içinde yaşayan Kürt örgüt ve derneklerinin ortak bir çatı altında toplanması için çağrılarda bulunmuş ve etnik dayanışma ruhunun güçlenmesi için çaba göstermiştir (Bayrak, 1994:84). Bu şekilde, milli bilince sahip etnik bir çekirdek etrafında ulus bilincinin geliştirilmek istenmiştir. Örgütün yurtiçi ve yurtdışı çalışmalarının etkisi 1934 yılında patlak veren Ağrı Direniş hareketinin sevk ve idaresinde kendini göstermiştir. Her şeyden önce bu hareketin Hoybun örgütü tarafından tasarlanması ve ordu kökenli bir subay ve aynı zamanda koyu bir Kürt milliyetçisi olan İhsan Nuri Paşa tarafından yönetilen düzenli bir direniş olması onu kendinden önceki diğer Kürt isyanlarından ayırmaktadır. Stratejik şekilde tasarlanan ve askeri bir disiplinle idare edilen bu isyan yurtdışından beklenen desteğin gelmemesi ve feodal beylikler şeklinde örgütlenmiş olan Kürt nüfusun milliyetçi amaçlar etrafında organize edilememesi gibi nedenlerden dolayı amacına ulaşmadan bastırılmıştır (Kutlay, 2007: 27-28). Ancak isyanın bastırılma süreci iki tarafta içinde ciddi can ve mal kayıplarına neden olmuştur. Bu kapsamda 1927 de başlayan ve 1930 da tamamen bastırılan isyan, merkezi hükümetin homojen ulus projesi açısından Sünni Kürt tehlikesinin tamamen sonlandırılmasının ifadesidir ve önemli bir başarısıdır. Bu başarının ardından merkezi hükümet rotasını 1920 Koçgiri ayaklanmasından bu yana sessizliğini korumakla birlikte bölgede yaşanan otorite boşluğundan faydalanarak uzun bir süreden beri özerk bir yaşantı sürdüren Alevi Kürt aşiretlerine çevirmiştir. Bu bölgede otoritenin sağlanması amacıyla 1935 yılında “Tunceli Kanunu” olarak tanımlanan bir kanun çıkarılarak bölgeye geniş yetkilerle donatılmış askeri bir vali gönderilmiş, bölge devlet otoritesi altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak bu düzenlemeye karşı çıkan ve eski yaşam tarzlarını sürdürmek isteyen 6 aşiret birleşerek Seyit Rıza önderliğinde isyan hareketi başlatmıştır. 1937 ve 1938 yılları arasında yaşanan bu isyan ve sonrasında gerçekleştirilen askeri harekâtlar neticesinde bölgede geniş çaplı can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Bu durum farklı çevrelerce farklı yorumlanmakla birlikte sonuçları itibariyle Kürt etnik varlığı üzerinde sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan önemli sonuçları olmuştur. Yaşanan bu durum Kürt kolektif hafızasında ciddi bir travma yaratmış ve Kürt milliyetçisi çevreler tarafından Kürt kimliğine karşı girişilen geniş tabanlı asimilasyon politikasının bir uzantısı olarak yorumlanmıştır. Kürt isyanlarının bastırılması ve ardından çıkarılan kanunlarla isyan bölgelerinde girişilen ıslahat hareketleri neticesinde 1925 ve 1946 yılları arası dönem Kürt hareketi açısından uzun bir suskunluk dönemi olmuştur. Bu dönem 1946 da çok partili yaşama geçişle birlikte Türk siyasal hayatında meydana gelen canlanma ile son bulmuştur. Bu bağlamda Kürtlere yönelik izlenen politikalarda ilk yumuşama sinyali 1947 yılında CHP’nin çıkardığı 5098 no’lu kanunla daha önce sürgün edilmiş olan Kürtlerin sürgünde bulundukları yerde ikamet zorunlulukları kaldırılması sonucu 25516 kişinin eski yurtlarına dönmesi ile gelmiştir. Aynı zamanda bu kanunla ülkeyi; 1 numaralı bölgeler, Türk kültürlü nüfusun yoğunlaşması istenilen yerlerdir. 2 numaralı bölgeler, Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir ve 3 numaralı bölgeler Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleri ile boşaltılması istenilen ve iskân ve ikamete yasak edilen yerler olmak üzere üç

bölgeye ayıran kanunda iptal edilmiştir. Bu kanunu 1948 yılında çıkarılan 5227 no’lu kanun izlemiş ve 4627 kişi daha sürgün öncesi yaşadıkları yerlere dönmüştür. 1950 yılında yapılan ilk çok partili seçimi “yeter artık söz milletin” sloganı ile kazanan Demokrat Partinin (DP) siyasal alanda uygulamaya koyduğu politikalar Kürtler için yeni dönemin başlangıcı olmuştur. DP’nin 1951 yılında çıkardığı 5826 sayılı yasa ile Tunceli, Van, Siirt, Bitlis, Ağrı ve Kars’ta yasak bölge ilan edilen yerler yerleşime açılmış ve tapuya bağlı olarak devlete geçmiş olan taşınmazlar eski sahiplerine geri verilmiştir (adalet.gov.tr). Bu yasayla kitleler halinde eski topraklarına dönen Kürtler için yeni bir yaşam başlamıştır. Ancak bu yeni yaşam tarzı ve yeni siyaset ortamı yeni siyasi ittifakların oluşmasına neden olmuştur (Ekinci, 2006:19).

Değişen siyasal yapının yarattığı fırsatları değerlendiren eski Kürt feodalleri, siyasi elitlerle oluşturdukları yeni örüntü içinde toprak ağalığına evrilmişler bu sayede hem siyasi hem de ekonomik güç kazanmışlardır. Bununla birlikte, ülke çapında ekonomik faaliyetlerin gelişmesi ve çeşitlilik kazanması, Doğuya dönük yatırımların artması, kent yaşamının canlanması, özgürlük ve güven ortamının tesis edilmesi ile birlikte Kürt gençlerinin Batı illerinde kaliteli eğitim almalarının önünün açılması aydın bir Kürt gençliğinin oluşması için fırsat olmuştur. Batı illerinde yükseköğrenime katılan ve sayıları hızla artan Kürt gençleri ilk etapta yabancı oldukları yeni kültür ile bütünleşmekte zorlanmışlardır. Bu süreci zorlaştıran diğer bir unsur ise, uzun yıllar süren çatışma ortamı içinde Türkler arasında Kürtlere karşı gelişen ön yargılara dayalı tutumlardır. Öğrenciler bu süreçte öncelikli olarak, benzerleri ile bir araya gelerek, aralarında Kürtçe konuşarak, kendi kültürleri ile ilgili çeşitli etkinlikler düzenleyerek farklılıklarını ortaya koymaya çalışmış, aralarında dayanışma ruhu oluşturarak “Kürtlük” bilincinin üretilmesini sağlamışlardır. Bu süreç “Kürt bilincinin” üretilmesine sağladığı katkı kadar Kürt kültürünü tanımayan, onlar hakkındaki bilgileri daha çok söylencelere dayanan Türk halkı içinde Kürtleri tanımak adına bir fırsat olmuştur (Akyol, 2006:132-133).

Şehirlerde, özellikle eğitim gören Kürt tabanında, “Kürtlük” bilinci hızla gelişip yayılırken, merkezi hükümetle kurdukları işbirlikleri çerçevesinde önce DP sonra AP milletvekili olarak parlamentoya girerek meşru siyasi kimlik kazanan Kürt aşiret lideri de “Kürt” lük ile ilgili çalışmaları siyasi zemine taşımışlardır. Siyasi kimlik kazanan Kürt aşiret liderleri bu kazanımlarını korumak ve bu çerçevede elde ettikleri ayrıcalıkları sürdürmek için kazan kazan anlayışının hâkim olduğu siyasi ittifaklar içinde yer almışlardır. Bu ittifaklar zaman zaman CHP ile zaman zaman da DP ile oluşturulmuş ve sürdürülmüştür. Bu işbirlikleri Kürt aşiretlerinin mevcut durumun korunması ve devam ettirilmesine yönelik bir iradenin oluşmasına neden olsa da Kürt kimliğinin gelişiminde bir takım kazanımlar da sağlamıştır. Ancak, Van’ın Özalp ilçesinde gerçekleşen ve 33 kaçakçının kurşuna dizilmesiyle ilgili olarak başlatılan ve Org. Mustafa Muğlalı’nın yargılanmasıyla gelişen süreç Kürtçü siyaseti, Kürt aydınlarını ve Kürt tabanını ortak bir hareket zemininde buluşturmuş, Kürtçülük hareketinin Türk kamuoyunda daha güçlü şekilde kendini göstermesini sağlamıştır (Uçar, 2016:183).

Kürtçülük fikri bu süreçte hızlı bir şekilde kamuoyunda sesini duyurmuş ancak etno milliyetçi bir karakter kazanmamıştır. Kürtçülük hareketinin etno milliyetçi bir karakter kazanmamasında bir dizi siyasi, ekonomik ve kültürel nedenin yanında devlet ile işbirliği yaparak büyük toprak ağalarına dönüşen nüfuzlu eski Kürt feodallerinin Kürt özerklik fikri yerine mevcut statükoyu korumaktan yana aldıkları tavır önemli bir etken olmuştur. Kürt hareketinin milliyetçi bir anlayışla yapınmasını engelleyen diğer bir gelişme ise ekonomik canlanmayla birlikte gelişmeye

başlayan Kürt burjuvazisinin Türk burjuvazisiyle geniş çaplı işbirliği içinde olması ve mevcut siyasi yapıda ortaya çıkacak bir değişikliği çıkarlarına aykırı bulmasıdır. Bu süreçte denklem dışında kalan ve Kürt milliyetçilik fikrini taşıyıp geliştirecek olan kesim ise, kentlere göç ederek kendi ekonomik istikrarını sağlamış şehirli küçük burjuvazi ve yine kentlerin çevrelerinde gecekondü bölgelerinde yaşayan dışlanmış Kürt gruplar ile yükseköğrenim görerek daha sonra çekirdek Kürt aydınlarını oluşturacak kesimlerdir. Özellikle yükseköğretim kurumları ve yurtları Kürt bilincinin üretilmesinde ve taşınmasında çok önemli roller üstlenmiştir. Örneğin İstanbul’da Kürt öğrencilere hizmet vermek için kurulan “Dicle Öğrenci Yurdu” Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde Kürt bilincinin gelişiminde ve değişiminde önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. İstanbul’da okuyan ve bu yurttan kalan gençler çıkardıkları “Dicle Kaynağı” adlı dergi üzerinden Doğunun ve Doğulu olmanın sorunlarını dile getirmişler, karşılaştıkları baskıları yazıya dökmüşlerdir. Kürt gençleri çıkardıkları bu dergide şikâyetlerini dile getirirken direniş, isyan, milliyetçi karakterli bir üslup kullanmamıştır. Ancak yazılar dikkatli şekilde incelendiğinde “Kürt Dinamiğine” ilişkin farkındalığın yavaş yavaş ifade edilmeye başlandığı görülebilmektedir. Başlangıçta tek ortak paydaları Kürt olmaları olan bu gençler zaman içinde sınıfsal konumlarına ilişkin algılar üzerinden siyasal tutum geliştirme aşamasına gelmişlerdir. Böylece etnik kimlik bilincine ilişkin tartışmalar sınırlı sayıda Kürt milliyetçisinin tekelinden çıkmış, geniş kitlelere yayılmıştır. Yeni kuşak Kürt bireyleri, Kürt kimliğine ilişkin üretilen yeni değer yargılarını hızlı bir şekilde benimserken, merkezi hükümet de mevcut süreçte gelişen olayları yakından takip etmiştir. Emniyet kanalı ile izlenen Kürt hareketlerine karşı zaman zaman küçük çaplı müdahaleler yapılmışsa da bunlar geniş kitleleri etkilememiştir. Ancak bu durum 14 Temmuz 1959 da Kerkük’te Irak Ordusunun gerçekleştirdiği harekât sonrası bölgede yaşayan Türkmenlerin katledilmesi ile değişmiştir. Türkiye’de bu katliamda Kürtlerin rolü olup olmadığına ilişkin şüpheler kısa zamanda Türk Milliyetçileri arasında destek bularak tepki söylemlerine dönüşmüştür. Bu söylemlerin TBMM’ne taşınmasıyla birlikte CHP Niğde Milletvekili Asım EREN, “Irak’ta öldürülen Türkmen kadar Kürdün öldürülmesi” teklifini getirmiştir (Kürkçü, 1988:2110).

Bu görüşlerin kamuoyunda yayılması sonrasında Kürt cephesinden bu söyleme tepkiler gelmiştir. Kürt kamuoyunda gelişen bu tepkiler özellikle kentlerde yaşayan iyi eğitilmiş Kürt gençleri ile küçük Kürt kent burjuvazisi içinde güçlü bir şekilde ortaya konmuştur. Kürt kimliği ön planda olan basın yayın organlarının da desteği ile tartışmanın ateşi sürekli yüksek tutulmuştur. Kürtlerin birçok kanaldan yayılan tepkisi Türk kamuoyunda Kürt etno-milliyetçiliğinin yükselişi olarak yorumlanarak yeni bir tartışmanın fitilini ateşlemiştir. Bu gergin ortamda hükümet kanadında ise Kürt gençlerinin ortaya koymuş oldukları duygusal tepkiler, komünist-Kürtçü hareket olarak yorumlanarak 50 Kürt aydını ve üniversite öğrencisi tutuklanmıştır (Kürkçü, 1998:2112). Bu tutuklama ve sonrasında tutuklananlardan birinin sağlık sorunları nedeniyle ölmesi sonucunda tepkilerin şiddeti artmıştır. Daha sonra 49’lar olayı olarak adlandırılacak olan bu olay, Kürt siyasal hareketinde ve Kürt kimlik mücadelesinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak Kürt küçük burjuvazisinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. 49’lar olayında tutuklanan Kürtlerin davası sürerken 27 Mayıs 1960 yılında meydana gelen darbe ile gündeme gelen “demokratikleşme” ortamının o zamana kadar tutuklanmış olan tüm asker ve sivil tüm siyasi mahkûmların serbest bırakılması ancak idam ile yargılanan 49’ların serbest bırakılmaması Kürt kamuoyunda demokratikleşmenin kendilerini kapsamadığı dair bir algının oluşmasına neden olmuştur. 49’lar ancak 1965 yılında serbest bırakılmıştır. Siyasetin görünen yüzünde bunlar olurken perde arkasında

Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından gizli olarak hazırlanan “Doğu Raporu” Kürt bilinçlenmesi karşı atılacak radikal adımları tanımlayarak bundan sonraki sürecin Kürtler açısından daha zor olacağını göstermiştir. 1960 Sivas’ta kurulan bir kampta 550 Kürt siyasetçisi, lideri, aydını gözetim altında tutulması ve ardından bunlardan 55 tanesinin sürgüne gönderilmesi Kürtler arasında çok ciddi tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Başta Kürt milliyetçi aydınları ve siyasetçileri farklı platformlardan bir yandan süreç hakkındaki endişelerini dile getirirken bir diğer yandan geçmişte yaşanan kötü tecrübelerin yeniden hatırlanması ışığında devletin çeşitli uygulamalarını sorgulanmaya başlanmıştır. 1963 yılının Şubat ayında çıkarılan genel af ile bu sürgün ve tutuklamalara son verilmiş olsa da Kürtleri rahatsız edecek kanunların halen varlığını koruması ve hükümlerinin çok hızlı bir şekilde uygulanması Kürt halkı arasında varlıklarının silinmesi ve inkârına yönelik ciddi adımlar olarak algılanmıştır. Sürecin bu şekilde Kürt halkı için tansiyonu yükselten bir seyir izlemesinde dikkat çekici olan uygulamaların başında 1956 yılında çıkarılan “Ad Değiştirme İhtisas Komisyonu” nun çalışmaları gelmektedir. Çünkü bu komisyon Kürtçe olan yerleşim yerleri ile coğrafi alanların adlarını Türkçe adlarla değiştirerek Kürt varlığının somut temsillerine karşı açık bir karşı duruş sergilemiştir. Kürt halkının bu uygulamalara tepkisi ise etno milliyetçi algılarının kuvvetlenmesi ve Türklere karşı tutumlarının olumsuzlaşmasına neden olmuştur (Jongerden, 2008:76-77).

Hükümet yöneticileri tarafından bu durum devletin beka sorunu olarak algılanarak sorunun halledilmesi için kullanılan baskı ve güç araçlarının meşrulaştırılmasına dönük çalışmalar daha da yoğunlaştırılmıştır. Nitekim dönemin başbakanı Celal Bayar’ın “Kürt meselesi bizim için Ermeni meselesinden çok, pek çok daha önemlidir. Aynı akıbetin başımıza gelmesini istemiyorsanız ona göre davranın” sözleri hükümetin konu ile ilgili tavrını özetler niteliktedir (Tan, 2011:317-318). Devlet ve Kürtler gruplar arasında büyüyen güvensizlik ortamının yaratmış olduğu gerginlik, 27 Mayıs 1960 darbesi ve 1961 Anayasası sonrasında iktidarın sivilleşmesine dönük atılan adımlar sonucunda ortaya çıkan görece özgürlük ortamı ile geçici bir süre dağılmıştır. Bu görece özgürlük ortamının Kürt ideolojisine en önemli getirisi, ülke genelinde yükselen sol düşüncelerin, Kürt entelijansı tarafından kürtlük ideolojisi ile birlikte kullanılabilirliği açısından denenmesi için bir fırsat yaratmış olmasıdır. Sosyalist ideolojilerin incelenmesi ile elde edilen bilgi birikimi algılanan “Kürt sorununa” uygulanmış sorun, geri kalmışlık, eğitimsizlik gibi tanımlamalardan sıyrılarak eşitsizlik ve etnik ayrımcılık gibi daha sofistike ve etnik milliyetçiliğe yakın kavramlarla donatılarak kabuk değiştirmiştir. Bu durum özellikle 1968 yılında gerçekleşen gençlik hareketlerinin söylemlerinden de rahatça okunabilmektedir (Kutschea, 2001:396).

Kürt hareketini temsil eden önemli isimlerinden bir kısmı başta Musa Anter, Yaşar Kaya, Kemal Burkay, Mehdi Zana olmak üzere Kürt sorunun çözümünde “sol” içerikli düşünceleri benimseyerek bu doğrultuda hareket etmişlerdir. 13 Şubat 1961 de Türkiye İşçi Partisi (TİP) in kurulması bu iradenin bir sonucudur. TİP kuruluşundan kısa bir süre sonra Türk ve Kürt proleter sınıflarının ortak hareket etme aracı haline gelirken aynı zamanda Kürtlerin legal bir zeminde siyaset yapmasını sağlayan yegâne platform olarak önemli bir işlev görmüştür. Bu çerçevede devletin Kürtlerin Türklere ayrı bir etnik grup olarak var olduğunu, Türklere ortak vatani paylaştığını ve devletin Kürtler üzerinde uyguladığı politikaların baskı içerdiğini açık şekilde dile getirip gerek Türk gerekse de Kürt kamuoyunun dikkatini çekmişlerdir (Kendal, 1993:87). TİP, Kürt bilincinin kamuoyunda canlı tutulması ve geliştirilmesi amacıyla, 1965 kurulan ve Kürt kimlik temsiliinde özerklik yaklaşımını benimsemiş olan, bu anlamda daha milliyetçi bir çizgi

izleyen T-KDP ile 1967 yılında ortak çalışma yaparak “Doğu Mitingleri” adı altında beraber bir dizi miting organize etmiştir. Bu mitinglerde dile getirilen temel vurgu ezilen bir halkın sesinin duyurulması olduğu kadar Doğu ve Batı’da uygulanan politikaların doğurduğu eşitsizlikler üzerinedir. Bu amaçla mitinglerde kullanılan sloganlar özel olarak bu durumu ortaya koyması açısından karşılaştırmalı örnekler üzerinden oluşturulmuş, dikkatlerin zıtlıkların çelişkileri üzerine odaklanması düşünülmüştür. Mitinglerde kullanılan dikkat çekici sloganlardan bazıları örnek teşkil etmesi açısından şu şekilde aktarılabilir: “Batıya Medeniyet Doğu’ya Cehalet, Neden”, “Dilimize Hürmet Ediniz”, Birlik Eşitlikle Olur”, “Batıya fabrika yol, Doğuya komando karakol” vb. (Kürkçü, 1988:2129). Bu mitinglerin organize edilişi kadar Kürtlerin ilk kez geniş ölçekli katılım göstermesi, Doğu Devrimci Kültür Ocakları’nın (DDKO) kurulmasında sağladığı motivasyon Kürt kimlik gelişimi açısından önemlidir (Doğanoğlu, 2016:948). Zira 1969 yılında bağımsız teşkilatlar şeklinde Türkiye’nin değişik kentlerinde kurulan DDKO’lar Türk siyaset tarihinde Kürt hareketinin, içinde Türk unsurları barındıran organizasyonlardan kopuşunun ve bağımsız Kürt karakteri çekirdeğine sağdık kalınarak yasal zeminde örgütlenmesinin ilk halidir. Başlangıçta sağ partiler içinde çıkar odaklı ittifaklar aracı ile varlık bulan Kürtler daha sonra Türk solu içinde yer alarak daha çok kültürel kimlikleri ile ön plana çıkmışlardır. Ancak DDKO’larla birlikte Kürt hareketi içinde yer aldıkları sol partilerin yaşadıkları sorunların çözümüne ilişkin takındıkların tavrın güçsüzlüğü ve Kürt kentli burjuvazisinin kuvvetlenmesi ve eğitilmiş Kürt gençlerinin sayısının artması ile birlikte TİP’ten ayrılarak siyasi bağımsızlık yolunu seçmişlerdir (Kotan, 2007). Bu ayrılık, içinde B.Boran ve İ.S Aren’in olduğu TİP’li cephe tarafından sol hareketi güçsüzleştirdiği, zayıflatığı için bölücülükle itham edilmiştir (Ekinci, 2010a:75-76). Ancak TİP içindeki Kürt aydınlarca algılanan durum ise Kürt sorunun bir varlık sorunu olduğu ve konunun sosyalist üst yapı alt yapı tartışmalarına indirgenip çözülemeyeceği kendi dinamikleri içinde ele alınarak demokratik haklar çerçevesinde çözülmesi gerektiğidir. Bu yüzden H. Bozçalı’nın da “FKF, DEV-GENÇ ve TİP “Kürt Sorunu” na “Doğu Sorunu” diyorlardı. Açık tartışma ortamı olmadığı için Türkiye’de bir Kürt sorununun olup olmadığı bilinse bile tartışılmıyordu. Ancak biz Kürt kökenliler, böyle bir sorunun olduğunu kendimiz yaşadığımız için biliyorduk. Mevcut örgüt ve partiler bu sorunu tartışmadıkları ve buna dair bir çözüm üretmedikleri için bizler bu meseleyi kendi aramızda konuşup tartışıyorduk. Bu noktada bize özgü bir örgüt kurma fikri tartışıldı” sözleri ile belirttiği süreç Kürt milliyetçisinin Kürtler tarafından kendi dinamikleri içinde yönetilmeye başlamasının önemli bir adımı olmuştur (Bozçalı, 2006). Bu düşüncelerin somutlaşmasına Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) kurulması, Kürtlerin çocuklarına Kürtçe isimler vermesi, yine Kürt tabanından gelen ulusal taleplerinde yüksek sesle dile getirilmeye başlaması olarak örnek olarak verilebilir. Aynı zamanda örgütün farklı görüşlere sahip Kürtleri DDKO çatısı altında toplayabilmesi Kürt kimliği açısından ayrı bir kazanımın olarak yorumlanabilir.

Kürt kimliğinin milliyetçi duygularla eklemlenerek bağımsız organizasyonlar içinde üretilerek Kürt tabanına yayılma süreci 12 Mart 1971 yılında askeri kanadın hükümete verdiği muhtıra sonrası Adalet Partisi (AP) hükümetinin istifa etmesi akabinde 26 Nisan 1971’de ilan edilen sıkıyönetimle kesintiye uğramıştır. Bu dönemde tüm sol partiler ile birlikte tüm Kürt örgütleri de kapatılmış yöneticileri ve üyeleri tutuklanmıştır. Böylece Kürtlerin kendilerini yasal zeminde temsil edecek örgütleri kalmamıştır. Bu yeni süreçte hapishanelerin siyasi koşullarında tutuklu bulunan Kürtler arasında radikal milliyetçi fikirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun devamında 1980 darbesi sonrasında siyasi mülteci olarak yurtdışına kaçan Kürtler, gittikleri

yerlerde etkin bir şekilde organize olarak Kürt milliyetçiliğinin gelişiminin güçlü destekçileri olmuştur (Winrow ve Kirişçi, 2002). Yurtdışında çıkan Kürtlük bilinci yüksek Kürtler arasında ortaya çıkan fikirler, özerklik veya ayrılık şeklinde yeniden formüle olarak geniş kitlelere yayılmış, Kürt etnik tabanı zamanla politize olmuştur. Böylece Kürt kimliği özellikle yurtdışındaki Kürtler için etno milliyetçi temelde radikal bir anlam kazanmıştır. Yurtdışındaki bu sürecin yurtiçindeki Kürt etnik faaliyetlerine yansması ise daha çok illegal Kürt örgütlerinin finansesi, organizasyonu ve idaresi şeklinde olmuştur. Devam eden süreçte Türk siyasi hayatına damga vuran 12 Eylül 1980 askeri darbesi yurt genelinde yaşanan şiddet sarmalına bir son vermekle birlikte toplumda yeni mağduriyetlerin oluşmasına da neden olmuştur. Darbe ile birlikte yaşanan insan hakları ihlallerinde Kürt bireyler üst sıralarda yer almıştır. Özellikle Diyarbakır askeri cezaevi, Kürtlere yönelik baskının sembol kurumlarından biri olmuştur (Kısacık, 2015:45-54). 1980 darbesi ardından yaşanan olumsuz tecrübeler Kürt etno milliyetçiliğinin yeni bir safhaya gerçek militarize olmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle daha sonra kurulacak olan silahlı Kürt örgütleri taban bulmada zorluk çekmemiştir. Kürt kimliğindeki bu dramatik dönüşümün diğer bir ayağını ise kırsal alanda terörist faaliyetlerde bulunan militanların lojistik destek almalarını engellemek için yapılan askeri faaliyetler oluşturmaktadır. Terörün lojistik desteğinin kesilmesi adına özellikle kırsal alanda boşaltılan yerleşim birimlerinden şehirlere akın eden öfkeli ve mağdur kalabalıklar terör örgütlerinin beşeri, ekonomik ve siyasi tabanını olmuşlardır (Şen, 2015:49).

Kürtlerin, 1960'lı yıllarda başta toplumsal, hukuki ve kültürel hak talepleri ekseninde şekillenen kimlik mücadeleleri 1970'li yıllardan başlamak üzere etnik temelli siyasi bir hak mücadelesine dönüşmeye başlamıştır. Bunu takip eden yıllarda ise özellikle 1980 darbesinin ağır siyasal, ekonomik ve kültürel sonuçları Kürt hareketinin silahlı, ayrılıkçı, milliyetçi etnik mücadele ekseninde şekillenmesine neden olmuştur. Bu düzlemde Türk milliyetçiliği de ülkede cereyan eden bu olaylara seyirci kalmamış etnik karşıtlık iyice belirginleşmiştir. Toplumsal karşıtlığın ciddi bir şekilde belirginleşmesinde önemli bir aktör ise 1978 yılında Abdullah Öcalan tarafından kurulan Kürdistan İşçi Partisi (PKK) 'dır. Bu örgütün eylemleri ve varlığı halen Kürt kimliği ve politikası üzerinde muhataplarını hem ulusal hem uluslararası boyutta etkilemektedir. PKK, 1978 yılında kurulduğunda nihai hedefini Marksist-Leninist temelde bağımsız bir Kürdistan olarak açıklamıştır (Winrow ve Kirişçi, 1997a:110). PKK'nın 1984 yılında Siirt/Erüh'ta gerçekleştirmiş olduğu ilk saldırının ardından verilen ilk şehit, PKK ile devlet arasında başlayan şiddetli mücadelenin başlangıcıdır. Bu elim hadise aynı zamanda Türkler ve Kürtler yaşanan etnik kutuplaşmanın derinliğinin de artmasına neden olmuştur. Bu tarihten sonra saldırılarını arttıran PKK, bölgede kendini alternatif bir otorite olarak göstermeye çalışarak tabanını genişletmeye dönük bir strateji izlemiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda artan PKK şiddeti Türkiye'deki Kürt dinamiği üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş, örgüt belirli bir düzeyde Kürt ideolojisini şekillendirme gücünü kazanmıştır. PKK'nın eylemlerine koşut olarak Türkiye'deki çeşitli şekillerde kendini gösteren Kürt hareketlerinin ideolojisinde de bir değişim gözlenmeye başlanmıştır (age.128). Kürt haklarını savunduğunu iddia eden medya organlarında bir kısım Kürt liderinin söylemlerinden okunabilecek olan siyasi, ekonomik, kültürel hak arayışlarından bağımsız etnik milliyetçi ideolojik yapıya doğru bir geçiş olmuştur. Kimlik taleplerin etnik şiddete dönüşmesiyle ülkede yaşanan silahlı çatışmalar, meydana gelen can ve mal kayıpları Türk ve Kürt Milliyetçilerinin karşı karşıya getirmiş ve aralarında ki gerginlik sürekli canlı kalmıştır. PKK ile başlayan uzun soluklu mücadelenin ilk yıllarında durum devlet tarafından ayrılıkçı etnik terör olarak ele alınarak askeri

tabanlı bir çözüm stratejisi benimsenmiştir. Ancak bu stratejinin yürütülmesi sırasında ortaya çıkan olumsuzluklardan geniş kitlelerin etkilenmesi, şiddetin sadece PKK tarafından değil devlet ve onu destekleyen yerel aşiretler tarafından da üretildiğine ait düşüncelerin gelişmesine neden olmuştur. Günlük yaşamda görünürlüğü ve etkisi artan şiddet zaman içinde “şiddetin” Kürt kimliğinin bir paçası olduğu algısını geliştirmiştir. Bu şekilde bilinçleri yeniden formüle Kürt kitleler zorunlu olarak yurtlarını terk ederken beraberlerinde şehirlere öfkelerini ve umutsuzluklarını da götürmüşlerdir. Bu çaresizlik ortamı etnik milliyetçiliğin beslenip gelişebileceği ideal bir ortam yaratacağı için kısa sürede bu kitleler PKK’nın şehirlere uzanan kolları haline gelmişlerdir. PKK bu şekilde şehirler içinde kullanabileceği bir alt yapı tesis etmesiyle birlikte kırsaldaki silahlı faaliyetlerini siyasal bir mecraya kaydırarak varlığını siyasal alanda da tesis etmek için çalışmalarına başlamıştır. Bu amaçla yoğun bir şekilde toplumsal örgütlere ulaşma ve onları etkileyerek kendi görüşlerini yaymaya girişmiştir. Bu sivil örgütlenme alt yapısının inşasında en büyük destek PKK’nın Avrupa’daki yapılanmasından gelmiştir. Bu yoğun iç ve dış kaynaklı desteğin etkisi ile etnik ideolojinin söylemlerinin Türk siyasal arenasına sıçraması çok uzun sürmemiştir. Ancak bu doğrultuda Türkiye’de legal zeminde faaliyet gösteren Kürt milliyetçi partilerinin siyasal platformlarda dile getirdikleri söylemler etnik ayrılıkçılık, özerklik, federasyon gibi ulus devlet bütünlüğüne aykırı bir hale dönüşünce ardı ardına kapatılmaları gecikmemiştir. Bu süreçte Temmuz 1993’te Halkın Emek Partisi (HEP), Kasım 1993’te Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), Haziran 1994’te Demokrasi Partisi (DEP), Mart 2003’te Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) kapatılmış, Demokratik Halk Partisi (DEHAP) aynı akıbete uğramamak için 2005’te kendini feshetmiştir. 2009’da bu kervana Demokratik Toplum Partisi (DTP) eklenmiş ve partinin önde gelen isimleri olan Abdülkadir Fırat, Ahmet Ay, Aysel Tuğluk siyasal yasaklılar kapsamına alınmıştır. Parti kapatma Kürtler için legal Kürt hareketinin önünün kesilmesi olarak yorumlanırken Kürt kimliğinin etnik milliyetçi söylemle yeniden tasarlanmasına da bir vesile olmuştur. 2012 yılında bu anlayışın devamı olarak Halkların Demokratik Partisi (HDP) kurulmuştur. Bu tarihten sonra diğer Kürt partilerinin tasfiye edilmesiyle Kürt kimlik bilinci yüksek Kürtler bu partinin çatısı altında toplanmıştır. Aynı zamanda HDP’ nin PKK tarafından desteklendiğine dair güçlü bir izlenimin olması partinin Kürt milliyetçiliğini savunanların desteği ile kitleleşmesine neden olmuştur. Bunun yanında HDP aynı zamanda Kürt milliyetçi hareketi içinde stratejik değişimin yeni yüzü olması açısından da önemli bir örgüttür. Bu kapsamda partinin kendini hem Kürdistan özgürlük hareketi hem de seküler bir toplum hareketi olarak lanse ederek tüm ezilenlerin ve farklı inançların koruyucusu olduğu iddiasıyla tüm Kürt tabanına hitap edecek bir politika izlemesi Kürt milliyetçi hareketi için yeni bir dinamizm kaynağı olmuştur. Bu kapsamda 2000’li yılların Kürt milliyetçi hareketinde önemli siyasal değişimlerin ortaya çıktığı yıllar olduğunu söylemek mümkündür. Bu değişime en çarpıcı örnek, Kürt milliyetçi hareketinin lider kadrolarının 2000’li yıllara kadar sıklıkla vurguladıkları ulusal kurtuluşu hedefleyen söylemlerinden vazgeçerek demokratik konfederalizm, demokratik cumhuriyet ve son olarak Türkiyelileşme gibi kavramlar üzerinden kendini tanımlama çabasıdır. Bu değişimi tek başına Kürt milliyetçi hareketinin geçirdiği yapısal dönüşüm olarak görmek yanlış olur. Bu değişimde dünya ölçeğinde yaşanan liberal değişimlerin, Kuzey Irakta kurulmuş olan yarı özerk Kürt yönetiminin varlığının ve Ortadoğu’da yaşanan toplumsal hareketlerin etkisini de göz önünde bulundurmak gerekir. Bu kapsamda öncelikle 2000’li yıllarda sosyalist ideolojilerin çöküşüyle birlikte Kürt milliyetçi hareketinin sol ideolojik yaklaşımlar çerçevesinde eylemlerini meşrulaştıracak ve kendisine uluslararası destek

sağlayacak ideolojik zeminin sarsıldığının ifade edilmesi gerekir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketi mutlak anlamda devlete muhalefet ederek ya da devlet otoritesine doğrudan saldırarak hedeflerine ulaşabileceği yönündeki yaklaşımını değiştirmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda bu dönemde liberal-demokrat söylemlerin siyasi alanda ön plana çıkması Kürt milliyetçi hareketinin varlığını sürdürmesi açısından stratejik bir dönüşüm geçirmesini zorunlu kılmıştır. İkinci olarak, 2003'teki ABD'nin Irak işgalinin ardından Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Irak'ta otoritesini güçlendirerek devletleşme yolunda ilerleyen özerk bir siyasi yapıya ulaşması Türkiye'deki Kürt milliyetçi hareketinin motivasyonunu arttırmış, Kürt milliyetçi hareketinin kendisini bağımsız siyasi aktör olarak konumlandırmasına neden olmuştur. Bu temelde Kürt milliyetçi hareketi kültürel haklar ve özgürlükler temelli söylemlerinden Türkiye'nin idari yapısını tamamen değiştirmeyi hedefleyen demokratik görünümlü bir ayrılıkçılık projesi olan demokratik özerklik gibi radikal bir anlayışa geçiş yapmıştır. Kürt milliyetçi hareketindeki bu eksen kaymasını, hareketin kendisini iktidardan bağımsız yeni bir siyasi odak noktası haline getirme çabasının bir uzantısı olarak görmek mümkündür. Yine bu dönemde, demokratik yaşamın güçlendirilmesi adına AK Parti Hükümetinin inisiyatif alarak yürüttü müzakere sürecinin barış ortamı sağlanamadan akamete uğraması bu anlayışın bir sonucudur. Kürt milliyetçi hareketinde 2000'li yıllara görülen değişimin ve artan motivasyonun diğer bir nedeni ise Türkiye'nin de bir tarafı haline geldiği Suriye'deki iç savaştır. Bu savaş kapsamında Suriye'nin Kuzeyindeki bazı bölgelerde PKK'nın uzantısı olan PYD gibi örgütlerin dış destekler alarak hâkimiyet kurması, Kürt milliyetçi hareketine yeni nüfuz alanları yaratarak hareketin kibrini arttırmış, siyasi çözümsüzlüğün derinleşmesine katkı sağlamıştır. 2000'li yıllarla birlikte Kürt milliyetçi hareketinde ortaya çıkan çarpıcı değişimlerden bir diğeri de dini inanç ve söylem alanında sergilediği değişimdir. Bu değişim içinde Kürt-İslam sentezinin hedeflendiği ve devletle din alanında hegemonik bir mücadele içine girildiği açık bir şekilde görülmektedir. Kürt milliyetçiliğini savunan basın yayın organlarında dini programlar yayınlamak, dini karakteri olan kişileri ve kanaat önderlerini ön plana çıkarmak, Kürt toplumsal yapısındaki inanç farklılıklarına dayalı 'zenginlikleri' Kürtlerin ulusal zenginliği olarak göstermek, bu tespiti doğrular niteliktedir. Bu durumun dikkat çeken bir örneği ise PKK'nın organize ettiği "Sivil Cuma Namazı" biçimindeki itaatsizlik eylemleridir. Bunu takiben yine PKK ve onun güdümündeki kurum ve kuruluşların organize ettiği "Kutlu Doğum" etkinlikleri Müslüman Türkler ve Kürtler arasındaki bağları koparmayı hedefleyen Kürt milliyetçi hareketinin eylem repertuarının başka bir parçası olarak kabul edilebilir.

2000'li yıllardan sonra Kürt milliyetçi hareketinin içine girdiği değişim süreciyle bu dönemden itibaren İslam dinini yeniden yorumlayarak onu kendisi için önemli bir politik mücadele aracı haline getirmeyi kısmen de olsa başardığı görülmektedir. Buna paralel olarak Kürt milliyetçi hareketinin bu anlayış değişikliğiyle Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde farklı inanç ve kimliklerinin temsiliyetini sağlama iddiasını da sürdürmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu anlayış, Kürt milliyetçi hareketinin 2000'li yıllardan sonra gündeme getirdiği "Radikal demokrasi", "demokratik özerklik" gibi benzersiz (!) kavramların içini doldurmak için kullanacağı "çokluk", "çoğulculuk" anlayışına da kaynak teşkil edeceği değerlendirilmektedir.

Yüzyıllar boyunca Anadolu'da "İslam" diniyle birlikte yaşamış olan Kürt halkının büyük bir kısmı İslam dinini kimliklerinin önemli bir parçası olarak kabul etmiş ve dini yaşamlarının bir parçası haline getirmiştir. Dolayısıyla Kürtlerin büyük bir kısmı "dinden" ayrıştırılmış, seküler hale getirilmiş Kürt kimliği için savaşıyor bir örgütü kendi temsilcileri olarak kabul etmemişlerdir.

Günümüzde etnik Kürt partilerin varlığına karşın siyasi tavrında İslami motiflere yer veren AK Parti'nin Kürt vatandaşların yaşadıkları bölgelerde yüksek bir oy oranına sahip olması bu anlayışı kısmen de olsa destekler niteliktedir. Ancak son beş yılın siyasi tutumları ve oy verme dinamikleri incelendiğinde İslam dininin Kürt kimliğinin gelişimindeki bağlamının değişmeye başladığı da görülebilir. Bölgede artan radikalleşmeye paralel olarak Kürt kimliği içinde aidiyetler çatışması yaşanarak etnik kimliklerin güçlenmesi söz konusudur. Aynı zamanda toplumda ötekileştirme baskısı yaşayan dindar Kürtler bu baskı altında etnik görünümü baskın olan örgütlere yaklaşmaktadır. HDP'nin 2015 seçimlerinde dindar Kürtleri de etki altına alarak oy tabanını genişletmesi bunun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu durum, Romantik İslamcı söylemin ümmet anlayışı ve “din kardeşliği” söylemlerinin günümüz koşullarında işlevini yitirdiğini göstermekte bu yüzden çağın şartlarına uygun ortak yaşam değerleri üretilerek bu temelde İslami, kültürel, siyasi, ekonomik politikalar üretilmesini gerektirmektedir.

Türkiye’de Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde diğer önemli unsur ise Avrupa merkezli olarak yayın yapan TV’ler olmuştur. Bu yayınlar her türlü devlet müdahalesinden uzak engellenemez şekilde TV’lerden hanelere ulaşırken, Kürt halkı daha önce görmedikleri şekilde iyi şekilde organize edilmiş etnik mesaj ve propaganda bombardımanına uğramıştır. Dil, kültür, eşit vatandaşlık, demokratiklik, etnik haklar çerçevesinde oluşturulan iletiler, Kürt halkı arasında sempati uyandırmıştır. Bugün yerel ve bölgesel Kürt medyası Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde ve yayılmasındaki önemi, Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi koşullar dikkate alındığı zaman, son derece belirgindir. Türkiye’de artan modernizasyon ve özellikle ülkenin güneydoğusunda yaşanan sıcak çatışma, bu çatışmanın ürettiği çeşitli tepki, duygu ile fikirler ve Kürt milliyetçi hareketinin hedef ve idealleri Kürt medyası üzerinden kamuoyuna ulaşmakta ve Kürt kimlik algısının güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Milliyetçiliğinin Gelişiminde Etkili Olan Dinamikler

Milliyetçiliğin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde, toplumların kültürel özgünlüklerini fark etmesi ve bu temelde tarihsel kökenlerini sorgulayarak kendilerine ait kültürel yapının sürekliliğini temin etmek için çaba göstermeleri ilk adımdır. Milliyetçi düşüncenin oluşumunda diğer bir adım ise topluluğun millet olma iradesini ortaya konması ve bu fikrin geliştirilmesine dair örgütlenme aşaması oluşturmaktadır. Milliyetçi düşüncenin gelişiminde son aşamayı ise millet olma iradesi üzerinde inşa edilecek bir egemenlik anlayışının gelişmesi oluşturmaktadır (Hobsbawm, 1995:19). Bu eksenle Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden süreçleri incelediğimizde Kürtlerin kültürel varlıklarına ilişkin ilk sorgulamaların Mithat Bedirhan tarafından 1898’de Kahire’de çıkarılan Kürdistan Gazetesi’nde başladığı ifade edilebilir. Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan millet fikrinin gelişme sürecini Kürt nüfuzlu ve köklü aşiret liderlerinin çocuklarının aldıkları batılı modern eğitim ile milliyetçi fikir ve ideolojilerle tanışmasıyla başlatmak mümkündür. Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden milliyetçiliğin Kürt halkı içinde yayılması ve bağımsız bir devlete sahip olma fikrinin güçlenmesi günümüzde de devam eden nispeten uzun bir süreci kapsadığı söylenebilmektedir. Kürt milliyetçiliğinin özgün olarak gelişiminde Kürt milliyetçiliğini ortaya çıkaran Kürt milleti, Kürt devleti, Kürt dili, Kürt tarihi gibi tanımlamaların yapıldığı 20.yy ortaları önemli bir dönüm noktasıdır. Özellikle Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde Türkiye Cumhuriyetinin kurulması bir milattır. Türkiye Cumhuriyetinin modern ulus devlet inşa sürecinde etnik milliyetçi bir amaç gütmemesine rağmen uygulamaya koyduğu politikalar Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına ve Kürt milliyetçiliğini savunanların toplumsal bütünlükten ayrışmasına zemin hazırlamıştır. Bunun yanında bizzat Türk milliyetçiliğinin gelişim çizgisi Kürt milliyetçiliğinin gelişimine bir model teşkil etmiş ve bu doğrultuda Kürt milliyetçi hareketi içinde etnik temelli politikalar üretilmeye başlanmıştır. Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden faktörlerden bir diğeri ise 1960’lı yılların sosyal ve siyasal açıdan dinamik olan ortamında sosyalist, özgürlükçü düşüncelerle harmanlanan Kürtçülük tartışmalarının ideolojik siyasete yön vermesidir. 1970’li yıllar ise Kürtçülük fikirlerinin radikalleştiği ve bir çatışma alanına dönüştüğü yıllar olarak dikkat çekicidir. Bu dönem aynı zamanda Kürt milliyetçi hareketinin Türk solundan kopması ve kendi içinde çok parçalı bir yapıya dönüşmesiyle birlikte etnik milliyetçi düşüncelerin ortaya çıkması açısından Kürt milliyetçiliğinde önemli bir dönüşüme işaret etmektedir. Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden faktörler arasında üst sıralarda yer alan diğer bir etken ise 1980 askeri darbesi ardından Kürt kimliğine dönük baskı politikaları ve buna karşı gelişen Kürt tepkisinin ürünü olarak ortaya çıkan çatışma ve mücadele belirleyiciliğinde PKK örgütü ile somutlaşan şiddettir. 1980’lerde kurulan ve 1990’larda Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde toplumsal ve siyasal hayatı etkileyen bir güç haline gelen PKK, Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde önemli bir aktör olarak yerini almıştır. Bu yıllarda terör ve terörle mücadele kapsamında alınan tedbirler kapsamında özellikle Doğu ve Güneydoğu’da yaşanan zorunlu göçlerde Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan faktörler arasındadır. Zorunlu göçle birlikte büyük şehirlere göç eden Kürt nüfusun yaşadığı istihdam, eğitim, barınma, sağlık, dışlanma gibi sorunlar ve kentsel yapılanmanın sunduğu örgütlenme, iletişim gibi yeni fırsatlar Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine zemin

hazırlamıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde Kürt milliyetçiliğine etki eden önemli dinamikler arasında Öcalan’ın yakalanması, Ortadoğu’da başlayan, bölge ve dünyada siyaseti önemli oranda etkileyen toplumsal hareketler ve Kürt milliyetçiliğinin temel karakterini ortaya koyması açısından Türkiye’de siyasi rejim değişikliğiyle başlayan geniş demokratik reformlarla desteklenen demokratik açılım sürecini saymak mümkündür. Bu yıllarda Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden faktörler arasında Kürt milliyetçi hareketinde hegemonik bir aktör konumunda olan PKK’nın, en azından söylemsel düzeyde, sol ideolojik temelden liberal bir temele doğru kayması olduğu ifade edilebilir. Buna paralel olarak “radikal demokrasi” iddiasına dayanarak İslam başta olmak üzere dini inançların birer politik mücadele alanı haline getirilmesi Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde yeni bir faktör olarak yorumlanabilir. Devlete karşı alternatif dini hegemonya oluşturmayı hedefleyen bu hareket tarzında, Kürt milliyetçi hareketinin 2000’li yıllardan sonra stratejik ve politik perspektif olarak benimsediği radikal demokratik siyasetin dine ve inanca dokunduğu alanlarda dini eylem ve pratikler geliştirilerek uygulamaya geçtiği gözlenmektedir. Kürt milliyetçiliğini savunanlar tarafından organize edilen sivil Cuma namazı eylemleri, Kürt milliyetçiliğini savunan medya kanallarında yayınlanan dini içerikli yayınlar, Ramazan ayında HDP’li belediyelerin alternatif ramazan çadırı uygulamaları bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Milliyetçilik, bireylerin kimliklerinin oluşumuna etki eden, toplumların şekillenmesinde önemli öğelerden bir tanesidir. Ancak milliyetçi düşünce kendini çevreleyen maddi ve manevi öğelerden etkilenecek şekilde değişmekte ve gelişmektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden faktörler aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

4.2. Görüşmecilerin Kürt Milliyetçiliği Hakkındaki Görüşleri

Toplumsal yapı içinde çok boyutlu, zamana ve mekâna göre farklı görünüm alabilen, rekabetçi, dinamik ve değişken ideolojileri içinde barındırabilen milliyetçilik, milletini sevmek, onu yüceltmek, kendi ırkını diğerlerinden üstün görmek ve kendi ırkının yönetimini tercih etmek şeklinde bazı anlamları da içinde barındıran bir düşün biçimidir (Ertan ve Örs, 2018:41-42). Bu bağlamda milliyetçiliğin Kürt kimliği içindeki yerinin anlaşılabilmesi için Kürt milliyetçiliğini savunanların milliyetçilik hakkındaki düşüncelerinin anlaşılması gerekmektedir.

Soy ve ırki özelliklerin ön plana çıkarılarak bir etnik grubun kültürünün ve eylemlerinin meşrulaştırılmasında ya da grubun çıkarlarının savunulmasında bir araç olarak kullanılabilen milliyetçilik olgusu toplumlarda farklı kavramlarla da ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında görüşülen katılımcıların çoğunluğunun milliyetçilik yerine “yurtseverlik” veya “soy severlik” kavramlarını kullanmayı tercih ettikleri görülmüştür. Aşağıdaki anlatımda görüşmeci, Kürt milliyetçiliği hakkındaki görüşlerini ifade ederken Kürt milliyetçiliğinin soya ve ırka dayanan özelliğini ön plana çıkarmış ancak Kürt milliyetçiliğini tanımlarken yurtseverlik ve soy severlik kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir.

“Milliyetçilik bir tutumdur. Halkın kendine, özüne bakışıdır. Kürt milliyetçiliğinin arkasında aşiret, kabilecilik ve soyculuk yatar. Burada derin bir tarih vardır. Kürt milliyetçiliği Kürtçülük demek değildir. Irk severlik değildir. Burada yurtseverlik ve soy severlik vardır. Özünde kendi topraklarında barış içinde yaşamak vardır. Ama Kürt kimliğine ve kültürüne bir saldırı olursa buna karşılık vermek doğal bir haktır. Bu tutum bir faşistlik olarak değerlendirilemez. Tam tersi faşizme karşı bir halkın onurlu direnişidir. Yurtsever Kürtler bunun farkına varmışlar, Önderliği ve partiyi izlemişlerdir. Çünkü bu bir savunma ve özgürlük halidir. Kürtler de hakları gasp edilmiş bir halk olarak emperyalizmi

yenecektir. Bunun dünyada pek çok örneği vardır. Dünyada Kürtlerin saldırdığı bir ülke veya yer yoktur. Kürtler kendi topraklarında huzur içinde yaşamak istiyorlar ama savaşa zorlanıyorlar. Dört bir yanda Kürtlerin yaşadığı işgaller, baskılar, zulümler Kürt direnişinin nedenidir.”(Görüşmeci 1, Erkek, yaş 51, Okul Müdürü)

Fransız devrimi sonrasında ortaya çıkan ulusalcılık ve milliyetçilik akımlarının etkisiyle kültürel ve siyasal alanda yaşanan değişimler dünyada imparatorlukların yıkılmasına ve ulus devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu temelde ortaya çıkan ulus devletler çoğunlukla ırki bir temel üzerinden ortak tarih anlayışı, üzerinde yaşanılan toprağa bağlılık (vatan), dil birliği gibi unsurlar temelinde farklılaşarak özerk siyasi birimler haline gelmişlerdir. Görüşmecinin bu noktada Kürt milliyetçiliğini tanımlarken kullandığı ortak soy, ortak tarih ve vatan kavramları ile Kürtleri bir millet olarak tasvir ettiği görülmektedir. Anlatımda, Kürt milliyetçiliğinin ırk, vatan, ortak tarih gibi milli özellikleri vurgulanmış aynı zamanda ırkın ve vatanın savunulmasının doğal ve meşru bir hak olduğu ifade edilmiştir. Bu anlamda Kürt milliyetçiliğinin savaşçı bir karakteri olduğu anlaşılmaktadır. Kürt milliyetçiliğinin savaşçı niteliğinin gerekçeleri açıklanırken; faşizm, halk direnişi, emperyalizme karşı mücadele gibi sol terminolojiye ait kavramların tercih edilmiş olması Kürt milliyetçiliğinin devrimci ve sosyalist bir içeriğe sahip olduğuna işaret etmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında Kürt milliyetçiliğine dair düşünce ve eylemlerin teorik ve ideolojik olarak desteklenip meşrulaştırılmasında sol ideolojik perspektifin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kürt milliyetçiliğinin özellikleri açıklanırken ön plana çıkarılan niteliklerden bir başkasının da barışseverlik olduğu dikkat çekmektedir. Ancak görüşmeci Kürt milliyetçiliğinin bir çatışma hali içinde bulunduğu belirtmiş, bunun saldırganlık ya da faşistlik olarak değerlendirilmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Bunun bir halkın meşru müdafaa hakkından doğan doğal bir tepki olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada Kürt milliyetçiliğinin etnik köken temelli, belirli teritoryal üzerinde şekillenmiş bir düşün biçimi olduğu kadar aynı zamanda tepkisel özellikli bir yapı olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki anlatımda ise katılımcı “Sizce milliyetçilik nedir? Kürt milliyetçiliğini nasıl tanımlarsınız?” sorusuna verdiği yanıtta Kürt milliyetçiliğini etnik köken bilinci ve bir millet olmak için gerekli ortak kültür, dil ve tarih öğeleri üzerinden örneklendirerek tanımlamaktadır.

“Milliyetçilik aitlik demektir. Kürt’sen Kürt’sündür, Türk’sen Türk’sündür. Her milletin yaşantısı farklıdır. Kürt gibi yaşadığın zaman Kürt olursun. Burada yaşadığın yeri, kültürü ve dilini, kimliği sevmek önemlidir. Bir kere ona gönül verdin mi gerisi gelir. Her şeyde olduğu gibi milliyetçiliğinde iyisi kötüsü vardır. Halkına toprağına özüne sahip çıkmak doğru olanıdır. Ama başka halkları yok saymak onları dışlamak işte bu kötü milliyetçiliktir. Tüm insanlığın bununla mücadele etmesi gerekir. Kürt milliyetçiliği bu temelde savaşmaktır. Kimliğine ve halkına sahip çıkmaktır.”(Görüşmeci 25, Kadın, yaş 39, Takı Tasarımcısı)

Görüşmeci anlatımında milliyetçiliği her toplumun kendine has dili, gelenekleri ve tarihi üzerinden inşa ettiği farklı yaşam biçimlerinin bir ifadesi olarak yorumlamıştır. Bu tanımlamadan hareketle Kürt milliyetçiliğinin Kürt kültürünü, yaşam tarzını ve kimliğini yansıtan bir gösterge olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanında anlatımda milliyetçiliğin tüm dünya milletlerinin yaşam tarzları, kültürleri ve dilleri üzerinden inşa ettikleri evrensel bir öğe olarak

kurgulanmış olması, gizli olarak, Kürtlerin bu itibarla diğer milletlerle kurumsal olarak aynı konuma yerleştirildiği anlayışına işaret etmesi açısından dikkat çekicidir.

Dünyada saldırgan, kendisinden farklı anlayışlara yaşam hakkı tanımayan milliyetçilik anlayışlarının da var olduğunun ifade edildiği anlatımda bu tip milliyetçiliklerin kötü milliyetçilikler olarak kategorize edildiği görülmektedir. Kürt milliyetçiliğinin de kötü milliyetçilik olarak tanımlanmış olan bu tip bir anlayışın hedefinde olduğu ve bununla meşru müdafaa hakkı temelinde mücadele edildiği dile getirilmektedir. Bu temelde görüşmecinin anlatımında yer alan Kürt milliyetçiliğinin haklarını reddeden, dışlayıcı bir milliyetçilikle mücadele ettiğine dair söylem, örtük bir biçimde Kürt milliyetçiliğinin Türk milliyetçiliği ile mücadele ettiği imasını çağrıştırmaktadır. Bu çağrışımın özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlayan süreçte Kürt milliyetçiliğini savunan grupların farklı zaman ve mekânlarda ortaya koydukları söylem ve eylemler göz önüne bulundurulduğunda seküler milliyetçi bir tutumun yansımaları olduğu söylenebilmektedir. Bu durum, Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürt milliyetçiliğinin savaşçı özelliğinin kendini savunma hakkından kaynaklanan tepkisellik olduğu iddialarının arkasında etnik ve ulusalcı özü olan yıkıcı bir bağımsızlık hareketi olarak Kürt milliyetçiliğinin gizlendiği şeklinde bir yorumun yapılmasını mümkün kılmaktadır.

Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürt milliyetçiliğini açıklamak için kullanmayı tercih ettikleri argümanlar arasında Kürt milliyetçiliğinin ötekileştirmesi temelinde gelişen “biz” anlayışının önemli bir yeri olduğu çalışma kapsamında görüşülen katılımcıların anlatımlarından hareketle anlaşılmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki anlatımda bir katılımcı “biz” bilincinin Kürt kimliğiyle beraber Kürt milliyetçiliğinin korunmasında ve geliştirilmesindeki önemini dile getirmektedir.

“Milliyetçilik ırkçılıktır aslında. Karşısındakine yaşam hakkı tanımamaktır. Bugün Kürtlerin içinde bulunduğu durum gibi. Bu gün devlet her şey kendi istediği gibi olsun istiyor. Kürtlerin kendi çizdiği sınırlar içinde kalması için uğraşüyor. Tabii bu durum da birçok sorun ortaya çıkıyor. Kürtler bu haksızlıklarla mücadele içinde bir tutum sergiliyorlar. Bu mücadele tarzı bir yandan Kürtleri birbirine yaklaştırıyor bir yandan da asimile olmalarını engelliyor. Bu mücadele bazıları tarafından milliyetçilik olarak suçlanıyor. Bu direnişi milliyetçilik olarak görmek yanlıştır. Bir kere Kürtler kendi kimliklerini koruyorlar ve kimseye saldırmıyorlar. Öz savunma içindeler konuya buradan bakmak lazım.”(Görüşmeci 12, Erkek, yaş 42, Memur)

Yukarıdaki anlatımda milliyetçilik, ırksal üstünlüğe dayalı, karşısındakine yaşam hakkı tanımayan bir düşünce olarak tanımlanmış ve bu anlayış ırkçılık olarak ifade edilmiştir. Bu kapsamda katılımcı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürtlere karşı uyguladığı politikaların ırkçı bir içeriğinin olduğunu iddia ederek, Kürt milliyetçiliğinin bu olumsuz politikalara karşı direndiğini belirtmiştir. Kürt milliyetçiliğini savunanların varlıklarına dönük bir tehdit olarak algıladıkları ırkçı tavra karşı gösterdikleri kolektif tepkinin ise etnik sınırları belirginleştirerek “biz” bilincini ortaya çıkardığı, bu temelde artan kimliksel farkındalığın ise grup içi dayanışmayı geliştirerek Kürt milliyetçiliğinin gelişimine katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Milliyetçilik, içi koşulların gerektirdiği her şeyle doldurulabilen bir düşün biçimidir (Kerestecioğlu, 2013:309). Bu bağlamda görüşmeci, milliyetçiliği ırkçılık ve asimilasyon temelli politikalarla ilişki kurarak tanımlamış; ırkçı politikaların hedefinde olan Kürtlerin ise ötekileştirildiğini iddia etmiştir. Anlatımda Türk milliyetçiliğine atfedilmiş olan ırkçı ve dışlayıcı

tutuma cephe alan Kürtlerin biz bilinci üzerinden etnik kimliklerine olan bağılıklarının arttığına ifade edilmiş olması, Kürt milliyetçiliğinin çatışmacı ortamdan beslenerek geliştiğine işaret eden önemli bir husustur. Burada, Kürt milliyetçiliğinin Colhaoun'un (1997:6) etnik bir grubun dışarıdan gelen bir tehdide karşı güçlenen aidiyet bilinci çerçevesinde karşı eyleme geçerek kolektif bir harekete dönüşebileceğine dair açıklamalarına uyumlu bir özellik gösterdiği görülmektedir. Aynı zamanda Kürt milliyetçiliğini savunanların biz algısı üzerinden etnik sınırları belirginleştirdikleri ve ırkçı ve dışlayıcı olarak tanımladıkları Türk milliyetçiliğinin karşısına ötekisi olarak Kürt milliyetçiliğini koydukları anlaşılmaktadır.

Kürt milliyetçiliğinin tanımlanmasına ilişkin olarak Kürt milliyetçiliğini savunan katılımcılar arasında Kürt milliyetçiliğinin, Kürtlerin yaşam deneyimleri ile şekillenen kimliksel bir unsur olduğuna dair düşüncelerin sıklıkla ifade edildiği görülmüştür. Bu kapsamda diğer bir görüşmecenin, "Milliyetçiliğin Kürt kimliğine bir katkısı var mıdır? Varsa bunu nasıl açıklarsınız?" sorusuna verdiği yanıtta Kürt milliyetçiliği katılımcının geçmişte yaşadığı olumsuz deneyimler ile örneklendirilip etnik kimlik ile özdeşim kurularak açıklanmıştır.

"Kürtler, Kürt olduklarının her zaman farkında olan bir haktır, bu şekilde milliyetçidirler. Kürtlerin Kürtlükleri de başkasının onlara verdiği bir şey değildir. Daha başka, Kürtler geniş bir ailedir. Doğru olan, aileye, yaşanılan yere sahip çıkmaktır. Bu Kürt milliyetçiliğidir. Bizim tarafımız aşirettir. İşte zamanında devlet göç ettiriyor. Biz de önce Diyarbakır'a sonra buraya gelmişiz. Yani nedeni belli bir sürü mağduriyetler oluşmuş, kayıplar yaşanmış hala bunların acısı tazedir. Buradaki yaşam farklı, alışmak kolay olmadı. Hele Batı'ya gidenler çok zorluk çekti iş yok, ekonomi düşük, baskı var. Yaşlılarımız hiç alışamadı... Ondan kızgınlar; haklılarda! Çok zor zamanlar yaşadılar. Bize bu zulmü yapanlar sırf Kürt olduğumuz için bunu yaptılar. Anladık ki Kürdün dostu Kürt'tür. Kürtler kendi kimliklerine sahip çıkmasalardı yok olacaktı. Evet, zor zamanlar yaşadık ama bizi ayakta tutan Kürt halkının dayanışması oldu." (Görüşmeci 36, Erkek, yaş 53, Esnaf)

Katılımcının Kürt milliyetçiliğini tanımlamak için çizdiği çerçeve içinde Kürt milliyetçiliği, tarihsel derinliği olan, Kürtlerin yaşam deneyimleri ile şekillenen bir düşünce biçimi olarak tanımlanmış, Kürt kimliğinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu anlayışa göre Kürt milliyetçiliğinin, Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında toplumsal yaşamın tamamını kapsayan tarihsel, kültürel, ekonomik, siyasal derinliği olan bir yapı olarak kabul edildiği söylenebilir.

Katılımcı, geçmişte yaşadıkları zorunlu göç, maddi ve manevi sıkıntılar, göç edilen bölgelerde yaşanılan uyum/entegrasyon problemleri gibi olumsuz yaşam deneyimlerini etnik kökeniyle ilişkilendirmiştir. Kürtlerin yaşadıkları ortak acıların ve engellemelerin Kürt kimlik bilincinin artmasına neden olarak Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine zemin hazırladığı ifade edilmiştir. Kürt milliyetçiliğinin, Kürtlerin ortak yaşam deneyimlerinin bir parçası olan geçmişte yaşanmış olumsuz deneyimlerin yarattığı acı, öfke, kızgınlık gibi duygular üzerinden geliştiğine dair yapılan bu açıklamaların milliyetçiliğin ortaya çıkışında Gellner'in (2006:71) öfke, kızgınlık ve engellenme duygularının merkezi konumuna ve Bauer'in (1996:39-77) ortak kader inancının önemine ilişkin açıklamalarına paralellik gösterdiği görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet olarak gelişiminde izlediği merkezi, ulusal politikalar ve geçmiş yıllarda teröre karşı yürütülen yoğun mücadele sırasında yaşanan olumsuz olayları deneyimleyen Kürtler arasında öfke ve kızgınlık gibi duygular ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu durumun, Kürt kimliğinin zaman içinde siyasallaşmasına zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Ancak Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına ve meşrulaştırılmasına ilişkin anlatımlarda sadece devletin

yürüttüğü ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi uygulamaların olumsuz etkilerini göz önünde bulundurmanın eksik bir tavır olacağı açıktır. Bu süreçte, Kürt milliyetçi hareketinin bağımsız bir Kürt devleti hayali uyarınca tasarlanan seküler Kürt kimliğine dönük olarak atıkları adımları da dikkate almak gerekir. Etnik olarak politize olan Kürt hareketinin, siyasi ve kültürel açıdan Türk kimliği ile arasında sınır oluşturmaya çalışmasının toplumsal bütünlüğün korunması adına hâkim siyasi iradedden tepki göreceği açık bir gerçektir. Bu bağlamda Kürt hareketinin karşılaştığı bu tepkinin, Kürt kimliğine dönük baskı ve asimilasyon temelli politikalar olarak yorumlanması gerçekçi bir tutum değildir. Bu durum, Kürt milliyetçiliğinin bir propaganda aracı haline getirilmesiyle açıklanabilmektedir. Bu propagandanın hedefinde olan Kürtlerde öfke, kızgınlık, haksızlık, karşılıklılık gibi duyguların tetiklenerek etnik bilincin geliştirilmesi Kürt milliyetçi hareketi tarafından ortaya konan söylem ve eylemlere meşru bir zemin sağlama hazırlığı olarak görmek mümkündür. Konuya ilişkin olarak diğer bir katılımcı da şunları ifade etmiştir;

“Kürt halkı dünya halkları içinde belki de en barışsever olanıdır. Yaşadıkları yerlerde diğer halklarla hep barış içinde yaşamışlardır. Bu gün yaşananlar ise Türkiye Cumhuriyeti’nin yanlış politikalarının bir sonucudur. Kürtlere seçenek bırakmayan baskı, inkâr ve asimile politikalarının bir sonucudur. Eğer devlet her hakkını arayan her kürdü terörist sayarsa, topla tüfekte üstüne gelirse Kürtlerin de bir dayanma sınırı vardır. Savaşmak Kürtlerin bir önceliği değildir ama buna mecbur bırakılmışlardır. Bu noktada Kürtler bir halk olarak daha bilinçlenmişlerdir. Kürtler şu an Türkiye’nin her yerinde yaşıyorlar. Yani şimdi bu savaşta Kürtler Türkiye’yi mi istiyor? Hayır, kendi topraklarında onurlu bir yaşam istiyorlar sadece. Burada bir sorun var mı? Kürtler de Milliyetçilik diye bir şey söz konusu değil. Zorlamayı yapan ırkçılık yapan Kürtler değildir. Kendini korumak eğer milliyetçilik ise ancak o zaman Kürtler milliyetçidir.”(Görüşmeci 17, Kadın, yaş 39, Öğretmen).

Katılımcı burada Kürtlerin barışsever bir halk olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda saldırganlık, şiddet ve baskı içeren ırkçı bir tutum olarak tanımladığı milliyetçiliğin Kürt kimliğinin temel değerleri içinde yer almadığını ifade etmiştir. Ancak katılımcı günümüzde Kürtlerin bir çatışma hali içinde bulunduğunu, bunun devletin Kürtlere karşı yürüttüğü baskı ve asimilasyon temelli politikalarla bir tepki olarak meşru müdafaa hakkı çerçevesinde geliştiğini iddia etmiştir. Katılımcının bir beka sorunu olarak tanımladığı bu tepkisel savaş ve direniş halini Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkmasının temel sebebi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Kürt milliyetçiliğinin içinde bulunduğu çatışma halinin meşru müdafaa hakkı kapsamında temellendirilmesinin Kürt milliyetçiliğinin demokratik bir hak çerçevesinde meşrulaştırılması olarak yorumlanabilmektedir. Ancak, katılımcının Kürtleri, yaşam alanları ve tarihsel, kültürel özellikleri itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti içinde yaşayan diğer halklardan bağımsız olarak ele alması dikkat çekici bir noktadır. Bu temelde görüşmecinin Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgede otonom bir yaşam sürme isteğini dile getirmesi, etnik milliyetçiliğe dayalı bir anlayışın Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında mevcut olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu temelde devletin doğrudan Kürtlerle bir savaşı olmadığı halde çatışmanın devlet ve Kürtler düzeyde ortaya konması çarpıcıdır. Devletin PKK ile savaşını Kürtlerle savaş olarak nitelendirilmesi ve Kürtlerin savaşmak zorunda kaldığına dair yapılan açıklamalar katılımcının zihin kodlarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu düşünce biçimi Kürt milliyetçiliğinin etnik temelde siyasallaştığına ve “meşru müdafaa” halinin ötesinde, örtük olarak, ayrılıkçı, siyasi amaçlarının olduğu düşüncesine işaret etmektedir.

Aşağıdaki anlatımda ise Kürt milliyetçiliği, dünya ölçeğinde milletlerin sahip oldukları haklar çerçevesinde somutlaştırılmaktadır.

“Milliyetçilik bir hak talebidir. Herkes ne kadar milliyetçi ise Kürtler de o kadar milliyetçidir ve olmalıdır. Ancak bu şekilde var olabilirler. Halk olma bilincinin siyasal eyleme dönüşmüş bir biçimidir milliyetçilik. Yani Kürt kimliğini özgür kılmak için gerekli pratiklerin somut halidir. Bu bilincin her Kürt’te olması gerekir. Irkçılıktan bahsetmiyorum. Eğer Kürtler ırkçı olsaydı bu gün Türklerle bir arada yaşamamız söz konusu olmazdı.”(Görüşmeci 14, Erkek, yaş 31, Belediye İşçisi)

Çalışma kapsamında soruları yanıtlayan katılımcıların büyük bir çoğunluğu Kürt milliyetçiliğini tanımlarken; etnik köken, soy ve vatanseverlik, tepkisellik ve meşru müdafaa gibi kavramları kullanmayı tercih ettikleri görülmüştür. Ancak burada Kürt milliyetçiliği bir zihin devrimi ile millet olma bilincine erişilerek ortaya çıkan siyasi bir tutum olarak tanımlanmıştır. Bu gün farklı coğrafyalarda yaşayan ve burada tanımlanan zihniyet devrimi sonrasında millet bilincine erişebilecek Kürtlerin sayısı göz önüne alındığında bu söylemle Kürt milliyetçiliğinin sınırlarının ulusal sınırları aştığı dikkat çekmektedir. Anlatımda dikkat çeken diğer bir nokta ise, Kürtlerin Türklerle bir arada yaşama isteğine dair yapılan vurgudur. Bu açıklama temelinde Kürt milliyetçiliğini savunan gruplar arasında Kürt milliyetçiliğinin hak taleplerinin ötesine geçerek ayrılıkçı, siyasi eyleme dönüşmesi hususunda homojen bir anlayışın olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda anlatımda dile getirilmiş olan Kürtlerin halen Türklerle bir arada yaşayabilme isteklerine dair söylem; Kürt milliyetçiliği içinde ırkçı ve tekçi milliyetçilik anlayışlarına karşı farklılıkların bir arada yaşayabileceği alternatif sistemlerin tartışmaya açık olduğu çağrışımını beraberinde getirmektedir. Katılımcının anlatımında örtük olarak yer verilen bu anlayış temelinde Kürt milliyetçiliğinin, Kürt kimliğini koruyan bir konuma taşıdığını söylemek mümkündür. Ancak, anlatımda özgür yaşam ve var olma iradesinden kaynaklanan barışçıl bir tutum olarak tanımlanan Kürt milliyetçiliği, Kürt milliyetçisi tavrı ağır basan Kürt grupların ve Kürt milliyetçisi olan medya kanallarının söylem ve eylem pratikleriyle uyumlu değildir. Beşikçi’nin Kürt milliyetçiliğine ilişkin olarak ifade ettiği “...Dünyadaki ulusal kurtuluş hareketlerine baktığımızda... Cezayir’deki mücadelede Cezayirli bir hiçbir zaman Fransa’yı demokratikleştireceğiz dediler mi? Kendi ülkelerini kurtarmanın yolunu aradılar. Bu nedenle Kürtler kendini yönetme hakkına sahip olmalıydılar. Bunun için her yol denenmelidir.” (Beşikçi, 2014). Aynı şekilde, Kürt basınında yer alan başka bir yazıda yer alan; “...Kürtler Tarihi bir millettir Kürt milleti. Bağımsızlık oldu mu, Kürt milletinin acele etmesi gerekiyor. İradesini ortaya koyması gerekiyor. Bir araya gelip birliktelik sağlamalıdır. Kürt düşmanları çoktur. Bu dönemde özellikle referandum konusu belli olunca Kürdistan düşmanları belli oldu. Kendilerini gösterdiler. Kürt milleti bu” (Kürdistan24.net, 2017), gibi örnekler üzerinden görüleceği üzere Kürt milliyetçiliğine yüklenmiş olan ayrılıkçı, bölücü ve savaşçı nitelikler ideolojik bilinci yüksek birey ve grupların çoğunda görülmektedir. Bu bağlamda milli bilinci yüksek Kürtlerin bakış açısının yansıdığı görüş ve yazılarda, Kürt milliyetçiliğinin etnik farklılıklar temelinde ayrıştırıcı, çatışmacı, savaşçı ve siyasal bağımsızlık anlamında hedefe ulaşmak için her türlü yola başvurabilecek stratejik bir anlayış içerdiği görülmektedir. Bu stratejinin bir parçası olarak, Kürt milliyetçiliğini savunanların siyasi hedeflerine ulaşmak için her türlü eylem, pratik ve düşüncüyü kendi tasarladıkları veya çarpıttıkları kavramlarla

meşrulaştırarak Kürt milliyetçiliğinin gelişimi için hareket alanı oluşturmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Konu kapsamında görüşmecilerin Kürt milliyetçiliğini tanımlamak için yapmış oldukları açıklamalardan bir başkasına aşağıda yer verilmiştir. Görüşmeci Kürt milliyetçiliğini, Türk milliyetçiliğinin sahip olduğu hak ve imkânlar çerçevesinde karşılaştırmalı olarak açıklamıştır. Bu temelde Kürt milliyetçiliğinin çerçevesinin diğer milliyetçiliklerin sahip olduğu özgürlük, hak ve imkânlara ulaşma çabası olarak çizildiği ve bunun da görüşmeci tarafından ırkçılıktan uzak bir hak mücadelesi olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

“Yurtsever olmak sadece Türklere özgü bir özellik değildir. Her halk yaşadığı toprağı sever. Lazlar, Çerkezler ve Kürtler de yurtseverdir. Ama yurtseverlik ve ırkçılık birbirinden farklıdır. Eğer herkes kafatasçılık yapmaya başlarsa her yerde savaş çıkar. Bu gün Kürt halkının yaşadığı haksızlıklar bu tip anlayıştan kaynaklanmaktadır. Türklerin ırkçı tutumları Kürtleri yok sayan bakış açıları bu sorunları üretmiştir. Ne mutlu Türküm diyene, Ya sev ya terk et bunlar düşmanca bir tutumdur. Kürtler binlerce yıldır bu topraklarda yaşıyor sen terk et derse ne olacak? İşte bunun aşılması için bu topraklara adalet gelmelidir. Kürtlerin demokratik hak talepleri karşılanmalıdır. Eşit ve adil yaşam koşulları sağlanmalıdır. Çünkü önceden de söyledim Kürtler ırkçı faşist değillerdir, barış istiyor savaş değil.”(Görüşmeci 46, Erkek, yaş 40, HDP Üyesi, İş İnsanı)

Görüşmeci, insanların yaşadıkları yere güçlü aidiyet duygularıyla bağlanmasını doğal bir durum olarak kabul etmekte ve bu temel değerlere yönelik her hangi bir saldırganlığın çatışma nedeni olacağını ifade etmektedir. Bu temelde, günümüzde Türkiye’de yaşanan çatışmaların Kürtlerin hak ve özgürlüklerine yönelik engelleme ve saldırılardan kaynaklandığı iddia edilmiştir. Görüşmeci, çatışmanın barışçıl bir çözüme kavuşması için Kürtlerin siyasi, ekonomik ve kültürel alanda ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak demokratik düzenlemelerin yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Bu tanımlama Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürt milliyetçiliğine anayasal düzlemde meşruiyet kazandırılmasına ilişkin görüşlerini yansıtmaları açısından önemlidir. Görüşmecinin sınırları çizilmiş bir yaşam alanı üzerinde kendi çıkarlarına uygun siyasi, ekonomik ve kültürel haklar talep etmesi ve bu talepler doğrultusunda mücadele edilmesini meşru bir hak sayması nedeniyle, PKK’nın şiddet ve terör eylemleri de düşünüldüğünde, Kürt milliyetçi hareketinin barışçıl nitelikte bir hareket olduğunu söylemek kolay değildir.

Sonuç olarak, çalışma kapsamında görüşlerine başvurulmuş ve kendilerini Kürt milliyetçisi olarak kabul eden katılımcıların Kürt milliyetçiliğine ilişkin algıları dikkate alındığında öncelikli olarak Kürt milliyetçiliğini, milliyetçilikle tanımlamak istemedikleri, daha çok yurtseverlik olarak tanımlama eğiliminde oldukları görülmektedir. Kürt milliyetçiliğine dair mücadelenin milliyetçilik olarak kabul edilmesi durumunda ise bunun faşizan, ırkçı ve mutlakçı bir tavır olmadığı; başkalarını yok saymadığı vurgulanmaktadır. Bu temelde Kürt milliyetçiliğinin bir demokratik bir hak talebi olarak şekillendiği, engellenen, gasp edilen hakların geri alınmasına dönük olarak sürdürülen mücadeleden kaynaklanan tepkisel bir tavır olduğunu belirtilmektedir. Bu bağlamda örneklem grubu içinde yer alan görüşmeciler içinde sol argümanlarla meseleye yaklaşanların “Kürt milliyetçiliği” tanımlamasından uzak durma eğiliminde oldukları sol ideolojiden uzak olanların ise Kürtlerin hak taleplerini milliyetçi bir talep olarak belirtmekten kaçınmadıkları görülmektedir. Kürt milliyetçiliğinin açıklanmasına ilişkin olarak ortaya konan tavırlardaki bu farklılık, Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında Kürt milliyetçiliğinin kapsamı ve tanımı noktasında siyasi ve ideolojik olarak homojen olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

4.3. Kürt Milliyetçiliğinin Gelişimine Etki Eden Faktörler

Dünyada farklı etnik gruplar içinde gelişen milliyetçi akımlar incelendiğinde herbirinin kendi özgün koşulları dâhilinde farklı bir gelişim çizgisi izlediği görülmektedir. bu bağlamda Kürt milliyetçiliğinin de gelişiminde kendine özgü dinamiklerin olduğunu söylemek yanlış olmaz.

4.3.1. Modernleşme Dinamikleri ve Kürt Milliyetçiliği

Sosyolojik anlamda modernleşme dinamikleri bir araştırma konusu yapıldığında temel olarak ekonomik alandan başlamak üzere iletişimin gelişimi, okuma yazma oranlarının artması, teknolojik imkânlardan yararlanma oranlarının artması, kentleşme süreci, sekülerleşme, örgütlü yaşam, aktif siyasi kimlik bilinci ve demokratik yaşamın yaygınlaşması gibi bir dizi unsurun bir arada incelenmesi söz konusu olmaktadır. Günümüz toplumlarının değişimleri ve gelişimleri üzerinde önemli etkileri olan modernleşme dinamiklerinin temelini Avrupa’da ortaya çıkan ve dünyaya yayılan olgusal değişimlerin şekillendirdiği yeni insan ve medeniyet anlayışına dayandığını ifade etmek yanlış olmaz (Baran, 2013:70). Giddens’e göre modernleşme süreci, kapitalist ekonomik sistemin gelişimi ile başlamaktadır (Giddens ve Pierson, 2001: 85). Bu süreç Wagner’in ifade ettiği biçimiyle “özgürlük” ve “özerkleşme” düşüncesiyle biçimlenen örgütlü yaşam üzerinde şekillenmektedir (Wagner, 2005:14). Bu noktada kentleşme, örgütlü yaşam, gelişen iletişim olanakları, siyasi bilincin gelişmesi, artan okuryazarlık ve değişen ekonomik etkinlikler gibi değişkenler modernleşme paradigmasının öne çıkan unsurları olarak dikkat çekmektedir (Lerner, 1964:46). İnsanlık tarihinde benzeri görülmemiş olan bu kapsamlı değişme sürecine geniş kapsamlı toplumsal değişme ve toplumsal hareketliliğin de eşlik ettiğini belirtmek yerinde olacaktır (Eisenstadt, 1996:22). Modernleşme aynı zamanda artan kentleşme; dinin toplumsal hayattaki etkisinin azalması; düşünce ve eylemlerin sekülerleşmesi; demokratik ilkelerin siyasi ve toplumsal alanda güç kazanması, toplumsal farklılıkların azalması; bireyciliğin gelişimi ve ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel pek çok değişmeyi de içermektedir (Loo ve Reijen, 2006:15).

Genel olarak bakıldığında modernleşme sürecinin dört boyutu olduğu görülmektedir: Siyasi katılımın gelişimine olanak veren partiler, parlamentolar gibi kurumları kapsayan siyasal modernleşme; ulusalcı ideolojilere aidiyeti güçlendiren seküler bir temelde inşa edilen kültürel modernleşme; değişen ve gelişen ekonomik etkinlikler temelinde ortaya çıkan yeni işbölümü, yönetim teknikleri, teknolojinin ilerlemesi ve yeni ticari etkinlikleri kapsayan ekonomik modernleşme, okuma yazma oranlarının artışı, hızlı kentleşme süreci ve giderek geleneksel yaşam tarzının gerilemesi ile kendini gösteren toplumsal modernleşme. Burada söz konusu olan değişimler, toplumsal yapı içinde ortaya çıkan yapısal farklılaşmaya işaret eden değişimlerdir (Altun, 2011:12). Bu nedenle moderniteyi ve onun dinamiklerini yeni bir tarihsel durum ve bu duruma eşlik olumlu ve olumsuz estetik, felsefi ve ideolojik de olabilecek bir tepkiler bütünü olarak ifade edebiliriz (Jameson, 2004:95).

Modernleşmenin toplumsal değişim ve gelişim üzerindeki etkilerinin açıklanmasına yönelik önemli çalışmaları olan bir diğer isim ise Levy’dir. Levy’e göre modernleşme; “cansız güç kaynaklarının ve çabanın etkisini çoğaltacak aletlerin kullanılması” (Black, 1986:163) olarak kabul edilmekte değişim maddi kaynaklar üzerindeki hâkimiyet ve teknoloji kullanımının yoğunluğu olarak açıklanmaktadır. Bu bağlamda modern ve modern olmayan toplumlar arasında bir ayrıma

gidilmekte bunlar arasında bir takım ölçütler belirlenmektedir. Bu kapsamda modern toplumlarda yüksek uzmanlaşma, kapitalist piyasa ilişkilerinin yoğun olması, kurumsallaşma ve örgütlü yaşam ve bürokratik yaşam ön plandayken, modern olmayan toplumlarda ise düşük uzmanlaşma, geleneksel düşün yapısı; çıkarıcılık; basit pazarlama etkinlikleri ve (nepotizm) söz konusu olduğu iddia edilmektedir (Cırhinlioğlu, 1999:53-54).

Modernleşme kuramının önemli temsilcilerinden biri olan Lerner ise modernleşmeyi evrensel bir süreç olarak tanımlamakta ve modernleşmenin bileşenlerini kentleşme, okuryazarlığın artması, kitle iletişimin gelişmesi, gelişen ekonomik katılım ve artan siyasi etkinlikler olarak açıklamaktadır (Lerner, 1964:46). Lerner'e göre modernleşme, toplumların kurumsal olarak gelişmesi kadar bireylerin kişilik sistemlerinde meydana gelen değişimleri de kapsamaktadır. Lerner, toplumların modernleşme sürecince, okuma yazma oranı, kentleşme biçimi, medya ile ilişkiler, kişi başına düşen gelirin artışı, siyasi katılım ve empati geliştirebilme gibi özellikleri temel alarak geleneksel geçiş aşamasında ve modern olmak üzere üç düzey belirlemiştir. Burada Lerner'ı diğer modern kuramcılardan ayıran en önemli özelliği modern ve modern olmayan toplumlar kategorisine modernleşen toplumlar kategorisini eklemiş olmasıdır (Lerner, 1964:71).

Modernleşme kuramına çok önemli katkılar sağlamış yazarlardan biri de Eisenstadt'tır. Onun yaklaşımında toplumlar; kurumlar ve bireylerin yapısal pozisyonları üzerinde şekillenen yapısal işlevselci bir perspektif içinde değerlendirilmektedir. Eisenstadt, modernleşmenin temel dinamiklerini toplumsal hareketlilik ve yapısal farklılaşma olarak açıklamaktadır. Aynı zamanda Eisenstadt, modernleşmenin belli başlı özelliklerini olarak; uzmanlaşmış toplumsal örgütlenme, ulusal kimliklerin gelişmesi, siyasi örgütlerin güçlenmesi, bürokratik yapının güçlenmesi, endüstriyel sistemlerin gelişmesi, yeni pazarların ve dağıtım mekanizmalarının ortaya çıkması, geleneksel değerlerin yerine ideolojilerin kurumların meşruluğunu sağlamada temel dayanak noktası haline gelmesi, sekülerleşme, okuryazarlığın artması ve kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanması olarak açıklamaktadır (Eisenstadt 2007:15-17).

Modernleşme süreci ile birlikte toplumsal organizasyonların yapısında köklü değişimlere neden olan gelişmeler, sosyal ilişki sistemlerini de etkileyerek geleneksel anlamların ve buna atfedilen inşa edilmiş olan kimlik tasarımlarının değişmesine neden olmuştur. Gelenekselden kopuşa, yeniye ve ileriye yönelme anlayışına her türlü eylemin merkezine insan aklının konulmasına dayanan modernizmde insanın tanımlanması yine araçsal akıl üzerinden ve rasyonel gerekçelerle olmaktadır. Bu bağlamda insan karar alma mekanizmalarını özgür ve rasyonel olarak işletebilen akılcı birimler olarak kabul edilmektedir. Bu anlayış, geleneksel aidiyetlere dayalı olarak inşa edilmiş olan benlik anlayışının ve kimlik aidiyetlerinin yıkılarak yerlerine bireysel, rasyonel, akılcı, çoklu, değişken kimlik ve benlik anlayışına dayanan “dünya insanı” modelinin gelişmesine olanak vermiştir (Elias, 2002:75). Dünya insanı tasarımının merkezine alan toplumsal sistemler, yasa temelli yönetim anlayışı, hukuk ve yurttaşlık merkezli siyasi organizasyonlar ve vatandaşlık merkezli üst kimlik sistemleri ile tanımlanan yeni aidiyetlerle desteklenmiştir (Dalbay ve Avcı, 2018:18). Bu süreçte din, dil, kültür, toprak ve devlet tanımları rasyonel bir bütün oluşturacak şekilde bir araya getirilmiştir. Ulus devlet şemsiyesi altında bu yeni bütün, varlığını ve meşruluğunu homojen ve türdeş toplum anlayışı üzerine inşa etmiştir (Erözden, 1997:28). Ortak kültür, ortak dil, ortak mekân, ortak geçmiş ve gelecek anlayışıyla temellendirilen, farkındalıkla şekillendirilen ulusal bilinç modern dönemde ortaya çıkan yeni siyasi oluşumların temelini teşkil etmiştir. Ancak, ulusal bilinçlerin inşasında kullanılan gruplara “ortaklık”, “benzerlik” atfedilmek

için kullanılan argümanlar ulusal bilinçlerin yanında milliyetçi akımların gelişimini destekleyen aidiyet duygularının da gelişmesine neden olmuştur. Milliyetçilik, bu anlamda modern dönemin kimlik inşasında rol alan güçlü bir anlam kaynağı olarak etkisini zaman içinde arttırmıştır (Özkiraz, 2007:74). Milliyetçi duyguların ulus devlet organizasyonun yönetimini elinde bulunduran hâkim grubun kimlik tasarımına sızması, hâkim etnik gruba mensup olmayan alt kültürlerin “vatandaş” üst kimliğiyle ile topluma bağlamalarında bir takım sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumun çekirdek etnisite etrafında inşa edilerek diğer kimliklerin homojenlik adına görmezlikten gelinmesi ya da baskı altına alınması toplumda gizli veya açık kimlik sorunları yaratarak toplumsal çatışmalara zemin hazırlamıştır (Castells, 2006:421). Aklın araçsallaşmasıyla modern dönemin siyasi aktörleri olan ulus devletlere meşruluk sağlamak için tasarlanan “vatandaşlık” gibi bazı üst kimlik kurguları toplumsal farklılıkları üst kimlik aidiyetleri çerçevesinde eritmek istemişlerdir. Ancak bu kimlik tasarımının toplumla yayılması ve benimsenmesi sürecinde bu kriterlere uymayan ya da bunları kabul etmeyenler “yabancı”, “öteki” ya da “hakkında karar verilmeyenler” olarak işaretlenerek kamusal alandan dışlanmıştır. Bu durum toplumsal sistem içinde “biz” ve “öteki” kategorizasyonlarını oluşturarak, ötekinin topluma uyumunun sağlanması adına çeşitli asimilasyon temelli politikalarının gelişmesine neden olmuştur (Bauman, 2003:56). Bu temelde farklı olanın toplum içinde eritilmesi, izole edilmesi veya gerekiyorsa yok edilmesine dönük olarak egemen etnik grup tarafından üretilen politikaların modern ırkçılığın kaynağı olduğu söylenebilir (Bauman, 1997:126).

Modernitenin kendi ürettiği standartlara uymayan veya kendine benzemeyenle mücadelesi sadece ulusal sınırlar içinde değil aynı zamanda küresel ölçekte sürdürülen bir mücadeledir. Bu mücadele “modern” olanın aklın ve mantığın ürünü olduğu kabulüne dayalı olarak evrensel bir değer taşıdığı iddiasıyla yürütülmektedir. Akılla ve mantığa uygun olamayan her türlü yapı, organizasyon kendi iyilikleri için, modern olana benzetilmelidir, bu modern mantık sistematğinde evrensel bir gereklilik olarak yorumlanmaktadır (Yumul, 2003:19). Bu amacın gerçekleştirilmesine dönük olarak rasyonel ve akılcı şekilde hazırlanan “uyum paketleri” nin toplumlara aktarılması, yeni değerleri içselleştirmesi beklenen bireylerin kimlik tasarımlarında ve kültürel aktarım süreçlerinde pratik sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Etnik kimlikler bu sürece tepki olarak güçlenmiş, sınırları belirginleşmiştir.

Modern dönemde iletişim araçları ve kurumsal eğitim kurumları kimliklerin inşası, düzenlenmesi ve koordinasyonu sürecine etki eden güçlü araçlar olarak ön plana çıkmıştır. Modern ideolojilerin, düşünce ve inanç sistemlerinin geniş kitlelere herhangi bir kısıtlama olmaksızın aktarılmasında, bilinçlerin şekillendirilmesinde, ortak tutumların geliştirilmesinde, ortak dilin yaygınlaştırılmasında ve kurumsal eğitimin desteklenmesinde gelişen iletişim olanakları son derece kullanışlı araçlar olmuşlardır (Durgun, 2005:112). Teknolojinin yoğun bir şekilde toplumda kullanılmasıyla beraber devlet-vatandaş arasındaki mesafe azalmış, merkezi politikalar daha hızlı ve etkin şekilde uygulama olanağı bulmuştur (Tekin, 2002:115).

Teknolojinin modern toplumlarda geniş bir uygulama alanı bulmasıyla bilgi ve bilgiye erişim olanaklarının artması, bireylere ulaşan enformasyonun içeriğinde büyük artışa neden olarak kimliklerin inşasında yeni referansların gelişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda herhangi bir engelleme olmadan etkileşim imkânı bulan ve farklı bilgi kaynaklarına erişebilen bireyler, buralardan edindikleri verileri yorumlayarak yeni kimliksel aidiyetler inşa etmişlerdir. Ancak Batı orjinli, seküler temelde inşa edilmiş ideolojik kurgularla örülü dönüştürücü enformasyonun hızlı ve

kontROLSÜZ şekilde tüm dünya kültürlerine akın ederek geleneksel kimlik yapılarını dejenere etmesi karşısında bir refleks olarak muhafazakâr kimlik yapıları da güçlenmeye başlamış, daha koruyucu bir özellik kazanmıştır (Çiydem ve Aktaş, 2014:5).

Modern dönemde kimlik inşasına etki eden diğer bir dinamik ise kentleşmedir. Teknolojik ve endüstriyel devrimle birlikte cazibe merkezleri haline gelen kentler, artan nüfusları, farklılaşan etkileşim şekilleri, değişen üretim ve tüketim biçimleriyle yeni yaşam biçimlerinin gelişmesine olanak vermiştir. Toplumda artan uzmanlaşma, gelişen işbölümü ve karmaşıklaşan örgütlü yaşam çoklu kimliklerin mevcudiyetini zorunlu kılmıştır. Kentsel alanlarda ortak çıkarlar doğrultusunda bir araya gelen bireyler, yasalar çerçevesinde çeşitli örgütler kurarak sivil toplum örgütleri, partiler gibi farklı aidiyetlere bağlı alternatif kollektif kimliklerin oluşmasını sağlamıştır (Mardin, 1983:1918-1923). Ancak bu süreçte ortaya çıkan alternatif yapıların tamamı modern zamanla uyumlu oluşumlar olmadığına ifade edilmesi gerekir. Çünkü modern ideolojiler ve politikalar parçaladığı geleneksel kimlik yapılarının yerine yenisini koymakta çok başarılı olamamıştır. Aynı zamanda modern kimliklerin köksüzlüğü, kentsel yaşam içinde ekonomik ve kültürel olarak güçsüzleşen birey için ayrı bir sorun olmuştur. Bu süreçte içinde bulundukları zamana ve mekâna yabancılaşan bireyler, modernleşmenin tamamen tasfiye etmeye çalıştığı dini kimliklere veya toplumun bütünlüğü için bir problem olarak görülen etnik kimliklere bir can simidi olarak tutunarak onları güçlendirmiştir.

Modernleşmeye kimlik inşası açısından bakıldığında pozitivist düşünce sisteminin etkin olduğu, bireyselliğin ve özgürlüğün yaşam felsefesi olarak toplumsal kabul edildiği, uzmanlaşma ve işbölümü çerçevesinde çoklu kimliklerin ortaya çıktığı bir dönem olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu dönemin diğer belirgin özelliği ise çoklu kimliklerin “ötekini” yaratması, kalıcı değerlerin üretilmemesi, eski kimliklere temel teşkil eden değerlerin yıkıldığı ancak yerine yenilerinin konulamaması, köksüzlük ve aidiyet sorunlarının baş göstermesi, yabancılaşmanın ortaya çıkması, etnik ve milliyetçi kimliklerin yeniden yükselişe geçmesi olarak ifade edilebilmektedir (Kellner, 2001:195-196).

Modernitenin temel felsefesi, “insanların kendi iradelerine dayanarak özgürlüklerinin önündeki her türlü engeli aşma kararlılığı ve kişisel özgürlükle insanın birbirini kısıtlamadan, farklılıkların zenginleştirdiği bir dünya yaratma hayaliydi” (Kahraman, 2004:1). Bu bağlamda modernlik fikrinin rasyonel özerklik ve egemenlik fikrini merkeze alan bir düşün biçimi olduğu söylemek mümkündür. Bu bağlamda modern özerklik ve egemenlik fikrinin siyasi oluşumları desteklemesi noktasında modern bireyin gelişme yönünde motive edecek ve iktidarın meşruiyetini sağlayacak en güçlü ideolojinin milliyetçilik olduğu ileri sürmek mümkündür (Meadwell, 1999: 19-51).

Modern bir fenomen olan milliyetçilik, ulus devletlerle birlikte ortaya çıkan tarihsel ve toplumsal bir gerçekliktir. Bu bakımdan modernleşmeyle ilişkili olan her türlü değişimin ve gelişimin milliyetçilikle de ilişkisi olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Modernleşme dinamikleri kapsamında milliyetçiliği etkileyen unsurların toplumsal değişme, endüstrileşme, kentleşme, sekülerleşme, okuryazarlığın artması, milli kimliklerin gelişmesi, artan örgütlü yaşam olarak tanımlamak mümkündür. Bu yaklaşıma dayanarak, modernistlerin, milletlerin modernite süreciyle bağlantılı bir toplumsal inşa süreci olduğu şeklindeki düşüncelerini, milletleri toplumsal bir “kategori” olarak kabul düşüncelerle birleştirmek mümkündür. Bu temelde milliyetçi düşüncelerin gelişiminin yapısını doğru anlayabilmek için milliyetçi ideolojiler kadar modernleşme

dinamiklerinin milliyetçiliğin gelişimi üzerindeki etkilerini iyi anlamak gerekir. Benzer şekilde Kürt milliyetçiliğinin gelişiminin izlenmesinde modernleşme dinamiklerinin etkisinin anlaşılması önemli bir husustur.

Kürt milliyetçiliği, geç milliyetçilikler kapsamında değerlendirilmesi mümkün olan bir milliyetçilik türüdür. Kürt modernleşmesi kapsamında Kürt milliyetçiliğinin gelişimine bakıldığında 1970'lerin sonu ile birlikte ulusal temelli politikalara, feodal sisteme, prekapitalist unsurlara, topraktaki mülkiyeti elinde bulunduranlara bir tepki olarak doğduğu ve geliştiği söylenebilir. Modernitenin özgül karakteri; akıl, sanayi ve aydınlanmacılığa dayanmaktadır. Kürt milliyetçiliğinin gelişimini de bu tanımlamanın dışında tutmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu kapsamda modernleşme sürecinde ortaya çıkan düşünsel ve ekonomik değişimler Kürt milliyetçiliğinin gelişimi üzerinde etkili olmuştur. Bunun yanında modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan güçlü merkezi siyasi otoritenin nüfusun homojenijasyonu temelinde uyguladığı politikaların farklı etnik gruplar üzerinde yarattığı tepkilerde göz önünde bulundurulmalıdır. Modernleşmeyle birlikte şehirlileşen Kürt nüfusun sayısının artması, Kürtler arasında artan okuryazarlık oranları ve gelişen örgütlü yaşam temelinde artan siyasi bilinçte modernleşmenin Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden unsurlardır.

Milliyetçilik, laiklik, sanayileşme, ulus devletlerin inşası gibi modernleşme ile ortaya çıkan modern bir kavramdır. Modernite öncesinde belirli bir coğrafyada bir arada yaşayan farklı kimlikler, farklı kültürel birimler olarak kabul edilip ona göre sınıflandırılırken, modernite ile birlikte bu gruplar siyasal bir çehre kazanmıştır. Bu süreçte toplumsal kültür, farklı gruplar içinde topluma egemen olan grubun kültürü kabul görmüş ve toplumlar bu temelde homojenize edilmeye çalışılmıştır. Bu temel kabul üzerinden uygulamaya konulan ulusal politikalar siyasi, ekonomik, kültürel açıdan toplum içinde yer alan farklı kültürlerin bir biri ile hâkim etnik grubun kültürü üzerinden bütünleşmesini hedeflemiş ancak, buna uyum sağlayamayan/sağlamayan etnik gruplar için ötekileşmenin ve dışlamanın da bir aracı haline gelmiştir (Gellner, 1994:43-44). Bu temelde modernizmin ürettiği kusursuz türdeşlik anlayışına karşı alt kültürler içinde ortaya çıkabilecek tepkiler zamanla içinde yaşanılan ulus devlete yönelerek toplumsal yapı içinde bir çatışmanın doğmasına neden olabilmektedir.

Milliyetçiliği modern zamanlara ait bir kavram olarak kabul ettiğimizde Kürt milliyetçiliğinin gelişimini de modernleşme tarihi içinde aramamız gerekmektedir. Kürt milliyetçiliğinin tarihine baktığımızda modern anlamda ilk milliyetçi düşüncelerin II. Abdülhamit zamanında kurulan Hamidiye Alaylarına kadar uzandığı görülmektedir. Kürt toplumu içinden seçilen ve Kürt toplumunun önde gelen aşiretlerinin çocukları, şeyh, seyda, mir veya beylerden oluşan sınırlı sayıda Kürt bireyinin Batı tarzı eğitim veren askeri okullarda eğitilmesi ile Kürtler "milliyetçilik" kavramı ile tanışmıştır. Bu durum yüksek nitelikli eğitim gören Kürtler arasında etnik bir uyanışın yaşanmasına neden olmuştur. Ancak bir avuç Kürt aydınının liderliğinde başlayan Kürt milliyetçi uyanışı I. Dünya Savaşının çıkması ile kesintiye uğramış, Kürtlerin modernleşme rüzgârını arkasına alarak devletleşme, ulusal birlik kurma hayalleri uzun bir süre rafa kalkmıştır.

Kürt Milliyetçiliği genel olarak Türk modern ulus devlet inşa süreci içinde büyük oranda ona bir tepki olarak gelişmiştir. Bir anlamda Türk modernleşmesine yani Türkiye'nin ulus devlet olarak şekillenmesinde uygulanan politikalara, yaşanan ekonomik, sosyal, kültürel dönüşümlere Kürtlerin hareketinin verdiği tepkiler Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkmasının temel sebeplerinden biridir. Bu tepkiler dâhilinde ortaya çıkan Kürt isyanları ve bunların bastırılması sırasında yaşanan

olumsuzlukların ortaya çıkardığı derin travmaların kollektif hafızada bıraktığı izler, terör, kırdan şehirlere doğru yaşanan zorunlu veya gönüllü göç hareketleri Kürt milliyetçiliğini şekillendiren modern etkiler kapsamında değerlendirilebilir. Ancak Kürt milliyetçiliğinin etnik farkındalığın ötesine geçerek siyasi mücadele alanı haline gelmesinin kökleri modernist gelişimin önemli bir sacayağını oluşturan kentleşme sürecinde gizlidir. Bu süreçte Kürt nüfusunun kitlesel bir şekilde şehirlere doğru akması buralarda sadece demografik yapıyı değil aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel yapıyı da değiştirmiştir. Bu durum kentsel alanlarda bir biri ile fiziksel olarak yaklaşan Kürtler ve Türkler arasında öncelikli olarak etkin bir iletişim ortamının doğmasını sağlamıştır. Bunun yanında Kürtlerin daha önce devletle karşılaşmaları üzerinden edindikleri olumsuz deneyimler, Türklerle karşılaştıklarında gördükleri baskı, dışlama, ötekileştirme gibi tutumlarla pekişmiştir. Bu duygu yoğunluğu, içinde bulundukları kötü yaşam koşulları nedeniyle içlerinde öfke biriktiren ve bundan çoğunlukla devleti sorumlu tutan Kürtlerin hissettikleri olumsuz duyguları Türklere de genellemesine yol açmıştır. Bu süreçte zor şartlar altında yaşayan, kader ortaklığı yapan Kürtler, bu ortak duygular üzerinden bilişsel bir yakınlaşma yaşamışlardır. Kürtler arasında gelişen bilişsel ve duygusal yakınlaşma, Kürt bireylerin etnik kimliklerine dönük farkındalığın gelişmesine temel teşkil etmiştir.

Şehirlerde zor şartlar altında yaşayan, öfkeli, çaresiz, ötekileştirilmiş ve marjinal alanlarda izole edilmiş olan Kürt nüfus için şehirler kısa zamanda milliyetçi bilinç üreten fabrikalara dönüşmüştür. Bununla birlikte Kürtlerin yaşadıkları bölgelerdeki mikro düzeydeki farklılıklar Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde yerel farklılıkların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda Batman İli örneğinde gelişen Kürt milliyetçiliği ulusal ölçekte Kürt milliyetçiliği üzerinde etkili olan dinamiklerden etkilenmiş olsa da yerel dinamiklerin etkisiyle de kendine özgü bir karakter içinde gelişmiştir. Bu bağlamda Batman'da Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan modernleşme dinamikleri incelendiğinde; göçün, kentleşmenin ve ekonominin önemli unsurlar olduğu anlaşılmaktadır.

4.3.2. Radikal Bir Hoşnutsuzluk Unsuru Olarak Göçün Yarattığı Tepki

Göç, birey ve grupların ekonomik, politik veya kültürel nedenlerle mekânsal olarak yer değiştirme hareketidir (Çakır, 2011:210). İnsanlık tarihi boyunca sıklıkla görülen göç hareketlerine aynı zamanda savaşlar, siyasi baskılar, iklim değişiklikleri gibi nedenler de kaynaklık edebilmektedir (Kaygalak, 2009:9).

Göçler, göç edenlerin sayısına ve göçün sürekliliğine bağlı olarak toplumsal yapıları değiştirebilmektedir. Bu bağlamda birey ve grupların mekânsal yer değiştirmesi olarak görülebilen göç, hedef olan bölgenin ekonomik, kültürel ve politik çerçevesini değiştirebileceği için çok boyutu bir süreç olarak ele alınmalıdır (Danış, 2011:3-4).

Göç hareketlerinin yönü ve şekline bakıldığında göç, ülke içinde gerçekleşmesi iç göç, ülke dışından gerçekleşmesi durumunda dış göç olarak tanımlanmaktadır (Özer, 2004:11). Anadolu toprakları üzerinde tarihsel süreçte amaçları, yönleri ve nedenleri bakımından oldukça çeşitlidir. Ancak araştırmanın konusu ve kapsamı dâhilinde Türkiye'de yaşanan göç süreçleri ve hareketliliği, göç eden Kürt nüfus üzerinden ele alınacak ve sürecin Kürt milliyetçiliği üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

Türkiye'de Kürt nüfusu etkileyen süreçlerinde farklı zamanlarda farklı dinamikler etkili olmuştur. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilanından sonra Kürt nüfusun ülke içinde geniş çaplı yer

değiştirmesine yol açan ilk olay, 1923-1940 yılları arasında çıkan Kürt isyanları ve sonrasında uygulanan yasal yaptırımlardır. Bu kapsamda yürürlüğe giren İskân Kanunu, Kürt nüfus üzerinde derin etkileri olan uygulamalardan biridir. 1938 Dersim İsyanından sonra kapsamlı şekilde uygulanan kanun geniş Kürt grupların sistemli şekilde göçe zorlamıştır. Erken Cumhuriyet döneminin ulus inşa sürecinde yeni ve türdeş bir nüfus oluşturma projesi temelinde üretilen politikalardan biri olan bu uygulama uyarınca göç ettirilen Kürt nüfusta maddi ve manevi ciddi travmalara yol açmıştır. Bu durum göçe durum göçe katılan Kürt grupların gittikleri bölgelerde yaşadıkları olumsuz deneyimlerle birleşince göç edilen bölgelerde bulunan yerleşik nüfus ile aralarında uyum ve entegrasyon sorunları ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye’de yaşayan Kürtleri etkileyen diğer bir göç süreci ise 1945-1980 yılları arasında gelişen sanayileşmeyle başlayan kentleşme sürecidir. Bu bağlamda sanayinin gelişimiyle bozulan toprak-nüfus dengesi kentlere doğru başlayan göçün ana nedenlerindendir. (Ekşi, 2012:60). Ekonomik nedenlerden kaynaklanan bu göç hareketi ile az gelişmiş Kürt bölgelerinden sanayileşen kentsel alanlara doğru yoğun bir nüfus hareketi olmuştur. Bu nüfus hareketliliğinin temelinde her ne kadar ekonomik etmenler yer alsada sonuçları itibarıyla Kürt nüfus içinde milliyetçi duyguların gelişmesine olmuştur. Öncelikle Kürtler geldikleri bölgeler ile göç ettikleri yerler arasındaki gelişmişlik farkını somut olarak görmüşlerdir. Bu temelde Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyanın ekonomik açıdan az gelişmişliği, bölgeye geçmiş dönemlerde yapılan yatırımların azlığı ve bundan kaynaklanan yoksulluğun bölgenin kaderi olmadığı, devletin Kürtlere karşı asimilasyoncu bir yaklaşım izlediği yönündeki söylemlerin/propagandaların ve bunun oluşturduğu algının Kürtler arasında gelişmesi Kürt milliyetçiliğini besleyen bir önemli bir faktör olmuştur. Bunun yanında ekonomik sıkıntılar veya güvenlik gerekçeleri ile büyük kentlere göç eden/etmek zorunda kalan nüfusun sayısal olarak fazla olması ve işgücü açısından büyük oranda vasıfsız olmaları göçmenlerin nitelikli işlerde istihdam edilmesini oldukça sınırlandırmıştır. Göçmenlerin nitelik gerektirmeyen hizmetler sektöründe veya düşük ücretlerle sosyal güvenceden yoksun kayıt dışı çalışmak zorunda kalmalarına yol açan bu durum, işsizlik sorununu göçmenler arasında derinleştirmiştir. Marjinal veya enformel sektör olarak adlandırılan (Tekeli, 1977:45-46) bu sektörde çalışan bireylerin düzenli bir gelire sahip olmamaları ve sosyal güvenceden yoksun olmaları göçmenler arasında özgüven sorunu başta olmak üzere çeşitli duygusal problemlerin yaşanmasına neden olmuştur (Sezal, 1992:75). Ekonomik temelli olarak ortaya çıkan bu problemler göçmenlerin kent yaşamına ve kent kültürüne uyumlarını güçleştirmiştir. Göçmenlerin yaşadıkları ekonomik kayıplarla birlikte psikolojik olarak örselenmeleri içinde bulundukları topluma karşı gelişen güvensizlik duygularını pekiştirmiştir. Kürt göçmenler arasında ortak olarak bu sorunların yaşanması ve yaşanan bu sorunların, devletin etnik kökenleri nedeniyle Kürtlere yönelik olarak uyguladığı politikalardan kaynaklandığına dair önceden var olan söylem ve algılarla birleşmesi Kürtlerin etnik kimlik bilinçlerinin gelişmesine neden olarak milliyetçi düşüncelerin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Kürtlerin göç ile başlayan süreçte etnik kimlik bilinçlerini geliştiren ve milliyetçi duyguların derinliğini arttıran başka bir etken ise Kürt kültürünü tanımayan, Kürtlere karşı önyargılı olan yerli halkın sergilediği dışlayıcı tutumdur. Bu dışlayıcı tavrın hedefi olan Kürt göçmenler arasında etnik grup dayanışmaları temelinde radikal bir kimlik örüntüsünün gelişmesine olanak vermiştir. Ancak bu noktada yerli halkın Kürt göçmenlere yönelik olarak sergilediği olumsuz tutumun sadece bilgi eksikliğinden ya da Kürtlere karşı önyargılı düşüncelerden kaynaklandığını söylemek eksik bir

yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda çeşitli nedenlerle kentlere göç eden Kürtlerin karşılaştığı tepkisel ve dışlayıcı tutumun oluşmasında 1980 yılında ortaya çıkan silahlı, ayrılıkçı örgüt olan PKK'nın söylem ve şiddet eylemlerini de göz önünde bulundurmak gerekir.

PKK örgütünün kırsal alanda destek arama ve yer yer halkı kendilerini desteklemeye zorlamasıyla birlikte güvenlik görevlilerinin örgütün kırsal alandan beslenmesinin önüne geçmek için zorunlu göç konusunda ısrarcı olmuştur. Özellikle 1990'larada ortaya çıkan ve milyonlarca kürdün etkilendiği göçü diğer önceki göç hareketlerinden ayrılmaktadır. Bu göçün en belirgin özelliği kitlesel olması ve zorunluluk arz etmesidir (İçduygu ve Keyman, 2000). Aynı zamanda bu göç hareketine neden olan temel etkenin, PKK'nın şiddet eylemlerinde yaşanan artışın ve bu kapsamda terörle mücadelenin artan şiddetinin bölgede güven ortamına zarar vermesi bu göçün belirgin bir başka özelliğidir. Temel olarak kırsaldan kentlere doğru başlayan bu kitlesel göçün PKK'nın uyguladığı baskı ve şiddet politikası yanında devletin güvenlik politikaları ile ilişkili olarak zorlayıcı nedenlerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Gerek PKK şiddetinin yarattığı korku ve dehşeti gerekse güvenlik politikalarının getirdiği kısıtlamalar, bölgede güven bunalımı ortaya çıkarmasının yanında ekonomik ve sosyal kalkınmanın önünde önemli engeller yaratmıştır. Bu durum bölge halkını kentsel alanlara göç etmek zorunda bırakmıştır. Kitlesel göçün zorunluluğu kadar aciliyeti Kürtlerin maddi varlıklarının önemli bir bölümünü alamadan ya da çok ucuza satarak göçe katılmalarına neden olmuş bu durum göç edenlerin kentsel alanlarda yaşadıkları sorunların derinleşmesinde önemli bir etken olmuştur. 1990'lardan itibaren kırsaldan şehirlere doğru yaşanan kitlesel göç öncelikle Türkiye'de yerleşik olan Kürtlerin demografik yapılarında önemli bir değişim yaratmıştır. Bu kapsamda Türk kamuoyunda farklı şekillerde tanımlana Kürt varlığı radikal bir biçimde kendini göstermiş ve ülkenin her tarafında yaygın ve görünür bir sorun olarak kendini ortaya koymuştur (Kaya, 2005:14-16).

Öncelikle Kürtlerin kentlere göçü ile birlikte Kürt milliyetçi hareketinin söylem ve politikalarında dönüşümler ortaya çıkmıştır. Göç ile birlikte çeşitli mağduriyetler yaşamış olan Kürtlerin PKK'nın etkisi altına girmesi kolaylaşmıştır. Bu durum bir bakıma PKK'nın şehirlileşmesinde önemli bir adım olmuştur. Göçe katılmak zorunda kalan Kürt bireylerin içinde bulundukları bu radikal hoşnutsuzluğun Kürtler arasında milliyetçi duyguların gelişmesine katkı sağladığı açıktır. Özellikle göçler sonrasında ortaya çıkan kozmopolit yapıda yeni gelenler ve yerliler arasında yaşanan hoşnutsuzluklar, çatışmalar ve rekabet ile kendini gösteren Kürt karşıtı söylemin PKK'ya karşı duyulan nefretin Kürt göçmenlere genellenmesiyle gelişmesi toplumsal kesimler arasında kutuplaşmanın bir göstergesi olarak ön plana çıkmıştır. Bu anlayış, Kürt göçmeler arasında milliyetçiliğin ivme kazanmasına neden olmuştur. Bu kapsamda Kürtlerin kimliklerine dair farkındalıkları artmış, Kürtlerin kendi içlerinde dayanışmaları artarak iç entegrasyonları gelişmiştir. 1990'larda ortaya çıkan ani ve kitlesel göçün kontrolsüz başlaması ve devam etmesi devamında ortaya çıkan çarpık kentleşme yetersiz altyapı gibi sorunlarla da birleşince, kentlerin Kürt göçmenlerle bütünleşememesine, şehirlerin bir anlamda gettolaşmasına yol açmıştır (Demir ve Şahin, 2008:171-174) Böylece göç süreci ve sonrasında Kürtlerin yaşadıkları sıkıntılar ve aidiyet problemleri, göçmenleri PKK'ya yakınlaştırmış ve Kürt milliyetçiliğine itmiştir. Bu tablo, büyük şehirlerde, Kürt milliyetçi hareketi içinde siyasal şiddetin

⁴ 1990'larda başlayan ve özellikle Kürt nüfusun etkilendiği göç hareketinde farklı araştırmalarda farklı rakamlar verilmektedir. Örneğin, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün Türkiye, Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (2006)'na göre göçe katılan nüfus 950.000 ile 1.200.000 arasında iken, İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW, 2002) bu sayının 2 milyonu geçtiğini belirtmektedir.

gelişmesine yol açmıştır. Tablonun bu şekilde gelişmesine ve Kürt göçmenler arasında hoşnutsuzluk kaynağı olmasında başlıca etmenlerden bir tanesi hızlı kentleşmedir. Kentsel nüfusun hızlı bir şekilde artması, istihdamda arz talep dengesinin değişmesi, çoğu vasıfsız ve niteliksiz olan Kürt işgücünün hızlı bir şekilde marjinal sektöre kaymasına yol açmıştır. Bunun yanında, kırdan olan göç Kürtlerin, etno-kültürel farklılıklarının farkına varmasına ve devletin kurucu ideolojisinin üniter ulusal kimlik kurgusu çerçevesinde Kürt kimliğine bakışı ile yüzleşmesine neden olmuştur. Bu temelde göç eden Kürtler arasında Kürt kimliğinin inkâr edildiği, Kürtlerin ötekileştirilme/toplumsal dışlanma pratiklerine maruz kaldıkları düşüncesi ortaya çıkmıştır. Göç eden Kürtler arasında doğan düşüncelerin derinleşmesi ve yayılması sonucunda Kürt milliyetçiliği güçlenmiştir (Kurubaş, 2009:37-338). Böylece, göç ile kentsel mekânda görünürlüğü artan sosyo-ekonomik ve etnik farklılaşma, Kürt toplumunda devletle ilişkilerin yeniden yapılandırılmasına, Kürt siyasal hareketinin algılarında kalıplaşmış olan, yoksulluk/ezilmişlik/sömürü/ötekileştirme gibi kategorilerin Kürt kimliğine eklenmesine neden olmuştur. Öte yandan zorunlu göç ile yaşanan mağduriyetler Kürt haklarını savunduklarını iddia eden örgütlerin kentsel alanlarda tabanlarını genişletmeleri için önemli bir fırsat olmuştur. Başta PKK olmak üzere çeşitli Kürt parti ve örgütleri üzerinden ortaya atılan iddialar ve yapılan propagandalar zorunlu göç ile ilgili apolitik söyleme ironik bir biçimde katkı sağlamaktadır. Bu durum Kürt milliyetçiliğini savunan göç mağdurlarının Kürt siyasal hareketinin hedefleri için araçsallaştırdıkları düşüncesini doğurmaktadır.

1990'lı yıllardan itibaren şiddeti artan terörle mücadele içinde artan sivil ve asker şehit sayısı Türk kamuoyunda Kürt milliyetçi hareketinin illegal boyutunu oluşturan PKK'ya karşı yoğun bir tepki oluşturmıştır. PKK'ya karşı gelişen bu tepkinin Kürt kimliği ve Kürtlerin medya temsilleri üzerinden kentlere göç etmiş olan Kürtlere yansıtılması kimi zaman Kürtlerin terörle, suçla ve PKK ile ilişkilendirilmesine yol açmıştır (Yılmaz, Cesur ve Bayad, 2018:84). Bu temelde bir bakıma terörize edilmiş olan Kürt kimliği tepkisellikten etnik kökenine dönerek milliyetçi bir görümün kazanmıştır. Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken önemli bir nokta, yerli halkın göç eden Kürtlere karşı tutumlarının sadece medya, önyargılar gibi dolaylı kaynaklardan elde edilen soyut bilgilere dayanmadığıdır. Bu bağlamda yerli halkın kentlere göç eden Kürtler arasına karışarak kentlere sızan, bir anlamda kentleşen PKK militan ve sempatanlarının ürettikleri söylemler ve kentlerde düzenledikleri eylemler üzerinden somut deneyimler kazandıkları ve bu deneyimlerin kendilerine bir tehdit olarak algıladıkları Kürtlere karşı tutumlarının şekillenmesinde etkili olduğunun belirtilmesi gerekir.

Türkiye'de göç eden/etmek zorunda kalan Kürt nüfus incelendiğinde dikkat çeken ilk nokta, Kürtlerin heterojen gruplar halinde göçe katılmalarıdır. Bu bağlamda yurtiçinde göç eden Kürtler çoğunlukla birbirinden farklı deneyim, inanç ve kültüre sahip grupların üyeleri olarak göç etmişlerdir. Ancak Kürtler aralarındaki bu farklılıklara rağmen kent yaşamı içinde etnik kökenleri etrafında birleşerek büyük oranda asimile olmadan varlıklarını korumuşlardır. Aynı zamanda göç ettikleri mekânlarda akrabalarıyla veya diğer Kürtlerle sosyal, ekonomik ve politik ilişki ağları kurmuş ve bu ağları geliştirmişlerdir. Ayrıca, görsel ve yazılı medya araçları üzerinden gerek milliyetçi tezler gerekse göç sürecinde yaşanan zorluklar, sorunlar ve baskılar anlatılmıştır. Ayrıca Kürtler, oluşturdukları Kürt medyası üzerinden (TV, gazete, dergi, sosyal medya gibi) yaptıkları yayınlar ve yürüttükleri faaliyetlerle kültürlerini ve dillerini korumada önemli kazanımlar elde etmişlerdir.

Kürtlerin kendi yaşam alanı olarak gördükleri bölgelerden yaşadıkları çeşitli zorluklar veya zorlamalar nedeniyle göç etmeleri bir araya geldikleri yabancı mekânlarda ortak kader ve etnik köken inancı üzerinden kimliksel farkındalıklarının artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Kürt gruplar bulundukları şehirlerin kurumsal ortamında kurdukları çeşitli dernek ve sosyal kurumlar aracılığıyla kısa zamanda politize olmuşlardır. Bu dernek ve kurumlar Kürtlerin grup dayanışmasını arttırmış, Kürt kimliğinin korunduğu ve yeniden üretildiği mekânlar haline gelmiştir. Bu mekânlarda Kürt dili ve kültürü kadar milliyetçi duygu ve düşüncelerde Kürt gruplar arasında yayılma fırsatı bulmuştur. Kürt grupların etnik kimlikleri nedeniyle göçe zorlandıkları, kültürel ve siyasal haklarının gasp edildiğine düşünceler, göç ettikleri mekânlarda yerli halktan gördükleri olumsuz tutum ve tavırlarla birleşince kimliksel açıdan toplumun genelinden ayrıışan Kürtler içinde ortaya çıkan “biz” bilinci milliyetçi düşüncelerin kimliksel düzeyde gelişmesine neden olmuştur.

Konu kapsamında örneklem grubunda yer alan katılımcılara “Sizce Kürtlerin yaşadıkları bölgelerden göç etmesinin nedeni nedir? Bunun Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkisi olmuş mudur? Açıklar mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Bir katılımcının soruya verdiği cevap aşağıdadır.

“Temelden söylersek ben milliyetçiliğin Kürtlerde olmadığını biliyorum. Bu göçe gidince olan şey değildir. Biz köydeyken “kimsin” bilmezdik. Burada gördük Türk’ü, Kürdü... Tabii gariptir, kimliğimize bakınca kim milliyetçi görüyorsun, Batı’da emekçi Kürtlere, kadınlara çocuklara neler yapıyor?... Doğuda ekonominin az olması halkı Batı’ya gitmeye zorladı. Şehirlere gidenler de çoğu oradan orada. İşte fındığa gideni var, inşaata gideni var, evini götüreni var. Ama sorarsan ki hep orada sorunları var. Kendimizi inkâr etmeyiz, Kürdüz. Artık başkaları da inkâr etmesin, Kürtler bu konuda çok kızgın başta önemli bu” (Görüşmeci 39, Erkek, yaş 37, İşletmeci)

Yukarıdaki açıklamada milliyetçilik olumsuzlanarak milliyetçilikle Kürt etnisitesi arasında mesafe konulduğu görülmüştür. Ancak Kürtlerin Batı illerinde karşılaştığı iddia edilen şiddet ve dışlanma gibi olumsuz öğeler üzerinden olumsuzlanan milliyetçilik ile Türk etnisitesi arasında ilişki kurulmak istendiği ise dikkat çekmektedir. Özellikle ekonomik gerekçelerle kısmi veya süresiz olarak göç etmek zorunda kalan Kürtlere yerel halk tarafından uygulandığı ifade edilen olumsuz davranışların asıl hedefinin Kürt kimliği olduğu belirtilerek, bu durumun Kürtler arasında kızgınlık ve öfke birikimine neden olduğunun altı çizilmiştir. Bu anlatımdan hareketle göçün bir sonucu olarak birbirleri ile fiziksel temas kuran Türk ve Kürt gruplar arasında gelişen gerginliğin etnik grupların savunma reflekslerini tetikleyerek bir birlerine karşı dışlayıcı tavırların gelişmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. İki etnik grubun bireyleri arasında gelişen bu tavrın yaygınlaşmasının ise göçmen Kürtlerin toplumun geneli ile bütünleşmesine engel olduğu değerlendirilmektedir. Bu temelde görüşmeci dışlanmışlık duygusuyla Türkleri ve Kürtleri etnik temelde kesin çizgilerle birbirinden ayırmış, etnik temelde yaptığı bu ayrımı Kürtlerin yaşadığı bölgeleri Türklerin yaşadığı bölgelerden ayırarak coğrafi olarak da derinleştirmiştir. Görüşmecinin bu tanımından hareketle iki etnik grup arasındaki sınırların belirginleştiği ve bu süreçte gelişen Kürt etnik bilincinin, Kürt kimliğini siyasallaştırarak ulusal bir kimlik talebi üretme noktasına doğru ilerlediği değerlendirilmektedir. Toplumsal bütünlük açısından bir risk taşıyan bu durumun ayrıca karşıt tepki olarak Türk milliyetçiliğinin de gelişimine olanak verdiği söylenilebilir. Konuya ilişkin olarak araştırma kapsamında görüşülen diğer bir katılımcı da aşağıdaki görüşleri dile getirmiştir:

“Bu gün Kürtlerin Türk kentlerinde bulunmaları bir sürgündür... Zaten bunun mücadelesidir bu olanlar... Bu topraklar üzerinde TC var; Kürt yoktur, burası Türkiye’dir diyorlar. Ama Kürtlerin dili var, kültürü var, aydını var, her şeyi var. Demokratik dünyada bu böyledir. Şimdi Kürtlerin topraklarından sürgün edilmesi tabii ki insan haklarına aykırıdır ve her Kürt vatanında ve özgür yaşamak ister. Bunun için kürdün bulunduğu her yer mücadele alanıdır. Burada bu gün mücadele şehirlerde geliyor. Mücadeleyle katılımlar var özellikler gençler çok istekli bu konuda... Kazanımlar oldukça kimliklerinde ve bilinçte gelişmeler olacaktır.”(Görüşmeci 44, Erkek, yaş 46, HDP Üyesi)

Bir HDP üyesine ait olan bu görüşlerin çok belirgin olarak PKK örgütünün talepleri ile paralellik arz ettiği görülmektedir. Kürt milliyetçiliği adına şehirlerde yürütülen mücadelenin ve örgüte katılımların olumlanması anlatımda dikkat çekmektedir. Bu olumlamanın yanında anlatımda göç süreci sürgün olarak tanımlanmaktadır. Sürgün kavramını bulunulan yerden, yurttan çıkarılmak, atılmak olarak kabul ettiğimizde (TDK), katılımcının zihin kodlarında Kürt milliyetçiliğinin etnik temele dayalı olarak teritoryal bir bağlamda yer aldığı anlaşılmaktadır. Katılımcının bu temel düşünce üzerinden Kürt milliyetçiliğini ve Kürt milliyetçiliği adına sürdürülen mücadeleyi meşrulaştırdığı görülmektedir. Bu noktada milliyetçiliğin sadece bir halkla ilişkili olarak ele alınmadığı aynı zamanda bir iktidar aracı olarak da kabul edildiği görülmektedir.

Katılımcı anlatımında Kürt etnisitesi ve iktidar arasındaki mücadelenin sınırlarını Kürt halkının siyasal haklarını oluşturan ulus kimliği, vatan bütünlüğü (Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin Kürt vatanı olduğu iddiası üzerinden) ve demokratik haklar olarak çizmiştir. Bu temelde Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürt milliyetçiliğini, meşru müdafaa hakkı, etnik köken ve ulusal haklar çerçevesinde anlamlandırdıkları görülmektedir.

Anlatımda, göç eden Kürtler için Türk kentlerinin bir sürgün yeri olarak tanımlanması, Kürtlerin siyasi iktidarın dayatmasıyla zorunlu ve düzensiz olarak göç etiklerine dair algının varlığına işaret etmesi açısından önemlidir. Zorunlu göç sonrasında Kürtlerin Batı kentlerine göç etmeleri (sürgün edilmeleri!) bir anlamda yersiz/yurtsuzlaşma temelinde ideolojik bilinci yüksek Kürtlerin bu süreci iç diaspora⁵ olarak kabul etmeleri ile uyumlu bir anlayışı yansıtmaktadır. Özellikle 1980’lerden itibaren radikalleşen ve ayrılıkçı bir görünüm kazanan Kürt milliyetçiliği, 1990’lı yıllardan itibaren özellikle büyük kentlere doğru yoğunlaşan Kürt göçleri ile toplumsal, siyasal ve kültürel boyutta değişim içine girmiştir. Bu süreçte ulus devletten etnik temelli olarak bağımsızlaşma hedefi çatışmacı bir anlayış içinde kentlerde Kürt partileri, dernekleri ve sivil toplum örgütleri kanalıyla daha iyi organize olmuştur. Bu noktada Kürtlerin yurtlarından zorla göçe zorlandıkları, haklarının engellendiği ve baskı gördükleri söylem ve iddiaları Kürt milliyetçi grupları ve milliyetçi medya kanalları üzerinden propaganda aracı haline getirilerek öteki olarak işaretlenen devlet üzerinden Kürt milliyetçiliğinin meşrulaştırılmaya çalışıldığı söylenilebilir. Aynı zamanda kentlerin sağladığı kurumsal ve teknolojik imkânları etkin şekilde kendi çıkarları doğrultusunda etkin şekilde kullanan Kürt milliyetçi grupların göçmenlerin ekonomik, kültürel, psikolojik sorunlarını kullanarak Kürt milliyetçiliğinin tabanını genişletmeye çalıştıkları ve kitleleri milliyetçi hedefler doğrultusunda motive etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Kürtlerin yoğun

⁵ Diaspora kelime kökeni olarak Antik Yunan’a dayanan bir kavramdır. Yaşanılan kentten çıkılarak dünyanın farklı bölgelerine göç etmek, ana yurdun dışında farklı bölgelerde yaşamak anlamında kullanılmıştır. Ancak, kavramın kullanılmasının yaygınlaşmasıyla beraber sadece bir göç hareketini değil her ne sebeple olursa olsun ana vatan dışında yaşayan/yaşamak zorunda olan toplulukları da ifade eden bir anlam kazanmıştır. Kavram, modernleşmeyle birlikte köken ülke dışında yaşamak, bulunulan ülke içinde dışlanmak; göç ettirmek, göç edilen/ettirilen bölgelerde ana vatan ile ilgili planlar kurmak ve bu temelde ana vatandan kopmamak gibi temel karakteristiklerle tanımlanan bir özellik kazanmıştır.

olarak yaşadığı bölgelere ilişkin olarak kurgulanan vatan anlayışının ve bu topraklara duyduğu gelişmiş aidiyet duygusunun bu toprakların özgürleştirilerek buralara dönüş hayali üzerinden Kürt kimliğini siyasallaştırılması anlatımda dikkat çeken diğer noktadır. Bu şekilde Kürt etnik kimliği temelinde şekillenen düşünce ve tutumlar ile motivasyonu artan Kürt milliyetçi grupların özellikle Kürt gençlerinin katılımıyla dinamizm kazandığı ve tabanının genişlediği değerlendirilmektedir.

Bilişsel bir tutum ögesi olarak milliyetçiliğin gelişim sürecinde göçün diğer bir etkisi de göç edilen bölgelerde çeşitli yaşantılar ve kollektif hafızadaki hatıraların etkisiyle şekillenen biz ve öteki ayrımının belirginleşmesidir. Kürtlerin etnik kimlikleri, ortak yaşantıları, ortak tarih ve kader bilinci ile geliştirdikleri “biz” anlayışı karşına “öteki” olarak tüm olumsuz yaşantılarından sorumlu tutukları devleti koymuşlardır. Daha sonra bu anlayış devletin kurucu unsuru olan Türkleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu bağlamda Kürtlerin göç edilmiş topraklara olan bağlılıkları etnik grup aidiyetlerinin ve milliyetçi duyguların gelişmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Konu kapsamında başka bir görüşmecenin “Göç edilen yerde kimlerle beraber yaşamak istersiniz/yaşadınız? Sorusuna verdiği aşağıdaki yanıt bu kapsamda değerlendirilebilir:

“Tabii ki Kürtlerle. Ben Kürdü inkar eden herkesin karşısında dururum öncelikle.. Burada ben Türk’üm deyin vallahi kimse size ellemez. Sana karışan oldu mu? Ama Batı’da ben Kürdüm dersiniz hakikaten başınıza gelmeyen kalmaz.. Baskı, zulüm, kötülük hepsi vardır içinde. Yani o yüzden kürdün dostu Kürt’tür. Kürt kimliği önde olan bir Kürt Batıda rahat edemez, kimliği hep dikkat altındadır. Bunu yaşayanlar hep söylerler. Kimliğini unutanlar Türkleşince bunu görmüyor. Normal yani. Ama Kürtler için halen o kabullenme var, bölücü, terörist... Devlete göre Kürt yoktur. Kürtlere bakış kötüdür devlette, Türk’te aynı yaklaşım içindedir. Şimdi sana böyle bakarlar nereden kimle yaşamak istersin?(Görüşmeci 42, Kadın, yaş 32, Ev Hanımı)

Görüşmeci anlatımında, etnik kökeni temelinde sahip olduğu duyarlılığı vurgulayarak kimliğine yönelik herhangi bir olumsuz tutuma karşı güçlü bir karşı duruş içinde olacağını ifade etmiştir. Anlatımda, Kürt kimliğinin devlet ve Türklerce inkâr edildiği ya da yok sayıldığı, ayrımcılık ve ötekileştirmeye maruz kaldığını savunulmuştur. Görüşmecenin bu iddiası ile Kürt milliyetçiliğini savunan gruplar arasında yaygın olan devletin ve Türklerin Kürtlere karşı baskı ve engelleyici bir tutum izlendiği yönündeki söylem ve propagandaları ile benzerlik olduğu görülmektedir. Bu noktada kentlere göç eden/etmek zorunda kalan Kürtlerin, kentsel yaşam dinamikleri içinde karşılaştıkları çeşitli zorlukların ve zaman zaman yerel halk tarafından Kürtlere yönelik ortaya konmuş olan dışlayıcı tavrın Kürt milliyetçisi gruplar tarafından toplum içinde ayrımcılık algısı yaratmak ve bunu derinleştirmek için kullanıldığı değerlendirilmektedir. Burada dile getirmiş olan, devletin ve Türklerin Kürtleri terörist, bölücü olarak kabul ettiği ve varlıklarını inkâr ettiklerine dair son derece yanlış olan görüşlerin Kürt milliyetçiliğini savunanların devlete ve topluma karşı önyargılarını ve ötekileştirici tavırlarını göstermesi açısından önemlidir.

Göçün kentleşme süreçleri, kent oluşumu, iş gücü ve kaynak dağılımı üstünde meydana getirdiği etkilerin aynı zamanda Kürt milliyetçiliğinin gelişimi üzerinde de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle göç ile birlikte kentsel mekânlarda bir araya Kürtlerin toplumsal görünürlükleri artmıştır. Aynı zamanda Türk etnisitesi ile fiziksel olarak temasa geçen Kürtler bu süreçte yaşadıkları deneyimler sonucunda ekonomik, kültürel, sınıfsal ve siyasal olarak dönüşüm geçirmişlerdir. Bu değişim sürecinde önemli aşamalardan bir tanesini ekonomik açıdan güçlü küçük Kürt burjuvazisinin ortaya çıkışı oluşturmaktadır. Kentlerde Kürt burjuvazisinin ortaya

çıkışı ile birlikte sosyal ve kültürel olarak daha örgütlü hale gelen Kürtler, aynı zamanda kimlikssel olarak da politize olmuşlardır. Kürt grupların kültürel, sosyal, politik ve kimlikssel olarak geçirdikleri bu dönüşüm büyük oranda toplumsal entegrasyon yönünde olmamıştır. Kentlerde Kürt burjuvazisinin gelişimiyle birlikte Kürtlerin sosyal ve kültürel olarak daha bilinçli ve örgütlü hale gelmesiyle beraber Kürt kimliği de zamanla politize olmuştur. Bu süreçte Kürt kimliğinin siyasallaşarak etnik kimlik temelinde talepler üretmesine tepki olarak Türk milliyetçiliğinin canlanması Türkler ve Kürtler arasında gerginliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda toplumsal yapı içinde etnik kimliğe dayalı aidiyetlerin ön plana çıkması milliyetçi duyguları güçlendirdiği görülmüştür. Çalışmada görüşmecilere “Batman’a ne zaman geldiniz? Geldiğiniz dönemle şimdiki dönemi Kürt milliyetçiliğinin gelişimi açısından değerlendirir misiniz?” sorusu yönlendirilmiştir. Bu soruya verilen yanıtlardan biri şu şekildedir:

“Tam olarak söyleyemem ama bizim kalıklar⁶ zamanında... O zamana göre söylersek şimdi tabii Kürt kimliğimiz daha öne çıkmaktadır. Doğduğumuz toprakların sembolüdür. Şehirlerde yalnızlaştırılan dışlanan Kürt kardeşlerimiz sınıfsal olarak da ötekileştirilmiştir. Kararlı ve güçlü bir millet olan Kürtler buna direnmiştir. Bugün şehirlerde ellerinden alınan imkânları tek tek kazanıyorlar. Ekonomileri yükseliyor, dillerini kurtarıyorlar, kültürlerine sahip çıkıyorlar. Tabii burada faşist Türkleri de söylemek lazım... Onlarda direnişin karşısındalar. Ama Kürtler kendilerine yapılan haksızlıkları unutmamıştır. Zamanı gelince ortaya çıkacaktır...”(Görüşmeci 18, Erkek, yaş 39, Emlakçı, Maz-Der üyesi)

Anlatımda öncelikle dikkat çeken unsurlardan bir tanesi görüşmecinin kimliğini doğduğu toprağın bir parçası olarak kabul etmesidir. Kürt kimliğinin bu ifadeden hareketle, doğal ve verili bir öz olarak yaşanan bölge ile bağlar içerecek şekilde etnik bir temelde algılandığı anlaşılmaktadır. Görüşmecinin Kürt kimliğine ilişkin bu düşüncesinin milliyetçilik kuramlarından ilkçi yaklaşımın en radikal yorumu olan doğacı⁷ anlayışla örtüştüğü görülmektedir. Bu temelde Kürt milliyetçiliği doğallık ve verilmişlik temelinde meşrulaştırmaktadır. Ancak Kürt etnik kimliğine dayalı toprak sahipliği ve bunun meşruluğu anlayışının Türk toplumda yerleşik devletin ve milletin bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğü anlayışına tezat bir düşün biçimi olarak iki etnik grup arasında önemli bir gerginlik kaynağı olduğu dikkat çekmektedir. Aynı zamanda ayrılıkçı, şiddet yanlısı PKK gibi örgütlerce de zaman zaman dile getirilen benzer görüşler ve gerçekleştirilen eylemler toplumsal yapı içinde iki etnik grup arasında ötekileştirmeyi ve çatışmayı derinleştirmektedir.

Görüşmeci göçün sadece Kürtlerin vatanlarından uzaklaşması anlamına gelmediği aynı zamanda kimliklerinin de karşılaşılan baskı ve engellemelerle tehdit altında olduğu algısına yer vermiştir. Ancak bu tehdide karşı direnen Kürtlerin zamanla etnik dayanışmalarını geliştirerek ekonomik, kültürel ve siyasi olarak güçlendiği ve bu baskılara karşı koyma gücü kazandığı ifade edilmiştir. Bu kazanımların sonucu olarak Kürtlerin etnik bilinçlerinin ve özgüvenlerinin arttığı görüşü ortaya konulmuştur. Kürtlerin giderek daha bağımsız ve güçlü olması karşısında sadece devletin değil milliyetçi Türklerin de rahatsız olduğu görüşmeci tarafından vurgulanmıştır. Ancak

⁶ Kalik, Kürtçe dede anlamına gelen bir kelimedir

⁷ İlkçi yaklaşımın doğacı yorumunda, milliet ve etnik grub özdeş olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda etnik grubun/milletin üzerinde yaşadığı topraklar doğal yaşantının bir parçası olarak o etnik gruba/milliete ait olduğu kabulü vardır. Bu anlayışta Bireyler doğumla birlikte içinde bulundukları grubun bir parçası olurlar ve durum ölüme kadar sürer (Özkırmılı, 2008:85).

burada, şehirlerde gerçekleştirdiği ifade edilen direnen ve güçlenen Kürt kimliğine tepki gösteren Türklerin “faşist Türkler” olarak nitelenmesi dikkat çekicidir.

Faşizm, merkezi ve otoriter bir devlet anlayışı üzerinde gelişen aşırı milliyetçi politik bir ideolojidir. Ancak faşizmin sadece bir ideoloji olarak kabul edilemeyeceği aynı zamanda liberalizm, sosyalizm, demokrasi ve sağcı muhafazakâr sistemlere karşı siyasal bir örgütlenme biçimi olduğu bazı yazarlar tarafından savunulmuştur (Linz, 2003:66-67). Mann ise faşizmi hem içeride hem dışarıda düşman algısına dayanan, otoriter ve elitist bir devlet örgütlenmesine sahip, üstün ırk anlayışı temelinde saldırganlık özelliği olan bir sistem olarak tanımlamaktadır (Çöpoğlu, 2017:7). Bu tanımlardan hareketle Türk devlet yapısı, toplumsal organizasyonu ve Türk milliyetçiliğini faşizme karşılaştırmak mümkündür. Bu kapsamda öncelikle Türk milliyetçiliği Osmanlının dağılma döneminde ülkeyi yıkımdan kurtarmak üzere ortaya çıkmış modern bir harekettir. Belirli coğrafi sınırlar içinde yaşayan halkın bir arada yaşama isteği ve dayanışmasından doğduğu için ilkçi bir milliyetçilik anlayışına dair bazı özellikler gösterse de millet tanımının ırkı bir temele dayanmaz ve ırkı bir üstünlük iddiası yoktur. Türk devlet geleneği bağımsızlık ve vatan kutsalını içeren hizmet anlayışı üzerinde şekillenmiştir. Bu anlayışta devlet baba olarak kabul edilmiş bu kapsamda geniş sorumluluklar üstlenmiştir. Devletin sorumluluk alanının geniş olması, devlet yönetiminde danışma kurumlarının ağırlığını arttırmıştır. Devlet sisteminin ayrılmaz bir parçası olan bu kurumlar devlet başkanlarının yetki ve sorumluluklarını belirlemede önemli bir konumda olmuşlardır. Bu temel anlayışın günümüzdeki uzantısı olan Türkiye Cumhuriyeti ise laiklik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, cumhuriyetçilik gibi çağdaş, demokratik değerler üzerinde kurulmuştur. Sonuç olarak faşizm ile Türk milliyetçiliği ve devlet geleneği karşılaştırıldığında faşist bir anlayışla örtüşmediği görülmektedir. Ancak araştırma kapsamında görüşülen katılımcılardan Türk devletini veya Türk milliyetçiliğini faşist bir oluşum olarak niteleyenlerin sıklıkla sol ideolojik bir görüşe sahip oldukları ve bu temelde PKK’nın ayrılıkçı solcu söylemlerine benzer şekilde Türk milliyetçiliğini tarihsel ve ideolojik olarak Kürt milliyetçiliğinin ötekisi olarak algıladıkları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda ideolojik bilinçleri yüksek olan Kürtlerin bu söylemleri kullanarak Kürt milliyetçiliğini meşrulaştırdıkları gözlenmiştir.

Kürt gruplar içinde milliyetçilik-göç ilişkisi içerisinde iletişim araçlarının etkisine göndermede bulunanlar da olmuştur. Kürt gruplar, iletişim araçlarını etkin şekilde kullanarak bir yandan şehirlerde aralarındaki etkileşim ağını güçlendirirken diğer yandan da geldikleri bölgelerle olan bağlarını koparmamışlardır. Kürtlerin etnik kimliklerini bu örüntü içinde yeniden üretme ve yayma noktasında başarılı olduklarını aşağıda belirtilen görüşten de anlamak mümkündür.

“Kimse evinden, toprağından ayrı yaşamak istemez. Ama Kürtler yıllardır buna zorlanmıştır. Topraklarından uzak olunca Kürtlükleri bitirilmek istenmiştir. Ama Kürtler topraklarının hasreti onları daha bilinçli ve kararlı yapmıştır. Şimdi Kürtler topraklarına o kadar uzak olmadıklarını biliyor. Mesela eskiden memleketten, birbirimizden haber almak çok zordu, olanı biteni bilmezdik. Şimdi kendi imkânlarımız var... (Hangi imkânlar? Cevap: Televizyon, gazete, internet var kullanılan) Bunlar Kürt halkının özgürleşmesinde önemli kazanımlar...” (Görüşmeci 15, Erkek, yaş 53, Şoför)

Birey veya grupların yaşadıkları çevreyi işsizlik, siyasi baskılar, eğitim vb. nedenlerden biri/birkaçı nedeniyle sınırlı veya süresiz olarak değiştirmesi süreci göç olarak tanımlanmaktadır. Göç ile birlikte ortaya çıkan nüfus hareketliliği göçün hedefi olan bölgelerde ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve fiziksel sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu bağlamda katılımcı,

Kürtlerin yaşadıkları bölgelerden göçe zorlandıklarını ve bunun siyasi bir tutum olduğunu belirtmiştir. Göçmenlerin göç ile birlikte yaşadıkları sorunların başında göçten önce yaşadıkları topraklarla bağlantılarının kopma endişesi ve göç ile farklı bölgelere gitmek zorunda kalan akraba, tanıdık ve gruplarla bağlantılarının zayıflaması olduğu ifade edilmiştir. Katılımcı, Kürtlerin yaşadıkları bu sorunun arka planında, Kürtlerin yaşadıkları topraklardan ve birbirlerinden koparılarak, Kürtlük bilinçlerin zayıflatılmasını amaçlayan politikaların olduğunu iddia etmiştir. Ancak anlatımda, Kürtlerin ata topraklarına duydukları hasretin ve karşılaştıkları ortak zorlukların onları etnik kimlik bilinçlerini yükselttiği vurgulanmıştır. Anlarımda, Kürtlerin etnik kimlik bilinçlerinin yükselmesinde yaşanan ortak zorluklar, toprak hasreti ve Kürtlerin kentsel alanda elde ettiği çeşitli kazanımların yanında gelişen iletişim olanaklarından etkin şekilde yararlanmalarının önemine yapılan vurgu dikkat çekicidir. Bu kapsamda etnik bilinci yüksek Kürtlerin TV, gazete, sosyal medya gibi iletişim kanallarına sahip olması ve bunlar üzerinden tesis ettikleri iletişim ağı ile milliyetçi tutum ve görüşleri Kürt gruplar arasında etkin şekilde yaydıkları anlaşılmaktadır. Konuyla ilişkili olarak bir görüşmeci de sorulan soruya aşağıdaki yanıtı vermiştir:

“Biz Hakkâri’den bu yana 1990’larda buraya gelmişiz. İşsizlik, yokluk var tabi. Bakarsan şehir de bile iş yok fakirlik var. Yol yok, fabrika yok, iş yok, terör çok. Ama nedeni var. Bunun arkasında devlet vardır. Nasıl deyim? Devlet hep askerdir, silahtır... Bölgede insanların ahırları, tarlaları yakılmıştır. Fabrikalara izin verilmemiştir, yol yapılmamıştır. Madenlerimizi çıkarmamız engellenmiştir. Bu yüzden halk fakir olmuştur, göç etmiştir... Buna nasıl isyan etmezsin ki? Bu duruma karşı yurtsever bir bilinç gelişmiştir.”(Görüşmeci 27, Erkek, yaş 26, İşsiz)

Burada Kürtlerin yaşadığı bölgelerin, devlet politikaları ile geri bırakıldığı ifade edilmiştir. Bu geri kalmışlığın bir sonucu olarak ortaya çıkan işsizliğin ise göçe neden olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca görüşmeci, devletin siyasi ve askeri baskılarının Kürtlerin bölgenin zenginliklerinden yararlanmasının engellediğini bunun da bölgenin yoksullaşmasına katkıda bulunduğunu ileri sürülmüştür. Bu bağlamda Kürtlerin göçe konu olan etnik kökenleri temelinde maruz kaldığı bu baskılar karşısında tepki gösterdiği ve etnik bilinçlerinin güçlendiği ve milliyetçi bir tutum geliştirdikleri ifade edilebilmektedir.

4.3.3. Kentleşme ve Kent Bilincinin Gelişimi

Kentleşme ekonomik, sosyal ve demografik boyutları olan bir değişim sürecidir. Bu sürecin sağlıklı olarak işleyebilmesi için kentleşme sürecinde etkin olan her bir ögenin birbiri ile eşgüdümlü olması ve birbirini desteklemesi gerekmektedir. Kenti oluşturan üretim, bölüşüm, tüketim, barınma, eğitim, adalet gibi herhangi bir ögede meydana gelebilecek bir eksiklik kentleşme sürecinin tamamında aksamaya yol açar. Sağlıksız kent oluşumları incelendiğinde milliyetçiliklerin, cemaatlerin ve dini ideolojilerin gelişimine elverişli ortamlar hazırladıkları görülmektedir (Türkdoğan, 1988:109).

Kentleşme, modernleşmenin bir uzantısı olarak, sanayi devrimiyle başlayan bir süreçtir. Sanayi devrimiyle birlikte üretim şekillerinin değişmesi sosyal yapının farklılaşması ve yoğun nüfus hareketliliği kentsel alanlarda toplumsal yapının hızlı bir şekilde değişmesine yol açmıştır. Kentleşmeyle birlikte kentsel mekânlarda ortaya çıkan yüksek eğitim olanakları, işbölümü, uzmanlaşma, bürokrasi, mevcut statükonun değişimi ve çeşitlenmesi beraberinde sosyal yaşamda

köklü değişimlere neden olmuştur. Bu değişimler içinde özellikler kimliksel ve ideolojik boyutta yaşanan tartışmalar incelendiğinde daha çok kır-kent arasında yaşanan nüfus hareketliliğinden kaynaklandığı görülmektedir (Es ve Ateş, 2004:223). Bu tartışmaların boyutlarından biri olan çoğul kimlik talepleri, milliyetçilik, kimlik siyaseti gibi konuların derinliği hareket eden nüfusun büyüklüğü, heterojen ya da homojen olması, etnik ve kültürel yapı, ekonomik durum, kamusal imkânlar, mekân kullanımı gibi çeşitli değişkenlerden etkilenmektedir.

Kentleşme sürecine göç ile katılan birey ve grupların geldikleri bu yeni mekânda yeni ekonomik, kültürel ve politik ilişki sistemi içine girmeleriyle birlikte göçenlerin değerler sisteminde bir takım değişimlerin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra kentin zamanla üretim, ticaret, tüketim, dolaşım gibi işlerin yürütüldüğü mekânlar olmaktan çıkarak bir meta haline gelmesiyle kentler kimlik temsillerinin şekillenmesinde kültürel, siyasal, ekonomik bir değişken olarak dikkate alınması gereken bir unsur haline gelmiştir. Kentleşmeyle birlikte özgürlüklerin gelişmesi, çok kültürlü bir ortamın desteklenebileceği bir kültürün ortaya çıkması, toplumsal yapı içinde birleştirici ve kapsayıcı bir etkinin yaratırken, toplumsal ilişki ağına dışarıdan göç yolu ile gelen bireylerin kapsamadığı durumlarda ise toplumsal bütünlüğü bozucu etkiler görülebilmektedir. Bu doğrultuda kentsel sistemin yeterince örgütlenememesi, düşük okullaşma oranları, iş imkânlarının kısıtlanması, mesleki farklılaşmanın ve çeşitliliğin yeterli düzeyde gelişmemesi, düşük ücretler gibi şekillerde kendini gösterebilen bu süreç, kentsel doku içinde çeşitli iletişim engelleri ile birleştiğinde sosyal aktörler ve gruplar arasında dışlanmışlık, tatminsizlik, mutsuzluk, umutsuzluk gibi duyguların oluşmasına yol açabilmektedir. Bu durum, toplumsal gruplar arasındaki mesafenin açılmasına ve mevcut sınıf farklılıklarının derinleşmesine yol açabilmektedir (Kartal, 1978:6).

Türkiye özelinde 1950’li yıllarda başlayan kentleşme sürecinin ağırlıklı olarak tetiklediği yoğun nüfus hareketliliği kentsel mekânlarda nüfusun büyük miktarda artmasına neden olmuştur. Bunun yanında Türkiye’de kentleşme süreci daha çok devlet eliyle veya aydın kesim tarafından planlanarak uygulanmaya çalışılan bir proje görünümündedir. Ancak bu proje yeterli ekonomik, kültürel ve sosyal düzenlemelerle desteklenmediği için anomik özellikli demografik bir hareket olarak kalmıştır. Kentleşmenin bu görünümünden sıyrılıp Batıdaki gelişim çizgisine benzer bir görünüm kazanması 1980’li yıllara kadar sürmüştür (Sezal, 1997:150). Ancak Güneydoğu’da kentlerinin oluşumu ve kimlikler üzerine etkisi incelendiğinde, sürecin daha farklı işlediği görülmektedir. Buna göre Güneydoğu kentleri, İzmir I. İktisat Kongresinde bölgeye yapılacak yatırımların kapitalizmi geliştireceği ve bunun da etnik milliyetçiliği güçlendireceği endişesiyle alınan karar gereği ekonomik yatırımlardan muaf tutulmasıyla ülkenin gerisinde kalmıştır. Bu nedenle bölgenin aşiret yapısında önemli bir değişiklik olmamış, tersine uygulanan politikalar nedeniyle mevcut yapı güçlenerek sosyal değişim sürecinde ulusal bütünleşmenin önünde bir engel oluşturmuştur. Ekonomik yapının zayıflığı, kurumsal desteğin yetersizliği beraberinde yoksulluğu getirmiştir. Bölgenin içinde bulunduğu yoksulluk, bireysel algılamada ötekileşmeyi, etnik ayrımlaşmayı ve milliyetçi duyguların uyanışını tetikleyen bir dizi sorunun oluşmasına yol açmıştır (Bruinessen, 2008:303). Konu kapsamında sorulan, “Sizce kentleşmenin veya şehirlerde yaşamının Kürtlerin etnik bilinçlerinde veya milliyetçi tutumlarında bir değişim yarattığını düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?” sorusuna ilişkin olarak bir katılımcının cevabı aşağıdadır;

“Kürtlerin elinde ne var? Fabrikası mı var? Petrolü mü var? Suyu mu var? Ben söyleyeyim vallahi bir şeyi yok. Kuru toprak. Hepsini devlet almış kullanıyor. Şimdi Batı’ ya gitsen fabrika yol okul her şey orada. Öyle ki Kürtler bile vatanında durmuyor bu yoklukta... Ama bu Kürde iyi de oldu gözü açıldı. Hakları gitmiş. Bu da Kürtleri bir noktada birleştirdi. Farkında olduk Kürtlüğün. Onların da fark etmesini sağladık. Kürtler için şehirler önemlidir. Kürtler şehirde hakları için mücadele edecek imkânlar kazanmıştır. İşte derneği, partisi, ekonomisi gibi yani bu da önemli bir kazanımdır.”(Görüşmeci 9, Erkek, yaş 29, Eczacı).

Yukarıdaki anlatımda Doğu ve Batı şehirleri arasındaki gelişmişlik farkına vurgu yapıldığı görülmektedir. Batı kentlerinde yaşayanların, Batı kentlerine gidenlerin veya gitmek zorunda kalanların Doğu kentleri ile Batı Kentlerini karşılaştırma fırsatı yakaladığı görüşmeci tarafından ifade edilmiştir. Bu sayede Kürtlerin Doğu ve Batı arasındaki gelişmişlik farkını gördükleri belirtilmiştir. Görüşmeciye göre bu gelişmişlik farkı devletin etnik kökenleri dolayısıyla Kürtlere yönelik uyguladığı politikaların bir sonucudur. Anlatımda, etnik kökenlerine yönelik bu tutumun Kürt kimliklerine olan bilinçlerini geliştirdiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, kentleşmenin Kürt milliyetçiliğine bir diğer katkısının ise kırsal alanda fiziksel olarak aralarında mesafe olan Kürtlerin kentsel alanların fiziksel olarak birbirine daha yakınlaşmalarını sağlayarak Kürtlerin aralarındaki etkileşimi güçlendirmesi olduğu anlaşılmaktadır. Kentlerin Kürt milliyetçiliğinin gelişimine bir diğer katkısının ise kentsel mekânda bir araya gelen Kürtlerin varlıklarını kamuoyuna duyurmada gerek teknolojik, gerek ekonomik gerekse kurumsal olarak daha etkin imkânlarla ulaşması olduğu söylenebilir. Bu bağlamda öncelikle kentlerde mevcut gelişmiş iletişim olanak ve imkânlarının Kürt milliyetçiliğini savunan grupların hem örgütlenme hem de iletişim becerilerini geliştirdiği anlaşılmaktadır. Kentleşme sürecinde ortaya çıkan örgütlü yaşamın Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine kurumsal olarak da katkı sağladığı ayrıca dikkat çeken bir noktadır. Kentsel sistem içinde kurulan parti, dernek tipi kurumsal yapıların Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde ve korunmasındaki önemli bir konumda olduğu değerlendirilmektedir. Kentleşme sürecinin Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde olan katkısının anlaşılması bağlamında konuya ilişkin olarak diğer bir katılımcı da şu görüşleri dile getirmiştir:

“Geçmişte Kürtler neredeyse, baskı da orada olmuştur. Kürdün evi yakıldı, bağı yakıldı, hayvanı telef edildi, zorla göç ettirildi. Kürtlerin keyfinden batıya gittiği yalandır, uydurmadır. Yani Kürdün elinde bir Kürt kaldı. Devlet gittikleri yerlerde bile kürdü rahat bırakmamıştır. Bundan hep Kürtler birbirine sahip çıkar kollar. Yani Kürt Kürdün dostu olmuştur. Şehre giden Kürtlerin de dayanışması beraber olmuştur, güçlenmişlerdir. Kimliğine ve kardeşine sahip çıkmıştır.”(Görüşmeci 27, Erkek, 26, İşsiz).

Görüşmeci, Kürtlerin geçmişte baskıya maruz kaldığını belirterek, gerçekleşen göçün nedeni olarak karşı karşıya gelinen bu duruma işaret etmiştir. Ancak Kürtlerin göç ettikleri mekânlarda da baskı görmeye devam ettikleri belirtilmiştir. Hiç kuşkusuz, devlet güçlerinin özellikle illegal oluşumlarla ilişki içerisinde olanlara ve olası bazı güvenlik sorunlarını engellemek için belirli düzeyde bir mücadele konseptini uygulamaya koyduğu bir gerçektir.

Kürtlerin göç ile Batı kentlerine yoğun olarak gitmesi görece fiziksel sınırları daha dar olan kentsel alanlarda Kürt nüfusun yoğunlaşmasına neden olmuştur. Kürtlerin kentsel alanlarda kitlesel nüfus alanları oluşturmalarının onların şehir kültürü içinde asimile olmalarını engellediği söylenebilir. Bu bağlamda Kürtlerin kentlerde kendi yaşam alanlarını kurup çevreden izole olarak kimlik bilinçlerini korudukları ve bu durumun Kürt gruplar arasında milliyetçi tutumlarının

gelişmesine imkân verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca kent yaşamı içinde Kürtlerin karşılaştıkları güçlüklerin ortak olması ve bu zorluklara karşı ortak hareket etmeleri aralarındaki dayanışmayı güçlendirmiştir. Ayrıca Kürtlerin bu zorlukların etnik kökenlerinden dolayı yaşadıklarına dair geliştirdikleri ayrımcılık algısının Kürtlerin etnik kimliklerine olan bağlılıklarını arttırdığını da söylemek yanlış olmaz.

Modernleşmeyle birlikte toplumsal yaşamın tüm boyutlarında büyük değişimler ortaya çıkmıştır. Toplumsal yaşamın önemli bileşenlerinden olan ekonomik yaşantı da bu süreçten etkilenmiştir. Sanayileşmeyle birlikte üretim ve tüketim biçimlerinin değişmesi bu noktada kritik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ekonomik faaliyetlerin planlanmasında ve yürütülmesinde ortaya çıkan uzmanlaşma, toplumsal sistemlerin organizasyonunda da köklü bir değişimleri beraberinde getirmiştir. Kentsel alanlarda kendini daha belirgin olarak hissettiren bu değişim kentlerde yaşayan birey ve grupların tutumlarının ve algılarının değişiminde etkili olmaktadır. Kentsel yaşamla birlikte ortaya çıkan ekonomik faaliyetlerin değişiminin ve gelişmesinin Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde diğer bir önemli unsur olduğu dikkat çekmektedir. Sağlıklı bir kentsel gelişim süreci, ekonomik, sosyal, kültürel, hukuki, eğitsel, mekânsal vb. birçok unsurun birlikte karşılıklı etkileşim içinde gelişimiyle mümkündür. Bu unsurlardan her hangi birinde yaşanacak bir sıkıntı tüm sistemi olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda Kürtlerin yoğun bir şekilde çeşitli nedenlerle kentlere göç etmeleri kentlerde altyapı, başta istihdam olmak üzere eğitim, konut gibi alanlarda ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kentlere gelen Kürtlerin büyük çoğunluğunun vasıfsız olması nedeniyle modern ekonomik faaliyetlerde istihdam edilememesi, hizmet sektörünün ise bu kadar yoğun nüfusu destekleyecek büyüklükte olmaması işsizlikle beraber yoksulluğun Kürtler arasında ciddi ortak bir problem olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Kürtlerin, yaşanan bu problemi devletin kendilerine dönük politikalarının bir sonucu olarak algılamaları ve etnik kökenleri ile ilişkilendirmeleri ayrımcılık algısı üzerinden Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağladığı değerlendirilmektedir. Konu kapsamında sorulan “Kürtlerin kentlerde karşılaştıkları olayların, durumların, yürüttükleri faaliyetlerin ya da ekonomik durumlarının Kürt milliyetçiliğinin gelişimine olumlu veya olumsuz katkısı var mıdır? Açıklar mısınız?” sorusuna görüşmecinin verdiği yanıt bu kapsamda dikkat çekicidir.

“Batı kentleri Kürtler için bir toplama kampıdır... Buna Devlet neden olmuştur... Kürdün dilini yasaklamışsın⁸, kendi eğitimi yok, adını yazamıyor, sonra cahil işe yaramaz. Olmaz bu... Şimdi de Batıda Kürtlerin çoğu fakir nerede çalışacak? Hep kötü işlerde sömürülen Kürtlerdir. Eğer hakkını ararsan da işsizsin demektir... Tabii kentlerde Kürtlere yapılanlar, düşük ekonomileri olması, onları daha fazla bilinçlendirmiştir diyebilirim.”(Görüşmeci 19, Erkek, 45, Nakliyecisi)

Görüşmeci bu anlatımda kentleri Kürtler için toplama kampına benzeterek, kentlerdeki bu durumun devletin baskı ve asimilasyon temelli politikalarından kaynaklandığını iddia etmiştir. Bu noktada anlatımda ifade edilmiş olan “Batı kentlerinin toplama kampı olduğuna” dair ifade içermiş

⁸ Çoğu görüşmecinin Kürt milliyetçiliğinin savunmak için geçmişteki bazı hak ihlallerini ve antidemokratik uygulamalarına göndermede bulundukları görülmektedir. Örneğin dil yasakları kalktığı halde görüşmeci hala dil yasaklarından hareketle değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu anlamda geçmiş görüşmeciler için, milliyetçiliğin köpürtüldüğü kazandır. Öyle ki bazı görüşmeciler anlatımlarında yer yer yanlış bilgiler, düşman yaratımı, kurgusal bilgiler ve zulme uğramışlık/mağduriyet anlatısı gibi hususlar üzerinden bir milliyetçilik anlatısı yaratmaktadır.

olduğu anlam ve abartı nedeniyle dikkat çekicidir. Öncelikle bu tezde ortaya konan görüşler, görüşmecilerin bakış açılarını yansıtmaktadır. Tezin önemini ortaya koyan bu görüşler, doğru veya yanlış olmalarından öte son derece abartılı bir algıyı yansıtmaktadır. Genelde ideolojik ve propaganda dilinin öne çıktığı bu görüşler PKK örgütünün söylemlerini hatırlatması açısından önemlidir. Görüşmeciye göre kentlerde Kürtler mağdur bir yaşam sürmektedir. Bu mağduriyetlerinin sebepleri arasında işsizliğin ve eğitimsizliğin üst sıralarda olduğu anlaşılmaktadır. Kentleşmeyle birlikte ekonomik yaşam ve örgütlü yaşama katılım gerekliliklerinde meydana gelen köklü değişimlerin bu mağduriyetlerin kaynağında yer alan önemli öğelerdir. Aynı zamanda kentsel alt yapının ihtiyaca cevap verememesi ile ortaya çıkan sağlıksız kentleşmenin de mevcut sorunların derinliğini arttıran diğer bir önemli unsurdur. Ayrıca bu süreci destekler şekilde Kentlerde yaşayan Kürt nüfusun eğitim olanaklarından yeterince yararlanamaması veya mevcut eğitim olanaklarının ihtiyacı karşılayamaması, Kürt nüfusun büyük oranda modern istihdamın gerektirdiği vasıflara sahip olmasını engellediği anlaşılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da Kürt nüfus arasında yaygınlaşan yoksulluğun Kürtler tarafından etnik kökenleri ile özdeşleştirilerek buna tepki olarak gelişen ayrımcılık, ötekilik, öfke ve umutsuzluk duygularının Kürt gruplar arasında milliyetçi düşüncüyü geliştirdiği gözlenmektedir. Bu bağlamda kentleşme sürecinde toplumsal etkileşim sistemi içinde ortaya çıkan yeni etkileşim biçimlerinin ve düşünce yapılarının kentlerde yaşayan farklı etnik gruplar arasında çatışmaların ortaya çıkmasına neden olabileceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda sağlıksız kentleşme ve devamında ortaya çıkan kültürel, ekonomik ve sosyal sorunlarla Kürtlerin yaşadıkları kentlerde yerli halkın “kentsel gerilim” olarak adlandırılan olumsuz tutumlarıyla birleşince Kürt gruplar içinde bir ötekileşme algısı ortaya çıkmıştır. Bu gruplar arasında ötekileşme algısının güçlenmesiyle birlikte etnik kimliklerin siyasallaşması gündeme gelmiş, bu temelde Kürt milliyetçiliğinin etnik tabanı genişlemiştir. Bu süreç, kentlerde yaşayan ve işgücü açısından vasıfsız olan, zor yaşam koşulları içinde bulunan Kürtlerin bir kısmında umutsuzluk, yetersizlik, dışlanmışlık gibi duyguların oluşmasına zemin hazırlayarak kentleri ötekileşmenin üretildiği mekânlar haline getirmektedir.

Kentleşme sonrasında ortaya çıkan yeni toplumsal ilişki biçimlerinden bir tanesi de hemşeriliktir. Hemşerilik, temelde güven ihtiyacından ortaya çıkan kente yeni gelenlerin dayanışmasını ve yardımlaşmasını geliştirerek bireylere ekonomik, sosyal ve kültürel destek sağlayarak kent yaşamının zorluklarını azaltan bir mekanizma olarak düşünülebilmektedir. Ancak bu mekanizma gerek oluşum gerekse işleyiş şekli nedeniyle içine yabancı kabul etmeme, kendilerinden olmayanı dışlama gibi olumsuz bir durumu da içinde barındırmaktadır. Kürtlerin kentlere yoğun göçleri sonrasında Kürt gruplar arasında hemşeriliğin anlam genişlemesine uğrayarak yerleştiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kürtler arasında hemşerilik ilişki ağının göç edilen mekânın yanında ortak etnik köken anlayışını da için aldığı söylenilebilir. Bu şekilde Kürtler arasında oluşan kapalı sosyal sistemin Kürt milliyetçiliğinin yayılmasında etkili bir örüntü oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Konuyla ilişkili olarak aşağıdaki anlatımda kentlerde Kürtlerin kimlik farkındalıklarını ayrı bir düzeyde yaşadıklarına dair algı dile getirilmektedir. Kentlerde, farklı kimliklerle etkileşime geçen Kürtlerin kendi kimliklerini, kültürlerini ve dillerini korumak için ortaya koymuş oldukları çabanın ve örgütlenmenin ideolojik kimlik bilincinin gelişimine katkısı üzerinde durulmuştur.

“Evet, kent ortamı Kürt kimliğini güçlendirmiştir. Öncelikle Kürtler sadece Kürtlere güvenmeleri gerektiğini kentlerde bir kez daha görmüştür... Çünkü tarih boyunca olduğu gibi şehirlerde Kürtler asimile edilmeye çalışılmaktadır... Ve kentlerde Kürtler kendine kendisi sahip çıkmıştır. Bu gün birçok kentte sürgünde, farklı yerlerinden gelen milyonlarca Kürt yaşıyor. Bunların kendi için kurduğu birçok derneği, örgütü falan var. Ama adları başkada olsa da bunlar dayanışma içindedir. Yurtsever dernekler nereden geldiğine bakmadan Kürt isen sana destek olur, yardımcı olur. İşte Kürtler kültürlerini, dillerini buralarda korumaktadır, öğrenmektedir. Yani bunlar Kürtler için okul sayılır. Bu da Kürtlerin kimliklerini geliştirmelerine katkı sağlamıştır”(Görüşmeci 33, Kadın, yaş 35, Öğretmen).

Görüşmeci, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerden ayrılarak şehirlerde yaşamaya zorlandıklarını ve şehir yaşamında asimilasyon temelli politikalara maruz kaldıklarını iddia etmiştir. Kürtlerin bu duruma karşı geliştirdikleri dayanışma refleksi ile göç edilen kentlerde çeşitli dernekler kuruldukları dile getirilmiştir. Anlatımda Kürt milliyetçisi kişi ve grupların dâhil olduğu belirtilen dayanışma gruplarının daha çok hemşehri dayanışması üzerine kurulu bir örgütlenme şekli olduğu göze çarpmaktadır. Ancak, anlatımda bu derneklerin yardımlaşma işlevinin sadece gelinen bölgeyi değil aynı zamanda etnik kökeni kapsadığına dair yapılan vurgu, Kürt gruplar arasındaki ilişki örüntüsünün hemşeri dayanışmasının ötesine geçerek etnik kökene dayalı kapalı bir grup etkileşiminin geliştiğine işaret etmektedir. Kürt gruplar arasındaki etkileşimin kapalı grup örüntüsü haline gelmesiyle Kürt milliyetçiliğinin bu izole ortamda daha etkin bir şekilde yayılma fırsatı bulunduğu anlaşılmaktadır. Görüşmecinin, Kürt dernekleri Kürt kültürünü, dilini yayıldığı birimler olarak yorumlaması da bu savı destekler niteliktedir.

Kentleşme ile ortaya çıkan toplumsal değişimlerden bir tanesi de örgütlü yaşamının kentsel alanlarda gelişmesidir. Kurumsallaşmayı, “örgütlerle usullerin istikrar kazanması” (Karakurt, 2016:46) olarak tanımladığımızda kurumsallaşmanın grupların çıkar ve ideallerini gerçekleştirmesinde kullanabilecekleri uzun soluklu yapılar olduğu ortaya çıkmaktadır. Milliyetçilikte toplumsal yapıda ortaya çıkan bu değişime ayak uydurmuş, modern sistemin işleyişinde bireyin grupsal aidiyet bağları üzerinde rasyonel işbölümü temelinde belirli bir gruba ait olma hissi ile birleşerek değişim geçirmiştir. Bu şekilde milliyetçilik kentlerde ortaya çıkan kurumlar üzerinden kendini yeniden üretmekte işlevsellik kazanmıştır. Kürt gruplar tarafından kurulan dernek, örgüt gibi yapıların etnik köken itibarıyla tek biçimli bir yapılar haline gelmesiyle birlikte Kürt kimliğinin siyasallaşmaya başladığı değerlendirilmektedir. Aynı zamanda kentlerde ortaya çıkan gelişmiş eğitsel, ekonomik ve iletişim olanaklarının Kürt milliyetçiliğinin gelişimine katkı sağlayan diğer önemli kurumsal imkânlar olduğu düşünülmektedir. Konuya ilişkin olarak aşağıda yer verilen anlatımda görüşmeci, kentlerde nüfus olarak yoğunlaşan Kürtlerin fiziksel olarak bir birlerine yakınlaşmaları ve kentsel imkânlar sayesinde artan etkileşimleri temelinde kimlik bilinçlerinin geliştiği dile getirmektedir. Aynı zamanda Kürt kimlik bilincinin gelişiminde kentlerde yararlanılan eğitim olanaklarının önemi üzerinde durulmaktadır.

“Kentler bir kere Kürtleri bir araya getirdi. Kürtlere sorunlarını beraber görme fırsatı verdi. Bu süreçte en çok da Kürt bilincine katkıyı eğitim imkânları sağladı. En basitinden, maalesef kendi dilinde olmasa da, Türkçe kitap, gazete okumayı öğrenerek kendi hakkındaki gerçekleri öğrendi. Bu bir kazanımdı tabii. Şimdi ki anadilde eğitim, siyaset ve özgürlük talepleri bu bilincin sonucudur. Ayrıca tüm dünyada ki Kürtlerle iletişim gene kentlerde oldu diyebiliriz. Bu da vatanseverlikte canlanmaya yol açmış, Kürtlerin haklı davasına katkı sağlamıştır. Bundan başka bu gün Kürtlerin şehirlerde kurdukları derneklere,

örgütlere, partilere yoğun katılımları vardır. Bu örgütlerle birlikte Kürtler artık seslerini daha güçlü şekilde duyurmakta haksızlıklara beraber direnmektedirler diyebilirim.”(Görüşmeci 31, Kadın, yaş 25, Dershane Öğretmeni)

Görüşmeci, kentleri Kürt nüfusun bir birine fiziksel olarak yakınlaştıkları mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Kürtlerin kentsel alanlarda yakınlaşmasının, ortak sorunları olduğunu fark etmesini sağladığı ve bu ortak sorunların tartışmaya başlanmasıyla beraber Kürtlerin kimliksel farkındalıklarının arttığı üzerinde durulmuştur. Bu noktada, görüşmecinin de vurguladığı gibi, kentleşmeyle birlikte nitelikli eğitim ve iletişim gibi olanaklarının daha ulaşılabilir olmasıyla birlikte Kürtlerin bu imkânlardan etkin şekilde yararlanması, Kürt milliyetçi hareketinin etki alanını genişlettiği anlaşılmaktadır. Kürt milliyetçiliğinin artan aktivitesiyle birlikte kendisini kimlik siyaseti, etnik hak talepleri gibi yeni formlar üzerinden ifade etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Kentleşmeyle ortaya çıkan kurumsallaşmanın görüşmecinin anlatımı bağlamında Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etkisi değerlendirildiğinde ise Kürtlerin kurdukları dernek, örgüt veya parti çatısı altında etnik kimlikleri temelinde çeşitli faaliyetler yürüttükleri görülmektedir. Kentlerde kurulan bu dernek ve örgütlerin Kürtlerin göçmenlik, yabancılık deneyimi üzerinde şekillendiği ancak zaman içinde Kürtlerin etnik kimlikleri üzerinden bir bedel ödedikleri anlayışı ile milliyetçi bir çerçeve kazandığı söylenilebilir. Bu şekilde örgütlü bir yapı kazanan Kürt milliyetçiliğinin siyasi bir çehre kazandığı anlaşılmaktadır.

4.3.4. Ekonomik Gelişmeler

Türkiye’de Kürt milliyetçi hareketinin gelişimini anlamak için toplumsal hareketleri şekillendiren temel dinamikleri anlamak gerekmektedir. Teknoloji, tarih, sosyal organizasyon, coğrafya, doğal kaynaklar, üretim, bölüşüm, gelir, ekoloji gibi ana faktörlerin birleşimi ile oluşan ekonomiyi de bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Keynes’in de belirttiği gibi, dünyayı şekillendiren bir çeşit düşünce sistemi olan ekonomi, bireylerin ve toplumların zaman içinde çeşitli mallar üreterek bunları para kullanarak ya da kullanmadan toplumun bireyleri ve grupları arasında bölüştürmede kullandıkları yöntem ve tercihleri üzerine kuruludur (Kutlu ve Horvath, 2017:106).

Ekonomik süreçler, toplumların tarihlerinin bir parçası olduğu kadar, toplumların geleceğini şekillendiren maddi ve manevi kaynakların yönetilmesi kapsamında da değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda kendine ait bağımsız siyasal organizasyona sahip olması için ekonomik süreçlerin iyi yönetilmesi gerekmektedir (Vali, 2005:8). Bu doğrultuda ekonomik süreçlerle Kürt hareketinin gelişimini ilişkilendirmek istendiğinde 19.yy dönemselsel bir başlangıç olarak kabul edebilir. II. Mahmut ile başlayan reform hareketleri Kürtlerin yaşadığı coğrafyada sosyo-ekonomik alanda önemli değişimlerin başlamasına neden olmuştur. O dönemlerde bölgenin ekonomisi ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık ile basit el emeğine dayanmaktaydı. Osmanlı, gerileme döneminde ekonomik değişim süreci içinde kapitülasyonlarla önemli ayrıcalıklar kazanan yabancılar ile ülke içinde ticari faaliyetlerin büyük bir kısmını elinde bulunduran azınlıklara kazanç sağlarken yerli esnaf, küçük üretici bu süreçten olumsuz etkilenmiştir (Kazgan, 1999:52). I. Dünya Savaşı ve hemen ardından başlayan Kurtuluş Savaşı Anadolu’nun insan gücü ve maddi kaynakları açısından tam bir yıkım olmuştur. Kurtuluş Savaşının kazanılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, askeri alandaki başarısını siyasal ve ekonomik alanda sürdürmek için bir dizi uygulamayı yürürlüğe sokmuştur. 17 Şubat 1923’te toplanan İzmir İktisat Kongresinde Genç Cumhuriyetin ekonomide

izleyeceği rota çizilmeye çalışılmıştır. Modern ulus devlet projesinin ekonomik kalkınma ayağının yönü bu şekilde netleşirken ekonomik sistemin inşa edileceği toplumsal ulusal kimlik temelinde homojenize edilmesi gerekliliği Anadolu'nun çok kültürlü yapısı göz önüne alındığında ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Kürt milliyetçileri ya Cumhuriyet politikalarıyla bütünleşecek ve onun meşruluğunu kabul edecek ya da Cumhuriyet rejiminin hedefi haline gelecekti (Winrow ve Kirişçi, 1997:23). Kürt milliyetçi hareketinin gelişimini Cumhuriyetin ilanından sonra izlenen ekonomik politikalarla ilişkisini bu bağlamda düşündüğümüzde Kürt varlığının Türk varlığı içinde eritilmesine dönük olarak izlenen politikaların ulus devletin kapitalist gelişim mantığına uygun olduğu ifade edilebilir. Ancak Kürt etnisinin de çeşitli şekillerde buna tepki vermesi de doğaldır. Bu tepkilerin sebepleri ne olursa olsun sonuçları itibari ile günümüz Türkiye'sinin toplumsal yapısının şekillenmesinde ciddi etkileri olduğu açıktır. Bu durumun en belirgin sonucu, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinin uzun yıllar ülkenin çok gerisinde kalması olmuştur. Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafyada ekonomik alanda geri kalmışlığın oluşmasına, ulusal güvenlik endişeleri, ulaşım sorunları, planlama ve uygulamadaki aksaklıklar, sermaye yetersizliği vb. pek çok neden gösterilebilse de sonuçta bu az gelişmişlik sorunu sonraki dönemlerde Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde önemli bir etken olmuştur. Kürt kimliğinin kültürel içeriğinin milliyetçi bir çizgiye evrilmesi ile ilgili olan bu süreci hızlandıran bir başka olay ise II. Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz ekonomik etkilerdir. Bu, savaşa tepki olarak Türkiye'de 1938 tarihinde yürürlüğe giren "İktisadi Savunma Planı" ve 1940 yılında çıkarılan "Milli Koruma Kanunu" kapsamında iktisadi kalkınmaya yönelik tüm yatırımların durdurularak kaynakların olası bir savaş durumuna göre kanalize edilmesi ülkedeki tüm toplumsal grupları ve özellikle az gelişmiş, düşük gelirli Kürtleri daha fazla etkilemiştir. İktisadi kalkınma sürecini kesintiye uğratan bu kararların ardından 1945 yılında ekonomik kalkınmanın tabana yayılması, niteliksiz köylü yığınlarının sosyo ekonomik yaşama entegre edilerek devletin "vatandaş" tabanının genişletilmesi hedefi ile hayata geçirilmeye çalışılan "Çiftçiye Topraklandırma Kanunu" özellikle devletle kurdukları ittifaklar sayesinde siyasal pozisyonlarını güçlendiren Kürt toprak ağalarının yoğun muhalefeti nedeniyle uygulama fırsatı bulamadan 1950'de yürürlükten kaldırılmıştır. Bu durum, Kürt köylüsünün maddi ve manevi yönden kalkınmalarını, ağa boyunduruğundan kurtularak özgürleşmesini ve "Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı" üst kimliği ile toplumun geri kalanı ile bütünleşmesini ciddi anlamda sekteye uğratmıştır. Topraksızlaşan, maddi ve manevi yönden ağaya bağımlı hale gelen ve güçsüzleşen Kürtler zaman içinde toprak ağalarının ve Merkezi hükümetin oy hesapları arasında istismar edilmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin zamanla makineleşmesi nedeniyle yüzbinlerce Kürt topraklarını terk ederek bölge dışına göç etmek zorunda kalmıştır. Böylece yıllar geçtikçe göçmenlerin sayısı büyük ölçüde artmış, Kürtler, çok sayıda başka illere yerleşmek zorunda kalmıştır (Mcdowall, 2004:530-531). Burada dikkate değer önemli bir unsur ise ekonomik değişimin tetiklediği köyden kente doğru yaşanan geniş ölçekli "göç" olgusudur. Çünkü göç olgusu bir yandan ülke ekonomisine tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçişte ucuz iş gücü sağlayarak önemli katkıda bulunurken diğer yandan da Kürtlerin diğer toplumsal unsurlarla karşılaşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Kürtler, Türklerle karşılaştıklarında onların hem işçi olarak hem de etnik köken olarak kendilerine dönük tutumlarını bizzat deneyimlemiş ve bunlar üzerinden etnik kimliklerine dair farkındalıkları gelişmiştir. Bir başka deyişle, kentsel yaşam dinamikleri ile birlikte liberal ekonomik politikaların ürettiği eşitsizlik, ayrımcılık, dışlama gibi

ötekileştirici tavırlar zaman içinde yoğun kalabalıklar olarak kente gelerek başlangıçta vasıfsız işçi olarak ekonomiye katılan Kürtlerin zaman içinde ücretli işçi haline gelmiş ardından da milliyetçi kimlik algıları üretmelerine neden olmuştur (Ekinci, 2006:29).

1950'lerden itibaren DP tarafından ekonomide uygulanan liberal politikalar kısa bir sürede ekonomide bir canlılık yaratmıştır. Ancak bu ekonomik dönüşüm hareketiyle oluşan zenginlik toplumda eşit olarak dağıtılamamış, belli kesimler zenginleşirken halkın geri kalanı bu zenginlikten aynı oranda yararlanamamıştır. Gelir dağılımında ortaya çıkan bu eşitsiz durumdan en çok çeşitli nedenlerle köyden kente göç ederek şehirlerin etrafında geniş bir gecekondu tabakası oluşturan çoğu vasıfsız Kürt köylü yığınları ile işçi sınıfını olumsuz etkilemiştir. Şehirli Kürt emek gücünün istihdamı ile ilgili olarak işverenin takındığı tavır işçi-işveren çatışmasının ötesinde aynı zamanda etnik ön yargılar içeren dışlayıcı bir görünüm kazanmıştır.

1960'lı yıllar öncesinde hem sınıf bilinçleri hem de etnik kimliklerine ilişkin aidiyet bilinçleri henüz gelişmemiş olan Kürtler, 1960'lı yıllardan sonra kendilerini daha iyi ifade edebilmek; kültürel, ekonomik ve sosyal haklarını alabilmek için siyasi temsil arayışına girmişlerdir. Bu arayış, sınıfsal sömürü ve halkların özgürlükleriyle ilgili olunca bu ihtiyaca en iyi cevap veren sol tabanlı siyaset olduğu için Kürt hareketinde sol anlayışlı partilere doğru bir kayış yaşanmıştır. Ancak, 1970'li yıllardan itibaren yoğunlaşan sağ-sol çekişmesinin silahlı çatışma boyutuna gelmesi, ülkede faili meçhul cinayetlerin artması bunlara ekonomik sıkıntıların da eklenmesi ve siyasi iktidarın bunları engelleyememesi 1980 askeri bir darbesine zemin hazırlamıştır. 1980 darbesi esas itibarı ile askeri, politik bir hareket olarak görünse de ülkede liberal politikaların yerleşmesini ve gücünü pekiştirmesini sağlayan ekonomik bir yönü de vardı. Darbenin ardından işçi sınıfının örgütlü sesi olan sol partilerin ve örgütlerin ve sendikaların kapatılması ile birlikte ücretlerin dondurularak grevlerin yasaklanması neo liberal kapitalist gelişimin hızlanmasına olanak tanımıştır. Olumsuz yaşam şartları ve oluşan gelecek kaygıları bireyleri güvenli liman arayışına itmiş sonuçta etnik bağların sağladığı dayanışma ruhunu güçlenmesini sağlamıştır. Kürt işgücü açısından gelişen bu olumsuz tabloya 1990'lı yıllardan itibaren yoğunlaşan PKK ile mücadele sırasında uygulanan zorunlu göç politikaları sonunda büyük şehirlere gitmek zorunda kalan on binlerce vasıfsız Kürt köylüsü eklenince durum daha da ağırlaşmıştır. Kürtlerin bu süreçte yaşamış oldukları başta ekonomik, kültürel ve siyasi sorunların etnik kimlikleri temelinde kendilerine karşı devlet tarafından yürütülen baskı ve asimilasyon temelli politikalardan kaynaklandığına dair söylem ve propagandaların Kürt milliyetçi gruplar arasında yerleşik bir algıya dönüşmesiyle birlikte Kürt kimliği ile özdeşleştirilen bir direniş kimliğini ortaya çıkarmıştır. Yoksulluk ve ülkede yaşanan darbelerin ardından Kürt kimliğinin dışa vurumuna yönelik siyasi ve kültürel baskılar Kürtlerin etnik kimliklerine daha sıkı sarılarak radikalleşmelerine neden olmuştur. Bu çerçevede gerek yurtiçinde gerek yurtdışında yasal veya illegal organizasyonların da desteği ile genişleyen etnik dayanışma ruhu zaman içinde başta illegal oluşumlar olmak üzere pek çok etnik milliyetçi hareketin siyasi ve ekonomik alanda güç kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Kürt tabanında oluşan etnik tepki elbette sadece ekonomik nedenlerle sınırlandırılmaz. Ekonomik sıkıntılar etnik tepkinin sadece bir boyutunu oluşturur. Bu bağlamda Kürtler, özellikle Kürt elitleri, neo-liberal politikalardan etkilenecek kimliksel düzlemde de önemli değişimler geçirmişlerdir. Bu bağlamda devletle ekonomik temelde organik işbirlikleri gelişen Kürt feodalleri sürecin sonunda hem siyasi hem ekonomik kazanımlar elde ederek toprak ağalarına dönüşmüşler ve statükonun sadık koruyucuları haline gelmişlerdir. Bu sürecin başında nüfuz bölgeleri üzerinde

tarımsal faaliyetler, devlet destekleri, teşvikler sonunda büyük çaplı sermaye birikime sahip olan toprak ağaları daha sonra bu sermayelerini yine ulaşım, pazarlama, inşaat vb. alanlara yatırarak bir Kürt ticaret burjuvazisinin doğmasını sağlamışlardır. Ancak Kürt ticaret sınıfı da maddi manevi çıkarları devlete ve Batı’da yerleşik sanayiye bağlı olduğu ve Kürt hareketinin bağımsız bir çizgide gelişmesini çıkarlarına aykırı bularak etnik Kürt hareketinin karşısında pozisyon almışlardır. Hatta bu değişimden yararlanarak zenginleşen Kürt “iş adamları” yatırımları yapmak için Türkiye’nin daha gelişmiş Batı bölgelerini tercih ederek Doğu’nun geri kalmışlık sorunsalının aşılmasına katkı sunamamışlardır. Ancak uygulanan liberal ekonomik politikalarla ülkede artan zenginlik halk arasında eşit olarak dağıtılamamış bundan toprak ağaları, aşiret liderleri ve hali hazırda zengin olan köylüler yararlanmıştır (Konda, 2011:60). DP döneminde Türkiye genelinde artan sanayi yatırımları zamanla Türkiye’nin Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tarım ekonomisi ağırlıklı köylü toplumu görüntüsünün değişmeye başlamasına neden olmuştur. Ülkede kapitalizmin gelişmesi, ticaretin canlanması, sermaye birikimin artması, özel sektörün desteklenmesi gibi uygulamalar ekonomik alanda olduğu kadar demografik alanda da geniş çaplı hareketliliğe neden olmuştur (Bruinessen, 2009:63). Köyden kente doğru başlayan bu akım bir yandan kapitalist yatırımcının ucuz işgücü ihtiyacı karşılarken diğer yandan da Kürtlerin Türk toplumu içinde daha görünür olmasını sağlamıştır. Kürtler açısından bu karşılaşma daha çok emek sömürüsü ve etnik dışlanma şeklinde gerçekleştiği için etnik farkındalık ve milliyetçilik duygularının güçlenmesine neden olmuştur. Bu durum Kürt kimliğinin niteliksel dönüşümünü başlatmıştır. Bu süreçte özellikle işçi sınıfı üyesi olarak sol partiler içinde örgülü hareket etme yeteneği kazanmaları ileride kendilerine özgü bağımsız hareket etme kabiliyetinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu hareket aynı zamanda Kürt kimliğinin daha radikalleşmesi ve siyasileşmesi anlamına gelmiştir. PKK’nın henüz varlığını geniş çaplı hissettirmede 1980’lerin başında Türkiye Cumhuriyeti için esas tehdit kimliksel anlamda radikalleşen Kürt işçi sınıfı olmuştur. Ekonomik taleplerin kimliksel taleplerle birlikte ortaya konarak siyasileşmesi hükümet cephesinde olduğu kadar Türk milliyetçilerinin de tepkisini çekmiştir. Toplumsal ortamda artan tansiyon kısa zamanda çatışmaya dönüşmüş ülke ekonomik, siyasi ve toplumsal düzen anlamında istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Ülkede yaşanan güvensizlik ortamı, ekonomik yaşam koşullarının ağırlaşması, gelecek kaygısı ve ümitsizlik durumu İslami düşüncenin, koruyucu, adil, eşit ve güven vaat eden söylemlerinin içinde rahatlıkla yayılıp yeşerebileceği toplumsal bir ortam hazırlamıştır. 1990 yılından itibaren İslami söylemi siyasetin merkezine alan Refah Partisi’nin (RP) kısa zamanda geniş bir oy potansiyeline ulaşması bu anlamda açıklayıcı olmaktadır. RP’nin modern ulusalcı laik devlet düzenine muhalif duruşu, adil düzen söylemi hem kimlik açısından hem de neo-liberal politikaların sömürdüğü geniş işçi sınıfında oluşan tepkinin kanallı olabileceği bir alan yaratmıştır. İslam dinin bütünleştirici, adil ve kapsayıcı gücü kimlik algılarında dinin yeri olan Kürtler için yeni bir hareket fırsatı yaratmıştır. Liberal politikaların bölgede belli bir destek kazanmasının ardından AK Parti izlediği ekonomik politikalarla Kürt bölgesine yönelik yatırımları arttırması, teşvik miktarını ve çeşitliliğini geliştirmesi ile bölgenin Türkiye ekonomisiyle daha iyi bütünleşip toplam gelirden daha fazla pay almasının sağlanması etnik terörün İslami kardeşlik, paylaşım, gelişen refah ve kazan kazan anlayışı çerçevesinde bitirilmesi için önemli adımlar olmuştur. Bu duruma karşılık olarak Kürt milliyetçi cephesi ise daha önce Kürt kimliğini aşındırdığını iddiasıyla Kürt kimliğinden dışlamaya çalıştığı İslamiyet’le barışık yeni politikalar geliştirmeye itmiştir. Kürt milliyetçi hareketi bu şekilde bir strateji değişimiyle birlikte toplumsal tabanını genişletmeyi hedeflemektedir.

Ekonomik değişimlerin Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etkileri konusunda aşağıda görüşlerine yer verilen katılımcı, diğer unsurlar yanında ekonomik geri kalmışlığın bir eşitsizlik kaynağı olduğu ve Kürt kimlik bilincinin gelişimini engellediğini ifade etmiştir. Ancak ekonomik değişimle birlikte Kürtlerin ekonomik anlamda güçlenmesinin çevrelerini algılama düzeyini değiştirerek Kürt milliyetçi bilincini geliştirdiğine işaret etmektedir.

“Fakirlik, Kürt topraklarının adeta kaderidir. Bu kader içinde ırgatlık, amelelik ve işçilik Kürtlerin zinciridir. Neden Kürtler fakir? Neden devlet Kürtlere bakmıyor, ayrımcılık içinde? Burada bir politika var. Kürt fakir kalsın, gözü a ılmasın. Çünkü insan zengin olursa etrafını görür, anlar. Kürtler de öyle ekonomileri arttıkça haklarının peşine daha güçlü düşüyor. Kürt emeğine düşmanlıkta burada işte, topraksızlık, işsizlik, g  , fakir bırakma pratikleri Kürt düşmanlığı yani” (Görüşmeci 36, Erkek, yaş 53, Esnaf.)

Yukarıdaki anlatımda Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin geri kalmışlığının kronik bir sorun olduğuna dair bir algı dile getirilmiştir. Ekonomik yaşam içinde nitelik gerektirmeyen, düşük gelirli işlerin Kürtlerle özdeşleştirilerek ekonomik alanda bir ayrımcılık yaratıldığı ifade edilerek buna duyulan tepki vurgulanmıştır. Anlatımda yer verilen yüksek gelir getiren ekonomik imkân ve faaliyetlerden Kürtlerin dışlandıklarına dair iddiaları gerçeği yansıtmamakla birlikte Kürt vasıfsız işgücünün ekonomik alanda fırsat eşitliğinden yoksun olmasının Kürt kimliğinin radikalleşmesine ve Kürt milliyetçiliğini sahiplenmelerine katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Kürtlerin ekonomik anlamda dezavantajlı pozisyonlarının, Kürt emeğine düşmanlık veya Kürt düşmanlığı olarak dile getirilmesinin PKK  rg t n n söylem ve propagandalarında yer verdiği iddialara yakınlığı dikkat çekmektedir. Katılımcının ekonomik dayanışma içinde olan Kürtleri, Kürdistan’da yaşan Kürtler ve sürgündeki Kürtler olarak tanımlaması, örtük olarak Kürt coğrafyasının bölünmüşlüğüne ve Kürt kimliğinin karşılaştığı engellere işaret ettiği değerlendirilmektedir. Anlatımda, Kürt grupların ekonomik olarak güçlenmesinin Kürtlerin yaşadığı coğrafyada egemen olan g  ler için bir endişe kaynağı olduğuna yönelik Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında bir algının varlığı dikkat çekmektedir. Anlatımda, egemen g  lerin Kürt milliyetçiliğine dönük endişelerinin kaynağında ise Kürtler arasında gelişen etnik bilincin ve milliyetçi anlayışın etnik temelli ulusal uyanışa dönüşme ihtimalinin bulunduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğinin varlığı ve devamlılığı noktasında ekonomik unsurların milliyetçi refleksin önemli bir parçası olarak algılandığı söylenebilir. Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında gelişmiş olan iktisadi milliyetçilik anlayışının Kürt ulusal uyanışının bir parçası olduğu ve Kürt devletinin kurulmasına yönelik düşüncelerle ilintili olduğu anlaşılmaktadır. Sosyo-ekonomik dinamiklerin Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde nasıl bir etkisinin olduğunun anlaşılmasına yönelik olarak görüşülen görüşmecilerden bir diğerinin görüşleri aşağıda yer verilmiştir:

“İşin ekonomik tarafında Kürtler için her gün kayıp vardır. İşsizlik, fakirlik, yoksulluk Kürt topraklarında çoktur. Bu durum eskiden de vardı, şimdi var; yani yeni bir şey yok. Devlet ve devlet için çalışanlar kendini Kürtlerin üzerinde görmektedir. Zenginliklerini, topraklarını alırlar ama yatırım olmaz. Tabii bu fakirlik düzeni Kürtleri yönetmek için yapılmaktadır. Doğuda olsun Batı’da olsun iş ve fakirlik durumu gibi gerçekler ortaya çıkınca Kürtler daha ideolojik düşünmeye başlamıştır. Bu da kimliklerini geliştirmiştir” (Görüşmeci 32, Erkek, yaş 28,  ğretmen)

Yukardaki anlatımda, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde sıklıkla karşılaşılan sorunlardan bir tanesinin de ekonomik sorunlar olduğu ifade edilmiştir. İşsizlik, fakirlik, yoksulluk gibi ekonomi temelli sorunların geçmişte olduğu gibi günümüzde de Kürtleri olumsuz etkilediğinin altı çizilmiştir. Bu sorunların temelinde ise devletin siyasi amaçlarının olduğu, Kürtleri kontrol etmek için ekonomik etkinliklerin bir araç olarak kullanıldığı iddiasına yer verilmiştir. Bu temelde yaşanan sorunların Kürt karşıtlığı üzerinden etnik Kürt kimliği ile özdeşleştirildiği söylenilebilmektedir. Katılımcının dile getirdiği bu görüşlerin çalışma kapsamında görüşülen Kürt milliyetçisi bireylerin önemli bir kısmının kendilerine yöneltilen sorulara ilişkin yapmış oldukları açıklamalarda kullanmayı tercih ettikleri ideolojik dille uyumlu olduğu görülmektedir. Aynı zamanda anlatımda yer alan bu ifadelerin benzerlerine ideolojik yönü ağır basan Kürt medya kanallarında, legal/illegal düzeyde faaliyet gösteren örgütlerinin çeşitli açıklamalarında ve Kürt milliyetçi hareketi içinde görüşlerine önem verilen kişilerin söylemlerinde rastlanılabilmektedir. Bu bağlamda sosyo-ekonomik dinamiklerin Kürt milliyetçiliğinin gelişimi boyutunda önemli değişkenlerden biri olduğunu ifade etmek mümkündür. Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere yeterli hizmetin götürülememesi, bölgede devleti temsil eden memurların bir kısmının yasal olmayan uygulamaları ve bölgeye yönelik yatırımlarda yaşanan eksiklerin veya başarısızlıkların Kürtlerin asimile edilmesi ve bölgenin kontrol altında tutulmasına yönelik çabalar olarak algılanmasının devlete yönelik olumsuz imajı pekiştirdiği görülmektedir. Bu durumun ise Kürt milliyetçiliğini savunan çevrelerce propaganda aracı haline getirildiği anlaşılmaktadır. Katılımcının anlatımında yaşanan ekonomik sıkıntıların kaynağı olarak gösterilen devlet için çalışanlar ifadesi dikkat çekicidir. Bu ifade kapsamında sadece devletin değil aynı zamanda devlet ile işbirliği yapan Kürtleri de kapsayan geniş bir kitlenin ötekileştirildiği anlaşılmaktadır. Ötekileştirmenin kapsam ve boyutu dikkate alınarak milliyetçi grupların etnik kökenleri nedeniyle yaşadıklarını iddia ettikleri ekonomik sorunların sadece işsizlik, yoksulluk gibi göstergelerden oluşmadığı aynı zamanda ekonominin bu gruplarca milliyetçi/ulusalcı talepleri içeren kendi kaderini tayin hakkı temelinde yönetsel bir sorun olarak algılandığı değerlendirilmektedir. Konu kapsamında yer verilen başka bir anlatımda ise katılımcı, ekonomik süreçleri Kürt halkının bir varlık sorunu olarak ele almaktadır. Aynı zamanda ekonomiyi ulus kimliğinin bir parçası olarak özerk Kürt siyasi örgütlenmesinin bir boyutu olarak kabul etmektedir.

“Bir ev yaptığınızı düşünün ama çatısı olmasın, şimdi ne kadar iyi yaparsan yap o ev olmaz. Kürt halkı içinde ekonomi odur. Ama görünen o ki devlet Kürtleri çatısız bırakmakta kararlı... Bunun gerekçesi olarak da güvenlik sorunu ileri sürülen gerekçe. Doğu ve Güneydoğuda ki güvenlik sorunu bir çözülsün yatırımlar başlayacak. Ben 50 yaşımdayım şimdiye kadar bunu görmedim. GAP’a bakarsak bunu daha iyi görürüz. Kısaca söyleyeyim, GAP’ta Türkiye’ye elektrik veren barajların yapımı bitmiştir. Ama nedense Kürt köylüsünün sulamasını yapacak barajlar bir türlü bitirilememiştir. Bu durum devletin Kürt halkına bakışının özetidir. Yani Kürtlere ekonomik boyutta ideolojik yaptırım uygulanmaktadır. Bu nedenle ekonomi Kürtler için varlık sorunu olarak ele alınmalıdır. Ancak bu şekilde Kürtler tam bağımsız bir halk olabilir.” (Görüşmeci 13, Erkek, yaş 52, Öğretmen)

Burada ekonominin toplumsal sistemler içindeki önemine vurgu yapılmıştır. Anlatımda, Kürt etnisitesinin çatısız bir eve benzetilmesi, Kürt milliyetçiliğinin henüz tamamlanmamış bir ulusal proje olduğuna dair bir algının varlığına işaret etmesi açısından önemlidir. Katılımcının, Kürt halkının tam bağımsız olabilmesi için ekonomik bağımsızlığın gerekliliğine dair yaklaşımı,

Gilpin'in "iktisadi milliyetçiliğin devlet merkezli bir yaklaşım olduğu" (Gilpin, 2001:278) düşüncesinden hareketle Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında ulusal bağımsızlık yönünde güçlü bir motivasyonun olduğu yönündeki algıyı desteklemektedir. Burada, ekonomik süreçlerin Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etkisine dair yer verilen görüşler içinde, GAP projesi üzerinden verilen örnek dikkat çekicidir. Katılımcı, GAP projesinin bir parçası olan ve Türkiye'nin elektrik ihtiyacını karşılayacak olan barajların yapımının tamamlandığını ancak Kürtlerin yaşadığı bölgelerde sulama yapacak barajların kasıtlı olarak tamamlanmadığını iddia etmiştir. Bu iddia temelinde öncelikle yapımı tamamlanan elektrik üreten barajların da Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yapılmış olduğu düşünüldüğünde bölge geneline yatırım yapılmadığına dair iddianın gerçeği yansıtmadığı görülebilmektedir. Ayrıca bu santrallerde üretilen elektriğin sadece Batı illerinde kullanılmadığı tüm Türkiye'nin elektrik ihtiyacını karşılamak üzere faaliyet gösterdiği gerçeğinin görmezlikten gelinmesi, ideolojik bilinci yüksek olan Kürtlerin gerek toplumsal gerek siyasal gerekse coğrafi anlamda Türk toplumu ile ciddi bir ayrışma içinde olduğuna işaret etmesi açısından önemlidir. Katılımcının anlatımında dikkat başka bir husus ise, Kürt milliyetçiliğinin tepkisel karakteristiğinin burada Doğu ve Güneydoğu'ya yapılan yatırımların yetersizliği, aksaması, güvenlik endişeleri ile askıya alınması gibi nedenlerle ortaya çıkan sorunlar üzerinden ortaya konmasıdır. Bu şekilde devlete ve toplumsal sisteme karşı güvensizlik duygusu yaratılmakta buna karşı Kürt etnik kimliği güvenli bir alternatif olarak sunulurken; biz ve onlar algısı temelinde etnik milliyetçi duygular güçlendirilmektedir. Bu şekilde Kürt milliyetçi hareketinin siyasi bağımsızlık hedefi militarist bir dille ifade edilmek yerine ekonomik bir söylemle ifade edilmiş olmaktadır. Anlatımda katılımcının Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yatırımların yapılmaması, gecikmesi gibi konularda devletin güvenlik gerekçelerini neden olarak gösterdiğine dair iddiaları diğer bir dikkat çeken noktadır. 1980 yılından itibaren Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde ortaya çıkan güvenlik temelli sorunların PKK terör örgütünün eylemlerinden kaynaklandığı göz önüne alındığında bölgede yaşanan ekonomik sorunların tamamıyla iddia edildiği gibi devletin Kürtlere yönelik engelleyici, baskıcı politikalarından kaynaklanmadığı söylenebilir.

"Ekonomi varsa güçlü olursun. Yoksa başkaları ne veriyse onunla yetinirsin. Kölelik yani. Kürtlerinde ekonomileri olmalı. Buralarda ki fakirlik ondan devlet ne veriyorsa yetinmekten. Ama Kürtler demokratik haklarını aldığında ekonomileri yanında olacak. Bu hakkımızı aldığımızda tüm Kürt halkının geliri yükselecek. Bu yüzden ekonomiye sahip çıkmak önemlidir. Bu Kürtleri yükseltecektir." (Görüşmeci 10, Erkek, yaş 41, Belediye Çalışanı)

Katılımcı, güçlü bir ekonominin toplumların kendi kaderlerini tayin etmede çok önemli olduğunu belirtmiştir. Toplumsal artı değerlerin dağıtılmasında söz sahibi olunamaması durumunda ortaya çıkacak haksız ve eşitsiz bölüşümün Kürt halkına tahakkümü getireceğini dile getirmiştir. Anlatımda Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde ekonomik geri kalmışlığın devletin uyguladığı ekonomik politikaların eşit ve adil olmamasından kaynaklandığı iddia edilmiştir. Katılımcı, Kürtlerin demokratik haklarının engellenmesi karşısında bir mücadele içinde oldukları belirterek bu mücadelenin başarıya ulaşması halinde kendi çıkarlarına uygun olarak ekonomik kararlar alabileceklerini belirtmiştir. Ekonominin yönetimine söz sahibi olunmasıyla birlikte Kürtlerin kendilerini daha etkin bir şekilde yönetecek güce sahip olabileceği vurgulanmıştır. Anlatımda, bağımsız bir ekonomiye sahip olunması anlayışı üzerinden Kürt bölgelerinin kapsayan

bağımsız bir devlet sistemine atıf yapıldığı dikkat çekmektedir. Ekonomik bağımsızlık ve ekonomik kaynaklar üzerinde söz sahibi olma gerekliliğinin Kürtler için önemli bir mücadele alanı olarak tanımlanması ve bunun Kürtler için hayatı bir gereklilik olarak tanımlanması etnik kimlik temelinde ulusal bir uyanışa işaret etmektedir. Aynı zamanda ekonomik aygıtların üzerindeki denetimin sağlanmasına dönük mücadelenin Kürt kimliğinin korunmasında ve Kürt milliyetçiliğinin yayılmasında önemli bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcının etnik kimlik temelinde özerk bir ekonomik yönetim talebini dile getirmiş olmasının Kürt hareketinin milliyetçi niteliğinin bir göstergesi olduğu söylenebilmektedir.

4.4. İdeolojik Faktörün Etkisi

Milliyetçilik gerek teorik gerekse de pratik olarak toplumsal sistemlerle her düzeyde ilişki kurulabilen ve onlarla iç içe geçebilen bir gerçekliktir. Aynı zamanda milliyetçilik gündelik yaşam pratikleri üzerinden kendisini yenileyebilen içinde bulunduğu zamana ve mekâna göre şekil alabilen ideolojik ve duygu yönelimi olan düşünce biçimidir.

Milliyetçiliğin toplumsal sistemlerle kolayca bağ kurması ve onlarla iç içe geçebilmesinin temelinde insanların var olma güdüsünden doğan, çevreleri ve içinde bulundukları gruplarla geliştirdikleri duygusal bağlar yatmaktadır. Toplumsal yaşamın sürekliliğini sağlamak ve meşru kılmak adına toplumu oluşturan bireylerin ortak duygular etrafında birleşmeleri çok önemli bir unsurdur. Ancak milliyetçi duygular ya da milliyetçi temelli düşünceler tek başlarına uzun süre toplumsal yaşam içinde var olamazlar. Bu nedenle milliyetçiliğin duygusal düzeyde toplumsal yaşam içinde yerleşerek kök salması için bir takım ritüeller, tutumlar ve davranışlarla desteklenmesi gerekir. Bu noktada milliyetçilik, kültürel, ekonomik ve politik olarak bireylerin bilinçlerini şekillendiren onlara anlam katan, teorik ve pratik düşünce yolları olarak tanımlanabilecek ideolojilere bağlanarak kendi sürekliliğini tesis etmektedir. Bu bağlamda milliyetçiliğin sosyalist ideolojilerden faşist ideolojilere kadar birbirinden farklı pek çok ideolojiye eklemlenebilmesi, sol milliyetçilik, muhafazakâr milliyetçilik, liberal milliyetçilik, İslami milliyetçilik gibi farklı milliyetçilik anlayışlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

İdeolojik düşünceler, bireylerin çevrelerini anlamlandırmalarını sağlayan düşünce kalıpları ya da düşünce biçimleri olmakla birlikte içinden çıktıkları toplumun bölüşüm, üretim, adalet ve çatışma gibi temel tartışma konularına ilişkin kapsamlı cevaplar da üretmektedir. Buna karşın milliyetçiliğin toplumsal sistemin işleyişine ilişkin kapsamlı ve sistematik cevapları yoktur. Bu nedenle milliyetçilik, toplumsal sistemin işleyişine ilişkin olarak ortaya koyduğu argümanları eklemlendiği ideolojilerin süzgecinden geçirerek oluşturmaktadır. Bu şekilde toplumsal ihtiyaçlara cevap vererek toplum içinde kendisi için meşru bir zemin yaratmaktadır. Milliyetçiliğin Kürt hareketi içinde kendisine yer bulması benzer bir sürecin sonucudur. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliği 19.yy da Kürt toplumsal hareketi içinde ilk olarak ortaya çıktığı andan itibaren birbirinden farklı ideolojilerle bağlantı kurup zaman içinde farklılaşarak günümüze kadar gelmiştir.

Kürt milliyetçiliğinin ideolojik evrimine ilişkin olarak tarihsel süreci Fransız devrimiyle ortaya çıkan milliyetçilik ideolojisinin 19.yy da Osmanlı'ya ulaşmasıyla başlatmak mümkündür. Bu dönemde milliyetçilik ideolojisi ile özdeşleşen ulusçuluk akımları Osmanlı Devleti içinde mevcut olan farklı etno kültürel grupları etkileyerek ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu dönemde şekillenmeye başlayan Kürt toplumsal hareketi, milliyetçi/ulusalcı bir gelişim çizgisi izlemekten uzaktır. Kürtler 19.yy'a kadar Osmanlı idaresi altında feodal, yarı otonom bir

düzen içinde sorunsuz şekilde yaşamışlardır. 19.yy'da Osmanlı topraklarında etkili olan etnik milliyetçi düşüncelerin Kürt toplumsal hareketi üzerinde çok fazla etkili olmamasında Kürtlerin Müslüman olmalarının, Osmanlıyla ortak bir tarihi paylaşımlarının ve feodal yaşam alışkanlıklarının güçlü olmasının etkili olduğu ifade edilebilmektedir. Kürt toplumsal hareketinin modern anlamda milliyetçilik ideolojisinden etkilenmesi I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Sevr Barış Antlaşmasında yabancı devletlerin çıkarlarına uygun olarak Anadolu'da bağımsız bir Kürt Devleti kurulmasının ön görülmesi ve Kürtlerle fiziksel sınırları olan Ermenilerin bağımsızlık temelli hareketlerinin doğrudan veya dolaylı etkileri üzerinden ortaya çıkmıştır (Bozarslan, 2002:844). Kürtlerin Osmanlıyla paylaştıkları dini ve kültürel değerler, Kürtler arasında milliyetçi, ulusçu ideolojilerin gelişmesinin uzun bir süre engellerken aynı zamanda 1917'de Rusya'da Ekim devrimi sonrasında ortaya çıkan ve dünyaya yayılan sosyalist ideolojinin de Kürtler arasında karşılık bulamamasının önemli sebeplerindendir. Bunun yanında geleneksel Kürt değerlerine bağlı A. Cevdet gibi dönemin Kürt aydınlarının sosyalist düşünceye olan karşıtlıkları da Kürt milliyetçi hareketinin sol ideolojiye kaymasını engelleyen etmenler arasında sayılabilir. Kürt milliyetçiliğinin ideolojik gelişiminin başlarında sosyalist düşüncelerin Kürt toplumsal hareketi içinde etkili olamamasında belirtilmesi gereken diğer bir nokta ise sosyalist fikirlerin Kürtlerle aynı coğrafyayı paylaşan ve Kürtler tarafından tehdit olarak algılanan Ermeni kökenli bireyler tarafından Kürt bölgelerine taşınmış olmasıdır. Ancak bu dönemde Kürt milliyetçi hareketi içinde sosyalist fikirlerin bütünüyle dışlandığını söylemek de yanlış olacaktır. Özellikle 2.Dünya savaşı yıllarında yayınlanan Rohani Dergisi üzerinden sosyalist ideoloji Kürt milliyetçiliği ile buluşma fırsatı yakalamıştır. Bu sayede sınırlı ve izole olsa da Kürt milliyetçi hareketi içinde sosyalist bir grup oluşmuştur (Eli, 2018).

Kürt milliyetçi hareketi ile etkileşim içine giren sosyalist ideolojinin bu hareket içinde kendini ağırlıklı olarak hissettirmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra olmuştur. Genç Cumhuriyet ve onun ulusalcı kuruluş ideolojisi doğrultusunda uygulamaya koyduğu politikaların Kürtler arasında yarattığı hoşnutsuzluk ve Kürtlerin Cumhuriyetin gelişim yıllarında yaşadığı olumsuz deneyimler 1960'lı ve 1970'li yıllarda legal, aktif siyasete katılma fırsatını yakalayan Kürtlerin daha çok, mevcut sisteme muhalif olarak algılandıkları sol partiler içinde faaliyet göstermelerine neden olmuştur. Kürt grupların bu dönemde yoğun olarak sol partiler içinde faaliyet göstermesi Kürt milliyetçiliği ile sosyalist ideoloji arasındaki mesafeyi kısaltmıştır. Bu yıllarda solun Türkiye'de artan dinamizmini arkasına alan Kürt milliyetçiliği sınıfsal ayrışma, sömür, özgürlük ve ulus kavramlarını sol ideolojiden devşirerek Kürtler arasındaki tabanını genişletmeye başlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren ise Kürt milliyetçiliğinde bir eksen değişikliği yaşanmıştır. Kürt milliyetçi hareketi bu dönemde yaşanan askeri darbeleri ve kısıtlanan siyasi ve kültürel hakları gerekçe gösterilerek sosyalist ideolojinin güçlü egemene karşı meşru saydığı silahlı mücadele yolunu seçmiştir. Kürt milliyetçi hareketinin PKK örgütü üzerinden başlattığı silahlı mücadelenin ortaya çıkardığı şiddet ortamı yine sol ideolojik argümanlar temelinde meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak başlangıçta Kürt milliyetçi gruplar tarafından Kürtlerin özgürlüğü ve sınıfsız eşitliği temelinde kurulan PKK'nın zamanla merkez parti yönetiminin güçlenmesi, Kürt milliyetçiliği içinde etkili olan hareketin sosyalist ideolojiden nasyonal sol ideolojiye doğru kaymasına neden olmuştur. Bu temelde PKK'nın tek parti, tek adam ve tek etnik köken temelinde yeni bir bölge siyaseti üretilmeye başladığı görülmüştür (Yıldırım, 2016). 1990'lı yıllarla beraber Kürt milliyetçi hareketine yön veren ideolojilerde de değişimler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde

dünyada ve Türkiye’de yaşanan siyasi, ekonomik ve askeri değişimler Kürt milliyetçi hareketinin sosyalist ideoloji dışında, kapitalist ideoloji ile çelişmeyen yeni ideolojik modeller aramaya itmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren Kürt milliyetçiliğindeki değişim, PKK’nın artan yükselen eylemlerinin yanında siyasi partiler düzeyinde artan örgütlenmeyle kendini göstermiştir. Kürt milliyetçiliği temel alınarak kurulmuş olan Kürt partilerinin siyasal alanda etkin olmalarıyla beraber Kürt milliyetçiliğinin politik bir mücadele pratiği olarak görünürlüğü artmıştır. Kürt milliyetçiliğinin siyasallaşmasına paralel olarak sosyal ve siyasal alanda kutuplaşmalar yaratmış ve Kürt milliyetçiliği gelişimini radikal bir çizgide sürdürmüştür. Devletin PKK şiddetine karşı yoğun askeri mücadele başlattığı bu dönemde Kürt milliyetçiliği kısa bir sürede Doğu ve Güneydoğu’da, sol ideolojik bir perspektifle kurulan insan hakları, demokrasi ve eşitlik ilkeleri temelinde mücadele etiklerini iddia eden Kürt milliyetçiliğini temel alan partiler üzerinden Kürtler arasında kısmen de olsa bir taban kazanmıştır (Özhan ve Ete, 2008:8-9). Milliyetçi görüşün siyasal temsili, 1990 yılında Halkın Emek Partisi, (HEP)’in kurulmasıyla başlamış; Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), Demokrasi Partisi (DEP), Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Demokratik Toplum Partisi (DTP), Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ve son olarak halen faaliyetlerini sürdüren Halkların Demokratik Partisi (HDP) gibi farklı partiler üzerinden devam etmiştir. 1990’dan 2000’li yıllara kadar geçen süreçte eylem, söylem ve programlarını Kürt milliyetçiliği temelinde organize olan milliyetçi Kürt partileri ve PKK’nın şiddet temelli ayrılıkçı eylem stratejisi Kürt milliyetçiliğinin bağımsız bir devlet kurma fikrinin Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında güçlü bir motivasyon unsuru olmasında önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Bu dönemde Kürt milliyetçiliği çeşitli kanallar üzerinden yürüttüğü eylem, söylem ve propagandalarını meşru bir zemine oturtmak için daha çok sol ideolojik bir yaklaşımı benimsemiş olduğu dikkat çekmektedir (Jongerden-Akkaya, 2012:11).

Türkiye’de bugün Kürt milliyetçiliği de dâhil olmak üzere mevcut olan toplumsal hareketlerin tamamına yakının sol ideolojik bir temele dayandığını ifade etmek yanlış olmaz. Ancak, sol ideolojik düşüncenin özgürlük, bağımsızlık ve kendi kaderini tayin etme anlayışının Batı’nın çok kültürlülük temelli demokratik açılımlarıyla desteklenmesi Türkiye’de Kürt hareketinin etnik milliyetçilik ekseninde gelişmesinde önemli bir etken olduğu da ayrı bir gerçek olarak ortadır. Türkiye ölçeğinde 1990’larda Kürt milliyetçiliğinin toplumsal düzlemde meşruiyetini sağlamak adına devrimci sol bir ideolojiyi benimsemiş olduğu açıktır. Bu yaklaşımı, Kürtlerin özgürlüğü adına hareket ettiğini iddia eden PKK’nın (2000’li yıllardan itibaren bu figürler çıkarılmış olsa da) sözde bayrağında yer almış olan orak çekiç figüründen ve PKK ile beraber onun uzantıları olan parti ve örgütlerin söylemlerinden anlamak mümkündür. Kürt milliyetçiliği bu kapsamda sol tandanslı, mevcut sisteme karşı yıkıcı bir toplumsal hareket olarak ifade edilebilse de, Kürt milliyetçi hareketinin kendi içinde bir inşa süreci olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu süreç 1990’larda dünya ölçeğinde kimlik siyasetinde yaşanan yükselişi, etnik ve milli kimlik temelli olarak faaliyet gösteren partilerin güçlenmesi ve tek tipleştirici ulus politikalarının eleştirilerek etnik kimliklerin tanınmasıyla ilgili tartışmaların politik alanda ön plana çıkmasıyla yakından ilişkilidir. Bu bağlamda Kürt siyasi hareketi de ulusal amaçları, etnik çıkarları paralelinde yeni söylemler üretmiş ve Kürt milliyetçiliği de bu yeni siyasi anlayış etrafında şekillenmiştir. 1990’lı yıllarda PKK’nın şiddet eylemleri ile devlet karşısında başarılı olduğuna dair düşüncenin kısmen de olsa bazı Kürt gruplar arasında yaygınlaşması ve bu algının etnik Kürt partilerinin kimlik temelli siyasi anlayışla yürüttükleri çalışmalarla desteklenmesi Kürt

milliyetçiliğinin bu dönemde daha radikal bir çizgide gelişmesine neden olmuştur. 1990'lardan itibaren etnik kimlik temelli olarak yükselişe geçen Kürt milliyetçiliğinde bu yıllarda aynı zamanda seküler sol ideoloji temelinde laik ve din karşıtı bir tutumum da gelişmiştir. Bu durum 1990'lı yıllarda sol ideoloji ve kimlik siyaseti temelinde şekillenen Kürt milliyetçiliğinin, din faktörünü Kürt kimliğinden dışlayan bir kopuşun işaretidir. 1990'lar aynı zamanda Kürt milliyetçiliğinde 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte sosyalist ideolojinin çöküşüyle beraber ortaya çıkan paradigma değişimini de içermektedir. Bu paradigma değişiminin somut göstergelerini o zamana kadar Kürt milliyetçiliğini sembolize etmek için kullanılan sembollerden biri olan sözde PKK bayrağından orak çekicin çıkarılması, devrimci sol söylemlerin yerini etnik ayrılıkçı söylemlere bırakması gibi örnekler üzerinden okumak mümkündür. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin etnik, milliyetçi, şiddet içeren ayrılıkçı bir anlayış temelinde gelişimini sürdürdüğü ifade edilebilir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise küreselleşmenin artan etkisiyle sermayenin çıkarına uygun olarak yeniden düzenlenen siyasi ve ekonomik sistemlerin ulus devletler içinde toplumu oluşturan tüm unsurların ihtiyaçlarını eşit oranda karşılamaktan uzaklaşmaktadır. Bu durum özellikle toplum içinde görece dezavantajlı olan hâkim etnik gruba dâhil olmayan kesimlerde daha güçlü hissedilmiş ve kendi çıkarlarına hizmet etmeyen, edemeyen bir siyasi sisteme karşı aidiyet duygularının sorgulanmasına neden olarak etnik kimlik bilinçlerinin gelişiminin önünü açmıştır. 2000'li yıllarda Kürt milliyetçiliğinin devrimci sol bir anlayıştan etnik özgürlükçü bir anlayışa evrimi arasında dünya ölçeğinde yaşanan bu değişim ile bir bağ kurmak mümkündür (Selçuk, 2012:129-130). Bununla birlikte 2000'li yıllarda Kürt milliyetçiliğinde meydana gelen değişimde Kürt milliyetçiliğinin gelişim süreci içinde takip edilmiş olan farklı siyasi yaklaşımların da etkisi vardır. Halkların kendi kaderini tayin etme hakkı, Kürtlere özgürlük ve daha sonra bağımsız Kürt devleti hedefiyle ayrılıkçı bir görümüm kazanana Kürt milliyetçiliği 2000'li yıllara gelindiğinde bu hedefinden vaz geçmiş görünmektedir (Öcalan, 1994:69). Bu dönemde Kürt milliyetçiliği siyasi olarak örgütlenmiş bir özgürlük hareketi olarak kendini dünyaya duyurmak adına propaganda faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Bu nedenle Kürt milliyetçi hareketi gerek PKK üzerinden gerekse Kürtlerin haklarını savunduklarını iddia eden ve çoğunluğu PKK güdümünde olan parti ve örgütler üzerinden Radikal Demokrasi gibi ulus devlet sınırlarını aşmayı hedefleyen demokratik, barışçıl görünümü siyasi söylemler üretmiştir. Burada temel amaç sosyalist ideolojinin çöküşüyle beraber Kürt milliyetçi hareketinin dayandığı ideolojik temelinde ortaya çıkan zafiyetin çağın gereklerine uygun daha rasyonel bir ideolojiyle değiştirilmesi ve Kürt milliyetçi hareketinin sürekliliğinin sağlanmasıdır (Akkaya-Jongerden, 2012:127). Kürt milliyetçiliğinin giderek siyasallaştığı bu dönemde başta PKK olmak üzere PKK'nın güdümündeki parti ve örgütlerde önemli ideolojik değişimler ortaya çıkmıştır. Bunlardan en çok dikkat çeken ise PKK'nın bağımsızlık düşüncesinden vazgeçerek sözde Kürt sorunun çözümünde federasyon, demokratik özerklik gibi farklı alternatiflerinde olabileceğine dair söylemler üretmesidir. Kürt milliyetçiliğinde ortaya çıkan PKK merkezli ideolojik ve siyasi değişim sürecinde PKK'nın tüzük ve organizasyonlarının da yeniden yapılandırıldığı görülmektedir (Kurubaş, 2004:109). Bu taktik değişimle birlikte PKK'nın liderlik ettiği Kürt milliyetçi hareketi, silahlı mücadeleye dayalı bir anlayıştan siyasal/demokratik bir anlayışa kaydığını dünyaya ilan etmekte aynı zamanda kendine kapitalist, emperyalist dünya düzeninde bir yer edinme niyetinde olduğunu göstermektedir. Sürecin devamında 2000'li yıllar aynı zamanda Kürt milliyetçi hareketinin devletin bütünlüğü temelinde Sünni inanç değerleri üzerinden kültürel ortaklıklara yapılan vurgunun aşındırılması ve Kürt milliyetçiliğinin dini

değerlerle güçlendirilerek toplum içinde kutuplaşmanın derinleştirilmesine dönük propaganda çalışmalarının hız kazandığı yıllardır. 1990'ların ortalarında Kürt milliyetçi hareketi içinde şekillenmeye başlayan dini pragmatizm anlayışının 2000'li yıllardan itibaren kurumsallaştığı görülmektedir. PKK'nın geçirdiği ideolojik evrime paralel olarak ortaya çıkan bu durumun pek çok farklı gerekçeye dayandırılabilse de bu değişimin temel hareket noktası dini değerlerin Kürt milliyetçiliğinin ve Kürt milliyetçi kimliğinin ulusalcı bir bakışla geliştirilmesi için bir destek unsuru olarak kullanılmasıdır. 2000'li yıllarda PKK'nın organize ettiği sivil Cuma namazları, sivil itaatsizlik eylemleri gibi dini faaliyet ve eylemlerle kendini gösteren bu ideolojik değişimle birlikte kitlelerin devletle karşı karşıya getirilmesinde dini değerler bir araç olarak kullanılmıştır. Dini değerlerin Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde ideolojik bir araç olarak kullanılmasının iki temel değişkeni olduğu ifade edilebilir. Bunlardan ilki Kürt ulus inşa sürecinde Kürtleri Türklerle paylaştıkları ortak değerlerden koparmak ve Kürdi değerlerle örülü saf Kürt kimliği geliştirmektir. Diğeri ise yine Kürt ulusunun tarihsel inşasına kaynaklık etmesi açısından zerdüştlük gibi eski inançları Kürt kimliği ile birleştirerek Kürt kimliğini Türk kimliğinden ayırtırmaktır. 2000'li yılların ortaları ise yine Kürt milliyetçiliğinde önemli değişimlerin yaşanmasına neden olan olayların ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönemde Suriye'de yaşanan iç savaş, Irak'ın Kuzeyinde güçlenen Kürt egemenliği Kürt milliyetçi hareketinde yeniden birleşik bağımsız Kürt devleti kurma fikirlerinin güçlendiği yıllardır.

4.5. Kürt Milliyetçiliğinin Siyasal Kaynakları

Siyaset, devlet işlerinin düzenlenmesi anlamına gelen bir kelimedir. Köken itibari ile Arapça "siyasa" at bakıcılığı, Yunanca ise "politike" devlet yönetme sanatı anlamına gelen sözcüklerden türetilmiştir. Siyaset bu anlamda bir tür yönetim ve paylaşım işi olarak insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır (Karabıçak, 2006:72-73). Kavramın somutlaşarak toplum yaşantısında görünür olması ise 16.yy'ın sonlarında mümkün olmuştur. 16.yy'dan günümüze kadar geçen süre zarfında kavram anlam genişlemesine uğrayarak bir topluluğu kontrol etmek, ikna etmek, herhangi bir konuda uzlaşmak, çatışmaları engellemek anlamlarını da kazanmıştır. Kavramın yeni halinin toplumsal yaşamda etkin olmasını başlatan süreç ise monarşinin tasfiyesiyle ortaya çıkan modern ulus devletlerin kurulmasıyla olmuştur. Fransız devrimi ile başlayan ve sanayi devrimiyle devam eden bu yeni süreç tüm dünyada toplumsal hayatın her aşamasında değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ekonomik yaşantının canlanması ve yeni zenginlik kaynaklarının üretilmesi, yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkması, kültürel, sosyal değişimlerin yaşanması ve siyasi erkin tabana yayılmasıyla halkın yönetimde söz sahibi olmaya başlaması demokratik yönetimlerin kapısını aralamıştır. Ancak II. Dünya Savaşının ardından siyasi erkin kullanımda gözlenen değişim, değişimin izlediği yol ve vardığı nokta tüm devletler için aynı olmamıştır. Siyasi değişim açısından sürecin homojen bir dağılım gösterememiş olması değişimde ortak noktaların olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü siyasi erkin kullanım hakkı için verilen savaş tüm toplumlarda çatışma kaynağı olarak bir ortak payda yaratmıştır. Bu mücadele, yönetimde söz sahibi olan gruplar için toplumsal kaynaklar üzerinde ayrıcalıklı bir konum anlamına geldiği için hayati bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla doğru tarafta olmak, en azından bu ayrıcalıklar için mücadele etmek toplumların varlıklarının devamı için önemlidir.

Bireyin topluma bakışıyla şekillenen siyasi tutumlar, bireyin çevresini anlamlandırmasında ve düzenlemesinde önemli bir konumdur. Siyasi tutum ve davranışın toplumsal yapı içindeki

konumunu güçlendiren bir diğer unsur ise, toplumsal yapıyı düzenlemek için kullanılan kuralların, o kültüre ait olan olmayan, geçerli olan olmayan, kabul gören görmeyen, bize ait olan olmayan gibi süzgeçlerden geçirilip oluşturularak sosyal düzenin stabilizasyonunu ve devamlılığını sağlamasıdır. Bu şekilde bir toplum kendine ait özellikler, kurallar, yaşam tarzları ile tanımlanabilmekte, toplumsal koordinatları oluşturulabilmektedir. Bu koordinatlar bir toplumun sınırını çizerken aynı zamanda “ötekini” nin, “dışardaki” nin de tanımını yapmaktadır (Erdoğan,1994:105-106). Toplumların sosyalizasyon sürecinde ihtiyaç duydukları kaynak kodlar, toplumsal örüntüyü oluşturan katmanları farklı düzeylerinde farklı şekillerde üretilmektedir. Dolayısıyla farklı kültürlerle ve farklı yaşam deneyimlerine sahip olan toplumlar siyasi açıdan farklı dinamikleri kendi etkileşim süreçleri içinde kendine has şekilde üreteceklerdir (Almand ve Verba 1964). Bu siyasi ilişki örüntüsü toplumun tüm kesimleri için her zaman aynı meşruluğa ve geçerliliğe sahip olmayabilmektedir. Özellikle hâkim siyasi tavır ile çelişen, çatışan, kendi meşruluğunu tesis etmeye çalışan farklı çıkar grupları, azınlıklar veya etnik gruplar bu örüntü içinde çeşitli düzeylerde zorlama veya baskı ile karşılaşp çatışma yaşayabilmektedir. Türkiye’de “Kürt” varlığına bu çerçevede bakılacak olursa, Türkiye’nin modern “ulus devlet” anlayışı içinde homojen toplumsal yapı tesis etme çabaları başladığı andan itibaren ülkede farklı etnik gruplar arasında yaşanan gerginlikler ve çatışmalar daha anlamlı olacaktır. Türkiye, bağımsızlığını ilan ettikten sonra sınırları içinde kalan tüm etnik gruplar için dayanağını hukuktan alan anayasa temelli bir “vatandaşlık” anlayışı getirmiştir. Oluşturulan bu çerçeveye etnik kökenine bakılmaksızın, “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı” üst kimliğini oluşturarak tüm toplumu kapsayan ortak aidiyet bağının üretmesini hedeflemiştir. Ancak Kürt etnisitesinin kendi dili, kültürü ve yaşam deneyimlerine dayanarak paylaştıkları “Kürtlük” bilinci açık bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Bu anlamda Kürt kimliği Cumhuriyetin kurulmasıyla inşa edilen “vatandaş” tanımını ile tam anlamıyla örtüşmemiştir. Türk siyaset tarihinde Kürt hareketi ile yaşanan kimliksel temsiliyet sorunları zaman içinde fikri düzeyden fiili düzeye taşınmış son aşamada ise şiddet içeren bir çatışmaya dönüşmüştür.

Anadolu’da Türkiye’nin kurulmasına kadar geçen süre zarfında bölgede hâkim güç olan Osmanlı, hükmettiği topraklarda yaşayan halkın kendisine ilişkin aidiyet bilincini “dini” kategoriler üzerinden sağlamıştır. Ümmet sistemi olarak adlandırılan bu sistemde halk Müslüm ve gayri Müslüm olarak kendi içinde ayrılmış kendilerine bir takım hak ve sorumluluklar yüklenmiştir. Osmanlıya karşı sorumluluklarını yerine getirdikleri sürece kendilerine görece özerk bir yaşam sürme olanağı sağlanmıştır (Aktürk, 2008:44). Bu sistem sayesinde uzun yıllar boyunca farklı kültürler ve etnik gruplar bir arada yaşamışlardır. Ancak farklı kültürlerin özerk durumları Osmanlı ile tam anlamıyla bütünleşmelerini engellemiştir. Dolayısıyla uygun ortam oluştuğunda ortaya çıkan milliyetçi, ulusçu hareketler Osmanlı’nın kısa bir zamanda geniş çapta toprak kaybetmesine neden olmuştur. Kürt hareketinin bu sürece katılması 1908 yılında ilan edilen Meşrutiyetle olmuştur. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile doğan meşruti devlet ortamında Kürtler, etnik kimliklerini esas alarak çeşitli cemiyetler üzerinden örgütlenmeye başlamışlardır. 1908’de kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ilk Kürt örgütlenmelerden olmasının yanı sıra, resmi programında Kürtçenin resmi dil olması, Kürtçe siyasi gazete ve dergi çıkarılması, Kürt okullarının açılması, Mecliste Kürt temsilcilerin yer alması, Kürt coğrafyasında ekonominin canlandırılması gibi hedeflere yer vermesiyle Kürt siyasi hareketi içinde önemli bir yeri vardır (Işık, 2013). Ancak 1908’de yapılan parlamento seçimleri sonrasında ortaya çıkan durumda parlamenter sayısı ve etnik kökenine bakıldığında Ermeni, Bulgar gibi parlamenterlerin etnik kimlikleri ile parlamentoda yer aldığı halde

Kürt siyasetçilerin parlamentoda “Kürt” kimlikleri ile yer almadıkları görülmektedir. Bu durum Kürt hareketinin toplumsal yaşantı içinde cemiyetler üzerinden canlanma ve yayılma çabalarına karşın Kürt siyasetinin etnik ve milli bilinç unsurları açısından henüz olgunlaşmadığı ortaya koyması açısından önemlidir (Ekinci, 2006:4). 1912 yılında bir öğrenci cemiyeti olarak kurulan “HEVÎ” de dönemin siyasal ortamı içinde Kürt hareketinin duruşunu göstermesi açısından diğer önemli Kürt örgütüdür. Cemiyetin çıkarmış olduğu “Roji Kurdi” ve “Hatevi” dergileri içerdiği fikir yazıları ve dile getirdikleri talepler bağlamında “bağımsız Kürdistan” taleplerinden çok uzakta olmasına karşılık milliyetçi esintiler taşıması açısından önemlidir. Ancak bu çalışmalar çoğunlukla entelektüel bir çevrede kalan kısıtlı bir etki yaratmış, 1914 yılında I. Dünya Savaşının başlaması ile birlikte dernek ve yayınları son bulmuştur. I. Dünya savaşının bitmesinin ardından taraf ülkelerce imzalan Sevr Barış Antlaşması, Kürt siyasetinin gelişimi açısından yeni bir başlangıç teşkil etmiştir. Bu anlaşma hiçbir zaman uygulama zemini bulmamasına karşın içinde bağımsız bir Kürt Devletinin kurulmasına yönelik maddeler içeren uluslararası metin olması itibari ile Kürt siyaseti açısından bir ilki temsil eder. Kürt milliyetçi hareketi, bu maddeleri gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında başlattıkları siyasi ve toplumsal hareketler için bir dayanak noktası olarak kabul etmiş ve kullanmıştır. 30 Ocak 1918’de Kürt Tealli Cemiyet’i bu minvalde İstanbul’da kurulmuş, Diyarbakır, Bitlis, Mardin, Erzurum, Elazığ, Van gibi Doğu illerinde de örgütlenerek faaliyetlerini ülke sathına yaymıştır. 1921 yılında TBMM’si tarafından kapatılana kadar Wilson ilkelerine dayanarak Anadolu’da bağımsız bir Kürt devleti kurulması için çalışmıştır. Çıkarmış oldukları “JÎN” ve “Kürdistan” adlı yayınlar üzerinden de Kürt etnik bilincini yaymaya çalışmışlardır. Kürt Tealli Cemiyetinin kendinden önceki Kürt örgütlerinden farklı olarak faaliyetlerini yabancı devletlerle birlikte, çoğunlukla İngiltere’nin güdümünde sürdürmüştür. 18 Ocak 1919’da başlayan Paris Barış Konferansında bağımsız Kürt devleti tezini tüm dünyaya duyurmaya çalışmış, uluslararası siyasette güçlü devletlerin desteğini alarak Osmanlı toprakları üzerinde bir anlamda hak talebinde bulunmuştur. Akabinde Cemiyet, 22 Haziran 1918’de İngiliz güdümlü Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile arasına Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde hilafete sadık kalınması şartı ile Kürtlere özerk bir yönetim tanınması konusunda anlaşma imzalamıştır. Bu durumu kabul etmeyen Anadolu Kurtuluş mücadelesine karşı da cephe almıştır. Cemiyet bir yandan siyasi alanda bu adımları atarken diğer yandan da farklı yerlerde yaşayan destekçilerinden Kürt devleti kurmak istediği bölgelere göç etmelerini isteyerek nüfus mühendisliği alanında da faaliyet göstermiş ve Kürt siyasetinin demografi alanına taşınmasının ilk adımı olmuştur.

Kürt siyasetinin gelişimi açısından Osmanlı’nın dağılma sürecine kadar önemli ise Anadolu’da başlayan Kurtuluş savaşı da bir o kadar önemlidir. Mustafa Kemal önderliğindeki kurtuluş hareketi, Anadolu halklarından Kurtuluş mücadelesine destek olması istenmiştir. 23 Nisan 1920’de kurulan TBMM’de çok kültürlü bir millet vurgusu ön planda tutularak çalışmalarını sürdürmüştür (Oran, 1988:164). TBMM’nin “Türkiye Halkı” söylemi üzerinden Kürtlere ilişkin yürüttüğü bu siyasi yaklaşım kazanılmasını takip eden süreçte Lozan Barış Görüşmelerinde aynı çizgide devam etmiştir. Lozan Barış görüşmelerinin tamamlanıp Genç Cumhuriyet, uluslararası alanda rüşünü ispat etmesinden sonra rotasını homojen vatandaşlık anlayışına dayanan “ulus devlet” in inşasına doğru çevirmiştir. Bu hedef doğrultusunda “Türk Milliyetçiliği” çekirdek ideoloji olarak benimsenmiştir. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının ortaya koymuş oldukları ulus devlet fikrinin görünür olması 1924 Anayasasında yer alan “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibari ile “Türk” ıtlak olunur” hükmü ile olmuştur (Teşkilat-i Esasi 1924-metin

eklemesi). Ardından bunu 1922’de Saltanatın kaldırılması, 1923’te Cumhuriyetin ilanı, 1924’te Hilafet ve Şerriye Evkaf Vekâletinin kaldırılması, 1924’te Tevhid-i Tedrisat Kanunun çıkarılması adımları izlemiştir. Bu doğrultuda 1920’li yıllar, Türk ulusal kimliğinin inşasına hız verilmesi siyaset arenasında etnik farklılıkların görmezden gelinerek Anadolu’nun Türkleştirilmesi politikalarına hız verildiği yıllar olmuştur. Bu durum Kürt Kimliğinin bir direniş kimliği olarak siyasi ve ayrılıkçı talepler içeren bir karakterde yeniden kurgulanmasının önünü açmıştır (Arakon, 2010:177). Türkleştirme politikalarının sosyal hayatın her yönünde hızlı ve yoğun şekilde uygulanmaya başlaması ile birlikte Kürtler, kültürel, toplumsal ve siyasi olarak bu yeni süreçte olumsuz etkilenmişlerdir. Osmanlıdan bu yana yarı özerk bir şekilde yaşayan ve bir anlamda monarşiye daha bağlı olan Kürtler için Cumhuriyetin bu uygulamaları varlıklarına bir tehdit olarak algılanmıştır (Şahin, 2006:126). Aynı zamanda Cumhuriyetin ilanı ile birlikte izlenen modern ulus devlet politikalarının Kürtler arasında ortaya çıkardığı rahatsızlıkların yasal bir zeminde dile getirilerek çözüm aranmasının zamanın koşulları içinde imkânının olmaması sorunun çözümünü güçleştirmiştir. Çünkü zamanın yasal düzenlemeleri farklı etnik kökenli siyasi temsillerin mecliste yer almasına olanak vermemekteydi. Bu durum, Kürt hareketinin faaliyetlerini gizli örgütler halinde yürütülmesine yol açmıştır. 1921 yılında kurulan “Azadi” örgütü bunlar içinde en güçlü ve yaygın olanıdır. Öncelikle bağımsız bir Kürt Devleti kurulması hedefi ile yola çıkan bu örgütün kadrosu aydın elit Kürtlerden ziyade ağırlıklı olarak savaş deneyimi olan eski askerlerden oluşmaktaydı ve merkezi Erzurum’dur. Örgüt, kuruluşunu takip eden birkaç yıllık zaman içinde Doğu illerine yayılmış ve faaliyet gösterdiği bölgelerde Kürtçe yayınlar yaparak, aşiret reisleri, ulemalar ve şeyhlerle iletişime geçerek onlar arasında bir birlik oluşturmaya çalışmıştır (Ekinci, 2006:9-10). 1925 yılına gelindiğinde Kürtler arasındaki huzursuzluklar Şeyh Sait Ayaklanması ile silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Azadi örgütü tarafında da desteklenen bu ayaklanma başlatıcı nedeni ne olursa olsun sonuçları itibari ile Kürt siyasetinde Cumhuriyetin ilanından sonra ilk ciddi kırılmayı temsil etmesi açısından önemlidir. İsyanın bastırılması sürecinde 3 Mart 1924 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn kanunu ile beraber kurulan İstiklal Mahkemeleri, 1925 yılında çıkarılan Şark Islahat Planı ve devamında 1934 yılında çıkarılan Mecburi İskân Kanunu ile Kürt Nüfus, Türklerin yoğun olarak yaşadığı alanlarda zorunlu iskâna tabii tutularak dilsel, ekonomik ve sosyal anlamda Türkleştirilmesi hedeflenmiştir (Ekinci, 1997:160-161). Türk ulus devlet projesinin toplum mühendisliğine karşı biriken tepkiler ikinci defa 1930’da Ağrı’da patlak veren başka bir isyanla kendini göstermiştir. Bu isyanı diğer Kürt İsyanlarından ayıran özellik isyan başladıktan sonra yurtdışında kurulmuş olan ve amacı bağımsız bir Kürt devleti kurmak olan Hoybun örgütü tarafından yönetilmeye çalışılması ve bu sayede isyana milli bir nitelik kazandırılmak istenmesidir (Ekinci, 2006:15). Bu isyanı 1937’de çıkan Dersim isyanı izlemiştir. 1930 ile 1938 yılları arasında çıkan isyanların şiddetli bir biçimde bastırılması ile Kürt siyasi aktivitesi 1946’ya kadar derin bir karanlığa gömülmüştür. Ancak uzun sürecek olan bu sessizlik yılları “Kürt kimliği” üzerinde oluşan derin travmayı iyileştirememiştir. Bu bağlamda Kürt etnisitesi buna karşı tepki olarak “Kürt kimliğine” daha fazla sarılmış ve farkındalık düzeyleri gelişmiştir (Kurubaş, 2009:23). Bir başka ifadeyle mevcut durum, Türkiye’nin kuruluşundan sonraki yıllarda “vatandaş birey” veya “sınıf temelli” bütünleştirici bir siyaset üretmediğini ve bu nedenle ortaya çıkan çatışma ortamının etnik kimliklerin siyasallaşmasına zemin hazırladığı şeklinde yorumlanabilmektedir (Keyman, 1998:40). Bu bağlamda Kürt etnisinin kimlik siyaseti temelinde siyasallaşmasının başlangıcı olarak 14 Mayıs 1950 yılı alınabilir. Çünkü bu tarihte yaşanan iktidar değişikliğiyle Cumhuriyet Halk Partisi

(CHP)'nin devrilerek Demokrat Parti (DP)'nin iktidara gelmesi, siyaset alanında Kürt hareketine legal bir hareket alanı yaratmış ve Kürt kimliğinin siyasallaşmasının ilk adımını oluşturmuştur. DP "Yeter artık söz Milletin" sloganı ile geniş kitlelerin desteğini sağladığı gibi aynı zamanda Kürtler tarafından bir umut ışığı olarak görülerek yoğun bir şekilde desteklenmiştir (Tan, 2011:315-317). Böylece tek parti döneminde çeşitli şekillerde sürülen, dışlanan veya engellenen muhalif kesim siyasi olarak legal düzlemde kendini temsil hakkı elde etmiştir. DP kanalı ile meclise taşınan bu muhalif irade sadece toprak ağaları, mağdurlar veya Kürt aydınlarını kapsamamış aynı zamanda uzun bir zamandır suskun olan etkinliğini yitirmiş Kürt milliyetçi fikirlerini sahiplenmiş bir kesimi de içermiştir. Bu durum Kürt milliyetçi unsurların Meclise girmesine ve böylece Kürt milliyetçiliğinin yeniden canlanmasına neden olmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan siyasi rekabet ortamı Kürtler için yeni ittifakların ve yeni fırsatların doğmasına neden olarak Kürt siyaseti için bir milat olarak tarihe geçmiştir. CHP ve DP arasında başlayan zorlu siyasi rekabet, partilerin özellikle Doğu'da örgütlenebilmek için güçlü liderlerin desteğine olan ihtiyacı zorunlu kılmıştır. Bu zaruret, bölgelerinde güçlü olan Kürt aşiret liderleri ile iktidar arasında işbirliklerinin gelişmesini sağlamıştır. Siyasi alanda gelişen bu işbirlikleri sayesinde daha önceki süreçte sürgüne gönderilen aşiret liderleri eski topraklarına dönme şansı bulmuşlardır. Eski yaşam tarzlarını bu yeni dinamikler içinde sürdüremeyeceklerini kısa sürede anlayan Kürt aşiret liderleri devlet ile oluşturdukları ittifaklar sayesinde hem zenginleşme hem de bulundukları bölgede nüfuzlarını artırma şansı buldukları için yeni sisteme karşı çıkmamışlardır. Başlangıçta örtülü olarak yapılan bu ittifaklar zaman içinde açık bir şekilde yapılan çıkar ilişkilerine dönüşmüştür. Devlet ile aşiretler arasında tesis edilen bu ilişki bölgenin ekonomik yapısında olduğu kadar siyasi yapısında da önemli değişimlerin gerçekleşmesine yol açmıştır. Siyasi alanda meydana gelen değişimin ilk somut göstergesi siyasi partilerin yerel il ve ilçe teşkilatlarının yönetimiyle birlikte tümü ile Kürt aşiretlerinin eline geçmiş olmasıdır. Daha sonra DP'nin siyasi denklemde liberal demokrat rüzgârları arkasına alarak pozisyonunu güçlendirmesi ve ürettiği demokratik söylem üzerinden geniş bir Kürt tabanının kendisini desteklemesini sağlamıştır. DP'nin ekonomik ve siyasi alanda ürettiği politikalar Kürt hareketi için legal zeminde siyasi temsil fırsatı sunduğu gibi aynı zamanda Kürt toplumsal yapısındaki niteliksel bir dönüşümün de nedeni olmuştur. 1950'lerden itibaren Türkiye'de yaşanan sosyo ekonomik gelişmeler, başta tarım olmak üzere pek çok geleneksel sektörde niteliksel değişim yaratarak sanayileşmeye doğru bir ivme kazandırmıştır. Sanayileşme yolunda toplumsal yapıda ortaya çıkan yeni mülkiyet ilişkileri yeni sınıfların doğmasına yol açarak toplumsal yapının bölünmesine neden olmuştur. Kürtler de bu dönüşüm sürecinden etkilenecek toplumsal açıdan kendi içinde bir bölünme yaşamıştır (Kök, 1997:45). Ancak bu bölünme Kürt siyasetinde birbirine karşıt iki dinamiğin oluşmasına neden olmuştur. Bu karşıt yapılardan ilki devlet ile kurdukları işbirlikleri üzerinden zenginleşerek toprak ağalarına dönüşen Kürt aşiret liderleridir. Bu süreçte toprak ağası haline aşiret liderleri çıkarlarını korumak adına mevcut düzenin sadık koruyucuları haline gelmiş, siyasi arenada Kürt kimliğinin temsil edilmesinin önünde fren etkisi yaratmıştır (Ekinci, 2006:20-21). Tarımda modern tekniklerin uygulanması, makineleşme, ürün destekleri, krediler vb. uygulamalarla ciddi bir sermaye birikimi sağlayan toprak ağaları zaman içinde bir adım daha ileri giderek ulaşım, taşımacılık ve ticaret gibi alanlara da yatırımlarını kanallı ederek bu kez de Batı sanayisine bağımlı bir Kürt ticaret burjuvazisinin doğmasını sağlamıştır. Bu sayede bağımlılık ilişkileri iyice derinleşen yeni bir Kürt sınıfı oluşmuştur. "Artık siyaset sahnesinde Osmanlı döneminin özerklik yanlısı ve çatışmacı Kürt feodalitesinin yerinde ve

onun değer yargılarını kullanan devletle işbirliği içinde bir Kürt burjuva sınıfı vardır. Bu sınıf geniş halk yığınlarının yükselen ulusal demokratik taleplerine karşı statükoyu korumakta ve değişime dolaylı yoldan karşı çıkmaktadır.” (Gezici, 2013:165). 1945 ve 1975 yılları arasında özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da gerçekleştirilmeye çalışılan toprak reformu ile bölge halkının sosyo ekonomik açıdan kalkındırma çabalarının bizzat Kürt kökenli toprak ağları ve milletvekilleri tarafından engellenmesi bu ittifakın statükocu yanını göstermesi açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Kürt siyasi hareketi içinde milliyetçi bir karaktere sahip bir diğer yapılanma ise şehirli küçük Kürt burjuvazisi ile Kürt aydın kesiminin doğuşuyla ortaya çıkmıştır. Ülke çapında gelişen demokrasi ortamında artan eğitim olanaklarından yararlanarak yüksek eğitime devam eden Kürtlerin sayısında meydana gelen artış ve değişen sosyo ekonomik koşulların hızlandırdığı kentleşme dinamiği içinde toprak ağalarının etkisinden uzakta gelişen Kürt kent burjuvazisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu da Kürt siyasal hareketinde milliyetçi karaktere sahip Kürt hareketini başlatıp sürdürecektir ve onu destekleyecek olan yeni sınıfın gelişimini sağlayan temel koşulları beslemiştir. Şehirlerde yükseköğrenime devam Kürt gençleri, bulundukları ortamda sahip oldukları farklılıklar üzerinden ötekileştirilmişler ve dışlanmışlardır. Aydın Kürt gençlerinin öğrenimleri süresince yaşadıkları bu olumsuz tecrübeler sonucunda geliştirmiş oldukları duygusal tepkiler zaman içinde örgütlü siyasal taleplere dönüşmüş ve günümüzün Kürt Siyasal hareketinde ulusalcı, özgürlükçü, ayrılıkçı karakterli Kürt siyasetini temsil eden sınıfın temelini oluşturmuştur (Arakon, 2010:179-180). Bu bilinç daha Kürt siyasi hareketi için bir çekirdek teşkil etmiştir. DP’ ile birlikte siyasi açıdan kendini ifade etme gücü kazanan Kürtler artık Türkiye’de Kürtlerin sorunlarını içeren gündemi siyasi bir tartışma konusu yapmayı başarmıştır. Bu siyasi ortamda kendini çok fazla gösterme imkânı bulamayan Kürtlerin, siyasi varlıklarını somut bir şekilde hissettirdiği dikkat çekici ilk olay Orgeneral Mustafa Muğlalı davasıdır. Davanın sonucunda Kürt siyasetinin bir generali yargılatıp mahkûm ettirme noktasında ortaya koyduğu azim, kararlılık ve işbirliği Kürt hareketinin kendisine olan özgüvenini arttırmış, Türk siyaseti içinde Kürtçülük hareketine ivme kazandırmıştır (Uçar, 2016:183).

1950 ve 1954 seçimleri DP’nin Türk siyasetinde etkinliğinin en yüksek olduğu yıllardır. Bu yıllarda izlemiş olduğu izlemiş olduğu görece özgür ve demokrat çizgi o dönemde pek çok eski rejim muhalifi ile birlikte Kürt etnisitesinin önde gelen isimlerin de Meclise girmesine olanak vermiştir. Abdül Melik Fırat, Halis Öztürk, Mustafa Ekinci, M. Remzi Bucak bu önemli isimlerden sadece bir kaçıdır. Ancak özellikle 1954 seçimleri sonrasında DP’nin izlediği siyasette daha otoriter bir çizgiye kaymasıyla Kürt Kimliğinin DP içinde temsil edilmesinde DP içinde ve dışında çatlaklar oluşturmaya başlamıştır. 1955’te DP’den ayrılarak Hürriyet Partisi (HP)’sinin Ekrem Hayri Üstündağ öncülüğünde kurulması ve takip eden süreçte DP’nin Doğu bölgelerinde ciddi miktarda oy kaybı yaşaması bunun bir örneğidir.

DP’nin siyasette daha otoriter bir tutum sergilemeye başlaması parti içinde ve dışında partiyi Kürt kimliği adına siyasi ve ideolojik kazanımlar için destekleyenler arasında tepkilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum DP’nin politikalarından bağımsız, Kürtçü fikirlerin üretilmesine ilişkin tartışmaların gelişmesine neden olmuştur. DP’de ise Kürt tabanın bu hareketlenmeyle birlikte milliyetçi bir zemine kaymasını engellemek için bir dizi tedbirlerin alınması gerektiğine dair düşünceler ortaya çıkmıştır. DP, bu doğrultuda ilk adımı 5680 sayılı “Basın Yayın Kanunu” çıkarıp Kürtçe yayınları yasaklamakla atmıştır (Uçar, 2016:185). Bunu Kürt etnisitesi içinde çok

büyük tepki uyandıran 1956'da faaliyete geçirilen "Ad değiştirme İhtisas Komitesi" nin çalışmaları izlemiştir (Jongerden, 2008:76-77). Çok partili yaşama geçişle birlikte Tek parti yıllarının derin sessizliğinden sonra gelişen bu süreç Kürtler içinde hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu hayal kırıklığı Kürt gazeteci Musa Anter'in hatıralarında; "Sonradan anlaşıldı ki geçici ve sahte bir demokrasi havası esiyordu. Genellikle halk, soğuyan bir yaranın ağrısı gibi çektiği eziyet ve zulmün acısını duymaya başlamıştı. Sonra gittikçe DP, CHP'ye dönüştü" sözleri ile dile getirilmiştir (Anter, 1999:137).

Siyasi alanda Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine olanak sağlayan başka bir gelişme ise 17 Aralık 1959 yılında Irak'ta meydana gelen olayda, çok sayıda Türkmen'in katledilmesidir. Bu olay, Türkiye'de geniş çaplı bir tepki uyandırmıştır. TBMM'de konuya ilişkin ateşli tartışmalar yaşanmıştır. Bunlar tartışmalar içinde Niğde milletvekili Asım EREN, katliamdan sorumlu tuttuğu Kürtler için "mukabele-i bil misil" yani öldürülen Türkmen sayısı Kürdün Türkiye'de öldürülmesini talep ederek tartışmada çıtaı bir hayli yükseltmiştir. Kuzey Irak'ta yaşanan bu olaya Kürt kamuoyunda, Türk kamuoyunun verdiği tepkiyi milliyetçilik boyutunda olduğu şeklinde değerlendirmesiyle kısa sürede karşıt tepkiler gelişmiştir (Uçar, 2016:194-195). Kürt kamuoyunun tepkisinin etnik talepler üretme potansiyelinden endişe eden hükümette Kürt öğrenci ve aydınlarından oluşan 50 kişiyi tutuklamıştır. Tutuklanan bu 50 kişiden birinin kötü tutukluluk şartları nedeniyle ölmesi üzerine 49 tutuklu kalmış ve olay bundan sonra 49'lar olarak tarihe geçmiştir. Bu olay Kürt siyasi tarihinde ideolojik bir dönüm noktasıdır Bu süreç içinde Kürt aydınları ve öğrencileri geçirmiş oldukları uzun tutukluluk süresi boyunca sol akımlarla tanışma fırsatı bulmuştur. Kürt aydın ve öğrenciler bu tutukluluk dönemlerinde, demokratik hak mücadelesinden Kürt sorununa evirilen problematiğe ilişkin farklı çözüm yolları içeren düşünceler geliştirmişlerdir. Bu süreçte ulusalcı sol görüşleri benimseyenler tutukluluk hallerinin bitiminde Türkiye İşçi Partisi (TİP)'ni, muhafazakâr çizgide kalanlar ise Adalet Partisi (AP) ni ve Yeni Türkiye Partisi (YTP)'yi tercih etmişlerdir. Kürt siyasal hareketi içinde oluşan bu parçalanmayı DP'nin kapatılması izlemiş, partinin kapatılmasıyla beraber partinin önde gelenlerinin tutuklanması ya da siyasi yasaklı haline gelmesi Kürt siyasi hareketinin Türk siyasi ortaklarından kopup bağımsızlaşarak, Kürt kimliği temelinde alternatif politikalar üretmesinin başlangıcı olmuştur (Arakon, 2010:180). 1950'lerden başlamak üzere siyaset alanında izlenen politikalar geleneksel Kürt elitlerini patronaj siyasetinin içine çekerek onlara göreceli ekonomik gelişme fırsatı sağlamıştır. Ama Kürt sorunsalının hali ve Kürtlerin kendi özgün kimlikleriyle barışçı siyaset yapabilmeleri için hiçbir şey yapılmamış, gerçek anlamda özgürlükçü demokratik bir ortam sağlanamamıştır (Konda, 2011:60).

1960'lı yılların görece güvenli ve özgür ortamı şehirli aydın Kürtlerin yetişmesini sağlayarak küçük Kürt burjuvazini gelişmesini sağlamıştır. Ancak bağımsız düşünme yeteneğine sahip, kendi kimlikleri hakkında farkındalıkları yüksek olan bu yeni sınıf yaşadıkları ihtilaller, darbeler ve kimliklerine yönelik baskılar sonucu Loke ve Rothchild'ın da ifade ettiği gibi döneme ilişkin güvensizlik, geleceğe ilişkin korku hisleri üreterek etnik kimliklerine daha fazla sarılıp zaman içinde radikalleşirken etnik olgu da siyasi bir temelde çatışmanın da kaynağına dönüşmüştür (Vamık, 1993:13-14).

1960'lı yıllar Kürt milliyetçi siyasetinin gelişimi açısından adeta bir olgunlaşma dönemidir. Özellikle 13 Şubat 1961'de kurulan TİP, Kürt siyasetinin evriminde çok önemli bir kilometre taşı olmuştur. İçinde farklı muhalif görüşleri barındıran TİP, Kürt siyasetinin önde gelen temsilcileri

içinde bir buluşma mekânı olmuştur. TİP'in kurucu devrimci sol ideolojisinin ileri sürdüğü halkların özgürleşerek bağımsızlaşacağı vaadi Kürt hareketi için ilham verici olmuş, bu yüzden TİP'e Kürt hareketi içinden yüksek bir katılım sağlanmıştır. Ancak zaman içinde TİP'in sosyalist devrim yerine Ordu içindeki sol görüşlü subaylar tarafından yapılacak bir devrimle özgürleşmenin sağlanacağına ilişkin "Demokratik Devrim" tezinin ağır basmaya başlaması Kürt hareketi ile TİP'in arasında büyük bir çatlağa neden olmuştur. Çünkü darbe yıllarında büyük acılar yaşamış olan Kürtler için askeri bir darbe hiçbir koşulda bir seçenek olarak düşünülmemiştir. TİP içinde ortaya çıkan bu ideolojik ayrışma yaşanan sorunların ekonomik ve kültürel bağlamda olmadığı, eşitsizlik ve etnik ayrımcılık temelinde değerlendirilmesi gerektiğine dair ortak bir irade oluşmasına neden olarak Kürt hareketinin Türk Solundan kopuşunu başlatmıştır (Arakon, 2010:180). Kürt siyasetinde görülen bu ayrışma 1970'lere kadar legal olduğu kadar illegal bir düzlemde de gelişimini sürdürmüştür. Aynı zamanda yasal statüsü ne olursa olsun kurulan Kürt örgütlerin birçoğunun Türk solunun Kürt kimlik problemini görmezden gelerek sorunu indirgemeci bir yaklaşımla ele almasına duydukları tepki onların ortak paydalarını oluşturmuştur. Bunun bir sonucu olarak o dönemde Kürt hareketi daha muhafazakâr ve daha milliyetçi bir çizgiye kaymıştır (Arakon, 2010:180). 1970'lerde görülen siyasi ve toplumsal parçalanmışlık hali ile beraberinde vuku bulan çatışmalar ileriki yıllarda ortaya çıkacak olan ciddi siyasi kutuplaşmanın öncü hareketini teşkil etmiştir. Bu siyasi dönüşüm hareketinin dinamiğini ise, etnik kimliklerin siyasi aidiyetlerle bütünleşerek siyaset yapmanın aracı olmaktan çıkıp amacı haline gelmesi oluşturmuştur (Şahin, 2006:135). DP'nin kapatılmasının ardından bir yandan muhafazakâr ve Kürt milliyetçi örgütlenmeleri hızla gelişimini sürdürürken diğer yandan da Türk kapitalist sisteminde istekli ve merkez sağ üzerinden Türk siyasi sistemi ile bütünleşmeye çalışan partiler de kurulmuştur. Ekrem Alican önderliğinde 1961 yılında kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP) bunlar içinde en ciddi, en güçlü belki de en umut vadeden hareket olarak öne çıkmıştır. Ancak YTP'nin meclis içi çalışmalarda Kürtçülükle suçlanıp siyasetin dışına itilmesi Türk siyasi arenasına Kürt siyasi hareketine milliyetçi argümanlarla hareket eden Kürt partilerinin ve bunları arka plandan destekleyen oluşumların hâkim olmasına neden olmuştur (Aktürk, 2008:66-68). Bu bağlamda birçok yasal Kürt partisi ya da derneği yasa dışı partilerin veya oluşumların desteği ile nüfuz alanlarını genişletmek için çalışmışlardır. Geniş bir çevrede bu yapının bilinmesine karşılık duruma ilişkin herhangi bir adım atılmamış, Devrimci Halk Kültür derneği arkasında illegal Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi, Devrimci Demokratik Kültür Derneği arkasında illegal Kürdistan Devrimci İşçi Partisi örneğinde olduğu gibi yasal ve illegal destekçileri defakto olarak varlıklarını 1970'li yıllara kadar sürdürmüştür. 12 Mart 1971 askeri muhtırası ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 1961 anayasasının sağladığı görece özgürlük ortamını kaldırıp yerine otoriter bir rejim kurmuştur. Bu dönemde pek çok açıdan özgürlükleri askıya alan bu baskıcı rejim nedeniyle birçok rejim muhalifi yurtdışına kaçmıştır. Yurtdışına kaçanlar arasında çok sayıya Kürt milliyetçisi de yer almıştır. Yurtdışına kaçan Kürt milliyetçiler illegal Kürt örgütleri ve yabancı devletlerin siyasi çıkarları gereği kendilerine verilen destekler ile kısa zamanda aralarında örgütlenerek ekonomik ve siyasi olarak güçlenmişlerdir. Bu şekilde ortak bir çatı altında toplanan Kürtlerin kimliklerine ilişkin farkındalıkları güçlenmiş, talepleri radikalleşerek Türkiye için siyasi bir baskı aracı haline gelmişlerdir. Aynı zamanda yurtdışında kendi aralarında örgütlenen Kürt milliyetçileri, yurt içindeki legal veya illegal Kürt organizasyonları için maddi ve manevi destek sağlayarak Kürt milliyetçi siyasi hareketini güçlendirmişlerdir.

12 Eylül'ün etkisi sadece parti kapatmalar ve tutuklamalarla sınırlı kalmamış o döneme damgasını vurmamış, aynı zamanda pek çok faili meçhul cinayet, gözaltında kaybolan insanlar ve cezaevlerinde yaygın işkencelerde bu döneme ve sonrasının siyasi hareketlerine de yön vermiştir. "12 Eylül döneminde yüzbinlerce insan gözaltında ve cezaevlerinde işkence görmüştür. Mamak'ta, İstanbul askeri tutukevlerinde, özellikle Diyarbakır cezaevinde yapılan işkenceler tutuklular üzerinde onarılamaz travmalara yol açmıştır." (Ekinci, 2006:27). Bu olumsuz uygulamalar, Kürt kimliğinin radikalleşmesini ve silahlı etnik terör örgütü PKK'nın kurulmasını ve örgütün kısa zamanda kendisine taban bulmasını sağlamıştır. Bu kanlı örgüt, 1984 yılından itibaren şiddet eylemleri başlatarak uzun ve kanlı bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Devletin geçmiş dönemlerde PKK ile mücadelede izlediği askeri strateji bölgede yeni siyasi, ekonomik ve kültürel sorunlar yaratarak Kürtlerin devlete olan bağlılıklarını sarmış, PKK'nın elini güçlendirmiştir. Özellikle PKK'nın kırsaldaki lojistik desteğini kesmek adına başlatılan köy boşaltma eylemleri ve zorunlu göç uygulamaları öfkeli kalabalıkların şehirlere akmasına ve PKK'nın kentlere yerleşerek siyasileşmesine olanak sağlamıştır (Arakon, 2010:184). Bu sürecin devamı olarak önce SHP sonra sırası ile HEP, DEP, HADEP, DEHAP, DTP ve HDP gibi siyasi oluşumlar içinde yer alarak Kürt milliyetçi hareketi giderek radikalleşmiştir. Bu temelde 1990'lı yıllar Kürt milliyetçi hareketi içinde şiddetin ön plana çıktığı yıllardır. Bu dönemde PKK ile yoğunlaşan mücadele ve bu kapsamda alınan güvenlik tedbirleri toplumsal düzlemde bir dizi sorunun yaşanmasına neden olmuştur. Bu sorunların başında ise göç gelmiştir. Güvenlik endişeleri başta olmak üzere çeşitli gerekçelerle kırsaldan büyük kentlere doğru yaşanan göç ve sonrasında yaşanan mağduriyetler göç etmek zorunda kalan Kürtlerin sisteme olan tepkilerini arttırmıştır. Aynı zamanda yaşanan bu mağduriyetleri etnik bir propaganda malzemesi haline getiren Kürt milliyetçisi gruplar kentlerde radikal bir Kürt tabanın oluşmasına neden olmuştur. 1990'da HEP'in SHP'den ayrılan Milletvekilleriince kurulması Kürt siyasetinin silahların gölgesinden kurtarılmasına dair bir adım olarak algılansa da gerek partinin önde gelenlerinin söylemleri gerekse 6 Kasım 1991'de mecliste Leyla ZANA'nın yemini ile ilgili olarak yaşanan kriz çatışmacı bir Kürt siyasi anlayışına işaret etmektedir (Yılmaz, 2006:23-24). Türk kamuoyunda bu sürece gelişen tepkiler çerçevesinde 1993 yılında HEP kapatılmıştır. Ancak bu partinin halefi olarak 1993'te kurulan DEP'in de söylem ve eylemlerini, radikal bir yaklaşımla, PKK'nın söylem ve iddiaları temelinde şekillendirmesi, bir anlamda PKK'yı siyasallaştırması partinin kısa bir süre içinde kapatılmasına neden olmuştur. DEP'in 1994'te kapatılmasının ardından Kürt siyaseti içinde yeni bir oluşuma gidilmiş, bu çerçevede 1995'te HADEP kurulmuştur. HADEP, kurulan Kürt siyasi partileri içinde diğerlerine nazaran daha uzun ömürlü olmasıyla dikkat çekmiştir. Partinin siyasi hayatının nispeten daha fazla olmasında Kürt sorununu sadece etnik boyutta ele almaması, demokratik bir çerçevede barışçıl çözüm arayışları sergilemesi etkili olmuştur. Ancak yine de HADEP'inde 1993'ten itibaren etkinliğini arttıran PKK'nın doğrudan veya dolaylı olarak etkisi altında olması ve HADEP tabanının PKK'ya olan ciddi yakınlığı ve desteği partinin 2003 yılında kapatılmasına giden yolu açmıştır.

2000'li yıllar ise dünyada ve Türkiye'de ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler ve siyasal dönüşümler bağlamında yeni siyasal aktörlerin ve yeni siyasal söylemlerin etkili olduğu yıllardır. Kürt siyasi hareketi açısından sürece bakıldığında muhafazakâr demokrasinin temsilcisi AK Parti ile etnik Kürt siyasetinin temsilcisi Halkların Demokratik Partisi (HDP) arasında güçlü bir rekabetin olduğu görülmektedir. Kürt milliyetçi siyasetinin tarihi seyrine ilişkin olarak çizilen bu

genel tablodan sonra Kürt milliyetçiliğinin gelişimine ilişkin temel siyasi gelişmeler aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilmiştir.

4.5.1. Kimlik Siyasetini Önceleyen Mücadeleler

Kimlik siyaseti kavramı sosyal bilimlerde yakın zamanlarda kullanılmaya başlanmış bir kavramdır. Özellikle modernleşme süreci ile farklılaşan kültürlerin etkisi ile yeniden yapılandırılan kimliklerin oluşum ve etkileşim sistemleri ile ilişkilendirilerek kurgulanmıştır. Ancak bu kurgu, kimliklerin siyasi temelli olarak yeniden düzenlenmesinden çok kimliklerin kullanılarak belirli siyasi hareketlere taban yaratılması ile daha ilintilidir.

Kimlik, kimlik oluşumu veya bir tanıma, tanınma aracı olarak kimliklerin siyasi bir tartışma alanı olarak ortaya çıkması modernizmle birlikte başlayan bir süreçtir. Dolayısıyla kimliğin siyasi bir söylem haline gelmesi modern zamanlara ait bir durumdur. Bu noktada Hall, kimlik siyasetini, “ırkçı, merkeziyetçi ulusal uygulamalara karşı savunmacı bir kimlik inşa etmenin zorunluluğundan doğan bir olgu” olarak tanımlamaktadır (Hall, 1998:76). Ancak burada kimlik siyasetinin ortaya çıkışını sadece tepkisellik bağlamında ele almak eksik bir yaklaşım olacaktır. Bu kapsamda küreselleşmenin, modernizmin veya siyasi değişimlerin yerel kimlikler üzerinde yarattığı etkilerinde benzer sonuçlarının olabileceği ifade edilmelidir.

Kimlik siyasetinin bağımsız, tümeşik bir kavram olarak ortaya çıkışı daha yeni olsa da, kavramın ortaya çıkış şartlarının hazırlanması 1960’lı yıllara kadar uzanmaktadır. Bu yıllarda başlayan ulus devletlerin, farklılıkları yok sayan, tek tipleştirici politikalarına karşı farklı kimliklerin kamusal alanda kendi farklılıkları ile birlikte kabul edilmesine ilişkin olarak başlayan toplumsal hareket aynı zamanda kimlik siyasetinin de başlangıcı kabul edilmektedir (Anık, 2018:456). Ancak 1970’li yıllardan itibaren çok kültürlü yaşamı ortak payda olarak kabul etmiş olan bu hareket feminizm, çevrecilik, etnik haklar gibi her biri kendi tikelliğine odaklanmış birbirlerinden farklı sosyal hareketlere ayrışarak farklı bir gelişim çizgisi izlemiştir. Günümüzde kimlik siyasetine temel teşkil eden bu hareketin parçalı bir yapıda gelişimini sürdürmesinde küreselleşme sürecinin yarattığı belirsizlik ortamı, farklılıkların tanınma siyaseti, yükselen yerel ideolojiler etkili de olmuştur (Keyman, 1998:40). Modern dönemde devletin merkezi konumunu korumak için ürettiği “vatandaşlık” gibi üst kimlik politikaları ırk, etnisite, cinsiyet gibi alt kimliklerin kamusal alanda görünürlüğünü ve temsili azaltmıştır (Berri, 2003:504). Modern sonrası dönemde ise kamusal alanda görünürlüğü artarak siyasallaşan, kendi özel koşullarına göre kendi kimlik aidiyetlerini belirleyen alt kimlikler, bu gün kimlik siyaseti olarak adlandırılan olgunun içeriğini oluşturmuştur. Bu çerçevede alt kimliklerin farkındalıklarının artması, kolektif eylem tarzlarının değişimine neden olarak, bu grupların toplumsal eşitsizlikler, kültürel çıkarlar ve farklılıklar temelinde içinde bulundukları siyasi gelenekten koparak kendi çıkarlarını ön plana çıkaran siyasi bir kimlik inşa etmelerinin yolunu açmıştır (Yanıklar, 2010:207).

Siyasetin odak noktasında insan ve insani eylem vardır. Bu bağlamda siyaset toplumsal eylem içinde erkin yönetimi ve dağıtımıyla ilişkilidir. Toplumsal yapı içinde ortaya çıkan güç mücadelesi bu bağlamda siyasetle ilişkili olarak ele alınabilmektedir. Kürt milliyetçi hareketi de Türk siyasal sistemi ile güç mücadelesi içine girerek kamusal alanda kendi çıkarlarına uygun bir dönüşüm sağlamak istemektedir. Bu dönüşümün hedefinin sınıfsal bir farkındalık yaratmaktan çok kültürel bir homojenlik sağlamak olduğu değerlendirilmektedir. Kürt etnik bilincinin bu şekilde güçlenmesi ile birlikte Kürt milliyetçi hareketlerin gelişiminin hızlandığı anlaşılmaktadır. Bu

kapsamda “Sizce Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde siyasetin/siyasi kurumların bir etkisi var mıdır? Varsa açıkla mısınız?” sorusuna verilen aşağıdaki yanıt dikkat çekicidir

“Sadece siyasi tavrı güçlü olan bir Kürt, Kürtlüğüne sahip çıkabilir. Bu gün Kürtler her şeye rağmen kendi seslerini dünyaya duyurabiliyorsa bu Kürtlerin siyasi bilinçlerinden kaynaklıdır. Batman’da bir dönem birçok cinayet işlendi, çoğu faili meçhul kaldı... 1990’larda tüm resmi söylemlere rağmen bu katliamların yurtsever Kürtlere karşı olduğunu biliyorduk. Bu tavır Kürtlerin daha siyasi olmasını ve kimliklerine daha fazla sahip olmasını sağladı...”(Görüşmeci 49, Erkek, yaş 48, Bahar Kültür Merkezi Üyesi, Sanatçı).

Yukarıdaki anlatımda Kürt kimliğinin korunması için güçlü bir siyasi tavra ve bilince sahip olmak gerektiği ifade edilmektedir. Görüşmeci, Kürtlerin siyasi bilinçlerinin gelişmesiyle Kürtlerin çevrelerinde gerçekleşen sosyal, kültürel ve politik olayları derinlemesine analiz etme becerisi kazanarak bu olayların arkasında yatan nedenleri anlayacaklarını belirtmiştir. Ancak görüşmecinin Kürtlerin gelişen siyasi bilinçleri ile Kürt etnisitesi etrafında gelişen olayları anlama ve anlamlandırma kapasitesinde artışa neden olduğunu iddia ettiği bilginin gerçekliği somut kanıtlara dayanmayan, Kürt milliyetçi hareketinin çıkarları temelinde oluşturulmuş sübjektif bir içerik olduğunu söylemek mümkündür. Kürt milliyetçiliğini savunanların siyasi bir tutumla çevrelerindeki bilgileri yorumlamalarının mevcut gerçekleri çarpıtarak Kürt gruplar içinde öfke ve düşmanlık duyguları yaratılmak suretiyle “düşman ötekinin” oluşturulması ve bu temelde Kürt etnik kimlik bilincinin güçlendirilmesine hizmet ettiği görülmektedir. Bu kapsamda sübjektif temelde üretilmiş olan söylemlerin Kürt milliyetçiliğinin, Kürt tabanında ortak bir bilinç yaratılmasında ve bu bilincin Kürt tabanına yayılmasında kısmen de olsa başarı sağladığı anlaşılmaktadır. Bu şekilde Kürt milliyetçi hareketinin Kürt toplumu içindeki konumunun güçlendirilmesiyle Türk toplumu içinde bir ayrışma yaratılmasının hedeflendiği değerlendirilmektedir. Aynı zamanda Kürtlerin karşılaştıkları bazı olumsuzlukların Kürt varlığına karşı planlı eylemlerin bir sonucu olduğuna ilişkin söylemlerin Kürt milliyetçiliği bilincini arttırmaya yönelik olduğu söylenebilir. Bu bilinçle artan kolektif eylemlerin Kürt milliyetçiliğinin kamusal alanda görünürlüğünü arttırdığı ve Kürt milliyetçinin tabanını genişlettiği değerlendirilmektedir. Ancak, modern siyasi mekanizmalar içinde alt kültürlerin güçlenmesi ve kendi kimlik farklılıkları doğrultusunda siyasi, kültürel haklar veya ayrıcalıklar talep etmesi olumlu karşılık bulabilecek bir husus değildir. Bu nedenle siyasal sistem içinde ortaya çıkan bu yeni muhalif unsurlar mevcut siyasi katılım mekanizmaları içinde kendilerine kolayca temsil hakkı elde edememektedir. Bu durum toplumsal sistem üzerinde gerilim üretmekte, ötekileşme, dışlanma, çatışma gibi toplumsal ayrışma süreçlerinin besleyebilmektedir (Melucci, 1999:82).

Farklı ülkelerin sınırları içinde yaşayan Kürtlerin varlıklarını sürdürmek adına içinde yaşadıkları devletlerle geçmişten günümüze kadar ki süreçte siyasi bir mücadele içinde oldukları ifade edilen aşağıdaki anlatımda zaman zaman bu mücadelenin siyasal zeminini kaybederek çatışma şeklinde devam ettiği belirtilmiştir.

“Fizikte bir kural vardır; etki tepkiyi doğurur. Sosyal bilimlerde de aynı kural geçerlidir. Toplumlar kendilerine yönelen tutuma karşı kendi tutumlarını oluştururlar... Bölünmüşlük içinde Kürtler İran’da, Irak’ta, Suriye’de ve Türkiye’de farklı siyasi tavırlarla karşılaşmış olsa da hepsinde Kürt kimliğinin yok sayılması anlayışı ortaktır. Buna karşın Kürt hareketi bu bölünmüşlük içinde kendi yolunu bulmak için yoğun bir siyasi çaba içinde olmuştur.

Ancak siyasetin tükendiği anlar olmuştur... Mesela Türkiye’de uzun yıllar Kürtlükle ilgili her şey yasaklanmıştı. Kürtler bırakın dillerini kullanmak, renklerini bile kullanamıyordu” (Görüşmeci 40, Kadın, yaş 41, Sosyolog).

Görüşmeci, dört farklı devletin sınırları içinde yaşayan Kürtlerin varlıklarını asimile olmadan sürdürebilmek için içinde yaşadıkları ülkelerin siyasi şartlarına uygun farklı siyasi tutumlar geliştirdiğini ifade etmektedir. Bu anlamda Kürt milliyetçiliğinin savunular arasında siyasetin Kürt kimliğinin varlığı için hayati bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Anlatımda, Kürtlerin farklı siyasi sistemler içinde yaşadıkları ortak sorunun Kürt kimliğinin yok sayılması ve Kürtlerin yaşadıkları toplumsal sistemler içinde izole edilmeleri olduğu iddia edilmektedir. Ancak bu durumun, farklı coğrafyalarda farklı yaşam deneyimlerine sahip olan Kürtleri birbirine yakınlıştırabilecek bir unsur olarak da kabul edilebileceği görüşmeci tarafından dile getirilmiştir. Ancak anlatımda Kürt milliyetçi hareketinin hedeflerine siyasi faaliyetlerle ulaşamadığı zamanlar olduğu vurgulanmıştır. Kürt milliyetçi hareketinin engellenmesi ya da çeşitli yasaklarla karşılaşması durumunda ise PKK’ya yapılan atıfla, Kürt savunma güçlerinin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunuların, ulusal nitelikte bilinç yapısına sahip oldukları, şiddeti siyasi çıkarları için baskı ve tehdit unsuru olarak meşru gördükleri kanaati oluşmaktadır. Kürt milliyetçi hareketinin içinden çıkan terör örgütlerinin toplumda kutuplaşmaya yol açtığı bunun da Türk ve Kürt etnik grupları arasında gerilimi ve ayrışmayı arttırdığı da bu kapsamda söylenebilir. Özellikle son yıllarda devletin demokratikleşme sürecinde ortaya koymuş olduğu reform süreçleri, çıkardığı yasa ve düzenlemeler, Kürt milliyetçi siyaseti tarafından terör örgütü PKK üzerinden yürütülen şiddet eylemlerinin sonucunda elde edilen kazanımlar olarak gösterilmeye çalışarak bir algı operasyonu yapılmaya çalışıldığı gözlenmiştir. Bu şekilde milliyetçi tabana moral verilmeye çalışılırken diğer yandan da şiddetin siyasette bir kazanım aracı olarak meşrulaştırılmak istendiği de dikkatten kaçmamaktadır.

Konu kapsamında görüşülen diğer bir katılımcı ise aşağıdaki anlatımda politik bilinç ile etnik kimlik arasında bir bağ kurmaktadır. Aynı zamanda Kürtlerin siyasal mücadele içinde etkin bir özne olarak yer almasının bir gereklilik olduğu ve bu durumun Kürtlerin içinde bulunduğu şartlardan kaynaklandığını belirtmektedir.

“İnsanların doğası gereği yaşam tarzı ile inançları arasında bir paralellik vardır. Eğer Kürt kimliğinin farkındaysan bununla ilgili pratikler üzerinden onu savunma, geliştirme, anlama ile ilgili düşünceler kendiliğinden geliyor. Yani siyaset yapma Kürt kimliğinin bir ifadesi olduğu için bunlar birbirinden ayrılmaz. Kürtlerin içinde yaşadığı şartlar oldukça zor. Bu zor şartlar altında siyaset yapmak siyasi olmak ne kadar zorsa o kadar da zorunluluk. Kürt kimliğini korumanın gerekli bir yoludur... Tabii bu Kürtleri yok sayanları rahatsız ediyor. Bu doğru ama baskılarını arttırsalar da Kürtleri haklı davalarından vazgeçirecek bir güçleri olmaz.”(Görüşmeci 48, Erkek, yaş 59, Sosyal Kabul Gören Kişi).

Bu anlatımda düşünce, yaşam tarzı ve kimlik arasındaki ilişki vurgulanmıştır. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğinin ifade edilmesinde etkili araçlardan biri olan siyasi tutumun aynı zamanda Kürt milliyetçiliğinin organize edilmesinde ve motivasyonun sağlanmasında da etkili bir araç olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmeci, Kürt milliyetçiliğinin dışavurumunda siyasete yüklediği kritik misyonun gerekçesini “Kürtlerin içinde bulunduğu zor şartlar” ve “Kürt kimliğinin savunulması gerektiği” olarak açıklanmaktadır. Bu açıklamanın temelinde Türkiye Cumhuriyeti’nin Türk etnik kimliği üzerinden örgütlendiği farklı kimlikleri ise inkâr ve reddettiğine dair PKK söylem ve

iddiaları temelinde şekillenmiş bir algının yer aldığı söylenebilir. İçinde birden çok etnik grup barındıran siyasi organizasyonlarda, hâkim etnik grubun kendi kimliğini merkeze alarak oluşturduğu devlet yapısı, diğer kimliklerin toplumsal hareketliliği üzerinde bir takım sınırlamalar oluşturabilmektedir. Bu durum diğer kimlikler için bir varlık problemi olarak algılandığında karşıt siyasi hareketleri tetikleyebilmektedir. Anlatımda dile getirilen; “...Kürtleri yok sayanları rahatsız ediyor...” şeklindeki ifadeler, Kürt etnisitesinin karşısında öteki olarak kabul edilen bir unsurun varlığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu ifadeden hareketle öteki olarak kabul edilen unsurun Kürtlere karşı düşmanca bir tutuma sahip olduğunun kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Kürt milliyetçiliğini savunanların kimlik siyasetini, siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda kendilerine etkin bir özne olma imkânı veren önemli bir aygıt olarak gördükleri gözlenmektedir. Bu noktada ideolojik bilinci yüksek Kürtlerin kimlik siyaseti üzerinden kolektif direniş biçimi geliştirerek, kendilerine karşı olarak algıladıkları hakaretlere karşı şiddet de dâhil olmak üzere her türlü eylemi meşru olarak algıladığı söylenebilir. Renciere, kimlik siyasetini ulusal bilinç kavramı ile ilişkili olarak açıklarken bir etnik grup içinde ortaya çıkabilecek kimlik siyasetinin grubu siyasi bir cemaat haline getirebileceğini belirtmektedir (Ranciere, 2007:140-147). Bu tanımlama kapsamında Kürt hareketi içinde kimlik siyasetinin ön plan çıkmasıyla Kürt milliyetçiliğinin sosyal bir harekete dönüşümünde etkili olduğu söylenebilir. Kimliğin toplumsal ilişki sistemi içinde yapılandırılmasında iktidar ilişkilerinin önemine dikkat çeken Castells, kimliğin inşasını meşrulaştırıcı kimlik, direniş kimliği ve proje kimliği olmak üzere üç farklı başlık altında ele almaktadır. Bunlardan ilki olan meşrulaştırıcı kimlik, toplumda egemen olan grubun toplum içinde kendi konumunu güçlendirmek ve meşrulaştırmak inşa ettiği kimliktir. İkinci kimlik şekli olan direniş kimliği ise toplumda egemen olan kimliğin kendilerini değersizleştirdiği, dışladığı veya görmezden geldiği iddiasında olan farklı kimliklerin algıladıkları bu duruma tepki olarak geliştirdikleri kimliktir. Son olarak proje kimliği ise toplumundaki aktör veya grupların mevcut toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlaması ve toplumdaki konumlarını yeniden tanımlama çabası içinde ortaya çıkan kimliktir (Castells, 2006:13-17). Bu kapsamda Kürtlerin kimliklerinin yok sayıldığı, demokratik haklarının engellendiği iddiaları temelinde şekillenen Kürt milliyetçi kimliği, direniş kimliği çerçevesinde sınıflandırılabilir. Bu bağlamda ideolojik bilinci yüksek Kürtler, Kürt kimliğini direniş kimliği olarak yeniden inşa etmekle Kürt ulusal hak taleplerine karşılık bulmayı ve Kürtler arasında hâkim siyasal sisteme direnecek bir yapının oluşmasını hedeflenmektedir. Aynı zamanda Kürtlerin aktif politik fail olmalarını sağlayacak olan bu yapının, Kürt milliyetçi hareketi içinde işleyiş bakımından söylemsel düzeyde kalan hedeflerin pratik alana geçirilmesini kolaylaştıracak bir araç olarak kullanılabileceği de anlaşılmaktadır.

4.5.2. Kürt Siyasi Parti ve Örgütlerinin Faaliyet ve Mücadeleleri

Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Çağımızda temsili demokrasiler, partili demokrasiler olarak işlemektedir. Tanım olarak siyasi partiler, halkın desteğini sağlamak suretiyle, devlet iktidarının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan ve bu suretle politika belirleme ve belirlenen politikaları uygulama amacı güden, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklardır (Abdulahkimoğulları, 2000:3-9).

Duverger’in ifadesiyle siyasal partiler ilk olarak ortaya çıktıkları zamanlarda fikir akımları halk dernekleri ve parlamenter grupları şeklindeydi (Duverger, 1974:15). Ancak zamanla siyasi partiler siyaseti kontrol etmenin ve iktidarı ele geçirmenin aracı haline gelerek dünya çapında siyasi

sistemlere hâkim olmuşlardır. Bu bağlamda siyasi partiler, toplumda çıkar grupları arasındaki mücadelede doğan çatışmanın siyasal katılımda somutlaşmış halidir. Türk siyasi tarihinde Osmanlı döneminde İttihat ve Terakki Fırkası ile başlayan siyasi partiler dönemi Türkiye Cumhuriyetinin ilk zamanlarında tek parti olarak kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası ile devam etmiştir (Sarıbay, 2001:34).

Toplumsal grupların desteğini alarak devlet işleyişini kontrol eden ya da bunun kontrolünü ele geçirmeyi amaçlayan görece bir sürekliliğe sahip siyasi bir örgüt olan siyasi partiler toplumsal kesimlerin temsil edilmesinde bu itibarla toplumda çoğulculuğun ve demokrasinin inşasında önemli bir konuma sahiptirler (Özbudun, 1979:4). Aynı zamanda siyasal partiler, toplumsal yapı içinde farklı kültürlerin kamusal alanda temsiliyetini sağlayarak onların görünür olmasında ve birbirleri ile iletişim kurmasında önemli katkılar sağlarlar.

Türkiye’de 1923’de Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yönetim biçiminin değişmesi Türk siyasi ve toplumsal hayatında köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Ancak Cumhuriyet’in ilk 20-25 yıllık döneminde Türk toplumu içinde yer alan tüm farklı kültürleri kapsayacak, onları temsil edecek çok partili bir sistem 1946 yılına kadar inşa edilememiştir (Güven, 2016:97). 1946 yılında çok partili yapıya geçildiğinde ise 1960’lı yıllara kadar Türk siyasi hayatında bir temsiliyet sorununun varlığı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kurulmuş olan CHF ve DP’nin bir sınıf temsili üzerinden kurulmadığı lider odaklı olarak merkezi hegemonik yapıyı koruduğu görülmüştür. Bu durum Cumhuriyetin inşasında etkin olan özünde Türk milliyetçiliğine dayanan ulusal kimlik anlayışının lider yönelimli bir anlayışla kaynaştığına işaret etmesi açısından önemlidir. Bu anlayış temelinde yatan tekçilik nedeniyle uzun bir zaman Türk toplumunun bir parçası olan farklı kültürlerin ve dini unsurların kamusal alandan soyutlanmasına ve yasal temsil fırsatı bulamamasına neden olmuştur (Özdemir, 2013:224-228). Ancak bu durum 1960 ve 1980 yılları arasında 1961 Anayasası’nın hukuki özgürlüğü desteklemesiyle birlikte kurulan sivil toplum örgütleri, sendikalar ve siyasi partilerle birlikte hem ideolojik hem de kültürel olarak kısmen de olsa aşılmıştır (Bila, 2001:48-49). Türk siyasi hayatında yaşanan bu demokratik gelişmeler, 1980 askeri darbesinin ardından kesintiye uğramış, Türk siyasi hayatı ciddi bir oranda apolitize olmuştur. Ortaya çıkan bu apolitik durum, siyasi partilerle onların temsil ettikleri kitleler arasındaki ideolojik bağın kopmasına neden olarak siyasi faaliyetlerin yeniden merkeze kaymasına neden olmuştur. Toplumsal hayatta siyasete katılımın siyasi seçimlere indirgenmesine neden olan bu süreç toplumsal hayatta huzursuzlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle bu dönemde etnik grupları temsil eden partilerin kapatılması, bu partiler kanalıyla temsil edilen kitleler içinde siyasal sisteme karşı önemli tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda siyasette resmi tutum olarak Türk kimliğinin Cumhuriyet’in temel değeri sayılarak kamusal düzenlemelerin bu çerçevede yapılması toplumda farklı etnik kimlikleri olan grupları Türk kimliği ile karşı karşıya getirmiştir. Bu da toplumda kimliksel düzlemde yeni bir çatışma alanının doğmasına yol açmıştır (Özdemir ve Özkan, 2019:533). Toplumsal yapı içinde ortaya çıkan bu çatışmacı süreç, günümüzde Türk ve Kürt gruplar arasında yaşanan kutuplaşmanın temelini oluşturmuştur.

Dünya toplumları demografik açıdan incelendiğinde büyük bir çoğunluğunun homojen bir yapıda olmadığı görülmektedir. Bu anlamda pek çok toplum içinde farklı etnik grupları barındıran heterojen bir görünüm arz etmektedir. Toplumsal yapıyı oluşturan bu farklı etnik unsurlar kendileri için daha iyi bir gelecek ve daha büyük çıkarlar için bir araya gelerek örgütlenmektedir. (Özdemir ve Özkan, 2019:534-535). Siyasi partileri de bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Siyasi

partiler, hitap etikleri kitlenin çıkarlarını ve beklentilerini kendi değer ve normlarına uygun olarak gerçekleştirmeye çalışan siyasi organizasyonlar olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda siyasi partiler, temsil etikleri gruba ait görüşleri, kültürel, sosyal veya siyasi talepleri kamuoyuna taşıyarak temsil edilen etnik grubun toplumsal yapı içinde görünürlüğünü arttırmakta ve etnik grubun sınırlarını belirginleştirmektedir. Bu bağlamda siyasi parti tercihleri etnik gruplara ait aidiyet algılarının tanımlanmasında önemli göstergeler olarak kabul edilebilir (Özdemir ve Özkan, 2019). Kürt milliyetçi hareketinin gelişim süreci içinde Kürt partilerinin kurulmasının ve işleyişinin önemli bir yeri vardır.

Kürt partilerini, Kürt kimlik farkındalığının ve milliyetçiliğinin gelişimine katkıları bağlamında ele aldığımızda süreci politik tartışmaların yoğunlaştığı, kitlesel mobilizasyonun hızlı olduğu ve çok partili siyasi hayatın anayasal olarak desteklendiği 1960'lı yılları başlangıç noktası olarak kabul etmek mümkündür. 1961 Anayasasıyla birlikte ortaya çıkan politik özgürlük ortamı Kürtleri legal siyasi ortamda faaliyet gösterebilmesinin önünü açmıştır. Bu süreçte Kürt hareketi açısından Kürtçü politikalarla özdeşleştirilebilecek ilk parti olan Yeni Türkiye Partisi (YTP) 1961 yılında kurulmuştur. Ancak Türkiye'de Kürt milliyetçiliğinin gelişimi açısından partinin söylemleri ve faaliyetleri incelendiğinde bu partiyi Kürt milliyetçiliğiyle ilişkilendirmek doğru olmayacaktır (Akkaya, 2013:5). Türk siyasi hayatında doğrudan Kürt milliyetçiliği ile ilişki kurulabilecek ilk parti 1965 yılında kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP)'dir. TKDP, kuruluş manifestosunda Kürtlere yönelik özerklik programına yer vererek Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Partinin liderlerinin kimlik siyasetine dönük söylemleri, Kürt milliyetçiliğini desteklemeleri bir yandan Türk kamuoyunun tepkisini çekerken diğer yandan Kürt kimlik farkındalığının artmasına neden olmuştur. Bunun yanında TDKP'nin lideri Bucak'ın 1966'da silahlı bir saldırı sonrası öldürülmesi etnik kimlik bilinci yüksek Kürtlerin yoğun tepkisine neden olarak Türk ve Kürtler arasındaki mevcut kutuplaşmanın biraz daha derinleşmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye'de Kürt milliyetçi hareketinin siyasi ve örgütsel olarak kitlesel bir güç haline gelmesini sağlayan parti ise, kendisi bir Kürt partisi olmasa da Türkiye İşçi Partisi (TİP)'dir. TİP, Türk siyasi hayatında sosyalist muhalefet cephesinden katılmıştır. Kürt milliyetçiliğine ideolojik arka plan kazandırması, Kürt hareketini kültürel bir zeminden etno sınıfsal bir zemine taşıması ve Kürt kimlik bilincini kitlesel hale getirmesi TİP'in Kürt milliyetçiliğinin gelişimine olan katkıları arasında sayılabilir. Ancak TİP'in Kürt milliyetçi hareketinin gelişimindeki en önemli katkısı; 1969 yılından itibaren kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)'nın kurucu kadrolarının ve etkin üyelerinin yetişmesini sağlaması olarak ifade edilebilir (Bozarslan, 2008:852). Bunun yanında TİP'in organize ettiği ancak Kürtlerin geniş bir katılımı ile iştirak ettikleri Doğu Mitingleri hem Kürt sorununu Türk kamuoyuna taşınmasıyla hem de Kürt aktivizmini örgütlü bir yapıya dönüştürmesiyle Kürt milliyetçiliğinin gelişimine ivme kazandırmıştır. Bu mitingler ve ardından kurulan DDKO'lar Kürt hareketinin özerkleşmesini temelini oluşturmuştur. DDKO'lar la birlikte Kürler, karşılaştıkları siyasi, kültürel engeller ve baskılara karşısında dil, tarih ve kültür birliğini temel alan Kürt kimliği etrafında birleşerek etnik kimlik farkındalıkları gelişmiştir. Aynı zamanda DDKO'larla birlikte Kürt hareketi geleneksel yapısı olan aydınlar ve elitler görünümünden uzaklaşarak başta Kürt gençleri olmak üzere her yaş ve kesimden Kürtlerin katılımıyla kitle hareketi haline gelmiştir. Buna ek olarak DDKO'lar sosyalist ideolojinin Kürt hareketi içine yerleşmesinde TİP ile birlikte önemli rol oynamıştır. Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde dikkate alınması gereken diğer bir örgüt ise 1965'te Kırmızıtoprak

tarafından illegal olarak kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP)'dir. Radikal sol bir çizgide kurulmuş olan bu örgüt, Kuzey Irak'taki Barzani hareketinden önemli oranda etkilenmiştir. Kürtlerin ulusal kurtuluşu için silahlı mücadele ekseninde hareket etmeyi prensipte benimsemiş olan örgüt bu açıdan Kürt milliyetçi hareketinde önemli bir mihenk taşı olmuş; Kürt milliyetçi hareketine düşünsel temelde şiddeti içeren çözümleri meşrulaştıran ayrılıkçı fikirlerinin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir.

Türk siyasi hayatında 1971 ve 1980 darbeleri ile Türkiye'deki Kürt örgüt ve partilerine getirilen yasaklar, Kürt kimliğinin görünürlüğüne yönelik olarak getirilen kısıtlamalar ve baskılar bu dönemde Kürt kimliğinin radikalleşerek ötekileşmesine katkıda bulunmuştur. Günümüzde Kürt milliyetçi söylemi içinde önemli bir yere sahip olan “ sömürge Kürdistan tezi”, “ulusal bağımsızlık”, “Kürtlerin kendi kaderlerini belirleme hakkı”, “silahlı direniş” gibi söylem ve kabuller bu dönemin baskıcı ortamı içinde şekillenmiştir. Ancak yine de düşünsel alanda şekillenen bu düşünceler 1975 yılından önce kendini siyasi ve pratik alanda göstermemiştir (Samim, 1981:73). Bu dönemde Türkiye'de gelişen Kürt milliyetçi hareketi örgütsel açıdan incelendiğinde bundan önceki yıllardan farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu yıllardaki Kürt milliyetçi hareketindeki en önemli farklılık hareketin özerk ve parçalı yapısıdır. Bu anlamda Kürt milliyetçi hareketinin kendi içinde bölündüğü ve farklı kabuller temelinde kendilerine yeni yol haritaları çizdiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Kürt örgütlenmelerinde görülen diğer bir önemli ayrıntı ise “Kürdistan sömürgeci” tezi temelinde sol ideoloji ile desteklenen ayrılıkçı tezlerin baskınlığıdır. Ayrıca dönemin etkili Kürt örgütlerinin siyasi eylemin şiddetle desteklenmesine ilişkin radikal sol söylemleri kesin bir dille reddedememesi kısmen de olsa bu görüşleri benimsemesi dikkat çeken bir husustur (Akkaya, 2013:10-12). Kürt milliyetçi hareketi içinde şiddetin ayrılıkçı hedefler doğrultusunda somutlaşması 1974 yılında Lice'de kurulan Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ile olmuştur. Marksit-Leninist sol ideoloji temelinde kurulan örgüt Türkiye'de 1980'lerden sonra Kürt milliyetçi hareketi içinde hegemonik bir güç olarak kendini göstermiş, şiddetin Kürt milliyetçiliğinde meşru bir araç olarak kabul edilmesinde önemli bir aktör olmuştur. 1990'ların ortalarına kadar şiddet içeren ayrılıkçı amaç ve eylemlerini sosyalist ideoloji içinde temellendiren örgüt, kitleleri sol bir anlayışla mobilize etmede bazı dönemlerde kısmen başarılı olmuştur. Kürt milliyetçiliğinin PKK üzerinden silahlı mücadeleyle Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yaygınlık kazanması bir yandan PKK'nın tabanının genişletirken diğer yandan Kürt milliyetçiliğine siyasi alanda yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu bağlamda şiddetin, siyasi çıkarlar elde etmek amacıyla bir baskı aracı olarak kullanılmasının ve Türk toplumu içinde etnik kutuplaşmanın derinleştirilerek toplumsal bütünlüğe zarar verilmesinin önünün açıldığı anlaşılmaktadır.

PKK'nın 1980'lerden itibaren Kürt milliyetçiliğini üzerinde hegemonik bir güç olmasıyla beraber Kürt milliyetçi hareketi büyük oranda PKK'nın etkisi altında şekillenmiştir. Bu itibarla PKK'nın illegal düzlemde yürüttüğü faaliyetlerinin yanında yasal düzlemde kurulan Kürt partilerini perde arkasından yönetmeye başladığı anlaşılmaktadır. PKK'nın Kürt siyasetinde ağırlığını ilk olarak hissettirdiği olay; 1979 yılında yapılan seçimlerde PKK'nın desteklediği bağımsız aday Sönmez'in Batman Belediye Başkanlığını kazanmasıdır. Bu şekilde PKK, legal siyasi alana müdahale ederek kendine yeni bir hareket alanı yaratmış ve bu sayede daha geniş kitlelere ulaşma imkânına sahip olduğunu göstermiştir (Akkaya, 2013:23).

1990'lı yıllarla birlikte Kürt milliyetçi hareketinin özellikle siyasi planda etkinliğini arttırdığı dikkati çekmektedir. Bundan önceki yıllarda Kürt milliyetçi hareketi legal siyasette kendi kimliğini

ön plana çıkarmadan farklı parti ve örgütlerin şemsiyesi altında faaliyetlerini yürütürken Haziran 1990'da Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)'den ayrılan bir grup milletvekilinin Halkın Emek Partisi (HEP)'i kurmasıyla Kürt kimliğini merkeze alan legal bir oluşum içinde kendini temsil etme başarısını elde etmiştir. Seküler sol bir ideoloji temelinde kurulmuş olan HEP, Kürt kimliğini ön plana çıkaran politikalar yürütmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ine Kürtçe hitap etmek, meclisteki oturumlara PKK'yı temsil eden renklerle katılmak gibi bir takım propagandist eylemlere imza atmıştır. Bu eylemler, Kürt milliyetçiliği için moral ve motivasyon kaynağı olmuştur. Ancak HEP'in PKK destekli söylem ve eylemleri partinin, 1993'te Anayasa Mahkemesince kapatılmasına neden olmuştur. Bu süreçte Kürt kimliğine duyarlı seçmen ve vatandaşlar açısından Kürt kimlik temsiliyeti yüksek partilerin mevcudiyeti demokratik yaşama olumlu katkılar sağlamıştır. Ancak bu partilerin PKK gibi illegal düzlemde faaliyet gösteren örgütlerin güdümünde olması, milliyetçi bir gündemleri olması ve kutuplaştırıcı bir siyaset izlemeleri bu partilerin siyasi hayatlarının kısa sürmesine neden olmuştur. Bu süreçte devletin toplumsal bütünlüğü için tehdit oluşturan bu partileri kapatmasının yanında PKK'ya karşı olan Kürt partilerinin de etnik kimliklerinden dolayı kapatması Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde önemli sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öncelikle, Kürt parti ve örgütlerinin çeşitli gerekçelerle ardı ardına kapatılması, bunların akabinde kurulan partilerin daha radikal politik bir söylem ve tavra sahip olmasını getirmiştir. Bu durum PKK'nın Kürt parti ve örgütleri üzerindeki etkisini arttırmasını sağlamıştır. Kürt parti ve örgütlerinin kapatılarak önde gelen isimlerinin tutuklanması, bu partilerin temsil ettiği kitle içinde derin bir mağduriyet duygusu yaratmıştır. Kürt etnik kimliği temelinde yaşanan bu mağduriyet duygusu Kürtlerin zaman içinde parti ideolojisine bakılmaksızın radikal Kürt partilerinin etrafında kenetlenmelerine yol açmıştır. Çoklu kimliğe sahip Kürtlerin, etnik kimliklerine dair farkındalıklarını arttıran bu süreç Kürtler arasında milliyetçi düşüncelerin yayılmasını beraberinde getirmiştir. Bu şekilde farklı dünya görüşüne sahip Kürtler, dindar ya da sosyalist olup olmadıklarını önemsemeden birbirlerine yakınlaşmıştır. Kürtler arasında düşünsel temelde ortaya çıkan bu yakınlaşmayı parti örgütleri üzerinden pratiğe döken Kürt milliyetçi hareketi bu şekilde kendi tabanını genişletme fırsatı bulmuştur. 2000'li yılların başından itibaren başlayan cuma namazı eylemleri (Çakır, 2014), Kürt partilerin kadrolarında muhafazakâr Kürtleri dâhil etmeleri bu değişime örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra Kürt siyasi partilerinin 1990'lı yıllardan itibaren oy oranlarını düzenli bir şekilde arttırması, Kürt milliyetçiliğinin Kürt partileri üzerinden destek bulduğunun bir göstergesi olarak görülebilir (Erdem, 2019:1557). Bu kapsamda 2012 yılında Kürt kimliği temel alınarak kurulmuş olan HDP Kürt hareketi içinde önemli bir konuma sahiptir. Özellikle Kürtlük, solculuk ve muhafazakârlık anlayışlarını bir çatı altında toplamaya çalışması partinin Kürt hareketi içinde özgünlüğünü ortaya koyması açısından önemlidir. HDP'nin genel anlamda bir Kürt partisi olması itibarıyla Kürt kimliği eksenli siyasi bir temele oturmuştur. HDP'nin solcu yaklaşımı benimsemiş olması partinin sol ideolojiyi benimseyen muhalif Türkler ve Kürtler için bir çatı partisi görüntüsü vermesi partinin yanında partinin Türkiye partisi olma iddialarına dayanak teşkil etmektedir. Bunun yanında, Kürtler arasında hem Kürt mütedeyyin kesimin hem de geleneksel eksenli muhafazakâr Kürtlerin yüksek bir nüfusa sahip olması bu kesimleri HDP için stratejik hedef haline getirmektedir. Bu şekilde Kürt milliyetçi hareketi, HDP üzerinden tüm Kürtleri kapsayan bir hareket olduğu iddiasını şekillendirmektedir. Kürt olma bilincinin öncelendiği bu anlayışı sol ideolojilerle ya da muhafazakâr yaklaşımla açıklamak yerine Kürt milliyetçiliği ile açıklamak daha yerinde bir

yaklaşım olacaktır. Bunun dışında HDP'nin kuruluşunda ve yönetiminde PKK'nın baskın bir rolünün olduğu ve parti politikalarının perde arkasından PKK'nın belirlediği iddiaları HDP'yi Kürt milliyetçi hareketinin gelişiminin anlaşılmasında önemli bir konuma getirmektedir. HDP'nin kamuoyuna açık söylemleri incelendiğinde demokratik ve sol argümanların sıklıkla kullanıldığı ancak Kürt tabanına inildiğinde Kürtlerin milliyetçi duygularının hedef alındığı görülmektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliği için HDP'nin önemli bir mobilizasyon aracı olduğu söylenebilir. Aynı zamanda HDP'nin kimliklere özgürlük (hdp.org.tr) sloganı ile yürüttüğü demokratikleşme hedefinin milletsizliğe ve ulussuzluğa dayanan arka planı demokratik özerklik gibi Türk ulusal bütünlüğü içinin boşaltılarak etnik temelle dayanan siyasi özerklik içeren taleplere uygun bir zemin oluşturduğu ve temelde Kürt milliyetçiliğinden beslendiği anlaşılmaktadır.

Kürt parti ve örgütlerinin işleyiş açısından Kürt milliyetçiliği üzerindeki bir başka etkisi ise, siyasi alanda demokratik mücadele tarzından uzak, lider veya parti odaklı hiyerarşik örgüt modelinin Kürt milliyetçi hareketi içine yerleşmesidir. Bu durum, Kürt milliyetçi hareketinin uzlaşımçı özelliğinden çok çok çatışmacı ve hoşgörüsüz bir temelde gelişmesine neden olmuştur (Altıntaş, 2003:6). Demokratik siyasi kültürün yerleşmediği, grup çıkarlarının ön plana çıktığı bu ortamda milliyetçilik duygusunun güçlendiği dikkat çekmektedir. Kürt milliyetçiliğinin parti seçkinleri ya da örgüt liderleri üzerinden yönetilmesinin siyasi çözümleri tıkadığı bu şekilde ortaya çıkan çözümsüzlük durumundan Kürt milliyetçiliğinin beslendiği anlaşılmaktadır. Bu temelde ötekileşen Kürt kimliği siyasileşerek ayrılıkçılık anlayışı içinde güçlendirilmektedir.

Siyasal yaşamın önemli bir parçasını oluşturan siyasi partiler, mensuplarının çıkarlarını yasal düzlemde korumak ve geliştirmek amacını güden siyasi örgütlerdir. Bu faaliyetler toplumsal sistemin bütünlüğü içinde kaldığı sürece demokratik yaşama büyük katkı sağlamaktadır. Ancak bunun tersi bir durum söz konusu olursa toplumsal yapının bütünlüğü üzerinde bir risk unsuru oluşturabilmektedir. Bu kapsamda sorulan “Bölgede Kürt kimliğinin/milliyetçiliğinin gelişiminde, kurulmuş olan Kürt Partilerinin (HEP, DEP, HADEP, BDP, HDP gibi) etkileri/katkıları konusunda neler söyleyebilirsiniz?” şeklindeki soruya diğer bir katılımcının verdiği yanıt aşağıdadır.

“HEP, DEP, HADEP, BDP, HDP gibi partiler ilk defa Kürt halkına kendi kimliği ile siyaset yapabileceğini göstermiştir. Ortak kimlik, ortak talepler etrafında örgütlenerek kendi öz dinamikleri üzerinden siyaset yapma arayışı ile başlayan bu süreç beraberinde büyük bedeller ödenmesine neden olmuştur. Kürtlerin demokratik siyaset yapmadaki büyük ısrarı her türlü baskıya karşı muazzam bir direniş kültürü oluştururken aynı zamanda kendi renkleri ile kendi dilleri ile var olmanın da adı olmuştur. Özellikle kadınların bu partilerdeki etkin rolü kültürel, ulusal bilinçlenme ve zihinsel uyanış sürecini hızlandırdığını belirtebilirim.”(Görüşmeci 8, Kadın, yaş 34, Belediye Başkanı)

Görüşmeci, Kürtlerin kurdukları siyasi örgütleri Kürt halkının kendi kimliği ile toplumsal alanda kendilerini gösterdikleri önemli platformlar olarak tanımlamıştır. Bu örgütlerin, Kürt milliyetçiliğini savunanların hedeflerini, amaçlarını, beklentilerini ortak ve örgütlü şekilde ifade edilebilmesini sağlayarak Kürt ulusal hareketinin gelişimine önemli katkılar sağladığını dile getirmiştir. Anlatımda Kürtlerin yaşadıkları engellemelerin direniş bilincini geliştirerek Kürt siyasi örgütlerini Kürt halkı için ortak semboller haline getirdiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda Kürt siyasetinin kurumsallaşması sürecinde etkin rol alan Kürt kadınlarının, toplumsal alanda daha etkin rol üstlenerek Kürt milliyetçi bilincinin tabana yayılmasında aktif rol oynadığı belirtilmiştir. Bu noktada Kürt milliyetçi hareketinin hak taleplerini siyasi örgütler üzerinden pratik alana aktarma

fırsatı bulduğu ve dolayısıyla Kürt milliyetçiliğinin toplumsal alanda daha etkin olmaya başladığı görülmüştür. Bu bağlamda Kürt partilerinin, Kürtlerin hukuk önündeki eşitliği ve bu temelde çıkarlarını korumanın ötesine geçtiği anlaşılmaktadır. Kürt partilerinin, etnik siyasetin legal temsilcileri olarak ülkenin hukuksal birliğini savunmadığı, mevcut hak taleplerini hukuk çerçevesinde dile getirmediğini bu noktada söylemek mümkündür. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğiyle ilişkili olarak dillendirilen hak taleplerini, devlet düşmanlığı ve saldırgan politikalarla ifade etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunanların, Kürtlerin demokratik hak taleplerinin önündeki engelleri kaldırmak adına yürüttüklerini iddia ettikleri politikaların Türkiye'ye yönelik siyasi ve toplumsal bir tehdit haline geldiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunanların etnik siyaset anlayışının toplumsal yapı içinde çatışmanın ve şiddetin ortaya çıkmasına neden olduğu değerlendirilmektedir. Ancak, Kürt milliyetçi hareketi içinden sürece bakıldığında; siyaset kanalıyla “düşmana” karşı Kürtlerin ifade özgürlüklerinin korunması, hak ve çıkarlarının gözetilmesi, varlıklarının korunması gibi etkinliklerin yerine getirildiği anlayışının hâkim olduğu, ortak düşmana karşı birleşme algısı üzerinden Kürt kimlik farkındalığının arttırılarak Kürt milliyetçiliğinin desteklendiği anlaşılmaktadır.

Etnik partiler üzerinden siyasetle ilgilenmek ve politik bir tutum geliştirmek Kürt milliyetçi kimliğinin üretilmesinde etkili olmaktadır. Aşağıdaki anlatımda katılımcı, Kürt milliyetçi kimliğinin Kürt partileri üzerinden beslendiğini ve bu şekilde toplumsal yapı içinde yeniden üretildiğini belirtmiştir.

Araştırma grubu ile yapılan görüşmelerde çok sayıda katılımcı Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde kurulmuş olan partilerin oynadığı ciddi role dikkat çekmişlerdir. Onlar, yaşanan toplumda etnik kimliği temsil eden bir siyasi partinin varlığının etnik grup için önemli bir kazanım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kapsamda katılımcı Kürt partilerini, “kendi ülkesi için kurulan örgütler” olarak tanımlamışlardır. Aynı zamanda bu tanımlama Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürt partileri üzerinden millet olma bilincini ortaya koyduklarını ve bu temelde Türk siyasal yapısından ve toplum bütünlüğünden ayrıştıklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Genelde katılımcılar, Kürt etnik bilincini merkeze alarak kurulan partilerin ortaya çıkış dönemi olarak 1970’li yıllara işaret etmişlerdir. Bu dönemin Kürt siyaseti açısından önemi, ağırlıklı olarak Türk solu içinde faaliyet gösteren bazı Kürt siyasi oluşumlarının, milli uyanışları temelinde Türkiye’nin bütünlüğünü gözetken devrimci bir anlayış ile organik bağlar kurmalarının mümkün olmadığını anlamalarıdır. Bu sebeple, Türkiye Devrimi veya bağımsızlık hayalini kuran ideolojik bilinç düzeyi yüksek Kürtler, Türk solunun ana akımlarından koparak kendi kurdukları örgütlerde sol ideolojiler temelinde bağımsız olarak siyasi örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan Kürt partilerinin birçoğunun sol tandanslı olarak kurulduğu ve geliştiği söylenebilir. Bu çerçevede Kürt siyasetinin tarihsel gelişim süreci de göz önünde bulundurularak, 1980 askeri darbesi sonrasında yasal Kürt partilerinin tasfiye edilmesiyle birlikte Kürt siyasetinin yaşadığı örgütsel ve ideolojik kaos ortamında Kürt solunun ana hareket gücünü PKK’nın oluşturması, bu süreçten sonra kurulan Kürt partilerinin birçoğunu PKK merkezli Kürt ulusal mücadelesinin bir parçası haline getirmiştir. Bu kapsamda PKK’nın söylem ve ideolojinin benimseyen Kürt partilerinin Kürt milliyetçiliğinin örgütlendiği ve yeniden üretildiği merkezler haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’de çok partili hayata geçişle birlikte farklı siyasi görüşe sahip partiler kurulmuştur. Ancak Türk seçmeni 1990’lı yıllara kadar siyasi iradesini merkez partilerine oy vererek sandığa yansıtmıştır. Kürt seçmeninin de siyasi tercihleri büyük oranda bu genel seçmen iradesine uygun olarak şekillenmiştir. Ancak 1990 yılından sonra muhafazakâr partilerin güç kazanması ve Kürt etnik kimliğini merkeze alan partilerin kurulmasıyla ideolojik yönü ağır basan Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Kürt partilerini desteklemiştir (Özhan ve Ete, 2008:8). Kürt partilerinin Kürt milliyetçiliğinin gelişimindeki rolüne dair görüşleri aşağıda verilmiş olan bir başka görüşmeci, Kürt partilerinin, Kürtlerin etnik kimlikleri temelinde engellendiğini iddia ettiği haklarıyla birlikte demokratik hak taleplerinin elde edilmesinde ve savunulmasında önemine dikkat çekmiştir. Bu kapsamda Kürt partilerinin Kürt milliyetçiliğinin mobilizasyonundaki öncü konumu vurgulamıştır. Konuya ilişkin diğer bir katılımcının anlatımı şu şekildedir:

“Kürtler uzun bir zaman başka partilerde davalarına çözüm aramıştır. Tabii bunda Kürt kimliğinin yasaklı olmasının etkisi büyüktür. Kürtler elinden alınmış haklarını almak için başka partilerde mücadele vermiştir. Ama 1000 vekilleri de olsa bunu çözemeyeceklerini görmüşlerdir. Bunun için kendi Kürt partilerini oluşturmuşlardır. Bu kendini yönetmek için gerekli bir adımdır (Görüşmeci 49, Erkek, yaş 48, Bahar Kültür Merkezi Üyesi, Sanatçı).

Burada görüşmeci geçmişte Kürt kimliğinin bağımsız olarak temsil edilmesine dönük engellemeler nedeniyle Kürtlerin farklı partiler içinde sorunlarına çözüm aradıkları ifade etmiştir. Ancak bu çözüm arayışlarının başarısız olduğu dile getirmiştir. Anlatımda siyasi bir çözüm arayışı içinde olan Kürtlerin etnik kökenleri temelinde kurdukları partiler üzerinden bir araya geldikleri belirtilmiştir. Bu kapsamda Kürt etnik kimliği merkeze alınarak kurulan ve ideolojik bilinçleri yüksek Kürtleri aynı çatı altında toplayan Kürt partilerinin, Kürtlerin kendi kendini yönetmelerine dönük önemli bir adım olduğunu ifade etmek mümkündür. Burada Kürt partilerinin Kürt milliyetçiliğine siyasi bir derinlik katarak Kürt milliyetçi hareketinin etki alanını genişleten bir araç olduğu da anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Kürt milliyetçiliğini savunanların, Kürtlerin haklarının engellendiği, kimliklerinin baskı altında olduğu şeklinde siyasal ve toplumsal gerçeklik ile uyumlu olmayan iddia ve söylemlerinin, Kürtler arasında kimliklerine dönük mağduriyet algısı yaratarak, Kürt kimliği merkezli siyaset yapan parti ve örgütlerin Kürt milliyetçi hareketini meşrulaştırılmak adına yürüttükleri faaliyetlerinin bir parçası olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Benzer şekilde katılımcının Kürt partilerinin ortaya çıkma gerekçelerinden biri olarak ortaya koyduğu; Kürtlerin etnik kökenleri temelinde yaşadıkları sorunların, engelleyici, baskıcı Türk siyasal sistemi içinde çözümlenemeyeceği iddiasına dayanan çözümsüzlük algısının kimliksel duyarlılığı yüksek Kürtlerde kimliklerine dönük koruma refleksi temelinde milliyetçi duyguları güçlendirdiği anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki anlatımda katılımcı etnik temelde oluşturulan partilerin, Kürt etnik bilinci yüksek kişilerin bir araya gelerek Kürt hareketine yön verilmesini sağlayan önemli kurumlar olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda anlatımda Kürt partilerinin Türk siyasi sisteminden ayrıştırıldığı bu partilerin Kürt uluslaşma/bağımsızlaşma mücadelesinin kurucu ve lider ögeleri olarak kabul edildiği görülmektedir.

“Kürt partileri, Kürtler için özel anlam taşımaktadır. Kürt kimliği önde olan kişilerin toplum önüne çıkmasını sağlamıştır. Yani Kürt partileri siyaset yapmada yeni bir başlangıç olmuştur. Kürt partilerinin zihniyetinde Türk siyasetine taraf olmak yoktur. Kürtlerde parti zihniyeti, kurtuluş mücadelesine temel olacak yapı şeklindedir. Kürt partileri mücadeleyi tabana yayarak geliştirmekte ve Kürt halkını bilinçlendirmektedir” (Görüşmeci 9, Erkek, yaş 29, Eczacı)

Burada Kürt partilerine Kürt kimliğinin sembolleri olarak kabul edilmeleri nedeniyle özel bir önem atfedildiği görülmektedir. Kürt partilerine verilen bu özel önemin, Kürt partilerinin Kürt milliyetçi hareketinin örgütlenmesinde ve yönetilmesinde Kürt milliyetçiliği ile özdeşleşen ya da etnik kimlik bilinci yüksek Kürtlerin kurumsal bir çatı altında toplanmasına olanak vermesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Anlatımda Kürt partilerinin etnik Kürt kimliği ile özdeşleştirilerek Türk siyasi ve toplumsal sisteminin anti tezi olarak somutlaştırılması dikkat çekicidir. Bu kapsamda Kürt partilerine Kürt milliyetçi kimliğinin inşasında, kontrol edilmesinde ve yönetilmesinde geniş bir yetki alanı tanındığı anlaşılmaktadır. Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürt partilerine atfettiği bu misyon ile Kürt partilerini, Kürtlerin siyasal bağımsızlığının sağlanmasının ve Kürt milliyetçiliğinin meşrulaştırılmasının önemli bir aracı olarak kabul ettikleri söylenebilmektedir. Anlatımda, Kürt partilerinin teşkilatlanmasında ve yapılanmasına temel teşkil eden anlayışın bağımsız Kürt siyasi organizasyonuna sahip olmak olduğu vurgulanarak bu anlayışın Kürt milliyetçi hareketinin çatısı olduğu ifade edilmiştir. Kürt partilerinin bağımsızlık hedefi doğrultusunda faaliyet gösteren bu amaçla söylem, eylem ve propaganda faaliyetleri yürüten etnik siyasi birimler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Anlatımda dikkat çeken önemli bir nokta ise katılımcının Kürt etnisitesini kesin çizgilerle Türk etnisitesinden ayırarak Kürt partilerinin Türk toplumsal bütünlüğünü gözeten herhangi bir politikanın bir parçası olmayacağını açık bir şekilde ifade etmesidir. Bu tanımlama PKK’nın ideolojik ve propaganda dilini yansıtmamasının yanında Kürt milliyetçi hareketi içinde ayrılıkçı, anti-demokratik ve siyasi çözümlere uzak olan bazı grupların varlığına da işaret etmektedir. Anlatımda Kürt partilerinin varlık amaçlarına ilişkin olarak ortaya konan bağımsızlık mücadelesinin ırkı temele dayana bir hak mücadelesi olarak açıklanması ve Türk devlet sistemine karşıtlık temelinde çatışmacı bir nitelik içermesi, Kürt milliyetçiliğinin biçimlenmesinde örtük olarak faşist ve ırkçı düşüncelerin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Kürt partilerinin Kürt milliyetçiliğinin gelişmesindeki etkilerine ilişkin olarak başka bir katılımcının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

“Kürt partileri, TC devletinde de adil siyasetin yoludur. Bu açıdan Kürtlere destektir. Bu aşamada partilerin Kürt bilinci ile hareket etmeleri, Kürtlerin haklarını savunmaları ve çözümleri desteklemeleri önemlidir. HDP olsun BDP olsun Kürt kimliği önde olarak Kürt halkının mücadelesini taşımaktadır. Vatansever Kürt halkı bu partileri destekleyerek siyasi, tarihi ve ahlaki sorumluk üstlenmektedir.”(Görüşmeci 11, Erkek, yaş 46, Belediye Meclis Üyesi)

Katılımcı anlatımına, etnik kimliğine ait değerler sistemi dışında gördüğü devleti ideolojik bir anlam yükleyip ötekileştirerek başlamıştır. Bu kapsamda Kürt partilerinin Kürt milliyetçiliğini savunanlar için Kürt kimliği anlamında “biz” bilincinin üretildiği, “öteki” olarak algılanan devlete karşı yürütülen mücadelenin siyasi ayağı alanı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Kürt partilerinin Kürtlerin haklarını koruyan ve Kürtlerin etnik çıkarları temelinde projeler geliştiren yapılar olarak kabul gördüğü gözlenmektedir. Siyasi partilere fonksiyonel açıdan

bakıldığında temel işlevlerinin devlet, toplum birey ve siyaset arasında bir köprü konumunda olması beklenmektedir. Bu şekilde siyasi partiler, temsil ettikleri toplumsal grupların ihtiyaç ve beklentilerini siyasal karar alma mercilerine taşıyarak burada diğer toplumsal kesimlerin temsilcileri ile müzakere süreçleri sonunda bu ihtiyaç ve beklentileri karşılayacak çözümler üretmeye çalışmaktadırlar. Ancak siyasi partilerin oluşum süreçleri her zaman toplumun talep ve ihtiyaçları çerçevesinde olmamaktadır. Bazen bir grubun ya da kişilerin iradeleri veya düşünceleri etrafında örgütlenmesi ile de siyasi partiler hayata geçebilmektedir. Bu temelde kurulmuş olan siyasi partiler kuruldukları temel inanç ve düşünce sistemine temelinde kendi çıkarlarına ve güç dağıtımına odaklanarak çatışmacı ve hoşgörüsüz siyaset anlayışının gelişmesine neden olabilmektedir. Siyasi örgüte hâkim olan bu hoşgörüsüz, çatışmacı tutum ve düşünceler yukarıdan aşağı doğru örgüt üyelerine yansiyarak siyasi kutuplaşmayı toplumsal boyutta derinleştirebilmektedir. Bu açıklamalar ve katılımcının anlatımı temelinde Kürt partilerinin Kürt etnisitesinin grup çıkarları temelinde Kürt elitleri tarafından kurulmuş siyasi birimler olduğu anlaşılmaktadır. Kürt milliyetçiliği ve Kürt etnik kimlik bilincine sadakatin ön plana çıktığı Kürt partilerinin sadece etnik temelli siyasi bir ayrışmayı yansıtmadığı, hitap ettiği kitle üzerinden aynı zamanda toplumsal kutuplaşmanın üreticisi ve taşıyıcısı oldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanında anlatımda Kürt partilerinin etkin üyeleri tanımlanırken “milliyetçi” kavramı yerine “vatansever” kavramının tercih edilmiş olması Kürt partileri içinde solcu düşünce sisteminin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Kürt partilerini katılımcının aktardığı şekliyle Kürt “vatanseverlerini” temsil eden siyasi oluşumlar olarak kabul ettiğimiz de ise, Türkiye’yi kendi vatanları olarak görmeyen Türkiye’nin toplumsal bütünlüğü dâhilinde beraber yaşama isteğini kaybetmiş, etnik kimlikleri temelinde ayrılmış Kürt milliyetçi grupların varlığını ortaya çıkarmaktadır.

4.5.3. Ortadoğu’daki Son Dönemdeki Siyasi Gelişmeler

“Arap Baharı” kavramı, 2010 yılının son çeyreğinde Kuzey Afrika ülkelerinde sivil halkın demokratik reform talepleriyle başlayan protesto gösterilerinin kısa zamanda ayaklanma ve silahlı çatışmaya dönüşmesiyle yerel ve uluslararası alanda birçok ülkeyi etkileyen olaylar zincirini tanımlamak için kullanılmaktadır. Aynı zamanda Arap Baharı olgusu, tamamlanmış bir süreci ifade eden durağan bir kavram olmayıp başta siyasi, ekonomik, kültürel olmak üzere pek çok alanda belirsizlikleri içinde barındıran günümüzde de devam eden dinamik bir süreçtir. Bu süreç başladığı andan itibaren ortaya çıkardığı yeni dinamikler kadar içinde barındırdığı derin tarihsel arka planıyla da ayrı bir önem arz etmektedir.

Arap Baharı olarak adlandırılan gelişmelerin bölgenin uzak komşusu olan Türkiye’de hissedilmesi de uzun sürmemiştir. Arap Baharı, Türkiye’ye taşıdığı yeni siyasal, ekonomik ve kültürel sorunların yanı sıra temelleri daha önceki dönemlerde atılmış olan bir dizi toplumsal sorunun yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir anlamda Ortadoğu’da başlayarak mevcut toplumsal ve siyasal sistemleri alt üst eden bu hareket Ortadoğu’yu yeniden şekillendirecek geniş katılımlı kitlesel ve yıkıcı eylemlere dönüşmüştür. Bu bağlamda hareketin içerdiği devrim ve değişim düşünceleri bu bölgelerde yaşayan Kürtler içinde bağımsızlık ve özgürlük hayallerini yeniden canlandıran bir etki yaratmıştır. Bu itici güç ile Kürt gruplar arasında yükselişe geçen milliyetçi tavır, Türkiye’nin konu ile ilgili endişelerinin artmasına neden olmuştur. Daha sonra ki süreçte Irak ve Suriye gibi ülkelerde yaşayan Kürt grupların bazılarının yerleşik oldukları bölgelerde ortaya çıkan istikrarsızlık ortamından faydalanarak bu bölgelere de özerk yönetimler

oluşturmaları ve bir takım siyasi talepler üretmeleri Türkiye'nin artan endişelerine somut kaynak teşkil etmiştir. Özellikle Suriye'nin ve Irak'ın Kuzeyindeki Kürt grupların yabancı devletlerin desteğiyle sağladıkları defakto yarı özerk statüleri, Türkiye sınırları içinde bulunan Kürt milliyetçi grupların harekete geçmesi için güçlü bir motivasyon kaynağı oluşturmuş bu temelde Türkiye'de Kürt sorunu algısında yeni tartışmalar yaratmıştır.

Türkiye'nin uzun bir zamandır mücadele ettiği terör örgütü PKK, Arap Bahar süreciyle ortaya çıkan belirsizlik ve istikrarsızlık ortamında hareket alanını genişletmiş, ABD'nin desteklediği PYD/YPG görünümü ile IŞİD ile mücadele kisvesi altında Suriye'nin Kuzeyinde egemenlik bölgeleri oluşturmuştur. PKK/PYD terör örgütünün yaşanan bu kaos ortamından elde ettiği diğer bir kazanım ise IŞİD ile mücadele kapsamında oluşturulan koalisyonda yer alarak uluslararası bir kabul görmeye başlamasıdır. Bu durum Türkiye'nin iç ve dış politikasında ciddi sıkıntılar yaratan ancak yurt içinde yoğun bir çabayla çözülmeye çalışılan Kürt sorununa yeni aktörlerin dâhil olmasına neden olmuş, sorunun boyutlarını genişletmiştir. PKK'nın bölgede farklı adlar altında idari kontrolü sağladığı bölgelerde uluslararası lojistik ve siyasi destekle birlikte uyguladığı şiddeti artırma ihtimalinin olması, Türkiye'nin Kürt sorununu çözmek için yakın zamanda başlattığı demokratik çözüm sürecinin yanında askeri tedbirlerin de yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur.

Arap Baharı olarak gelişen süreç, uluslararası alanda pek çok çevrede “temelde hak arayışında olan halk hareketi” olarak tanımlanmıştır. Bölge ülkelerinde başlayan isyanların farklı politik çevrelerce bu şekilde tanımlanması, Türkiye'de milliyetçi duyguları güçlü olan Kürt gruplarının ayrılıkçı Kürt hareketini desteklemek için Kürt sorunu ile Arap Bahar arasında bir ilişki kurulmasına neden olmuştur. PKK 2012 Temmuz ve Ağustos aylarında Şemdinli'de başlattığı saldırı ve isyan girişimini bu argüman ile kavramsal düzeyde ilişkilendirmeye çalışmış, gerçekleştirdiği terörist eylemlere “halk” hareketi görünümü kazandırmaya çalışmıştır. Ancak Türk Silahlı Kuvvetlerinin etkin müdahalesi ve bölge halkının büyük bir kısmının bu terörist kalkışmaya karşı çıkması ile başarılı olamamıştır (Milliyet Gazetesi, 2012).

Türkiye sınırları içinde bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye'nin Suriye'deki çatışma ortamında tavrını Suriye muhalefetinden yana koymasından sonra Esed'in PKK/PYD'ye etkin destek vermesiyle PKK'nın Suriye'nin Kuzeyinde geniş hâkimiyet bölgeleri oluşmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece eskiden birbirleri ile fiziksel bağları bulunmayan Kürt bölgeleri arasında kurulmuş olan ilişkiyle Kürt milliyetçi hareketine yeni bir dinamizm katmıştır. Türkiye açısından ise bu durum Irak'ın Kuzeyinden başlamak üzere Suriye'nin Kuzeyini kapsayan yeni bir askeri/politik mücadele alanının oluşması anlamına gelmiştir. Kürt nüfuz bölgelerinin fiziki olarak birbirleri ile bağlanması Türkiye'nin egemenlik alanında yaşayan Kürt milliyetçi grupların bağımsız birleşik Kürdistan hayalini besleyen önemli bir etken olmuştur. Bu motivasyonla Türkiye'de siyasi seçimlerin ardından bazı yerel yönetimleri ellerinde bulunduran Kürt yöneticiler kendi bölgelerinde sözde özerklik, öz yönetim ilanlarında bulunarak süreci desteklemeye çalışmışlarsa da bu çabaları Kürt kamuoyunda destek bulamamıştır.

Ortadoğu'da yaşanan bu hızlı değişimlerle birlikte ortaya çıkan siyasi belirsizlikler beraberinde yeni çıkar odaklarının ve yeni ittifakların oluşmasına yol açmıştır. Bu süreçte ulusal sınırların zayıflaması, bölgedeki etnik grupların daha rahat hareket etmesine yol açarak yeni hak taleplerinin gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketini de bu

rüzgârı arkasına alarak oyun alanını genişletmeye, yeni kazanımlar sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Ortadoğu’da merkezi hükümetlerin güç kaybetmesiyle birlikte bulundukları bölgelerde yerel olarak siyasi kontrolü ele geçiren silahlı Kürt grupları hâkimiyet alanlarını genişletmek gayreti içine girmişlerdir. Bu durum, Türkiye’deki Kürt milliyetçilerini de etkileyerek etkinliklerinin artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda görüşmeciler, uluslararası alanda meydana gelen değişimlerin Kürt kimliği ve milliyetçiliği üzerindeki etkilerini değerlendirirken İran, Irak, Suriye ve Avrupa gibi farklı coğrafyalarda meydana değişimleri de söylemlerine dâhil etmiştir. Görüşmecilerin ulus devlet sınırlarını aşan söylemler üretmesi ile birlikte Kürt kimliklerinin vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları Türkiye Cumhuriyeti kimliklerinin ötesine geçtiği Kürt ulusal birliği, Kürt ulusu veya Kürt milleti odaklı yeni bir kimlik tanımına ulaştıkları görülmüştür. Görüşmeciler bu yeni kimlik tanımlarına uygun milliyetçi ve ulusal söylemler üreterek yeni kimlik algılarını desteklemişlerdir. Görüşmecilerin söylemlerinde kullandıkları “Kürdistan” kavramı bu bağlamda coğrafi anlamlı bir terim olmaktan çıkarak siyasi bir kavrayışla bir Kürt devletini tanımlamak için kullanıldığı değerlendirilmiştir. Aynı zamanda görüşmeciler, Arap Baharının, egemen devletlerin boyunduruğunda yaşayan halkların özgürleşmesi için yeni fırsatlar yarattığını ifade etmişlerdir. Özellikle bölgede yaşanan çatışmaların ulus devlet sınırlarını etkisizleştirmesi ile bölünmüş durumda olan halkların birbiri ile tekrardan ilişki kurmasına olanak sağladığı bu temelde Kürt devleti ortak ülküsünün gerçekleşmesi için uygun bir ortam sağladığı görüşmeciler tarafından vurgulanmıştır. Konu kapsamında “Günümüzde uluslararası alanda yaşanan siyasi/politik/kültürel gelişmelerin Kürt milliyetçiliğine, Kürt kimliğine bir etkisi oldu mu? Açıklar mısınız?” sorusuna bir görüşmecinin verdiği yanıt aşağıdadır.

“Son zamanlarda tüm dünyada büyük savaşlar yaşanıyor. Birçok ülkeyi saran bir yangın var. Bu yangın burayı da sarmış durumda. Ama bu ateş bizi yakmadı tersine bizi birleştirdi. Ortadoğu ülkelerindeki Kürtler olarak konuşmaya başladık” Görüşmeci 35, Erkek, yaş 35, HDP Üyesi).

Yukarıdaki anlatımda dünyada yaşanan savaşların ve çatışmaların birçok ülkeyle birlikte Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafyaları da etkilediğini belirtmiştir. Ancak farklı devletlerin egemenlikleri altında yaşayan Kürtlerin yaşadıkları bölgelere sıçrayan çatışmaların bu bölgelerde yaşayan Kürtlerin mevcut kazanımlarını genişletmesi veya özgürlüklerini elde etmesi yönünde onlara yeni fırsatlar yarattığı ifade etmiştir. 2010 yılında Tunus’ta başlayan ve kısa sürede Kuzey Afrika’yı ve Ortadoğu’yu etkisi altına alan Arap Baharından etkilen ülkelerde milli devletlerin egemenliklerinin sarsılmasına bu devletler içinde mikro milliyetçiliklerin güçlenmesine neden olmuştur. Bu temelde Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yaşanan çatışmaların egemen devletlerin güç kaybetmesi temelinde Kürt milliyetçiliğini güçlendirdiği anlaşılmaktadır.

Görüşmeci, dört farklı ülkenin sınırları içinde yaşayan Kürtlerin mekânsal parçalanmışlıklarının bilinçlerine de yansıdığını belirterek bunun Kürt kimliğinin inşasında parçalı bir yapının oluşmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Bunun sonucu olarak, Kürtlerin kimlikssel olarak kendilerini bütün olarak göremedikleri dile getirilmiştir. Bu durumun ise Kürtlerin aidiyet algılarını içinde yaşadıkları devletlerin sınırları ile sınırlandırılmasına yol açtığı vurgulanmıştır. Bu doğrultuda yaşanan çatışmalar öncesinde Kürtlerden Türkiye, İran, Irak ve Suriye Kürtleri olarak bahsedilmesinin bu bilişsel sınırlanmaya işaret ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Kürt milliyetçiliğini

savunanların Arap Baharı ile birlikte ortaya çıkan dinamikler sonucunda bu parçalı bilinç yapısından öteye geçilerek yeni bir Kürt üst kimliği yaratılmasının mümkün olacağına dair düşünceler geliştirdikleri söylenebilmektedir. Görüşmecinin anlatımında Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler için kullandığı Kuzey, Güney, Doğu, Batı Kürdistan tanımlamaları her ne kadar görünürde bir bölünme ifade etse de aynı bütünün parçaları olmaları itibari ile Kürt kimliğine ilişkin bir bütünlük algısının geliştiğine işaret etmesi açısından önemlidir. Bu şekilde ortak bir kimliğe sahip olduklarının farkına varılmasının Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında ortak mekân algısı ve mekânın birleştirilmesi düşüncesi üzerinden milliyetçi bilinçte ve Kürt ulusal birliğinin sağlanmasına yönelik inançta bir motivasyon artışı sağlayacağı açıktır. Parçalı Kürt coğrafyasının birleştirilmesiyle ortaya çıkacak olan birleşik Kürt devleti hayalinin ise Kürt milliyetçiliğini besleyen diğer önemli motivasyon unsuru olarak varlığını koruduğu görülmektedir. Konuya ilişkin olarak diğer bir görüşmecinin anlatımı da şu şekildedir:

“Kobane savaşını uluslararası süreçte çok önemli bir kazanım olarak görüyorum. Kobane sadece bir çatışma alanı değildir. Orada güçlü bir Kürt dayanışması oldu ve Kürtler seslerini dünyaya duyurmayı başardı. Oraya yardıma giden Peşmerge güçleri oldu. Peşmerge’nin sağladığı bu destek silahlı bir gücün ötesinde Kürtler arasında büyük bir coşkuyla yol açtı. Çünkü Kürtler başka bir yerde zor durumda olan Kürtlerin yardımına koşmuştu. Hem de kendilerini bölen sınırlara rağmen. Çok önemli bir başarı bu. Kürtlerin askeri, politik ve kültürel anlamda çok ciddi mesafeler aldığını gösteren bir durum. Artık Kürtler bu süreçte görmezden gelinemeyecek kadar büyük bir güç olduklarını göstermişlerdir. Birlik, beraberlik ve mücadele ruhu hiç bu kadar yüksek olmamıştır.”(Görüşmeci 40, Kadın, yaş 41, Sosyolog).

Görüşmeciye göre uluslararası düzlemde askeri, politik ve kültürel alanda meydana gelen değişimlerin Suriye’nin Kuzeyinde yer alan Kobani şehrinde çatışmaların yaşanmasına neden olmasıyla birlikte Kürtlerin bu duruma verdikleri ortak tepki Kürtlerin kimliksel düzlemde birleşmesinde ve ortak amaçları doğrultusunda hareket etmesinde önemli bir motivasyon olmuştur. Aynı zamanda farklı bölgelerde yaşayan Kürtlerin Kobani’de yaşanan çatışmalar boyunca burada yaşayan Kürtleri siyasi, ekonomik ve askeri açıdan yoğun olarak desteklemeleri, görüşmeci tarafından uluslararası siyasette Kürtlerin bir aktör olarak var olduklarını göstermeleri şeklinde yorumlanmıştır. Görüşmeci tarafından ifade edilmiştir. Kürtlerin de bir aktör olarak varlıklarını gösterdikleri görüşmeci tarafından ifade edilmiştir. Bu noktada Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında Kürtlerin ulusal hedefleri doğrultusunda ortak hareket edebileceklerine dair inanç ve kapasitelerinin artmasının hem kimliksel hem de milliyetçi ideallerinde bir canlanma yaşanmasına neden olduğu söylenebilir.

“Kürt ulusunun kaderi büyük devletler tarafından onlara danışılmadan Sykes-Picot anlaşması ile çizilmiştir. Bu Kürt ulusu için büyük bir yıkım olmuştur. Bu anlaşma ile Kürtlerin dört parçaya ayrılması uzun yıllar sürecek zulümde başlangıcı olmuştur. Ama Kürtler baskı ve zulümle geçirdiği uzun yıllara rağmen varlıklarını korumuşlardır. Zamanla bulundukları coğrafyalarda daha güçlü konuma gelmişlerdir. İşte son yaşanan savaşlar sonunda Irak’ta, Suriye’de önemli kazanımlar elde edildi. Mesela Irak şu an Kürtler için önemli ve özgür bir alandır. Diğer parçalar içinde önemli bir hedeftir. Şu an Türkiye’de de Kürtler eskisinden daha güçlü bir konumdadır. Eğer Türkiye bundan zarar görmek istemiyorsa Kürt sorununu demokratik bir yoldan adil bir çözüm bulmak zorundadır. Bu gün bu noktaya geldiysek bu güçlü Kürt milli dayanışmasının bir sonucudur.”(Görüşmeci, 1 Erkek, yaş 51, Müdür)

Görüşmeciye göre 1926 Sykes-Picot anlaşmasıyla başlayan süreç Kürtlerin farklı ülke sınırları içinde parçalanmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu süre zarfında Kürtlerin ikamet ettikleri bölgelerde yaşadıkları zorluklara rağmen kimliklerini kaybetmediği, yaşadıkları yıpratıcı süreçlerden güçlenerek çıktıkları görüşmeci tarafından ifade edilmiştir. Ortadoğu’da başlayan çatışmalar ise görüşmeciye göre Kürtlerin askeri ve politik açıdan tarihi ideallerine ulaşmaları için onlara bir fırsat yaratmıştır. Bu noktada görüşmeci, farklı coğrafyalarda yaşayan Kürtlerin birbirlerini destekleyerek elde ettikleri başarıları, kalıcı kazanımlara dönüştürmeleri gerektiğini dile getirmektedir. Anlatımda milli dayanışma olarak yorumlanan bu yardımlaşmanın Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında Kürt kimlik farkındalığının artmasına ve milliyetçi duyguların ulusalcı siyasi bir tutuma dönüşmesine katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Kürt milliyetçiliğini savunanların bu süreci siyasi bir şantaj veya baskı aracı olarak kullandıkları da dikkate değer bir noktadır. Kürt milliyetçiliğini savunanlar, başta Ortadoğu olmak üzere siyasi ve askeri alanda meydana gelen değişimleri kendi siyasi çıkarlarını gerçekleştirmek için bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Ancak, Ortadoğu’da meydana gelen toplumsal değişimler bağlamında Arap ülkelerinde yaşanan hükümet karşıtı ayaklanmalar ve benzeri yıkıcı eylemler Türk toplumu içinde ortaya çıkmamıştır. Buna karşın PKK gibi örgütler ve Kürt milliyetçisi bazı gruplar, Kürt milliyetçi hareketini Arap Baharı tartışmaları içine çekerek Kürt milliyetçiliğini özgürlükçü bir hareket olarak göstermeye yönelik eylem ve söylemler geliştirmişlerdir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunan örgüt ve kurumlar Arap Baharı ile ortaya çıkan değişim rüzgârlarını arkasına alarak bir anlamda Türkiye’de Kürt Baharı gerçekleştirme niyetlerini ortaya koymuşlardır. Bu doğrultuda, görüşmecinin Kuzey Irak ve Suriye’de bazı Kürt grupların yaşadıkları bölgelerde sağladıkları özerklik durumunu adeta Kürtlerin etnik temelli bir takım taleplerinin kabul ettirilmesine ilişkin bir baskı ve şantaj aracı olarak ortaya koyması Türkiye’de gerçekleştirilmek istenen Kürt Baharı düşüncesini destekleyen bir tavır olarak dikkat çekmektedir. Aynı zamanda Türkiye’ye komşu ülkelerde bazı Kürt grupların yaşadıkları bölgelerde olarak kısmen otonomi sağlamasının Türkiye’de Kürt milliyetçiliğinin motivasyonunu arttırdığı anlaşılmaktadır.

“Dünyada meydana gelen olayları iyi takip etmek lazımdır. Şu an bütün Kürt bölgeleri birbiri ile temas halinde görüşüyorlar. Bu görüşmelerin tek bir çatı altında toplanması lazımdır. Mesela bir Kürt kongresi yapıp meydana gelen olayları Kürt ulusunun geleceği için değerlendirilmelidir. Elde edilen hakların geliştirilmesine çalışılmalıdır. Kürtlerin bu yakınlaşması geliştikçe ileride yeni bir aşamaya, yeni bir yaşama evrilecektir” (Görüşmeci 48, Erkek, yaş 59, Sosyal Kabul Gören Kişi)

Görüşmeciye göre uluslararası ortamda meydana gelen değişimler farklı coğrafyalarda yaşayan Kürtlerin birlik ruhu ile yeniden bir araya gelmesi için bir fırsat yaratmıştır. Şu an için birbirleri ile iletişim halinde olan unsurlar bu etkinliklerini daha da geliştirerek, örneğin bir kongre çatısı altında toplanabilirlerse, ortak amaçlara ulaşılmasında daha etkin eylem planları hazırlanabileceği görüşmeci tarafından ortaya konulmuştur. Görüşmeciye göre Kürtlerin bulundukları ülkelerde elde ettikleri kazanımların geliştirilmesine yönelik atılacak adımların gelecek dönemlerde Kürtler için yeni bir dönemin oluşturulmasına katkı sağlayabilecektir.

⁹ “Diyarbakır Tahrir’e dönecek İddiası,” Milliyet, 17 Şubat 2011, <http://siyaset.milliyet.com.tr/-diyarbakir-tahrir-e-donecek-iddiasi/siyaset/siyasetdetay/17.02.2011//siyaset/siyasetdetay/17.02.2011/1353434/default.htm> (Erişim Tarihi 28 Mayıs 2013), “Kürt Baharı Kapıda,” Radikal, 24 Nisan 2013, <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikaldetayv3&articleid=1130817&categoryid=77>, (Erişim Tarihi 28 Mayıs 2013)

Görüşmecinin ifade ettiği bu düşünce Kürt etnik kimliğine ilişkin artan farkındalığın yanında yükselen Kürt milliyetçiliğinin siyasallaşmasının bir işareti olarak kabul etmek mümkündür.

Türkiye'nin sınırları dışında gelişen Arap Baharı gibi toplumsal hareketler sonrasında ortaya çıkan özgürlükçü/ayrılıkçı düşünceler Türkiye'de Kürt milliyetçiliğini savunan kişi ve grupların bağımsızlık/özerklik/federasyon gibi hayallerinin canlanmasına yol açmıştır. Buna paralel olarak uluslararası politik çıkarlar doğrultusunda desteklen PKK terör örgütü elde ettiği yeni imkânlarla daha tehlikeli bir örgüt haline gelmiştir. Bu süreçte Kürt milliyetçi hareketine yönelik dış desteğin önemli oranda arttığı, bu temelde PKK ile mücadelenin boyutu ve kapsamı genişlediği anlaşılmaktadır. Diğer yandan şiddeti ayrılıkçı hedefleri ulaşmak için meşru bir araç olarak kabul eden Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında Arap Baharı çerçevesinde ortaya çıkan dinamiklerin Kürt milliyetçi hareketi içinde mevcut şiddetin meşrulaştırılmasında yeni bir söylem olarak kabul edilmeye başlandığı gözlemlenmiştir.

Arap Baharı, toplumsal sistemler içinde gözlerden uzak, baskı altında olan etnik veya dinsel gerginlikleri ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda Kürt milliyetçiliğinin özerklik, bağımsızlık gibi ayrılıkçı duygularını canlandırmıştır. Kürt milliyetçiliğinin bölgede artan dinamizmine koşut olarak yeni güç mücadeleleri ortaya çıkmıştır. Bu temelde Kürt milliyetçi hareketinin de iç dinamiklerinde bazı değişimler yaşanmıştır. Bu kapsamda başta PKK olmak üzere siyasi amaçlarına ulaşmak için silahlı direnişi yöntem olarak kabul etmiş olan Kürt örgütleri yürüttükleri silahlı mücadeleyi Arap Baharı çerçevesinde bir halk hareketinin uzantısı olarak gösterme çabası içinde girmişlerdir. Bu yaklaşım temelinde örgütlerin politika ve söylemlerinde meydana gelen değişimle birlikte uluslararası konjonktüre uyum sağlayarak siyasi hedeflerine ulaşmada bir takım kolaylıklar elde etme çabası olarak görülmektedir.

4.5.4. Ulus Devlet Talebi

Kürt milliyetçiliğinin teoride ve pratikte yeniden üretilmesinde Kürtlerin bir devlete sahip olması hayalinin önemli bir yeri vardır. Gellner'de milliyetçiliği “geçmişte inşa edilmiş kültürel yapılar üzerinden bir ulus tasarlama eylemi” olarak tanımlayarak milliyetçilik ve devletleşme süreci arasındaki ilişkiye işaret etmektedir (Yahşi, 2017:704-705).

Kürt milliyetçiliğinin gelişimine ilişkin olarak yapılan araştırmalarda ve tartışmalarda gündeme gelen önemli konulardan biri de Kürtlerin “devletleşmeleri” ya da “devletleşmemeleridir”. Modern zamanlara ait bir kavram olan devlet, sınırları belirli bir coğrafyada meşru güç kullanımını elinde tutan siyasi bir örgüt olarak tanımlanabilir. Bu siyasi örgüt, ulus adı verilen, ortak bir tarihi ve kültürü paylaşarak gelecekte bir arada yaşama azminde olan kendini yönetme gücüne sahip topluluklar üzerinde kurulur. Dolayısıyla ulus, devlet çatısı altında siyasileşen ve sınırları belirli bir coğrafyada kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için organize olan bir gruptur. Bu amaca dönük olarak ulus devletler kendi hâkimiyet alanları içinde meşruiyetlerini sağlamak için çeşitli politikalar üretebilirler. Bu çerçevede ulus devlet tarafından üretilen politikalar ulus devlet sınırları içinde yaşayan farklı kültürler için ise bir baskı unsuru olabilir. Bu baskının ve ulusun geleceği, toplumun homojenizasyonu adına atılan adımların meşru gerekçelerle temellendirilmesine ilişkin veriler ise milliyetçi ideolojiler tarafından sağlanabilmektedir (Walker, 1997:227-230). Ancak ulus devlet sınırları içinde bu tip politikalara kendi grup çıkarları temelinde direnen etnik gruplar olabilir. Bu grupların itirazları demokratik veya özgürlük gibi gerekçelerle ilişkilendirilebilse de bu grupların nihai amacı er ya da geç kendi

ulus devletlerine sahip olmaktır (McRoberts, 2001:687). Bu çerçeveden bakıldığında Kürtlerin kendilerine ait bir devlete sahip olmalarına ilişkin söylem ve hedefleri, Kürt etnik bilincinin canlı tutulmasında önemli bir avantaj olacaktır.

Kürtlerin Anadolu'daki milliyetçilik temelli hareketleri 19.yy'ın ortalarında başladığı ifade edilebilir. 19.yy'da ortaya çıkan milliyetçilik akımları Kürt grupları etkisi altına alarak çeşitli isyanların ortaya çıkmasına neden olmuş, ancak bu hareketler bir sonuca ulaşmamıştır. Bununla birlikte 1900'lü yıllarda Osmanlı'da kurulan Kürt örgütleri Kürt milliyetçiliğinin daha bilinçli olarak gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Böylece Kürt aydınlarının da desteği ile "Kürt" olma fikri gelişmeye ve güçlenmeye başlamıştır. Kürt bilincinin gelişimi, beraberinde bu fikrin destekleyicisi olan Kürt devleti fikrinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Devletinin çökmesiyle birlikte ortaya çıkan otorite boşluğu, yabancı güçlerce desteklenen Kürt milliyetçi örgütlerince Kürt devleti kurulması için bir fırsat olarak görülmüştür. Bu süreçte Kürt isyanları çıkmış, kurulması muhtemel bir Kürt devleti için uygun bir coğrafya oluşturulmak istenmiştir. Bunun yanında, Osmanlı Devletinde Müslüman kimliği ile yaşayan Kürtlerin kimliksel algılarında değişim yaratılarak "Kürt" kimliğinin ön plana çıkması amaçlanmıştır (Özoğlu, 2005:53-54). Ancak Kürtlerin Anadolu topraklarında devletleşme süreci, Kurtuluş savaşının kazanılmasıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile son bulmuştur. Aynı zamanda Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde hâkimiyeti sağlayan İran, Irak ve Suriye devletleri bölgede bir Kürt devleti kurulmasını engellemiştir. Ancak Kürt coğrafyasının bu parçalı hali Kürt milliyetçiliğini yok etmemiştir. Yaratılan Büyük Kürt devleti hayali milli bir ideal olarak Kürt milliyetçiliğini canlı tutmuş, Kürt kimliğinin kaybolmasını engellemiştir.

Etnik bilinç, bireye sosyalizasyon süreciyle aktarılan değerler sistemi içinde yer almaktadır. Toplumun sahip olduğu kültürün birey tarafından içselleştirilmesiyle de kimliksel bir boyut kazanmaktadır. Etnik kimliğin kültürel bir aktarım olması, onu zaman içinde değişen, ihtiyaçlara göre yeniden yorumlanabilen bir inşa faaliyeti haline getirmekte ve onu milliyetçiliğin siyasal amaçları için kullanışlı bir araç haline getirmektedir.

"Devlet talebi" milliyetçi ideolojilerin içerdiği siyasi hedefler arasında en önemlisini oluşturmaktadır. Milliyetçilik, bir bölgede yerleşik devletsiz etnik grupları etnik kimliğin korunması, siyasi etkinliğin geliştirilmesi, ekonomik ve sosyal ayrıcalıklara sahip olunması adına kışkırtarak bir devlet hedefine yöneltebilir. Bu temelde milliyetçi ideolojiler, bölgedeki kaynakların kontrolü, erkin dağıtımını, hak ve statülerin belirlenmesi gibi hususlardan beslenerek etnik grubun devlet kurma motivasyonunu güçlendirmektedir. Etnik grupların devlet kurma sürecinde milliyetçi ideolojiler, etnik grubun kendi devletini hak ettiği, kendisinin özel olduğu ve siyasi geleceğin bir devlete sahip olmakla sağlanabileceği inancını etnik grup üyeleri arasında yaymada etkin olmaktadır (Smith, 2002:172). Aynı zamanda milliyetçi ideolojiler, farklı bir devletin egemenliği altında yaşayan etnik grupların yaşadıkları devlete çeşitli üst kimlikler aracılığıyla bağlanmaları önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu amaçla, grubun etnik kimliğinin ulus kimliğine dönüştürmeye çabalamak temel adımlardan biri olmaktadır. Kürt milliyetçiliği de Kürt etnik kimliğinin ulusal kimliğe dönüşmesi için çabalamaktadır. Bu temelde Kürt milliyetçiliği etnik grup hakları, kendi kaderini tayin hakkı, özerklik, asimilasyon, baskı gibi argümanları kullanarak Kürtleri kendilerine ait bir devlete sahip olmaları noktasında motive etmektedir. Kürt milliyetçiliğince beslenen Kürt ulusal kimliğinin devletleşme talepleri ayrılıkçılık noktasında siyasal bilinç ve tutum oluşturmaktadır. Böylece Kürt milliyetçiliğinin Türkiye'nin egemenlik alanı içinde Kürt etnik

kimliğine dayalı, ayrılıkçı bir egemenlik anlayışı üretmesi mümkün olmaktadır. Bu anlayışı güçlendirmek ve kendisine uluslararası destek bulmak için Kürt milliyetçi hareketinin “mağdur halk” stratejisi kullandığı da görülmektedir. Bu strateji içinde Kürtlerin demokratik yaşam, özgürlük, insan hakları, halkların kendi kaderini tayin hakkı gibi evrensel değerlere ilişkin haklarının engellendiği ve kısıtlandığı gibi söylemler üzerinden Kürt milliyetçiliği inşa edilmektedir (Özcan ve Aküzüm 2012:104-105). Bu bağlamda örgütlü, kurumsal ve siyasal bir organizasyon olan devlet aygıtının, Kürt milliyetçi hareketi tarafından ulaşılması gereken bir hedef olarak ortaya konmasının, Kürt milliyetçiliğinin canlı tutulmasında önemli bir motivasyon kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan görüşmeler arasında çok sayıda kişi devlet talebine ilişkin görüşler dile getirmişlerdir. Bir anlamda ulus devlet anlayışı, Kürt milliyetçiliğinin bir talebi olarak savunulduğu tespit edilmiştir. PKK örgütü ve bileşenleri tarafından savunulan yaklaşımların görüşmeciler tarafından da dillendirildiği gözlemlenmiştir. Bu kapsamda sorulan soruya görüşmeciler genelde Kürtlerin tarihlerinin çok eskilere dayanan kadim bir halk olarak tanımladıkları ve dolayısıyla köklü bir kültüre sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak bir görüşmeci anlatımında, Kürtlerin tarihsel süreç içinde yaşadıkları talihsizliklerin, ihanetlerin ve olumsuzlukların bir devlete sahip olmalarının engellediğini ifade etmiştir. Anlatımda, Kürtlerin bir devletin olmamasını, kendilerine özgü kültürü özgürce yaşayamamaları ve sahip oldukları haklardan yararlanmalarının önündeki en büyük engel olduğu dile getirilmiştir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında Kürtlerin bir devlete sahip olma isteğinin önemli hedef olduğu ve bu hedefin Kürt milliyetçi hareketine dinamizm kazandırdığı anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki anlatımda Kürtlerin bir devlete sahip olmamasının Kürtlerin temel özgürlükleri önündeki önemli bir engel olduğu ifade edilmektedir. Bu durum, Kürtlerin yaşadığı baskı ve engellemelerin kaynağı olarak görülürken aynı zamanda devlet mekanizmasına sahip olmak için yürütülen ortak mücadelenin Kürt milliyetçiliğinin korunmasında katkı sağladığı belirtilmiştir.

“Dünyada devleti olan milletlere baktığımızda kendilerine ait hayatları vardır. Kendi kültürlerini de rahat bir şekilde yaşamaktadırlar. Onları kısıtlayan herhangi bir yasak yoktur. Kendi haklarındaki kararları kendileri alırlar. Ama bu durum Kürtler için böyle değildir. Dili, kültürü hep yasaklıdır. Kimliğine, kültürüne ambargo konmuş¹⁰r. Bu yüzden özgür bir Kürt kimliğinden bahsetmek olanaksız hale gelmiştir. Kimliğin yaşatılması için bir koruyucu gerekir. Bu da devlettir (Görüşmeci 3, Erkek, yaş 60, Kürd-i Der Başkanı)

Görüşmecinin anlatımında devlet, bir milletin özgürlüğünün anahtarı olarak tanımlanmıştır. Anlatımda, milletler üzerinden şekillenen devletlerin kendi kararlarını kendilerinin aldığı ve bunları bağımsız olarak hayata geçirdikleri ifade edilmektedir. Bu kapsamda bir milletin kendine ait bir devleti olmadığında tamamıyla özgür olamadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla görüşmeciye göre Kürtler de özgür bir halk değildir. Başka bir devletin egemenliği altında olduklarından özgürlüklerine ve kültürlerine yönelik çeşitli kısıtlamalar söz konusudur. Anlatımda Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin farklı devletlerin egemenliği altında bulunmasının da Kürtlerin yaşadıkları mağduriyetleri arttıran diğer bir unsur olduğu ifade edilmiştir. Kürtlerin devleti olmamasından kaynaklanan bu parçalı yapısı görüşmeci açısından, Kürt kimliğinin varlığı ve

¹⁰ Bu anlatımda görüşmeci son derece yanlış ve abartılı ifadeler kullanılmıştır. Milliyetçiliklerin önemli bir niteliği de, kurgusal, abartılı ve gerçekle örtüşmeyen düşünceleri savunmak ve duyguları provoke etmektir.

gelişimi için önemli bir sorun olarak görülmektedir. Görüşmeci, Kürtlerin verdiği mücadelenin bir devlete sahip olarak özgürlüklerini kazanmak için olduğu ifade etmektedir. Dile getirilen bu açıklama Kürt milliyetçiliğini savunanlar içinde bağımsız bir devlet ülküsünün güçlü bir yeri olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Görüşmeci Kürtlerin özgür bir halk olarak bağımsız bir devlet talebini ifade ederken, Kürtleri kendi diliyle, kültürüyle ve tarihiyle kendi kimlikssel bütünlüğü olan ancak baskı gören bir millet olarak tanımlamıştır. Ancak dünya ölçeğinde, görüşmecinin anlatımında yer alan kendi devleti olmayan etnik grupların özgürlüklerinden mahrum oldukları ve haklarının kısıtlandığı iddiasının aksini gösteren birçok örnek vardır. Kanada, İsviçre ve İngiltere bunlardan bir kaçıdır. Bu kapsamda İngiliz egemenliği altında yaşayan İskoçlar, 2014'te yapılan bağımsızlık referandumunda 307 yıldır içinde yaşadıkları İngiliz egemenliğini sürdürmekten yana oy kullanmışlardır (Bloomberg, 2014). Benzer şekilde, Kürt kimliğinin Kürtlerin içinde yaşadıkları devletler tarafından sürekli olarak engellendiği ve yasaklandığına ilişkin olarak görüşmecinin dile getirdiği ifade de tarihsel gerçeklerle örtüşmemektedir. Örneğin, Osmanlı devletinde Kürtler, bulundukları bölgelerde baskı görmeden veya asimilasyona uğramadan uzun yıllar yarı özerk bir konumda yaşamışlardır. Osmanlı devletinin mirası üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyetinde ise Kürtler, geçmişte demokrasinin kesintiye uğradığı bazı dönemlerde yaşanan olumsuzluklar dışarıda tutulduğunda, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı kapsamında her türlü hakları anayasal olarak teminat altına alınmış şekilde yaşamaktadırlar. Bunun dışında 2002'de göreve gelen AK Parti hükümetinin geçmiş yıllarda yaşanmış mağduriyetlerden kaynaklanan sorunların giderilmesine dönük olarak esnek bir politika izlemesi bu kapsamda daha güçlü bir demokrasi için yasal düzenlemeler yapması ve son olarak 2009'da Kürt sorunun çözümüne yönelik Demokratik Açılım Sürecini başlatması Kürtlerin her dönemde haklarının engellendiği ve mağdur edildikleri iddialarına tezat oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunanların, Kürt kimliğinin her zaman yasaklı olduğuna dair söylemlerinin Kürtler arasında etnik temelli mağduriyet algısı oluşturmak için PKK gibi örgütlerce kullanılan ideolojik söylem ve propaganda diline benzerliği dikkat çekmektedir. Görüşmecinin Kürt kimliğinin önündeki engellerin ve kısıtlamaların kalkmasının koşulu olarak ortaya koyduğu bağımsız bir devlet düşüncesi ise Kürt kimliğinin etnik farkındalığın ötesinde siyasallaştığını ve milliyetçi temelde talepler ürettiğini göstermektedir. Kürtlerin devlet talebinin temel dinamiklerinden olan milliyetçiliğin, bu anlatım kapsamında uluslaşma, kültürel ve tarihsel bütünlük içinde özgürlük talepleriyle birleştirilerek meşru bir zemine oturtulmaya çalışıldığı söylenebilir (Esgin, 2001:186). Devlet talebini Kürtlerin dünyada etkili bir güç olması ile gerekçelendiren diğer bir katılımcı da aşağıdaki görüşleri dile getirmiştir:

“Kürtler tarihte pek çok başarı yaşamışsa da bir devlet kuramamışlardır. Kendi toprakları üzerinde güçlü ve başarılı bir tarih ve kültür yapmışlardır. Ama yaşadıkları olumsuz şartlar Kürt devletinin kurulmasını engellemiştir. Şimdi görülüyor ki Kürtlerin bir devlete sahip olmaları ekonomik, siyasi ve kültürel çıkarlarını sağlamada ve bunu dünyaya kabul ettirmede çok önemlidir. Kürt devleti ile birlikte Kürtler kendi eğitimlerini, kendi ekonomilerini ve kendi hedeflerini gerçekleştirecek güce kavuşabileceklerdir. En önemli milliyetçilik de budur. Yani milletini yükseltmektir”(Görüşmeci 5, Kadın, yaş 21, Öğrenci)

Yukarıdaki anlatımda Kürtler, köklü bir geçmişi olan saygın bir halk olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda Kürtlerin tarih sahnesine çıkmalarından günümüze kadar geçen süre içinde birçok başarıya imza atıp güçlü bir kültür inşa ettikleri belirtilmiştir. Ancak, Kürtlerin

tarihsel süreçte yaşadıkları talihsizliklerin ve karşılaştıkları olumsuz olayların bir devlet kurmalarını engellediği iddia edilmiştir. Aynı zamanda Kürtlerin devletleri olmadan geçmişte yaşadıkları olumsuz deneyimlerin Kürtlerin siyasal, ekonomik ve kültürel haklarının korunmasında ve geliştirilmesinde bir devlete sahip olmalarını zorunlu kıldığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte anlatımda Kürtlerin bir devlete sahip olmasıyla Kürt varlığının uluslararası alanda meşruiyet kazanacağı vurgulanmıştır. Kürtlerin bir devlet kurulmasıyla birlikte kültürlerini gelecek nesillere aktarabilecek milli imkânlara sahip olacakları, kendi ekonomik ve siyasi hedeflerine yönelik bağımsız politikalar geliştirebilecekleri ayrıca dile getirilmiştir. Görüşmeci milliyetçiliği bu temelde, etnik kimlik temelinde kurulacak bir Kürt devleti üzerinden açıkladığı görülmektedir. Bu tutum, görüşmecinin ırki temele dayanan bir milliyetçilik algısına sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda milliyetçilikle ulusal kimlik bilincinin geliştirilebileceğine dair inanç ortaya konulmaktadır. Böylece etnik milliyetçi bir çerçevede, ideolojik olarak, devletin kutsallaştırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada milliyetçiliğin devlet ve toplum arasında bir köprü konumunda olduğu ve Kürt gruplar arasında içinde kimliksel farkındalığın arttırılmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğinin bir devlet talebi üreterek siyasal, ekonomik ve kültürel bağımsızlık sağlayarak uluslararası alanda varlığını meşrulaştırmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda ortak vatan, millet ve kader anlayışı üzerinden Kürtlük bilincinin güçlendirilmesiyle etnik kimlikleri temelinde siyasallaşan Kürt grupların Türk vatandaşı üst kimliğinden ayrıştırılmasının hedeflendiği gözlenmektedir.

Görüşme kapsamında dile getirilen anlatımlarda Kürt kimliği adına verilen mücadelenin başarıya ulaşmasında en önemli unsurunun kimlik bilinci olduğu ifade edilmiştir. Burada Kürtlerin, Kürt kimliği etrafında birleşerek millet olmanın gereklerini yerine getirdiklerinde, dünya ulusları tarafından kabul görecekları belirtilmiştir. Bu bağlamda örneklem kapsamında görüşülenler arasında bir devlete sahip olunması hususunun önemli bir hedef olarak amaçlandığı anlaşılmaktadır. Görüşmecinin milliyetçiliği Kürt Devleti hayali üzerinden bir varlık göstergesi olarak kabul ettiği görülmektedir. Devlet talebine ilişkin olarak görüşmeci terör eylemleri de dâhil olmak üzere her türlü yöntemi meşru olarak kabul etmiştir. Bu şekilde kültürel ve etnik farklılıkların fark edilmesi sağlanarak Kürt bilincinin ideolojik olarak ayrımlaştırılması hedeflendiği görülmektedir. Bu görüş sistemi içinde devlet ve millet bir bütün olarak Kürt milliyetçiliği tarafından kutsallaştırılmaktadır. Bu düşünce temelinde Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında Kürt ulus devletinin kurulması legal ve illegal her türlü yola başvurmadan çekilmeyecek dogmatik ve yıkıcı bir anlam içerdiği anlaşılmaktadır. Etno milliyetçi bir temelde oluşturulmak istenen Kürt devleti hayalinin PKK gibi illegal terör örgütlerinin de nihai hedefi olduğu inkâr edilemez. Bununla birlikte görüşmecinin anlatımında 1990'lı yıllarda PKK'nın kullanmış olduğu sol içerikli ayrılıkçı ve ötekileştirici bir dil kullandığı dikkat çekmektedir. Günümüz Türkiye'sinde gerçekleştirilmiş olan demokratik reformlara rağmen ideolojik ve propagandist ezber cümlelerin aynen kullanılmaya devam edilmesi ideolojik bilinci yüksek Kürtler arasında PKK'ya endeksli Kürt milliyetçiliğinin söylemsel ve tutumsal düzeyde etkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğinin şiddet içeren eylem ve söylemlerini özgürlük mücadelesi, bağımsızlık hareketi gibi söylemlerle meşrulaştırmaya çalışması Kürt milliyetçi hareketinin ırkçı ve ayrılıkçı hareketler kapsamında yer aldığı gerçeğini değiştirmeyecektir.

Modern zamanlara ait bir oluşum olan ulus devlet, ideal olarak kültürel ve siyasal olarak dengeli ve uyumlu bir ulusal temel üzerinde inşa edilebilmektedir. Ancak pratikte bu uyum daha çok farklı etnik grupların kültürel, ekonomik ve tarihsel olarak bir ortak paydaya sahip oldukları kabulüne dayanmakta, etnik homojenliği içermemektedir. Bundan dolayı ulus devletin sınırları içinde uyumun sağlanamadığı ya da bu sınırlar içindeki bir etnik kimliğin siyasallaşması durumunda bir çatışmanın gelişme ihtimali her zaman vardır. Çünkü her etnik grup içinde ulusal bir öz taşımaktadır. Bu öz ortaya çıktığında beraberinde kendine ait devlet talebini de dile getirebilmektedir (Gündoğan, 2002:185-186). Konuya bu çerçeveden baktığımızda, Kürt milliyetçiliğinin ortaya koyduğu demokratik özerklik, otonomi vs. gibi tezlerin nihai hedefinin Kürt devletinin kurulması olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla Kürt milliyetçiliğinin bakış açısıyla Türk Devleti işgalci olarak nitelenmekte, bunun karşısına da özgürlük arayan Kürt milliyetçiliği konularak meşrulaştırılmaktadır. Aynı zamanda bu mücadelede yaşanan can kayıpları, maddi ve manevi kayıplar Kürt kolektif hafızasına sembolik değerler olarak kaydedilerek kutsandığı anlaşılmaktadır.

Etnik bir grubun siyasallaşmasının en önemli göstergelerinden bir tanesi, grubun ürettiği hak taleplerinin kültürel zeminden siyasal zemine kaymasıdır. Bu süreç etnik kimliğin ulus kimliğine doğru dönüşüm geçirdiğini göstermektedir.

Dünya üzerinde milliyetçi söylemler incelendiğinde ulusal kimliğe özel bir önem verildiği görülmektedir. Bu bağlamda, ulusal kimlik üzerinden tesis edilecek kolektif dayanışma ruhu Kürtleri bir kavim ya da bir topluluk olmaktan çıkararak Kürtlere kendi devletlerini kurma noktasında güçlü bir motivasyon olabilecektir. Böylece Kürt devletinin kurulmasına dönük olarak verilen mücadelede milliyetçi eylem ve düşünceler de meşrulaştırılabilecektir. Bu kapsamda bir Kürt devletinin kurulmasına dönük olarak harekete geçen Kürt gruplar içinde hedefe dönük alternatif çözümlerde geliştirilebilmektedir. Ancak üretilen alternatifler ne olursa olsun, bunların Kürt milliyetçiliğinin iktidar mücadelesinde ötekileştirdiği Türk Devletinin iktidarını parçalamak, kendi iktidarını tesis etmek amacına hizmet edeceği açıktır. Bu doğrultuda Kürt milliyetçi medyasında bu amacın dile getirilmiş olduğu farklı örnekleri görmek mümkündür. “Bağımsız bir devlet aracılığıyla toplumların eşitlik, özgürlük ve demokratik taleplerine kendine has bir kültürle çözümler geliştireceğini söyleyen PKK ulusal kurtuluş mücadelesini devlet boyutuna taşımalıdır.” (Gürer, 2015). Konu ile ilgili diğer bir yazı ise, “...bağımsızlık bir halkın diğer halklarla buluşması için vazgeçilemeyecek bir haktır... Ama dört parçadaki Kürtlerin bu hakka kavuşmaları için tek yol birlik olmaları ve özgür olmalarıdır. Bu sadece bir hayal değil, dünyaya sığacak kadar gerçektir” (Yeni Özgür Politika Gazetesi, 2008). Bu örneklerden hareketle, örneklem grubunun devlet ve özgürlük kavramları üzerinden Kürt milliyetçi hareketini meşrulaştırmaya çalıştıkları bu süreci ezilen, mağdur halk söylemleri üzerinden gerekçelendirdikleri anlaşılmıştır.

Konu kapsamında görüşülenlerden biri, devlet ile millet olgusunu birbiriyle iç içe geçmiş iki gerçeklik olarak ifade etmiştir. Devlet, milletin varlığının ve özgürlüğünün sembolüdür. Bu anlamda görüşmeci devletin millet için tamamlayıcı bir kurum olduğu üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda örneklem grubu içinde yer alanlar arasında Kürt devletine, Kürt milletin ve Kürt ulusunun inşasında özel bir önem atfedildiği anlaşılmaktadır. Anlatımda Kürtlerin kendi devletlerine sahip olmamaları için yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde kasıtlı olarak kültürel ve ekonomik olarak geri bırakıldığı iddiasına yer verilmiştir. Bu kapsamda, Türk Devleti kasıtlı olarak Kürt işgücünü vasıfsızlaştırmakta, Kürt bölgelerinde sermaye birikimini engellediği belirtilmiştir.

Bunun bir sonucu olarak Kürtlerin yaşadıkları coğrafyanın zenginliklerinden gerektiği kadar yararlanamadıkları dile getirilmiştir. Görüşmeci, Kürtlerin kendi devletini kurmalarının bu haklarına kavuşmalarını sağlayacağını ifade etmiştir.

Devlet ve milliyetçilik modern zamanlarda ortaya çıkan ve birbiriyle yakın ilişki içinde olan iki kavramdır. Aynı zamanda bu iki kavram toplumsal yaşamın işleyişinde ekonomik sistemlerle de ilişkilendirilebilmektedir. Wallerstein'ın belirttiği gibi, “ırk kavramı, dünya ekonomisindeki eksensel iş bölümü ile yani merkez ve çevre zıtlığıyla; ulus kavramı ise bu tarihsel sistemin üst yapısı ile yani devletle; etnik grup ise sermaye birikiminde ücretsiz emeğin büyük payının korunmasını sağlayan yapıların yaratılmasıyla” ilgilidir (Balibar ve Wallerstein, 2000:99). Birbirine bağlı bu siyasal, kültürel ve ekonomik örüntü içinde bir etnik grup zamanla siyasallaşarak uluslaşma eğilimi gösterebilir. Bu durum etnik grubun içinde bulunduğu devletle çatışma içine girmesine neden olabilir. Bu noktadan hareketle, Kürt milliyetçi hareketi de Kürt kimliğinin ulusal bilincine yükselmesini sağlayarak bu temelde bir devlet inşa etmeyi amaçladığı inkâr edilemez.

Milliyetçi algı ve düşünceler çerçevesinde kimlikleri siyasallaşan etnik gruplar, bu temelde siyasi bir takım talepler üretmeye başladıklarında kendilerini meşru bir zemine yerleştirmek için farklı kavram ve düşünceleri kullanma yoluna gidebilirler. Bu noktada milliyetçi talep ve söylemler evrensel haklar ve özgürlükler çerçevesi içinde gündeme getirebilir. Aynı zamana uluslararası arenada uluslaşma sürecine destek olacak diğer unsurlara işbirlikleri de kurulabilir. Bu kapsamda görüşmecilerden bazıları, Kürtlerin devlet sahibi olma isteğini demokrasi ve özgürlükler üzerinden tanımlamışlardır. Kürtlerin kendilerine ait bir devletlerinin olmamasının uluslararası alanda Kürt kimliğinin tanınması yönünde bir engel olduğu belirtilerek bir Kürt devletinin kurulmasında ulus aşırı desteğin önemini dile getirmiştir. Ancak söz konusu görüşmeciler, Kürtler ile ilgili taleplerin veya kazanımların elde edebilmesinin temel şartının Kürtlerin milliyetçi olmaları ile gerçekleşeceğini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda devlet kurmanın, milliyetçiliği savunan Kürtler arasında gerek ulusal gerek uluslararası alanda Kürt varlığını meşru kılacağı ve kurulacak bir Kürt devleti sayesinde artan refahın Kürtlerin yaşam standartlarını geliştireceği yönünde bir inanca sahip oldukları anlaşılmaktadır.

4.6. Kürt Dili ve Anadilde Eğitim Talebi

Milliyetçiliğin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde temel unsurlardan biri grup içinde ortak değerlerin varlığıdır. Bireylerce çeşitli anlamlar yüklenilen ortak değerlerin bütünü olan “kültürün” üretimi ve taşınması “dil” üzerinden olmaktadır.

Bireysel yaşamın tamamını kuşatan dil, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda elde ettiği deneyimlerin sembolleştirmesiyle oluşmaktadır. Bireylerin yaşadıkları çevreyle girdikleri etkileşim sonrasında elde ettikleri deneyimler dil aracılığıyla sembolleştirilerek hafızda saklanabilir ve aktarılabilir hale getirilmektedir. Bu da bireysel ve toplumsal yaşamın inşasında kritik öneme sahip bir noktadır. Dil, aynı zamanda bireylerin hafızalarına kaydettikleri bilgilerin yeniden hatırlanmasıyla toplumsal hafızanın oluşumunu sağlamaktadır. Böylece toplumsal sistemin varlığını mümkün kılan dil, aynı zamanda tutum ve değerlerin yaratılmasında etkin rol oynamaktadır. Bu kapsamda toplumsal yaşam içinde şekillenen ilişkilerinin düzenlenip yönetilmesine katkı sağlayan dil bu bağlamda siyasal bir işlev de kazanmaktadır.

Dil ile yaratılan ve korunan semboller, bunları anlamlı kılan ve paylaşılan bireyleri “biz” duygusu etrafında birleştirmektedir. “Biz” duygusu ile bir araya gelen bireyler yine dil üzerinden

ortak siyasi, ekonomik ve kültürel amaçlara dönük olarak harekete geçerek toplumsal hareketliliğin ortaya çıkmasına neden olurlar. Dil, kitleleri ortak amaçlar çerçevesinde hareketlendirmede etkili olduğu kadar yeni amaçların yaratılması ve şekillendirilmesinde de etkilidir.

Dil, içinde doğduğu toplumda bireyler arasındaki mevcut farklılıkları azaltıp benzerlikleri artırarak standart bir kültürün oluşmasını sağlamaktadır. Ancak “dil” aracılığı ile üretilen toplumsal yapıların anlaşılabilmesi için öncelikle o topluma hâkim olan değerlerin ve tutumların anlaşılması gerekmektedir. Dil ve milliyetçilik arasındaki ilişki de bu çerçevede değerlendirilebilir. A. Smith’e göre dil ve milliyetçilik arasındaki bağlantı o toplumu oluşturan ulus modelinde aranmalıdır. Bu temelde Smith, ilki Avrupa kökenli sivil, kaynağını yasalardan alan ulus modeli, diğeri ise kaynağı ortak kan ve soya dayalı etnik ulus modeli olmak üzere iki temel ulus modelinin olduğunu dile getirmektedir (Smith, 2013:67-75). Anayasal ve sivil anlayışa dayalı ulus oluşumlarında dil, toplum ortak kültürel değerler üzerinden birleştirici bir unsur iken etnik modelde bunun ötesine geçilerek dilin kendisi ulusu tanımlayan bir araç haline gelmektedir. Dilin her iki modelde üstlendiği fonksiyonlar arasında önemli farklar olsa da her iki ulus oluşumunda dilin belirli bir etnik grubu tanımlayarak ötekilerden ayırması ve ulusal kimliğe şekil vermesi anlamında ortaklıklar söz konusudur. Dilin kullanım şekli itibari ile bireylerin kimliklerini belirleyerek onların toplumsal pozisyonlarını tanımlaması sadece etnik grupların birbirinden ayrılmasında değil aynı zamanda aynı toplum içinde çeşitli katmanların oluşmasında da önemli bir araç olduğunu göstermektedir.

Dil, taşıdığı semboller ile bireylerin düşünce ve tutumlarını şekillendirirken aynı zamanda karmaşık toplumsal süreçleri anlaşılır kılarak bireylerin tercihlerde bulunmalarını olanaklı kılar (Pavlenko ve Blackledge, 2004:11). Bu anlamda dil, grup tanımları ve bireysel kimliklerin inşasının ötesine geçerek iktidar ilişkilerinin de inşasını kapsamaktadır. Dilin toplumsal yaşamın katmanlarında derinlemesine yer almasının temel sebebi onun multi-fonksiyonel bir oluşum olmasından kaynaklanmaktadır.

Dil; duygusal, düşünsel ve tutumsal dinamikleri harekete geçirip bunları ortak amaçlar doğrultusunda yönlendirerek bu benzeşme süreci üzerinden “millet”lerin oluşmasına katkı sağlar. Milletlerin oluşum süreci göz önünde bulundurulduğunda dil tek başına kurucu öge olmasa da “milliyetçi” duyguların üretilmesinde, gelişiminde ve yayılmasında güçlü bir unsur olduğu kabul edilmelidir. Bu nedenle ulus inşa sürecinde üretilen politikalarının önemli bir parçası olarak hâkim etnik grubun diline resmi ve ulusal bir nitelik kazandırılması ayrı bir önem arz etmektedir. Bu politikanın hayata geçirilmesi farklı dillerin toplumsal hayattan olmasa da siyasi ve kamusal alandan dışlanması anlamına gelebileceği için toplumda bir sürtüşme yaratarak meşruiyet krizinin doğmasına neden olabilmektedir. Çünkü ötekiden farklı bir dil ile temsil edilen etnik gruplar potansiyel olarak içlerinde “uluslaşma” çekirdeği barındırdığı için aynı siyasal sınırları paylaşan farklı etnik gruplar her zaman birbiri için potansiyel bir tehdittir (Vali, 2005:97). Bu durum, ulusal alanın hâkim etnik grup tarafından tanımlanarak, mevcut tanıma uymayan diğer etnik grupların meşru siyasi alanın dışına itilerek etkisizleştirilmek istenmesinin nedenini açıklar niteliktedir.

Resmi dilin etki alanında kültürleşen aktörler kendi grup çıkarlarını korumak için önemli toplumsal pozisyonlara ortak kültürel sembollere sahip bireyleri getirme eğiliminde oldukları için farklı dilleri konuşan kişilerin bu hiyerarşi içinde yüksek bir pozisyona gelmesi önünde çeşitli engeller vardır. Çatışan çıkarların toplum içinde belirginleşmesi, etnik dillerin, grup sembolü olarak, kamusal alanda daha güçlü bir şekilde savunulmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda

bireysel kimliklerin olduğu kadar grup kimliklerinin de önemli bir parçası olan “dil” e dışarıdan gelebilecek bir saldırı grup üyelerince varlıklarına karşı bir tehdit olarak algılanarak kitlesel bir çatışmayı tetikleyebilir (Eraydın, 2008). Hâkim etnik grubun çeşitliliği yok etme çabası, toplumsal yapı içinde “adaletsizliğin” ya da “eşitsizliğin” farkındalığından doğan tepkilerin zaman içinde toplumsal hareketlerin etnik milliyetçi bir çehre kazanmasına neden olabilmektedir. Böylece siyasi bir görüme bürünen toplumsal hareket ulus devletin bütünlüğü için bir risk unsuru haline gelebilir (Steward, 2001:58-59). Ulus devletlerin oluşum şekilleri kültürel ya da etnik kökenleri farklı olsa da siyasal varlıklarının devamlılığı ancak toplum içinde tesis edilecek uzlaşmaya bağlıdır. Bu uzlaşmanın sağlanmasında toplumda dilsel bir ortaklığın geliştirilmesi kritik bir konudur. Bu bağlamda dil, onu kullananlar için kültürel, sosyal ve politik anlamda bir tanımlama aracıdır. Ancak dilin farklı etnik gruplarca kullanımına verilen öncelik onun bir tanımlama aracı olmaktan çıkarak bir mücadele aracı haline de dönüşebilmektedir.

Dilin siyasi bir karaktere sahip olması onu milliyetçi ideolojiler için bir çekim merkezi haline getirmektedir (Virtanen, 2003:19). Milliyetçilik açısından dilin önemi, öncelikli olarak dilin sembol olarak bir topluluğa ait değerleri ifade etmesi ve bu temelde “biz” duygusunu oluşturarak grubun diğer gruplarla olan sınırlarını belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Dil, toplumsal yapı içindeki bu stratejik konumuyla grup üyelerini bir arada tutarak ortak grup kültürünü korumaktadır. Bu sayede paylaşılan değerler ve hedefler etnik kimlik bilincinin ulusal kimliğe dönüşmesinde önemli bir motivasyon kaynağı olabilmektedir. Dil aynı zamanda formel ve enformel eğitim süreçleri içinde aktif olarak yer alarak toplumun kendini yenilemesini sağlamaktadır. Bu nedenle standartlaşmış ana dilde eğitim ulus devlet sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir (Colhoun, 2012:97-100). Böylece dilin sınırları aynı zamanda ulusun sınırlarını haline gelmektedir. Dilin milliyetçi ideolojiler içindeki diğer bir önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Milliyetçi ideolojiler kendilerinin göstergesi olarak dili sembolleştirdiklerinde dil artık hem kimliğin hem de grubun savunulması gereken önemli bir parçası haline gelmektedir. Dilin toplumla kurduğu ilişki örüntüsüne kendini eklemleyen milliyetçilik kendini grup aidiyetlerinin bir parçası haline getirerek grup tarafından kabul edilebilir hale gelmektedir. Bu temelde Kürt milliyetçiliği için Kürtçenin önemli anlaşılabilirliktir.

Kürt kimliğinin korunmasında ve günümüze kadar taşınmasında Kürtçe’nin önemli bir yeri vardır. Kürt milliyetçiliğinin Kürt yazımının katkıları konusunda ilk örnekler Osmanlı döneminde rastlanmaktadır. Ahmedî Hani ve Hacı Qadiri’nin çalışmaları bu konudaki ilkler olarak kabul edilebilmektedir (Baykuşak, 2019). Osmanlı’nın son dönemlerinde kurulan Aşiret Mektepleri ise bu okullarda eğitim gören nüfuzlu Kürt aşiret liderlerinin çocukları için nitelikli eğitim olanakları sağlaması açısından önemlidir. Ancak Aşiret Mekteplerinin Kürt milliyetçiliğine asıl katkısı bu mekteplerde Kürtçenin yasaklanmış olması üzerinden bu kurumlarda eğitim gören Kürtlerin kimliklerine ait farkındalıklarının gelişmesi noktasında olmuştur (Celile, 2000:19-20). Kürt kültürünün dil üzerinden tanıtılması, yayılması ve Kürt kimlik farkındalığının geliştirilmesi adına yapılan çalışmalar, 1908 yılında kurulan Kürt Teavün ve Terakki gazetesinde yayınlanan Kürtçe makaleler üzerinden devam etmiştir. Daha sonraki yıllarda kurulan Roji Kurdi, Yekbun, Hetawi Kurd isimli yayınlar bu sürecin devamını olmuştur (Malmisanij, 2002:68). Ancak 1908 yılında Kürt Teali Cemiyeti’nin çıkardığı Jin Dergisi Kürt milliyetçiliğine ilişkin sistematik yayınların yapıldığı ilk düzenli yayındır (Bozarslan, 2002:847). Bunu Kürtçe kitapların basılması, Kürtçe eğitim veren okulların kurulması gibi talepleri gündeme taşıyan ve Kürt halkı içinde milliyetçi bir tavır

oluşturmayı hedefleyen Kürt Tamim-i Maarif ve Neşriyat gibi yayınlar izlemiştir. Ancak Osmanlı Devleti içinde Kürt milliyetçiliğinin kültürel bir tavrın ötesine geçerek siyasi bir anlam kazanması ve bu şekilde Kürtler arasında yayılmasına ilişkin ortaya konan çabalar İstanbul’da Kürt aydınları arasında gerçekleşen sınırlı entelektüel bir etkinlik olarak kalmıştır. Ancak Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması Kürt milliyetçiliğinin gelişimi için yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Genç Cumhuriyetin modern ulus devlet temelli politik bir gelişim çizgisi izlemesi, Osmanlıdan miras kalan ümmet anlayışında köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye’de uygulanan ulus devlet temelli politikalar, tanımı “Türk” kavramı temellinde yapılan homojen bir ulus kurulmasını hedeflemiştir. Bu temelde Osmanlı Devletinde yarı özerk bir biçimde yaşayan ve belirli bir otonomi içinde kendini yöneten Kürtler bu değişimden önemli oranda etkilenmişlerdir. Yeni politikalara karşı Kürt gruplar içinde ortaya çıkan tepki kısa bir zaman içinde çeşitli büyüklerde isyanlarla kendini göstermiştir. Ancak Kürt isyanlarının hepsinde hareket noktasının Kürt milliyetçiliği olduğunu söylemek güçtür. Buna rağmen bu isyanlar, gelişimleri ve sonuçları açısından Türkiye’de önemli politik, demografik, sosyal ve ekonomik değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu noktada ortaya çıkan değişimlerden bir tanesi, Kürt milliyetçiliğinin nüvesini içinde taşıyan Kürt direnişinin Türkiye’de uzun yıllar sürecek bir sessizliğe girmesidir. Bu süreçte Kürt isyanlarında aktif olarak yer alan ya da isyanlara önderlik eden kişiler ya yurtdışına kaçmış ya da yakalanarak çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Kürt elitlerinin bir kısmının isyanların başarısız olması nedeniyle yurtdışına kaçmaları Kürt milliyetçiliğinin gelişimi açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle Suriye’ye kaçan Kürtler, çıkardıkları Hawar, Ronahi gibi gazete ve dergiler üzerinden Kürt kültürüne ve diline dair farkındalık geliştirilmesi adına önemli çalışmalar yapmışlardır (Bozarslan, 2005:50). Kürt isyanlarını başarılı şekilde bastıran Türkiye Cumhuriyeti ise bu askeri başarının ardından çeşitli yasal, ekonomik ve kültürel düzenlemeler yaparak potansiyel etnik tehlikelerin önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda Kürtçenin yasaklanması, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde ekonomik yatırımlara sınırlamalar getirilmesi, medreselerin kapatılması bu düzenlemelerden bir kaçına örnek olarak verilebilmektedir. Bu kapsamda özellikle medreselerin kapatılması ve Kürtçenin yasaklanması Kürtler gruplar arasında devlete yönelik bir güven bunalımına zemin hazırlamıştır (Sadoğlu, 2003:275). Kürtçenin Kürt milliyetçiliğini savunanlar tarafından Kürt milliyetçiliğinin meşrulaştırılmasında etkili bir propaganda aracı olarak kullanılmasının yolu ise Kürt gruplar arasında tepki çeken 1924 Anayasası’nda yer alan “Devletin resmi dili Türkçedir, milletvekili seçilmek için Türkçe konuşmak esastır” gibi yasal düzenlemelerin ardından açılmıştır. Bunu takip eden 1960’lı yıllar ise Kürtçenin, Kürt kimliğinin sembolik bir değeri olarak kültürel ve milliyetçi temelde Kürt milliyetçiliği adına ön plana çıkarıldığı bir dönemdir. Özellikle Türkiye’de ilk legal Kürt örgütlenmesi olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)’nın 1969’da kurulmasıyla birlikte Kürtler, kamusal alanda kendilerini kendi kimlikleri üzerinden ifade etmek için yoğun çaba harcamışlardır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarda Kürtler arasında Kürtçe konuşulması, çocuklara Kürtçe isimler verilmesi gibi sembolik adımlar atılmıştır. Ancak Kürtçenin ideolojik bir dayanak olarak Kürt milliyetçiliğine katlı sağlayacak bir konuma gelmesi, Kürtlerin toplumsal varlıklarına ve birliklerine yönelik sosyalist ideoloji temelinde yapılan sınıfsal ve kültürel tartışmaların şekillendirdiği siyasal bilinçle olmuştur. DDKO’lar bünyesinde Kürt kültürüne yönelik olarak yapılan çalışmalarda Kürtçenin özgün bir dil olduğuna dair sonuçların ortaya konması, Kürtlerin etnik bir grup olarak özgünlüğüne ve bu temelde sosyal, kültürel ve siyasal olarak bir takım haklara

sahip olduklarına dair mevcut düşünceleri desteklemiş, Kürt gruplar arasında etnik farkındalığında atmasına katkı sağlamıştır (Kutlay, 2002:572-573). Kürtçenin 1980 askeri darbesinin ardından yasaklanması, Kürtlere yönelik geniş çaplı tutuklamalar ve ceza evlerinde tutuklulara karşı uygulanan kötü muameleler sonucunda Kürtçe kültürel bir sembol olmaktan çıkarak Kürt direnişinin bir cephesi haline gelmiştir. Bu kapsamda PKK gibi terör örgütleri Kürtçenin yasaklı olmasını bir halkın asimile edilmesi olarak tanımlayarak propaganda aracı yapmış, bu çerçevede yürüttüğü silahlı direnişi meşrulaştırmaya çalışmıştır. Zaman içinde Kürt kimliğinin siyasallaşması, onun ifade aracı olan Kürtçenin de siyasallaşmasını beraberinde getirmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren Kürtçe Türkiye'de kurulan Kürt partilerinin propaganda aracı haline gelerek Kürtlerin kimliksel farkındalığın artmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketi, Kürtçe üzerinden "dil" hakkı temelinde propaganda başlatarak, Kürt ulus kimliğinin inşası için bir önemli bir adım atmıştır. Kürtçe eğitim hakkı, Kürtçe savunma hakkı, Kürtçe TV gibi talepler üretilerek etnik ayrımcılığın, demokratik hak talepleri arkasına gizlenmek istendiği söylenebilmektedir. Kürtçe, Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde kamusal alana hâkim kılınarak Kürt uluslaşmasının temeli atılmaya çalışılmıştır. Devletin demokratikleşme sürecinde başlattığı reformlar ve çok kültürlü yaşamı ülke genelinde yaymak adına attığı adımlar Kürt milliyetçi hareketi içinde direnişin kazanımları olarak yorumlanmış bu temelde Kürt dili direniş dili olarak Kürt milliyetçiliği tarafından güçlü bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Bu bağlamda örneklem dâhilinde görüşülen görüşmeciler, Kürtçenin sadece toplumsal ilişkilerini sürdürmekte kullandıkları bir iletişim aracı olmadığını, Kürtleri diğer etnik gruplardan ayıran bir gösterge, bir ayraç olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşmecilerin, bir millet olmanın temel göstergelerinden biri olarak kabul ettikleri Kürtçeye aynı zamanda Kürt Kültürünün var olması ve varlığını sürdürmesine ilişkin kritik bir görev de yükledikleri gözlenmiştir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunanların, tarihsel süreç içinde farklı ulusların egemenlikleri altında yaşadıkları uzun zaman dilimi içinde ayrı bir etnik grup olarak varlıklarını muhafaza etmelerinde en temel unsur olarak, yazılı kültürden ziyade, Kürtçeye özel bir önem verdikleri anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu noktada Kürtçenin Kürt halkı arasında konuşuluyor olması Kürtlüğün bir nişanı olarak değerlendirilirken, Kürtçenin kullanımına getirilen kısıtlamalar ise doğrudan Kürtlerin varlığına yönelik bir tehdit olarak algılandığı söylemek yanlış olmayacaktır.

Konu kapsamında "Kürtçenin Kürt kimliği için önemi nedir? Sizce Kürtçenin kullanılmasının Kürt milliyetçiliğinin gelişimindeki yeri nedir?" sorusuna bir katılımcı aşağıdaki cevabı vermiştir:

"Kürtçe konusunda şunu net olarak görmek lazım; Kürt halkının asimilasyon politikalarına direnmesi, haklarını elde etmesi için bilinçlenmesi gereklidir. Çünkü Kürt halkının hak talep etmesi için güçlü olması, birlik olması gerekiyor. Bu sokağa çıkmak, dağa çıkmak anlamında değil, bilinçlenme ve kültürle olur. Kürtler açısından Kürtçe bu yüzden önemli bir mevzidir. Kürtçenin kullanımının yaygınlaşması başarıya giden bir yoldur. Şimdi Kürtler özgür olarak Kürtçe konuşabiliyor, bu bir kazanımdır. Ancak bunun devamında Kürtçe eğitim hakkının da elde edilmesi gerekiyor ki Kürt bilinci tüm Kürtler arasında eşit olarak yerleşsin. Bu şekilde tüm Kürtler arasında bağlantı kurulabilir, herkes kendi imkânı ölçüsünde Kürt kimliğine, Kürt hareketine katkı sağlayabilir."(Görüşmeci 3, Erkek, yaş 60, Kürdi-Der Başkanı, Emekli)

Katılımcı, dilin Kürtlerin hak mücadelesi içinde önemli bir konuma sahip olduğunu belirtmiştir. Anlatımda devletin baskı ve engelleyici politikalarının hedefi olduğu iddia edilen Kürtlerin, bu politikalara karşı mücadele edebilmesinin ancak Kürt bilincinin Kürtler arasında yaygınlaşmasıyla mümkün olabileceği dile getirilmiştir. Burada katılımcının Kürtlerin engellenen haklarını alabilmek adına yürüttüğü mücadeleyi boyutlandığı, Kürt dilini ve kültürünü bu mücadelenin farklı bir boyutu olarak kabul ettiği görülmektedir. Bu kapsamda dilin Kürt hak mücadelesi içinde önemli bir mevzi olarak boyutlandırılması, tanımlamada tercih edilen kavramın içerdiği savaş, çatışma ve şiddet gibi çağrışımlar nedeniyle Kürt milliyetçiliğinin savaşçı niteliğinin kültürel ve dilsel boyutta ifade edilmesi anlamında dikkat çeken bir ifadedir. Aynı zamanda anlatımda kullanılmış olan dil, PKK'nın 2000'li yıllarda ideolojik çatısını oluşturan ancak 2000'li yıllardan sonra terk ettiğini açıkladığı sol ideoloji temelinde şekillenen söylemlerle benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında görüşülenlerin, konu hakkında görüşlerini açıklarken sol ideolojik terminoloji temelinde kendini tekrarlayan benzer bir dili kullanmayı tercih etmeleri Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında sol düşüncenin derinliğine işaret etmesi açısından önemli bir noktadır. Bunun yanında yukarıda, Kürtçenin ortak iletişim dili olarak Kürtler arasında özgürce kullanılmasının, Kürt bilincinin Kürt toplumunda yayılmasında etkili olduğu ancak bunun Kürtlerin hak taleplerinin karşılamada yetersiz olduğu belirtilmiştir. Kürtçenin bu süreçte daha verimli hale gelmesi ve Kürt halkı içinde daha güçlü bağlar oluşturabilmesi için eğitim dili olarak da kullanılması gerektiği düşüncesi aktarılmıştır. Bu amacın Kürt milliyetçi hareketi için önemli hedef olduğu katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Kürtçenin eğitim dili olarak kullanılmasıyla kimlikel farkındalıkları gelişen Kürtlerin Kürt milliyetçi hareketine olan katkılarının artacağı ifade edilmiştir. Ancak burada katılımcının Kürtçenin eğitim dili olarak kullanılmasına yönelik talebin Kürt kimliğine dönük hak taleplerinin ötesinde milli bir Kürt kimliği inşa edilmesine dönük örtük bir amaç taşıdığı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Kürt dilinin etkin ve yaygın kullanımının tarihsel süreç içinde Kürt varlığını koruyan ve devamlılıklarını sağlayan önemli bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada Kürtçenin Kürtlerin etnik kimlik bilincini canlı tutan Kürt milliyetçiliğinin yayılmasında önemli bir işlev yüklenmiş toplumsal bir öge olduğu söylenebilir. Ayrıca Kürtçenin Kürt halkı arasında yaygın şekilde kullanılmasının Kürtler arasında varlık göstergesi olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Kürt milliyetçi hareketi içinde yer alan çevrelerce Kürtçenin eğitim dili olarak kullanılması temelinde ifade edilen hak taleplerinin, Kürtçeye resmi dil statüsü kazandırılmasına dönük siyasi boyutu olan söylemler olduğu izlenimini yaratmaktadır. Bu temelde Kürt milliyetçisi grupların etnik içerikli siyasi söylemlerle kamuoyunda Kürt soruna ilişkin tartışmaları etno politik bir zemine çekerek toplumda Türk ve Kürt etnik grupları arasındaki kutuplaşmayı derinleştirmeyi amaçladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Dil talepleriyle ilgili olarak Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında geliştirilen tezler incelendiğinde genel olarak dile getirilen argümanların seçme özgürlüğü ve anadilde eğitim hakkı gibi söylemler üzerinden kurgulandığı gözlenmektedir. Aynı zamanda bu söylemlerin Türkiye'de Kürtlerin azınlık olarak kabul edilmesi temelinde şekillendiği ve bu kapsamda Türkiye'de özerk siyasi bir yapı inşasına dönük ayrılıkçı siyasi bir iradenin varlığına işaret ettiği söylenebilmektedir. Bunun yanı sıra Kürt milliyetçi hareketinin, Kürtçeyi etnik bir araç olarak kullanarak, Türk toplum bütünlüğü içindeki günlük kullanımından koparıp Kürt milliyetçiliğinin etnik sınırlarına hapsetmek istediği anlaşılmaktadır.

Aşağıda görüşlerine yer verilen diğer bir katılımcı, Kürt dilinin Kürtleri diğer etnik gruplardan ayıran bir gösterge olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Kürt dilinin Kürtlerin kendi varlıklarını kanıtlamada ve Kürt varlığının dünyaya tanıtılmasında önemli bir sembol olduğu ifade edilmiştir.

“Doğduğumuzdan beri Türklerle ve Araplarla beraber, hep beraberdik, iç içe yaşadık. Onlar gibi giyinip onlar gibi konuştuk. Yani onlara benzedik. Ama Kürtlüğümüzün bir ispatı olmadı. Şimdi Kürtlüğümüzün ortaya konulması için Kürtçe konuşmalıyız. Kürtçe olmazsa millet olamayız. Nasıl diğer milletler kendi dillerini kullanıyor, bizde kullanmalıyız ki kendimizi ispatlayalım. Bu yüzden her yerde Kürtçe kullanmalıdır ki diğerlerine örnek olsunlar, Kürtçe yaygınlaşsın. Diğerleri bizim varlığımızdan haberi olsun” (Görüşmeci 5, Kadın, yaş 21, Öğrenci)

Katılımcıya göre Kürtçe konuşmak Kürtleri diğer kültürlerden ayıran temel göstergedir. Bunun yanında Kürtçe konuşulmaması ise Kürt kimlik bilinci önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Anlatımda ayrıca Kürtçenin Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde toplumsal yaşamın tamamında kullanımının yaygınlaşmasıyla Kürtlerin millet olma bilinçlerinin gelişeceği belirtilmiştir. Katılımcı, farklı kimliklerin kendi dillerini kullanmalarını kültürel ve etnik ayırt edicilik olarak ifade etmiştir. Kürtlerin de kendi dillerini yaygın olarak kullanmaları halinde kendilerini özgün bir millet olarak ortaya koyabileceklerini bu temelde diğer milletlerle eşit bir konuma gelebileceklerini iddia etmiştir. Kürtlerin kendi aralarında ve çevre ile kurmuş oldukları iletişimde sadece Kürtçenin tercih edilmesi gerektiği yönünde radikal bir düşünceye sahip olan katılımcı, Kürtçenin sosyal hayatın bütününe egemen kılınmasıyla millet olma iradelerinin gelişerek dünya çapında meşruluklarının artacağını dile getirmiştir. Bu temelde Kürtçenin yaygın kullanımının kimliksele farkındalığı ve grup dayanışmasını arttırarak Kürt milliyetçiliğinin gelişimine destek olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda burada Kürtçenin, Kürt dayanışmasının ve kimliğinin etnik bir sembolü olarak Kürt milliyetçiliğiyle özdeşleştirildiği bu temelde etnik hedeflerin doğal haklar çerçevesinde meşrulaştırıldığı gözlenmektedir. Ayrıca Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Kürtçenin resmi dil olarak kullanılması gibi ulus devlet bütünlüğü içinde karşılanması mümkün olmayan sözde hak taleplerinin Kürt gruplar arasında “Kürt halkına karşı bir tavır” şeklinde algı yaratılmasına dönük ideolojik bir yaklaşım olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu temelde yaratılan ötekilik algısıyla Kürtlerin vatandaş üst kimliğinin zayıflatılarak etnik kimliklerine bağlılıklarının arttırılmasının hedeflendiği söylenilebilir. Konu kapsamında görüşülen başka bir görüşmeci ise kurumsal bir yapı olarak eğitimin Kürt milliyetçiliğini beslediğine dair görüşlerini ifade etmiştir. Aynı zamanda Kürtçe olmayan bir eğitimin Kürtleri kimlik değerlerinden uzaklaştırdığı iddia etmiştir.

“Kürtler eğer dünyada bir yer edinmek istiyorlarsa Kürtçe bilmelidirler. Bunun yolu ise Kürtçe eğitimden geçer. Bu gün çocukların günün büyük bir kısmı okulda geçiyor. Kürt çocukları içinde aynı şey söz konusudur. Ama okulda tüm çocuklar hep Türkçe ile karşılaşılıyor. Bu durum çocukları Türkçe düşünmeye, Türk gibi olmaya itiyor. İşte Kürtçe eğitim ile bunu değiştirebiliriz. Evde anne ve babası Kürtçe konuşan bir çocuk okulda Kürtçe eğitim görürse daha başarılı olacağı gibi kendi kimliğini gerçek şekilde öğrenir. Kürtçe yayınları takip edebilir, Kürtçe okuyabilir. Dolayısı ile Kürtçe, Kürtler için şarttır.”(Görüşmeci 20, Kadın, yaş 31, Öğretmen)

Yukarıda Kürtlerin dünya milletleri içinde bir yer edinmelerine ilişkin en önemli unsurun eğitim dilinin Kürtçe olması gerektiği belirtilmektedir. Ancak eğitim sistemi içinde Türkçe eğitim gören Kürtlerin zamanlar Kürt kimlik değerlerinden uzaklaştığı bu kapsamda Türkleştikleri iddia edilmektedir. Anlatımda Kürtlerin aldıkları eğitimin Türkçe olmasının sadece Kürt kimlik bilincinin gelişimi önünde bir engel olmadığı aynı zamanda Kürtlerin akademik başarıları üzerinde olumsuz bir etki yarattığı dile getirilmiştir. Görüşmeci, Kürtlerin anadilde eğitim görmeleri halinde ise Kürt kimlik bilincinin gelişmesiyle birlikte Kürt kültürüne katkı sağlayabilecek bir yeterliliğe de ulaşabileceğini ifade etmiştir. Katılımcının Kürtçe ve anadilde eğitimle ilgili anlatımlarından hareketle Kürtleri ve Kürtçeyi birbirinden ayrı unsurlar olarak görmediği, anadilde eğitimi ise siyasal bir hak mücadelesi olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında görüşülenlerin, Türk eğitim sistemi içinde kendi kimlikleriyle var olamayacaklarını ve bu kapsamda Kürt varlığına temel teşkil edecek meşru bir zeminden yoksun olduklarına dair Kürt milliyetçiliğini savunan grup ve örgütlerin kullandığı etno politik söylem ve propagandalarla uyumlu bir tutum sergiledikleri söylenebilir. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğini savunanların anadilde eğitimle ilgili çeşitli şekillerde ortaya koydukları taleplerin Kürt milliyetçiliğinin bağımsız bir siyasi organizasyona sahip olma ülküsü temelinde şekillendiği, tüm eğitim kademelerinde Kürtçenin temel alındığı eğitim yaklaşımıyla kimlikleri temelinde siyasallaşmış ve milliyetçi duyguları gelişmiş bir Kürt nesli yaratılmak istendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun yanı sıra Kürt milliyetçi grupların Kürtçeye ve Kürtçe eğitime resmi bir statü kazandırılmasına ilişkin görüş, çaba ve hedeflerinin toplumsal hayatın tamamında Kürt milliyetçi hareketinin görünürlüğünü artırarak Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine katkı sağladığı da gözlenmektedir. Dolayısıyla Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürtçe ve anadilde eğitim konusundaki hak taleplerine ilişkin ısrarlı ve yoğun girişimleri, bu temelde anlaşılabilir. Bu noktada, Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürtçe eğitim üzerinden elde etmek istedikleri statünün federasyondan bağımsız bir devlete kadar değişen ayrılıkçı farklı alternatif siyasi çözümler için bir baskı aracı olarak görüldüğüne dair bir izlenim ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda burada, Kürtçe ve Kürtçe eğitimin Kürt kültürünü korumak, kültürün gelecek nesillere aktarılması veya demokratik haklar çerçevesinde olduğunu kabul etmek mevcut gerçeklikle bağdaşmamaktadır.

Türkiye’de diğer ulus devletlerde olduğu gibi, etnik dillerin kullanımına ilişkin bir takım sınırlamalar vardır. Bu kapsamda kendi kaderini tayin etme hakkını kullanabileceği iddiasını taşıyan ayrılıkçı siyasi yapılar tarafından dile getirilen etnik temelli dil ve eğitim hakkı taleplerinin ulus devlet bütünlüğü açısından makul görülemeyeceği açıktır. Bunun yanında Türkiye özelinde, 1924 Anayasası madde 88’de yer alan Türkiye’de yaşayanların vatandaş kabul edilerek tüm hüman haklarının anasayal olarak güvence altına alınması, yurttaşlar arasında kültür, inaç, dil ve köken farklılıklarının zenginlik olarak kabul edildiğine dair resmi söylem ve uygulamalar, Türkiye’de her türlü soy, din, dil temelli ayrımcılığın reddine ilişkin resmi beyanlar ve Türkiye’de dil hakkı temelinde şekillenen taleplerin demokrasi ve çok kültürlülük perpektifinden karşılanmasına dönük yakın zamanda yürürlüğe sokulan politiklar (Ersal, 2015:150-151) Türk devlet sistemi içinde konuya ilişkin gösterilen hassasiyeti göstermesi açısından önemlidir.

Sosyal hareketlerin gelişim çizgisi içinde değişime kaynaklık eden süreçler farklı olabildiği gibi değişimin yöneltildiği süreçler ve araçlar da farklılaşabilmektedir. Bu bağlamda ulus devletler içinde tabandan gelen değişim ya da hak talepleri demokratik, hukuki bir çerçevede şekillenip yasal

olarak ifade edilen talepler şeklinde ortaya çıkabildiği gibi aynı zamanda şiddet ve çatışma içeren hareketler olarak ortaya çıkarak toplumda ötekileşmeye ve ayrımlaşmaya da yol açabilmektedir.

Ulus devlet çatısı altında farklı etnik grupların dillerinin kamusal alanda resmi dillerden biri olarak tanınması ve o dilde resmi eğitim yapılabilmesi ile o etnik grubun bağımsız bir devlet talebi üretmesi arasında doğrudan ve zorunlu bir ilişki olduğunu kabul etmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak, günümüz Türkiye’inde bazı Kürt grupların yaşadıkları ekonomik, sosyal veya kültürel sorunları Kürt kimliğinin asimile edilmesine ilişkin politikalarla özdeşleştirerek ifade etmesi, anadilde eğitim talebinin siyasi zeminde güçlü bir tartışma konusu yapılması, sorunun çözümüne ilişkin olarak ulusların kendi kaderini tayin hakkı gibi ayrılıkçı tehditleri gündeme taşınması kamuoyunda gözlenebilen bir olgudur. Bu temelde Kürt milliyetçisi kişi ve örgütlerin Türk devlet sistemini Kürt devlet sisteminin ötekisi olarak gördükleri ayrılıkçı ve milliyetçi/şovenist bir yaklaşımla konuyu ele alarak Kürt halkının Türk toplum bütünlüğünden ayrıştırılmasına ilişkin politika izledikleri dikkat çekmektedir.

Dilin etnik gruplar arasında bir ayırım aracı olduğu ve bu temelde etnik kimliklerin belirginleşmesine katkı sağladığını ifade eden başka bir katılımcının anlatımı aşağıdadır.

“Dil bir milletin millet olmasında temel göstergelerinden biridir. Bu anlamda bir ayırım aracıdır. Dil, onu kullanan insanlar için bir iletişim aracı olduğu kadar o milletin tarihi, kültürü, geçmişi ve geleceği ile arasında bir köprüdür. Dolayısı ile birey bir dili anadili olarak benimsediğinde hem o milletin bir ferdi haline gelerek psikolojisi güçlenir hem de ait olduğu millete katkı sağlar. Bu Kürtler içinde geçerlidir. Bir Kürt ne kadar Kürtçe konuşursa o kadar Kürt bilincinin içine girer, kendi gerçekliğini keşfeder. Böylece ait olduğu milletin geleceği için neler yapması gerektiğinin bilincine vararak kararlı adımlar atabilir. Bu şekilde Kürt davası kazanılabilir.”(Görüşmeci 40, Kadın, yaş 41, Sosyolog)

Dilin kimlik inşasında sadece bir iletişim aracı olmadığı aynı zamanda etnik grupları birbirlerinden ayıran bir özelliğe sahip olduğu yukarıdaki anlatımda ifade edilmektedir. Kürtçenin konuşulması, Kürt milletin doğal varoluşuyla ilişkilendirilerek bunun üzerinden Kürt dili ve Kürt milliyetçiliği arasında özdeşim kurulmuştur. Bu kapsamda anlatımda Kürtçenin anadil olarak kullanılması Kürt kimlik bilincinin gelişiminde temel unsur olarak nitelendirilmiştir. Kürtçenin Kürtler arasında yaygınlaşmasıyla Kürt kimlik farkındalığının artacağı böylece dil üzerinden Kürt kültürünün ve tarihinin yaşaması sağlanacağı ifade edilmiştir. Görüşmeci burada dil kullanımının bireysel ve toplumsal yaşama etkisini vurgulamış, anadilin kullanılma sıklığı arttıkça geçmişini tanıyan, kültürüne sahip çıkan Kürtlerin milli kimlik algısı güçlenerek, milli hedeflere ulaşılması için daha bilinçli ve kararlı adımlar atabileceklerini dile getirilmiştir.

Günümüz siyasal ve toplumsal sistemleri içinde etkinliği artmış olan milliyetçi ideolojiler, “dil” üzerinden yeni kimlik ve iktidar anlayışları üretmektedir. Siyasallaşan kimlikler üzerinden ortaya konan talepler ise ulus devletlerin toplumsal bütünlükleri üzerinde bir baskı unsuru olabilmektedir. Kürt milliyetçi hareketinin de Kürtçeyi siyasal bir direniş aracı olarak kullanması, Türkiye toplumu içinde etnik ayrılık ve uluslaşma çabası olarak yorumlandığında Türklerin ve Kürtlerin milliyetçi duygular temelinde karşı karşıya gelmelerine zemin hazırladığı söylenebilir.

Toplumların iletişim ve eylem dinamiğinin temeli olan “dil” kültürel değerleri, etnik bilinci, tutumları, beklentileri ve grup çıkarlarını taşıyarak diğer kuşaklara aktaran önemli bir mekanizmadır. Bu durum Kürt milliyetçi grup ve örgütlerin kamusal alanda anadil kullanımının yanında anadilde eğitim hakkı elde etmek istemesinin önemli bir gerekçesi olarak nitelendirilebilir.

Bu şekilde Kürt bilincinin daha geniş tabana homojen bir şekilde yayılması sağlanabilecektir. Bunun yanında eğitimle birlikte Kürt milliyetçi hareketine niteliksel katkılar sağlayabilecek birey sayısının artmasıyla Kürt milliyetçi hareketine dayanak sağlayacak değerlerin yapılandırılması, söylemlerin oluşturulması ve Kürt milliyetçiliğinin meşrulaştırılması nispeten daha kolay olacaktır. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketi de Kürt kimliğinin siyasallaşmasında ve Kürtler arasında milliyetçi bilincin yerleştirilmesinde Kürtçeyi ve eğitim taleplerini geniş ölçüde kullandığı ifade edilebilmektedir. Aynı zamanda Kürtçenin kamusal alanda kullanımı, anadilde eğitim gibi söylemlerin PKK tarafından propaganda aracı olarak kullanılması, PKK destekli bir Kürt Dil ve Eğitim Kurumu kurulması, Kürt milliyetçi hareketini destekleyen siyasi partilerin Kürtçe eğitim, anadilde eğitim gibi konuları siyasal bir mesele olarak yorumlayarak buna ilişkin yurtiçi ve yurtdışında kamuoyu oluşturmaya çalışması, Kürt milliyetçi hareketi içinde örgün eğitim olanaklarına sahip olunması hususuna verilen önemi ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

“Eğitim büyük bir olanaktır. Bilincin ve iradenin gelişmesinde önemli katkıları olur. Eğitimin yükselmesi ile Kürtlerin Kürtlük bilinçleri ve kendilerinin farkına varmaları artacaktır. Burada bir eğitimden bahsediyorsak sadece okullardan bahsetmek eksik olur. Eğitim bilincin verildiği her yerdir. Sokaklar, dernekler, cezaevleri gibi şeylerden bahsediyorum. Çünkü okullar bugün devletin kontrolünde, oralarda Türklük anlatılıyor. Burada amaç, Kürtlerin istediği Kürt okullarının açılması ve Kürtlüğün öğretilmesidir. Bu şekilde ancak Kürtler halklar arasında olabilir. Devlet, okullar Kürt olduğunda bölünmekten korkuyor, o yüzden asimilasyon yapıyor okullarında. Kürtleri yok sayıyor. Kendi dilini kültürünü yaşamak herkesin hakkıdır. Biz kendi dilimizle eğitim alırsak kimse bizi kandıramaz.”(Görüşmeci 3, Erkek, yaş 60, Kürdi-Der Başkanı, Emekli)

Yukarıda eğitimin bireylerin toplumsal sistem içinde farklı olanaklardan yararlanmasını sağlayan onlara çeşitli yeterlilikler kazandıran önemli bir unsur olduğu belirtilmiştir. Görüşmeci, anadilde eğitim olanaklarından yararlanmanın Kürt kimlik farkındalığında ve Kürt etnik bilincinde önemli bir artışı beraberinde getireceğini ifade etmiştir. Ancak devletin, ulusal bütünlüğün bozulması endişesiyle milli eğitimde Türk kimliğinin temel alındığı bir müfredatın Kürtlere aktarıldığını iddia etmiştir. Ancak toplumsal yaşantı içinde Kürtçe eğitimin kurumsallaşması sağlanabilirse bu problemin önüne geçileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte görüşmeci, Kürt hareketine destek veren ve Kürt etnik bilincinin aktarıldığı yerler olarak sadece yasal kurumları işaret etmemiş, aynı zamanda illegal oluşumlar ve süreçlerden de bahsetmiştir. Sokaklar, dernekler ve cezaevleri olarak örneklendirilen bu yapılar Kürt milliyetçi hareketinin ideolojik olarak yenilendiği ve beslendiği alanları işaret etmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunanların anadilde alacakları kurumsal bir eğitimle kendi değer, düşün ve inanç sistemlerine uygun bir kimlik inşa edebilecekleri bu sayede dışarıdan kendilerine gelebilecek herhangi bir müdahale veya manipülasyona karşı daha dirençli bir grup aidiyeti geliştirmeyi hedefledikleri anlaşılmaktadır. Konu kapsamında görüşülen diğer katılımcının sorulan bir soruya ilişkin cevabı aşağıda verilmiştir.

“Yaşadığın ortamda eğitimli olman şarttır. Eğer yaşadığın yerle, kim olduğunla ilgili bilgin yoksa biri o konuda ne derse desin bir sözün olmaz. Yani biri Hasankeyf, Amed Selçuklularındır derse onlara hayır, bunlar Kürtlerin eserleridir, Kürt Mervani devleti yapmıştır diyemezsin. Kendi geçmişini savunamazsın, Kürtlüğüne sahip çıkmazsın. İşte eğitim böyle bir şeydir, başkasının isteğine göre yetişmeni engeller. Devlet sana eğitim ile kendi tarihini, kimliğini anlatır. Ancak Kürtçe eğitim alternatifler üretir. Kürt kimliğini

oluşturan gerçek bilgiyi ancak Kürtçe bir eğitim sağlayabilir. Bir de Kürtçe eğitim gören Kürtler her yerde daha rahat anlaşıyor.”(Görüşmeci 13, Erkek, yaş 52, Öğretmen)

Görüşmeci Kürtlerin kendi tarihleri ve kültürleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları takdirde kimliklerine sahip çıkamayacaklarını ifade etmiştir. Bu kapsamda anlatımda eğitimin Kürt kimlik bilincinin gelişmesinde ve Kürt kültürünün korunmasında eğitimin önemi üzerinde durulmuştur. Kürtçe ve Kürt kültürü temel alınarak uygulanacak bir eğitimin Kürtlere sağlayacağı başka bir avantajın ise kendi kimliğinin ve tarihinin bilincine varan Kürtlerin kendilerine dayatılacak farklı kültür ve tarihlere karşı direnme gücü kazanacakları olarak dile getirilmiştir. Ayrıca ortak dil ve kültür temelinde eğitim gören Kürtlerin kendi aralarındaki farklılıkların azalacağından birbirleri ile iletişimlerinin güçleneceği aktarılmıştır. Bu temelde eğitim sayesinde ortak referanslara sahip olan Kürtlerin kendi kimliklerinin aleyhinde olan referansları ayırt edebilecekleri belirtilmiştir. Görüşmeci, kurumsallaşan bir Kürt eğitim sistemi üzerinden edinilecek temel bilgilerle Kürt kimliğini için tarihsel, sosyal, kültürel ve akademik derinlik sağlanarak Kürtlerin bilinçleri özgürleştirilip, bağımsızlaşmalarına katkı sağlanabileceği ifade etmektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürt kimliği üzerinden özelleşecek bir model üzerinden uygulanacak eğitimle Kürt kimliğine ve etnik bilincine dair aidiyetlerin güçlendirilerek Kürt ulusal aydınlanmasını gerçekleştirmeyi hedefledikleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda kurumsal eğitim sistemi ile ulaşılan nitelikli bilginin Kürt direniş hareketi içinde yeni alternatifler üretilmesine olanak sağlayacağı da görüşmeci tarafından belirtilmiştir. Görüşmeci, anadilde sağlanacak nitelikli bir eğitim ile Kürt milliyetçiliğini savunanların toplumsal etkinliğinin arttıracağını da belirtmiştir. Anlatımda, Türk Eğitim sisteminin Kürtlere dönük asimilasyon temelli içerikte olduğuna dair iddiası ve Kürt tarihinin ve kimliğinin Türk toplumundan ayrıştırılarak açıklanması, çalışma kapsamında görüşülenlerin önemli bir kısmının ayrılıkçı, milliyetçi tutumunu göstermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda Kürt kimliğine dair talep edilen özelleştirilmiş bilginin Kürtçe kullanılarak milli eğitim sistemi dışında alternatif bir eğitim sistemi üzerinden Kürtlere yayılması isteği, Kürt milliyetçiliğinin etnik ayrımlaşma isteğini ve ulus kimliğine erişme hedefini ortaya koyması açısından ayrıca dikkat çekicidir. Kürt milliyetçiliğini savunanların kurumsallaşmış bir eğitim sistemi ile Kürt gruplar içinde farklı seviyelerde bulunan kimlik bilincini ve milliyetçiliği ortak bir çatı altında birleştirmeyi amaçladığı noktada anlaşılmaktadır. Bu temelde Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında farklı Kürt grupları arasındaki etkileşimin geliştirilmesiyle milliyetçi hedeflere dönük kolektif hareketin daha kolay yönetilmesi ve geliştirilmesi temelinde bir algının var olduğu gözlenmektedir. Temel eğitimin Kürtçe üzerinden ve Türk Milli Eğitim sisteminden bağımsız olarak talep edilmesiyle Türk toplum bütünlüğü içinde özerk, siyasi bir yapının temellerinin atılmaya çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Diğer bir katılımcı aşağıdaki anlatımda Kürtleri kendine özgü dili ve kültürü olan bir millet olarak tanımlayarak kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahip olduklarını belirtmiştir. Katılımcı, Kürt milletin özgünlüğünün korunmasında ve varlığını sürdürmesinde anadilde eğitimin önemi ifade edilmiştir.

“Kürt halkının karşılaştığı baskı ve şiddetin tarihi çok eskilere dayanır. Kürtler tarihte ortadan kaldırılmaya, asimile edilmeye çalışılmıştır. Mesela Şeyh Said ile başlayan süreç ve Şark Islahat Planı bunlardan bir kaçıdır. Kürtler üzerinde birçok yol denenmiştir. Bu gün bu resmi eğitimle yapılıyor. Şimdi Kürt bilinçlenmesin, Kürt cahil kalsın anlayışı var. Türkçe

bilmeyen biri resmi eğitimde başarılı olamıyor. Pek çok açıdan Türklerden geri kalıyor. Kürt düşüncesine, Kürt diline ve tarihine uygun bir eğitim gerek. Kürtlerin kendi kaderlerine karar verebilmeleri için bilgili olmaları lazım. Ortak bir eğitim lazım.”(Görüşmeci 1, Erkek, yaş 51, Okul Müdürü)

Katılımcı, Türkiye Cumhuriyeti’nin gelişme döneminde çıkan Kürt isyanları ve sonrasında yapılan yasal düzenlemelerin Kürtlere karşı yürütülen asimilasyon temelli politikaların kanıtı olduğunu iddia etmiştir. Burada Cumhuriyet elitlerinin kuruluş yıllarında izlediği ulus devlet temelli politikaların Kürt gruplar arasında kendi toplumsal varlıklarına karşı bir engel teşkil ettiği algısının oluştuğu ve bu temelde siyasi eyleme geçildiği anlaşılmaktadır. Anlatımda Kürtlere yönelik asimilasyon temelli politikaların Türk Milli Eğitim sistemi üzerinden devam ettiği bu kapsamda, başta yatılı okullar olmak üzere, Türk ideolojisi temelinde eğitim verilerek Kürt kimliğine yabancı nesiller yetiştirilmek istendiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda doğrudan Kürt diline ve Kürtçe eğitime getirildiği iddia edilen kısıtlama ve engellerin Kürt milliyetçiliğini savunan birey ve gruplar arasında Kürt kimliğini ortadan kaldırmaya yönelik bir tehdit olarak algılandığı söylenebilir. Bu algı temelinde Kürtçenin siyasallaştığı ve günümüzde Kürt milliyetçisi grup ve örgütlerce kendi tezlerini meşrulaştırmada önemli bir argüman haline geldiği görülmektedir. Bu bağlamda devletin dil ve eğitim üzerindeki kural koyuculuğunun Kürt milliyetçi gruplar arasında kimlik ve biz bilincinin gelişmesine katkı sağladığını söylemek yanlış olmaz. Aynı zamanda anlatımda, milli eğitimde müfredatın Türkçe olması, içeriğin Kürtler tarafından öğrenilmesini zorlaştırdığı bu nedenle Kürt çocukların akademik başarılarının düşük olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle Kürtlerin cahil kaldığı belirtilerek, milletlerin kendi kaderini tayin hakkı temelinde, Kürtlerin kendi millet anlayışına uygun kurumsallaşmış eğitimin gerekliliğini dile getirmiştir. Görüşmecinin devletin Kürtleri asimile etme veya ortan kaldırma amaçlı olarak eğitim kanallarıyla Kürtçe ve Kürt kültürü üzerinde kısıtlamalar uyguladığı iddiası incelendiğinde günümüz gerçekleri ile örtüşmediği anlaşılabılır. Öncelikle geçmiş yıllarda yapılan çeşitli yasal düzenlemelerle Kürtçenin kamusal alanda kullanımıyla ilgili kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu kapsamda 1991’de Kürtçenin günlük yaşam içinde kullanılmasına dönük yasak kaldırılmış, 2002’de farklı dillerde yayın yapma hakkı tanınmış, 2003’te TRT üzerinden 2009’dan itibaren ise özel kanallar üzerinden Kürtçe TV yayınları başlamıştır. Aynı zamanda 2009 yılından itibaren Mardin Artuklu, Bingöl ve Muş Alpaslan Üniversitelerinde Kürtçe akademik bir alan olarak kabul edilerek ilgili bölümler açılmıştır. Bunun yanında 2003 yılında Kürtçe özel kurslar açılmasına olanak veren yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu noktada Kürt milliyetçiliğini savunanların bu düzenlemeleri görmezden gelerek anadil ve anadilde eğitim hakkı konusunda mağduriyet algısı yarattığı değerlendirilmektedir. Ayrıca yaratılan bu mağduriyet algısıyla, ifade edilen bu taleplerin Kürt gruplar içinde milliyetçi bir tepki yaratılarak, etnik farkındalığın geliştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Katılımcının anlatımında dikkat çeken diğer bir nokta ise, milli kültürün oluşumunda ortak tarih ve kader anlayışının önemine yaptığı vurgudur. Bu söylem, toplumsal yaşamda Kürt kimliğinin ön plana çıkartıldığı ve bu temelde Kürt gruplar arasında milli bir uyanışın sağlanmasına yönelik amaç ve hedeflerin var olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

4.7. PKK Terör Örgütünün Gerçekleştirdiği Şiddet Eylemlerinin Kürt Milliyetçiliğinin Gelişiminde Etkisi

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan şiddet, toplumsal yaşantı içinde bireysel veya toplumsal olarak ortaya çıkabilmektedir. Şiddet baskı, eziyet, sindirme, öldürme, eziyet, ceza veya yoksun bırakma gibi farklı şekillerde gündelik yaşam içinde görülebilmektedir. İçinde topluma, doğaya, çevreye ya da diğerlerine karşı kasıtlı zarar vermeyi barındıran şiddet davranışı aynı zamanda şiddeti uygulayan tarafın kendi çıkarlarını ve amaçlarını gerçekleştirmesi için yönlendirici bir etkiye de sahiptir. Bunun yanı sıra şiddet, iktidarı meşru kılmak için kullanılan hukuki, sosyal, politik ve kültürel alt yapıyı ortadan kaldırmak için kullanılan yıkıcı yöntemleri de kapsamaktadır (Kocacık, 2001:3). Bu noktada ortak amaç ve ideolojiler temelinde örgütlenerek sosyal olarak harekete geçen grupların eylem biçimleri önem kazanmaktadır. Bu bağlamda grubun ortaya koyduğu eylemin şiddet içerip içermemesi o hareketin niteliğinin belirlenmesinde temel hareket noktasıdır. Ancak burada söz konusu olan şiddeti, siyasal bir amaç taşımayan her türlü zarar verici davranıştan ayrı olarak ele almak gerekir. Çünkü bir grubun egemenlik ve iktidara ilişkin hedefleri siyasi bir tavır olduğu gibi bu amaçlara dönük eylemleri de siyasi eylemler olacaktır. Dolayısıyla herhangi bir grubun siyasi amaçlarına yönelik olarak başvurduğu şiddet içeren eylemlerini siyasal şiddet kapsamında değerlendirmek mümkündür. Siyasal şiddet en genel tanımıyla; “amaçlar, yönelinen hedefler, seçilen kurbanlar, eylem biçimleri ve sonuçları itibarıyla siyasal öneme haiz olan karışıklık yaratan, hasara uğratan ve zarar veren eylemler” olarak tanımlanabilir (Nieburg, 1969:13). Başka bir anlatımla siyasal şiddet, devlet erkini ele geçirmek, etkilemek, sarsmak veya korumak amacına dönük olarak ortaya konan her türlü şiddet eylemidir. Görüleceği üzere siyasal şiddet gayri meşru bir şekilde siyasal amaçlara ulaşmak için kullanılan bir araçtır (Karacasulu ve Ovalı, 2004:54). Bu bağlamda terör örgütlerinin siyasi hedeflerine ulaşmak için şiddeti sıklıkla kullandıklarını söylemek mümkündür.

Terör örgütleri amaçlarına ulaşmak adına şiddet kullanımını meşru sayan düşünce sistemine sahiptirler. Bu düşünce sistemi ise çoğunlukla hareketi desteklemek için benimsemiş oldukları ideolojik sistemlerden beslenmektedir. Bu örgütlerin silahlı direniş, silahlı mücadele veya devrimci şiddet gibi isimlerle tanımladıkları şiddet uygulamaları toplumda korku ve dehşeti amaçlayan eylemlerdir. Şiddet içeren eylemler temelinde toplumda gelişen çatışma ortamı, terör örgütlerinin çatışmanın bir tarafı olarak kamuoyundaki görünürlüğünü arttırmakta aynı zamanda örgüte kendi propagandasını yapma olanağı vermektedir. Bu şekilde terör örgütleri şiddet temelli olarak kendi tabanlarını koruyabilmekte ve daha geniş bir alana ulaşabilmektedir (Öztürk ve Çelik, 2009:88-89). Bunun dışında terör örgütlerinin şiddet yolu ile ulaşmak istedikleri diğer amaçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Örgütün şiddet kullanarak taleplerinin yerine getirilmesini sağlamak veya bu güce sahip olduğunu göstermek. Bu temelde kendine bağlılığı arttırmak, örgüte yeni katılımlar sağlamak.

Örgütü kabul etmeyenler, isteklerinin yerine getirmeyenleri korkutmak ve illegal faaliyetlerini sürdürmek

Devleti kendisiyle silahlı mücadeleye zorlayarak yürüttüğü terör eylemlerini bir savaş görünümünde sunarak tabanının koşulsuz desteğini sürekli kılmak. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası baskı gruplarının desteğini alarak amaçladığı sonuçlara ulaşmayı kolaylaştırmak.

Şiddeti hedeflediği amaçlara ulaşmak için araç olarak benimseyen örgütlerde temel amaç uyguladıkları şiddet ile inandıkları ideolojiye ya da davaya kamuoyunda dikkat çekmek, kendine taraftar bulmak ve diğer tarafları baskı altına almaktır. Bu kapsamda terör örgütleri yürüttükleri şiddet politikaları ile toplumda dehşet ve korku yaratarak biz ve onlar ikilemini ortaya çıkarmaktadırlar. Bu şekilde bir taraf olmaya zorlanan toplumsal gruplar zihinsel ve duygusal olarak şiddet ortamına çekilerek siyasal bir kutuplaşma yaratılmaktadır (Gençtürk, 2012:5). Farklı gruplar arasında ortaya çıkan gerilimler sonucunda ise toplumsal bütünlüğün zarar görmesi terör örgütlerinin önemli hedefleri arasındadır.

4.7.1. PKK Örgütünün Şiddet Politikası ve Kürt Milliyetçiliği

Türkiye’de yıkıcı ve kuralsız şiddet uygulayan, huzurun ve istikrarın önünde engel bir faktör olan PKK’yı bu kapsamda terörist ve ayrılıkçı bir örgüt olarak kabul etmek mümkündür. 1974 yılında Lice’de Öcalan ve arkadaşları tarafından Marksist ve Leninist ideoloji temelinde kurulmuş olan örgüt, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da ayrı bir devlet ya da özerk bir yapı kurmak amacını gütmektedir. Kürt kimliğini temel alarak kurulmuş olan PKK siyasi amaçlarını gerçekleştirmeye dönük olarak yaygın şiddet eylemleri yürütmektedir. PKK, silahlı mücadele temelinde gerçekleştirmeyi amaçladığı ayrılıkçı siyasi hedefleri doğrultusunda sadece silahlı mücadele yürütmemektedir. Aynı zamanda ayrılıkçı amaçlarını desteklemek üzere sözde meclis, siyasi parti, yargı gibi çeşitli şekillerde kurumsallaşmaya giderek kurumsal bir organizasyon içinde eylemlerinin yönetimini sürdürmektedir. PKK’nın bu örgütsel bütünlüğü içinde şiddetle ilgili yapılanmadan sorumlu olan birimi sözde ordu birimidir. PKK örgütsel faaliyetlerini tüm birimleri arasında eş güdüm içinde yürütürken ön plana çıkan unsur devrimci şiddettir. PKK’nın desteklediği örgüt ve grupların söylemlerinde ve bunların gerçekleştirdiği birçok kitlesel eylem ve gösterilerde demokratik sınırların aşılp şiddet dozunun kışkırtma, yağma, tahrip ve hatta ayaklanmaya varacak şekilde yükselmesi bu yargıyı destekler niteliktedir. Aynı zamanda PKK’nın siyasi amaçları önünde engel olarak gördüklerine, kendine karşı çıkanlara ya da tarafsız kalmaya çalışanlara ajan, işbirlikçi veya faşist gibi ithamlarla baskı uyguladığı veya onları ortadan kaldırmaya çalıştığı birçok delili ile resmi kayıtlara geçmiş bir olgudur (Cantenar ve Tümlü, 2012:4-5). Bu durumda PKK şiddetinin sadece devlete veya kamu görevlilerine yönelik olmadığı aynı zamanda halkı da kapsadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

PKK’nın yapısal birimleri arasında kurulmuş olduğu şiddet temelli ilişki ağının PKK’nın desteklediği siyasi örgütler, sivil toplum örgütleri gibi çeşitli legal/illegal kurum ve kuruluşları da kapsadığı bu örgütlerin söylem ve eylemlerinden anlaşılabilmektedir. Kürdistan Topluluklar Birliği¹¹ (KCK)’nin şehirlerde hendekler kazması, HDP, DTP ve BDP’nin çeşitli kademelerince farklı zamanlarda yapılan PKK ve eylemlerini destekleyen çeşitli açıklamaları¹² bu duruma örnek olarak göstermek mümkündür (Baysal, 2015). Bu durum Kürt milliyetçiliğini benimsemiş olan kişi

¹¹ KCK, Türkçe tam adı ile Kürdistan Topluluklar Birliği (Kürtçe: Koma Civakên Kurdistan), Abdullah Öcalan’ın teorize ettiği demokratik konfederalizm çerçevesinde kurulan çatı örgüt. Kürdistan İşçi Partisinin (PKK) kongre organı olarak kabul ettiği Kongra-Gel’in 17 Mayıs 2005 tarihinde Orta Doğu ve Avrupa’dan 213 PKK üst düzey yöneticisinin katılımı ile kabul edilen “KCK sözleşmesi” ile kurulmuştur. Sözleşmede KCK, toplumcu demokratik konfederal bir yapı olarak tanımlanmıştır. KCK yapılanmasının temel bir ilkesi olarak benimsenmiştir ve Suriye Kürdistanı gibi Kürtlerin fiilen yönetiminde olduğu Suriye Kürdistanı bölgesinde Demokratik Birlik Partisi tarafından uygulanmaktadır. Türkiye’de 2009 yılından bu yana zaman zaman KCK’ya yönelik çeşitli operasyonlar düzenlenmektedir.

¹² Konu kapsamında BDP, DTP ve PKK tarafından yapılmış olan açıklama ve söylemlerin detaylı dökümü için bkz “PKK’nın Ayrılıkçı Siyaseti”, Uğur Baysal, doktora tezi 2018.

ve gruplarca yürütülen siyasi faaliyetlerin PKK tarafından desteklenen ve organize edilen siyasi hareketler olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

PKK'nın şiddet içeren eylem ve yöntemlerinin Kürt milliyetçiliğine olan etkisi öncelikle farklı Kürt gruplar arasında etnik aidiyet bilincinin geliştirilmesine dönük belirli davranış şekillerinin benimsetilmesi ve Kürt milliyetçiliğini savunan grup ve örgütlerin güç kazanması için sistemli bir şekilde şiddet uygulanması kapsamında ele alınabilir. PKK şiddetinin Kürt milliyetçi hareketi içinde kurucu bir unsur haline gelmesinin 1980 askeri darbesinin ardından devletin Kürt hareketini frenlemek adına alınan askeri tedbirlerin ve uygulanan politikaların bazı Kürt gruplar arasında çeşitli düzeylerde mağduriyetlere sebebiyet vermesi sonrasında geliştiğini söylemek yanlış olmaz. Bu temelde 1960'lı yıllarda sol ideoloji temelinde siyasallaşan Kürt gruplar içinde Kürt milliyetçiliğine dair fikirlerin gelişmiş ve bu anlayış temelinde Kürt kimliğini temel alan çeşitli legal veya illegal örgütler kurulmuştur. Bu örgütler içinde en dikkat çeken kuruluş ideolojisi bağlamında Marksist-Leninist bir yaklaşımı benimseyen ancak bu yaklaşıma devleti silah zoru ile yıkmayı amaçlayan Maoculuğu da eklemiş olan PKK'dır. Bu dönemde PKK'nın etnik kimlik temelli ayrılıkçı şiddeti Türkiye'de bir baskı aracı olarak kullanması ve Kürt kimliğinin siyasallaşmasına dönük söylem ve eylemleri Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde PKK'yı önemli bir aktör haline getirmiştir. PKK sol söylemi etnik milliyetçi anlayışla birleştirmiş ve siyasal sisteme tepki ve öfke duyan Kürtlerin bir kısmını kendi çatısı altında toplamıştır. Örgüte katılımların artması ile birlikte etki alanını genişleyen PKK bu süreçte Kürt milliyetçi hareketinin önemli bir yapı taşı haline gelmiştir.

1991'de Sovyetlerin yıkılmasının ardından sosyalizmin çöküşüyle birlikte solda ortaya çıkan ideolojik buhran döneminde PKK'nın kuruluşunda temel aldığı sol ideolojiyi terk ettiği ve daha liberal bir çizgide yeni bir yapılanma içine girdiğine dair yaptığı stratejik açıklamalar Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde yeni bir açılım yaratmıştır. Bu değişimle birlikte öncelikle PKK'nın 1990 öncesinde kullandığı solcu söylemler ve sol ideolojiye dayanan eylemleri nedeniyle ulaşmakta ve onları etkilemekte zorlandığı dindar Kürtler arasında etkinliğini arttırmıştır. PKK'nın sol söylemden uzaklaşarak daha milliyetçi bir söylem ve eylem tarzı benimsemesiyle birlikte Kürt milliyetçiliği ile mesafeli olan Kürtler ve Kürt gruplar arasında milliyetçiliğe doğru kayma eğiliminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda PKK'nın stratejik değişim kapsamında yürüttüğü ayrılıkçı şiddeti bir isyan ya da devrim olarak nitelemekten vazgeçerek bunu bir halk hareketi ya da demokratik bir hak olarak yorumlayıp bu çerçevede propaganda yapmasını da Kürt milliyetçiliğine uluslararası alanda siyasi destek sağlanmasına ve yeni bir meşru zemin inşa edilmesine dönük bir yaklaşım olarak nitelemek mümkündür.

1990'lı yıllarla birlikte PKK şiddetinin düşük yoğunluklu bir savaş ortamı yarattığı Doğu ve Güneydoğu'da PKK'nın kısmen de olsa Türk devletine karşı başarılı olduğu algısının bazı Kürt gruplar arasında yaygınlaşması Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yerleşik bulunan Kürtler arasında etnik kimlik temelinde bilincin yaşanmasına neden olmuştur (Kurubaş, 2009:29). Bu süreçte bazı Kürt gruplar arasında yaşanan etnik temelli kimlik uyanışını destekleyen diğer bir unsur ise PKK'ya karşı girişilen mücadele temelinde alınan askeri, politik tedbir ve uygulamalardan etkilenen Kürtlerin yaşadıkları mağduriyetleri etnik kökenlerine mal ederek milliyetçi zemine kaymaları olmuştur. Aynı zamanda PKK'nın şiddet eylemleri ile halkı bir taraf tutmaya zorlamasını da Kürt milliyetçiliğinin yayılmasında bir etken olarak kabul etmek mümkündür.

PKK kaynaklı şiddetin Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde doğrudan etkileri olduğu gibi dolaylı etkileri de söz konusudur. Kürt milliyetçi hareketinin şehirlileşmesini, örgütlenmesini ve siyasallaşmasını bu dolaylı etkiler içinde öne çıkan unsurlar olarak ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda PKK'nın lojistik desteğinin kesilmesi amacıyla bazı kırsal yerleşim birimlerinin boşaltılması, güvenlik endişeleri/gereklilikleri gibi nedenlerle, özellikle kırsal kesimlerden, büyük kentlere doğru yaşanan zorunlu veya gönüllü göç hareketi sonrasında kentsel mekânlara gelenler arasında bulunan Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin şehirlere PKK'nın yerleşmesine ve siyasileşerek örgütlenmesine zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda PKK şiddetinin bu kanalla şehirlere taşınmasıyla birlikte Türk kamuoyunun artan tepkisi etnik temelli kutuplaşmayı derinleştirerek Kürt milliyetçi hareketinin hareket alanını genişletmiştir.

Kürt milliyetçiliğinin şiddet üzerinden canlanmasını destekleyen diğer bir önemli husus ise Arap Baharı ile başlayan süreçte ortaya çıkan sosyal hareketlerin yaygın bir şiddet ortamı yaratması ve Türkiye'ye komşu olan ülkelerde bu şiddetten etkilenerek otorite boşluklarının ortaya çıkmasıdır. Bu ülkelerde ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanan aralarında PKK'nın da olduğu bazı Kürt grupların bulundukları bölgelerde sözde özerk yönetimler ilan etmeleri, Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı coğrafyalarda bağımsız bir Kürt devleti kurulmasına dair milliyetçi fikirlerin yeniden canlanmasına neden olmuştur. Bu süreçte bağımsız bir devlet kurulmasına dönük motivasyonu artan PKK zaman zaman Türkiye sınırları içinde Şırnak gibi şehirlerde ayrılıkçı kalkışmalarda bulunarak Kürt milliyetçiliğini savunanların bağımsızlık duygularını kışkırtmıştır. Böylece Kürt milliyetçiliği içinde ana eğilim olan şiddet anlayışı güçlenmiştir. Bu şekilde şiddet ile Kürt milliyetçiliği bir araya getirilmiştir. PKK=Kürtler retoriği üzerinden şiddet, Kürtlerin engellendiği iddia edilen haklarının geri alınması adına meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak kamuoyunda PKK'nın siyasi bir odak veya bir taraf olarak algılanmasına dönük olarak ortaya konan bu çabalar Türk kamuoyunda tepki çekmiş, Türkler ve Kürtler arasında ortaya çıkan gerilim temelinde iki etnik grup arasında milliyetçi duyguların gelişmesine neden olmuştur. Devletin ve Türklerin bir tehdit hatta bir nefret kaynağı olarak ötekileştirildiği bu sistematik içinde Kürt milliyetçiliği korkudan ve şiddetten beslenerek gelişmektedir. PKK şiddetinin yöneldiği Türk Devleti'nin ortak düşman olarak kabul edilmesi ile birlikte Kürtlerin vatan savunmasında birleşmesi algısı Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında kolektif kimliğin ve duygudaşlığın gelişimine katkı sağlayarak Kürt milliyetçi hareketinin güçlenmesinde önemli bir destek olmaktadır. Ayrıca bu noktada PKK'nın uyguladığı zor ve şiddetin Kürtler arasında milliyetçi değerlerin yaygınlaşmasında önemli bir araç olduğu anlaşılmaktadır.

PKK şiddetinin, Kürt milliyetçiliğini beslediğine dair diğer bir husus ise PKK şiddetinin ortaya çıkardığı eylem ve ölümlerin sembolleştirilmesi veya kahramanlaştırılarak gösterilmesidir. Şiddet eylemlerinin ve dökülen kanların birer fedakârlık ve kahramanlık örnekleri olarak kamuoyuna sunulması, daha sonraki süreçte Kürt milliyetçiliği için yeni bir tarih ve değerler yaratılarak bu temelde Kürt milliyetçiliğini savunan kişi ve gruplar arasında ortak bir bilinç oluşturulma çabası olarak görülmektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin gelişimine uygun olarak arka planı şiddete dayanan yeni bir tarihin yazılması Kürt milliyetçiliğinin ayrılıkçı amaçlarının gerçekleştirilmesine dönük siyasal ve toplumsal mühendislik çabalarının varlığına işaret etmesi açısından önemlidir. Bu mühendislik çabalarının temelinde Kürt varlığı ve Kürt taleplerine karşı Türk Devletinin bir tehdit oluşturduğu algısının yerleştirilmiş olması dikkat çekicidir. Bu yaklaşımın devletin ve bir üst basamak olarak da Türklerin ötekileştirilmesinin ya da

düşman ilan edilmesinin Kürt milliyetçiliğinin saflarının belirlenerek homojen bir kimliğe evrilmesine dönük önemli bir adım olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin PKK şiddetini odaklanılan ortak düşman algısı üzerinden yaratılan dost/düşman tanımlamasıyla birlikte devlete karşı sürdürülebilir ve kurumsal olmayan meydan okumanın merkezine yerleştirdiği anlaşılmaktadır.

PKK, ürettiği şiddetle Kürt milliyetçiliğini hem geniş kesime doğru yayma hem de yeni boyutlar katarak arttırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda PKK'nın şiddeti ele alış biçimi incelendiğinde Kürt milliyetçiliği için bir egemenlik alanı yaratma ve bunu koruma eğilimi göze çarpmaktadır. Bu eğilimin ise Kürt milliyetçi hareketinin devlet statüsüne ulaşma çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilmesi mümkün görülmektedir.

Örneklem grubu ile yapılan görüşmede çok sayıda görüşmeci Türkiye'nin kuruluşuyla birlikte Kürtlerin varlığının bir tehdit olarak görüldüğü ve dolayısıyla onların asimile edilmeleri üzerine bir politika geliştirildiğini ifade etmişlerdir. Bu kapsamda Kürtlerin geçmişte baskılarla ve tehditlerle karşı karşıya kaldıkları belirtilmiştir. PKK adına ortaya konulan şiddetin bu gelişmelerin tarihsel sonuçları olduğu ifade edilmiştir. Genelde görüşmecilerin çoğu PKK şiddetini olumladıkları ve bu şiddeti geçmişte Kürtlerin yaşadıkları olumsuzlukların bir sonucu olarak gördükleri gözlemlenmiştir. Görüşmecilerin konuya ilişkin anlatımlarında¹³ konu kapsamında sorulan sorulara verdikleri cevaplar, PKK'nın söylem ve propagandalarında sıklıkla rastlanan jargonla son derece uyumlu olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda bazı katılımcıların anlatım dilinin PKK'nın söylem ve propagandalarına yakınlığı son derece dikkat çekicidir. PKK şiddetini olumlayan bu dil devlete yönelik eleştirileri de son derece haksız ve gerçeklikle örtüşmeyen bir niteliktedir. Bu anlatımlarda PKK şiddetini demokratik bir tepki olarak görme ve devleti düşman olarak tanımlama anlayışı fazlasıyla dikkat çekmektedir.

Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber tanımı yapılan “vatandaş” kavramına bir tepki olarak Kürt hareketi kendi içinden siyasi öncelikleri farklı olan yeni oyuncular toplama sahnesine çıkarmıştır. PKK, bu oyuncular içinde ayrılıkçı, etnik milliyetçi karakteri ve silahlı mücadeleye dayanan eylemsel yapısı ile öne çıkmaktadır. Aynı zamanda PKK'nın “devrimci şiddet” tezine dayalı olarak inşa etmek istediği Kürt devleti için ihtiyaç duyulan yeni Kürt kimliğini tasarlamak, üretmek ve yaymak adına yürüttüğü faaliyetler PKK'ya, Kürt milliyetçi hareketinin gelişiminde göz ardı edilemez bir konuma getirmiştir. Bu faaliyetler kapsamında PKK'nın üretmiş olduğu şiddet, Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili bir unsur olmuştur. Bir anlamda, PKK varlığını sürdürdüğü müddetçe Kürt milliyetçiliği giderek halk kitlesine doğru yayılma göstermiştir.

Bu kapsamda çok sayıda katılımcı PKK örgütünün varlığını ve eylemler gerçekleştirmesini, Kürt kimliğinin veya etnik kimlik bilincinin gelişmesi veya milliyetçilik konusunda artan farkındalığı/duyarlılığı arttırdığı yönünde görüşler dile getirmiştir. Anlatımlarda dikkat çeken önemli bir nokta HDP partisinde faaliyet sürdüren bazı görüşmecilerin konuya ilişkin belirttikleri hususlar ile terör örgütü PKK'nın temel tezlerinin örtüşmesidir veya birbirinin tekrarı niteliğinde olmasıdır. Bazı görüşmecinin PKK ile HDP'yi Kürt halkının savunucusu olarak ortak paydada birleştirmesinin PKK şiddetinin Kürt milliyetçi partileri üzerinden siyasileştirildiğini göstermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

¹³ Konuya ilişkin anlatımlar buraya alınmamıştır. Genel bir tema olarak verilmiştir.

Örneklem grubunda yer alan bazı görüşmecilerin Kürtlerin etnik kökenleri nedeniyle baskı ve şiddet gördüklerini belirtmiştir. Bu duruma tepki gösteren Kürtlerin kimliksel farkındalıklarının arttığı ve buna karşı ortak direniş göstermeleri gerektiği dile getirilmiştir. Anlatımda dikkat çeken diğer bir nokta ise katılımcıların devlet şiddetine maruz kalan Kürtler içine “asimile olmuş”, “kimlik bilinci zayıf” şeklinde nitelendirilmiş olmalarıdır. Bu algı temelinde devletin Kürtlere baskı yaptığı iddiasına karşılık etnik siyasi amaçları olmayan Kürtlere yönelik ayrımcı, dışlayıcı ve tehditkâr bir tutumun katılımcı tarafından ortaya konmuş olması Kürt milliyetçiliğini savunanların içinde bulundukları çelişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Ancak Kürtlerin haklarının engellendiği iddiasıyla faaliyet gösteren gerek PKK gerekse bazı siyasi kuruluşlarca yürütülen mücadelenin bu çelişkili tutumu meşrulaştırdığı gibi kimlik bilinci yüksek Kürtlerin etnik siyasete olumlu bakmaları üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen yaklaşık yüz yıllık dönemde çeşitli aralıklarla siyasi, ekonomik, askeri karmaşa dönemleri yaşanmıştır. Ülkede yaşanan bu sıkıntılı dönemler iki ya da üç kuşağı etkilemiş, yaşam döngüleri içinde bir takım zorluklarla karşılaşmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda bir önceki kuşağın yaşadığı sıkıntıları devir alan aynı zamanda kendi yaşam diliminde benzer sıkıntılarla karşılaşan bireyler yaşadıkları travmaları içselleştirerek yaşadıkları olumsuz deneyimleri diğer kuşaklara da aktarmıştır. Dolayısıyla şiddet, Kürt bireylerin gündelik yaşantısının bir parçası haline gelmiştir. Yaşanan bu anomik durum PKK’nın ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bu noktada PKK’yı toplumda ortaya çıkan rahatsızlıklara karşı Kürt milliyetçiliğini savunanların yasal olmayan yollardan verdiği tepkinin kurumsallaşmış şekli olarak ifade etmek mümkündür. PKK’nın ortaya çıkması Kürt milliyetçi hareketi içinde şiddet, çatışma, reddetme ve karşı çıkma gibi ideolojik süreçleri içeren yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Kürt milliyetçi hareketi içinde ortaya çıkan bu anlayış değişikliği bağlamında PKK’nın kendini Kürt milliyetçileri arasında hızlı bir şekilde kabul ettirmesinde ve Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında mitleştirmesinde şiddetin ayrıca önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Zaman içinde PKK, kuruluş hedefi olan bir Kürt devletinden, demokratik özerkliğe doğru stratejik bir değişim ortaya koymuştur. Aynı zamanda örgüt 2000’li yıllardan sonra partileşme sürecine daha fazla ağırlık vermiştir. Ancak tüm bu değişimler yanında PKK’nın şiddet kartını her zaman Türkiye Cumhuriyetine karşı bir koz olarak masada tuttuğu da gözlenmektedir. Bu yaklaşımın, şiddetin önlenmesi için çeşitli adımlar atan, askeri çözümler dışında ekonomik, siyasi ve kültürel çözüm arayışları geliştiren Hükümetlerin, PKK şiddeti ile bu adımları atmaya zorlandığı algısının yaratılarak Kürt milliyetçileri arasında PKK’nın konumunun güçlendirmesine dair algı yaratılmasına dönük bir strateji olduğu değerlendirilmektedir. PKK ile birlikte şiddet unsurunun Kürt etnik kimliğine aktivizm kazandırması, PKK’nın “direniş kimliği” ile özdeşleştirilerek etnik Kürt hareketinin radikal, çatışmacı bir düzlemde yeniden formüle edilmesine yol açtığı anlaşılmaktadır. Bunun da Türkiye’deki çatışma halini derinleştirerek, Kürtler ve Türkler arasındaki toplumsal bağlar üzerinde negatif etkiler oluşturabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda her düzlemde Türkiye Cumhuriyetine bağlılığı reddeden, etnik aidiyetler çerçevesinde çözümler üreterek bunları siyasi alanda tartışma konusu yapan, terörü siyasi bir çözüm olarak göstermeye çalışan, bunu yaparken de yabancı devletlerce desteklenen PKK’nın şiddetin Kürt kimliğinden ayrılarak terörist bir faaliyet olarak algılanması önünde önemli bir engel teşkil ettiği görülmektedir.

4.8. Devlet Kaynaklı Anti Demokratik Uygulamalar ve Kürt Milliyetçiliği

Gellner, Hobsbawm, Colhoun, Anderson ve Giddens gibi sosyologlar ulus devletlerin oluşum süreçlerini ve ulus devletlere temel teşkil edecek olan milletlerin inşa edilmesinin temel şartlarını yaptıkları çalışmalarla ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalar içinde Giddens'in çalışmaları ulus devletlerin inşası ile şiddet arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından dikkat çekicidir (Giddens, 2008:31).

Giddens, ulus devletlerin inşasında toplumun desteğinin sağlanmasında ve ortak hedefler doğrultusunda harekete geçirilmesinde yasal şiddet ve milliyetçilik duygusundan etkin şekilde yararlanılabileceğini ifade etmiştir (Giddens, 2008:288). Milliyetçilik temel olarak milli birliği engelleyen unsurların ortadan kaldırılarak homojen bir kültürün inşasını hedefleyen bir düşünce tarzı, ideolojidir. Bu kapsamda milliyetçiliğin, hedef olarak ortaya koyduğu türdeş toplumun hayata geçirilebilmesi adına şiddet dâhil olmak üzere farklı araçların kullanımını meşru olarak gören siyasi anlayışların ortaya çıkmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Böyle bir anlayış, devlet sınırları içinde bulunan ancak egemen kimlikle bütünleşmemiş/bütünleşmek istemeyen grupların ikna edilmesine, susturulmasına ya da etkisizleştirilmesine dönük çeşitli politikaların uygulanmasına neden olabilir (Canefe, 2007:25). Bu doğrultuda milliyetçi söylem, ulusal birliğin sağlanması adına örgütlü ve yasal şiddetin uygulanmasının önünü açan bir anlayış üretmektedir. Örgütlü ve yasal şiddetin uygulayıcısı olan devlet, sahip olduğu şiddet araçlarıyla toplumda adaleti; sağlıklı, düzenli ve türdeş siyasal yapıyı tesis etmeye çalışır. Ancak ulus devlet içinde siyasi yapıyı oluşturan farklı unsurlar arasında organik bütünlük ve uyum sağlanamadığı durumlarda yasal şiddetin karşısına alternatif siyasi amaçlardan beslenen karşı şiddet unsurları çıkabilir. Bu kapsamda şiddetin ve onun diyalektiğinden doğan alternatif siyasi hareketlerin de kendi amaçları doğrultusunda şiddet kullanmalarının ve bunu meşru kabul etmelerinin mümkün olduğu söylenebilir.

4.8.1. Devlet Şiddeti ve Kürt Milliyetçiliği

Türkiye'de Kürt milliyetçi hareketinin ortaya çıkması ve bu hareket içinde PKK gibi örgütlerin gelişmesi ulus devlet inşa süreciyle paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet'e temel olacak homojen bir nüfusun yaratılması amacıyla yürütülen nüfus mühendisliği politikalarının Kürt milliyetçiliğinin gelişimine zemin hazırladığı söylenebilir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ilki homojen bir toplum oluşturmak diğeri ise temelini hukuktan alan vatandaşlık sistemi inşa etmek olmak üzere iki temel hedef üzerinde çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Bu hedeflere ulaşmak adına uygulamaya koyulan politika ve eylemlerin Kürtler etnisitesi üzerine bir takım olumsuz etkileri olmuştur (Arakon, 2010:177-178). Bu olumsuzluklara temel teşkil eden, Kürt varlığına dönük asimilasyon temelli politikalarının arkasında Türkiye'deki Kürt varlığının modern ulus devlet inşasında bir tehdit olarak görülmesinin yattığı Genç Cumhuriyet'in gelişme planlarına yansıyan raporlardan da anlaşılabilmektedir (SETA, 2011). Genç Cumhuriyet varlığı için bir tehdit olarak algıladığı Kürt etnik uyanışını bertaraf etmek için 1925 ve 1950'li yıllar arasında askeri, hukuki ve demografik olarak çeşitli yöntemler denemiş, sıkıyönetim politikaları uygulamıştır. Kürtlerin bu politikalarla karşı olan rahatsızlıkları zaman içinde isyan boyutuna varmış, bu da uygulanan politikaların şiddetinin ve baskısının artmasına neden olmuştur. Bir çeşit kısır döngü oluşturan bu durum daha sonraki süreçte Kürt kimliğinin radikalleşmesine ve PKK gibi örgütlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlayan

feodal, yıkıcı, ayrılıkçı ve gerici olarak nitelenerek kontrol altında tutulmaya çalışılan Kürt hareketi, 1923 ve 1938 yılları arasında yaşanan Kürt isyanlarının bastırılmasının ardından 1950’li yıllara kadar sessizliğe gömülmüştür. Ancak 1950’li yıllarda çok partili hayata geçişle birlikte Kürt hareketinde yeniden bir canlanma ortaya çıkmıştır. Türk siyasal hayatında görülen bu canlanma Kürt hareketinin siyasi açıdan gelişmesine olanak vermiştir. Ancak devletin homojen ulus modeline sadık kalarak farklı seslerin kamuoyundaki görünürliğini azaltma çabası Kürtlerin yasal zeminde kendilerini temsil etmelerini güçleştirmiştir. Bu durum, Kürt hareketi içinde Cumhuriyetin uyguladığı etno seküler politikalara tepki olarak, Türk kimliği ile Cumhuriyete bağlanmayı reddeden bir grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu temelde alternatif siyasi arayışlar içine giren Kürt hareketi zaman içinde devletle karşı karşıya gelmiştir. Bu karşıt olma durumu 1980’lerden sonra şiddet içeren çatışmalara dönüşmüştür (Yayman, 2016:49). 1980 Askeri Darbesinin ardından Kürt hareketi, Cumhuriyet için ideolojik bir mesele olarak algılanmış ve bu oluşuma karşı alınan tedbirlerin şiddetti arttırılmıştır. 1980 Askeri Cuntasının ayrılıkçı olarak kabul ettiği Kürtlere karşı yürüttüğü faaliyetlerin içerdiği şiddet, işkence, kötü muamele, hukuksuz gözaltılar, kamusal yasaklar, zorunlu göçler gibi uygulamalardan doğan fiziksel ve ruhsal şiddet Kürt hareketinin illegal zemine kayarak radikalleşmesinde önemli bir etken olmuştur.

Çalışma kapsamında görüşülen katılımcılara “Türkiye’de, Kürtlere yönelik olarak geçmişte şiddetin uygulanması konusunda neler düşündükleri” yönünde bir soru sorulmuştur. Bu soruya görüşmeciler genelde, devlet tarafından şiddet uygulandığı ve bu şiddet eylemleri karşısında Kürt milliyetçiliğinin geliştiğini ifade etmişlerdir.

Genel olarak anlatımlarda PKK örgütünün ortaya çıkmasının da bu baskıcı politikalarla ilişkili olarak ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Katılımcılar, Kürtlerin baskı görmesinin ve bazı haklarının engellenmesinin Cumhuriyetin kuruluşuyla başlayan ve günümüze kadar devam eden bir süreç olduğunu ifade etmişlerdir. Devletin Kürtlere 90 yıldır şiddet ve baskı uygulamakta olduğu iddiasının Kürtlere yönelik siyasi ve fiziki şiddete tarihsel bir derinlik katılarak Kürt milliyetçi hareketinin mağduriyet söylemleri için bir dayanak olduğu değerlendirilmektedir. Burada dikkat çeken husus ise Kürt milliyetçiliğini savunanların devlet şiddeti olarak algıladıkları politika ve eylemler karşısında kimliksel farkındalıklarının artmasıyla beraber ortak savunma anlayışı geliştirdiklerinin belirtilmesidir. Bu noktada Kürt milliyetçiliğini savunanların PKK’nın uyguladığı şiddeti savunma anlayışı kapsamında ortaya çıkan tepkisel bir sonuç olarak gördüklerine dair ifadeleri, Kürt milliyetçi hareketinin ayrılıkçı hedefleri doğrultusunda şiddetin bir araç olarak kullanımının meşrulaştırılmasına dönük bir anlayışı yansıttığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda katılımcının Kürtlere yönelik şiddet ve baskı politikasının devletin kuruluş doktrinin bir parçası olduğuna dair bir algıya sahip olması, Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında etnik temelli olarak yaşanan siyasi kopuşun tarihsel derinliğine işaret etmesi açısından önemlidir.

Görüşmecilerden bazıları özellikle geçmişte Diyarbakır cezaevinde yaşanan işkencelere dikkat çekmiştir. Bu kapsamda Diyarbakır Cezaevi gibi mekânlarda Kürtlere yönelik şiddetin somutlaştığı dile getirilmiştir. PKK örgütünün bu kadrolar tarafından kurulduğu veya bu kadrolarının bu ortamda yetiştiği ve örgüte katıldığı ifade edilmiştir.

Devlet şiddeti ile ilintili olarak çalışmaya katılan görüşmecilerin büyük çoğunluğu, Kürtlerin cumhuriyetin kuruluşundan itibaren asimilasyon temelli politikaların hedefi olduğunu ve bu temelde şiddete maruz kaldıklarını ileri sürmüşlerdir. 1950’li yıllardan itibaren Kürt siyasal ve toplumsal hareketine kademe kademe getirilen yasakların, 1971 Askeri Muhtırasının ardından

kamusal alanda kendini daha güçlü şekilde hissettirmeye başladığı ve bu yasakların Kürt kimliğinin radikalleşme sürecinin hızlanmasına yol açtığı ileri sürülmüştür. 1980'den sonra ise PKK'nın kurulmasıyla radikalleşen Kürt gruplar Marksist-Leninist ideolojik çerçevede örgülü ve sistematik olarak milliyetçi bir çizgiye kaymıştır. Bu noktadan sonra PKK, Kürtlerin yaşadığı coğrafyada zora dayalı sadakat örüntüsü kurarak devlete karşı Kürtlerin sözde savunucusu rolünü üstlenmiştir. Bu bağlamda bazı Kürtlerin veya Kürt grupların birey ve grup bazında maruz kaldıkları baskı ve ayrımcılık pratiklerinin Kürt kimlik farkındalığını güçlendirdiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda tepkisel farkındalığa dayalı olarak gelişen Kürt milliyetçi hareketinin Kürt toplumu üzerinde ağırlıklı olarak PKK gibi örgütler üzerinden şiddet aracılığı ile denetim tesis etme çabası içinde olduğu görülmektedir.

Bazı görüşmeciler de 90'lardan sonra güvenlik gerekçesiyle boşaltılan köyler veya köylülerin göçe zorlanmalarına dikkat çekmişlerdir. Burada yaşayan ailelerin, göçe zorlanmalarının bir şiddet olduğu belirtilmiştir. Göç eden bireylerin göç ettikleri yerlerde her alanda güçlüklerle karşı karşıya kaldıklarını ve özellikle dışlanan ve yoksunluk yaşayan bireylerde Kürt milliyetçiliğinin geliştiğini dile getirmişlerdir.

Genel olarak bazı görüşmeciler geçmişteki bazı antidemokratik uygulamalara dikkat çekmiş ve yaşanan bazı hak ihlallerini günümüzde bile Kürt milliyetçiliğinin veya örgüte desteğe dönüştürme çabası içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Burada tarihsel hafızaya göndermede bulunmaktadır. Genelde hep olumsuz gelişmeler bu tarihsel hafızadan devşirilmektedir. Bu olumsuz gelişmeler kullanılarak ciddi bir söylem geliştirilmektedir. Bir anlamda yakın zamanda demokratik bazı reformlarla sağlanan huzur ve güven ortamı veya Kürt sorunun çözümü konusunda atılan bazı olumlu gelişmeler görmezden gelinerek, genelde olumsuz tarihsel olaylara hep dikkat çekilmektedir. Buradan Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine ve örgüt propagandasına dönüşecek bir dil kullanılmasına varılacak bir anlatımın geliştirildiği gözlemlenmiştir.

4.8.2. Ayrımcılık ve Ötekileştirici Politikaya Maruz Kalma Yönündeki Algılar

Toplumsal etkileşim sistemi içinde inşa edilen kimliklerin ve ideolojilerin kurucu öğelerinden bir tanesi de “biz” ve “öteki” ayrımıdır. Bireylerin ve grupların sosyal yapı içinde yerlerinin belirlenmesinde, sosyal çevrenin anlamlandırılmasında, genellikle olumlu anlamlar yüklenerek, oluşturulan “biz” kavramı aynı zamanda toplum içinde gelişen ilişki kalıplarının da meşrulaştırılmasında kullanılan bir araçtır. Toplumsal ilişki sisteminde “dışlanana”, “yabancı olana” veya “ayrılaştırılanı” temsil eden “öteki” ise daha çok negatif anlamlar yüklenerek oluşturulur. Bunlar genellikle azınlıkları, farklı etnik grupları veya farklı dini inançları içerir. “Bizim gibi olmayana” ilişkin olarak üretilen algılar, toplumsal etkileşim sistemi içinde geliştirilen ve sürdürülen iletişim örüntülerinin biçimini ve niteliğini belirleyen kabulleri ve önyargıları içeren referans setlerini oluşturmaktadır. Bu referanslar içeriklerine bağlı olarak toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerde “toplumsal diğerine” karşı ayrımcılık, ötekileştirme, engelleme, dışlama veya şiddet içeren sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Buna karşılık olarak bu tutum ve davranışların hedefi olan toplumsal kesimlerde ise incinme, kızgınlık, öfke, ötekileşme gibi duygular gelişebilmektedir. Toplumsal gruplar arasında ortaya çıkan bu tablo beraberinde “öteki” ne güvensizlik duygularıyla inşa edilen “karşılıklılık” temelli davranış örüntülerini de şekillendirebilmektedir. Toplumsal ilişki sisteminde ortaya çıkan bu güvensiz ortam bireylerin kendi grup aidiyetlerine dönerek onları güçlendirmesine neden olarak toplumda bütünleşmenin

önünde engel olabilmektedir. Toplumsal ilişki sisteminde güvensizliğin ve karşılıklılığın hâkim olması ise milliyetçi ideolojilerin güçlenmesi için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’de “biz” ve “öteki” ayrımına bağlı olarak ortaya çıkan kutuplaşmaya ilişkin “Kürt” kimliği temel alınarak yapılan araştırmalar, “ötekileştirmenin”, “ötekileşmenin”, “karşılıklılığın” kültürel, siyasal ve ekonomik yaşam pratiklerinde söylem, algı, temsil ve imajlarda var olduğunu ortaya konmaktadır (Çelik, Bilali ve Iqbal, 2016:217-220). Kürt milliyetçiliğinin ise Kürtlere yönelik olumsuz söylem, algı ve temsillerden beslenerek Kürtler arasında tabanını genişlettiği yine bu çalışmaların sonuçları itibariyle söylenebilmektedir.

Modern dönemlerde ortaya çıkan ve toplumsal sistemler içinde yayılan milliyetçi ideolojiler, sosyo ekonomik, kültürel, siyasal yetersizlik ve kısıtlamaların yanı sıra toplumsal ilişkileri şekillendiren ötekilik, ayrımcılık ve karşılıklılık ilişkilerinden de önemli oranda beslenmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, farklı toplumsal sistemler içinde bu dinamiklerin farklı şekillerde gelişim göstermesiyle farklı sonuçlar üretebilmesidir.

Kimliğin inşasıyla ilgili araştırma ve tartışmalarda, kimliği biçimlendiren bir gruba özgü duyum, düşünüş ve davranış kalıplarının yanında bu kalıpların dışında kalan veya bunları benimsemeyen yani türdeş olmayanlar da önemli yer tutmaktadır. Bu bağlamda “dışarıda kalan”, “öteki” olan üzerinden biçimlenen algılar, kimliklerin oluşumunda etkin bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır (Güvenç, 1998:440-445). Belirli özellikleri taşıyanların türdeşleştirildiği, bu özellikleri taşımayanların ise dışlandığı düşünce, tutum ve davranışları kapsayan bu süreç toplumsal sistemler içinde “biz” ve “öteki” tanımlamalarına kaynaklık eden temel dinamikler olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak bu dinamikler, kendi içinde sorunlu bir alan yaratmaktadır (Kılıçbay, 2003:161-163). Söz konusu sorunlu alan toplumsal yapı içinde “öteki” nin damgalanması ya da işaretlenmesiyle kendini göstermektedir. Bu durum toplumsal imkânlarla erişimde ötekine karşı bir takım kısıtlamalar, engeller, fiziksel tehditler, dışlayıcı tutum ve eylemler ile önyargılı bakış açılarının ortaya çıkması gibi bir takım sonuçlara yol açabilmektedir.

Gruplar arasındaki etkileşimde önyargılı bakış açıların temel referanslar olarak alınması etnik köken, dil, din gibi farklılıklar temelinde bu gruplara mensup üyelere karşı davranışların farklılaşmasına neden olarak, çeşitli mağduriyetlerin yaşanmasına imkân verebilmektedir. Aynı zamanda “ötekileştirme” ye kaynak teşkil etmek üzere bir toplumsal grup tarafından üretilen değerlerin, doğru olup olmadığının sınanmadan olduğu gibi kabul edilmesine neden olan inanç boyutunun da olması toplumda “yanlış bilinçlerin” oluşmasına neden olabilmektedir. Toplumsal ilişki sistemi içinde ortaya çıkan yanlış bilinç durumu ise milliyetçilik gibi hegemonik ideolojilerle toplumsal grupların arasında bir bağ kurulmasını kolaylaştırabilmektedir. Ancak milliyetçi hegemonik söylemin toplumda yerleşmesinde iktidarın da önemli işlevi vardır. Bu noktada Gramsci, iktidarın ötekiler üzerinde güce veya rızaya dayalı çeşitli politikalar uygulayarak bu süreci destekleyebildiğini ifade etmektedir (Dural, 2012:312-313). Althusser ise iktidarın toplumda “uyumun” sağlanmada ordu ve polis gibi araçları kullanabildiği gibi okul, medya, aile gibi ideolojik araçları da kullanabileceğine dikkat çekmektedir (Althusser, 2003:158). Ancak toplumsal “uyumun” karşısında olan veya bu araçlara direnenler ise toplumsal yapı içinde “öteki temsilleri” olarak işaretlenmektedirler (Çakın, 2019:68). Toplumsal yapı içinde baskın olan gruplarca “öteki” olarak işaretlenen gruplara atfen oluşturulan bu sosyal temsiller, toplumsal yapının bütünlüğüne karşı yıkıcı, bozucu, ayrımcı eylem, tutum ve düşünceleri içeren kalıplar olarak meşrulaştırılabilmektedir. Hâkim gruplarca oluşturulan bu kalıpların tarihsel ve kültürel gerçeklere

atf yaparak bunların değişmezliğine vurgu yapması, bunları toplumsal sistemin doğal bir uzantısı olarak kabul etmesi bu kalıpların işaret ettiği kişi ve grupların ötekileştirilmesinde ve dışlanmasında önemli rol oynamaktadır. Milliyetçiliğin çağdaş bir formu olarak da yorumlanabilecek bu düşün sistemi, toplumsal yapıda mevcut farklı etnik gruplar içinde mikro milliyetçiliklerin gelişmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu düşünce sistematigi içinde “ötekileşme” için “ötekini” suçlama, kültürel ve dilsel farklılıklara vurgu yaparak kendisini ırkçı/milliyetçi kategoriler dışında konumlandırma gibi söylemler sıklıkla görülen unsurlardır. Aynı söylemi “ötekileşen” gruplar da kullanabilmekte, bu şekilde kendine karşı oluşturulan temsillere direnmek için benzer stratejiler izleyebilmektedir. Bu diyalektik süreç toplumsal yapı içinde gelişen ayrılıkçı, ötekileştirici düşünceleri derinleştirebilmektedir.

“Ötekileştirme” toplum içinde politik, ekonomik, sosyo kültürel alanlarda mevcut eşitsiz ve ayrımcı yapıları içeren bir örüntü olarak anlaşılabilir. Bu örüntü, dışlama, değersizleştirme, görmezden gelme gibi davranış kalıplarını içermekte ve toplumsal etkileşim sistemi içinde kendini yeniden üretilip, yeni kuşaklara kendini aktarabilmektedir. Toplumsal etkileşim sistemi içinde ideolojik ve söylemsel olarak kurgulanan bu yapıların yeniden üretiminde, kuşaklar arası aktarımında ve ötekine karşı bir baskı unsuru olarak kullanımında dil ve iletişim araçları önemli bir işlev görmektedir. “Dil” ile üretilen ve iletişim kanallarıyla topluma yayılan söylemler ya da kurgular farklı olanı baskı altına alarak saldırgan eylemlerin hedefi haline getirilebilmektedir. Bu da ötekileşen kimliklerin radikalleşmesine olanak tanıyarak milliyetçi ideolojilerin güçlenmesine neden olabilmektedir. Bu temelde toplum içinde ulusal kimlik karşısında güçlenen ve kendi kimlikleri temelinde siyasi bir takım talepler üretmeye başlayan gruplar toplumda “biz” ve “öteki” ayrımını güçlendirebilmektedir. Toplumda farklı sosyal gruplar üzerinden tanımlanan “öteki”, bir bakıma “biz” in varlığı için gereklidir. Başka bir ifadeyle “biz” in oluşması için gerekli olan kabuller olduğu anda bunların dışında kalanları ortaya çıkarttığı için aynı zamanda “biz”, “ötekini” de yaratmaktadır. Konuya bu perspektiften baktığımızda, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda Genç Cumhuriyet’e temel teşkil edecek demografik yapının inşasında belirlenen ilkeler “biz” i yaratırken aynı zamanda “biz” in öteki olarak “Kürt”, “Alevi” ve “Gayri Müslim” kategorilerini de yaratmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan karşıtların birlikteliğinden doğan düzensiz hiyerarşik durum etnik milliyetçi ideolojilerin gelişmesini sağlamıştır (Abu-Lughod, 2008:50). Bu bağlamda Cumhuriyet’in ilanı sonrasında uygulanan ulusal kimlik politikalarıyla ötekileştirme ve Kürt milliyetçiliği arasında bir bağlantı olduğu sonucuna varılabilmektedir. Öncelikle Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu’da yaşayan farklı etnik grupların bu mücadeleyi desteklediği ve savaşın birlikte yürütüldüğü ifade edilmelidir. Ancak savaşın kazanılması ve ardından Cumhuriyet’in ilan edilmesinden sonra kurucu elitlerin amaçladığı modern ulus devlet anlayışına uygun toplum biçimiyle halkın mevcut geleneksek örgütlenmesi arasında ortaya çıkan uyumsuzluklar toplumda çeşitli düzeylerde çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeni Türkiye’nin Türk kimliğine dayalı, laik ve modern ilkelerle yeniden dizayn edilmeye çalışılması bu yeni kurgu içinde çeşitli mağduriyetler yaşamasına sebebiyet vermiştir.

Bu bağlamda Türkiye’de de Kürt milliyetçiliği ve Kürt milliyetçi kimliğinin gelişim süreci de kendi özgü dinamikler içinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilebilmektedir. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden ötekileşme ve ayrımcılık algıları kendi gelişim çizgisinde kendi özgünlükleriyle değerlendirilecektir.

Çalışma kapsamında görüşülen bir katılımcının “Sizce devlet veya Türkler, Kürtleri ötekileştiriyor/ayırmlaştırıyor mu? Bunun Kürt kimliği ya da milliyetçiliğine bir etkisi oldu mu/olduysa nasıl, açıklar mısınız?” sorusuna verdiği yanıt aşağıda verilmiştir. Bu soruya katılımcılardan biri Ağrı, Dersim ve Zilan isyanlarına yönelik yapılan askeri harekâtları örnek göstererek Kürtlerin ötekileştirme pratiklerinin hedefi olduğunu dile ileri sürmüştür. Bu durum Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında ötekileştirmeye dair algıların kurumsallaşmış olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu kapsamda özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında hayata geçirilmiş olan Türkleştirme politikaları ve bu politikaların etkisiyle ortaya çıkan etmenlerin Kürt milliyetçiliğinin şekillenmesinde etkili olduğu, ötekileştirme algılarının ortaya çıkmasına neden olarak ayrılıkçı hareketlerin gelişmesine zemin hazırladığı söylenebilir.

Aşağıda Kürtlerin ötekileştirme pratikleri nedeniyle sosyal hayatta eşitsiz ve adil olmayan bir konumda tutulduğunu belirten katılımcı, bunun devletin ayrımcı politikalarından kaynaklandığını ifade etmektedir.

“Ayrımcılık, öteki dediğin şey her zaman Kürtlere yapılan bir şeydir. Şöyle, Batı’ya gidiyorsun ya orada seni tanımayan insanlar Kürt olduğunu anlayınca tavırlı oluyorlar. Onlara göre Kürt terörist, hırsız, katil falan oluyor. Nefret var yani, bilmiyorlar ki sen nesin, kimsin, nasılsın aslında sormuyorlar da. Türkler, Kürtlere istedikleri gibi davranmak istiyor. Sussun, unutsun kendini istiyor. Bunu eskiden denediler olmadı, şimdi hiç olmaz. Artık Kürtler yapılanlara isyan ediyor, bilinçlendi, kimliğini dünyaya duyurdu” Görüşmeci 32, Erkek, yaş 28, Öğretmen)

Yukarıdaki anlatımda Kürtlere yönelik ötekileştirme/ayrımcılık yapıldığının açık göstergesinin Batı’da Kürtlerin karşılaştığı kötü muameleler ve önyargılı tutumlar olduğu ileri sürülmüştür. Katılımcı bu duruma maruz kalanların etnik kimlikleri nedeniyle Kürtler olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Kürtlere yönelik olarak kullanılan olumsuz söylemlerin toplum içinde Kürtlerin kendilerini farklı hissetmelerine yol açtığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda Kürt milliyetçileri arasında mevcut ötekileştirme algısının bireysel değil etnik kimlik düzeyinde yaşandığı anlaşılmaktadır. Anlatımda ayrıca Kürtlerin ötekileştirici ve ayırmlaştırıcı politikalara maruz kalmasının temel sebebi olarak, devletin Kürtlerin siyasi bir oluşum içine girmelerinin engellenmesi olduğu imasının yer aldığı görülmektedir. Katılımcı, Kürtlerin maruz kaldığını iddia ettiği ötekileştirme pratiklerine tarihsel bir derinlik katarak bu süreç içinde Kürtlerin kimliksel bilinçlerinin arttığı ve kimliksel hakları temelinde harekete geçtiklerini dile getirmektedir.

Ötekileştirme/ayırmlaştırma algısının milliyetçiliğin gelişiminde etkin bir rol oynamasının kökeninde yatan duygulardan bir tanesi de “güvensizlik” tir. Bireyler veya gruplar arasındaki ilişkilerde güvensizliğin ortaya çıkmasında geçmiş yaşantılar, olumsuz deneyimler, travmatik hatıralar, çıkar çatışmaları gibi faktörlerin biri veya bir kaç aynı anda etkin olabilmektedir. Bu bağlamda devletle ve Türklere ilişkilerinde geçmişte zaman zaman gerilimler yaşamış olan Kürtlerin olumsuz deneyimlerinin ve travmatik hatıralarının ikili ilişkilerde güvensizlik temelli olarak toplumsal bütünleşmenin önünde bir engel olduğu söylenebilir. Konu kapsamında görüşlerini belirten diğer bir katılımcı da geçmişte Kürtlerin haklarının devlet tarafından engellendiğini belirtmiştir. Devletin Kürtlerin haklarını kullanmasını engellemesi ise ayrımcılık/ötekileştirme olduğunu ifade etmiştir. Bu tarz bir düşünce biçiminin Kürtlerde mağduriyet temelinde milliyetçilik algısının gelişmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda

ötekileştirme algısının Kürt milliyetçiliğini savunanların kolektif hafızasında yer ederek onların devlete olan güvenini sarstığı ve milliyetçi duygularının güçlenmesine yol açtığı anlaşılmaktadır:

“Kürt halkının genel eğitim seviyesi düşüktür. Bunu kabul etmemiz gerekir. Burada demek istediğim uzun zaman eğitim olanaklarından mahrum bırakıldıkları için Batı ile kıyaslandığında eğitimleri geri kalmıştır. Eğitim seviyesi düşük bir toplumda mantıklı bir bilinçlenme beklemek oldukça zordur. Ama eğitim alan bir kısım Kürt edindikleri bilinçle, karşılaştıkları haksızlıklarla Kürt kimliklerinin farkına varmış, Kürtlere yapılanları anlamış ve bunları Kürt halkına anlatmıştır. Ama hem engellenmiş hem de yetersiz kalmışlardır. Eğitimi tam olmayanlar ise yedikleri dayaklarla, gördükleri aşağılanma ile Kürtlüklerinin farkına varmıştır. Yani Kürtler bazı Türklerin milliyetçi, aşağılayıcı, baskıcı yüzünü görmemiş olsaydık kendimizi bu kadar tanıyamazdık” (Görüşmeci 32, Erkek, yaş 28, Öğretmen)

Görüşmeci anlatımında Kürtlerin nitelikli eğitim olanaklarından yeterli ölçüde yararlanamadığını bununda kimlik bilincinin gelişmesini engellediğini belirtmiştir. Anlatımda nitelikli eğitim almış az sayıda Kürt’ün geneli eğitimsiz olan Kürt halkını kimlikleri hakkında bilinçlendirme çabalarının yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Ancak burada kimlikli farkındalığın gelişmesi için tek kaynağın eğitim olmadığını da vurgulamıştır. Bu noktada eğitimi yetersiz, kimlik farkındalığı gelişmemiş Kürtlerin gördükleri baskılara, dışlanmaya ve zorluklara karşı geliştirdikleri tepkiler sonucu bilinçlenme yaşadığı ifade edilmiştir. Bu anlayışın bir sonucu olarak Kürt milliyetçilerin vatandaşlık üst kimliklerine ait bağların zayıfladığı etnik kimliklerine ait bağların ise güçlendiği anlaşılmaktadır. Görüşmeci konuşmasının devamında, Kürtlerin kimlik bilinçlerinin güçlenmesine paralel olarak PKK ve BDP/HDP gibi örgütlere verilen desteğin de arttığını dile getirmiştir. Bu örgütlerin, legal veya illegal olmasına bakılmaksızın, Türklerin milliyetçi, ötekileştirici tutumlarına karşılık olarak ortaya çıktıkları ve bunların Kürtlerin etnik çıkarlarına hizmet ettiği belirtilmiştir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini önemseyen, kimlik bilinci yüksek her Kürdün Kürt milliyetçiliğini hareketi desteklediği belirtilmiştir. Görüşmecinin anlatımından hareketle Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında milliyetçi tutumların gelişmesine kaynaklık eden unsurlardan bir tanesinin de toplumsal yaşantı içinde ortaya çıkan ötekileştirme pratiklerinin etkisi olduğu söylenebilir.

“Türkiye’de Kürtlerin inkârına yönelik politikalar, Kürtler daha doğduğu andan itibaren başlar. Kürtçe konuşma, Kürtçe yazma, Kürtçe isim koyma önündeki engeller gibi. Bu saydıklarım Türkler için bir sorun olmuş mudur? Yani ortada böyle bir şey yok. Ama bir de Kürt çocuklarına okullarda uygulanan sistematik baskı var. Onu da unutmamak gerek. Her sabah Kürt çocuklarına zorla Türk oldukları söyleniyor. Zorla kimliklerini unutmaları söyleniyor. Bu İnsan haklarına aykırı bir durumdur. Yani bir Kürt, Türküm deyince Türk mü olacak. Sadece Türk’sen mi doğru ya da çalışkan oluyorsun düşünmek lazım. Birçok Kürt, bu andı Kürdüm diye okuyunca dayak yemiştir, ceza almıştır¹⁴. İşte o noktada farklı olduklarını anlamışlardır. Bunu sorgulayarak Kürt kimliklerini sahiplenmişlerdir. İçinde bulundukları konumu anlamışlardır. Gençlerin bunun farkına varması önemli, Kürtlerin özgürleşmesi, milliyetçi tabanın güçlü olmasına bağlıdır.”(Görüşmeci 59, Erkek, yaş 60, Sosyal Kabul Gören Kişi)

¹⁴ Bu anlatımda dile getirilen hususlar geçmişe yönelik ifade edilen hususlardır. Aynı şekilde örneğin burada belirtilen “Öğrenci Andı” 27-08-2003’te 25212 sayılı yasa ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Burada Kürtlerin asimilasyon ve inkâr temelli politikalarla daha hayatlarının başında karşılaştıkları belirtilmiş, bunun Kürtler arasında ciddi bir sorun olarak algılandığı ifade edilmiştir. Toplumsal yaşam içinde Kürt kimliğine ilişkin yaşam tarzının ve sembollerin ortadan kaldırılmaya çalışıldığını belirten görüşmeci, Kürtçe kullanımının kısıtlanması, Kürtçe isim konulmasında karşılaşılan yasaklar gibi uygulamaları buna örnek olarak göstermiştir. Buna karşıt olarak Kürtlerle aynı yaşam alanını paylaşan Türklerin bu tip kısıtlamalarla karşılaşmadıklarını ifade edilmiştir. Etnik köken temelinde yapılan bu ayrımcılığın Kürtlerin kimliksel farkındalığını arttırdığını belirtilmiştir. Görüşmeci aynı zamanda Kürt çocuklarına zorla okutulan andımız¹⁵ metnin, içirdiği “Türk” vurgusunun Kürt çocukları üzerinde ırkçı bir baskı yarattığını ve etnik ayrımcılığın somut ifadesi olduğunu vurgulamıştır. Bu andın etnik köken temelinde kürdüm diye okunması durumunda ise karşılaşılan baskı ve cezaların farkındalık oluşturarak tepkisellik bağlamında Kürt kimliğini güçlendirici bir etki yaptığı ve Kürt milliyetçi tabanı için etnik hassasiyeti gelişmiş bilinçler ürettiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Görüşmecinin anlatısında vurguladığı “andımız metni” 27-08-2003’ta 25212 sayılı yasa ile kaldırılmıştır. Bu yasa değişikliğinin çok kültürlü yaşamın toplumda tesis edilmesi, kültürel hassasiyetlere saygı bağlamında atılan demokratikleşme adımlarının bir gereği olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak andımız metninin günümüzde herhangi bir geçerliliği bulunmamasına rağmen Görüşmecinin bu söylem üzerinden tepkisini dile getirmesi bu metnin Kürt kolektif hafızasına yerleşerek olumsuz duygular uyandırmış olmasına ve bu temelde karşılıklılık bağlamında bir tepkinin üretilmesine neden olduğu düşünülmektedir. Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında oluşan bu tepkinin ise Kürt milliyetçi hareketi tarafından Türk milliyetçiliğinin Kürtlere uyguladığı asimilasyon temelli politikaların kültürel ayağı olarak yorumlanıp propaganda aracı olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir.

“Memuriyetimin ilk yılları öyle çok karışık işlerimiz yoktu önümüzde. Bir gün bir dosya da bir imza sıkıntısı oldu. Arkadaşım eksik evraktan dolayı imza atmamış, dosya öyle müdüre gitmiş. Bu arada müdür Türk’tü. Müdür geldi, bağıyor, niye dosya eksik geliyor diye. Arkadaşım durumu anlatmaya çalışıyor, ama adam dinlemeden laf saymaya devam ediyor. En son “Allah’ın dağlısı ne anlar devlet işinden” diyerek gitti. Ama duruma bakarsak arkadaşım haklıydı, görevini yapmıştı. Şimdi o müdürün sözleri hala aklımda. Türk’ün Kürt’e bakışını anladım o sözle. Türk kötü olan ne varsa Kürt’e yapıyor, ayırım yapıyor işte... Kürt olduğumuz için yapılan ayrımcılık tepki çekiyor. Bizde buna daha fazla Kürt olarak tepki koyuyoruz.” (Görüşmeci 12, Erkek, yaş 42, Memur).

Katılımcı burada kendi yaşantısı üzerinden bir deneyimini paylaşmıştır. Anlatımda katılımcının Kürt kimliği temelinde rencide edilmesinin ve ötekileştirilmesinin etnik kimliğiyle ilgili bir farkındalık yaşanmasına neden olduğu ifade edilmiştir. Bu deneyim sonucunda Türklerin, Kürtleri kötü, ikinci sınıf olarak gördüğüne dair bir algının oluştuğu görülmüştür. Bu bağlamda devlet ve Türklerle girilen etkileşim sonucunda ötekileştirildiklerine dair algı geliştiren Kürtlerin edindikleri tecrübeler ışığında Kürt kimliklerinin belirginleştiği ve milliyetçiliği olumlayan bir yaklaşım içine girdikleri anlaşılmıştır. Burada etnik kökenleri itibarıyla kamusal alanda veya toplumsal yaşam içinde kendilerine karşı önyargılı ve olumsuz tavırlar hisseden Kürtlerin, hissettikleri duygularının derinliği ölçüsünde kimliklerine ilişkin farkındalıklarının ve milliyetçi tutumlarının derecesinin arttığını söylemek mümkündür.

¹⁵ “Andımız Metni” 27-08-2003’ta 25212 sayılı yasa ile kaldırılmıştır.

“Ayrımcılık” ya da “ötekilik” gibi kavramlar kişi, kurum, grup ya da toplumlar arasındaki ilişki sistemi içinde ortaya çıkan bir örüntü olup temel olarak “güven” duygusuna dayanmaktadır. Güven, gerek bireysel gerekse toplumsal ilişkilerin başlamasında ve sürdürülmesinde önemli duygudur (Luhmann, 1990:94-95). Güven duygusunun temeli tarihsel süreçte toplumsal ilişki sistemi içinde ötekiyle kurulan karşılıklı ilişkilere dayanmaktadır. Bu anlamda güven duygusunun toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir.

Toplumsal eylem pratikleri içinde ortaya çıkan “güven” duygusu kişilerin veya grupların birbirine karşı tutumlarını şekillendirmektedir. Aynı zamanda bu duygu, ötekine karşı geliştirilen tutumla birleşerek içinde bulunulan gruba olan aidiyetin derecesinin belirlenmesinde de rol oynamaktadır. Bu bağlamda bireylerin ötekine karşı bir görevi yerine getirmede veya bir düşünceye sahip çıkmada gösterdikleri sadakat onların grup içindeki statülerinin pekiştirilmesinde etkili olmaktadır (Malinowski, 1999:24). Ancak grupça belirlenen karşılığın kesintiye uğraması ya da güven duygusunun zedelenmesi sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve psikolojik olarak ötekiyle kurulan ilişkilerde zaman zaman farklı gruplar arasında çatışmalara neden olabilmektedir. Türkler ve Kürtler arasında tarihsel süreçte gelişen ilişkiler içinde iki grubunda beklentilerini karşılamayan ya da çıkarlarıyla örtüşmeyen çeşitli olaylar yaşanmıştır. Bu temelde ortaya çıkan tepkiler Türk ve Kürt grupların birbirine karşı olan tavırlarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Ayrımcılık/ötekileştirme de bu kapsamda ortaya çıkmış olan tutumlar olarak kabul edilebilir. Karşıtlık temelinde ortaya çıkan bu algıların aynı zamanda öteki ile olan sınırların belirginleşerek grup aidiyetlerinin güçlenmesinde de etkili olduğu söylenebilir.

Ötekileştirme bağlamında Kürt kimlik farkındalığının milliyetçi bir görünüm kazanmasının başlangıcının Cumhuriyetin ilanıyla başlayan dönem olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğinin gelişim sürecinde Türk milliyetçiliğinin gelişiminin de önemli bir payı olduğu söylenebilir. Bu anlamda Kürt milliyetçiliği, Türk milliyetçiliği ile etkileşim süreci içinde ortaya çıkan sosyal, kültürel ve politik pratikler üzerinden gelişen anti tez olarak okunabilmektedir.

4.8.3. Mağduriyet Söylemi

Toplumsal bir grubun inşasında “zulme uğramış olma” duygusu önemli bir ortak referans kaynağıdır (Canetti, 2006:23). Bu referanslar, bir toplumsal grubun ortak hafızası içinde güçlü bir konuma sahiptir. Grubu oluşturan bireyler için travma niteliği taşıyan bu tip hatıralar grup kimliğinin inşasında ve öteki ile sınırların çizilmesinde önemli kaynaklardır. Burada travmanın kendisi kadar travmayı yaratan aktörler de önemlidir. Travmaya sebebiyet veren kaynağın grup üzerinde yaratmış olduğu tehdidin derecesi, mağduriyet algısını güçlendiren, grup içinde karşı tepki oluşturan ve oluşan bu tepkinin şiddetini belirleyen önemli bir değişkendir. Bu bağlamda grubun kendi üzerinde hissettiği baskının derecesi arttıkça grubunda bu tehdide dönük harekete geçme ihtimali artmaktadır. Grubun harekete geçmesinde önemli motivasyon kaynaklarından biri olan mağduriyet duygusu aynı zamanda “adaletin sağlanması” veya “durumun eşitlemesi” adına grubun kullandığı yada kullanacağı eylemlerin meşrulaştırması için işlevsel bir araç durumundadır. Toplumsal grup içinde mağduriyet duygusuyla birleşen “toplumsal eylem tepkisi” grubun dış tehdide karşı direnişinin bir sembolü haline gelerek grubun, toplumun geneli içindeki etkinliğinin de artmasına katkı sağlamaktadır. Bu şekilde gruplar toplumsal alan içindeki mücadelelerine meşruluk katabilmektedir. Algılanan mağduriyetlerin giderilmesi için harekete geçen toplumsal

gruplar zaman içinde siyasallaşarak sadece mağduriyetin giderilmesini değil kendine özgü ayrıcalıklar ya da siyasi taleplerde üretebilecek bir duruma gelebilmektedir. Başka bir anlatımla mağduriyet algısı iktidar mücadelesine dönüşebilecek olan çatışmaların nüvesini içinde barındırmaktadır. Toplumsal ilişki sistemi içinde “mağdur” taraf ortaya koyduğu düşünce, tutum ve eylemlerle öncelikli olarak kendini doğru ve haklı olarak ilan eder. Bu haklılık kabulü çerçevesinde grubu ortak eyleme sevk ederek grup kimliğini güçlendirmektedir. Mağdur grubun “haklı” amaçlarına dönük olarak attığı bu adımlar zaman içinde grubun kendi çıkarlarına uygun yeni bir siyasi anlayışın gelişmesine imkân tanımaktadır. Ancak mağdurun kendi şartlarına uygun olarak tanımladığı yeni siyasi şartlar, mevcut siyasi ortam içinde yeni çatışma alanları yaratarak yeni mağduriyetler yaratma potansiyelini de içermektedir.

Mağduriyet algısıyla biçimlenen grup aidiyetleri, içinde “kötü öteki” ve “iyi biz” tanımlamalarını içeren bir takım örüntüleri de içinde barındırmaktadır. Kötünün alt edilmesi veya etkisiz hale getirilmesi adına gerçekler saptırılabilmekte, görmezden gelinebilmekte ya da gerçeklik yeniden kurgulanarak bu yeni formuyla grup üyeleri arasında paylaşıp kolayca yeniden üretilebilmektedir. Bu alanda karşılıklılık/karşılık verme duygusu, mağduriyet algısının grup içinde gelişmesinde ve grubu eyleme sevk etmede önemli bir araç olabilmektedir.

Kürt milliyetçiliğinin gelişim sürecinde “mağduriyet” algısı konusundaki yaklaşımların veya görüşlerin belirlenmesi önemlidir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinde ve yaygınlaşmasında örneklem grubu tarafından dillenen mağduriyet algısının genelde çok sayıda kişi tarafından ağırlıklı olarak kullanıldığı bir gerçektir. Konu kapsamında özellikle tarihsel süreç içerisinde Kürtlerin karşı karşıya kaldıkları muameleler ve hak ihlalleri çok kez vurgulanmıştır. Kürtlerin etnik kökenleri nedeniyle göçe zorlama, köy boşaltma gibi uygulamalar da bu çerçevede dile getirilmiştir. Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli bir motivasyon aracı olarak kullanılan bu retorik aynı zamanda iktidar karşında yürütülen eylemlerin meşrulaştırılmasında da bir araç olarak işlevselleştirildiği görülmektedir.

“Kürtlerin mağdur olması bir inanç meselesi değildir, gerçektir. Daha doğrusu mağdur edildiği gerçektir. İnsan kendi kendine mağdur olmaz... Devlet geçmişte Kürtlere karşı asimilasyoncu olmuştur. Kürt halkının insan hakkını yok saymıştır. İşte Dersim, Kobane, Digor bunların örnekleridir. Daha düne kadar kim Kürtçe konuşsa dayak, işkence olurdu burada. Bu mağdur olmak değil midir?. Mağduriyetin sonucunda halk bilinçlenmiştir, kimlikleri öne çıkmıştır” (Görüşmeci 45, Erkek, yaş 34, Gazeteci).

Katılımcı yukarıdaki anlatımda geçmiş dönemde Kürtçenin kullanılmasının yönelik bir takım engellemeleri ve bazı isyanları vurgulanmıştır. Bu kapsamda, günümüzde Kürtçenin gündelik yaşamda kullanımı üzerindeki engellemelerin demokratikleşme süreci içinde kaldırılmış olmasına rağmen Kürtçe dili üzerinden bir mağduriyet yaratma çabasının bilinçli bir tutum olduğu düşünülmektedir.

“Kürtlerle ilgili hatırlama pratiği içinde, pek çok Kürt ailesinde katliamları hatırlayan ya da yaşanan yaşlılar vardır. Bunların hatıraları yeni kuşaklara canlı aktarıldığı için gençlerimizde bu yapılanları biliyor. Bu bilgiyle bugün Kürtler eleştirel tavır içinde bu mağdurluğu sorguluyor” (Görüşmeci 38, Erkek, yaş 37, Kürdi-Der Üyesi, Esnaf)

Kürtler yaşadıkları mağduriyetlerin başlangıcını genelde Cumhuriyetin kuruluşu ile başlatmaktadırlar. Bununla birlikte mağduriyetlerle ilintili olarak, olumsuz deneyimler yaşamış olan Kürtlerin yaşadıklarını genç kuşaklara aktarmasıyla mağduriyet algısının toplumsal bir süreklilik kazandığı da anlaşılmaktadır. Bunun yanında Kürt milliyetçiliğinin gelişimde önemli kaynaklardan biri olduğu gözlenen mağduriyet algısının sadece Kürt milliyetçi hareketini biçimlendirmede aynı zamanda iktidar söylemi içinde siyasileşerek kitleleri manipüle eden güçlü bir söylemsel pratiğe dönüştüğü görülmektedir. Bu noktada mağduriyet algısının milliyetçi ideolojiyi paylaşan Kürtler arasında özgürlük ve adalet gibi duygularla bir örüntü oluşturarak etnik grup aidiyetlerine daha sıkı bağlanmalarına neden olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bazı görüşmeciler Kürtlerin asimilasyon politikalarının hedefi olarak çeşitli mağduriyetler yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bu tarz politikaların Kürtlerde bir güvensizlik ve korku durumunu yarattığı ileri sürülmüştür. Kürtler arasında ortaya çıkan korku ve güvensizliğin temelinde özellikle geçmiş yıllarda yaşanmış olan bazı olumsuz deneyimlerin olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kürt etnisitesi içinde güvensizlik ve mağduriyet algısı çerçevesinde milliyetçi ideolojiyi benimsemiş olan bazı Kürt örgütlerin ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Bu durum mağduriyet algısının Kürt milliyetçiliğini savunanların grup aidiyetlerini güçlendirdiğini ve Kürt milliyetçi hareketinin eylemleri için meşru bir zemin yaratmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Görüşmeler esnasında bir katılımcının; “Kürdün Kürt’ten başka dostu yoktur” şeklinde dile getirdiği husus, diğer topluluklara -özellikle de Türklere- karşı duyulan güvensizliği ifade etmektedir.

Sonuç olarak Kürt milliyetçilerinin bir mağduriyet algısı üzerinden Kürt milliyetçiliğinin haklılığını ve devletin pratik hayattaki uygulamalarına direndikleri enformasyonunu yaymayı amaçladıkları tespit edilmiştir. Aynı zamanda Kürtlerin yaşadıkları mağduriyetlere ilişkin olarak tüm olayların sorumluluğunun devlete has kılınmaya çalışılması, Kürt milliyetçi hareketinin etnik merkezli bir algı operasyonu yürüttüğüne işaret etmesi açısından önemlidir. Bu merkeziyetçi tavrın kendini Kürt halkının koruyucusu kabul eden PKK gibi sol eğilimli, merkezi ve otoriter örgütlerin söylem ve propagandaları ile olan yakınlığı dikkat çekicidir. Mağduriyet algısıyla üzerinden inşa edilmek istenen Kürt kimliği ve bu kimlik üzerinden yürütülen kimlik siyasetinde geçmişte veya günümüzde yaşanan bazı mağduriyetlerin tüm sorumluluğunun “ötekine” yükleyerek bu olaylarda Kürt milliyetçi hareketinin etkilerinin görmezden gelindiği görülmektedir. Ayrıca “mağdur edilmiş” olduğu iddia edilen Kürtlerin sözcülüğünü üstlenen Kürtlerin haklarını savunduğunu iddia eden örgüt veya kurumların kullandığı mağdur imajının, mağdur olduğuna inandırılan tabanla bağlantı kurulmasında güçlü bir araç olduğu anlaşılmaktadır.

4.8.4. Eşitsizlik Algısı

“Eşitsizlik” toplumsal sistemlerin inşasında ve yürütülmesinde önemli bir tartışma alanı olarak geçmişten günümüze kadar gelen bir konudur. Toplumların inşasında ortaya çıkan farklılıklar, değişimler veya uygulamalar toplumlar içinde çeşitli şekillerde eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda geçmişte ve günümüzde hemen her toplumda gruplar veya bireyler arasında çeşitli düzeylerde eşitsizliklerin olduğu söylenebilir. Bu eşitsizlikler, zenginlik, güç, prestij, statü, ırk, renk gibi çeşitli farklar temelinde ortaya çıkan eşit olmama durumunu ile ifade etmektedir (Mashall, 1999:210). Toplumsal yapı içinde ortaya çıkan eşit olmama durumu, toplum içinde yer alan kişilerin ve grupların toplumda mevcut ödül ve çıkarlara ulaşmasında bir takım sorunlar ve engellerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Rousseau’ya göre toplum içinde ortaya

çıkan ayrıcalıklara erişimde yaşanacak sınırlandırmalar belirli bir eşiği aştığında bu durum gruplar arasında çatışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Rousseau, 2001:83). Eşitsizliğin güçlü olarak hissedildiği toplumlarda, toplumun farklı kesimleri duruma ilişkin olarak çeşitli tepkiler geliştirebilmektedir. Özellikle modern toplumlarda farklı kültürel grupların eşitsizlik temelli olarak sıklıkla karşı karşıya geldiği görülmektedir. Bu karşıtlık etnik grupların tehdit algılarını tetikleyerek milliyetçi duyguların gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de ekonomik, kültürel ve siyasal olarak algılanan eşitsizlikler Türkler ve Kürtler arasında milliyetçi duyguların gelişimi için bir gerekçe olarak algılanabilmektedir. Türkler açısından mevcut hegemonik pozisyonlarını korumak ve sürdürmek temel kaygı olurken, Kürtler açısından ise temel kaygılar ekonomik ve kültürel olarak dezavantajlı durumlarına karşı ortaya konulan tepkiler şeklinde görülmektedir. Huntington’a göre toplumsal gruplar içinde milliyetçi, radikal tepkilerin gelişmesine ve şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasına yol açan eşitsizlik algısı aynı zamanda bu hareketleri yürüten gruplar için bir meşruiyet aracı olarak da kullanılmaktadır (Huntington, 2006:30). Bu bağlamda eşitsizlik algısının milliyetçi, radikal hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olan kaynaklardan biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kürt milliyetçi hareketinin gelişmesinde eşitsizlik algısıyla milliyetçi eylem arasında nedensel bir bağ kurmak mümkün görülmektedir. Toplumsal yapı içinde sosyal, kültürel, ekonomik veya siyasal eşitsizliklerin yaşandığı durumlarda kendilerine ayrıcalıklar sağlamış olan kesimlerin bu ortamda çeşitli şekillerde veya derecelerde şiddet içeren muhalefetle karşılaşma ihtimali yüksek olmaktadır. Türkiye’de ortaya çıkan Kürt hareketinin gelişiminde benzer bir mekanizmanın olduğu bu doğrultuda söylenebilir.

Katılımcılara sorulan “Sizce Türkiye’de Kürtler ve Türkler eşit şartlar altında (siyasi, ekonomik, kültürel vb.) yaşıyor mu? Açıklar mısınız?” sorusuna verilen cevaplardan bazıları aşağıda verilmiştir;

“Kürtlerin yaşadıkları ortamda eşitlikten bahsetmek mümkün değildir. Şimdi Türkler ve Kürtler eşittir diyorlar. Gündemde işte milletvekili oluyorsun, vali oluyorsun daha ne istiyorsun gibi söylemlerle Kürtlerin karşısına çıkılıyor. Devlet, Kürtler konu olunca belirli kısıtlamaları uygulamaktadır. Ancak Türklerle kimliğinden vazgeçersen eşit olabilirsiniz. Yani aslında eşitlik devletin yalanıdır. Adalet olacaksa bunun değişmesi lazımdır. Kürtlerin hedefi bugün eşitliğin ve adaletin siyasal ve kültürel olarak sağlanmasıdır” (Görüşmecisi 2, Erkek, yaş 44, Psikolog)

Genel olarak görüşmeciler Kürtlerin toplum içinde eşit olmasının kriteri olarak, siyasi ve kültürel açıdan kendi kararlarını alabilecekleri mekanizmaların tesis edilmesi ile mümkün olacağını ileri sürmektedirler. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunan katılımcılar, Türkler ve Kürtler arasında devletin siyasi tutum ve uygulamalarından kaynaklanan siyasi, kültürel ve toplumsal alanda eşitsizliklere dikkat çekmektedirler. Devletin belirleyiciliğinde yürütülen politikaların yasal dayanakları olup olmamasına bakılmaksızın Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında eşitsizlik algısını beslediği anlaşılmaktadır. Bu noktada Kürtlerin haklarının engellendiğine ve bunun eşitsizliğe yol açtığına dair söylemlerin, Kürt haklarını savunduklarını iddia eden çevrelerce yayılmasıyla milliyetçi ideolojiye yakın olan Kürtler arasında mağduriyet psikolojisini ortaya çıkararak Kürt milliyetçi hareketinin gelişmesine destek olduğu söylenebilir.

Görüşmeler esnasında katılımcılardan bazıları Kürtler ile Türklerin Müslümanlık ortak paydasını paylaştıkları ancak ırktan kaynaklanan bazı haklar talep edildiğinde devletin ayrımcı politikaları ile karşılaştığını ileri sürmüşlerdir. Burada da en çok anadilde eğitim hususu, siyasal haklar ve siyaset yapan bazı politikacıların tutuklanmaları hususuna göndermede bulunmuşlardır. Bir görüşmeci de aşağıdaki ifadeleri dile getirmiştir.

“Devlet kendisine yakın olanı sever. Bu Kürt olsun olmasın böyledir. Şimdi devlete yakın olanlar eşit olabilir. Ama kendi hakkını istersen o zaman hiç eşit olamazsın. Bundan dolayı biz hiç eşitlik görmedik. Bu herkesin konuştuğu bir gerçektir” (Görüşmeci 15, Erkek, yaş 53, Servis Şoförü).

Kürtlere yönelik eşitsizliğin varlığının kabul edildiği yukarıdaki anlatımda, Türk kimliğini kabul etmeyen tüm grupların eşitsizlik pratikleri ile karşılaştıkları dile getirilmiştir. Anlatımda devlet ile milliyetçiliğin iç içe geçirildiğine dair bir algının varlığı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, Türkiye’de Türklerin devlet eliyle avantajlı bir grup olarak konumlandırıldığı ve bu konumunun sürdürülerek toplumda farklı kültürler arasında eşitsizlik yaratıldığı ima edildiği görülmektedir. Ayrıca, Kürtlere yönelik eşitsizlik pratiklerinin devlet eliyle yansıtıldığı bunun devlete içkin bir anlayış olduğu düşüncesinin Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında büyük oranda kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Bu düşüncenin ise Türkiye’de Kürtlerin karşılaştıkları sorunları devlete, devlet politikalarına indirgeme ve tüm sebepleri buraya bağlayarak Kürt milliyetçisi adına yapılan tüm söylem ve eylemleri meşrulaştırma çabasının bir ürünü olduğu değerlendirilmektedir.

“Nerede eşitlik var ben, görmedim. Mesela örnek, okullardır. Anadili yasak olan çocuklar Türkçe bilmedikleri için eğitimleri iyi olmuyor. Ama seninle aynı sınava giriyorlar. Zaten okulda Kürtlere uygulananlar ayrı bir durum... Nasıl bir eşitlik şimdi bu?. Bak daha yeni, seçilen belediye başkanları tutuklanıyor. Bunlar bize karşı gerçekleştirilen adaletsizliklerdir.”(Görüşmeci 12, Erkek, yaş 42, Memur)

Katılımcı anlatımında, Kürtlere yönelik eşitsizlik algısını anadil ve eğitim üzerinden ifade etmiştir. Anlatımda Kürtçenin eğitim alanında kullanılmasının önündeki engellerin sadece Kürtlerin kendilerini ifade etmede zorluk yaşamalarına neden olmadığı aynı zamanda ekonomik ve kültürel olarak da eşitsizliklerin yaşanmasına neden olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda katılımcının eşitsizliği sadece formel olarak algılamadığı eşitsizliği aynı zaman fırsat eşitsizliği boyutuyla da algıladığı anlaşılmaktadır. Anlatımda dikkat çeken diğer bir husus ise Kürt siyasetçilerine yönelik tutuklamaların, Kürt milliyetçiliğini savunan katılımcılar arasında Kürtlerin karşılaştığı engellemeler arasında önemli bir eşitsizlik kaynağı olarak kabul görmesidir. Siyasi bilinci yüksek olan Kürtler arasında yerleşik olan böyle bir algının varlığı devletin tarafsızlığı ve adaletli olması noktasında bir takım tartışmaların ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Bu düşünce biçimi ile oluşan mağdur psikolojisinin Kürtlerin devlete olan aidiyet bağlarını zayıflattığı gibi Kürt kimliğinin siyasallaşmasına neden olarak Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine destek olduğu görülmektedir. Burada katılımcıların belediye imkânlarının PKK örgütü için kullanılmasına yönelik her hangi bir eleştiri gerçekleştirilmeksizin bu tür tutuklamaları Kürtlere yönelik bir eşitsizlik veya adaletsizlik olarak görmeleri bir tartışma konusudur.

“Geçmiş dönemlerde devletin Kürtlere yönelik doktrini Kürtlerin asimile edilerek Türk toplumu içinde eritilmesi olduğu için yürütülen uygulamalarda adalet ya da eşitlik dikkat edilen bir husus olmamıştır. Devlet, ekonomik, siyasi, kültürel olsun tüm alanlarda Kürt halkını hedef almıştır. Tabii bunun sonucu olarak Kürt halkı derin acılar yaşamıştır. Bunların hatıralarının Kürtlerde hala taze olduğunu söyleyebilirim. Tüm bunlara karşın Kürtlerin hak arayışı zamanın şartlarına göre değişimlere uğrasa da kesintiye uğramamıştır. Kürtler ağır baskı altında oldukları zamanlarda bile özgürlüklerinden vaz geçmemiştir. Bu gün de öyle, bu arayış çeşitli yapılar düzeyinde yaygın şekilde devam etmektedir. Ama bu gün Kürtler dünden çok daha fazla kimliklerinin farkındadırlar”(Görüşmeci 4, Erkek, yaş 51, Akademisyen).

Yukarıdaki anlatımda Cumhuriyetin ilanıyla beraber uygulamaya konulan asimilasyon temelli politikaların ve engellemelerin sonuçları itibariyle kültürel, siyasi, ekonomik mağduriyetler yaşayan Kürtlerin bu temelde yaşanan eşitsizliklerden devleti sorumlu tutukları görülmektedir. Kürtlerin bu dışlayıcı millet anlayışına tepki olarak Kürt etnisitesini temel alarak kurdukları çeşitli örgütlerle direniş gösterdikleri ifade edilmiştir. Bu kapsamda eşitsizlik algısının Kürt milliyetçi hareketinin daha organize ve örgütlü bir yapıya kavuşmasında önemli bir etken olduğu açıktır. Burada siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda çok boyutlu olarak yaşanan eşitsizliklerin Kürtlerin etnik bilinçlerini geliştirdiği ve mücadele iradelerini güçlendirdiği dile getirilmiştir.

“Zenginsin ama tahtın yok. Yokluk içinde bir halk var ortada. Aslında bölge çok zengindir. Ama zengin olanlar Kürtler değil. Yani çok petrol var burada ama fabrika yok, bunu alıp Batı’ya götürüyorlar. Olan fabrikaları da kapıyorlar zaten. İşte TÜPRAŞ var, yarısı kapalı neden? Çünkü haksızlık var orada mühendisler falan hep yabancı, karşı çıkılmazsa işçiler bile Batı’dan gelecek.” (Görüşmeci 23, Erkek, yaş 60, İşçi Emeklisi)

Katılımcı, Kürtlere yönelik eşitsizliğin varlığını yukarıda görüldüğü gibi ekonomik eşitsizlikler üzerinden ifade etmeye çalışmıştır. Katılımcı, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde yatırımların az olmasına ve iş olanaklarının sınırlı olmasına karşılık yerel zenginliklerin Batı’ya aktarıldığını iddia ederek devletin Kürtlere ekonomik olarak ayrımcılık yaptığını belirtmiştir. Bu noktada çalışmaya katılan ve Kürt milliyetçisi olduklarını ifade eden katılımcılar arasında devlet politikalarından kaynaklanan ve Kürtlerin devlete atfettiği eşitsizlik algısının varlığı görülmektedir. Ancak katılımcıların algıladıkları eşitsizliği kendi yaşamlarına etki eden farklı boyutlarıyla dile getirdikleri anlaşılmıştır. Burada siyasal, ekonomik, kültürel, eğitsel, cinsel veya etnik gibi farklı boyutları ile geniş bir bütün olan eşitsizliğin ekonomik boyutu ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Anlatımda, Kürtlere yönelik eşitsizliğin iktidarın yatırım kararlarında, ulusal gelirin paylaşımında ve kamu kaynaklarına erişim noktasında adil davranılmadığı şeklindeki kabuller üzerinden üretildiği değerlendirilmiştir. Aynı zamanda toplumsal sistem içinde ortaya çıkan bu eşitsizlik algısının, adaletsizliğin giderilmesi için uygulanacak pratiklerin meşrulaştırılması için uygun bir zemin de sağladığı anlaşılmaktadır.

4.9. Kürt Aktörlerin ve Aydınların Milliyetçiliğin Gelişmesindeki Etkisi

Bilgi ve bilginin yorumlanarak toplumsal aktörlere aktarılış biçimi toplumda kolektif hareketlerin oluşmasında etkilidir. Bilginin oluşması ve toplumsal aktörlere aktarılması süreci her zaman doğrusal bir düzlemde kesintisiz ve net olmamaktadır. Bilginin oluşmasından bireylere ulaşmasına kadar geçen sürede meydana gelebilecek kesintiler, deformasyonlar, belirsizlikler veya

engeller bilgi akışını düzenleyecek, ortaya çıkan sorunları çözecek ya da bilgiyi yorumlayarak bireyler için anlaşılır hale getirecek deneyim sahibi güvenilir kişilere ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Toplumsal talebin ortaya çıkardığı bu özel tip kendisine yüklenen rol açısından “sosyal kabul gören kişi” olarak adlandırılabilir. Sosyal kabul gören kişinin, ait olduğu grubun karşılaştığı yeni duruma uyum sağlayabilmesi için üretmiş olduğu kodlar, bireylerin anlam dünyasını etkilediği gibi aynı zamanda yeni kültürel değerlerin üretimine de katkı sağlamaktadır (Taylor, 2006:11-12).

Toplumsal yaşamın çok katmanlı yapısı içinde ilk elden bilgiye ulaşabilmenin imkânı toplumun alt katmanlarına inildikçe zorlaşmaktadır. Bu nedenle sosyal kabul gören kişilerce oluşturulan kanallar bilgi akışının alt toplumsal katmanlara ulaşmasında önemli bir işleve sahiptir. Bilgiye ulaşmada imkânları sınırlı olan bireyler bu müşkül durum içinde kendilerine ulaştırılan bilgiyi sorgulamadan kabul edip, yaşantılarını buna göre düzenleyebilmektedir. Bireylerin gündelik yaşam ritüelleri içinde kendini yenileyen bu bilgiler çeşitli kanallarla yeni kuşaklara aktarılıp kültür ögesi haline gelerek görece süreklilik kazanabilmektedir. Sosyal gerçekliğin inşasında etkin olan bireysel bilinçler, sosyal gerçekliği karşılıklı etkileşim sürecinde inşa ettikleri için bilgi bu süreçte aynı zamanda sosyal bir form da kazanmaktadır (Bourdieu, 2014:201). Bilginin toplumsal bir görünüm kazanmasıyla birlikte ait olduğu bağlamda kurumsallaşması o toplumsal yapıya ait rol ve statülerin içeriğini belirlerken aynı zamanda bireylerin tutumlarının, değer yargılarının, düşün biçimlerinin genel çerçevesini de belirlemiş olur (Aydemir, 2014:9-12).

Bireyler ve gruplar, gündelik hayatta çevreleriyle kurmuş oldukları etkileşimde içinde oldukları toplumun “ortak hafızasında” yer alan bilgilere göre hareket etmektedir. Bu bilgiler, gruplar arası ilişkilerin sağlıklı ya da çatışmacı bir düzlemde gelişmesine neden olan güven, dostluk, öfke, nefret gibi ön yargı gibi duyguları içinde barındırır. “Öteki” ile ilişkileri belirleyen bu kalıp yargılar grupların yaşam deneyimlerinin bir ürünü olarak tarihsel bağlamda inşa edilebildiği gibi bir liderlerin ya da sosyal kabul gören kişinin bilgi akışına müdahalesi sonucunda kurgulanarak ortak aklın bir parçası halinde de gelebilir (Berger ve Luckmann 2008:46-47). Liderlerin veya sosyal kabul gören kişilerin sahip oldukları bu manüplatif güç onları kolektif hareketlerin anlaşılmasında ve analiz edilmesinde önemli bir konuma getirmektedir. Belirli bir nüfus içinde ortaya çıkabilen sosyal kabul gören kişiler, Weimann’ın deyiimi ile “etkili insanlar”, geniş kitleleri etkileri altına alabilmektedir (Ulutaş, 2015:27). Etkili insanlar; siyaset, din, ekonomi, eğitim gibi toplumsal yaşamın farklı alanlarında ortaya çıkarak içinde bulundukları grupları, sahip oldukları uzmanlık alanlarına göre, kolektif harekete yönlendirirken yaratmış oldukları toplumsal sinerji aynı zamanda bu grup içinde siyasal bir davranışın ortaya çıkmasına neden olan bir dizi etkileşime de neden olabilirler (Lipset, 1964:181).

Toplum, karşılaştığı veya mevcut olanakları ile çözemediği problemlerin çözümü için kendi içinden çıkararak görüşlerine meşruiyet kazandırdığı “etkili kişiye” sorunu çözme sorumluluğunu verdikten sonra bu kişi sahip olduğu otoriteyle korku, baskı, zorlama gibi demokratik olmayan düşünce ve uygulamalar içerebilen çözümler de üretebilir. Bu şekilde amacın ve yöntemin bir aracıyla birbirine bağlanması sonrası hayata geçirilen şiddet ve türevleri toplumsal yapı içinde meşrulaştırılabilir (Çetin, 2012:28). Şiddet içeren davranış, uygulama ve düşünceler grup tarafından bu şekilde meşrulaştırıldıktan sonra bunları uygulayan toplumsal aktörler için bu tip davranışlar bir itaat ve sadakat göstergesi olarak grubun varlığının devamı için yapılmış davranışlar olarak algılanabilir (Heywood, 2012:52). Özellikle kriz ve bunalım dönemlerinde etkili kişiler üstlendikleri “kurtarıcı misyon” ile grup içinde “kurtuluş” motivasyonu oluşturarak hedefe yönelik

toplumsal hareketi başlatıp yönlendirebilmektedir. Ancak etkili kişilerin liderlik ettiği toplumu hedeflerine ulaştırması her zaman garanti değildir. Krizi aşmada ya da yönetmedeki başarısı kendisine “karizma” yüklerken başarısızlık durumu liderlik özelliğini ve toplum üzerindeki etkisini sona erdirebilir (Rajnandini, Pillai, ve James, 1998:650). Tarih boyunca var olmuş veya var olan toplumlar içinde özellikleri ve etki alanları farkı olsa da etkili insanlar her zaman var olmuş ve güçlü bir sosyal pozisyona sahip olmuşlardır. Benzer şekilde Türkiye toplumunun farkı kesimlerinde tarih boyunca etkili insan olarak tanımlayabileceğimiz birçok toplumsal aktör ortaya çıkmış ve içinden çıktıkları grupların gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak ekonomi, siyaset, din, medya, askeriye gibi birbirinden farklı alanlarda ortaya çıkabilen etkili insanların ait oldukları topluma katkıları konusunda tartışmalar da yok değildir (Çelebi, 2012:12). Etkili insanların sahip olduğu toplumsal statülerin ve uzmanlık alanlarının farklılaşması kadar hitap ettikleri kitlelerin niteliksel ve niceliksel olarak birbirinden farklı olması bu tip tartışmalara temel teşkil etmektedir. Etkili insanların toplumun gelişimine etkileri ve toplum içindeki sosyal pozisyonları hakkında çeşitli tartışmaların varlığına rağmen etkili insanların grupları etkileme gücü sosyal bir gerçekliktir. Bu etki, özellikle, yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu geleneksel toplumlarda çok daha fazla olabilmektedir. Toplumsal yapılarında geleneksel özelliklerin ağır bastığı Kürt grupları da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Kürt grupları içinde önemli bir yeri olan aşiret ve liderlik yapısının dış müdahalelerle tasfiye edilmeye çalışılması zaman içinde Kürtler arasında “milliyetçi” duyguları harekete geçirerek “bağımsızlık” hedefli legal veya illegal yapıların oluşmasına neden olmuştur. Ancak Kürt toplumu içinden milliyetçilik boyutunda kendilerine liderlik yapacak Kürt önderler ortaya çıktığı gibi, devlet ile Kürt aşiretler arasında siyasi ve ekonomik düzeyde gelişen ilişkiler neticesinde aşiret liderliğinden toprak ağasına dönüşen ve mevcut statükoyu korumaya çalışan lider ve önderler de çıkmıştır (Strohmeier, Yalçın ve Heckman, 2014:164). Türkiye’de Kürt toplumu sadece “isyankâr” veya “statükocu” etkili kişileri ya da liderler üretmemiştir. Aynı zamanda Kürt toplumu içinden molla, şeyh, seyit vb. gibi adlarla tanımlanan dini görünümü de olan önderler ortaya çıkmıştır. Bunlar, Kürtler ile devlet arasında birçok alanda köprü görevi görmüştür. Bu şekilde şeyhlerin ve dini alanda etkili kişilerin hitap ettikleri kitleler üzerinde ki etkinlikleri artarken aynı zamanda siyasi bir güç de kazanmışlardır (Mardin, 2012:170). Yerel önderlerinin siyasi bir güç kazanmasıyla birlikte kontrol altına aldıkları silahlı güçler vasıtası ile zaman zaman yerel halktan vergi adı altında para da toplamışlardır. Bu durum, etkili kişilerin veya liderlerin uyum sağlayıcı, motive edici, dönüştürücü yönünün yanı sıra bazı durumlarda toplumsal yeniliğin veya gelişmenin önünde bizzat kendilerinin bir engel olabileceğini baskı ve statükonun bir aracı haline gelebileceklerini göstermesi açısından önemlidir (Strohmeier, Yalçın ve Heckmann 2012:170).

Kürt gruplarının yönetilmesine ve değişen politik, askeri ve ekonomik şartlara uyum sağlamasına aracılık eden Kürt önderleri bununla beraber, özellikle medreselerde, yaptıkları faaliyetlerle Kürt dilinin korunmasında ve canlı tutulmasında önemli bir rol üstlenerek Kürt kimliğinin gelişimine ciddi katkıda bulunmuşlardır. Ancak bu süreçte Kürt medreselerinde Kürtçenin etnik bir ayırım aracı olarak kullanılmaması, dini kimliğin ön planda tutularak faaliyetlerin yürütülmesi Kürt kültürünün korunması kadar Anadolu’da halklar arasında uyumun ve hoş görünün gelişmesine de ortam hazırlamıştır (Strohheimer, Yalçın ve Heckmann, 2014:73).

1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından tüm yurt çapında modern ulus projelerinin hayata geçirilmesiyle beraber geleneksel kurumların tasfiye edilemeye başlanması

geleneksel ile modern arasında ciddi bir gerilimin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasından önce şeyh, aşiret reisi, molla seyit gibi adlarla sosyal konumları Kürt toplum yapısı içinde meşrulaştırılmış olan Kürt etkili kişileri, Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte hayata geçirilen politikaların bir sonucu olarak varlık nedenleri ortadan kalktığı için bir anda illegal bir konuma düşmüştür (Karpat, 2009:171). Devlet tarafından hayata geçirilen toplumsal mühendislik uygulamaları Kürt etkili kişileri kadar Kürt gruplar üzerinde de olumsuz bir etki yaparak Kürtler üzerinde varlıklarına dönük bir tehdit algısının oluşmasına neden olmuştur. Kürt gruplar içinde biriken bu tepkiler kendisini zaman içinde etnik bilinci yüksek Kürt önderler liderliğinde geniş çaplı isyanlara varan boyutta göstermiştir. Şeyh Sait isyanı bu noktada konu ile ilgili örnek olarak verilebilecek önemli isyanlardan biridir. Şeyh Sait, Erzurum ve çevresinde geniş nüfusa sahip bir Nakşibendi Şeyhi olarak dayanağı veya öncülleri tartışma konusu olmaksızın bizzat isyanı başlatmış ve yönetmiştir. Bu isyan ve onu takip eden bir dizi Kürt isyanının bastırılmasının ardından hükümetçe alınan ekonomik, siyasi ve kültürel tedbirler tüm Türkiye toplumunu derinden etkilediği gibi Kürt liderlerinin geleneksel görünümünde ve yerine getirdikleri toplumsal fonksiyonlarında önemli değişimlere yol açmıştır. Bir kısmı isyanların bastırılmasının ardından yurt dışına çıkarak illegal direniş hareketlerine liderlik ederek Kürt etnik bilincinin fikri alt yapısını geliştirmeye çalışmıştır. Bir kısmı da mevcut yasalar çerçevesinde etkileri kısıtlanarak varlıklarını sürdürmüştür. Diğer bir kısım lider ise değişen siyasal, kültürel ve ekonomik şartlara uyum sağlayarak azalan dinsel veya siyasi nüfuzlarını milletvekili, belediye başkanı, toprak ağası gibi farklı kanallarla yeniden tesis etmeye çalışmışlardır. Doğu ve Güneydoğu’da Kürt gruplar arasında yaygın olan aşiretlerden oluşan geleneksel, kapalı toplumsal yapı da Türkiye’de hızla değişen ekonomik, politik ve kültürel şartlara rağmen Kürt önderlerin yeni şartlarda varlıklarını ve etkinliklerini korumalarında etkili olmuştur.

Toplumsal örgütlenmeleri içinde aşiretlerin önemli yer tuttuğu Kürt gruplar için bağlı bulunulan aşiretin ürettiği değer yargıları kişisel tutum ve düşüncelerin belirlenmesinde önemli bir kaynaktır. Bu kapalı sistemde bireylerin düşünce ve eylemleri ağırlıklı olarak grubun referansları doğrultusunda şekillendiği için kişisel kimliklerin inşasında bireysel deneyimlerden daha öncelikli yer tutabilmektedir (Botton, 2013:109).

Modernleşme, kentleşme ve gelişen mobilizasyon imkânları ile değişen sosyal mekân kullanım dinamikleri yeni ilişki şekilleri ürettiği gibi buna paralel olarak yeni kültürel yapıların toplumsal yaşam içinde oluşmasına neden olmaktadır. Bu değişen yaşam şartları kapalı grupların mekân kullanım şekillerinde bir takım değişiklikler yaratırken aynı zamanda bu gruplara kentsel doku içinde dernekler, sendikalar, örgütler gibi araçlar üzerinden kurumsallaşma imkân vermektedir. Bu şekilde kurumsallaşan yapılar kanalı ile takipçilerine ulaşma imkânlarını genişleten etkili kişiler, ürettikleri ortak aklı sembolize eden fikirler ile hitap ettikleri grup üzerindeki etkilerini arttırma imkânına kavuşmuştur. Bu süreçte etkili kişilerin etkin liderlikleriyle grup üyeleri arasında yardımlaşma, dayanışma, koruma, kollama, kayırma gibi daha çok birincil ilişkilerden kaynaklı olarak gelişen nepotik tutumlar, zaman içinde Türkiye’de, modern ulus devlet anlayışının gereği olarak hayata geçirdiği politikalarla çatışmış ve bu çatışma Kürt gruplar içinde eşitlik, adalet, direnme, özgürlük gibi kavramlaştırmayla bir üst ahlak şekline dönüşerek Kürt milliyetçi hareketi için başlangıç motivasyonu olmuştur (Kurtoğlu, 2011:30).

Kürt milliyetçi hareketine liderlik eden etkili kişiler, ayrımcılık, öfke, kızgınlık içeren duyguları kendi “önderlik” şahıslarında toplayarak kimi zaman legal, kimi zaman da illegal

organizasyonlar içinde Kürt toplumsal hareketini yönetmişlerdir. Kürt liderlerin, öncülük ettikleri gruplar için ürettikleri anlamlar bir yandan grubun bir arada kalmasını sağlarken diğer yandan da kolektif hareket içinde grup üyelerince hedef olarak algılanmıştır. Kürt hareketinin içinde ortaya çıkan bazı Kürt grupların milliyetçi, etnik duygular temelinde saflarının sıkılaştırmasıyla gelişen bağımsızlık, kendini yönetme, öç alma gibi duygular Kürt kimliğinin siyasallaşmasının da önünü açmıştır. “Dost”, “düşman”, “biz” ve “öteki” ayrımı üzerinden gelişen ve toplumsal yapının bütünlüğünü tehdit eden bu gerilimli süreç toplumsal düzeyde yaşanan sorunları yatıştıran, ikame eden, uzlaştıran ya da sorun çözen Kürt liderlerle birlikte aynı zamanda çatışmayı derinleştiren, şiddetini arttıran Kürt liderleri de ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir (Subaşı, 2003:54-55). Tarihsel süreç içinde devlet ile Kürt milliyetçiliğini savunanların karşı karşıya geldikleri farklı durumlar olmuş bunlarda farklı liderler farklı tutumlar sergilemiştir. Bunlardan bazıları uzlaşmacı, çözüm odaklı yaklaşımlar üretirken, bazıları ise liderliğin yıkıcı yönünü ortaya çıkarıp ayrılıkçı Kürt hareketini farklı mecralarda desteklemişlerdir.

Kürt milliyetçi hareketi içinde Kürt aktörlerinin etkileri incelendiğinde buna benzer durumların karşımıza çıktığı görülmektedir. Kürtlerin Cumhuriyet’in ilanından sonra uygulamaya konan politikalar neticesinde önemli oranda yaşam koşullarının değişmesi ve kimliklerine dönük tehdit algılamaları Kürtler arasında milliyetçi tepkilerin gelişmesine ve bunun devamında milliyetçi fikirleri üreten, geliştiren ve bunu uygulayan yeni liderlerin ve etkili kişilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde sosyal kabul gören etkili kişi olarak kabul edilen şahsiyetlere atıfta bulunarak kendi görüşlerini açıklayan görüşmecilerin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda görüşmecilerin kendileri için referans kabul ettikleri kişilerce yorumlanan ve iletilen mesajları kabul ettikleri anlaşılmıştır. Katılımcıların Kürt tarihinden bahsederken, Kürt kimliğinin özelliklerini açıklamaya çalışırken, Kürtlerin sistematik olarak baskı gördüklerini temellendirmeye çalışırken ve Kürt kimliğinin diğer kimliklere göre üstün özelliklerini ortaya koymaya çalışırken Kürt milliyetçileri arasında kabul gören etkili kişilerin söylemlerine başvurdukları görülmüştür. Buna karşıt olarak, görüşmecilerin, anlatımlarında daha ılımlı, daha demokratik görüşler üreten ve milliyetçiliği olumlamayan Kürtlerin Kürt milliyetçiler içinde sosyal olarak kabul görmediği, etkili kişi olarak tanınmadığı hatta asimile olduğu gerekçesi ile ötekileştirildiği de anlaşılmıştır. Görüşmecilerin Kürt milliyetçiliğini temsil eden şahsiyetlerin, tarihi kişiliklerin söylemlerine, Kürt milliyetçiliğine mal olmuş eserlerine ya da onların yaşam deneyimlerine dayanarak Kürt milliyetçiliğine dair getirdikleri açıklamalar bir yandan Kürt milliyetçiliğinin temellendirilmesine kullanılırken bir yandan da Kürt kimliğinin korunması ve sınırlarının çizilmesi için de kullanıldığı görülmüştür. Diğer kimlikler ve milliyetçilikler ile Kürt kimliği ve milliyetçiliği arasındaki farkların ortaya konulmasında kullanılan bu referansların Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında Kürt kimliğine ait farkındalığın gelişmesine ve oluşan ortak söylem üzerinden etnik dayanışmanın artmasına hizmet ettiğini söylenebilir.

Çalışma kapsamında “Bölgede Kürt kimliğinin/milliyetçiliğinin gelişiminde Kürt aydınlarının, Kürt toplumu içinde etkili olan, görüşlerine önem verilen kişilerinin bir etkisi var mıdır? Varsa bu etkiyi açıklayabilir misiniz?” sorusuna ilişkin olarak bazı katılımcıların verdiği cevaplar aşağıda verilmiştir;

“Kürtlerin atalarına ve büyüklerini saygısı çoktur. Bu sadece kendi ailesi için değil tüm halk içinde böyledir. Bir yerde oturulup konuşuluyorken onların söyledikleri dinlenilir,

söyledikleri paylaşılır. Çünkü halkın sorunlarının çözümünde onların söyledikleri herkes tarafından dinlendiği için anlaşma daha kolay oluyor. Mesela Batman’da Hacı Reşat var Hacı Mirza var bunlar önemli kişiler. Bir sözleri ile halkı sokağa dökebilirler. İşte ya da durdurabilirler bunun gibi işte. Burada şunu söylemek lazım, Kürtler akla önem verir, dinlerler. Şimdi bir dernekte olsun, toplantıda olsun yetkili bir kişi gelince onların sözleri de önemlidir. Çünkü senin bilmediğini, görmediğini, duymadığını o size anlatır böylece bilinçlenme artar. Bu süreçte Kürt davası tüm Kürtler için önemli olduğu için herkesin farkında olması gerekir”(Görüşmeci 37, Erkek yaş 37, İşletmeci)

Görüşmeci, Kürtlerin atalarına ve yaşlılarına gösterdikleri saygıyı Kürtlerin geleneksel değerlerinin bir parçası olarak kabul etmektedir. Aynı zamanda yaşlılara ve sosyal kabul gören kişilere gösterilen saygının geleneksel değerlerin yanında onların sahip oldukları bilgi ve tecrübeden de kaynaklandığı dile getirilmektedir. Bu kapsamda yaşam deneyimleri ve bilgileriyle kendilerini topluma kabul ettirmiş olan şahsiyetlerin, Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin davranışlarının şekillenmesinde ve toplumsal tutumlarının oluşmasında kaynaklar olduğu anlaşılmaktadır. Burada sosyal kabul gören etkili kişilerin toplumu yönlendirme gücünü yaşam deneyimlerinden, bilgilerinden ve karizmalarından aldıkları görülmektedir. Bu çerçevede sosyal kabul gören kişiler üzerinden sağlanan ortak bakış açısının Kürt kimliğine ait farkındalığın artmasında, milliyetçi düşüncelerinin gelişmesinde ve ulusal hedefler doğrultusunda Kürt milliyetçilerinin bir araya gelmelerine önemli katkılar sağladığını söylemek yanlış olmaz. Ancak burada etkili kişilerin söylemlerinin konu ile ilgili olarak ilk elden deneyim yaşamamış kişiler için referans kaynağı olarak kabul edildikleri için bir takım ön yargılar da içerebildiği anlaşılmaktadır. Bu temelde Kürt milliyetçisi olan etkili kişilerin, hitap ettiği kitlenin bilincini şekillendirdiği ve onları milliyetçi amaçlarla kolektif harekete sevk ettiği görülmektedir.

“Bir milleti millet yapan temel öğelerden biri de onun tarihidir. Tarihi olmayan millet dünyada yoktur. Kürtler bu anlamda dünya üzerinde olan en eski tarihi olan milletlerden biridir devletsiz millet olsalar da bu bir gerçektir. Tarihleri Medler ve öncesine kadar uzanır. Yapılan tarihi çalışmalar bunu göstermiştir. Kürtlerin toplumsal yapısı içinde aşiretler önemli bir yer tutmuştur. Aşiret liderleri hep Kürtlere liderlik etmiştir. Bir de Kürtlerin sözlü kültürü çok gelişmiştir, hikâyeler, efsaneler, türküler önemlidir yani. Bir dengbej geleneği bu anlamda çok değerlidir. Bu yüzden Kürtler kanaat önderlerine, Kürt liderlere çok önem verir. Kürt kültürünü taşıyan, koruyan onlardır. Bu artık bir gelenek olmuştur. Mesela Şakiro, Kürdün öfkesini acısını söylemiş herkes onu dinlemiştir. Şimdi kanaat önderleri söyle dedi, şöyle yaptı ayrıca demeye gerek yok. Ama bu gün siyasette, sanatta, her yerde değerli Kürtleri görmek mümkün. Bunlar saygınlıkları ile görüşleri ile Kürtleri olması gerektiği yere taşımak için çabılıyor. Halkta buna saygı duyup onları izliyor”(Görüşmeci 33, Kadın, yaş 35, Öğretmen).

Görüşmeci Kürtleri, kendine özgü kültürü olan tarihi bir derinliğe sahip olan ancak devletleri olmayan bir millet olarak kabul etmiştir. Anlatımda Kürtlerin siyasi örgütlenmelerinde, topluma liderlik edilmesinde aşiretlerin ve aşiret liderlerinin önemi üzerinde durulmuştur. Toplumda siyasi açıdan aşiret liderleri etkili şahsiyetler olarak kabul görürken, kültürel açıdan dengbejlere¹⁶ verilen önem dile getirilmiştir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında şeyhlerin, seydaların,

¹⁶ Dengbej sözcüğünün kelime anlamı; deng “ses”, bej “söyle”dir. Bu kelime, sözün ahenkle icra edilmesini sağlayan kişi anlamında kullanılmıştır. Dengbejler genellikle köyden köye dolaşarak, hayatlarını söyledikleri destanlar, kılamlar, ilahiler ve hikâyeler ile sürdürmektedirler. Kahramanlıkların anlatıldığı ve “şer” denilen sıranlardan (şarkı) avcılığa, baharın güzelliği ekilamelardan, düğün ve eğlencedeki mutluluktan, zaferlerin heyecanına kadar, hastalıktan kaynaklı acılardan, haksızlık ve birçok konu, değişik şekillerde sanatsal olarak sözlü Kürt edebiyatında yerini almıştır.

melelerin, aşiret liderlerinin hitap ettikleri kitlenin bilinç yapısını şekillendiren, hareketlerini yönlendiren güçlü bir konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcının Kürt etkili kişileri ya da liderlerine örnek olarak vermeyi tercih ettiği Abdullah Öcalan ve türkücü Şakiro gibi milliyetçi yönü ağır basan figürlerin Kürt hareketinin milliyetçi çerçevesinin belirlenmesinde ve bu hareketin milliyetçi ideolojiler temelinde şekillenip, yönetilmesinde önemli referanslar olduğu görülmektedir. Milliyetçi yönü ağır basan bu kişilerin, çalışmaya katılan katılımcılar arasında sosyal kabul gören, etkili kişi olarak kabul edilmesi, katılımcıların tutumsal, davranışsal ve kimliksel boyutta milliyetçi bir düşünceye sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

“...Kürtlerle devlet arasında bozuk bir psikoloji vardır. Bu ortam böyleyken insanlara yol gösterecek yardım edecek kişilere ihtiyaç ortaya çıkıyor. Bunlar buralarda senin kanaat önderi dediğin kişiler işte. Aşiret liderleri, şeyhler, önderler bunlar işte. Kürtler elbette kendinden olan ve kendine yardım edeni dinler. Onların söylediklerine değer verir. Zaten onlarda halkı tanıdıkları için ne yapmaları gerektiğini bilirler, yanlış yapmazlar. Kürtler için bir şeyler yapmak isteyen ama ne yapacağını bilmeyenler onları dinleyerek bilinçlenir Kürtlükleri ortaya çıkar.”(Görüşmeci 12, Erkek, yaş 42, Memur)

Yukarıdaki anlatımda devlet ve Kürtler arasında bazı itilaflar olduğu dile getirilmiştir. Bu itilaflı ortamda Kürtlere liderlik eden veya algılanan sorunun çözümüne bilgi ve deneyimleriyle katkı sağlayan kişilerin, aşiret liderlerinin ve şeyhlerin kanaat önderi olarak kabul edildikleri anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken bir nokta ise Kürtlerin kanaat önderi olarak kabul ettikleri kişilerin etnik köken olarak Kürt olması ve Kürtlerin sorunlarının çözümünde etkin rol oynamalarıdır. Bu bağlamda, Kürt milliyetçiliğini benimsemiş olan gruplar içinde etnik kökeni farklı olan veya Kürt milliyetçiliğinin hedefleri ile ortak değerleri paylaşmayan kişilerin kanaat önderi olarak kabul edilmesinin oldukça zor olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında görüşlerini belirten katılımcılar arasında yaygın olan bu ideolojik tutum, Kürt milliyetçi hareketi içindeki tek tipleşmeye ve siyasi kutuplaşmaya işaret etmesi açısından önemlidir. Kürt milliyetçisi olan ve Kürt milliyetçi hareketinin değerlerini benimseyen etkili kişilerin milliyetçi gruplar içinde bilgi akışını yöneterek milliyetçi düşüncenin devamlılığında önemli bir işlev yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Kürt milliyetçiliğini savunan sosyal kabul gören kişilerin düşünceleri ve ürettikleri söylemlerle Kürt milliyetçi hareketi içinde aktif olarak yer almak isteyen Kürtleri motive edip onları yönlendirerek Kürt milliyetçi tabanının genişlemesine katkı sağladığı da görülmektedir. Bu bağlamda, Kürt milliyetçiliğini benimsemiş bireylerin, Kürt milliyetçisi olan kanaat önderlerince kendilerine hazır olarak sunulan düşünceler etrafında birleştikleri, Kürt kimliklerine ait farkındalıkların ve milliyetçi duyguların derinliğinin arttığı bu noktada ifade edilebilir.

“Kürtlerin adaletsizliğe, haksızlığa, yanlışla karşı tepkisi yaşanmışlıklar nedeni ile büyük olur. Hemen anında nasıl olursa olsun tepkilerini ortaya koyarlar. Ama herkes kendince doğru olanı yapmaya çalışınca bazen karışıklar da olabiliyor. Bunu önleyecek olan da halkın önde gelenleridir. Bir yerde bir sorun varsa ya da bir tepki olacaksa onların sözü dinlenir. Yani işte kanaat önderlerinin bakışı önem kazanır. Özellikle gençler davada fazla istekli davranabiliyor. Hemen harekete geçmek istiyorlar. Bu hem kendilerine hem davaya zarar verebiliyor. Ama ben lider, önder, başkan diyim sen sosyal kabul edilen anla, onların dedikleri dinlenince daha bilinçli hareket ediliyor. Sonuçta birbirimizi de daha iyi anlaşıp daha rahat hareket edebiliyoruz. Bu bizi daha güçlü yapıyor diye bilirim.”(Görüşmeci 10, Erkek, yaş 41, Belediye Çalışanı).

Yukarıdaki anlatımda sosyal kabul gören kişilerin toplumsal hareketlerin başlamasında veya durdurulmasında etkili bir konumda oldukları ifade edilmiştir. Aynı zamanda sosyal kabul gören kişilerin kolektif hareketlerin planlanmasında ve yürütülmesinde görüşlerinin dikkate alındığı dile getirilmiştir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin daha organize daha bilinçli olması ve daha kontrollü tepkilerin üretilebilmesi için toplumsal hareketi yönlendirmede sorumluluk alan etkili kişilerin önemli bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda sosyal kabul gören etkili kişilerin Kürt kimliğine dair farkındalığı arttırmanın yanında toplumsal hareketi örgütlemadaki yetkinlikleriyle toplumda Kürt milliyetçi hareketinin etkinliğini arttırdığı ifade edilebilir.

“Bir halkı temsil eden, onun adına konuşma hakkı olan en önemli kişiler kanaat önderleridir. Çünkü halkın tarihini, kültürünü, sorunlarını en iyi onlar dile getirir. Eğer Kürtler yıllardır süren baskı, asimilasyon, inkâra karşı hala ayakta ise bu onların sayesinde. Ahmet-i Hani yazmasa, Said-i Nursi direnme, Ahmet Kaya okumasa, Öcalan direnme Kürt halkını adını kim koruyacaktı? Toplumda önderlik yapmak önemli bir sorumluluktur. Halkını tanımak gerekir, sağlam bir ideoloji gerekir, kimliğine sahip çıkmak gerekir ki insanlar seni takip etsin. İnsanların kanaat önderlerini izlemeleri için yanlarında olmasına da gerek yoktur. Yani Tahsin Seveni ya da Şerefkan Ciziriyi bilmen yeterlidir. Çünkü onlar her şartta Kürt halkına destek olmuşlar onun için çalışmışlardır. Bunu tersi olsa yani Kürtlere karşı olanların yanında yer alsalar bunun sorumluluğu büyük olurdu, kimse onlara saygı duymazdı.”(Görüşmeci 31, Kadın, 25, Dersane Öğretmeni).

Yukarıda dile getirilen görüşte, kanaat önderlerinin/sosyal kabul gören kişilerin deneyimleri, bilgileri ve grubun sorunlarına duyarlılıkları noktasında toplumsal bir grubu temsil edebilecek en yetkin kişiler oldukları belirtilmiştir. Bir kişinin kanaat önderi/sosyal kabul gören kişi olarak kabul edilmesinde grubun değerlerini, kültürünü, hedeflerini ve çıkarlarını paylaşması ve onlara sahip çıkmasının önemi dile getirilmiştir. Bu bağlamda milliyetçi gruplar içinde kanaat önder/sosyal kabul kişi olarak benimsenen kişilerin Kürt kimliklerini ve Kürt milliyetçiliğini ön planda tutan, tutum ve davranışlarıyla milliyetçi ideoloji temelinde Kürtlere rehberlik eden kişiler arasından tercih edilmiş oldukları katılımcının vermiş olduğu örnekler üzerinden anlaşılmaktadır. Burada kanaat önderleri/sosyal kabul gören kişilerin Kürt milliyetçiliğini benimsemiş olan kişileri ortak amaçlar doğrultusunda eşgüdüm içinde hareket edebilecek şekilde örgütleyebileceklerine dair Kürt milliyetçi gruplar içinde ortak bir kanının varlığı görülmektedir. Bu bağlamda sosyal aktörlerin veya bölgede etkili kişilerin liderliğinin ve ürettikleri görüşlerin, Kürt milliyetçi hareketinin gelişmesinde önemli katkıların olduğu anlaşılmaktadır.

“Kürt kimliği geçmişten beri hiç bir zaman sahipsiz olmamıştır. Her dönemde onu koruyan, savunan güçlü Kürt âlimleri, komutanları, liderleri olmuştur. Şimdi kim bunlar dersen, Fegiy Teyran, Meleye Cızırı, Selahaddin Eyübi, Ahmed-i Hani gibi daha birçokları var. Şimdi de en az onlar kadar değerli Kürtler var aramızda, Kürtlüğe sahip çıkan onu savunan, güçlendiren. Hepsi de kendi bildiği yoldan Kürt halkına yapılan zulme direnmiş, onurlu bir yaşam için çabalamıştır. Örneğin Musa Anter, Kürtlere vatanseverlik anlayışı kazandıran, Kürt olduklarını ve karşılaştıkları sorunları anlatan önemli bir Kürt aydınıdır. Meded Serhat'ta öyle ama bunlar Kürtler için sadece lider değil semboldür. Neden çünkü sadece Kürtler için fikir üretmemiş aynı zamanda canlarını vermişlerdir. Şimdi onların yaktığı ateş Kürt ulusunun yolunu aydınlatmaktadır. Şimdi elbette onların fikirleri bizim için önemlidir.”(Görüşmeci 41 Kadın, yaş 29, HDP Kadın Meclisi Üyesi)

Katılımcı tarihsel süreç içerisinde Kürt kimliğinin gelişimine ve savunulmasına kendi deneyim ve bilgileri çerçevesinde katkı sağlayan birçok Kürt kanaat önderlerinin ve liderlerinin var olduğunu dile getirmektedir. Ancak katılımcının Kürtlerin lider/kanaat önderi veya sosyal kabul gören kişi olarak kabul ettiği şahsiyetlerin Kürt milliyetçiliğine katkı sağlamış veya Kürt milliyetçi hareketini yönlendiren şahsiyetler olması dikkat çekicidir. Anlatımda bu kişilerin Kürt hareketi içinde kabul görmelerinin kriteri olarak Kürt kimlik algılarının yüksekliği ve Kürt milliyetçi hareketine verdikleri destek gösterilmiştir. Burada Kürt milliyetçiliğini savunan etkili kişilerin, Kürtler için sadece Kürt varlığının korunmasını temsil etmediği aynı zamanda “Kürt” düşüncesinin pratikleştirilmesinde, siyasallaşmasında ve kimliksel bilincin şekillenmesinde önemli yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Kürt milliyetçi hareketi içinde sosyal kabul gören etkili kişilerin Kürt milliyetçi hareketi içinde farkı alanlarda ve zamanlarında ön plana çıkarak ortaya koymuş oldukları eserler ya da sergiledikleri mücadeleyle Kürt milliyetçileri arasında birlik ruhunu canlı tuttuğu görülmektedir. Bu durum Kürt milliyetçi hareketinin Kürt milliyetçiliğinin geliştirilmesinde, motivasyonun artırılmasında, yeni stratejiler ve ideolojiler üretmesinde ve bunların Kürtler arasında yayılmasında sosyal kabul gören etkili kişilerden etkin şekilde faydalandığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

“Resmi tarih açısından Kürtler, Türk tarihinin bir uzantısıdır. Dağlı Türkler, Türklüğünü unutmuş dejenere olmuş Türkler ya da Türklerin bir boyu olarak nitelenmeye çalışılmıştır. Böylece Kürt varlığının delilleri tarihten de silinmeye çalışılmış, Kürtlüğün unutturulması hedeflenmiştir. Tabii bu tezlerin hepsi günümüzde yalan olduğu ortaya çıkmıştır. Şimdi şunu kabul etmek gerekir ki Kürtlerin zaman içinde yazılı edebiyatı çok gelişmemiştir. Kürtçe yazılmış, Kürt milletinden bahseden değerli eserler olsa da sayısı çok değildir. Ama bunun yanında gelişmiş bir sözlü kültürleri var. Bu biraz da yaşam tarzından kaynaklanmakla beraber böyledir. Bu yüzden Kürtler kitaplardan çok yaşayanların peşinden gidiyor onları dinliyor. Her bir kanaat önderleri Kürt direnişinde bir mevzidir bunu için onlara halk sahip çıkıyor, saygı gösteriyor. Mesela Batman’da Mirza Demir var, Kürt olduğu için yaşadıkları önemli dersler içeriyor, kendisine yapılanlara rağmen halen “barış” diyebiliyor. Bunun düşünülmesi gerekir”(Görüşmeci 4, Erkek, yaş 51, Akademisyen)

Yukarıdaki anlatımda Kürtlerin, kendi tarihi olan, özgün bir halk olduğu, ancak Kürtlerin özgün varlıklarının resmi ideoloji tarafından kabul edilmediği belirtilmektedir. Anlatımda Kürt tarihine ışık tutan yazılı eserlerin sayıca az olmasına rağmen nitelik olarak gelişmiş oldukları dile getirilmiştir. Bununla birlikte, Kürtler arasında sözlü kültürün daha yaygın olduğu ortaya konmuştur. Katılımcı, Kürt milliyetçi hareketi içinde etkili olan kişilerin Kürt kimlik bilincine yüksek, kültürünü yaymak ve korumak amacını güdenler olduklarını belirtmiştir. Bu noktada Kürt milliyetçi hareketi içinde etkili kişi olarak kabul edilen bireylerin, Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin görüş ve tutumlarını etkilediği gibi aynı zamanda Kürt milliyetçi hareketine de yön verdikleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Kürt milliyetçi hareketi içinde sosyal kabul gören kişilerin Kürt milliyetçi hareketinin örgütlenmesinde ve Kürt bilincinin yayılmasında aktif rol oynadıkları söylenebilir. Bu noktada etkili kişilerin, toplumla birey arasında ideolojik bir köprü görevi gördüğü ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında kabul gören etkili kişilerin Kürt milliyetçi hareketine tarihsel arka plan kazandırarak hareketin derinliğini arttırdığı, tarihteki olay ve olguları olduğu bağlamın dışında etnik-milliyetçi bir perspektiften yorumlayarak günümüz Kürt milliyetçi hareketine radikal bir içerik kazandırdığı da dikkat çekmektedir.

“Her Kürt, Kürtlüğüne karşı yapılan baskıları bazen açıkça söyleyemese de buna karşı tepkisini her zaman içinde biriktirmiştir. Bazıları da anlam veremediği bu baskılara hemen tepkilerini verir ama buna neden maruz kaldıklarını bilmez. Bazıları ise Kürtlerin karşılaştığı bu baskının, zulmün nedenini daha iyi görür, anlar, anlatır. Bunlar işte kanaat önderleridir. Yaşanılan gerçekleri halka anlatmak ve onları bunların farkına varmalarını sağlamak, halka yol göstermek için çaba gösterirler. Mesela tarihte kara bir leke olan Dersim katliamı var. Bunu yaşayanlar dehşeti ve katliamı anlattılar ama devlet bunları bastırdı, isyan ve terör gibi gösterdi. Bu gün İsmail Beşikçi gibi bilim adamları bu katliamın arka planını bilimsel olarak ortaya koyduğu vakit olaya bakış değişti, görünen gerçekler anlaşılır oldu, üstü örtülemedi. İşte kanaat önderleri ile sokaktaki insan arasındaki fark budur. Bilinç ve ifade meselesine geliyor sonuç itibari ile. Sokaktaki insanı küçümsemiyorum tabii ki her Kürt bireyi pek çok sorun yaşamıştır belki de. Kürt sorunun çözümü için fedakârlıkları olmuştur, bilemeyiz, ama bir davaya liderlik edecek yapısı olmayabilir” (Görüşmeci 45, Erkek, yaş 34, Gazeteci)

Burada, Kürt milliyetçi hareketi içinde sosyal kabul gören etkili kişilerin ayırt edici özelliğinin; toplumsal olayları analiz ederek bunları halka anlaşılır bir biçimde ifade edebilme yeteneği olduğu dile getirilmektedir. Bunun yanı sıra Kürt milliyetçi hareketine önderlik etme kabiliyetinde bireylerin sosyal kabul gören kişi olarak grup içinde kabul görmesinde etkili olduğu belirtilmiştir. Burada sosyal kabul gören etkili kişilerin, grubun hedefine ulaşması için farklı stratejiler geliştirmede ve grubu hedefe dönük olarak harekete geçirmede etkili oldukları görülmektedir. Aynı zamanda Kürt milliyetçiliğini kabul eden gruplar arasında sosyal kabul gören etkili kişilerin toplumsal olaylar ait milliyetçi ideolojik bir çerçeveden yaptıkları yorumların Kürt milliyetçiliğine yakın bireylerin düşünce ve tutumları üzerinde etkili olduğu ve onların milliyetçi hedeflere yönelik motivasyonlarını arttırdığı anlaşılmaktadır.

Katılımcı, Kürt milliyetçi hareketince yürütülen direnişin, sosyal kabul gören etkili kişilerin rehberliğinde Kürt milliyetçi hareketinin hedeflerine ulaşılana kadar devam edeceği ifade edilmektedir. Bu kapsamda çalışmaya katılan katılımcılar arasında sosyal olarak kabul gören etkili kişilerden gelen bilginin içeriğinden çok bilginin kimden geldiğinin daha ön planda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla milliyetçi ideolojiye yakın olan Kürtlere, milliyetçi, ayrılıkçı fikirlerin sosyal kabul gören etkili kişiler üzerinden ulaşması durumunda, Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerce hızlı bir şekilde içselleştirildiği, desteklendiği ve milliyetçi bilincin güçlenmesine katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

4.10. Kürt Medyasının Milliyetçiliğin Gelişmesindeki Etkisi

Medya, çeşitli ideolojilerin veya düşüncelerin yayılması için uygun bir mecradır. Bu bağlamda milliyetçik, medyanın imkânlarının sıklıkla kullanıldığı bir alandır. Milliyetçilik kavramı Anderson’un deyimi ile “sonu gelmemiş bir uyarlanma süreci” olduğu için medya ve milliyetçilik arasında görülen bu işbirliği çok şaşırtıcı değildir (Durur, 2011:33). Bu noktada medya, milliyetçi ideolojilerin yayılmasında ve gelişiminde yeni fırsatlar yaratan bir mecra olmuştur. Medya, ürettiği kavramlar ve taşıdığı semboller üzerinden milliyetçi ideolojilerin kimliklerin doğal bir uzantısı olarak algılamasına aracılık etmektedir (Hobsbawm, 1993:168-169). Böylelikle medya, içeriğiyle özdeşleşen kitleleri “bizleştirirken” özdeşleşemeyenleri ise “ötekileştirmektedir” (Robins ve Marley, 1997:183). Toplumsal yapı içinde var olan kimlikler, kendilerinin kabul edilip, edilmediğine göre kültürel zenginlik, ayrılık veya çatışma üretebilme potansiyeline sahiptir

(Marier, 1998:25). Bu ihtimaller dizgesi toplumda egemen unsurun varlığına ve bütünlüğe karşı bazı riskleri de içermektedir. Ancak aynı ihtimaller grup üyelerinin “öteki” tehdidi karşısında daha sıkı bütünleşmesini sağlayan benzersiz fırsatlar da sunmaktadır (Lacav, 2007:88). Türkiye’nin farklı etnik grupları barındıran toplumsal yapısı dikkate alındığında, medyanın toplum içinde yer alan etnik unsurlarca kendi çıkarları doğrultusunda kullanılması toplumsal yaşamın doğal bir parçası olarak kabul edilmelidir. Türk toplumunu oluşturan etnik gruplar içinde en büyük nüfusa sahip olan Kürtler de tarihsel gelişim süreci içinde medya imkânlarını kullanarak zaman içinde çeşitli niteliksel dönüşümler geçirmiştir. Temelleri 1890’lı yıllarda atılan Kürt medyasının Kürt kimliğinin ve farkındalığının toplumda yükseltilmesine ilişkin faaliyetleri sınırlı imkânlarla ve zaman zaman kesintilere uğrayarak ilerlemesine rağmen Kürt kimliğinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Bu noktada şunu da vurgulamak gerekir ki Kürt medyası olarak faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların tümü Kürt etno milliyetçiliği çerçevesinde yayın yapmamaktadır. Ancak burada tartışma konusu yapılan yayınlar, çalışma konusu gereğince, Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde medyatik etkisi olan yayımlardır.

22 Nisan 1898 yılında Mısır’ın Başkenti Kahire’de kurulan matbaada Kürtçe basılan “Kürdistan” gazetesi Kürt tarihinde bir iltir. Bu gazeteyle birlikte Kürt kimliği uluslararası arenada Kürt kültürünün, Kürt dilinin, Kürt varlığının ispatlanması ve Kürtlere ait özel bir tarihin olduğunun savunulması için bir araç olarak kullanılmıştır (Hanioğlu, 1981:111). Ancak gazetede yayınlanan makale ve yazılar incelendiğinde homojen bir Kürt bilincinin oluşmadığı, Kürtlükle birlikte İslami unsurların içe içe geçip beraber kullanıldığı görülmektedir. Dolayısı ile 1890’lı yıllarda Kürt milliyetçiliği ve İslamiyet’in birbiri ile beraber ilerleyen iki unsur olarak henüz birbirinden ayrılmadığını söylemek mümkündür (Celile, 2000:26). Ancak Osmanlı İmparatorluğunda 1908 yılında Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Kürt aydınlarının etnik kimliklerini temel alan çeşitli yapılar içinde örgütlenmeye başlamalarıyla birlikte Kürt hareketinde ulusalcı bir çizgiye kayış yaşanmıştır. Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti bu örgütlenmelerden ilkinin temsil etmektedir. Örgüt, Kürtçe eğitim, Kürtçenin resmi dil olması gibi etno milliyetçi talepler ortaya koyarak dikkat çekmiştir. Bu örgütün 1909 yılında kapatılmasından sonra “HEVÎ” adlı bir öğrenci derneği kurulmuştur. Bu derneğin Kürt medyası açısından önemi ise “Roji Kurdi” ve “Hatevi Kurdi” dergilerini yayınlamış olmasıdır. Bu dergilerde yayınlanan yazılarda bir yandan Kürt halkının başarılı bir milliyetçi çizgide ilerleyebilmesi için gerekenler ve bu yoldaki eksiklikler dile getirirken diğer yandan Kürt kültürünün Kürtçe üzerinden tanıtılması ve yayılmasına çaba gösterilmiştir. Fakat 31 Mart olayının hemen ardından İttihat ve Terakki Cemiyetinin gerçekleştirdiği Bab-ı Ali baskını ile başlayan otoriter rejim birçok muhalif yayın gibi Kürt basınına da susturmuştur. 1918 yılında I. Dünya Savaşından Osmanlı’nın yenik ayrılmasıyla basın üzerindeki bu sessizlik dönemi son bulmuştur. Bu süre zarfında Osmanlı içinde her türlü hareketi kısıtlanan azınlıklar ve etnik gruplar yeniden örgütlenerek faaliyetlerine başta İstanbul olmak üzere yeniden başlamışlardır. Kürt aydınları da 30 Ocak 1918’de bu kervana katılıp Kürt Teali Cemiyeti’ni kurmuştur. Daha sonra örgütün etki alanı Diyarbakır, Malatya, Bitlis, Van, Elazığ illerini içine alacak şekilde genişlemiştir. Örgüt, nihai amaç olarak belirlediği Doğuda bağımsız bir devlet kurmak hedefi ile yaptığı faaliyetlerin basın yayın ayağını İstanbul’da yayınlanan JİN Dergisi oluşturmuştur. Derginin çalışmalarında Kürtlerde “milli bilinç” oluşturmak ve “Kürt” ortak kimliğini tesis etmek için tarih, ortak kader, din ve dil gibi unsurlar yoğun olarak kullanılmıştır. (Dursun, 2013:2). Derginin 1921’de kapanması üzerine dergi bünyesinde faaliyet gösteren

aydınların bir kısmı Türkiye’den ayrılarak Suriye’ye gitmiştir. Aralarında Celadet Bedirxan, Kamuran Bedirxan, Kadri Cemil Paşa gibi tanınmış Kürt aydınları olan bu grup burada Kürtçe olarak çıkardıkları yayınlarla ve siyasi örgütlenmelere verdikleri destekle varlık mücadelelerini sürdürmüşler ve Kürt kimliğinin gelişimine ulusal anlamda önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1915 yılı Kürt kültürünün gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır. Hüseyin Huzni Mukriyani’ni 1915’te Kürtçenin kendi orijinal seslerini temsil eden bir alfabe oluşturmuştur. Böylece Kürt dilinin ve Kürt kültürünün Kürtler arasında kendilerine has semboller üzerinden yayılmasını sağlanarak Kürt kültürünün homojenizasyonuna katkıda bulunulmuştur (Celile, 2000:27). Kürt entelijijansı, Kürt bilincinin oluşturulması ve Kürtlerin yaşadığı coğrafyada yayılması için Kurtuluş savaşı yıllarında da basın yayım faaliyetlerini sürdürmüştür. Gazi (Çağrı) gazetesi 1919’da Diyarbakır’da, Bangi Kürdistan Gazetesi (Kürdistan’a Sesleniş) ise 1922 de Süleymaniye’de yayın hayatına başlamıştır (Kaya, 2008:81-82). Kurtuluş savaşının kazanılması ile birlikte Cumhuriyetin kurucu kadrolarının Türk etnisi çerçevesinde ulus devlet projesini yürürlüğe koyması ile birlikte Kürt medya unsurları bu hedef için bir tehdit olarak algılandığı için yasaklanmışlardır. Bu yüzden Kürt medyası faaliyetlerini sürdürmek için ya yeraltına çekilmiş ya da Jiyan, Gelawes, Roja Nû gibi örneklerde olduğu gibi yurtdışında faaliyetlerini sürdürmüştür (candname.com). Kürt hareketinin basın yayım hayatında legal bir zeminde yeniden kendisini göstermesi için çok partili dönemin beklemesi gerekmiştir.

Türkiye’nin modernleşme ve Avrupa’ya uyum sürecinin bir uzantısı olarak atılan adımların ekonomik, siyasi, politik ve kültürel ortamı canlandırması Kürt hareketi üzerinde önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Kürtlerin, en azından bir kısmının, ekonomik etkinliklerinin çeşitlenmesi, gelirlerinin artması bunun devamında nitelikli eğitim olanaklarından yararlanan Kürt gençlerinin sayısının hızla artması ve özel sektör bazında kendi ekonomik işletmelerini kurmaları özellikle şehirlerde küçük Kürt burjuvazisinin oluşmasını sağlamıştır. Eğitim için büyük şehirlere gelen Kürt gençleri Doğu ve Güneydoğu illerinin özel idare ve belediyelerinin yardımlarıyla kurulan yurtlarda bir araya gelerek Kürtlük bilincinin yeniden tanımlanması noktasında önemli çalışmalara imza atmıştır. Bu kanalla kurulan yurtlardan en önemlisi olan Dicle Talebe Yurdunda yetişen Kürt aydınlarından Musa Anter, Edip Karahan, Yaşar Kaya, Medet Serhat gibi Kürt aydınları Dicle Kaynağı (1949), Şark Mecmuası (1950), İleri Yurt (1958), Dicle-Fırat (1962), Deng (1963), Roja Newe (1966) gibi çeşitli nedenlerle çok uzun ömürlü olmayan dergi ve gazeteler çıkarmışlardır. Aynı şekilde Özgürlük Yolu (1975), Xebat (1976), Rızgari (1976), Roja Welat (1977), Kawa (1978), Ala Rızgari (1979), Serxwebun (1980) gibi dönemin politik konjonktürüne uygun olarak sol bir çizgide yayın yapan basın organları da uzun süre varlık gösterememiştir. Bütün bu yayın organları ağırlıklı olarak Türkçe ya da Türkçe-Kürtçe iki dilli olarak yayımlanmıştır. Sadece 1977’de Diyarbakır’da kurulan Devrimci Demokrat Kültür Derneği’nin (DDKD) çıkardığı Tirej dergisi Kürtçe yayın yapmıştır. Bu dergi 12 Eylül 1980 darbesinin ardından kapatılmıştır. Darbeden sonra Kürt hareketinin yayın faaliyetleri ya illegal olarak yurt içinde ya da yurtdışında yürütülmüştür. Kürt milliyetçiliğinin PKK ile özdeşleştirilmeye başlandığı 1980’li yıllarda Kürt milliyetçiliğine dair yapılan yayınlar arasında Serxwebun dergisi ön plana çıkmaktadır. Dergi, PKK’nın ilk ve önemli medya mecrası olarak dikkat çekmektedir. Dergide yayın hayatı boyunca PKK’nın geniş çaplı propagandası yapılmıştır. 2012’den itibaren internet üzerinden yayın yapmaya başlayan dergi PKK’nın tarihini ve bu tarihsel arka plandaki eylemlerini, değişen koşullara karşı tutumlarını, sınıflandırmalarını, hikâyelerini, söylemlerini ve ideolojik

kodlarını ihtiva etmektedir. PKK güdümündeki Kürt milliyetçi medyasının ikinci önemli süreli yayını ise Berxwedan'dır. 1985 ve 1995 yılları arasında Almanya'da düzenli olarak yayımlanmıştır. PKK ile ilişkisi olduğu halde yasal görünümüne Türkiye'de basılan ilk dergi 1988'de faaliyetine başlayan Toplumsal Diriliş dergisidir. PKK'nın ideolojik perspektifini toplumsal zemine yaymayı amaçlayan dergi dört sayı olarak yayınlanabilmesine rağmen kendisinden sonraki yayınlara öncülük etmesi açısından önemlidir. Halk Gerçeği, Yeni Halk Gerçeği ve Yeni Ülke gazetelerini de bu kapsamda ele almak mümkündür. Özellikle Yeni Ülke gazetesinin eriştiği yüksek tirajlar, Kürt milliyetçiliğinin geniş kitlelere ulaştığına işaret etmesi açısından önemlidir. PKK'nın desteklediği ve Kürt milliyetçiliği adına süreli yayın yapan en önemli yayın ise 1992'de kurulan Özgür Gündem gazetesidir. Ocak 1993'te kapatılan gazete bu süre zarfında 580 sayı çıkartmıştır. Nisan 2011'e yeniden yayın hayatına başlayan gazete bu tarihe kadar değişik adlar altında çıkardığı yayınlarla Kürt milliyetçiliğine ideolojik düşüncelerin yayılmasına aracılık etmiştir. Kürt milliyetçi medyasının önemli yapı taşlarından bir diğeri ise Kürtçe yayın yapan Azadiya Welat'tır. Azadiya Welat'la beraber aynı vizyonu paylaşan Welat, Welate Me, Denge Welat, Rojev ve Hawar gazeteleri açıkça PKK propagandası yapmanın yanı sıra kapatılmalarını Kürtlere karşı yapılan engellemeler şeklinde sunarak Kürtler arasında tepki uyandırmak ve bu tepkiyi ulusal tabana yaymak gayreti içinde olmuştur. Yayınlarında açıkça PKK'ya destek olan bu mecralar, her türlü ifade ve eylemi ifade özgürlüğü ve demokratik haklar arkasına saklanarak sürdürmüştür. Özgür Politika ve Yeni Özgür Politika gazeteleri üzerinden yürütülen bu algı operasyonu ulusal ve uluslararası kamuoyunun Türkiye'ye karşı kışkırtmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu paralelde yazılı basında olduğu kadar görsel ve işitsel medya kanalları üzerinden de benzer faaliyetlerin yürütüldüğü görülmektedir. Bu bağlamda öncelikle işitsel temelli olan radyo Kürt milliyetçiliğinin yayılmasında önemli fırsatlar sağlamıştır. İşitsel temelli iletilerin paylaşıldığı Kürt milliyetçi radyoları ideolojik temelli haberlerin tasarlandığı ve paylaşıldığı bir yer olmasının yanında duyguların harekete geçirildiği, PKK sempatisan ve militanlarına moral veren müziklerin sunulduğu, örgüt talimatlarının gizlice iletilendiği bir mecra konumunda olmuştur. Bu kapsamda radyo kanalları içinde öne çıkanlar 2001'de Belçika'da kurulan ve yayınlarını sürdüren Denge Mezopotamya, Kandil'den yayın yapan Roj Radyo, Avrupa merkezli Radyo Welat, Denge Kurdistane'dir. Yurtiçinde ise, bunlar KHK ile kapatılmış olsa da, Radyo Dünya, Özgür Güneş Radyosu, Radyo Karacadağ, Özgür Radyo, Radyo Ses, Radyo Rengin, Gün Radyo, Patnos FM ve Doğu Radyo'lardır. Kürt medyası açısından sürece baktığımızda ise 15 Haziran 1995'te Londra'da kurulan "MED" TV' ilk Kürt TV'sidir. MED TV uydu üzerinden yayınlarını ülkemize ulaştırarak Kürt kimliğinin milliyetçi bir karakterle yeniden şekillendirilmesine ilişkin önemli dönüm noktası olmuştur. Bu kapsamda MEDYA TV, ROJ TV, STERK TV17 gibi kanalları saymak mümkündür. Her türlü iletinin TV üzerinden geniş kitlelere üzerinde herhangi bir kısıtlama olmaksızın taşınabilmesi her şeyden önce Kürt kimliğine ilişkin farkındalık düzeyinin önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. İnternet ve yeni medya imkânları da Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde önemli yer tutan kaynaklardır. Bu gün Kürt milliyetçi medyasına baktığımızda yeni medyanın ve internetin geleneksel Kürt milliyetçi medyasıyla belirgin bir biçimde etkileşim içinde oldukları görülmektedir. Aynı zamanda gerek PKK'nın gerekse Kürt milliyetçisi grupların yoğun bir şekilde bu mecraları kullandıkları görülmektedir. Bunda yeni medyanın ve internetin denetim ve kontrolünün zor olmasının, içeriğe

¹⁷ Medya TV 2004'te, Roj TV 2012'de kapatılmıştır. Ancak 2009'dan itibaren test yayınlarına başlamış olan Streck TV'nin kapatılmasına yönelik girişimler halen devam etmektedir.

kolay erişimin, dünyaya yayılmış geniş bir hedef kitlenin varlığının, iletişimin kimliksizliğinin, hızlı bilgi akışının, iletişim maliyetinin düşük olmasının ve etkileşimin sürdürülmesindeki kolaylıkların ve geleneksel medyayı kapsayabilmesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Burada etkileşim sanal bir ortamda gerçekleşse de duygular yeterince gerçek olarak yaşanabilmekte ve aradaki mesafeler önemli olmaksızın insanları ortak hedefler doğrultusunda birleştirebilmektedir. Kürt milliyetçi hareketinin görüntülü, sesli ve etkileşimli mecraları kullanarak dogmatik kabullenişler üzerinden kurgulanmış söylemler yaydığı, sahte kahramanlıklar ürettiği, milliyetçi hedefler doğrultusunda strateji ve eylemler gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında katılımcılara sorulan “Kürt Milliyetçiliğinin ve Kürt kimlik farkındalığının gelişiminde Kürt medyasının etkisi konusunda neler söylemek istersiniz?” sorusuna verilen yanıtlardan bazıları aşağıya alınmıştır;

“Medya çok geniş anlamı olan bir kavram buna gazete, dergi, televizyon hatta sosyal medya olarak bir bütün olarak yaklaşmak gerek. Bu kapsamlı yapının alanı çok geniş olsa da özü itibari ile bilgi paylaşımı, mesaj iletimi olarak sınırlanabilir. İnsanlar birçok konuda diğerlerine ihtiyaç duyar. Bilgilenme, farkındalık ihtiyacının giderilmesinde insanın sınırlı imkânları çoğu zaman yeterli olmaz bu yüzden bu ihtiyaç çevreden veya çoğunlukla medya üzerindeki kaynaklardan karşılanır. Ancak burada güvenilirlik ve inandırıcılık ilk adımdır. İnsanlar nasıl ki tanımadıkları diğerlerini evlerine almaz aynı şekilde güvenmedikleri bilgiyi de zihinlerine sokmazlar... Kürt medyası Kürlerle ilgili gerçekleri sansürlü olduğu gibi veren Kürtlerin hizmetinde olan alternatif medya oluşumudur... Bu imkânın kazanılması Kürtler için çok önemli bir gelişme olmuştur. Bu sayede Kürtler kendileri ile ilgili konularda ilk elden gerçeklere ulaşabilmişlerdir. Bu da Kürtlerin kimliksel uyanışında önemli bir safhadır. Artık daha bilinçli ve daha organize hareket edebilmektedirler. Birleştirilen medya olanakları, TV olsun, gazete veya internet olsun Kürt kimliğini ve milliyetçiliğini de geliştirmiştir. Bu gün Kürt bilinci Kürt medyası ile çok daha etkili şekilde Kürt halkına ulaşabiliyorsa bu önemli bir adımdır.”(Görüşmeci 2, Erkek, yaş 44, Psikolog)

Katılımcı, medyayı geniş iletişim imkânlarına sahip enformatik bir ağ olarak tanımlamakta ve insanların bu ağı bilgi edinmek için kullandıklarını belirtmektedir. Anlatımda bireylerin medya kanallarını tercih etmesinde ve bu kanallardan gelen içeriği benimsemesinde temel koşulun kaynağa duyulan güven olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin Kürt milliyetçi ideolojisi doğrultusunda yayım yapan kaynakları güvenilir medya kaynakları olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Bu noktada, çalışma kapsamında görüşülen katılımcıların ifade ettikleri görüşlerin büyük bir bölümünün Kürt milliyetçi medyası üzerinden taşınan ideolojik içeriklerle uyumlu olduğu görülmektedir. Kürt milliyetçi medyası üzerinden taşınan iletilerin Kürt milliyetçiliğinin tabanını genişlettiği aynı zamanda mevcut tabanın etnik değerler etrafında homojenize edilmesine katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca medya olanaklarının gelişmesiyle beraber milliyetçi düşünce ve iletilerin milliyetçi ideolojiye yatkın veya Kürt milliyetçiliğini savunan kişilere ulaşma imkânının artması Kürt gruplar arasında etnik kimlik bilincini geliştirdiği ve etnik grup dayanışmasını arttırdığı anlaşılmaktadır.

“...Özellikle Celalatin Ali Bedirxan öncülüğünde çıkarılan Havar dergisi Kürt basını açısından mihenk taşıdır. Daha sonra birçok irili ufaklı süreli yayın olmuşsa da PKK’nin ortaya çıkmasıyla yayın hayatına başlayan Serxwebun dergisi illegal basılsa da kimlikssel uyanışta önemli rol oynamıştır. 1990’lı yılların başında Özgür Gündem adıyla yayın hayatına başlayan değişik isimlerle günümüze kadar yayın hayatına devam eden günlük

gazetenin etkisinin önemli olduğunu belirtmek isterim. Kürtlerin çok geniş kapsamda kimliksel anlamda uyanışını sağlayan önemli bir alan ise MED TV olmuştur. MED TV ile Kürt dili ve kültürünü Kürt halkına ulaştırılmıştır ve ulusal bir bakış kazandırmıştır. Bu şekilde artan ulusal bilinç, Kürt halkının haklı taleplerini dile getirmede seslerinin daha yüksek çıkmasını sağlamıştır. Kürt tarihinin en uzun süreli Kürtçe yayın organı olan ve günümüzde de faaliyetine devam eden Azadiye Welat'ın Kürt Kimliği gelişimine etkisi yadsınamaz. Günümüzde birçok Kürtçe yayın yapan dergi, gazete, yayınevi varsa yukarıda bahsettiğim bu basın geleneğinin her türlü yıldırma, sansür politikalarına karşı amansız direnişi olmuştur. Türkiye basını ise kimi küçük sol/sosyalist dergi ve gazeteler dışında Kürt Kimliğine, Kürt halkının taleplerine üstenci ve devlet mantığıyla yani inkâr çizgisinde yaklaşmışlardır.”(Görüşmeci 8, Kadın, yaş 34, Belediye Başkanı)

Katılımcı, Kürt milliyetçi ideolojisi paralelinde yayın yapan kurumların Kürt milliyetçi kimliğinin gelişiminde çok önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu Kapsamda PKK'nın yayın organı olan Serxwebun gazetesinin milliyetçi çizgide yayın yapan kurumlar içinde Kürt kimliğine dair bilinçlenmenin sağlanmasında diğerlerinde daha önde olduğu belirtilmiştir. Burada Kürtler arasında milliyetçi bilincin gelişmesinde ve yayılmasında PKK ideolojisi paralelinde yayın yapan çeşitli kuruluşların kimliksel uyanışa etkisi vurgulanmışsa da Kürt milliyetçi kimliğinin gelişimine asıl katkının PKK güdümünde kurulmuş olan MED TV ile sağlandığı dile getirilmiştir. Bu kapsamda herhangi bir yasal veya coğrafi kısıtlama olmaksızın Kürt milliyetçiliği temelinde oluşturulmuş ideolojik içeriği görsel ve işitsel olarak Türkiye'deki Kürtlere ulaştıran MED TV'nin Kürt milliyetçi tabanını geliştirilmesi noktasında başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda kimliksel olarak siyasallaşan Kürtlerin etnik kimlikleri doğrultusunda bir takım hak talepleri ürettiği ve bu temelde mobilizasyonlarının arttığı da değerlendirilmektedir. Anlatımda birkaç sol görüşlü yayın dışında Türk medyasının devlet güdümünde ideolojik yayınlar yaptığını ve Kürt kimliğinin inkârına aracılık ettiği iddiası dile getirilmektedir. Bu durum Türkiye'de PKK çizgisindeki düşünce ve hareketleri destekleyen ancak Kürt milliyetçisi olmayan sol ideolojiyi benimsemiş bir medyanın da var olduğu göstermesi açısından önemlidir. MED TV, yayın hayatı boyunca propaganda yapma, kamuoyu oluşturma, gündem saptama ve yerleştirme işlevlerini o kadar iyi yönetmiştir ki Türkiye'nin yoğun çabası ile 1999'da kapatıldığı zaman bile olay, basın özgürlüğüne getirilen bir kısıtlama, mağduriyet olarak göstererek yurtiçi ve yurtdışında Türkiye aleyhine bir görüş oluşturulmaya çalışılmıştır. Medyanın kimlik algıları üzerindeki kapsamlı etkisinin ayrılıkçı gruplarca kullanılmasının doğuracağı olumsuz sonuçları engelleme noktasında Devlet karşı atağa geçerek TRT 6'yı 2009 da yayına başlatmıştır. TRT 6'nın MED TV yerine kurulan Roj TV ile rekabet etmesi zor olarak algılansa da Türkiye'de Kürtler arasında olumlu bir gelişme olarak yorumlanmıştır. Devlet, TRT 6'nın kurulması ile yakaladığı olumlu havayı sürdürmek için Kürtçe içerikli legal yapıda olan kuruluşları destekleyerek, mücadele edilen unsurun bölücü, ayrılıkçı yapılar olduğunu göstermeye çalışmıştır. Devletin bu doğrultuda gerçekleştirmiş olduğu karşıt propaganda faaliyeti sonuç vermiş, merkezi Danimarka olan ROJ TV ve arkasından aynı paralelde yayın yapan MMC ve NUCE TV'de kapatılmıştır (Ensonhaber, 2013). Bunun yanında devlet, komşu ülkelerde faaliyet gösteren Kürdistan TV, Rudaw, Gali Kürdistan, Vaar TV, Kürt Sat, Speeda TV, KNK ve Zagros TV gibi girişimlerin Diyarbakır'a taşınarak buradan faaliyetlerini sürdürmelerine olanak sağlayarak bölgesel farklılıkları bir zenginliğe çevirip ortak yaşam kültürüne katkı sağlamaya ve bunu yine medya üzerinden kitlelere yaymaya çalışmıştır (t24.com.tr).

Kürt milliyetçiliğinin ve Kürt milliyetçi kimliğinin gelişim sürecine etki eden yaşantıların şekillenmesinde rol oynayan faktörlerden bir diğeri de Kürtlere direk veya dolaylı olarak ulaşan ideolojik enformasyondur. Ancak kimliklerinin oluşmasında bireye ulaşan iletinin içeriği kadar iletinin kaynağının kim olduğu, mesajın geldiği kanal ve mesajın kodlanış biçimi de önemlidir. Çünkü bu bileşenler bireyin mesaja yüklenilecek olan anlamın ve verilecek tepkinin biçimini belirlemektedir. Bu bağlamda bilinçlerin kasıtlı olarak şekillenmesine yönelik sürdürülen bilgi akışında medya unsurlarının bilgiyi üreten ve taşıyan konumunda olması Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde Kürt milliyetçi medyasını kritik bir konuma getirdiğini ifade etmek mümkündür.

“Bilincin gelişiminde medyanın etkisi çok önemli bir etkidir. İnsanlar dünyada olan her şeyi aynı anda duyamaz. Medya bu yüzden önemli. Kürtler için önemli olan konuları onlara ulaştırdığı için gündemde olanı gerçek şekli ile takip etmelerini sağlıyor. Ama bunu Türk medyası yapmıyor. Çünkü onlar Kürtlerin bilgilenmesini istemiyor. Zaten Türk medyasında yer alan Kürtlerle ilgili haberlere bakarsanız terörist, hırsız, vatan haini gibi kalıp devlet söylemleri ile karşılaşsınız. Kürt halkına karşı işlenen suçlar orada göremezsiniz. Bu yüzden Kürtler her şeye rağmen kendi çıkardıkları gazete, dergi, radyo ve TV’ler üzerinden kendi gerçeklerini yaymaktadır. Bu da Kürtlerin kendilerine ait bilinci güçlendirmektedir. Buna da milliyetçilik demek doğru olmaz. Bilinçlenme ya da farkındalık diyebilirim”(Görüşmeci 6, Erkek yaş 22, Öğrenci)

Görüşmeci, milliyetçi kimlik farkındalığının gelişmesinde medyanın önemli bir araç olduğu belirtilmiştir. Burada medyanın Kürtlerin ihtiyaç duyduğu güncel ve doğru bilgilerin kendilerine ulaştırılmasındaki işlevi üzerinde durulmuştur. Katılımcı, Türk medyasının Kürtler hakkında taraflı ve önyargılı bir içeriğe sahip olduğunu, bu nedenle Kürtlerin ihtiyaç ve beklentilerine karşılık veremediğini iddia etmiştir. Kürt medyasının ise Kürtler hakkındaki gerçekleri tarafsız bir şekilde aktardığı ifade edilerek Kürt medyası üzerinden yayılan içeriğin Kürt kimlik farkındalığını arttırdığını dile getirmiştir. Katılımcı Kürt medyasında yer alan bilgi ve içeriğin milliyetçilikle ilişkisinin olmadığını, bu içeriğin Kürtlerin kendileri hakkındaki farkındalıklarını arttıran bilgilerden oluştuğunu savunmuştur. Bu bağlamda, Kürt milliyetçiliğini savunanların kendilerine ulaşan enformasyonun kabulünde ideolojik süzgeçler kullandığı anlaşılmaktadır. Seçici algılama temelinde Kürt milliyetçilerin, Kürt medyası olarak kabul ettikleri kanallar dışında kendilerine ulaşan bilgiyi gerçek dışı, çarpıtılmış olarak nitelendirerek bunları kabul etmedikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında Kürt medyası yer alan bilginin veya içeriğin Kürt kimliğine karşı ideolojik bir kurgu içerdiğine dair bir önyargının var olduğu söylenebilir. Bu şekilde Kürt medyası üzerinden yayılan ideolojik enformasyona uzun bir süre maruz kalan kitlenin, toplumun geri kalanından etnik temelde ayrıştığı görülmektedir.

“Her medya bir taraftır. Elbette Kürt medyası da Kürtlerin çıkarları için çalıştığı için olayları Kürtlerin bakışı ile vermektedir. Ama bunu yaparken hiçbir halka saldırmamakta, onları küçümsememektedir. Bu Kürt medyasının demokratik duruşunun bir göstergesidir. Bunun dışında Kürtlerin kendilerini geliştirebilmesi için kendi basınına ihtiyacı vardır. Çünkü dünyada olan ne varsa, gerçeklerin halk tarafından bilinmesi gerekir. Kürtler kendi haklarında olanı kendi dili ile kendi gerçekleri ile kendi basınından öğrendikleri için medyayla yurtseverlikleri de artmaktadır. Çünkü artık niçin inkâr edildikleri, her alanda nelerin kendilerinden saklandığı Kürt medyası tarafından bir ortaya çıkarılmaktadır.”(Görüşmeci 45, Erkek, yaş 34, Gazeteci)

Katılımcı, medya kanallarında yer alan içeriğin ona sahip olan grupların ve hitap edilen kitlenin bakış açısını yansıttığını belirtmiştir. Bu temelde Kürt medyasının da Kürtlerin bakış açısını yansıtan bir içeriğe sahip olduğu ifade edilmiştir. Ancak Kürt medyasının olayları Kürtlerin bakış açısıyla yansıtmasına karşın demokratik ilkelere uygun bir yayın anlayışına sahip olduğu dile getirilmiştir. Aynı zamanda Kürt medyasının Kürtlerin kültürlerini ve dillerini geliştirmesinde önemli bir kaynak olduğu; Kürt halkından saklanan tarihsel, kültürel, ekonomik ve siyasi gerçekleri ortaya koyarak da Kürtler arasında kimliksel ve siyasi farkındalığın gelişmesine katkı sağladığı ifade edilmektedir. Kürt milliyetçiliğini savunanların genel olarak kendilerini çevreleyen toplumsal gerçekliğe ait bilgilere Kürt medyası üzerinden tek kaynak olarak erişim sağlama eğiliminde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kürt milliyetçiliği temelinde faaliyet gösteren medya kanalları aracılığıyla kamuoyuna servis edilen bilgilerin milliyetçi, ideolojik perspektifle oluşturulmuş, kurgusal bir gerçekliği yansıttığını söylemek yanlış olmaz. Bu içeriğinde Kürt milliyetçi kimliğinin inşasında ve Kürt milliyetçi hareketinin meşrulaştırılmasında Kürt milliyetçiliğini savunanlar tarafından referans olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

“Milliyetçiliğin gelişmesi için ulus kimliğinin geliştirilmesi ve Kürtler arasında yayılması gerekir. Kürt medyası da bu görevi üstlendiği için meydanın Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde doğrudan etkisi vardır. Artık Kürtler kendi medyası üzerinden kendi dili ile kendi kültürü ile gerçeklere ulaşma şansına sahip olarak kendilerini tanımışlardır. Bu şekilde Kürt bilinci Kürt halkı içinde yayılarak milliyetçi bir taban oluşmuştur. Bu tabanın profiline baktığımızda gençlerin ağırlıkta olduğu görülür. Çünkü gençler önceki kuşakla kıyaslandıklarında belki deneyim açısından eksik olsalar da bilgiye erişme ve kullanmada onlardan ileridirler. Bu da onların kimliksel farkındalıklarını artıran bir durumdur. Yalnız burada hemen eklemem lazım burada kullandığım milliyetçilik tabiri ırkçılık içeren geleneksel bir tanım değildir. Bu tanım kültürel içeriğe sahip bir tanım olarak anlaşılmalıdır. Zaten tarihi açıdan konuya bakacak olursak Kürt tarihi Kürt bilincinin kimlik bilinci ve vatanseverlik çerçevesinde oluştuğunu gösterecektir. Bunun dışında medya temelli olarak, Türk medyasının Kürtleri ötekileştiren, tarihsel, toplumsal ve siyasal gerçeklerden kopuk popülist yayın politikası Kürtleri kışkırtmaktadır. Ayrıca Türk medyasının bu karşıtlığı Kürtler arasında Kürt kimliğine ilişkin farkındalığın gelişmesini sağlamaktadır”(Görüşmeci 40, Kadın, yaş 41, Sosyolog)

Yukarıdaki anlatımda, Kürtler arasında kimlik bilincinin geliştirilmesinde, Kürt kültürünün ve milliyetçi düşüncelerin yayılmasında Kürt medyasının aktif bir rol oynadığı belirtilmiştir. Anlatımda Kürt milliyetçiliğinin genç kuşaklar arasında eski kuşaklarla kıyaslandığında daha yaygın olduğu ifade edilmiş ve buna neden olarak gençlerin bilgiye erişme ve onu kullanmadaki yetkinlikleri ileri sürülmüştür. Bu durum, genç kuşakların toplumsal bilgiye erişmede medya imkânlarından daha geniş ölçüde yararlandığının ve bu kanallardan gelen enformasyona daha fazla maruz kaldığının bir ifadesi olarak yorumlanabilir. Bu durum, medya iletilerine maruz kalma oranı artmasıyla birlikte tutum ve düşüncelerin de değiştiğinin bir göstergesi olması açısından önemlidir. Burada Kürt medyasının milliyetçi unsurlar taşıdığı kabul edilmekle birlikte bunların kültürel içerikli olduğu iddia edilmiştir. Katılımcının vatanseverlik olarak adlandırdığı bu yaklaşımın PKK’nın ve Kürt milliyetçi hareketinin Kürt milliyetçiliği yerine ikame ettiği yurtseverlik, vatanseverlik söylemlerine yakınlığı dikkat çekicidir. Bu kapsamda katılımcının Kürt milliyetçiliğini tarif ederken kullandığı kavramların saygınlığı ve Kürt milliyetçiliğini yüceltip diğer milliyetçiliklerle olan seviye farkına işaret etmesi katılımcının ve Kürt milliyetçi medyasının içeriğine güven duyan bazı Kürt grupların Kürt milliyetçiliğini olumladığını göstermesi açısından

dikkat çeken diğer bir unsurdur. Anlatımda Türk medyasının Kürtleri dışlayan, ötekileştiren tarihsel ve toplumsal gerçeklerden uzak içerikte olduğunu belirtmiştir. Bu durumun Kürtler tarafından ötekileştirme olarak algılandığı ve Kürtler arasında milliyetçiliğinin yayılmasında etkili olduğu dile getirilmiştir.

Bireylerin dış gerçekliği anlamak için kullandığı kaynağın belirleyici etkisi, aynı zamanda bireyin kimlik yapısını ve düşünce biçimini de etkilemektedir (Erdoğan, 1998). Bu bağlamda Kürt milliyetçi medyası üzerinden taşınan iletiler incelendiğine, Kürt milliyetçiliği ve etnik ayrımcılık içeren propaganda amaçlı olarak kurgulanmış geniş bir içeriğin olduğu göze çarpmaktadır. Konuya ilişkin olarak 01.01.1999’ da MED TV’de yayınlanan canlı telefon bağlantısında Öcalan, PKK teröristlerini halkın kurtuluşu için savaşıyor unsurlar olarak aktararak Kürt halkının bunlara destek olması gerektiğini belirterek terörist eylemleri meşrulaştırmaya, ayrımcılığı ise bağımsız halk hareketi olarak göstermeye çalışmıştır (dailymotion, 2015). Kürt medyasında yer alan milliyetçi propagandaya ilişkin diğer bir örnek ise 11 Nisan 2009, “Kürtler saldırı altında” başlıklı haberde devletin baskı ve asimilasyon politikalarının tüm Kürtleri hedef aldığı onları toplumsal alandan tamamen yok etmek istedikleri vurgulanmakta ve buna karşı çözüm önerileri olarak PKK liderlerinin söylemlerine yer verilmektedir (Özgür Basına Saldırıları, 2017). Buna paralel olarak başka bir haberde 14 Mart 2016’da Ankara’da gerçekleşen ve çok sayıda vatandaşımızın ölümüyle sonuçlanan terör eylemi Kürt milliyetçi medyası tarafından PKK’nın devletin Kürtlere karşı giriştiği imha operasyonlarına karşılık olarak gücü göstermesi ve müzakere masasına oturmaya zorlamasına yönelik bir başarı olarak aktarılırken konu “Newroz’un Ayak Sesleri” olarak aktarılmıştır (Özgür Gündem 14 Mart 2016). 9 Eylül 2016 tarihli Evrensel Gazetesinde çıkan başka bir haberde “Tecrit Kaldırılsın” başlığı altında Türkiye’de yaşanan şiddetin sorumlusu olarak devlet gösterilmiş, devletin Kürt halkının özgürlükleri önünde koyduğu engelleri kaldırması, kalıcı barış için Kürt halkının temsilcileriyle (Öcalan ve PKK) müzakerelere başlanması gerektiği ifade edilmiştir. Kürt milliyetçi medyasında yer alan içerikler sadece şiddet eylemlerini veya milliyetçi ideolojileri meşrulaştırmaya dönük olarak kurgulanmamaktadır. Aynı zamanda Türk ve Kürt halkı arasında ötekileştirme, öfke ve kızgınlık yaratmayı da amaçlamaktadır. Bu temelde, “Onuruna Sahip Çıkan Kürt İşçiler Linç Ediliyor” (gazetealinteri.org), “Kürtçe Müzik Diledikleri İçin Irkçı Grubun Saldırısına Uğradılar” (Kürdistan24.net), “Devlet Destekli Irkçılık” (Ünker, 2019), “Kürtçe Tiyatro Yasağı” (Günaydın, 2021) örneklerinde olduğu gibi Türkiye genelinde içinde Kürtlerin olduğu herhangi bir kavga, çatışma, kaza, tutuklama, gözaltına alma ya da yasal kısıtlama vb. olaylar, olayların ortaya çıkış nedenleri göz ardı edilerek olayların çıkış nedenleri göz ardı edilerek Türk-Kürt çatışması veya olarak sunulmakta ve bunlar ideolojik argümanlarla temellendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu olaylar dışında etnik tutumlardan kaynaklı çatışmalar mevcut olsa da Kürt milliyetçi medyasının her olayı bu temelde açıklama eğiliminde olması Kürt milliyetçi hareketinin kendine yakın medya mecralarını kullanarak taraflar arasında kutuplaşmayı arttırmak istediğine dair bir algının oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Kürtler arasında Kürt milliyetçi medyası üzerinden yapılan propaganda ile Kürt milliyetçiliğinin yayılmaya çalışıldığı değerlendirilmektedir.

“Türk medyası devletin yanında olarak Kürtlere karşı yürütülen asimilasyon ve baskı politikalarını desteklemiştir. Kürtlerin kimliklerinden utanması ve kimliklerini unutması için elinden geleni yapmıştır. Gerçekleri imkânlar dâhilinde gizlemiş, çarpıtmıştır. Bu adaletsizliğin karşısına bir kaç sayfa gazete ve dergi ile direnmeye çalışan Kürt medyası

çıkılmıştır. Kürt medya emekçileri tüm baskılara rağmen Kürlerin haklı ve onurlu direnişinin basındaki temsilcileri olmuşlardır. Onların bu çabaları Kürtlüğün yayılmasında yararlı olmuştur. Bunun örnekleri vardır, mesela, Kürtler MED TV'yi evlerinden izlerken kahvede, dernekte, iş yerlerinde kendilerine ulaşan gazeteleri okuyarak bilinçlerini geliştirmişler ve etrafında olanlar hakkında farkındalıkları artmıştır. Bu gün devletin söylemediğini biz onlardan öğreniyoruz. Bir dil eğitimi olsun haber olsun gerçek olanı Roj TV den alabilirsin. Devlet bunu bildiği için Kürt kanallarının da peşine düşmüştür ama Avrupa devletlerinde demokrasi olduğu için bunları kapatmamıştır. Engellenen tüm girişimler Kürt halkının kararlı tutumu karşısında başarısız olacaktır. Bu gün Kürtlerin kazanımları ortadadır”(Görüşmeci 32, Erkek, yaş 28, Öğretmen)

Katılımcı, Türk medyasının devletin Kürtlerin haklarının engellenmesine yönelik devlet politikalarını destekleyen bir araç olduğunu dile getirmiştir. Buna bir tepki olarak gelişen Kürt medyasının ise gazete, dergi ve TV gibi çeşitli mecraları kullanarak Kürt kimliğinin savunulmasında ve kimlik bilincinin geliştirilmesinde önemli bir rol üstlendiği ifade edilmiştir. Anlatımda “asimilasyon”, “baskı”, “inkâr” gibi ifadelerin kullanılması dikkat çekicidir. Kürt milliyetçiliğini ve terör örgütünü savunan bazı yayın kuruluşlarında sıklıkla kullanılan “Kürt düşmanı devlet”, “Kürtleri yok etmek isteyen devlet” gibi etnik genellemelere dayanan propagandist söylemlerinin, bazı Kürtler arasında karşılık bulduğu bir gerçektir.

Konunun diğer bir boyutunu ise Kürt milliyetçiliğini savunanların farklı kanallardan bilgileri kabul etmeyeceği gerçeği oluşturmaktadır. Bu noktada Kürt milliyetçi medyasının etnik, ideolojik ve siyasi yayınlarının Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında Kürt halkının sesi olarak kabul edilmesi, Kürtler gruplar içinde yaşanan ayrımlaşmanın ve artan milliyetçi bilincin bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Bu temelde, Kürt medya kanallarının devlet tarafından kapatmaya çalışmasının katılımcı tarafından Kürt halkına karşı yürütülen asimilasyon temelli politikaların bir uzantısı olarak kabul edilmesi anlaşılabilir bir durumdur. Ancak anlatımda, Kürt halkının sesi olarak sözü edilen medya organlarının (MED TV, Roj TV vb.) devletin terörle mücadele kapsamında bunların PKK'nın yayın organları oldukları, gerçekleri çarpıttığı, ayrılıkçı terör propagandası yaptığı, şiddeti meşrulaştırdığı ve Kürt halkını kışkırttığı delilleri ile ortaya konmuş, yasal prosedürler izlenerek bu kanallar (MED TV 1999'da İngiltere'de, MEDYA TV 2004'de Fransa'da, ROJ TV 2013'de Danimarka'da kapatıldı) “demokratik” Avrupa devletlerince kapatılmıştır. Bu durum sözü edilen medya organlarının yasa dışı terör odaklarının organik uzantıları olduklarını ve taraftar bulma, ötekileştirme, yıpratma ve kışkırtma amaçlı geliştirilen kapsamlı bir stratejisinin parçası olduğunu ortaya koymaktadır.

“Kürt medyası, Kürt halkı için gerçekleri yazan bir medyadır. Devlet güdümündeki Türk medyası ise gücünü devletten aldığı için hiç bir zaman tarafsız olmamıştır. Kürtler hakkındaki gerçekler çarpıtılmış, Kürtler aşağılanmış ve yok sayılmaya çalışılmıştır. Kürtlerin doğru olarak bilinçlenmesi için ihtiyaç olan gerçeklere ancak Kürt medyası ile sahip olunmuştur. Ama Allah var, Türk medyası Kürtleri yok sayarak, kötüleyerek, haklarını gasp ederek Kürtlerin bilinçlenmesine katkı sağlamıştır. Kürtler bu sayede Kürt kimliklerini fark etmişler ve bunu korumak ve geliştirmek için kendi imkânları ile kendi medyalarını kurmuşlardır.”(Görüşmeci 12, Erkek, yaş 42, Memur).

Katılımcı Türk ve Kürt medyalarını karşılaştırarak, Türk medyasının devlet güdümünde olduğu için tarafsız olmadığını ifade etmiştir. Anlatımda devlet güdümündeki medyanın Kürt varlığının yok sayılmasında, aşağılanmasında ve sindirilmesinde bir araç olduğu dile getirilmiştir.

Ancak Türk medyasında yer alan Kürtlere karşı olumsuz tavrın Kürtleri birleştirdiğini ve Kürt kimlikleriyle ilgili farkındalıklarını geliştirdiği ifade edilmiştir. Katılımcı anlatımında açık bir şekilde Kürt milliyetçi medyasını, Türk devletiyle özdeşleştirilen Türk medyasının alternatifi olduğu düşüncesini ifade etmiştir. Bu temelde Kürt milliyetçi medyasının, Kürt milliyetçi hareketini destekleyen, organize eden bir araç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bazı görüşmeciler Türk medyasının tarafsız yayın yaptıkları ve toplumların kutuplaşmasına ve kimliksel düzeyde radikalleşmesine neden olduğunu iddia etmişlerdir. Bunlara göre bu süreçte kendi medyası olmayan ve kendi haklarındaki gerçekleri kamuoyuna aktaramayan Kürtler zarar görmüştür. Bu durum devletin Kürtleri yok sayma ve bastırma politikasının bir uzantısı olarak tanımlanmaktadır. Kürtlerin buna tepki olarak kendi medyaları kurmaları ve onu geliştirme çabalarının ise devlet tarafından açık veya gizli olarak engellenmeye çalışıldığı iddia edilmiştir. Bu iddialar geçmiş dönemlerde faili meçhul cinayetlerin kurbanı olan bazı Kürt gazetecilerin öldürülmeleri üzerinden örneklendirilmiştir. Ancak baskıların ve engellemelerin Kürt medyasının gelişimini engelleyemediği, Kürtlerin bu gün gerek legal gerekse illegal olarak kendi kontrollerinde olan medya organlarına sahip olduğu ifade edilmiştir. Katılımcı, yurt dışında bulunan Kürt milliyetçilerin desteği ile yayın hayatına başlayan bazı TV (MED TV gibi) ve yayın organlarını (Sexwebun) örnek vermişlerdir. Ancak katılımcıların anlatımlarında örnek olarak kullandıkları ve Kürt bilincinin yayılmasına destek olduğunu belirttikleri tüm unsurların PKK'nın medya alanındaki uzantıları olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda Kürt milliyetçisi medya kanalları aracılığıyla yayılan fikirlerin doğrudan etnik milliyetçi argümanlarla ayrılıkçı örgütler tarafından şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında Kürt milliyetçi medyası üzerinden yapılan ayrılıkçı, etnik milliyetçi propaganda çalışmalarıyla “Türklerin” ve “Türklerle” ilişkili tüm kavramların “düşman” olarak kategorize edildiği anlaşılmaktadır. Bu anlayış kapsamında “Düşman” unsurlar karşısında her türlü aracın kullanılmasının meşrulaştırıldığı ve kutsandığı görülmektedir.

Medyada olay ve olguların belirli bir düşünceye destek oluşturacak şekilde inşa edilerek sunulması, olayların algılanışını manipüle ederek bireylerin kimlik inşa süreçlerini etkilemektedir. Bireyler kimlik inşasında çevrelerinden edindikleri bilgileri zihinlerinde anlamlı verilere dönüştürerek içinde bulundukları durumu tanımlamakta ve buna göre tutumlarını oluşturmaktadırlar. Böylece kendileriyle benzer olanlarla bütünleşme yaşarlarken benzer olmayanları da ötekileştirerek kendi sosyal koordinatını belirginleştirmektedirler. Bu temelde medya kanalları üzerinden yayılan kurgulanmış iletiler toplumsal yaşantı içinde “biz” i oluşturabildiği gibi bunları kabul etmeyen karşıtı “ötekini” de yaratabilmektedir. Toplumsal düzlemde ortaya çıkan bu karşıtlık toplumda mevcut kimlikleri radikalleştirebilmekte ve çeşitli düzeylerde çatışmalara yol açabilmektedir. Konu kapsamında sorulan soruya başka bir görüşmecinin verdiği yanıt aşağıda verilmiştir;

“Hâkim medya, her alanda kendi kimliği ile kendini ifade etmeye çalışan Kürtlerin karşısında olmuştur. Kürtler hep bir tehlike olarak görülmüştür, ötekileştirilmiştir. Kürtlerin insani ve demokratik talepleri resmi ideoloji tarafından yok sayılmıştır. Kürtlerin haklarının savunulması terör, kendi dillerinde kendilerini ifade etmeleri ise provokasyon olarak değerlendirilmiştir. Bu ortamda Kürtlerin haklarının savunulması gene Kürtlere düşmüş ve Kürt medyası gelişmiştir. Kürt medyası, Kürt bilincinin geliştirilmesi, farkındalığının artırılması Kürtlere yalnız olmadıkları göstermiş ulusal dayanışmayı artırarak Kürtlere milliyetçi bir anlayış kazandırmıştır.”(Görüşmeci 45, Erkek, yaş 34, Gazeteci)

Anlatımda, hâkim medya da Kürt figürünün her zaman olumsuz kavramlarla beraber verilerek toplumda Kürtlere ilişkin dışlayıcı ötekileştirici bir algı yaratılmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. Bu kapsamda, mevcut medya imkânları içinde seslerini duyuramayan ve haklarını koruyamayan Kürtlerin bu açığı kendi medyalarını kurarak doldurmaya çalıştığını belirtilmektedir. Kürt milliyetçiliğini savunan medya kuruluşlarının ortaya çıkmasıyla beraber bu kanalları kullanan Kürtler arasında ortaya çıkan dayanışmanın Kürt kimliğine dair bilinçlenme sağladığı da ayrıca dile getirilmiştir. Bu bağlamda artan dayanışma ve kimlik bilinciyle Kürt kimliğinin siyasi bir içerik kazandığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda katılımcının Kürtlerin haklarının savunulduğu iddiasıyla ortaya koyulan direnişin ulusal bir direniş olarak yorumlanması, Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürtleri bağımsız bir millet olarak kabul ettiklerini ve bu durumun etnik Kürt kimliğinde ulusal bir uyanışın varlığına işaret etmesi açısından önemlidir.

Medya, içeriği ile özdeşim kuran kitleleri “bizleştiren” özdeşleşemeyenleri ise “ötekileşmesine” zemin hazırlamaktadır. Biz ve ötekinin üretildiği mekân aynı zamanda “ötekinin” de kendi medyasını oluşturduğu ya da oluşturmaya başladığı yer olarak kabul edilebilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin çok kültürlü yapısı dikkate alındığında medyanın toplum içinde yer alan etnik unsurlarca kullanılması, toplumsal hareketlerin doğal bir uzantısı olduğu kabul edilebilir.

Medyanın kullanım alanlarının genişlemesi, maliyetinin azalması, kitlerin tutumlarını belirleyip şekillendirmek, denetlemek veya değiştirmek için uygun bir araç olması onun Kürt milliyetçiliğinin şekillendirilmesi, toplumsal tabana yayılmasında etkin şekilde kullanılması sonucunu doğurmuştur. Bu şekilde medya imkânlarının Kürt milliyetçiliğini savunanlar tarafından Kürt milliyetçiliğinin yayılması için ulusal ve uluslararası alanda milliyetçi bilincin gelişmesi için etkin şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kürt milliyetçi medyasının Kürt milliyetçiliğinin gelişimine ve Kürt kimlik algılarının biçimlenmesinde güçlü bir etkisi olduğu katılımcıların anlatımlarında ifade ettikleri düşüncelerinden hareketle anlaşılmaktadır. Bu süreçte Kürt medyasının öncelikle Kürt milliyetçiliğini ve bununla alakalı süreçleri meşrulaştırma, benimsetme ve yayma işlevini üstlendiği görülmektedir. Kürt milliyetçi medyasının Kürt milliyetçiliğini savunanları özgürlük ve demokratik hak talepleri olan bir azınlık olarak göstermeye çalıştığı ve Kürt ulusal kimliğinin gelişmesini hedeflediği ayrı bir gerçektir. Bu amaca dönük olarak yapılan propagandalarda, Kürt milliyetçi hareketi tarafından ortaya konan her türlü eylemin rasyonel ve ideolojik gerekçelerle meşrulaştırıldığı görülmektedir. Bu rasyonelleştirmenin ise devletin, Türk ulus sisteminin ve Türk toplum yapısının bütünlüğüne karşı “karşıtlık” oluşturma üzerinden kurgulandığı anlaşılmaktadır. Bu sistematik içinde devlet ve Türkler Kötü ve Kürt düşmanı olarak sembolleştirilmekte bunun alternatifi olarak Kürt milliyetçiliği ortaya konulmaktadır. “TC Devleti”, “AKP”, “Sömürgeci”, “İşgalci” gibi olumsuz kavramlar bu sembollerle birleştirilerek kitlelere medya kanalları ile ulaştırılmakta ve Kürt kimliği yanlış imajlarla bu karşıtlık üzerinden yeniden üretilmektedir. Bu kimlik mühendisliğinin en somut göstergesi, Kürt milliyetçiliğini savunanların neredeyse aynı tornadan çıkmışçasına bir birini tekrarlayan, “devrimci”, “emekçi”, “halk”, “inkâr”, “imha”, “asimilasyon”, “sınıf”, “özgürlük”, “vatansever”, “özgürleşme”, “onur”, “direniş” gibi kalıp jargonları kullanmaları, mevcut duruma eleştirel bir bakış getirememeleridir. Kürt milliyetçi bireylerin bilinçlerin Kürt milliyetçi ideologlarca ya da Kürt milliyetçi elitlerince kurgulanan verilere göre şekillendirilmesinde medyanın bilinç şekillendirme gücünden, geniş kitlelere ulaşabilme avantajından yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu bilinç mühendisliğinin

Kürt kimliğini özgürleştirmekten uzak, tek tipleştirici, özgün Kürt kimliğini aşındıran etkileri olduğu düşünülmektedir. Ancak Kürt milliyetçi medya kanallarından yayılan iletilerin bu özelliklerinin gizlenmesi veya çarpıtılması için eylemlere dayanak yapılan fikirler, kolektiflik, gönüllülük gibi değerlerle kutsandığı anlaşılmaktadır. Bu temelde Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında, Kürt milliyetçiliğini savunmak için geliştirilen düşüncelerin veya ortaya konan eylemlerin kutsal amaçlara dönük olarak yapıldığı kabul edildiği için bu davranış kalıpları Kürt milliyetçiliği içinde bir aidiyet ve sadakat sembolü olarak kabul edildiği söylenebilir. Bu temelde duygusallıktan yoksun, mantıksal bir çerçevede kurgulanan bu tip eylem ve düşüncelerin Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında sorgulanmadan uygulandığı ortadadır. Kürt milliyetçi medyası da bu tip imajlar ve enformasyonla Kürtleri kuşatmakta grup baskısı, sosyalizasyon süreçleri ve seçici algılarla Kürt kimliğinin milliyetçi tezlerle biçimlendirilmesine olanak vermektedir. Kürt milliyetçi hareketinin uzantısı ve destekçisi olan Kürt milliyetçi medyasının Kürt milliyetçi hareketi için aynı zamanda bir moral ve motivasyon kaynağı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kürt milliyetçi medyası üzerinden Kürt tabanına milliyetçi hareketin güçlü olduğu, bağımsızlık hedefine adım adım ilerlendiği, milliyetçi kurum ve örgütlerin Kürtlerin geleceklerinin teminatı ve umudu olduğu düşüncesinin yayılmaya çalışıldığı bu kapsamda anlaşılan bir tutumdur. Aynı zamanda Kürt milliyetçi medyasında direk veya dolaylı olarak kullanılan şiddet ve baskı dili aracılığıyla milliyetçi olmayan, Cumhuriyete ve onun değerlerine bağlı Kürt vatandaşların sindirilmesine, baskı altına alınmasına çalışıldığı da ayrıca görülmektedir. Bu bağlamda katılımcıların sıklıkla kullandığı “devletleşen Kürtler”, “Kürtlüklerini unutanlar”, “Kendi çıkarının peşinde koşanlar”, “yurtsever olmayanlar”, “asimile olanlar” gibi söylemlerle bu kitlenin dışlanmaya çalışıldığı, hedef gösterildiği veya ötekileştirildiği değerlendirilmektedir. Son olarak Kürt milliyetçi medyası, Kürt milliyetçi hareketinin gelişmesi, desteklenmesi, yüceltilmesi, güçlenmesi adına dünya çapında birbiri ile ilişkili güçlü bir ağ oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada gerek bu ağların işleyişi gerekse ağlar üzerinden yapılan propaganda çalışmalarıyla Kürt milliyetçi hareketinin uluslararası bir görünüm kazandığı siyasal ve ekonomik güç odağı haline geldiği ifade edilebilmektedir. Bu sayede Kürt milliyetçi medyasının sadece kendi imkânlarını değil etkileşim içine girdiği yabancı ülkelerdeki medya ağlarını da kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı başarmış olduğu bu sayede etki alanını genişlettiği görülmektedir.

5. KÜRT MİLLİYETÇİLİĞİNİN NİTELİKLERİ

21.yüzyılın sonlarına yaklaştığımız bu dönemde önemli ve dikkat çekici sosyal hareketlerden biri de Kürt milliyetçiliğidir. Irak'ın kuzeyinde Irak Kürt yönetiminin kurulması ve Suriye'de 2011'de başlayan Arap Baharının etkisiyle Suriye'nin Kuzeyinde bazı Kürt grupların egemen oldukları bölgelerin fiilen ortaya çıkması Kürt milliyetçiliğine ivme kazandıran önemli gelişmelerdir.

Türkiye'de Kürt milliyetçi hareketinin gelişiminde dil, tarih, kültür ve siyasi alanda devletle kurulan ilişkilerin önemli bir yeri vardır. Kürt milliyetçi hareketinin gelişiminde 1920'li ve 1930'lu yıllarda Batıcılık anlayışı meşruiyet kaynağı olurken.1950'li yıllardan 2000'li yıllara kadar Kürt milliyetçi hareketi sol ideolojik anlayışı çerçevesinde gelişmiştir. 1990'lı ve 2000'li yıllarda ise Kürt milliyetçi hareketi İslami Kürt milliyetçi hedefleri doğrultusunda araçsallaştırarak gelişimini sürdürmüştür. (Bozarslan, 2016:122)

Türkiye'deki silahlı çatışmalar, genel olarak doğuda yaşayan Kürtlerin etnik kimlikleri bakımından farkındalıklarının artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Türkiye'nin yakın coğrafyasında yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler bu bilincin daha da artmasına zemin hazırlamıştır. Irak'ta Kürt Özerk Bölgesel Hükümeti'nin oluşması ve Suriye'deki Kürt kantonların (Afrin, Kobani, Cizire) varlığı bu gelişmelere örnek olarak verilebilir.

19. Yüzyıl başlarından günümüze kadar geçen süreçte Kürt milliyetçi hareketi iç ve dış etmenlerle çeşitli aşamalardan geçmiş ve kendine özgü farklı nitelikler kazanmıştır. Bu kapsamda Kürt milliyetçi hareketinin gelişiminin temel dinamiklerinin ortaya konmasında Kürt milliyetçiliğine özgü bu niteliklerin anlaşılması önemli bir husustur.

5.1. Kürt Milliyetçiliği ve Sosyalizm

İdeolojiler belirli bir dünya görüşünü yansıtan düşünce biçimleridir. Bu düşünceler, toplumsal örüntüye ilişkin üretilmiş olan maddi ve manevi anlamları içermektedir. Bu anlamlar ise içinde yaşanan toplumsal gerçekliğe ilişkin kurgulanan açıklamalardan oluşan düşünsel yapılardır. Toplumsal gerçeklik, her ideoloji için farklı yorumlandığı için ideolojiler toplumsal gerçekliğe ilişkin farklı kurgular içermektedir. Toplumsal yapılar içinde anlam kazanan ideolojiler zaman içinde bir düşün sistemi olmanın ötesine geçerek, siyasal bir tutum ve eylem biçimi haline gelmişlerdir. Bu eylem ve düşünceler aynı zamanda toplumsal gerçekliğe ilişkin neyin iyi neyin yanlış olduğunu açıklayan bilgileri de içerdiği için inanç ve normlara içkindir. Bu bağlamda ideolojiler, toplumda yeni bir yaşam modeli oluşturmak amacıyla hareket eden kolektif davranış biçimi olan sosyal hareketlere de yön vermektedir (Türkdoğan, 1998:1). Toplumsal yapılar içinde ortaya çıkan sosyal hareketler, feminist hareketler, sosyal hak talepleri gibi çeşitli ayrıcalıklara ilişkin olarak ortaya çıkabildiği gibi içinde bulunulan toplumda radikal bir kopuşu amaçlayan ayrılıkçı bir görünümde de ortaya çıkabilmektedir. Kürt milliyetçi hareketini bu kapsamda ele aldığımızda, Kürt milliyetçiliğini savunanların dile getirdikleri siyasal, ekonomik ve kültürel taleplerin ideolojik bir arka planı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu kapsamda Kürt milliyetçi hareketine yön veren ideolojilerin anlaşılması çalışmanın önemli noktalardan bir tanesidir. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren siyasal ve toplumsal alanda yaşanan dönüşümler gerek dünyada gerekse Türkiye'de toplumsal hareketlerin içeriğinde önemli değişimlerin ortaya çıkmasına neden

olmuştur. Bu değişime kaynaklık eden düşünce akımları içinde sosyalizm/solculuk önemli bir konumdadır. Sosyalizm, iktidar ve üretim araçlarının halk tarafından kontrol edildiği bir toplum düşüncesine dayanmaktadır. “Sol siyaset” ise kökeni Fransız İhtilaline dayanan bir kavramdır. Solculuk, mevcut sosyal hiyerarşiyi, eşitsizliği toplumsal sistem içinden kaldırmak isteyen, zenginliğin ve imtiyazların adaletli dağılımını savunan politik harekettir. Türk toplum sistemi içinde sosyalizmin etkisinin gelişimine baktığımızda, sosyalist hareketlerin ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlamakla birlikte bunların geniş kitle örgütlerine dönüşemedikleri görülmektedir. Bu gruplar genelde küçük çapta ve sosyalist düşüncenin ideolojik taşıyıcıları olarak kalmışlardır. Ancak sol ideolojinin Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra sosyal hareketlerin şekillenmesinde daha fazla etkili olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’de etkin olan sol ideolojilerin odağında din, ırk, milliyet, cinsiyet vb. kavramlar yerine insan, eşitlik ve emek gibi kavramların olduğu görülmekle birlikte sol ideolojinin farklı yorumları Türk toplum sistemini önemli derece etkilemiştir. Bu bağlamda milliyetçilikle barışık solcu ideolojilerin Türk siyasi sistemine doğrudan veya dolaylı olarak etkileri olduğunu görmek mümkündür. Cumhuriyetin kurulmasının ardından Türkiye’de gelişen Kürt milliyetçiliğinin ağırlıklı olarak ideolojik arka planını oluşturan sol ideolojileri bu kapsama değerlendirmek mümkündür. Kürt milliyetçi hareketini destekleyen sosyalist arka planın Türkiye’de gelişimine baktığımızda, Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan Kürt dinamiğinde sol ideolojinin ağırlıklı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Ancak Cumhuriyetin kuruluş ve gelişme aşamasında Türk ulusal politikalarına tepki olarak ortaya çıkan ve kendini isyanlar şeklinde gösteren Kürt hareketinin bastırılması ve ardından alınan sert tedbirlerin Kürtler arasında devlet karşıtı bir tutumun gelişmesine neden olarak sol ideolojilerin Kürt hareketinin içinde kendine bir yer bulmasına zemin hazırladığını ifade etmek gerekir. Konu kapsamında sorulan “Sizce Kürt milliyetçiliğinin bir ideolojisi var mı? Varsa açıklayınız?” sorusuna bir katılımcının verdiği yanıt aşağıda verilmiştir.

“Geçmişte Kürtlerin maruz kaldıkları bazı olaylar, bu gün bir takım meseleleri ön plana çıkarmıştır. Günümüzde Kürtler öncelikle daha bilinçli ve Kürtlüklerine sahip çıkıyor. Bu bilinçte düşünce önemlidir. Bu düşünce barış ve halkların özgürlüğüyle alakalıdır... Bu yüzden Kürt vatanseverliği... Özgürlük mücadelesinde hep solun yanında olmuştur... TİP, EMEP, ÖSP gibi partiler var... PKK’yi de burada sayabiliriz”(Görüşmeci 35, Erkek, yaşı 35, HDP Parti Üyesi)

Katılımcı, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuyla beraber yürütülen politikaların ve uygulamaların Kürtlerin haklarını engellemeye dönük olduğunu belirtmiş, bu temelde Kürt milliyetçi hareketinin geliştiğini ifade etmiştir. Anlatımında, bu süreçte ortaya çıkan Kürt hareketinin merkezinde barış ve halkların özgürlüğü anlayışının olduğu dile getirilmiştir. Kürt milliyetçi hareketinin sol ideolojik bir çerçevede örgütlenmesi bu anlayışın bir gereği ve sonucu olarak açıklanmıştır. Bu bağlamda devletin Kürt haklarını engellemeye dönük olduğu iddia edilen pratiklerine tepki olarak Kürt kimlik farkındalıkları gelişen Kürtlerin, mevcut sisteme muhalif konumda olan sol ideolojik temelde kurulmuş olan organizasyonlar içinde yer aldıkları veya sol ideolojiye dayalı örgütler kurdukları anlaşılmaktadır. Bu şekilde Kürt milliyetçiliğini savunanların solcu örgütler içinde örgütlendikleri ve kendilerini daha iyi ifade ederek siyasi alanda faaliyetlerini ve görünürlüklerini artırdıkları görülmektedir. Bu kapsamda katılımcının Kürt milliyetçi hareketini bağımsızlık, özgürlük ve vatanseverlik, devrim gibi solcu bir jargon kullanarak açıklaması

anlaşılabilir tutumdur. Görüşmecinin anlatısından hareketle, sol tandanslı ideolojilerin Kürt milliyetçi hareketi içinde derin bağları olduğu ve harekete yön veren temel düşünce kalıplarının sol içerikli fikirlerden türetildikleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda solcu ideolojilerin PKK'nın hedef, amaç ve eylemlerinin meşrulaştırmasında ideolojik bir zemin olduğu anlaşılmaktadır.

Kürt milliyetçi hareketinin önemli niteliklerden biri olduğu anlaşılan sol ideolojilerin 1970'lerden itibaren Kürt hareketi içindeki etkisinin güçlü bir şekilde hissedilmeye başlandığı söylenebilmektedir. Bu dönemde Kürt milliyetçiliği bir anlamda Kürt hareketi içinde etno kültürel bir görünümünden etno milliyetçi bir yapıya geçmiştir. Devrimci bir anlayış içinde yeniden yapılanan Kürt milliyetçi söylemi bu noktadan sonra geçmişle bağlarını kopararak modern ilerlemeci bir çizgide yeni bir hareket tarzı benimsemiştir. Konu kapsamında sorulan bir başka bir katılımcının verdiği yanıt aşağıdadır;

“Haklarını arayan Kürtler hep solcu partiler içinde olmuştur. Çünkü eşitlik, adalet ve özgürlük Kürtlerin özelliğine daha fazla uymaktadır. Emek, demokrasi ve barış Kürt direnişinin amacını ortaya koymaktadır.”(Görüşmeci 17, Kadın, yaş 39, Öğretmen).

Görüşmecilerden bazıları yukarıda ifade edilen görüşlere benzer biçimde Kürtlerin tarih içerisindeki mücadelelerinin eşitlik, adalet ve sınıfsız bir toplum hedefine yönelik olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre sol yaklaşımların eşitlik, adalet ve sınıfsız toplum hedefi, Kürtlerin mücadelesine ilham oluşturabileceği gerekçesiyle Kürt milliyetçileri tarafından benimsenmiştir. Bu bağlamda sol ideolojilerin Kürt milliyetçiliğinin temel kurucu öğelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin şehirlerde sol ideoloji üzerinden siyasallaştığı 1970'lerde Kürt nüfusunun önemli bir kısmının siyasal etkiden uzak bir konumda yaşadıklarından dolayı milliyetçi ve sol akımların bu nüfusu etkilemediğini söylemek yanlış olmaz. Aynı zamanda kırsal kesimde yaşanan Kürtlerin, feodal örgüt yapılarını korumuş olmaları, geleneksel değerlere bağlılıkları ve yaşam biçimleri nedeniyle Kürt milliyetçiliğinin solcu örgütlenmesini bu halde desteklemekten uzak olduklarını söylenebilir. Bu nedenle solcu ideolojilerle formüle edilmiş olan Kürt milliyetçi hareketinin tüm Kürtleri kapsadığını söylemek doğru olmaz. Bu nedenle Kürt milliyetçi hareketi, hitap ettiği nüfusu genişletebilmek adına Kürt kimlik farkındalığını arttırıp kendine uygun yeni düşünce bir biçimi yaratmak için Kürtlerin geçmişle bağlarını kopartılmasına ve seküler temelli yeni bir kimlik tasarımına ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle Kürt milliyetçi hareketi 1960'lı yıllardan itibaren Türk solu ile yaptığı ittifaklardan elde ettiği bilgi ve tecrübeyi bu amaç için kullanarak sol ideolojiye dayalı sosyalist, Kürt milliyetçi hareketini biçimlendirmiştir. Bu noktadan sonra tam anlamıyla ayrılıkçı ve solcu bir nitelik kazanan Kürt milliyetçi hareketi tarihsel gelişimine 2000'li yıllara kadar bu kulvarda devam etmiştir (Ekinci, 2010:873-957). Kürt milliyetçi hareketi, faaliyet göstereceği demografik alanın yeniden tasarlanma zorunluluğunu aynı zamanda Kürt milliyetçi hareketi için bir özgürleşme sorunu olarak tartışma konusu yaparak Kürt milliyetçiliği yeni bir boyuta taşımıştır. Bu bağlamda 1960'lı yıllarda Kürt nüfusun önemli oranda geleneksel ve muhafazakâr yapısını koruyor olmasının Kürt milliyetçi hareketinin Kürtleri milliyetçi hedefler doğrultusunda mobilize etmesini güçleştiren bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bu zorluğun aşılması için Kürt milliyetçi hareketi, dönemin siyasi konjonktürüne de uygun olarak, Cumhuriyet rejimine karşı bağımsızlık yolunda işçilerin, köylülerin ve burjuvazinin sol bir yapı

içinde ittifakından doğacak olan “Milli Demokratik Devrim” yolunun izlenmesi gerektiği düşüncesini ortaya koymuştur. Anti-emperyalist, anti-feodal bir tutum içeren bu düşünce tarzının benimsenmesiyle Kürt milliyetçi hareketi, sosyalist bir devrime yönelik harekete geçmiştir. Ancak Kürt milliyetçi cephesinin özgürleşme yolunda benimsediği bu hareket tarzı uzlaşmasız, silahlı mücadeleyi de kapsayan bir anlayışı içerdiği belirtilmelidir. Kürt milliyetçi hareketinin milliyetçi-seküler bir çizgide, devrimci şiddet anlayışıyla harekete geçmesiyle birlikte dönemin askeri darbeleri nedeniyle mağduriyet yaşayan Kürtler ve iktidara muhalif olan Kürt gruplar bu hareketi gerek militan gerekse sempatizan olarak desteklemiştir. Konu kapsamında PKK’nın desteklediği siyasi bir parti olan HADEP’in 1999 yerel seçimlerinde Diyarbakır dâhil olmak üzere Ağrı, Batman, Bingöl, Hakkâri, Siirt ve Van Belediyelerini kazanması Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürt milliyetçi hareketine verdikleri sivil desteğe örnek olarak gösterilebilir (YSK, 1999). Sürecin diğer bir önemli boyutunu ise Kürtlerin haklarını savunduklarını iddia eden örgütlerin ve bu örgütlerle ilişkili olan aktörlerin kullandıkları sol söylemlerle birlikte sol ideolojinin Kürt milliyetçi hareketi içinde daha derin bağlar kurmasıdır. Bu kapsamda, Kürt milliyetçi kimliği içinde etkisini arttıran sol tandanslı sekülerleşme, toplumun geri kalanıyla Kürtler arasındaki toplumsal değerleri yıpratarak etnik ayrımcılığın artmasında etkili olmuştur (Bruinessen, 2008, 376-378).

Sol siyasal görüşün Kürt milliyetçiliğinin inşasında etkin olduğu diğer bir nokta ise bölgede tarıma dayalı ekonomi ve bu ekonomik faaliyete bağlı olarak var olduğu varsayılan feodal yapı ve değerlere karşı geliştirilen karşıtıktır. Genelde sol bir ideolojiye sahip olan Kürt milliyetçileri bölgedeki yapıyı feodal yapı olarak tanımlama eğilimi içinde olmuşlardır. Bu temelde Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin ekonomik, kültürel ve sosyal olarak geri kalmışlığı Kürt milliyetçiliğini savunanlar tarafından bir yandan iktidarın zenginlik ve refahı Kürtlerle paylaşmadaki eşitsiz tutumu ile açıklanırken diğer yandan sol ideolojilerin köylülük, ağalık ve eksik sınıf bilinci ile açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda sol ideolojilerin içerdiği iktidar, üretim ve paylaşım ilkeleri Kürt milliyetçi hareketi içinde önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Bu duruma ilişkin olarak konu kapsamında sorulan soruya diğer bir katılımcının verdiği yanıt aşağıda aktarılmıştır.

Kürt milliyetçi hareketinin tarihi seyri içinde 1960’lı ve 1970’li yıllar solcu düşüncelerin Kürt milliyetçi hareketine şekil vermesi açısından önemli yıllardır. Aynı zamanda bu dönem Türk siyasi hareketi içinde de sosyalist ideolojinin toplumsal bir çehre kazandığı yıllardır. Kürt hareketi içinde milliyetçi bir cephenin henüz oluşmadığı 1960’lı yılların başında bazı Kürtler sosyalist bir çatı altında (Türkiye İşçi Partisi; TİP) siyasal bir mücadele veriyorlardı. Bu partilerde bazı Türk ve Kürt bireyler, sosyalist toplum hedefine dönük olarak ortak hareket etmişlerdir. Kürt hareketi, Türk solu ile yapmış olduğu bu ittifak sonucunda ideolojik bir arka plan kazanmasının yanı sıra aynı zamanda örgütlenme becerisi ve artan kimliksel farkındalık da kazanmıştır. “Sizce Kürt kimlik bilincinin veya milliyetçiliğinin gelişimiyle sosyalizm ya da sol düşünce arasında bir ilişki var mı? Şeklinde sorulan bir soruya bir katılımcının verdiği yanıt şu şekildedir:

“Evet, olmuştur. Bir kere Kürtler kendi hakları için mücadele etmeyi öğrenmiştir. Bu mücadele halkın özgürleşme mücadelesidir... Sosyalizm de budur; eşitlik, adalet olduğu

¹⁸ 11 Mayıs 1994’te kurulan Halkın Demokrasi Partisi, 13 Mart 2003 tarihinde “yasa dışı faaliyetlerin merkezi” olduğu gerekçesi ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan siyasi partidir. Genel Başkanı Murat Bozlak da dâhil olmak üzere 46 HADEP’liye de beş yıl siyasetten uzak durma yasağı verilmiştir.

için halka bilinç vermektedir. Dünyada işgalci, sömürgeci devletlere karşı ezilen halkların mücadelesi sol bir bilinçledir” (Görüşmeci 18, Erkek, yaş 39, Maz-Der Üyesi, Emlakçı).

Anlatımda sosyalizm, Kürtlerin haklarına sahip çıkması için bilinçlenmelerini sağlayan bir düşünce sistemi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda sol ideolojilerin Kürtlerin kimlik bilinçlerinin gelişiminde ideolojik bir temel olarak kabul edildiği ve bu kapsamda Kürt milliyetçi hareketini şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Kürt milliyetçi hareketinin sol ideolojiler üzerinden uluslararası alanda sol ideolojiyi benimsemiş ya da sol düşünceye yakın kişi ve kurumlarla da ilişki kurarak kendisine maddi ve manevi destek sağlamakta kısmen de olsa başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcının Kürt milliyetçi hareketindeki iç ilişkileri, işbölümü ve örgüt içi etkinliği açıklarken dile getirmiş olduğu yapının solcu örgütlerin yapılanma şemalarına benzerliği dikkat çekicidir. Bu temelde Kürt milliyetçiliğini savunanlar içinde sol ideolojinin düşünsel bir derinliğe de sahip olduğu kadar Kürt milliyetçi hareketine yön veren örgütsel organizasyonlar içinde de etkin olduğu anlaşılmaktadır.

Sol ideolojinin Kürt milliyetçi hareketi içindeki derinliğinin artmasıyla beraber ortaya çıkan sol/seküler/milliyetçi düşünce biçimi, 1970’lerin sonundan başlayarak aynı zamanda milliyetçi olmayan veya muhafazakâr Kürtlerin ötekileştirilmesine yönelik entelektüel arka plan haline gelmiştir. Bu şekilde Türk toplum yapısı içinde etnik ve siyasal temelli ayrışmanın yaratılmasına dönük bir zemin yaratılmak istendiği görülmektedir. Bu temelde solcu ideolojilere ait düşünce ve eylem biçimlerinin Kürtlerin haklarını savunduğunu iddia Kürt milliyetçisi olan birçok örgüt veya kurumda görülmesi şaşırtıcı değildir. Bu noktada en çarpıcı örnek, PKK’dır. Kuruluşundan itibaren Kürtlerin özgürleşmesini hedeflediğini iddia eden bu yasadışı örgütün kurucusu ve lideri olan Öcalan, Türkiye Cumhuriyetini “işgalci” ve “emperyalist” olarak nitelendirmiş, Türk toplumunun oluşturan ortak kültürel değerleri hedef alarak, özellikle dini değerleri, bunların Kürtlerin ulusal bilinçlerini bulanıklaştırdıklarını belirterek militanların katı, laik ve solcu ideolojik eğitimden geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Öcalan, 1993:25). PKK her ne kadar 2000’li yıllardan sonra sol ideolojiyi terk ederek daha çok demokratik söylemler üretip pragmatik açıklamalar yapmış olsa da bu süreçte üretilen “demokratik özerklik”, “devletsiz toplum” gibi kavramların Marksist bakış açısına sahip M.Bookchin gibi yazarların görüşlerinden süzülüşü rahatça söylenebilir. Dolayısıyla Kürt milliyetçiliğinin 2000’li yıllarda kendine çizdiği sol dışındaki rotanın gene solcu bir arka plana sahip olduğu görülmektedir.

Kürt milliyetçiliğinin gelişiminin başlangıcında sol ideolojiyi benimsemiş olmasındaki bir diğer nedenin ise Kürt milliyetçi hareketinin kendini ve eylemlerini bir ideolojiye dayandırarak meşrulaştırmak istemesi olduğu anlaşılabilir durumdur. Sosyalizm genel anlamda insanlığı özgür kılacak düzenlemelerin sınıfsız toplumun inşasından geçtiğini bunu sağlamanın yolunun; özel mülkiyetin ortan kaldırılması, üretim araçlarının egemenliğinin emekçilere geçmesi, doğanın sömürülmesi, burjuvazinin tasfiyesi gibi temelleri olan bir düşün sistemidir. Bu hedefe ulaşılması ise mevcut kapitalist düzenin içinden çıkacak bir devrimle mümkün olacağı iddia edilmektedir. Ancak ortaya konacak “devrim” in niteliği hakkında sosyalist düşünce içinde farklı bakış açılarından mevcut olduğu burada ifade edilmelidir. Demokratik mücadele, sivil itaatsizlik, devrimci şiddet bu farklı bakış açılarından bir kaçını oluşturmaktadır. Bu bağlamda sol ideolojiyi benimseyen örgütler yürüttükleri siyasi mücadelede hedeflerine ulaşma yolunda engellendikleri takdirde devrim için gerekli şartları sağlamak için şiddeti meşru bir yol olarak kabul edebilmektedir (Avcı, 2019:143).

Halk direnişisi olarak kabul edilen bu süreçte halkı politize etmek için devrimci öncü birlikler, gerilla adı verilen silahlı unsurlar, propaganda faaliyetleri vb. taktikler kullanılabilmektedir. Bu unsurların taktik kullanımıyla birlikte toplumda endişe, güvensizlik, korku, şiddet gibi duygular uyandırılarak bunlar iktidara yönlendirilerek kullanılabilmektedir. Bu sayede oluşturulan baskıyla halkın isyan etmesi sağlanarak sosyalist devrimin tamamlanması amaçlanmaktadır (Çağlar, 2009:49). Bu noktada Kürt milliyetçi hareketinin de benzer bir hareket tarzını benimsemiş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Diğer bir görüşmecenin çalışma kapsamında sorulan soruya vermiş olduğu aşağıdaki yanıtta, PKK üzerinden örneklenen ve temel hareket noktalarını sol ideolojilerin oluşturduğu Kürt milliyetçi örgütlerinin dünya ölçeğinde sesini duyurmasında ve bazı kazanımlar elde etmesinde sağladıkları başarı üzerinde durulmuştur.

“Sol ideoloji, Kürtlerin mücadelesinin anlaşılmasında ve desteklenmesinde önemlidir. Öncelikle sol ideolojinin içinde olan özgürlük ve direnme ruhu Kürt hareketi için önemli bir çıkış noktasıdır. Kürtlerin özgürlük mücadelesi olarak konuya baktığımızda geçmişte yaşanan Kürt direnişileri ile elde edilememiş birçok kazanımın bu gün, istenilen düzeyde olmasa da, sağlandığını görmekteyiz. Bu halk hareketinin eşitlik, adalet ve özgürlük ve ulus kimliği konularında solcu düşünceyle ortak noktaları vardır. Bu hareket ile yıllardır mağdur bir halk sesini dünyaya duyurmuştur. Kürtler devlet karşısında sosyalizmin ilkeleri temelinde birleşerek bilinçlenmişlerdir. Bu şekilde özgürlük için yeni ve güçlü bir kimlik oluşmuştur. Bu anlayış Kürtleri sadece sahada değil siyasette, ekonomide her yerde yükselmesini sağlayan bütüncül bir yaklaşımdır.”(Görüşmeci 8, Kadın, yaş 34, Belediye Başkanı).

Yukarıda sol ideolojilerin temelini oluşturan değerlerin ve düşüncelerin aynı zamanda Kürt milliyetçi hareketinin ve milliyetçi Kürt kimliğinin inşasında kurucu bir işlev gördüğü ifade edilmiştir. Bilindiği gibi PKK, sosyalist bir örgüt olarak kuruldu. Bu, sosyalist ideolojilerin milliyetçi Kürt örgütlerinin şekillenmesinde belirleyici bir öge olduğu kadar Kürt milliyetçiliğini oluşturan temel niteliklerden biri olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin siyasi hedeflerine uygun olarak sosyalist bir anlayışla yeniden inşa ettiği Kürt kimliğinin Kürtler arasında etnik bilinci arttırdığı ve ulusal hedeflere yönelik kolektif hareketin motivasyonunu yükselttiği anlaşılmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte dünyada iki kutuplu siyasi bir dönem başlamıştır. Bu süreçte sosyalist ülkeler kapitalist ülkelerde işçi sınıfı üzerinden solcu hareketleri desteklerken üçüncü dünya ülkelerinde ise sol temelli özgürlük hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye’de bu süreçten kendine düşen payı almıştır. 1960’lı yıllardan itibaren ortaya çıkan görece demokratik ortam, sol temelli hareketlerin Türkiye’de gelişimini hızlandırmıştır. Bu dönem içinde Kürt hareketi de siyasi olarak hareketlenmiş, sol partiler içinde kendini temsil etme fırsatı bulmuştur. Zaman içinde sol ideolojinin söylemlerini içselleştiren Kürt hareketi, kendi içinde parçalanmalar yaşamış, ortaya solcu Kürt milliyetçi hareketi çıkmıştır. Kürt etnik kimliğini ve Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkını temel alan yeni fraksiyonlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda 1970’lerden itibaren Türk solundan koparak bağımsız hareket etmeye başlayan Kürt milliyetçi hareketinden söz etmek mümkündür. Kürt hareketi içinde yaşanan bu kopuşla beraber kültürel hak taleplerinden uzaklaşan Kürt hareketi, sol karakterli milliyetçi bir çizgide bir yeni bir örgütlenme içine girmiştir. Kürt milliyetçi hareketinin sol ağırlıklı bu yeni örgütlenme şekli aynı zamanda yurtdışından kendisine siyasi ve kültürel destek bulmasına yardımcı olmuştur.

Örneklem grubu içerisinde yer alan bazı katılımcılar, sosyalist düşünce biçimi ile milliyetçilik arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir. Onlar, sosyalist düşüncelerin Kürt milliyetçiliğinin gelişimine yön verdiğini belirtmişlerdir. Diğer bir ifade ile sosyalist değerleri paylaşan bazı Kürt milliyetçilerinin, etnik grup aidiyetlerinin güçlendiğini ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda sosyalist ideolojilerin Kürtleri ezilen ulus bilincinin ötesine taşıdığı, tüm dünyadaki Kürtleri pan-kürdist amaçlar doğrultusunda motive ettiğini belirtmişlerdir. Sosyalist ideolojiler içinde yer alan “devrim” ve “bağımsızlık” gibi düşüncelerin PKK örgütünün kurucu kadroları tarafından benimsendiği ve bu düşüncelerin temelde Kürt milliyetçiliğini beslediği bilinen bir gerçektir.

Sol ideolojinin Kürt milliyetçi hareketi içinde yeniden yorumlanmasında 1990’lı yıllar önemlidir. 1990’lı yıllarla beraber sosyalist rejimlerin çöküşüyle beraber Kürt milliyetçiliği milliyetçi-ulusçu özle sosyalist düşünceyi liberal bir bakış açısıyla bir araya getirerek yeni bir vizyon geliştirmek istemişlerdir. Bu şekilde Kürt milliyetçi hareketi, iki kutuplu dünya sisteminin çökmesiyle ortaya çıkan jeopolitik boşluktan yararlanarak kendini demokratik, sivil-siyasi bir hareket olarak dünyaya tanıtmaya çalışılmıştır. Ancak Kürt milliyetçi hareketi içindeki bu dönüşüme Kürt milliyetçi elitleri karar vermiş, bu dönüşüm tepeden inme uygulanmıştır. Bu anlayış bir tek adam-tek parti yönetimi ilkesine uygun bir tutumun Kürt milliyetçi hareketi içinde yerleşik olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kürt milliyetçi hareketi içindeki bu yöntem anlayışı nasyonal sol örgütlenme biçimlerine benzerlik göstermesi açısından dikkat çekicidir. Nasyonal solcu anlayışta; temel olarak sosyalist bir bakış yanında bir ırkın üstünlüğüne dayanan tek adam ve tek parti yönetim anlayışı vardır. Bu sistemde devlet bir amaç değildir, devlet bir grubun çıkarlarını sağlanmasında bir araçtır (Genç, 2012:97). PKK’nın örgütlenme biçimi ve hareket tarzı incelendiğinde söylemleri ne olursa olsun bu anlayışa yakın bir çizgide olduğu anlaşılabilmektedir. Bu noktada PKK’nın bu tutumu örgütün teoriden çok pratik sonuçlar hedefleyen silahlı itaat kültürüne dayanan, tek adam ve tek parti otoritesi baskın olan, totaliter, kendi dışında farklı görüşlere hayat hakkı tanımayan mutlakiyetçi bir yapısı olduğu ifade edilebilmektedir. Bu durum farkı varyasyonlar şeklinde de olsa, Kürt milliyetçi hareketinin içerdiği solcu niteliği göstermesi açısından önemlidir.

Kürt milliyetçi hareketinde sol ideolojiler, yaşanan tüm değişmelere karşın geçmişten kalan hatıralardan ibaret olmadığını günümüzde Kürt milliyetçiliğini savunanlar tarafından ortaya konan söylem ve eylemler üzerinden göstermektedir. Bunun yanında, sol ideolojiler halen Kürt milliyetçiliğinin önde gelen söylemlerinden olan “ezilen halk” ile “sınıf mücadelesi” kavramları arasında kurulan en önemli köprü olma işlevini sürdürmektedir. Aynı zamanda Kürt milliyetçi hareketinin sol ideolojilere dayanarak kazandığı seküler-modern bir hareket olduklarına dair etiketin Kürt milliyetçiliğini savunan örgüt ve kurumların AB’den ve ABD’den destek görmesinde ve bu ülkelerdeki Kürt milliyetçi örgütlenmelerini kolaylaştırmasında önemli etken olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketi içinde solcu niteliğin günümüzde etkisinin bir miktar azaldığını söylemek mümkün de olsa sol ideolojilerin halen Kürt milliyetçiliğini savunanlar ve Kürt milliyetçi örgütleri içinde vazgeçilmez bir unsur olduğu anlaşılmaktadır.

5.2. Kürt Milliyetçiliği ve Demokrasi

Demokrasi, ülkenin yönetiminde tüm vatandaşların söz sahibi olduğu, halkın iradesi doğrultusunda yöneticilerin belirlendiği siyasal sistemi ifade eden bir kavramdır (Güçyetmez, 2017:482). Aynı zamanda demokrasi, içinde bulunduğu zamana, mekâna ve topluma göre farklı anlamlar kazanarak gelişen bir kavramdır (Sartori,1996:301). Bu nedenle demokrasi farklı toplumlar içinde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olarak farklı anlamlar yüklenmiş bir yönetim ve yaşam biçimi olarak ortaya ifade edilebilmektedir.

Kürt milliyetçiliğinin gelişimi ve Kürt kimlik oluşumu temelinde demokrasiyi ele aldığımızda konuya ağırlıklı olarak yönetime katılma ve kimlik sorunu olarak bakmak daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde demokrasi, Kürt kimliğinin tanımlanması kadar Türk vatandaşlığının tanımlanması; hatta özelinde halk kimliğinin tanımlanması ve kamusal alanda yaşatılmasıyla ilişkilendirilebilmektedir. Türkiye’de vatandaş tanımı 1924 Anayasa’nın 88. Maddesi uyarınca “Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaş bakımından herkese “Türk” denir” şeklinde yapılmıştır (anayasa.gov.tr). Ayrıca 1961 Anayasa’sında bu tanım “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes “Türk” tür” ibaresiyle daha da güçlendirilmiştir (anayasa.gov.tr). Anayasada yapılan bu tanımlarla bireyle “Türk” lükle özdeşleştirilmiş olmaktadır. Bu bağlamda Türk olmak ya da Türklüğü kabul etmek vatandaş olmanın bir gereği olarak kabul edilmiştir. Başka bir bakış açısıyla yapılan bu tanımlalar Türkiye’de yaşayan ancak farklı etnik kimliğe sahip bireylerin kendi kimlikleriyle siyasete veya kamusal alanda varlıklarını kısıtlamaktadır. Demokrasinin işleyişinde ortaya konan bu kısıtlama Kürt hareketinin demokratik deneyimlerinin sınırlandırılmasına neden olmuştur. Sürecin devamında 1962 ve 1982 Anayasalarının 57. ve 68. Maddelerinde yer alan “Siyasi partiler laik Cumhuriyetin ilkelerine aykırı olamaz” (anayasa.gov.tr) şeklindeki ifadenin, farklı kimlik türlerinin legal temsiline siyasi alanı kapatması Türkiye’de farklı kültürlerin ortaya çıkardığı toplumsal hareketlerin demokrasi kültürü ile kaynaşması önünde önemli bir engel olmuştur. Siyasi alanda ortaya çıkan bu kısıtlamalar kendi kimlikleriyle kendilerini temsil etmek isteyen grupların tepkisine yol açmıştır. Türk toplum yapısı içinde en büyük etnik grup olan Kürtler de, bu kısıtlamalardan geniş oranda etkilenmiştir. Kürtler, çok partili yaşama geçişle birlikte kurulan Türk partileri içinde yer almakla birlikte kendilerine özgü yasal siyasi örgütler kuramamışlardır. Bu anlamda yasal siyasetin ve kamusal alanın dışında kalarak demokratik yaşamın getirilerinden yararlanamamış, demokratik kültürden uzaklaşmışlardır. Bu durumun Kürtler arasında devlete karşı olumsuz tepkilerin oluşmasına ve Kürtler arasında dışlanmışlık hissinin gelişmesine neden olduğu söylenebilir. Bu noktada Türkiye’de demokrasinin kurgulanışı ve uygulanışı sırasında modern ulus devlet çıkarlarına uygun nüfus mühendisliği temelinde Kürtlerin etnik köken itibarıyla sistem dışında itilmesi, Kürtlerin devletle ve toplumla bütünleşmesinde bir takım sorunların ortaya çıkmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Toplumsal yapı içinde ortaya çıkan bu kutuplaşma temelinde milliyetçi duyguları ön plana çıkan bazı Kürt gruplar içinde devletin Kürtler için “potansiyel tehlike” olduğu algısının gelişmesi Kürt milliyetçi hareketinin gelişiminde önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur (Köker, 2008:238). Ulus devletin kültürel ve siyasal homojenliği üzerinde kurulmuş modern sistem anlayışından kaynaklanan politikaların beraberinde bir takım anti demokratik uygulamaların da ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Bu noktada farklı görüşlere karşı yapılan baskıların, askeri darbelerin, anti demokratik yasa ve düzenlemelerin pratikte farklı kültürler üzerinde ciddi baskılar yarattığını

belirtmek gerekir. Kürtlerin siyasal ve kamusal alanda karşılaştıkları çeşitli kısıtlama ve baskılara yönelik tepkiler zamanla legal ve illegal düzeyde faaliyet gösteren Kürt örgütleri içinde etnik milliyetçi düşüncelerin gelişmesine sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda bu örgütlerin çoğu kendi iç organizasyonlarında merkezi totaliter bir anlayışı benimseyerek örgüt içinde de demokratik anlayıştan uzaklaşmışlardır. Zamanın muhalif siyasi kültürüne uygun olarak daha çok sol ideolojik arka plana dayalı olarak örgütlenen Kürt hareketi, mevcut sisteme karşı geliştirdiği “karşıt” lığı milliyetçi sol bir anlayışla birleştirerek etno seküler bir hareket olarak kendini yeniden düzenlemiştir. Bu bağlamda Türk demokratik hayatında yaşanmış olan eksikler Kürt milliyetçi hareketinin ortaya çıkmasına ve merkeziyetçi-solcu bir anlayışla Kürt milliyetçi örgütlenmelerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. PKK gibi ayrılıkçı hedefleri olan şiddet yanlısı örgütler bu ortama var olma şansı bulmuştur. Bu noktada Kürt milliyetçiliği, Türkiye’de yaşanan demokrasi eksikliğini kendisine ve ortaya koyduğu eylemlere meşruiyet sağlamak için araçsallaştırmıştır. Kürt halkına özgürlük ve demokrasi getirmek hedefi ile ortaya çıkan PKK gibi Kürt milliyetçi örgütlerinin şiddeti bu kapsamda meşru kabul etmesi Kürt milliyetçi hareketi içinde çelişkili bir özgürlük mottosunun ortaya çıkmasının nedenidir. Kürt milliyetçi hareketi, öncelikle silahlı eylemler ile elde etmeye çalıştığı “demokratik hakları” zaman içinde sivil eylemlerle de destekleyerek oyun sahasını genişletmiştir. Bu kapsamda Kürt milliyetçi hareketi tarafından organize edilen veya desteklenen eylemler Kürt milliyetçiliğinin şiddet geleneğinin bir uzantısı olarak pratiğe dökülmüştür. Kamu binalarına saldırılar, yağmalama eylemleri, kamu görevlilerine saldırılar bu anlayışı ortaya koyan örnekler olarak gösterilebilir. Bu süreç Kürt milliyetçi hareketi içinde demokrasi kültürünün yerleşmediğine işaret etmesi açısından önemlidir. Bu noktada sivil görünümlü Kürt milliyetçi hareketi için, silah taşımamalarının demokrat oldukları anlamına gelmediğini söylemek mümkündür. Kürt milliyetçi hareketinin kendi etnik çıkarlarını sağlamak adına Türk ve Kürt halklarının uzun yıllar içinde geliştirdikleri ortak kültürü parçalamaya çalışması ve tek parti ve tek adam anlayışına dayanan sol ağırlıklı bir örgüt hiyerarşisine sahip olması Kürt milliyetçi hareketinin demokratik değerlerle arasındaki mesafeyi ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin içinde bulunduğu çevresel faktörlere göre değişik tutumlar sergileyebilen pragmatik bir hareket olduğu anlaşılmaktadır. Konu kapsamında sorulan “Sizce Kürt milliyetçiliği demokrat karakterli bir hareket midir? Yöündeki sorulara katılımcılar genelde “... Demokrasi, özgürlük demektir, özgürlüğüne sahip çıkmak ta demokratik bir tutumdur.” şeklinde cevaplamışlardır. Anlatılarda bu yaklaşımdan hareketle sivil insanların katledilmesine varan şiddet eylemlerinin bile neredeyse demokrasi adına meşrulaştırıldığı gözlemlenmiştir. PKK terör örgütünün silahlı mücadelesi bile demokrasinin inşa edilmesi şeklinde savunulmuştur. Bu nedenle verilen mücadelenin demokrasi mücadelesi olduğu ileri sürmüşlerdir.

Bu noktada Kürt milliyetçiliğini savunanların Kürt milliyetçiliğini demokrasi ile ilişkilendirmelerine temel olan algının tek kültürlü, asimilasyoncu olduğunu iddia ettikleri Türk milliyetçiliğine karşı tavır almak yönünde belirginleştiği anlaşılmaktadır. Ancak burada mücadele edilen milliyetçilik türüyle birlikte buna karşı mücadele eden düşünce biçiminin sağlıklı bir zeminde ayırt edilmesi gerekir. Öncelikle ulus devlet sistemi içinde diğer kültürlerle özdeşleşen etnik grupların ayrı haklar talep etmesi ya da yaşadıkları bölgeyi kendi egemenlik alanı olarak görmeleri söz konusu olamaz. Bu çerçevede farklı kültürlerin yaşam standartlarının geliştirilmesi, ekonomik pazar paylarının arttırılması gibi talepleri ulusal demokratik bir hareket olarak kabul edilebilir. Ancak burada Kürt milliyetçiliğinin ulus devlet içinde egemen grupla eşitlik amacını

gütmek yerine bir devlet kurma mücadelesi içinde olduğunun görülmesi, Kürt milliyetçiliğini demokratik olmaktan çok ayrılıkçı bir hareket olarak değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

2000’li yıllarla birlikte Kürt milliyetçiliğini savunanların büyük çoğunluğunun Kürt milliyetçi hareketinin demokratik mücadele aracı olarak kabul ettikleri PKK’nın lideri Öcalan, “bağımsızlıktan vazgeçildiği, demokratik özerklik (!) gibi farklılıkların bir arada yaşayabileceği yeni sistem arayışları olduğu yönünde söylemlerini tutuklu bulunduğu İmralı Cezaevinden yazdığı metinlerle Kürt milliyetçiliğini savunan kamuoyuna kılavuz olarak yayınlanmıştır. Ancak Öcalan’ın PKK’nın milliyetçi, solcu, ayrılıkçı, anti-demokratik söylemler ve hedeflerinden yaptığı bu keskin dönüşe ilişkin getirdiği açıklamaların yer aldığı metinlerde bulunan, yine kendi yazdığı “Teoride Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkının, bağımsızlık da olabileceğini savunan buruk beyinler, Kürtler, “bağımsızlıktan vazgeçtiklerini” açıkladıklarında, Kürt cephesinde Türk sosyalizminin zafer kazandığını sandıklarında, yanıldılar. Kürt hareketini temsil eden güçlerin, taleplerinde isim değişikliği yapmalarını, “politika yapmada ustalaşma” ya bağlıyorum” (Özcan, 2012:91) ifadeleri bu değişim beyanıyla açık bir şekilde çelişki içindedir. Kürt milliyetçi hareketinin en üst kademesinde mevcut olan bu çelişkili durum, hareketin demokratik olmaktan çok pragmatik ilkelere göre yönlendirildiğini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Bu durum, Kürt milliyetçi hareketi içinde “demokrasi” kavramının her anlama gelebilecek her eylemi meşrulaştırabilecek joker bir kavram olarak kullanıldığına dair düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Görüşmecinin “Sizce Kürt milliyetçiliği demokrat karakterli bir hareket midir? Açıklar mısınız?” sorusuna verdiği yanıt bu doğrultuda değerlendirilebilmektedir;

“... Şimdi artık gündemde olan, kendi özgürlüğünü isteyen bir halk var. Kendinin bilincinde olarak demokrasi istiyor. Kendi kararını verecek bir özyönetim istiyor. Bunlar gündeme geldiği zaman da bu halk çok ağır bir şekilde bastırılıyor. Bu isteklerin demokrat olduğu görülüyor... Kürtler bu şartlar içinde kendi haklarını ve demokrasilerini isteme refleksini gösteriyor.”(Görüşmeci 13, Erkek, 52, Emekli)

Yukarıdaki anlatımda, demokrasiyi bir özgürlük ve bağımsızlık sorunu olarak değerlendiren diğer katılımcılar gibi, demokrasi bir özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi olarak algılanmaktadır. Bu algının temelinde Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında baskın olarak, Kürtlerin ayrı bir millet olduğu ve kendi bağımsız siyasi organizasyonlarını kurma düşüncesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Kürt milliyetçi hareketinin demokrasi ile ilişki düzleminin teorik ve pratik faydacılık boyutunda olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çalışma kapsamında kendileriyle görüşülen ideolojik veya teorik açıdan Kürt milliyetçiliği ve demokrasi ilişkisini yorumlayan katılımcıların büyük çoğunluğunun konuya yaklaşımlarındaki temel özelliğin dogmatiklik olduğu görülmektedir. Bu dogmatik anlayışın temelinde ise sosyalist ideolojik bir çerçevede üretilmiş olan “ulusal sorun” tezinin olduğu görülmektedir. Kürt milliyetçiliğini savunanların bu sorunun çözümü için ileri sürdükleri; ulusların kendi kaderini tayin hakkı tezi temelinde verilen bağımsız devlet kurma çabasını ise demokratik bir reçete olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta demokrasinin temel özelliği karar alma süreçlerine toplumun tüm üyelerinin katılmasıdır. Bu noktada Kürt milliyetçi hareketi içinde bir demokrasi sorunu ortaya çıktığı görülmektedir. Çünkü burada kendilerini Kürt halkının haklarının savunucusu olarak gören bazı kurum ve örgütlerin, büyük çoğunluğu Anadolu kültürüyle kaynaşmış, kendini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak gören Kürt kökenli vatandaşlarımız adına kararlar almaları, gerçek

niyetlerini demokratik haklar söylemleri arkasına gizlemeleri açık bir şekilde demokrasinin suiistimal edilmesidir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin gerek ulusal gerekse uluslararası arenada kendisine meşru bir zemin yaratmak için sıklıkla kullandığı söylemlerin başında özerklik, özgürlük, demokrasi gibi temalar gelmektedir. Kürt milliyetçiliğini savunanlar, Kürt milliyetçi hareketinin özgürlükçü bir hareket olarak bu haklara erişmek için faaliyet yürüttüğünü bu temelde kullanılan şiddet dâhil tüm araçların bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu kapsamda şiddetin Kürt milliyetçiliğinin temel niteliklerinden biri olduğu gizlenmek istenmektedir. Bununla birlikte, Kürt milliyetçiliğine içkin olduğu iddia edilen demokrasi fikrinin silahla savunulmasının meşru sayılması, Kürt milliyetçiliğinin demokratik bir hareket olduğu iddialarının söylemde kaldığını, otoriter, saldırgan ve baskıcı bir niteliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu düşüncüyü destekleyen diğer bir argüman ise Kürt milliyetçi hareketinin PKK gibi terör örgütleri üzerinden politize olması, milliyetçi hedeflerin gerçekleştirilmesi için her türlü ideolojinin ve eylemin pragmatik amaçlarla dönüştürülerek kullanılmasıdır. Kürt milliyetçi hareketinin Osmanlı'nın yıkılış döneminde emperyalist devletlerle işbirliğine gitmesi, 2000'li yıllara kadar sol ideoloji üzerinden özgürlük ve eşitlik propagandası yapması, 2000'li yılların ardından demokratik liberal bir tutum takınması bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin ulusçu ve ayrılıkçı bir özü olduğu, bu hedefe ulaşmak için herhangi bir fikri herhangi bir zamanda kabul etmekten veya uygulamaktan çekinmeyeceği ifade etmek yanlış olmaz. Bu temelde “demokrasi” nin söylemde bile olsa Kürt milliyetçiliği için uzak bir kavram olduğu açık bir şekilde ortadır. Kürt milliyetçi hareketi içinden son zamanlarda gündeme getirilen “demokratik özerklik” gibi tanımı belirsiz bir takım söylemlerin Kürt milliyetçiliğinin gizli bir şekilde dışa vurulmasından başka bir şey olmadığına da burada vurgulanması gerekir. Öcalan'ın Kürt milliyetçiliği için ortaya koyduğu bu yeni yol haritasında önemi yeri olan demokratik özerklik kavramı dikkatle incelendiğinde bu sistemde önerilen mahalle ilçe, il meclisleri, konseyler, kongreler gibi yapıların eski Sovyet siyasi örgütlenmesine çok yakın olduğu tespiti kolaylıkla yapılabilecektir. Ancak burada dikkat çeken esas unsur bu yapıların tanımlanma biçiminden ziyade bu yapılarda etkin konumda olacak kişilerin seçim kriterlerinin “açıkça” belirtilmemiş olması ve bu konumlara parti içinde üstün atamayla görevlendirme yapılmasıdır. Bu durum demokratik olmaktan uzak, tek parti ve tek adam yönetiminin Kürt milliyetçiliğine hâkimiyetini göstermesi açısından önemlidir. Bu sistemin aslında Kürt milliyetçiliği içindeki etnik taassubu derinleştiren yeni bir yöntem olarak algılanması mümkündür. Bu bağlamda demokrasinin Kürt milliyetçi hareketi içinde adı olan ama kendi olmamakla birlikte Kürt milliyetçi hareketinin ulusal hedeflerine ulaşmak kullandığı bir araç olduğu söylenebilir.

5.3. Kürt Milliyetçiliği ve Din

Farklı kültürleri içinde barındıran Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslaşma sürecinde “din” farklılıkların bir arada yaşayabilmesini sağlayan önemli dayanaklardan biri olmuştur. Ancak Türk uluslaşma sürecinde modernlik adına “geleneksel” olan tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Bu çabanın nihai hedefi, geleneksel toplumun yıkılıp yerlerine modern tarzda kurgulanmış bir toplumun inşa edilmesi olarak belirlenmiştir. Toplumun geçireceği bu değişimden başarılı şekilde çıkabilmesi için öncelikle ulus devletin bütünlüğünü ve devamlılığını sağlayacak yeni aidiyet bağlarının icat edilmesi ve topluma yayılması üzerinde durulmuştur. Daha sonraki adım ise hâkim etnik grubun değerleri ile çelişmeyen yeni kurumlar, inanışlar ve semboller üretilmesi olmuştur. Bu üretim

hattında nihai hedefe zarar verecek ya da onun kararlılığını bozacak eski dini kurumların ve geleneksel aidiyetlerin dikkatli bir biçimde ortadan kaldırılması sürecin önemli bir boyut olmuştur. Türk modern uluslaşma sürecinde öncelikli olarak medreselerin, tekke ve zaviyelerin kaldırılması, şeyh ve ulema sınıfının kamusal alandan silinmeye çalışılması bu amaca dönük uygulamaların bir parçasıdır. Türk toplumunda geleneksel unsurların tasfiye edilmesi ile boşalan yerlere ise Türk milliyetçiliği ile harmanlanmış yeni kahramanlar, gelenekler ve ritüeller oluşturularak yeni toplumu bir arada tutacak olan harç hazırlanmaya çalışılmıştır. Türk modernleşmesinin milli karaktere uygun manevi değerlerle zenginleştirme arayışları “Şamanizm” gibi Türklerin eski dini inanışlarının milliyetçi yapıya entegre edilmesi konusunda çabalarının gelişmesine yol açmıştır (Çalen, 2020:30). Ancak yeniden kurgulanarak “Türk Dini” olarak sunulmak istenen “Şamanizm”, projesi Anadolu halkları arasında kök salmış ve yerleşmiş İslamiyet karşısında başarısız olmasıyla başlayan yeni arayışlar sonucunda milliyetçilik ile İslam inancını bir araya getiren düşünceler ortaya çıkmıştır. Türk milliyetçiliğine dini bir nitelik kazandırmak veya İslam’ın millileştirilmesi amaçlanan bu süreçte ulusal bir din oluşturularak milli birliğin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Kurtuluş savaşı sırasında ve sonrasında Anadolu halklarının ortak paydası olan İslam dini üzerinden yaratılan aidiyetler uzun yıllar boyunca etnik aidiyetlerden kaynaklanabilecek çatışmaları engellenmiş bir bakıma bu hedef gerçekleşmiştir. Özellikle Anadolu’da yerleşik en büyük etnik gruplar olan Türkler ve Kürtler arasında İslam dini her zaman bir köprü olmuş, iki etnik grubun bir arada yaşamasını kolaylaştırmıştır. Ancak Kurtuluş savaşının kazanılmasından sonra uygulamaya konulan Türk modern ulus projesinin izlediği seküler çizgi nedeniyle İslam’ın kamusal alandan uzaklaştırılarak bireysel yaşamın sınırlarına hapsedilmesi, Kürtlerin devletle arasındaki dini bağı zayıflatmaya başlamıştır. Bu durum Türklerin ve Kürtlerin kendi grup algılarına uygun dini motifli milliyetçi yorumlar üretmesine yol açarak etnik kutuplaşmaları da içeren toplumsal değişim sürecinin nüvesi olmuştur.

Kürtlerin yaşamında ve toplumsal yapılarında dinin oldukça önemli bir yeri vardır. İslam dini ve dini yaşam pratikleri medreseler, âlimler, şeyhler, mollalar nezdinde kurumsallaşarak Kürtlerin toplumsal yaşantısının bir parçası olmuştur. Bu bağlamda İslamiyet’in Kürt kimliğinin oluşmasında ve aidiyet algılarının şekillenmesinde önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Dolayısı ile dinden soyutlanmış bir kimlik analizi Kürt milliyetçiliğinin ve Kürt kimliğinin anlaşılmasında yetersiz olacaktır.

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte modern ulus devlet projesi olarak ortaya koyulan laik ve seküler gelişim çizgisi Türkiye’de toplumsal ve dini yaşam üzerinde bir kırılma yaratmıştır. Bu kırılmanın Kürtler üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Kürtler, dinin toplumsal yaşamdan sökümü ve etnik kimliklerinin baskı altına alınmasıyla zaman içinde ötekileştirildiklerine dair algı geliştirmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra uygulamaya konan politikalar karşısında Kürt hareketinde başlayan tepkisel değişim kendisini ilk kez ciddi olarak Cumhuriyet’e karşı gelişen Kürt isyanları ile göstermiştir. 1924 ve 1939 yılları arasındaki dönemi kapsayan bu çatışmalı süreç, isyanların bastırılması ve ardından çıkarılan yasalar sonrası Kürt hareketinin 1950-1960’lı yıllara kadar derin bir sessizliğe gömülmesiyle sonuçlanmıştır. 1950’li yıllarla birlikte DP’nin iktidara gelmesi ve uzun yıllardır uygulanan korumacı, devletçi politikalar yerine liberal politikaların uygulanması kentsel yaşamın gelişmesine, iletişim ve ulaşım teknolojilerine yapılan yatırımlar Türk toplumunun izole geleneksel yapısında hızlı bir değişim yaşanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Türk siyasi arenasında çok partili yaşama geçiş ile birlikte artan siyasi aktör sayısı ve

1960 Anayasasının sağladığı görece demokratik ortam Kürt hareketinin yeniden canlanması için bir fırsat olmuştur. Ancak bu hareketlenmeye paralel yeni bir unsur olarak, Kürt hareketi içinde Anadolu topraklarında Nakşibendi geleneği üzerinden sağlanmış dini motiflere dayanan birlik anlayışından koparak seküler bir çizgide Kürt milliyetçi anlayışının gelişmeye başlamıştır. Kürt hareketi içinde ortaya çıkan bu yol ayrımı Kürt milliyetçi kimliği ile İslamcı Kürt kimliği arasında bir kutuplaşmanın doğmasının da başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir (Dönmez, 2010:83-84). Bağımsız, etnik, milliyetçi bir Kürt kimlik algısının gelişmesi, Kürt hareketinin 1960'lı yıllardan itibaren Türk soluyla kurduğu işbirliği içinde kazandığı seküler, sosyalist anlayışın bir sonucu olduğu söylenebilir. 1990'lar ise Kürt hareketine yön veren milliyetçi duyguların yanında dini duyguların da güçlenmeye başladığı yıllardır.

Geç milliyetçilikler içinde tanımlanabilecek olan Kürt milliyetçiliğinin, ortaya çıktığı andan itibaren kendi varlığını temellendirmek için içinde bulunduğu tarihsel dönemin kültürel, siyasal ve dini unsurlarıyla ilişki kurma çabasına girdiği görülmektedir. Bu arayış içinde Kürt milliyetçi hareketi zaman zaman Türk milliyetçiliği ile çatışmaya girip onu dışlasa da bu karşıtlık kendisini var etmesinde önemli bir nokta olmuştur. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliğinin gelişiminin Türk milliyetçiliğinin gelişim aşamalarına benzer süreçlerden geçerek sürdürdüğü ifade edilebilir. Başka bir anlatımla, Türk ulus devlet projesinin dayandığı pozitivist seküler dünya görüşü dini toplumsal ve ekonomik gelişimin önünde bir engel olarak görmüştür. Bu nedenle dini kamusal alandan uzaklaştırmaya çabalamıştır. Buna paralel olarak, Kürt milliyetçiliği de gelişimin ilk zamanlarında İslamiyet'i Kürt kimliğinden ayırmaya çalışmıştır. Bu durum, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde hâkim olan Nakşibendi geleneğinin Türk toplumuyla paylaştığı İslami değerler nedeni ile dinin devlet ile uzlaşmacı bir çizgide konumlandığı ve bu işbirliği örüntüsünün Kürt kimliğinin ve milliyetçiliğinin gelişmesini engellediğini düşüncesinden kaynaklanmıştır. Kürt milliyetçiliğinin İslamiyet'e karşı oluşturduğu dışlayıcı tavır esas olarak dinin, etnik grupların kendi varlıklarını belirginleştirmek için öteki ile arasına koyduğu sınırları zayıflatan benzeştirici, ortaklaştırıcı etkisine karşı gelişmiştir. Kürt milliyetçiliğinin dine karşı geliştirmiş olduğu bu tavrın en somut örneği, PKK'nın ürettiği söylemler ve uygulamaya koyduğu eylemler üzerinden okunabilir. PKK'nın seküler solcu ideolojisinin 1990'lı yıllarda çökmesine kadar takındığı din karşıtı tavır PKK'nın kurucusu olan Öcalan'ın "...Demokratik uygarlık kurumları asgari bir Rönesans'ı, dinde reformu ve aydınlanma devrimini gerektirir. Bu üç temel tarihsel süreç Ortadoğu kültüründe yaşanmamıştır... Çoktan çökmüş ve anlamını yitirmiş İslamiyet bile, sıradan bir gösteriyle bu tezleri eşeğe kütüphane yüklemeye ve araba içinde gezdirmeye benzetir. Kendi başına antitez yaratma gücünden yoksundur... Ortadoğu'da zihniyet ve ahlak devrimi için darbenin öncelikle dinsel alana vurulması gerekir. Hemen belirtelim ki, bu yaklaşımın ucuz laikçilikle alakası yoktur... O halde hem çok geciktirilen dindeki reformasyonu sonuçlandırmak, hem de daha önemli olan özgür bireye yol açmak için, dini dogmayı tümüyle çözen hamleyi başarmalıyız" (Çakır 2014) şeklindeki açıklamalarından anlaşılabilmektedir. Kürt milliyetçi hareketinin İslam karşıtı söylemleri öncelikle Türkler ve Kürtler arasında önemli bir köprü olan dini değerleri yıkmayı amaçlamaktadır. Bunun yanında bölgede etkin olan dini kurumların Kürt dili üzerinden gerçekleştirdikleri etkinliklerle Kürt kimliğini canlı tutmasına karşın Kürt milliyetçi hareketine destek vermemesi de bu karşıt tutumun nedenleri arasında sayılabilir (Uslu, 2008:127).

Kürt milliyetçi hareketinin İslam karşıtı, seküler duruşu "dini değerlere" karşıtlık olarak anlaşılmamalıdır. Bu durum, Kürt milliyetçiliğini taşıyacak bilinçleri şekillendirmek ve bu bilinci

taşıyanlar arasındaki aidiyet bağlarını güçlendirmek için Kürtlüğü orijinal olarak temsil edecek manevi değerler arayışıyla ilişkili olarak değerlendirilmelidir. Bu temelde Kürt milliyetçi hareketi başlangıçta yeni Kürt kimliğini İslami değerlerden ayırıp zerdüştlük inanç sistemi ile idealize etmeye çalışarak Kürt ulus devleti için özgün bir inanç sistemi geliştirmeyi hedeflemiştir. Kürtlüğün milliyetçi karakterini güçlendirmek amacıyla, Kürtlere has imgeler üretilip, Kürt kimliğinin köklerine inilerek Kürt kimliğinin saflaştırılmasına çalışılmıştır. Bu bağlamda bir dönem Diyarbakır belediye başkanlığı da yapmış olan ve aynı zamanda milliyetçi hareketin önemli simalarından biri olan M. Zana'nın; "Nasıl ki, Kemalistler, Türklerin Müslümanlaşmasından önceki inanç ve yaşayışlarını idealize edip, gelecek tasavvurlarına temel yapmışlarsa, Kürt laikçi seçkinleri de aynı temayı Kürtler özelinde tekrarlamaktadır. Yarsanizm ve Yezidilikten çok, esas itibarıyla İrani karakter taşıyan Zerdüştlük Kürtlerin titreyerek dönecekleri "asıl" ları olmalıdır" (Yıldız 2011) şeklindeki ifadeleri milliyetçi hareketin konu hakkındaki tavrını örneklemesi açısından önemlidir. Sosyalist anlayışı temel alarak bağımsız bir Kürt devleti kurulması hedefiyle yola çıkan ve şiddeti bu amaca ulaşmak için araç olarak benimseyen PKK'nın kurulmasıyla birlikte Kürt hareketi milliyetçilik boyutunda önemli bir değişim geçirmiştir. PKK ile birlikte siyasallaşan etnik başkaldırı hareketi Kürt milliyetçi bilincinin gelişmesinde bir dönüm noktası olmuştur. PKK'nın gerçekleştirdiği eylemler, propaganda çalışmaları gibi etkinliklerle ülke çapınca etnik duyarlılıkların geliştirilmesi ve nihayetinde genel bir başkaldırı, isyan ile bağımsızlığa ulaşmak şeklindeki hedefi ile arasında İslamiyet'in etkisi görmezden gelinmiş, bu anlamda İslamiyet bu plan önünde bir engel olmuştur. Kürt kimliği içinde önemli yeri olan dini değerler, PKK'nın seküler ideolojisi temelinde Kürt kimliğinin yeniden inşa edilmesinde bir direnç noktası olmuştur (Bruinessen, 1999:35). PKK'nın seküler sosyalist ideoloji temelinde uzun yıllar süren dini dışlayan tavırları, dini kurum ve kişiliklere pratikteki baskı ve şiddet içeren uygulamaları Kürt halkı içinde dini değerleri kuvvetli olan geniş bir kesimin tepkisini çekmiş ve PKK'nın muhafazakâr Kürtler arasında dışlanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda dini değerlerin, etnik milliyetçiliğin Kürt halkı içinde hızlı bir şekilde yayılmasını önünde uzun bir süre engel olduğu görülmektedir.

1990'larda Komünizmin resmi olarak çöküşünün ardından PKK'da konjonktüre uygun olarak hedeflerinde revizyona gitmiş ve stratejik değişimler geçirmiştir. Öncelikle PKK, 1994'te yaptığı bir açıklamayla Marksist-Leninist ideolojiyi bütünü ile terk ettiğini duyurmuştur. Bu tarihten sonra Kürt milliyetçi hareketinin içinde gelişen söylemler melez ideolojik anlatılara dönüşmüştür. Değişen şartlara uygun alternatifler oluşturmayı amaçlayan bu pragmatik tavırla birlikte Kürt milliyetçi hareketinin İslam'a karşı benimsediği dışlayıcı tutum terk edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda Kürt milliyetçi hareketinin kapsamının ve boyutunun genişletilmesi hedeflendiği anlaşılmaktadır. Öcalan'ın; "Sol ideolojilerin en büyük hatası toplumsal yaşantı içinde dinin kuvvetli etkisini görmezden gelmeleri olmuştur. Sosyalizm temelli ideolojilerin kaba Marksist yorumu, toplumsal destekten mahrumiyete ve halktan soyutlanma gibi tehlikelere yol açmıştır." (Öcalan, 2004:249) şeklindeki açıklamaları bu dönüşümün ana hatlarını açıklar niteliktedir. Fikri düzlemdeki bu değişimin Kürt milliyetçi hareketi içinde eylememe geçirilmesi ise yine Öcalan'ın ağızından söyle açıklanmıştır: "İslam'ın emperyalist güç ABD ve onun işbirlikçisi olan Türk egemenlerine bırakılmaması, dinin emperyalizm, gericilik ve sömürüye karşı ulusal direnişe hizmet eder hale sokularak ona sahip çıkılması gerekir. Dinin devrimci yorumu yapılarak Kürt hareketi güçlendirilmeli ve hızlandırılmalıdır." (Öcalan, 2001:17-29). Kürt milliyetçi hareketinde başlayan bu pragmatik dönüşüm, İslamiyet'i ve Kürt milliyetçiliğini birbirine

yaklaştırmak, bir anlamda İşlam'ı K rtleştirmek için yeni faaliyetlerin başlangıcı olarak yorumlanabilmektedir. Bu doğrultuda PKK ile pratize olan Kürt milliyetçi hareketinin alternatif cuma namazları düzenlemesi, Kürt âlimleri ve mollalarını etkilenerek milliyetçi kanata çekilmeye çalışılması, öldürülen PKK'lıların cenazelerinde mevlit okutulması, PKK'ya yakın belediyelerin ramazanda iftar çadırları açması, halka iftarlık dağıtması ve yine Kürt milliyetçi hareketinin güdümünde olan yayın organlarında hadislerle ve milliyetçi hareketi destekleyecek dini tartışmalara yer verilmesi bu faaliyetlere örnek olarak verilebilir. Bu kapsamda PKK'nın dini milliyetçi hedeflerine ulaştırmak için araçsallaştırdığı söylenebilir. PKK güdümünde etnik milliyetçilikle dini düşüncelerin bir araya getirildiği ilk örgütsel oluşum 1991 yılında kurulan Kürdistan Yurtsever İmamlar Birliği'dir (KYİB). 1993 yılında KYİB yerini Kürdistan İşlami Hareketine (KİH) adlı yeni bir yapılanmaya bırakmıştır. 2004 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren örgüt bu yıldan sonra yerini merkezi yurtdışında bulunan Kürdistan İşlam Toplumu (KİT) a bırakmıştır. PKK'nın dini milliyetçi amaçlarla ara sallaştırmasının temel çatısı olan bu üç  rg tt n yanında PKK, 2009 sonrası dönemde KCK ve DTK  rg tleri üzerinden de milliyetçi hedeflerine uygun faaliyetler yürütmüş, bu amaçlar paralelinde dini söylemler kullanan farklı örgütler kurulmasında öncülük etmiştir. Kürt vatandaşların yoğun olarak yaşadıkları bölgeler genelinde faaliyetlerini yoğunlaştıran bu örgütlerin temel amacının Kürt kimlik bilincinin ve İşlami kimliğin Kürt milliyetçiliğini savunan örgütlerin ideolojik perspektifleri ile aynı potada eritilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde Marksist-Leninist bir çizgide kurulmuş olan PKK'ya yönelik toplumun genelinde mevcut olan olumsuz algıların düzeltilmesi ve bunun devamında muhafazakâr Kürtlerin Kürt milliyetçiliğine desteklerinin arttırılmasının amaçlandığı görülmektedir. Kürt milliyetçiliği ile İşlami söylemleri bir araya getirmek amacıyla kurulan örgütlerin aynı zamanda PKK'nın eylem ve söylemlerini meşrulaştırma çabası içinde olduklarını söylemek yanlış olmaz. Bu kapsamda özellikle KİH'in kuruluş manifestosunda yer alan "Hz. Muhammed (SAV) bugün hayatta olmuş olsalar, var g  leri ve tüm imk nlarıyla bu haklı davamızda bizi destekleyeceklerdi", ifadesinin ve  calan'ın Türkiye'nin emperyalist ve sömürgeci bir devlet olduğu tezleri ( calan, 1991:67-75) ile örtüşen "sömürülen Kürt halkı" söylemlerinin ( calan, 1994:12-32) İşlami devrimler temel alınarak bir direniş çağrısında birleştirilmesi dikkat çekicidir. Kürt milliyetçi hareketi 2000'li yıllara kadar farklı örgütler üzerinden y r tt ğu milliyetçilikle İşlamiyet'i birleştirme çabalarından isteği sonucu alamayınca yeni bir strateji olarak dernek ve STK'lar üzerinden Kürt vatandaşları etki altına almaya çalışmıştır ( i ek, 2008:172). Bu dernek ve STK'lar bir yandan çeşitli dini faaliyetler, mevlit okutulması, Hac organizasyonları, Cuma namazları gibi etkinliklerle toplumsal tabanda kendilerini kabul ettirmeye çalışırken diğer yandan da dini faaliyetlerle birlikte milliyetçi söylemleri hedef kitleye yaymaktadırlar.

Konu kapsamında dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta ise, PKK ile mücadelede alınan askeri ve yasal tedbirler, yaşanan düşük yoğunluklu çatışmalar, bozulan ekonomik ve sosyal dengeler, gibi nedenlerle 2000'li yıllara kadar milyonlarca vatandaşımızın yaşamak zorunda kaldığı g   olgusudur. Özellikle kırsaldan kentlere doğru yaşanan bu yoğun g   dalgasıyla Diyarbakır, Batman, Siirt, Mardin gibi şehirlerin demografik yapılarında ciddi değişimler yaşanmıştır. Bu g  e hazırlıksız yakalanan vatandaşların birçoğu göç ettikleri yerlerde kültürel, sosyal, ekonomik, ailevi, dini açısından ciddi zorluklar yaşamıştır. Zorunlu olarak yer değiştiren, maddi ve manevi ciddi zararlara uğrayan duydukları   ke, çaresizlik hissi ve adalet arayışları Kürtlerin bir kısmının kimliklerinin siyasallaşarak radikal milliyetçi eksene doğru kaymasına neden olurken bir kısmının

ise dini ideolojilere sapmasına neden olmuştur. Şehirlerde iletişim olanaklarının gelişmesi, artan eğitim olanakları ve değişen yaşam koşulları seküler yaşamı ortaya çıkarırken geleneksel algılarda deformasyon yaratmıştır. Bunun bir sonucu olarak da kimlik tercihlerinde milliyetçi, ulusçu tercihler daha görünür olmuştur. Bölgede yaşanan çatışmalara ülke genelinde artan tepkilerin milliyetçi veya Müslüman kimliklerine bakılmaksızın Kürt kimliği nezdinde yoğunlaşması, İslam'ın farklı etnik grupları birleştirici etkisini zayıflatmış ve oluşan bu boşlukta Kürt etnik kimliği güçlenmiştir. Bu bağlamda İslam ile etnik kimliklerin birlikte var olabileceğine dair fikirlerin gelişmesi Kürt milliyetçi kimliğinin manevi derinliğinin artmasına katkıda bulunmuştur. Kürt kimliği içinde milliyetçilik ve İslam'ın güçlü birlikteliğinin mümkün olduğuna dair algıların gelişmesi, zaman içinde Kürt İslam senteziyle ortaya çıkacak yeni kimliğin siyasi talepler üretme potansiyelini görünür kılmıştır. Kürt kimliği içinde güçlü yeri olan dinin, “Müslüman” üst kimliğinden ayrılmaya başlamasının ve etnikleşmesinin bir diğer göstergesi ise dindar Kürtlerin kimliksel hak talepleri doğrultusunda faaliyet gösteren Halkların Demokratik Partisi (HDP) ne giderek artan oranda verdikleri destektir. 7 Haziran 2015 seçimlerinde bölgedeki Kürt seçmenlerin %62'sinin HDP'ye oy vermesi seçim ittifakları AK Parti karşıtlığı gibi nedenler kabul edilse bile dindar Kürtlerin HDP'ye oy verdiği gerçeğini ortadan kaldırmaz (www.hurriyet.com). Bu bağlamda muhafazakâr Kürtler, Kürt kimlikleri ile ilgili taleplerinin sağlanmasına dönük olarak genel anlamda seküler Kürt kimliği ile temsil edilen HDP ile ortak siyasi tutum geliştirmiştir (Yeğen, 2005:137). Türkiye'de uzun yıllar Kürt milliyetçi hareketine karşı çekimser tutum sergileyen ve İslami değerler üzerinden devletin bütünlüğü için işlevsel bir tavır takınmış olan muhafazakâr bir Kürt kesimi vardır. Ancak, bu kesim içinde milliyetçi söylemin giderek güç kazandığı görülmektedir. Bu durum, etnik bilincin, dini ve kültürel hakların kullanımından kaynaklı sıkıntı hisseden ve bu konuda Türklerle eşit olmak isteyen tabanın sesi olarak değerlendirilebilir. Kürt kimliği üzerinde kültürel, dini, siyasi hak, adalet, eşitlik gibi unsurların artan baskısı bu bireylerin PKK'nın sözde Kürt halkının haklarının savunucusu olduğu, halkların özgürlüğü için savaştığı gibi söylemlerinin çekiciliğine kapılmasına ve etnik milliyetçi söyleme yaklaşmasına neden olmaktadır.

Kürt kimliği içinde yükselen milliyetçilik, çarpık şehirleşme, hızlı nüfus artışı, seküler eğitim olanaklarının artması ve eşitsiz gelir dağılımı gibi faktörlerden beslenerek gelişimini sürdürmüştür. Bu süreçte Kürt milliyetçi hareketi, Kürt milliyetçiliği İslam dini arasında yeni bağlantılar kurma imkânını yakalamıştır. Bu noktada dini kimliğin, Kürt kimliğinin “ötekisi” olmadığı düşüncesinin muhafazakâr Kürtler içinde benimsenmeye başlanması, etnik dinciliğin baskın bir karaktere dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu şekilde ideolojik bir görünüm de kazanan Kürt-İslam kimliği, Hanifilik-Sünni'lik temelinde Kürt milliyetçi hareketi için bir ayırım aracı olarak kullanılabilir hale gelmiştir. Bu temelde Kürtler arasında etkinliğini arttırmak ve tabanını genişletmek isteyen Kürt milliyetçi hareketinin din ile milliyetçiliği uzlaştırma arayışı içinde girdiği anlaşılmaktadır. Bir kimlik ögesi olarak dinin Kürt kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu bu nedenle Kürtlük ve Müslümanlık arasında bir tercih yapılmasının gereksiz ve yanlış olduğu düşüncesinin Kürt milliyetçiliğini savunan din adamları ve Kürtler arasında sosyal kabul gören etkili kişiler tarafından Kürt tabanına yayılmaya çalışılması bu kapsamda anlaşılabilir bir durumdur. Konu kapsamında sorulan “Din olgusunu nasıl değerlendirirsiniz? Dinin Kürtler üzerindeki etkisini nasıl yorumlarsınız?” sorusuna katılımcıların verdikleri bazı cevaplar aşağıda verilmiştir.

“Dini sadece Tanrı düşüncesinin sistemli hali olarak tanımlamak yanlış olur. Din aynı zamanda toplumu düzenleyen bir araçtır... Mesela kast sistemi gibi. Ama yine de dini konular değiştirilemez olsa da onları yorumlayabiliriz. O yüzden Türk İslam’ı, Arap İslam’ı ve Kürt İslam’ından bahsediyoruz. Burada Kürtler genelde şafidir. Tabii asılları Zerdüş’t ve yezidi olsa da. Türkler de Hanif’idir. Türkler İslam’ı hep devlet kontrolünde tutmuştur. Devlet merkezli İslam’ın Türk yorumu siyasetle, partilerle ve cemaatlerle hep Kürtlere dayatılmıştır. O zaman da sorunlar ortaya çıkmıştır. Devlet İslam’ı kendisi için yorumlayıp ve bunu Kürtlere uyguladığında İslami değerlere kapılan Kürtlerin kimlikleri zayıflamıştır. Milliyetçilikleri azalmıştır... Kendi kimliklerinden uzaklaşmışlardır.”(Görüşmeci 40, Kadın, yaş 41, Sosyolog)

Yukarıdaki anlatımda dinin sadece bir inanç sistemi olmadığı aynı zamanda toplumun düzenlenmesinde etkili olan bir sistem olduğu belirtilmektedir. Burada dinsel kuralların değiştirilememesine karşılık bakış açılarına göre farklı yorumlanabileceği ifade edilmiştir. Bu temelde aynı dini kabul eden farklı toplumların dine ve topluma bakışlarında farklılıkların olabileceği dile getirilmiştir. Bu noktada dini bilincin her milletin kendi yaşam deneyimi içinde, inancın yorumlanmasıyla oluştuğu ve kolektif düşüncenin bir parçası haline geldiği görülmektedir. Katılımcının Kürtlerin ağırlıklı olarak İslam’ın Şafi mezhebine mensup olduklarını belirtmesine karşın Kürtlerin kökenindeki inanç sisteminin Zerdüştlük olduğunu ifade etmesi dikkat çekicidir. Bu açıklama, sosyalist bir temelde kurulan Kürt milliyetçi hareketi içinde 2000’li yıllara kadar örgüt ve liderler düzeyinde Kürtlerin gerçek dinlerinin Zerdüştlük olduğu ve İslam dininin Kürtlere zorla kabul ettirildiğine dair İslam’ı ötekileştirici söylemlerin Kürt milliyetçi tabanında belli bir oranda karşılık bulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda anlatımda devletin İslamiyet’i Kürtleri bir kontrol aracı olarak kullandığı, İslamiyet’in içerdiği değerlerin Kürtlerin milli kimliklerinden uzaklaştırdığı ve milliyetçi direniş bilinçlerini zayıflatmışa dair düşünceler dile getirilmiştir. Bu anlayışın, PKK’nın kuruluş ideolojisi olarak benimsemiş olduğu Marksist-Leninist felsefenin dine bakışıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Marksist-Leninist ideolojinin dine bakışı alt yapı-üst yapı ilişkisi çerçevesinde anlaşılabilir. Bu çerçevede alt yapıyı elinde tutanlar üst yapıyı şekillendirecektir. Din burada üst yapının bir bileşeni olarak egemenin düzeni meşrulaştırılmasında bir araç olarak konumlandırılmıştır. PKK’nın bu doktrin temelinde üst yapı kurumlarını hedef alması, onları düşman ve öteki olarak kabul etmesi bu kapsamda anlaşılabilir.

Millet, bir örgütlenme biçimi olarak ortaya çıktığından beri kendini meşrulaştırmak üzere pek çok argüman üretmiştir. Din ve milliyetçilikte bunlar içinde önemli olanlarındandır. Konu kapsamında sorulan “Kürtlerin İslam dinine mensup olmaları/Müslüman olmaları Kürt milliyetçiliği için sizce bir avantaj mı/dezavantaj mı? Açıklar mısınız?” sorusuna bazı katılımcıların verdiği cevaplar aşağıya alınmıştır;

“Türkiye Cumhuriyeti kurulalı 80-90 yıl olmuştur herhalde. Bu kadar zamandır var olan bir rejim var. Bu rejimin, devlet sorgulanamaz anlayışı var. Burada her şey devletindir. Din de öyle. Kürtlere dayatılan bir din var. Ne kadar dindarsan, devlete karşı o kadar sessizsin. Bu yapıyor. Kürtler hakkını isteyen kadar bir sessizlik var devlette. Kürtler haklarını isteyince ümmeti bölmek, kardeşliğe ihanet etmek, bölücü olmakla suçlanıyor. Burada devletçilik var ortada işte. İslam önde olunca Kürt kimliği geri kalıyor. Bak İslam’ın olmadığı yerde biz daha iyiyiz. Mesela Almanya, Belçika gibi oralarda arkadaşlar daha özgür, Kürt hassasiyeti var orada. Yani şu an oradaki Kürtler bizden daha ileri durumda.” (Görüşmeci 9, Erkek, yaş 29, Eczacı)

Yukarıdaki anlatımda katılımcı, devletin dini bir egemenlik aracı olarak kullandığını ifade etmiştir. Kürtlerin İslam inancına zorlandığı ve devletin İslami değerler üzerinden Kürt etnik bilincini engellediği düşüncesi dile getirilmiştir. Kürtlerin etnik temelli hak taleplerinin ise İslam'ın ümmet anlayışına karşıtlık temelinde bölücülük olarak yorumlandığı belirtilmiştir. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğini savunanların İslami değerlerin etnik kimlik algılarının ve etnik tutumların oluşmasında önemli bir engel olarak gördükleri anlaşılmaktadır. İslam'ın milliyetçi ideolojilere olan karşıtlığı, İslam'ın inanç ve değerler sisteminden kaynaklanan bir olgudur. İslamiyet, düşünsel birliktelik üzerine inşa edilmiş bir inanç sistemidir. Bu noktada İslamiyet'te ırksal, kültürel ya da çıkar temelli bağların yerine iman bağı ve inanç kardeşliğine dayanan bağlar esastır (diyanet.gov.tr). Aynı zamanda İslamiyet'te gruba bağlılık İslami değerler üzerinden sağlanmaktadır. Bu da milliyetçi ideolojilerin grup kimliklerini üst kimliğe dönüştürerek bunlar üzerinden grup aidiyetlerini sağlama yolunu tıkamaktadır. Bunun yanında, farklı grupları ötekileştirip kendi grubunu yükselterek inşa edilen birlik anlayışını İslamiyet reddetmektedir. Bu anlamda İslamiyet, ötekileştirmeye ve toplum içinde hiyerarşik bir yapının oluşmasına engel olmaktadır. İslamiyet aynı zamanda milliyetçi ideolojilerin gelişmesini sağlayan dil ve kültür özerkliği üzerinden yapılan ayrımı da ortan kaldırmaktadır. İslamiyet için her insan, kültür ve dil birbiri ile eşittir. İnsanı değerli kılan İslamiyet'e göre takvadır (Hucurat, 49/13). Bu bağlamda İslam, dini inancı güçlü Kürtler arasında Kürt milliyetçiliğinin yayılmasını engellemiştir. Bu nedenle 2000'li yıllara kadar Kürt milliyetçiliğini savunan kişi ve örgütler arasında dinin devlet tarafından istismar edildiği, dinin Kürtlerin asimilasyonu için kullanılan bir araç olduğu, dini inancın devlet tarafından yönlendirilerek devletin kendi çıkarlarını sağlamaya dönük bir mekanizma haline getirildiği ve bu mekanizmanın Kürt kimliğini erittiği gibi söylemler sıklıkla dile getirilmiştir. Bu anlayışın, çalışma kapsamında görüşlerine başvurulmuş bazı katılımcıların anlatımlarında olduğu gibi, günümüzde de yansımalarını görmek mümkündür. Ancak bu nokta da şunu da belirtmek gerekir ki, katılımcının anlatımında yer alan; devletin kuruluşundan itibaren İslamiyet'i Kürt kimliğine karşı bir araç olarak kullandığı iddiası tartışmalı bir konudur. Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında modern, laik, seküler bir anlayış temelinde kurulmuştur. Cumhuriyet'in kurucu elitleri uzun yıllar bu amaca sadık kalarak herhangi bir etnik köken gözetmeksizin tüm İslami hareketleri irtica kabul edip bunlarla mücadele etmiştir. Bu anlayış temelinde Kürtlerin İslam dini kullanılarak devlete biat etmeye zorlandıkları iddiası gerçeği yansıtmadığı söylenebilmektedir (Boel.org, 2015). Devletin laiklik ve modernleşme adına dine karşı giriştiği mücadeleden dini değerlerin güçlü olan Kürtler de olumsuz etkilenmişlerdir. Bu bağlamda tarihsel süreç içinde yaşanan bu olumsuz deneyimlerin, Kürt milliyetçisi kişi ve örgütler tarafından Kürt kimliğini asimilasyonu, Kürtlerin yok edilmeye çalışılması olarak manipüle edilerek Kürt milliyetçinin tabana yayılması için bir propaganda aracı olarak kullanıldığı söylenebilir.

Konu kapsamında sorulan “Sizce Milliyetçilik, din ile örtüşür mü? (“Din”, Kürt Milliyetçisinin bir parçası mıdır? Yoksa Kürt milliyetçisi dini dışlıyor mu?)” sorusuna başka bir katılımcının verdiği yanıt aşağıdadır;

“Dedelerimiz, atalarımız hep dindardır. Gerçi hale öyledir. Ama bizim çok fırsatımız olmadı. Ailede gördüğümüz kadar. Ama onlar dini okuldan falan öğrenmediler. Medreseler, mollalar vardı onlardan öğrendiler. Ama şimdilerde bakıyorum zaten medreseler eskisi gibi yok. Camide ve okulda hepsinde devlet var. Din devlet olmuş, bize dini devlet öğretiyor. Böyle olunca da dindar olan devletle beraber oluyor. Yani devletin istemediği şey din için

de kötü oluyor, biliyorsun işte. Cemaatler var bu bölgelerde güçlüler. Onlar güçlendikçe devlet de güçleniyor. Şimdi Kürtlerde bunu görünce diyor ki, dindarlaşmak devletleşmektir. Kürt olmayan bir şey olmaktır. Bu durum yeni Kürtlerde yok. Eskilerde bu var. Din ile buralarda çok zulümler oldu, acılar yaşandı hepsi Kürt kimliğini yok etmek içindi.”(Görüşmeci, 29, Erkek, yaş 40, Avukat)

Yukarıda İslamiyet’in Kürtlerin tarihinde köklü bir geçmişi olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda dinin, geçmişten günümüze kadar Kürtlerin bireysel ve sosyal yaşamlarına şekil veren işlevsel, kolektif yapısal bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. Anlatımda, Kürtlerin yakın geçmişe kadar İslami değerleri daha çok medreseler, mollalar gibi yasal statüsü olmayan kurumlar üzerinden öğrendiğinin ifade edilmesi dikkat çekicidir. Bu kapsamda Kürt medreselerinde Kürt dili ve Kürt kültürü üzerinden Kürt kimliğine siyasi bir anlam yüklenmeden eğitim yapılmasının Kürt bilincini canlı tuttuğu buna karşın bu apolitik tutumun daha sonraki süreçte Kürt milliyetçiliğini savunan bazı kişi ve örgütlerce Kürt kimliğinin politize edilmesine zemin hazırladığı görülmektedir. Katılımcı anlatımında Kürtlere devletin dini değerleri kendi tekelinde kurum ve kuruluşlar üzerinden aktardığı ve bunun da Kürtlerin milli bilinçlerini zayıflattığını ifade etmektedir. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğinin savunanlar arasında devletin dini Kürtlerin haklarının engellenmesinde bir istismar aracı olarak kullandığı yönünde bir algının olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu algının PKK’nın stratejik ve taktiksel amaçları doğrultusunda ürettiği söylemlere yakınlığı dikkat çekicidir. Öcalan’ın “Camilerden tatalım tekelere tarikatlara kadar. Bunlar günümüzde devletin kullanmak istediği biçimi almışlardır... Bazı cephe görevlilerini bu kurumlar içinde mutlaka örgütlememiz gerekiyor. Unutmayalım ki başlı başına bir örgütlenme olan cami teşkilatlanmasını ele geçirirsek büyük bir başarı olur. Cami teşkilatlanmasını ele geçirdiğimizde özellikle Cuma toplantılarında önceden hazırlanmış ulusal kurtuluşu esas alan konuşmaları hutbeleri geliştirdiğimizde birden bire camiler ayaklanma merkezleri haline gelebilir” (Öcalan, 1990) şeklindeki görüşleri bu yaklaşıma örnek olarak verilebilir. Anlatımda ayrıca Kürtlerin dini değerlerin etkisiyle Kürt kimliklerinden uzaklaştığı, etnik kimlikleri temelinde harekete geçecek motivasyonlarını kaybettikleri belirtilmektedir. Bu noktada dini değerlerin belli bir oranda Kürtlerin toplumsal sisteme ilişkin aidiyet bağlarını güçlendirdiği, ayrılıkçı milliyetçilik anlayışından uzaklaştığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Kürt milliyetçiliğini savunan örgüt ve kurumlar arasında buna tepki olarak dini devletin etkisinden kurtarmak ve örgütsel amaçlara kanalize etmek yönünde bir iradenin ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz.

Dinin kendisi, kendi inanç sisteminin bütünlüğü dışında herhangi bir ideoloji için taraf değildir. Ancak ideolojiler, kendi düşün sistemlerini güçlendirmek ve meşruluklarını sağlamak için dini inançları kullanabilmektedir. Kendi egemenliklerini tesis etmek adına uyguladıkları baskı, terör veya şiddet eylemlerine dini bir görünüm katarak asıl maksatlarını maskeleyebilmektedirler. Bu kurgu ile Kürt milliyetçi hareketi, Kürtleri etnik sınırlar içine hapsederek onların Türk toplumuyla bütünleşmesini engellemek niyetini ortaya koymaktadır.

Konu kapsamında sorulan “Dini, Kürt kimliğinin bir parçası olarak görüyor musunuz? Neden?” sorusuna diğer bir katılımcının verdiği cevap aşağıda verilmiştir.

“Din vicdanın parçasıdır ama şu an kimliğin parçası değildir. Kürt coğrafyasında Kürtler yüzyıllardır devletsiz yaşıyor. Bu yüzden dinlerini de başlarında devlet olmadan yaşadılar. Yani dinin nasıl yaşanacağını başkaları onlara söylemeden yaşadılar. O zamanlar medreseler kimseye ait değillerdi, din ve diğer değerler öğretiliyordu medreselerde. Ama

Türklerde, özellikle halifelikle birlikte, Müslümanlıkla Türklük birbiri ile birleşti. Bundan sonra dine hizmet demek devlete hizmet etmek, devlete hizmet etmek demek dine hizmet etmek olarak algılandı. Özellikle imam hatipler ve resmi camiler bu düşünceyi güçlendirdi. Kürtler, Türk olmadıkları için bu yapıya girmek istemedi bu yüzden baskı gördüler. Kürtlerden bu yapıya girenler ise devlete hizmet etmeye başladı. Devlet mantığı taşıyan bir Kürt, devlet tarafına geçtiği için kimliğini kaybetmiştir. Tabii artık dindarlaşmak demek devletleşmek demektir. Cemaatlerde işin içine girince Kürtler daha fazla bundan etkilenmiştir. Artık bundan sonra kendi toplumuna dönen Kürt değişmiş olacaktır. Başka amaçlar peşinde koşacak ve Kürtlüğü zayıflayacaktır, asimile olacaktır.”(Görüşmeci 4, Erkek, yaş 51, Akademisyen).

Katılımcının burada dini ahlaki ve vicdani değerler sistemi olarak algıladığı görülmektedir. Bu kapsamda dini değerleri Kürt kimliğinden uzaklaştırmaktadır. Anlatımda ayrıca Türk ve Kürt toplumu içinde dinsel yaşamın gelişim süreçlerinin birbirinden farklı olduğu ifade edilmiştir. Türklerde, Halifeliğin Türklere geçişi ile birlikte, devlet geleneğinin dini kapsadığını ve devletle din arasında bir ayrımın kalmadığını belirtmiştir. Kürtlerde ise dini yaşamının herhangi bir aracı olmadan ya da herhangi bir kurumun uhdesinde olmadan yaşandığı dile getirilmiştir. Burada Kürtlerin Türk egemenliği altına girmesinin ardından Halifelik makamının kontrolü üzerinden sağlanan din ve devlet bütünlüğü algısının dini eylemin tarafsızlığını bozduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda Kürt milliyetçi hareketine yön veren kişi ve örgütler arasında dinin bir yandan devletin kendini meşrulaştırma aracı haline geldiği diğer yandan ise devletin dini meşrulaştırdığı anlayışının geliştiği görülmektedir. Katılımcı, Kürtlerin devlet güdümünde dini eğitim almalarının onların aidiyet önceliklerinde değişimler yarattığını iddia etmektedir. Bu çerçevede Kürtlerin etnik kökenlerine olan sadakatlerinin zayıfladığı ifade edilmiştir. Bu algı nedeniyle Kürt milliyetçiliğini savunanlar arasında dindarlaşmanın asimile olmak, Kürt bilincinden uzaklaşmak olarak yorumlandığını anlaşılmaktadır.

Bir değer ve inanç sistemi olan İslamiyet, aynı zamanda bir kültür biçimidir. İnsan hayatını kapsayan, anlamlı kılan bir yaşam felsefesidir. Dinin inanç boyutunun dışında, toplumsal hayatı düzenleyen bir doktrindir. Bu bağlamda dini değerlere olan sadakat diğer kimliklerin önceliklerinin yerine geçebilmektedir. Aynı zamanda İslami inanç sistemi kaynağı ne olursa olsun insanlar arasında ayrım yapan, sınıflandıran ya da ötekileştiren düşünce biçimlerini reddeder. İslamiyet bu noktada bir üst kimlik modeli olarak Müslümanlığı önerir. Ancak Müslümanlığın bir üst kimlik olarak benimsenmesi etnik aidiyetleri aşındıracağı için milliyetçi düşünce sistemi ile örtüşmemektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçiliği de dini Kürt bilincini aşındıran ve milliyetçi motivasyonu ortadan kaldıran bir unsur olarak kabul etmişlerdir. Ancak bu anlayış Kürt halkının büyük bir kısmında Kürt kimliğinde mevcut güçlü dini değerler nedeniyle doğrudan bir karşılık görmemiştir. Bu süreçte PKK'nın Marksist-Leninist ideoloji temelinde dini dışlama çabalarında uğradığı başarısızlık sonrasında strateji değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu strateji değişikliği ile din, devletin işgal ettiği ve Kürtlere karşı kullandığı bir alan olarak gösterilerek milliyetçi hedefler için verilen mücadele sonrası dinin de özgürleştirileceği iddiası üzerinden Kürt milliyetçiliği ve din bütünlleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Konu kapsamında sorulan Kürt milliyetçiliği ile İslamiyet arasında sizce olumlu veya olumsuz bir ilişki var mı? (İslam, etnik kimlik bilincinin gelişiminde engel mi destekleyici bir unsur mu?) sorusuna bir katılımcının verdiği yanıt dikkat çekicidir.

“Din olgusunun toplumların, kendi toplumsal yaşamını ahlaki temellerde kurma ihtiyacından ortaya çıktığını düşünüyorum. Bu temelde dini, toplumun ahlak ve vicdanı olarak görüyorum. İslam dinini inanç temelli olmaktan ziyade kültürel form olarak ele alınmasının daha doğru ve Ortadoğu toplumlarının dinsel, kültürel, etnik çeşitliliğine yani sosyolojik formuna daha uygun düşeceğini düşünüyorum. Kürt halkını tek bir din ile tanımlamak eksik kalır. Kürtler ’in büyük kısmı Sünni İslam’ın Şafii mezhebinden ve genel anlamıyla dindar bir toplumdur... İslam dinini benimseyen Kürtler arasında şöyle bir farklılık oluşturmuştur; iktidar yanlısı ya da mülk sahipleri (Ağa/bey) İslam dinini daha çok mevcut iktidarlar ile iyi ilişki kurmak adına benimsediler. Bu temelde iktidar sahipleri Arap ise Arap kültürünü esas alarak yaşamayı, Türk ise Türk kültürünü esas alarak yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu yaklaşım elbette sonraki kuşaklarda asimilasyonu ve kimlik yitimini hızlandırmıştır. Kürt düşüncesinden uzaklaşmışlardır.”(Görüşmeci 8, Kadın, yaş 34, Belediye Başkanı)

Yukarıda dinin, toplumların inşasında ahlaki ve vicdani değerlerin somutlaştırılmasına duyulan ihtiyaçtan doğduğu ifade edilmektedir. Bu temelde dinin toplumların ahlak görüşlerini yansıtan bir anlayış olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda anlatımda, Ortadoğu coğrafyasında yaşayan halkların farklı dini ve kültürel yapıları nedeniyle heterojen bir yapıda oldukları iddiası dile getirilmektedir. Anlatımda dikkat çeken başka bir husus, katılımcının Kürtleri çok büyük bir bölümü İslam’ın Şafii mezhebine bağlı dindar bir halk olarak tanımlamasına karşılık yine de Kürtler arasında yerleşik farklı inanç sistemlerinin de olduğu yönündeki imasıdır. Bu imanin özellikle Kürt milliyetçiliğini savunan liderler ve örgütler seviyesinde ifade edilen İslamiyet’in Kürtlere zorla kabul ettirilen bir din olduğu, bu inanç sisteminin alternatifi olarak Kürtlerin gerçek dini olan Zerdüştlüğü empoze edildiği, İslam’ı ötekileştiren tutum ve söylemlerle uyumlu olduğu görülmektedir. Aynı zamanda katılımcı, İslamiyet’i benimseyen Kürtler arasında ayrım yaparak Kürt milliyetçisi olmayan, ayrılıkçı ve etnik amaçlar gütmeyen Kürtlerin inançlarının temelinde pragmatik fayda olduğunu iddia etmiştir. Bu iddianın Marksist geleneğin dinin beşer ürünü olduğu ve temelde sınıfsal çıkarların maksimizasyonu amacına hizmet ettiği tezleri ile yakınlığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda İslamiyet’in manevi bir kabulden uzak stratejik bir hareket tarzı olarak benimsendiğine ilişkin olarak yorumlanması, Kürt milliyetçiliğini savunanların din algılarının arka planında materyalist-indirgemeci bir anlayışın olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda anlatımda İslamiyet’in Kürt ulus inşa süreci önünde önemli bir engel olduğu belirterek İslam’ın ümmet bilinci çerçevesinde devlete sağlanan bağlılığın Kürt milliyetçi bilincini engellediği iddia edilmiştir.

Uluslar tanımlanırken, ortak köken, tarih, kültür, teritoryal üzerinde şekillenen siyasi organizasyonlardan bahsedilmektedir. Etnik gruplar içinde benzer tanımlama yapmak mümkünse de bu tanımlamada siyasi organizasyona sahiplikten bahsedilemez. Bu bağlamda etnik gruplar, ulus olma çekirdeğini içinde barındıran, ulusa dönüşebilme ihtimali olan toplumsal yapılardır. Bu kapsamda bir etnik grubun özerkliği adına başlayan hareketler ideolojik bir form kazanmış hareketlerdir. Etnik grubun bu ideolojik hareketi sürdürmesinde iki temel form vardır. Bunlardan biri olan teritoryal ulusçulukta etnik grubun hareket noktası, üzerinde yaşanan topraklarda siyasal hâkimiyetin sağlanarak uluslaşılmasıdır. Sürecin diğer bir unsuru olan etnik ulusçulukta ise, etnik grubun öncelikli motivasyonu hâkimiyeti altında bulunduğu siyasi organizasyondan ayrılmak ve bağımsızlaşmaktır (Smith, 2002:111-112). Etnik ulusçuluk kendini soy, dil ve akrabalık gibi verili unsurlar üzerinden temellendirirken bu temelde kendini diğer kültürlerden ayrı ve üst bir konuma koymaktadır (Sumner, 1959:12). Sosyal kutuplaşma şeklinde devam eden bu süreçte mitler, duygular, geçmiş travmalar, ötekileştirme gibi faktörler ön plana çıkmaktadır (Kurubaş, 2009:24).

Bu bağlamda etnik grubu, hâkim etnik gruba bağlayan tüm öğeler hedef alınmaktadır. “Din” de homojen ulus ideolojisi için bütünleştirici değerlerden biri olduğu için ayrılıkçı milliyetçi hareketler, bu aidiyeti sorgulayıp kendi çıkarlarına uygun bir şekilde yeniden tanımlama gereği duyabilmektedir. Milliyetçi hareketler burada çözüm yolu olarak etnik grubu mevcut dini aidiyetlerinden soyutlayıp kendi grupları içinde yeni dini değerler inşa etmek ya da mevcut dini değerlerin hâkim etnik grup tarafından istismarı tezi üzerinden mevcut dini değerleri kendi etnik kimliğiyle bütünleştirmeye çalışmak yoluna gidebilirler. Kürt milliyetçi hareketi içinde benzer tercihin bu aşamada yapılmış olduğundan söz etmek mümkündür. Bu bağlamda, Kürt milliyetçi hareketi öncelikle dini değerlerin Kürt toplumundaki tarihsel derinliğine işaret ederek Kürt kimliği ile dini kimliğin tarihsel birlikteliğini ilan etmiştir. Daha sonra dinin kültürel işlevini ön plana çıkararak bu işlevinin dışında kullanımının yaratacağı siyasal ve sosyal sorunlara değinilmiştir. Dinin bu amaç dışında kullanımın siyasi olduğu ve belirli çıkarlara hizmet ettiği iddia edilmiştir. Dinin araçsallaştırılması üzerinden ötekileştirilen, düşmanlaştırılan devletle din özdeşleştirilerek toplumla Kürtler arasındaki dini ortak değerlerin parçalanmaya çalışıldığı görülmüştür.

Konu kapsamında sorulan bir soruya diğer bir katılımcı aşağıdaki cevabı vermiştir;

“Dindar insan samimidir, güvenilirdir. Hayatında daha çok din vardır. Esas itibarı ile dinini yaşar. Bu doğru mantıktır. Yani doğru olmak, İslam’ın kendisidir. Bu yüzden insanlar dindarlara oy veriyor. Doğrudan yana olup yalandan uzak dursunlar diye. Türkiye’de durum biraz değişiktir. Dindarlar dine hizmet edeyim derken devlete hizmet etmeye başlıyor. Halk bu arada unutuluyor. Halklara verilen sözler hep unutuluyor. Devlete sahip olanlar din ile Kürtlere yaklaşarak onlara hep zarar vermiştir. Tarihte hep bu şekilde olmuştur. Kürtler bunu uzun zaman fark etmedi. Devlet psikolojisi hep Kürtlere Müslüman kimliği ile yaklaştı”(Görüşmeci 1, Erkek, yaş 51, Müdür)

Katılımcı anlatımında İslamiyet’in doğruluk, dürüstlük ve adalet anlayışı üzerine şekillenen bir din olduğunu kabul etmektedir. İslamiyet’i kabul eden kişilerin de bu anlayış temelinde dürüst ve adil kişiler olmaları gerektiği ifade edilmiştir. Toplumsal doğruluğun ve adaletin sağlanması için İslam inancını önceleyen kişi ve kurumlara siyasi destek verilmesinin çelişkili bir tutum olmadığı dile getirilmiştir.

Ancak katılımcı, Türkiye’de muhafazakâr Kürtlerin dini inançları doğrultusunda siyasi örgüt ve kurumlara verdikleri desteğin dini değerlere hizmet etmenin ötesinde iktidarın kendini meşrulaştırması için kullanıldığını iddia etmiştir. Burada iktidarın dini değerleri kullanarak muhafazakâr Kürtlerin desteğini aldığını buna karşın Kürt halkının beklentilerini karşılayacak hizmet vaatlerini yerine getirmediği belirtilmiştir.

Bu süreçte devletin siyasi alanda dini değerleri ön plana çıkarıp Kürtlerin kendilerini Müslüman toplumun bir parçası olarak algılamalarını sağladığı bu durumun Kürtlerin bir halk olarak kendilerine özgü haklara sahip olduklarının bilincine varmalarını engellediği iddia edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak, Müslüman kimliğini benimseyen Kürtlerin milliyetçi duygularının zayıfladığı, uluslaşma iradelerini kaybettikleri ifade edilmiştir. Dünya üzerinde yaşayan Müslüman Kürtlerin sayısal olarak fazla olmalarına rağmen bir devletlerinin olmaması, Müslümanlığın Kürt milliyetçi kimliğinin gelişmesini engel olmasına örnek olarak gösterilmiştir.

Toplumsal değişim süreçlerini incelendiğinde bu süreçte etki eden birçok öğenin olduğu ifade edilebilir. “Din” de bu öğeler içinde önemli olanlarından bir tanesidir. Din, toplumsal değişim süreçleri ile ilişkilendirildiğinde hem mevcut statükoyu koruyan muhafazakâr yönü hem de

değişime kaynaklık eden sosyal hareketleri takviye edici, destekleyici yönü itibarıyla önemli bir öğedir (Okumuş, 2009:326-331). Bu noktada Durkheim’da dinin sosyal yapı unsurlarının değişmeden mevcudiyetlerini korumadaki etkisine dikkat çekmektedir (Mardin, 1992:65). Bu temelde, din, bireyin toplumsal, siyasal ve bireysel ilişkilerini düzenleyerek toplumsal düzenin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Dini değerler üzerinden bireylerin devlete, yasalara ve mevcut düzene itaat etmeleri, toplumların çatışmasız bir biçimde varlıklarını sürdürmelerine önemli katkılar sağlamaktadır. İslam toplumlarının siyaset geleneğinde mevcut olan yöneticiye itaat ilkesi bir siyasal tutum biçimi olarak buna örnek gösterilebilir. “Bu çerçevede din, bireylere kazandırdığı söz konusu itaat anlayışı vasıtasıyla toplum içinde, özellikle yönetici seçkinlerden haksızlık olarak görülen durum veya eylemlere karşı susmayı, sabır etmeyi temin ederek de sosyal bütünleşmede işlevsellik gösterir” (Okumuş, 2007:327). Ancak toplumsal yaşam içinde statükonun sağlanması süreçlerinin yanında toplumu değişime kanallandıran bir takım sosyal süreçlerinde toplumsal yaşam içinde mevcut olduğunun burada ifade edilmesi gerekir. Bu noktada sosyal değişim sürecinin önemli dinamiklerinden birinin de çatışma olduğu bir gerçektir. Din temelli tutum ve düşünceler de toplumsal değişim sürecinde çatışmayı destekleyerek sosyal değişime katkı sağlayabilmektedir. Tarihte birçok örneğinin görülebileceği gibi, dini sistemler, hâkimiyet altında bulunanlara, mevcut egemenlik ilişkilerini yıkmamanın yüce dinî bir görev olduğuna dair meşrulaştırıcı bir bakış açısı sunarak onları mevcut sisteme karşı harekete geçmeye sevk edebilmektedir (Kehrer, 1998:96).

Milliyetçi ideolojilerin kolektif eylem pratiklerine baktığımızda, toplumsal yapılarını desteklemek için grup içinde bir sadakat sistemi kurmaya çalıştıkları görülmektedir. Milliyetçi hareketler içinde doğdukları toplumda kendine ait aidiyet sistemleri geliştirmeden önce öncelikle mevcut olan aidiyet sistemlerini tasfiye etmeye yönelebilir. Bundan sonra oluşan boşlukta kendine ait değerler sistemini yapılandırarak toplum içinde kendi meşruiyetini ilan edebilir. Bu çerçevede Kürt milliyetçi hareketinin, milliyetçiliğin Kürtler arasında yayılması amacına dönük olarak uyguladığı stratejinin ilk adımının İslam’ın Kürt kimliğinin gelişimi önünde bir engel olduğunu anlayışını Kürtler arasında yaymak olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü İslam kültürü Anadolu’da tüm etnik grupların birbirleriyle ve devletle kurdukları ilişkilerde bir köprüdür. Bu köprü yıkılmadan Kürt milliyetçi hareketinin tabanını genişletmesinin çok zor olacağı anlaşılmaktadır.

Konu kapsamında sorulan “Sizce Milliyetçilik, din ile örtüşür mü? (“Din”, Kürt Milliyetçiliğinin bir parçası mıdır? Yoksa Kürt milliyetçiliği dini dışlıyor mu?)” sorusuna başka bir görüşmecinin verdiği yanıt aşağıdadır.

“...Bilindiği üzere Kürt siyasal hareketi ilk çıkışında sosyalist bir çizgide olmuştur. Bu nedenle dini duyguları yüksek Kürt halkının bu hareketi benimsememesi için din pervasızca kullanılmıştır. Bunu siyasilerden tutunda askeriye varıncaya kadar tüm kesimler kullanmıştır. Algı ilk zamanlarda medyada tutmuştur... Din, Kürt kimliğinin gelişimini engellemek için çok kullanılan bir araç olmuştur. Bu yüzden din ile kürtlük barışmalıdır. Din kürtlüğün gelişiminde engel değildir. Müslüman olarak da Kürt olunabilir. Kürt Kürdün zaten kardeşidir. Müslüman olursa daha kardeş olurlar. Zaten son zamanlarda Kürt siyasal hareketi bunu gösteriyor, birçok yerde alternatif cuma namazı var mesela. Buna katılım da var, Kürt olmaktan ve Müslüman olmaktan korkmayan gençler çok.”(Görüşmeci 6, Öğrenci, yaş 22, Erkek).

Yukarıda, Kürt milliyetçi hareketinin sosyalist bir temelde kurulduğu ifade edilerek büyük çoğunluğu Müslüman olan Kürtlerin dini duygularının Kürt milliyetçi hareketinin engellenmesinde bir araç olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Burada öncelikle Kürtlerin dini değerlerle derin bir özdeşim kurmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde dinin bireysel ve toplumsal yaşam üzerinde biçimlendirici ve toplumsal hareketleri motive edici bir etkisinin olduğu söylenebilir. Katılımcı, devletin dini aidiyetleri önceleyen politikalar aracılığıyla Kürt kimlik bilincinin gelişmesinin engellendiğini iddia etmiştir. Bu noktada Kürtler arasında bireysel ve toplumsal yaşamın düzenlenmesinde güçlü bir etkisi olan dinin aynı zamanda siyasal sistemlere meşruiyet sağlanmasında bir köprü olduğu da görülmektedir. Anlatımda Müslümanlık ile milliyetçiliğin bir birbirini dışlayan iki unsur olduğuna dair devlet tarafından yaratılan algının muhafazakâr Kürtler arasında yayılmasının Kürt milliyetçi hareketine zarar verdiği dile getirilmektedir. Ancak katılımcı, dini ve milliyetçi kimliklere ilişkin aidiyetlerin Kürt kimliğinin bütünlüğü içinde bulunabileceğini ifade etmiştir. Kürt bilincini paylaşılanların bu temelde zaten kardeş oldukları vurgulanarak Müslüman kimliğinin ise Kürtlerin ortak paydalarını genişleterek grup aidiyetlerini daha da güçlendireceği vurgulanmıştır. Bu temelde Kürt milliyetçi hareketinin hedef kitle olarak gördüğü Kürtlerin milliyetçilik ve din algıları arasında yaşadıkları çatışmayı kendi çıkarları doğrultusunda dinin araçsallaştırıldığı görülmektedir.

Kürt milliyetçi hareketi Marksist-Leninist bir temelde kurgulanmış, seküler ve bağımsız bir Kürt kimliğinin inşasını hedeflemiştir. Ancak dinin Kürt kimliğinin içindeki derin bağları göz ardı edilerek ortaya konulan bu hedef Kürt milliyetçi hareketin uzun bir zaman istediği başarıyı yakalamasına engel olmuştur. Çünkü Kürt milliyetçi hareketinin kuruluş aşamasında üzerinde taşıdığı komünist kılıf, dindar Kürt tabanına hitap etmemiş hatta milliyetçi harekete karşı bir direnç oluşturmuştur. Aynı zamanda dini değerlerin Kürt kimliği içindeki güçlü pozisyonu, Kürtlerin Türklerle ortak paydası olarak bir arada yaşamalarına destek olmuştur. Bu nedenle Kürt milliyetçi hareketi pragmatik bir tutumla İslam'ı Kürtleştirmek ya da Kürt İslam'ını inşa etmeye çalışmaktadır. Bu şekilde ortak dini değerler ile birleşen Anadolu halkaları yine din üzerinden parçalamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda özellikle son yıllarda strateji değiştiren Kürt milliyetçi hareketi dini siyasi olarak araçsallaştırarak muhafazakâr Kürtleri Türk toplum bütünlüğünden soyutlayarak milliyetçi hareketin tabanını genişletmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

Dindarlığın değişerek kazandığı yeni formun Türkiye'de bir ayırım aracı olarak kullanılmaması için romantik İslamcı tavrın “hepimiz din kardeşiyiz” söyleminin ötesine geçilmesi ve yeni yaşam kültürünün ve yeni ortak değerlerin inşa edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, kültürel, sosyal ve dinsel temeldeki hak talepleri dindar Kürtlerin etnik çizgiye kaymasında önemli bir neden olduğu için bölgede demokratik yaşamın geliştirilmesi, sivil otoritenin güçlendirilmesi ve adil ekonomik bölüşümün sağlanması ile dindar Kürt hareketinin milliyetçi çizgiye kayışları durdurup toplumsal barış ve huzur tesis edilebilecektir.

5.4. Kürt Milliyetçiliği ve Şiddet

Kürt milliyetçi hareketinin gelişim sürecine grup içi dinamikler açısından bakıldığında şiddetin, Kürt milliyetçi hareketinin temel niteliklerinden biri olduğu göze çarpmaktadır. Kürt milliyetçi hareketi içinde şiddetin pek çok konuda öncelikli çözüm aracı olarak benimsenmiş olması da ayrıca dikkat çekicidir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin 1980'lerden sonra, özellikle PKK'nın kurulmasıyla birlikte, tamamen şiddet eksenli bir görünüm kazandığı ifade

edilebilmektedir. 2000’li yıllarla birlikte gerek ulusal gerekse uluslararası konjonktürde meydana gelen gelişmeler ışığında stratejik bir değişim geçiren Kürt milliyetçi hareketi, kendine sivil ve siyasi bir hareket görünümü vermeye çalışmakla birlikte bu süreçte kullanılan söylemlerin, ortaya konulan “sivil itaatsizlik” gibi eylemlerin açık bir şekilde şiddet içermesi Kürt milliyetçi hareketi içinde şiddetin derinliğini göstermesi açısından önemlidir (Kurubaş, 2009:34).

Kürt milliyetçi hareketi içinde şiddetin önemli niteliksel göstergelerden biri olduğu iddiasını sadece 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte gelişen karşıt tepkinin içerdiği saldırgan ideolojilere dayanarak açıklamaya çalışmak bu noktada yetersiz kalacaktır. Bu noktada Cumhuriyetin kurulmasından önce de Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafyalarda uzun süreli savaş ve çatışma halinin varlığını bir tespit olarak ortaya koymak gerekir. Bu tespitten sonra Cumhuriyetin ilanının ardından onlarca yıl süren düşük yoğunluklu savaş haliyle birlikte yaklaşık dört Kürt neslinin savaş halini ilk elden deneyimleyerek şiddeti günlük hayatın bir parçası olarak içselleştirdiklerini ifade etmek gerekir. Bu temelde şiddetin ilişki düzenleme, yürütme, sorun çözme ve yönetme biçimi olarak yerel kültürün bir parçası haline geldiği söylenebilir (Steenkamp, 2005:254).

Yapılan görüşmelerde görüşmeciler genelde Kürtlerin şiddet aracılığıyla varlıklarını dünyaya duyurdukları ve devlet karşısında bir takım kazanımlar elde ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Görüşmelerde Kürt milliyetçiliğinin taleplerinin veya hak arama aracının temel bir yolu olarak silahlı mücadelenin kazanımlarına göndermede bulunulmuştur. Bu kapsamda ortaya çıkan şiddet ortamı meşrulaştırılarak dökülen kanlar kutsanmaktadır. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketi içinde Kürtlerin haklarını şiddet eylemleriyle çözülebileceği konusunda bir algının var olduğu anlaşılmaktadır. Kürt milliyetçi hareketi içinde şiddet kültürü ve savaş pratikleriyle desteklenen direniş ve mücadele algısının kendisini sadece silahlı çatışma alanında değil aynı zamanda sosyal yaşam pratikleri üzerinden de gösterdiği görülmektedir. Nevruz kutlamalarında, sivil direniş ya da sivil itaatsizlik eylemlerinde devletin sembol kurumlarına yönelik yapılan fiziki saldırılar buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Şiddetin Kürt milliyetçi hareketi içinde kullanım şekli onun sadece askeri eylemsellik boyutunda bir nitelik olmadığını aynı zamanda Kürt milliyetçiliğinin sivil hareket boyutunda da siyasi güç göstergesi olarak niteliksel bir araç olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kürt milliyetçi hareketi içinde şiddetin ayırt edici bir nitelik kazandığı diğer bir noktaysa şiddetin farklı şekillerde Kürt milliyetçi hareketine destek veren kişi, örgüt, kurum veya organizasyonlarda bir nüfuz sağlama şekli olarak algılandığının anlaşılmasıdır. Bu itibarla özellikle PKK örgütü ve bileşenleri üzerinden üretilen şiddet pratiklerinin siyaset, ekonomi, hukuk, yerel yönetimler vb. alanlarda Kürt milliyetçiliğini savunanların kendilerinin Kürt milliyetçi hareketine yakınlıklarını göstermek ve Kürt milliyetçiliğiyle ilişkili hedeflere ulaşmak için kullandıkları bir araç olduğu görülmektedir.

Toplumsal yaşantı içine şiddetin yerleşmesiyle toplumsal kültür ve bireysel kimlikler zaman içinde koşullara uygun olarak yeniden tanımlanmaktadır. Böylece toplumsal gruplar yeni ayırt edici nitelikler kazanmaktadır. Bu doğrultuda Kürt milliyetçi hareketi de farklı söylemlerle meşrulaştırmaya çalıştıkları şiddet eylemlerinin neden ve sonuçlarını kahramanlık, fedakârlık, hizmet gibi argümanlarla birleştirerek kendine ait bir hafıza yaratmaktadır. Ancak burada dikkat çeken nokta bu kurgulanan hafızanın yaşanılan şiddet kadar yaşatılan şiddetle de kapsamasıdır. Bu durumun, Kürt milliyetçi hareketi içinde belirgin bir nitelik olan şiddetin hareket içinde hem neden

hem araç hem de zaman içinde amaca dönüşmüş olmasından kaynaklandığı söylemek mümkündür. Öcalan'ın kitabında yer alan şu cümleler konuya ışık tutabilecek niteliktedir; "... Zor, gerici ve devrimci zor olarak ikiye ayrılır... Bir ülkede gerici zor ne kadar yoğun ve örgütlüyse devrimci zor da o kadar yoğun ve örgütlü olmak zorundadır..." devamını, " Çünkü tarihteki şiddet örgütleri ancak karşı şiddet örgütlerinin gücüyle yıkılmıştır" diyerek tamamlar (Öcalan, 1993:122-123). Öcalan'ın bu açıklamalarından şiddetin, Kürt milliyetçi hareketinin devamı için amaç, hedef ve gereklilik olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Kürt milliyetçi hareketi içinde ortaya çıkan bu anlayış biçimi aynı zamanda şiddetin aracılık ettiği iletişim ve tehdit dilinin oluşmasının da bir nedeni olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu dil, Türk hukuk, yargı, adalet ve kültürel değerlerinin aşındırılmasında ve değersizleştirilmesinde aracı olarak da işlev görmektedir. Kürt milliyetçi hareketi bu dil üzerinden kendi yönetim aygıtlarını üretip Kürt milliyetçi tabanına yaymakta bu şekilde toplumda etnik kutuplaşmayı derinleştirmektedir. Aynı zamanda Kürt milliyetçi hareketi şiddeti kamusal alana transfer ederek şiddet eylemlerine yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bununla ilişkili olarak içinde demokrasi geçen her türlü eylem ve düşünce şiddet diliyle yeniden dizayn edilmektedir. Bir anlamda şiddet "demokratikleştirilmektedir". Korku pratikleri ve şiddet söylemlerinin Kürt milliyetçi hareketi içinde yarattığı toplumsallıkla birlikte Kürt etnisitesinin etrafında kurulan şiddet çemberi, bireyleri etnik aidiyetlerine daha fazla sarılmaya zorlamaktadır. Bu noktada kollektif aidiyetin gücünün artırılması ve devamlılığı için kullanılan araçların başında terörün ve şiddetin olduğu anlaşılmaktadır.

Kürt milliyetçiliğini savunanlar tarafından ötekileştirilen, düşman ilan edilen unsurların ve kimliklerin, suçlu ilan edildikten sonra karşılına "karşıt şiddet" ile çıkılarak üretilen şiddetin meşrulaştırılması çabası Kürt milliyetçiliğinin temel bir niteliği olarak öne çıkmaktadır. Bu durumda Kürt milliyetçiliğine içkin olduğu ifade edilebilecek olan şiddetin ve şiddet kültürünün Kürtler arasında yayılmasının, normalleşmesinin, gündelik hayatta yerleşmesinin bir zihniyet ve siyasal gelenek sorunu olduğu kadar tarihsel süreçte yaşanan olumsuz olayların toplumsal yapıda ortaya çıkardığı hasarların da bir sonucu olduğu ifade edilmelidir. Bunun yanı sıra şiddet pratikleri üzerinden kutuplaşan tarafların birbirlerine yönelik olarak ürettikleri tehdit algısının derinliğinin artmasının etnik kimlik aidiyetlerini güçlendirerek etnik sınırları belirginleştirdiğini bu noktada söylemek yanlış olmaz. Bunun da Kürt milliyetçiliğinin içerdiği şiddet unsurunun köklerinin toplumsal zemine daha güçlü yayılmasında bir etken olduğu anlaşılmaktadır.

5.5. Kürt Milliyetçiliği ve Ayrılcılık

Ayrılcılık bir grubun içinde bulunduğu toplumsal yapıdan kendini çeşitli özellikleri itibarıyla farklı olarak nitelendirerek coğrafi ve idari olarak kendine ait bağımsız siyasi organizasyon kurma girişimi olarak tanımlanabilir. Bu girişimler ulusal veya uluslararası sistemlerde meydana gelen değişim zamanlarında daha fazla görülebilmektedirler. Ancak ayrılcılık hareketlerin ortaya çıkması ve başarısı içinde bulunulan zamana ve şartlara göre değişebilmektedir. Kürt milliyetçi hareketi de bu çerçeveden bakıldığında geçmişten günümüze kadar geçen süreçte ayrılcılık anlamında çeşitli girişimlerde bulunmuş ama başarılı olamamıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde kurulan ayrılcılık Kürt derneklerinin faaliyetleri, Mondros Mütarekesi ardından faaliyete geçen Kürdistan Teali Cemiyeti gibi cemiyetler, Kurtuluş Savaşı sonrasında çıkan Kürt isyanları, 1970'li yıllardan sonra kurulan DDKO gibi örgütler, 1980'den sonra PKK gibi terörist örgütlenmeler ve yakın tarihimizde görülen özerklik ilanları ile hendek terörü bunlara örnek olarak

gösterilebilir. Ancak geçtiğimiz yüzyıl içinde Kürt milliyetçi hareketinin ortaya koyduğu bu başarısız girişimler, Kürt milliyetçiliğini ayrılıkçı hayallerinden uzaklaştıramamıştır. Bu gün Kürt milliyetçi hareketinin ve bileşenlerinin gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde bu hayallerini bazen açık açık bazen de çeşitli kisveler ardında dile getirebildikleri görülmektedir. Bu söylemlerde dikkat çeken unsur, mazlum ve mağdur bir halk görünümüyle bağımsızlık için uygun şartların beklendiğinin milliyetçi söylemlerin satır aralarına gizlenmiş olmasıdır.

Kürt milliyetçi hareketi tarihsel gelişim çizgisinde incelendiğinde öncelikli olarak dikkat edilmesi gereken nokta Kürt milliyetçiliğinin ve Kürt milliyetçiliğinin ayrılıkçı karakterinin eş zamanlı olarak ortaya çıkmış olduğudur. Daha doğru bir şekilde ifade edilirse Osmanlının son dönemlerinde ortaya çıkan Kürt milliyetçiliği, Osmanlının parçalanışını hızlandırılmak isteyen emperyalist güçlerin bir tasarısı ve projesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum Kürt milliyetçiliğinin daha tasarım aşamasındayken ayrılıkçı ve bölücü bir nitelikte dizayn edildiğini göstermesi açısından önemlidir (Şimşir, 2009:46). Etnik ve ayrılıkçı bir temelde inşa edilen Kürt milliyetçi hareketinin Türk toplumundan ayrı siyasi bir oluşum olması hedeflenmiş ve bu temelde ortaya konulmuş ve gelişmiştir. Bu hedefle ilişkili olarak icat edilen Kürt tarihi, değerleri ve sembolleri zaman içinde bölgede kurulmak istenilen Kürt devleti için bir Kürt ulusu yaratılmasının temel adımlarını oluşturmuştur. Bu noktada Kürt tarihinin yeniden yazılmasında, mitlerin oluşturulmasında; Kürt dilinin incelenmesinde aktif olan araştırmacıların tamamının Batı veya Rus kökenli olması, Batılı devletlerce kurulup finanse edilen Kürt dernekleri üzerinden Kürt kimlik farkındalığının geliştirilmeye çalışılması dikkat çekicidir. Simon Pallas (İlk Kürtçe sözlük), 1860 ilk Kürdoloji enstitüsünün St. Petersburg'da açılması (Rusya) (Burcu ve Aslan, 2018:197), Maurizio Garzoni ve Giuseppe Campanile'nin Kürtler üzerindeki çalışmaları, İngiliz, Fransız ve ABD gizli servislerinin yürüttüğü çabalar bunlara örnek olarak verilebilir (Hennerbichler, 2016:88). Bu çevrelerce, ayrılıkçı hedeflerine uygun, olarak muğlak söylence ve tahminlere dayanılarak yaratılmaya çalışılan Kürt ulusu tasarımıyla Türk ulusundan ayrı kimlik bilincine sahip siyasi ve kültürel olarak kökenlerinden koparılmış bir nüfus mühendisliği yapılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır (Vali, 2005:11). Ancak Kürtlerin üzerinde yaşadığı coğrafyada Türklerle çok uzun bir zaman bir arada yaşayıp kaynaşmalarından kaynaklı olarak sahip oldukları ortak kültürün derinliği bu ayrışmayı uzun bir süre önlemiştir (Çiçek, 2012:107).

Türkiye'nin geçen yüzyıl içinde Kurtuluş savaşını kazanmasının ardından başlattığı modern ulus devlet projesi Kürt milliyetçiliği içinde ayrılıkçı karakterin gelişmesinde ve belirginleşmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin uluslaşma sürecinde homojen bir ulus yaratılması için ortaya konan uygulamalarda yönetici elitlerin tercih ettiği asimilasyon temelli politikaların Kürt etnisitesi üzerinde oluşturduğu baskı Kürt milliyetçiliğinin ayrılıkçı karakterinin şekillenmesinde önemli unsur olarak göze çarpmaktadır. Tarihsel gelişim süreci içerisinde sol ve terör örgütlerinin etkisiyle bazı kürt gruplarında devlet veya özyönetim yönünde talepler oluşmaya başlamıştır. Görüşme kapsamında görüşülen bazı bireyler, devlet olgusunu kürt milliyetçiliğinin temel bir motivasyon kaynağı olarak belirtmişlerdir.

Bu bağlamda Türkiye'de 1970'lerden itibaren solcu akımlarla sıkı bağlar kuran Kürt milliyetçi hareketi, bu tarihten sonra sol ideolojilerin temel argümanlarından olan ezilen halk, halkların eşitliği, bağımsızlık ve bunun gibi ilkelere dayanarak ayrı bir devlet oluşumu noktasında ayrılıkçı siyasi talepler geliştirmeye başlamış, bunu devrimci halk hareketi olarak formüle etmiştir (Gonca, 2015). Bu sürecin devamında Kürtlerin Batı'daki büyük şehirlere yoğun olarak göç

etmesiyle beraber, yükseköğrenim olanaklarından daha geniş oranda yararlanması, çeşitlenen ve gelişen ekonomik olanaklar Batı şehirlerinde Kürt burjuvazisinin ve milliyetçi entelektüellerinin ortaya çıkmasını sağlayarak ayrılıkçı Kürt hareketini güçlendirmiştir. Sosyalist ideolojilerin Kürt milliyetçileri arasında karşılık bulmasının ardından sosyalist düşünceyle şekillenen Kürt hareketi etno milliyetçi bir nitelik kazanarak gelişmeye devam etmiştir. 1970’li yıllardan itibaren bir yandan Kürt milliyetçi bilinci gelişirken diğer yandan da Türk solu ile çeşitli ittifaklar, ortaklıklar kurulmuştur. Bu ortak yapılar aracılığıyla girilen ortak eylemler Kürt milliyetçi hareketine örgütlenme becerisini kazandırmıştır. Zamanla Kürt milliyetçi hareketinin içinde, Kürtlerin bir etnik grup olarak ezildikleri dair kimliksel yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bilinci desteklemek üzere aynı dönemde Kürt kimliğini temel alan çeşitli dernekler kurulmuştur. Bu oluşumlar daha sonraki süreçte Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Kürt milliyetçi hareketinin altyapısının temelini oluşturmuştur. Türk solundan ayrılarak kendi bağımsızlık tezleri doğrultusunda faaliyet gösteren Kürt milliyetçilerinin bir kısmı Irak Kürdistan Demokratik Partisine yaklaşmış, milliyetçi bir çizgide faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu durum, Kürt milliyetçiliğinin ayrılıkçı karakterini belirginleştirmiştir (Bruinessen, 1994:17). Devam eden süreçte 1971 ve 1980 askeri darbeleri Türkiye’de ayrılıkçı Kürt hareketinin gelişiminde yeni bir dönüm noktası olmuştur (Palabıyık, 2015:513-514). 1980’lerden itibaren Kürt milliyetçi hareketi ayrılıkçı taleplerini etnik şiddet boyutunda eyleme dökmüştür. Özerklik ve ayrılık talepleri bu dönemde PKK gibi terör örgütleri üzerinden şiddet araçlarıyla kamuoyuna taşınmıştır. Aynı dönemde askeri darbeden kaçarak Avrupa ülkelerine sığınan Kürtlerin bir kısmı, sığındıkları Avrupa ülkelerinin verdikleri siyasi destekten de faydalanarak aralarındaki iletişimi geliştirmişler ve ayrılıkçı Kürt görüşlerini Avrupa’ya taşımışlardır. Bu şekilde Kürt milliyetçi hareketi Avrupa’da kendisine siyasi ve ekonomik destek bulmuştur. 1980’li yıllardan itibaren Marksist-Leninist ideoloji temelinde kurulan PKK, amacını bağımsız bir Kürt Sosyalist Devleti kurmak olarak açıklamıştır (Arakon, 2010:180-183). 1999’da Öcalan’ın yakalanmasından sonra PKK, stratejik bir adımla silahlı eylemlere son verdiğini açıklayarak bağımsız Kürdistan fikrinden vazgeçildiğini ifade etmiştir. Bunun yerine Öcalan’ın ifade ettiği ancak muğlak bir kavram olsa da yine etnik olarak sınırları çizilebilen “Demokratik Konfederasyon” talebi açıklanmıştır. Ancak 2004’te ABD’nin desteğiyle Irak’ın Kuzeyinde özerk bir Kürt yapılanmasının ortaya çıkmasıyla PKK’nın birleşik bağımsız Kürdistan hayalleri yeniden canlanmıştır. Şiddetin tekrar bir baskı aracı olarak görünür olmasıyla beraber Kürt milliyetçi hareketi içinde ayrılıkçı motivasyonda belirgin bir artış ortaya çıkmıştır (Bozarslan, 2008:79-81). 2000’li yıllardan itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin etkin tedbirleri ile askeri alanda ciddi darbe alan örgüt dünyada gelişen demokratik siyasi konjonktüre uygun olarak siyasi/sivil bir görünüm kazanmaya çalışmıştır. Ancak Kürt milliyetçi hareketinin siyasi manevrası çok etkili olmamış, perde arkasından PKK’nın desteklediği legal görünümlü Kürt partileri zaman içinde ayrılıkçı eylem ve söylemleri nedeniyle kapatılmıştır. 1963’ten günümüze kadar 25 Kürt partisi bu kapsamda kapatılmıştır (Arakon, 2010:184). Tüm bu gelişen süreç beraber değerlendirildiğinde büyük resimden Kürt milliyetçiliğinin ayrılıkçı niteliği okunabilmektedir. 1970’li yıllardan itibaren Kürt milliyetçiliğinin sol ideolojilerle yaşadığı deneyim itibarıyla gelişen sol politizasyon, Kürt uluslaşmasına ideolojik destek sağladığı için Kürt ayrılıkçılığını desteklediği ifade edilebilir. Bu temelde artan Kürt kimlik bilincinin sonucu olarak belirginleşen etnik sınırlar “biz” ve “öteki” ayırımına dayanan ayrılıkçı düşüncelerin Kürt milliyetçi hareketi içine yerleşmesine olanak tanımıştır. Artan etnik bilincin bir kimlik siyasetine dönüşmesiyle birlikte yeni

kimliğin korunma ve tanınma talepleri Türk toplum yapısının bütünlüğü içinde yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Etkin bir liderlikle desteklenen bu yapı Kürt milliyetçi hareketi içindeki ayrılıkçı cepheyi güçlendirmiştir. Bu noktada toplum içinde etkin konumda olan Kürt milliyetçiliğini savunan etkili kişilerin ayrılıkçı fikirlerinin Kürt tabanında çok hızlı bir şekilde yanıt ve destek bulması dikkat çekicidir. Tabanın ayrılıkçı fikirlere geniş oranda ve hızlı bir şekilde yanıt vermesinde diğer etmenlerin yanında ayrılıkçı fikirlerin tabanda zaten mevcut olduğu sadece etkin bir şekilde ifade edilemediği veya yönetilemediği anlaşılmaktadır. (Kurubaş, 2002:139).

Bu noktada PKK'nın öncülük ettiği Kürt milliyetçi hareketine, mağdur bir halk mücadelesi görünümü verilerek hareketin ayrılıkçı parametreleri gizlendiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye'de son zamanlarda demokratikleşme ve çok kültürlü yaşam adına atılan adımlar öz yönetim, demokratik konfederasyon, özerklik ilanları, sivil itaatsizlik gibi çeşitli eylemlerle değersizleştirilmeye çalışılması bu düşünceyi destekler niteliktedir. Bu da Kürt milliyetçiliğinin içindeki ayrılıkçı niyetin gücünü göstermesi açısından önemlidir.

Kürt milliyetçi hareketi içinde açık olarak ifade edilemeyen ancak sol ideolojilerin çökmesiyle birlikte bunlara alternatif olarak hazırlanan kapitalist düzenlemeleri de içeren yeni stratejik politikalar Kürt milliyetçiliğindeki pragmatik değişimi göstermesi açısından dikkat çekicidir. Özellikle Arap Baharı ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeler ışığında Kürt milliyetçi hareketinin emperyalist güçlerle yapmaya çalıştığı ittifaklar Ortadoğu'da yaşanan parçalanmışlığın Türkiye'ye transfer edilmesi için bir destek arayışına işaret etmektedir. Arap Baharı rüzgârının ardından Türkiye'de yaşanan özerklik ilanı girimleri, hendek kalkışmaları bu senaryonun bir uzantısı olarak Kürt milliyetçiliğindeki ayrılıkçı karakterin yeniden görünür olması şeklinde anlaşılabilmektedir. Bunun yanında Kürt milliyetçi hareketi içindeki ayrılıkçı karakter kendisini ABD'nin Kuzey Irak'ı işgalinden sonra ortaya çıkan/çıkarılan özerk Kürt Bölgesinin pan kürdist hareket kapsamında önemli bir kazanım olarak kabul edilmesiyle de göstermektedir.

Toplumsal yapı içinde ortaya çıkan ve toplumsal yapının bütünlüğünü tehdit eden bu duruma karşı devletin ve milletin bütünlüğünden yana tavır alan Kürtlerin de desteği ile yürütülecek hoşgörü politikaları vasıtasıyla ayrılıkçı Kürt milliyetçiliğinin ortadan kalkması sağlanabilir. Bu noktada vurgulanması gereken önemli bir husus, uzun bir zamandır aynı topraklarda yaşayan Türklerin ve Kürtlerin derin bağlarla birbirine bağlı olmalarıdır. Toplumların ortak kültürün, tarihsel birikimin sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülürse binlerce yıldır bir arada yaşayan Türklerin ve Kürtlerin Anadolu'da kadim bir ulus inşa ettikleri ve bu değerleri paylaştıklarını söylemek mümkündür.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Milliyetçilik, modern zamanlarda ortaya çıkan ve tüm dünyada siyasi örgütlenme biçimlerini etkileyen güçlü bir ideolojidir. Milliyetçilik aynı zamanda toplumsal sistemler içine bir yaşam biçimi olarak yerleşerek bireylerin tutumlarını, davranışlarını ve düşüncelerini biçimlendirebilen bir düşünce tarzı olarak da algılanabilmektedir. Bunun yanında milliyetçiliğin, toplumsal ilişki sistemi içinde millilik, ulusallık, benzerlik gibi aidiyet algılarının şekillenmesindeki ve toplumun meşruluk kriterlerinin belirlenmesindeki etkisinin göz ardı edilmemesi gerekir. Bu yaklaşımların yanında milliyetçilik; içerdiği referanslarla bir kimliğe dâhil edilmeyen, dışarıda bırakılan öğeler üzerinden ötekini sınırlarını belirleyen bir çerçeve işlevini de görmektedir. Bu anlamda bir grubun hâkim kimlik örüntüsünün parçası olarak, hem o gruba aidiyetin gereklerini hem de o grubun dışında kalanların tanımlamalarının bileşkesi olarak kabul edilebilecek milliyetçilik, bireyin yaşadığı toplum içindeki sosyal koordinatlarının belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Milliyetçiliğin bireysel aidiyetlerin üstünde grubun ortak değerlerinin bir ifadesi haline gelmesiyle milliyetçi ideolojiler toplumun kültürünün bir parçası haline gelmektedir. Zamana ve mekâna bağlı olarak değişen, gelişen kültürel değerlerin ve algıların karşılıklı etkileşimi milliyetçiliğe dair algıların da değişmesine neden olmaktadır. Ancak milliyetçi ideolojilerin bireylerin tutum, davranış ve düşüncelerini etkileme gücü onların dış dünyayı anlamlandırmalarını biçimlendireceği için bizzat milliyetçiliğin kendisi kültürün yaratımı ve değişimi üzerinde etkili olabilmektedir. Bu bağlamda milliyetçilik bireysel kimlikleri şekillendirebilmekte, toplumsal anlamlar oluşturarak kolektif harekete yön verebilmekte, toplumsal kurumları şekillendirebilmekte, teknolojik ve toplumsal imkânlardan yararlanma biçimlerini tayin edebilmektedir.

Kürt milliyetçiliğinin gelişimi ve Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden sosyal, kültürel, politik ve ekonomik dinamiklerin araştırıldığı bu çalışmada özellikle 1990 sonrasında Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine etki eden toplumsal dinamikler çok boyutlu olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde Kürt kimliği ve Kürt kimliğinin siyasallaşma süreci de çalışmada üzerinde durulan noktalardan biri olmuştur. 1980 öncesi dönemde milliyetçilik temelli hareketler içinde belirgin olarak görülmeyen etnik ve dini kimliklerin bu tarihten sonra siyasi eksende talepler içerecek şekilde canlandığı görülmüştür. Ulus devletin etnik ve dini farklılıkları yok saydığı teması temel alınarak başlatılan tartışmalar, tekçi bir kimliğin farklı kimliklere dayatıldığı iddiası etrafında yoğunlaşmıştır. Etnik kimlik siyasetinin belirginleştiği bu dönemde Kürt milliyetçiliğini savunan bazı grupların kimlik taleplerinin karşılanması adına şiddeti araç olarak kabul eden illegal örgütlenmeler içerisinde yer almaları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da etnik açıdan homojenleştirme çabalarını gütmeleri ve devleti düşmanlaştırarak Türk toplumunda kutuplaşma iklimi yaratmaya çalışmaları Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde bir milat olmuştur.

Aynı şekilde 1990 sonrasında Kürt milliyetçiliğinin bu temelde şekillendiği görülmüştür. Bu çerçevede 1980'lerden itibaren Kürt milliyetçiliğinin bir kimlik sorunu olarak formüle edilmediği bunun yerine bir kimlik siyaseti olarak kurgulandığı anlaşılmıştır. Kürt milliyetçiliğine şekil veren kimlik siyasetinin katı ve uzlaşmasız kurgusu ve ötekileştirici doğası düşünüldüğünde günümüz Türkiye'sinde demokratikleşme adına hayata geçirilmiş pek çok reforma kendilerini Kürt milliyetçisi olarak nitelendiren çok sayıda katılımcının radikal, ayrılıkçı ve etnik milliyetçi bir tutum sergileyerek karşı çıktıkları gözlemlenmiştir. Aynı zamanda çalışma evreni içinde yer alan,

anlatımları PKK örgütünün söylem ve propagandalarıyla paralellik gösteren, kendilerini Kürt milliyetçisi olarak kabul eden bazı katılımcıların Türk devletinden ayrı bir siyasi oluşum hayali içinde oldukları anlaşılmıştır. Çalışma kapsamında yer alan katılımcıların bu anlayış temelde her türlü demokratik ve evrensel ilkeyi manipüle ettikleri ve özellikle 1990'lardan sonra Kürt milliyetçiliğinin yürüttüğü hegemonya mücadelesinde ortaya çıkan stratejik değişimle birlikte Kürt milliyetçi söylemine kimlik ve farklılık temelli yeni söylemlerin eklenmesi saptanmıştır. Bu temelde, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devlete bağlılık anlamında formüle edilen, pratikte bir takım eksiklikleri olsa da, etnik veya dini temelli aidiyetlere indirgenmeden uygulanmaya çalışılan anayasal vatandaşlık anlayışına dayalı politikalara karşı çıktığı ve buna karşı bir söylem geliştirildiği gözlemlenmiştir.

Kürt milliyetçiliğinin gelişimi ve bu sürece etki eden dinamiklerin incelendiği bu çalışmada ağırlıklı olarak 1990 sonrası süreç üzerinde durulmuştur. Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde 1970'li yıllardan itibaren ideolojik ayrışmaların etkili olduğu, Marksist-Leninist temelde PKK'nın kurulması ve bunu takip eden süreçte milliyetçilik unsurlarının dâhil edilmesi ile birlikte Kürt ırkı temelinde dillendirilen talebin ulusalcı bir çizgiye kaymasına neden olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca çalışmanın 2000'li yıllarda ortaya çıkan, dünya ölçeğinde etkili olan toplumsal hareketlerin, askeri ve ekonomik olayların Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olduğu ve etnik milliyetçiliği güçlendirdiğine dair varsayımı, katılımcıların anlatımları ve araştırma bulguları birlikte değerlendirildiğinde doğrulanmış olmaktadır.

Araştırma bulgularına göre, milliyetçi karakterini 19.yy'ın sonlarına doğru kazanmaya başlayan Kürt milliyetçiliğinin gelişimi incelendiğinde kendine özgü bazı yapısal farklılıklarının olduğu göze çarpmaktadır. Kürt milliyetçiliğinin homojen bir toplum yapısı içinde gelişmemiş olması bu yapısal farklılıklar içinde öne çıkan unsurlardan birini oluşturmaktadır. Tarihsel süreçte aşiretler şeklinde örgütlenmiş olan Kürt toplumunda soya dayalı olarak gelişen siyasi örgütlenmelerde önceliği kendi aşiretine vermesinin, Kürtler arasında uzun bir süre milli birliğin gelişimini engellediği söylenebilir. Kürt milliyetçiliğinin diğer bir özgünlüğü ise, Kürt milliyetçiliğinin içsel dinamiklerden çok Kürt aydınlarının, örgütlerinin veya gruplarının çevrelerinde gelişen olaylara verdikleri tepkiler şeklinde gelişmesidir. Osmanlı'nın yıkılışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, Cumhuriyet dönemi Kürt isyanları ve bunların bastırılış şekli, Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan ulus devlet temelli politikaların Kürtler üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler, ötekileştirme gibi olgular Kürt milliyetçiliğinin tepkisellik temelinde gelişimine zemin hazırlayan olayların ve olguların başında gelmektedir.

Ancak Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde ve Kürt milliyetçi kimliğinin şekillenmesinde dış dinamiklerinde de etkisinin göz ardı edilmemesi gerekir. Hatta son yıllarda Türkiye'de Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde bölgesel ve uluslararası değişimlerin giderek daha fazla önem kazandığı söylenebilir. Özellikle 1991 Körfez Savaşı, 2003 Irak'taki Kürtlerin otonom bir statü elde etmesi ve Suriye'nin Kuzeyinde kurulan Kürt kantonlarının Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğini derinden etkilediği saptanmıştır. Bu gelişmeler, bir yandan Türkiye'de Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması kaygısı yaratırken, diğer yandan da Kürt milliyetçi hareketi için bir ilham kaynağı olmuştur. Özellikle "Arap Baharı" olarak adlandırılan süreç, Ortadoğu'da dengeleri tamamen değiştiren yeni dinamikler üretmiştir. Söz konusu olan bu süreç ulusal sınırların zayıflamasını, bölgedeki etnik grupların daha rahat hareket etmesini, farklı etnik ve kültürel grupların yeni hak taleplerini gündeme getirmesine neden olmuştur. Dünya ölçeğinde yeni

dengelerin oluşmasına neden olan bu değişimden etkilenen Kürt milliyetçiliği de bu rüzgârı arkasına alarak oyun alanını genişletmeye, kendi çıkarları doğrultusunda yeni kazanımlar sağlamaya dönük çeşitli stratejik adımlar atmıştır. Öncelikle bu süreç, Türkiye’deki Kürt milliyetçi hareketinde canlanma yaratmıştır. Ortadoğu’da merkezi hükümetlerin güç kaybetmesi ile birlikte bulundukları bölgelerde yerel olarak siyasi kontrolü ele geçiren bazı Kürt gruplar hâkimiyet alanlarını genişletmek ve diğer alanlara yaymak gayreti içine girdikleri görülmüştür. Bu durum, Türkiye’deki Kürt milliyetçilerinin etkinliklerini arttırmasına güçlü bir dayanak teşkil etmiştir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin kimliksel boyutta Kürt ulusal birliği, Kürt ulusu veya Kürt milleti odaklı yeni bir kimlik tanımına ulaştıkları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Arap Baharının, egemen devletlerin boyunduruğunda yaşayan halkların özgürleşmesi için yeni fırsatlar yarattığı düşüncesi, Kürt milliyetçilerinin hayalleri olan Kürt devleti fikrinin yeniden canlanmasına yol açmıştır.

Dünya ölçeğinde milliyetçi hareketlerin gelişim seyri izlendiğinde büyük oranda Batı yanlısı, modernist bir gelişim çizgisi izledikleri görülmektedir. Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde ve Kürt kimliğinin milliyetçi bir anlayışla yeniden yapılandırılmasında 1920 ve 1950’li yıllar arasında Batı tarzı bir modernleşme olsa da Kürt milliyetçiliği doğrudan Batı’yı değil Türk milliyetçiliğinin gelişim çizgisini takip etmiştir. Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde ve kimliksel aidiyetlerin oluşumunda başka bir özgünlük olarak ifade edilebilecek bu durum aynı zamanda Kürt milliyetçiliği ile Türk milliyetçiliğinin karşı karşıya geldiği diyalektik sürecin başlangıcını teşkil etmektedir. Türk milliyetçiliğinin Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte siyasal, sosyal ve ekonomik alanda baskın hale gelmesine karşılık Kürt gruplar içinde oluşan tepki Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine kaynaklık etmiştir. Kürt milliyetçiliğinin benimseyen ve bu sürece tepkisini şiddeti odaklı olarak gösteren PKK gibi örgütlerin zaman içinde derinleştirdiği çatışma ortamının, şiddetin Kürtlerin gündelik yaşamının bir parçası olmasında etkili olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir.

Kürt milliyetçiliğinin şiddeti bir halkın savunma refleksi olarak kabul ederek meşrulaştırması ve siyasi amaçların gerçekleşmesinde bu söylemin bir baskı unsuru olarak kullanılmasının Kürt milliyetçiliği içinde şiddet kültürünün oluşmasına yol açtığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda Kürt milliyetçiliği içinde üretilen kültürün yaşayan bir parçası haline gelen şiddetin problemlerin çözümünde meşru bir araç olarak algılanmasının, sorunların çözümünde alternatif yolların devre dışı kalmasına neden olarak etnik milliyetçiliği güçlendirdiği ve Kürt milliyetçi kimliğini radikalleştirdiği gözlenmiştir.

Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde ve Kürt kimliğinin şekillenmesinde etkili olan başka bir dinamik göç ve kentleşme olgusudur. Göç olgusunun tarihsel bir geçmişi vardır. Özellikle 1926 ve 1937 yılları arasında Kürt isyanları sonrasında çıkarılan yasalar sonrası yaşanan zorunlu göçler, 1950’li yıllarda kapitalist ilişkilerin ülkede yayılması sonrasında kırsaldan kentlere doğru başlayan göçler ve 1990’larda yoğunlaşan terör olayları ile birlikte ortaya çıkan güvenlik endişeleri ve alınan askeri tedbirler nedeniyle yüzbinlerce Kürdün yoğun olarak yaşadıkları bölgelerden büyük kentlere doğru göç etmeleri hem Kürt toplumunu hem de Kürt milliyetçiliğinin gelişimini önemli oranda etkilemiştir. Çoğunlukla toprak ağalığı sisteminden koparak büyük şehirlere akın eden geniş Kürt nüfus içerisinde bir yandan kırsala özgü geleneksel ilişkileri çözülmeye başlarken öte yandan da Kürtlerin göç ettikleri bölgelerde etnik temelde milliyetçi anlayışlar geliştirmeye başladıkları tespiti yapılmıştır. Kürtlerin çeşitli nedenlerle gerçekleştirdikleri göçlerin sonuçları itibariyle etnik bir grubun devletle yaşadığı sorun ya da siyasi uyumsuzluğun ötesinde bir anlam kazandığı

anlaşılmıştır. Kürt grupların zaman içinde yaşadıkları göçler, Kürt milliyetçiliğinin ulusal uyanışının temeli olan bir dizi değişimin başlangıcı olmuştur. Kürt milliyetçiliğinin gelişimi açısından ortaya çıkan ilk değişimin Kürtlerin yurt olarak adlandırdıkları yaşam alanlarından çıkarak ülke geneline yayılmaları olduğu söylenebilir. Özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda daha çok terör ve askeri tedbirler gibi sebeplerle Batı kentlerine göç eden Kürtlerin daha önceki yıllarda kapitalist ilişkiler bağlamında kentlere göç etmiş olan Kürtlerden farklı olarak daha politize oldukları tespit edilmiştir. 1980 ve 1990'lı yıllarda artan PKK şiddeti paralelinde hızlanan terörle mücadele kapsamında zorunlu veya gönüllü olarak büyük kentlere göç etmiş olan Kürtlerin kurdukları veya katıldıkları organizasyonlarla, ortaya koydukları çabalarla Kürt milliyetçiliğinin gelişmesinde ve siyasileşmesinde önemli bir rol üstlendikleri görülmüştür. Bu durumda, 1980 ve 1990'larada büyük kentlere doğru başlayan Kürt göçlerini basitçe bir güvenlik tedbiri veya nüfus hareketi olarak yorumlamak doğru olmayacaktır.

Bu araştırmada Kürt kimlik bilincinin gelişmesinde, Kürt dilinin canlı tutulmasında ve Kürtlerin etnik gruplarına olan bağlılıklarının artmasında ve Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde göçlerin önemli sonuçları olduğu saptanmıştır. Kürtlerin etnik uyanışlarına paralel olarak PKK gibi ayrılıkçı örgütlere maddi ve manevi destek verdikleri, Kürtlerin haklarını koruduklarını iddia eden PKK güdümündeki siyasi partilere ve STK'lara katılım sağlayarak Kürt milliyetçiliğini radikalleştirdikleri tespit edilmiştir. Aynı zamanda söz konusu göç hareketinin terör, şiddet, baskı ve yasal zorunluluklar temelinde başlaması ve devam etmesiyle farklı bölgelerden göç eden Kürtlerin çok fazla ortak özellikleri olmamasına rağmen etnik kökenleri, yaşadıkları mağduriyetler, kızgınlıkları ve dışlanmışlıkları üzerinden birbirleriyle kader ortağı olmaları ortak paydasında birleştikleri anlaşılmıştır. Kimliksel düzlemde gerçekleşen bu birleşmeden doğan değişimin beraberinde Kürt kimliğini ve göç edilen mekânı kültürel ve coğrafi tanımlamaların ötesine taşıdığı, bu kavramlara siyasi bir içerik kazandırdığı görülmüştür. Bu kapsamda Batman'a çevre bölgelerden 1980 sonrası zorunlu göçle gelen ikinci hatta üçüncü kuşak göçmenlerin anlatımlarında yer alan göçe neden olan etmenlerin, göç ve göç sonrası yaşananlara ait olumsuz hatıraların, fail hakkında karşıt tepkilerin oluşmasına neden olduğuna dair bulgular saptanmıştır. Bu tepkiselliğin ise etnik aidiyetleri güçlendirerek Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine neden olduğu anlaşılmıştır. Bu noktada kentsel mekânda bir araya gelen etnik bilinci yüksek, politize olmuş bu katmanın eşitsizlik, ötekileştirme, baskı gibi nedenlerle Kürt milliyetçiliğinin destekçisi olduğu söylemek yanlış olmaz.

Türkiye özelinde 1950'li yıllarda başlayan kentleşme sürecinin ağırlıklı olarak tetiklediği yoğun nüfus hareketliliği ve kentsel mekânlarda Kürt nüfusunun büyük miktarda artması Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde önemli bir unsur olarak rol oynamıştır. Kapitalist gelişme ve 1990'lı yıllardan itibaren artan terör olayları kapsamında iç güvenlik tedbirlerinin yanında güvenlik endişeleri nedeniyle kırdan kente yaşanan yoğun göçlerin etnik kimliklerin güçlenmesine zemin hazırladığı anlaşılmıştır. Bu kapsamda kentleşme süreciyle kimliklerin siyasallaşması arasında bir bağ olduğu söylenebilir. Kentleşmeyle birlikte kentlere göç eden Kürtlerin ekonomik faaliyetlerinin çeşitlenmesi, nitelikli eğitim olanaklarından yararlanmaları, yerel ilişki ağlarından kurtularak yeni sosyo-kültürel ilişki pratikleri geliştirmeleri, kentlerin sağladığı örgütlü yaşam olanaklarından yararlanmaları, sol seküler düşüncenin ve örgütlenmelerin Kürt siyasallaşmasında ağırlık kazanması, etnik milliyetçi Kürt partilerinin kurulması ve bunların kentsel alanlarda etkinliklerini arttırması, Kürt göçmenlerin kentlerde zaman zaman ötekileştirme pratiklerine maruz kaldıklarına dair algıları kentleşme dinamiklerinin Kürt milliyetçiliğini hızlandıran etkileri olduğu

görülmektedir. Çarpık ve hızlı kentleşme ile ortaya çıkan düşük sosyo-ekonomik statünün ve kente göç eden Kürtlerin etnik kökenleri nedeniyle ayrımcılık pratiklerine maruz kaldıklarına dair tecrübelerinin ve algılarının kendisini Kürt milliyetçisi olarak tanımlayan katılımcıların büyük oranda radikal milliyetçi eğilimlerinin artmasında etkili olmuştur. Bu nedenle Batman ilinde kendini güçlü olarak hissettiren Kürt milliyetçiliğinin yerinden edilme, uyum, yoksulluk sorunu, Kürtlerin etnik kökenleri nedeniyle asimilasyon pratiklerine maruz kaldıkları algısı ve PKK gibi örgütlerin faaliyetleriyle doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir.

Kürt milliyetçiliğinin gelişimine ve milliyetçi Kürt kimliğinin şekillenmesine ilişkin söylenebilecek diğer bir önemli husus da şiddetin Kürt milliyetçiliğine içkin bir unsur olmasıdır. Kürt hareketinin 1960'lı yıllardan itibaren TİP üzerinden aktif şekilde siyasete girmesi öncelikle Kürt hareketini yeniden canlandırmış, Türkiye'de Kürt varlığının ve bir halk olarak kültürel haklarının kamuoyunda tartışılmasını sağlamıştır. Yine bu dönemde Kuzey Irak'ta meydana gelen bazı Kürt grupların yarı özerk bir idari yapıya kavuşmasını içeren siyasi değişimler Kürt milliyetçiliğinin uyanışında etkili olmuştur. 1970'li yıllarda ise Kürt hareketi siyasette Kürt solu ile Türk solunun ulusal öncelikler noktasında anlaşamalarının yarattığı ayrılık nedeniyle bir hareketlenme yaşamıştır. Bu noktadan sonra Kürt hareketi bağımsız bir çizgide gelişimini sürdürmüştür. 1970'lerden sonra kurulan Kürt örgütlerinin izlediği siyasetin Pan-Kürdist, ayrılıkçı bir çizgide geliştiği, egemenlik ilişkilerine dair söylemlerin Kürt siyasetine hâkim olduğu görülmüştür. Aynı zamanda 1970'lerin anomik ortamı giderek radikalleşen Kürt hareketinin ulusal haklarına ulaşma hedefine ilişkin olarak şiddeti bir araç olarak benimsemesinde etili olmuştur. Şiddetin legal veya illegal Kürt örgütlerince bir araç olarak meşrulaştırılmasıyla birlikte şiddet, Kürt milliyetçi hareketinin ayırt edici bir unsuru haline gelmiştir. Bu temelde şiddet, günlük ilişki sistemi içinde yeniden üretilerek yeni kuşaklara aktarılmış ve toplumsallaşmıştır. Etnik şiddetin toplumsal yaşantı içinde görünürlüğünün ve etkisinin artmasında 1978'de kurulan PKK'nın ciddi bir etkisinin olduğu araştırma bulgularıyla doğrulanmıştır. PKK'nın Kürt siyasetinde aktif bir oynamaya başlamasıyla birlikte liderlik, örgüt kültürü ve şiddet Kürt milliyetçi hareketinin belirleyici unsurları olarak göze çarpmaktadır. PKK'nın bağımsız bir Kürt devleti ve Kürtlere özgürlük hedefiyle kurulup silahlı mücadeleye başlamasıyla beraber örgüt yapısı içinde gelişen şiddet kültürü zamanla kitleleşmiştir. PKK'nın yarattığı milliyetçi söylem düşman ötekenden beslenerek gelişmiştir. Bu bölücü düşünce biçimi üzerinden şiddet ve ayrımcılık algısının derinleştirilerek Türkler ve Kürtler arasında etnik ayrım yaratılmaya çalışıldığına dair bu saptamayı doğrular nitelikte özellikle katılımcıların anlatımlarında görüşler bulunmaktadır. Aynı zamanda fedakârlık, bedel, direnme, onur gibi kavramlarla meşrulaştırılmak istenilen şiddet söyleminin Kürt milliyetçiliğinde baskın bir yaklaşım tarzı olduğu aynı zamanda Kürt milliyetçiliğine otoriter ve baskıcı bir görünüm kazanmasında etkili olduğu görülmektedir.

Kürt milliyetçi hareketine yön veren otoriter tavır aynı zamanda Kürt milliyetçi elitlerince Kürt kimliğinin seküler temelde yeniden tasarlanmasında etkili olmuştur. Bu tavır gereği olarak 1990'lara kadar Kürt kimliğindeki Türk ulusal kimliğine yakınlık sağlayan muhafazakârlık, vatandaşlık, kardeşlik gibi değer paradigmalarından izole edilerek Kürt ulusal kimliğinin inşa edilmesine çalışıldığı anlaşılmıştır. Ancak elitist, üstün inme, belirleyici siyasi tavrın bazı Kürt gruplar arasında özellikle de muhafazakâr Kürtler arasında tepki yarattığı araştırma bulguları ve katılımcıların anlatımlarından hareketle belirlenmiştir. Bu tepkinin aslında tarihsel süreç içinde İslam'ın, İslam ümmetinde parçalanma yaratan milliyetçilik akımlarına gösterilen tepkinin bir

yansıması olduğu söylenebilir. Dolayısıyla muhafazakâr Kürtler için esas tehlike dini kimliklerin önüne etnik kimliklerin geçmesi ve bu temelde Müslüman halklar arasında ayrımcılığın ortaya çıkmasıdır. Muhafazakâr Kürtler için aidiyet sıralamasında Müslüman kimliği diğer kimliklerin üstünde olup, tutum ve davranışlarına dair referanslar da çoğunlukla dini kimliğe göre belirlenmektedir. Muhafazakâr Kürtlerin kimlik yapısının çerçevesini çizen bu algı, tarihsel süreç içinde onların tutumlarına yansiyarak Kürt kimlik aidiyetlerine ilişkin farklı öncelikleri olan Kürtlerle aralarında inanç temelli ayrılığın merkezini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

1990’lardan itibaren Türkiye’de PKK’nın şiddet eylemlerini arttırması, Müslüman kimliğinin devletçi ya da en azından anti-milliyetçi bir tutum olarak görülüp buna savaş açması Türkiye’de yeni bir çatışma alanı ortaya çıkmıştır. Hizbullah-PKK çatışması olarak kendini gösteren bu olgu Kürt milliyetçi hareketi ve Kürt milliyetçi kimliğinin gelişiminde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemde Kürt gruplar içinde yaşanan bu parçalanmışlık, Kürt milliyetçiliğinin geniş Kürt kitlelerine yayılmasını engellemiştir. Bu temelde Kürtlerin hakları için mücadele ettiğini iddia eden PKK ve onun güdümündeki örgütlerin 2000’li yıllardan itibaren pragmatik olarak İslam’la barışma sürecine gittiği, Kürt-İslam sentezi üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. PKK’nın ideologları tarafından formüle edildiği anlaşılan bu yeni yaklaşımın Kürt milliyetçiliğinin, Türklerle Kürtler arasında köprü olan İslam’ı bu bütünden kopartarak Kürt kimliğini etnik sınırlara hapsedip ulusal Kürt kimliğinin yaratılmasının bir adımı olduğu sonucu varılmıştır.

Kürt milliyetçi hareketinde görülen bu stratejik dönüşümün temel olarak Kürt kimlik yapısındaki çoklu aidiyetlerden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Kürt kimliğindeki bu çok katmanlı yapının parçalanma girişimleri tarihte de örnekleri görüldüğü gibi dirençle karşılaşmıştır. Öncelikle devletin kuruluşundan itibaren Kürt kimliğini eksik, tamamlanmamış bir bilinç durumu olarak kabul ederek onu Türk kimliği ile tamamlamak istemesi, Kürt kimliğindeki muhafazakâr unsurları modern değerlerle ıslah etmeye çalışması bu gün yaşanan sorunların ve gelişen Kürt milliyetçiliğinin önemli dinamiklerinden biri olduğu söylenebilir. Kürt kimliğine ve varlığına karşı olarak algılanan Cumhuriyetin ilk kurulduğu dönemlerde izlenmiş olan nüfus politikaları Kürtler üzerinde önemli travmalar yaratmıştır. Bu travmalar, ötekilik ve ayrımcılık algısından beslenerek gelişmiş, Kürt kimliğini radikalleştirmiştir. Bu durum geçmiş yıllarda kamusal alanda temsil alanı bulamayan Kürt hareketinin illegal düzlemde şiddeti bir mücadele aracı olarak benimsemesinde etkili olmuştur.

Şiddet, sonuçları itibariyle günlük yaşam ritüelleri içinde topluma yayılarak Kürt milliyetçi hareketinin bir sembolü ve göstergesi olarak kendini göstermektedir. Toplumsal düzlemde yaşanan karışıklık ve şiddetin yarattığı güvensizlik ortamı Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine imkân vermiştir. Kürt siyasal hareketinin reaktiflik temelinde milliyetçi zemine kaymasında “ötekileştirme” algısının merkezi bir konumda olduğu katılımcıların anlatımlarından tespit edilmiştir. Sosyal bilimler açısından konuya baktığımızda “ötekileştirme” kavramı yerleşik kültürlerle uyumsuz olanı, mevcut kültürce dışlanmış olanı tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu anlamda toplumsal yapı içinde herhangi bir özelliği nedeni ile hâkim kültüre benzemeyen herhangi bir grup ya da öge ötekileştirmenin hedefi olabilmektedir. Katılımcıların anlatımlarından hareketle, Kürt kimlik bilinci yüksek olan bireylerin geçmişte toplumsal yaşantı içinde gerek devletle, gerekse de Türklerle girdikleri etkileşimde etnik kimliklerinden dolayı, bazı ayrımcılık pratiklerine maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bu durumun etnik kimlik bilinci yüksek Kürtler arasında, kendileri ile iletişimi sınırlandıran bir yapı içinde kuşatıldıkları duygusunu ortaya çıkardığı görülmüştür. Bunun bir

sonucu olarak Kürt kimlik bilinci yüksek olan katılımcıların büyük çoğunluğunun sosyal etkileşimini kendisi gibi ötekileştirilen Kürtlerle sınırlı tutarak içe kapanmalarına neden olduğu saptanmıştır. Katılımcıların ötekileştirme konusundaki anlatımları, dışlanma ve ayrımcılık gibi algıların Kürt milliyetçiliğinin önemli bir bileşeni olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, ötekileştirme konusundaki algılarının ağırlıklı olarak yakın sosyal çevrelerinde ya da kamusal alanda Kürt oldukları için maruz kaldıklarını iddia ettikleri çeşitli tutum ve davranışlar karşısında geliştiğine dair bir yaklaşım ortaya koymuşlardır. Ancak katılımcıların ötekileştirme konusundaki düşünce ve tutumlarına dair açıklamalarının PKK'nın söylem ve propagandalarını yakınlığı dikkat çekidir. Ötekileştirmenin bireyi aşp, bir etnik kimlik olarak bütün Kürtleri kapsadığına ilişkin duyguların toplumsal ilişkilere genellemesi beraberinde devlete ve Türklere karşı olumsuz tepkilerin geliştiği durumları ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın diğer bir bulgusu da Kürt milliyetçiliğini savunan katılımcılar arasında ötekileştirmenin kurumsal düzeyde ve devlet eliyle yapıldığına dair algının yerleşikliği olduğu söylenebilir. Katılımcıların Kürt kimlikleri temelinde ötekileştirildiklerine dair iddialarını desteklemek için uluslararası olay ve olgulardan örnekler verdikleri görülmüştür. Örneğin Türk devletinin Kobani olaylarında Kürt karşıtı oldukları için IŞİD'i desteklediğine dair iddiaların dile getirilmesi, Kürt milliyetçi kimliği içine gömülü olan düşman devlet algısının derinliğine işaret etmesi açısından önemlidir.

Ötekileştirme sürecinin Kürt milliyetçiliğinin gelişimi ve kimlik algısı üzerinde meydana getirdiği önemli etkilerden biri de tepkisellik ve karşılıklıdır. Öncelikle katılımcıların anlatımlarından hareketle Kürt kimliğine dair farkındalığın gelişmesinde tepkiselliğin önemli bir unsur olarak öne çıktığı görülmektedir. Çalışma kapsamında kendileriyle görüşülen katılımcıların çoğunluğu toplumda gerek resmi kurum ve temsilcileriyle gerekse Türk halkıyla girmiş oldukları etkileşimlerde ayrımcılık, ötekileştirme ve asimilasyon pratiklerine maruz kaldıklarını iddia ederek, etnik kimlikleri temelinde farkındalıklarının arttığını ifade etmişlerdir. Bu noktada bireylerin yaşam deneyimleri içinde algıladıkları baskı, ayrımcılık ve asimilasyon temelli etkiler ne kadar güçlü ise buna tepki olarak gelişen refleksin kimliksel farkındalığı daha üst düzeye çıkardığı tespit edilmiştir. Bu durum, ötekileştirmenin etkisiyle gelişen duygusal, irrasyonel bir tepki olarak anlaşılabilir. Katılımcıların etkileşim içinde bulundukları ortama karşı ürettiği tepkiler, katılımcılara çevrelerinden gelen uyarıcılara sahip oldukları referanslar çerçevesinde verdikleri tepkilerle şekillenmektedir. Bu bağlamda toplumsal ilişki sistemi içinde ortaya çıkan “etki-tepki” ya da “ayrımcılık” gibi kavramlar kişi, kurum, grup ya da toplumlar arasındaki ilişkilerden kaynaklanabilen tepkilerdir. Türkler ve Kürtler arasında tarihsel süreçte gelişen karşılıklı ilişkiler içinde iki grubunda beklentilerini karşılamayan ya da çıkarlarıyla örtüşmeyen çeşitli olaylar yaşanmıştır. Tarihsel süreçte karşıtlık temelinde yaşanmış olan bu olaylar zaman içinde öteki ile olan sınırların belirginleşerek grup aidiyetlerinin güçlenmesinde de etkili olmuştur. Başka bir anlatımla Türklerin ve Kürtlerin iki farklı kültür olarak kültürel, ekonomik ve siyasal olarak karşılaşmasından sonra yaşanan etkileşim sürecinde yaşanan deneyimlerin Kürt kimlik algısı içinde yaratılan “öteki” algısının belirginleşmesine neden olan diyalektik sürecin tetikleyicisi olduğu söylenebilir.

Bu diyalektik sürecin içerdiği karşıtlık algısının Kürt milliyetçiliğinin temel dinamiklerinden bir olduğu görülmektedir. Katılımcıların, öteki olarak tanımladıkları devlet ve Türkler ile girdikleri etkileşimde etnik kimliklerinden dolayı maruz kaldıkları baskıların kimliksel farkındalıklarını arttırdığı ve bunun Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olduğu yönündeki anlatımları bu

saptamayı güçlü bir şekilde desteklemektedir. Sürecin devamında ise Kürt milliyetçiliğini savunan katılımcıların derinleşen tepkilerini daha sistematik ve örgütlü olarak ortaya koyabilmek için PKK ve HDP gibi PKK güdümündeki yapılarla/örgütlerle yakınlaştıkları tespit edilmiştir. Çalışmanın diğer bir bulgusu ise geçmiş dönemlerde bazı Kürt sembollerinin yasaklı veya kısıtlı olması (bir dönem uygulanan Kürtçe konuşma, bazı renklerin bir arada kullanılması, basın, yayın yasakları gibi) şu an uygulanmasalar bile kolektif hafızaya yerleşerek Kürt milliyetçiliğini beslediğidir. Aynı zamanda bu kısıtlamaların, PKK gibi örgütlerce tepkiselliğin canlı tutulmasında propaganda malzemesi olarak yakın tarihli referanslar olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Katılımcıların Doğu ve Güneydoğu Anadolu dışında kalan bölge ve kentlerde yaşadıkları deneyimlerin onlara Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki yaşam standartlarını ekonomik, siyasi ve kültürel olarak öteki ile karşılaştırma fırsatı verdiği görülmüştür. Bu karşılaştırmada etnik kimliklerinden dolayı dezavantajlı oldukları düşüncesinin ağır bastığı ve bu düşüncenin etnik grup içinde paylaşılarak yaygın kanı haline gelmesiyle birlikte Kürt milliyetçiliğine verilen desteğin artmasına neden olduğu söylenebilir.

Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkili olan dinamikler arasında şiddet önemli bir faktördür. Bu unsurun gelişiminin bazı Kürt gruplar arasında gelişen cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Kürtlerin haklarının engellendiği, Kürtlerin fiziksel ve yasal olarak yok sayıldığına dair bir yerleşik bir algıya dayandığı görülmüştür. Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların tarihsel süreçte Kürtlerin hak talebi ile başlayan direnişlerinin (Kürt isyanları) şiddetli bir şekilde bastırıldığına, devletin Kürtlükle ilgili sembol ve unsurları yasakladığına, Kürt kimlikli farkındalığı yüksek bireylerin birlikte Kürtlerin haklarını talep eden kişi ve kurumların baskı altına aldığına dair dile getirdikleri görüşler bu yargıyı desteklemektedir. Ancak burada Kürt milliyetçiliğinin şekillenmesinde etkili olan şiddetin Kürt etnisitesine yönlendiği iddia edilen dışsal bir şiddet olmadığı şiddetin aynı zamanda Kürt milliyetçiliğini savunan örgütlerce de üretilerek ve araçsallaştırdığı araştırmanın bulguları arasındadır. Bu kapsamda cumhuriyetin ilanıya başlayan süreçte ulus devletin güçlendirilmesi adına izlenen nüfus politikalarının amaçlanan etkisinin gerçekleşmediğini, tersine nüfusun bir kısmının devlete olan aidiyet bağlarını zayıflattığı bu sürece ekonomik ve insani düzeyde yaşanan bazı mahrumiyetler de eklenince bu kopuşun derinleştiği görülmüştür. Zaman içinde kimlikli tanınma ve kimlikli haklarla ilgili olarak Türk siyasetinde ortaya çıkan fikir ayrılıkları Kürtlerin kendi örgütlemelerini kurmaya götürmüştür. Kürtler, daha sonra kendi örgütlemelerini kurarken kendi aralarında da Kürt sorununun ne olduğu ve nasıl çözüleceği konusunda teorik tartışmalar ekseninde bölünmüşlerdir. 1978'de kurulan ve silahlı mücadele yöntemini benimseyen PKK, 1984 tarihinden itibaren çatışmalı dönemi başlatmasıyla Kürt siyasal hareketi yeni ve bir döneme girmiştir. Kürtlerin taleplerinin toplumsal zeminden kimlikli zemine kaymasıyla birlikte Kürtlerin özerkliğe hakkı olduğunu düşünen bir kamuoyu oluşmuştur. Bu durum, Türkiye'deki bireysel aidiyetçi ideolojiyi her geçen gün daha da zora sokmuş, özellikle 1980 sonrasında Türk rejiminin sert tepkisi, Kürt milliyetçiliğini daha da radikalleştirmiştir. Türkiye'de Kürtlük bilincinin pekişmesiyle birlikte PKK'nın şiddet eylemlerinin de Kürt toplumunda bir meşruiyet zemini bulduğu söylenebilir. PKK'nın silahlı mücadele yöntemini benimsemesinden sonra Kürt sorununun çözümü temelinde kullandığı şiddet içeren yaklaşımların PKK'yı Kürt siyasal örgütleri arasında hâkim aktör haline getirdiği ve Kürt siyasal hareketinin daha çok PKK eksenli olarak geliştiği yönünde bulgular elde edilmiştir. 1984'den itibaren paramiliter karakteri güçlenen PKK dış destek alarak eylemselliğini arttırmıştır. Bu süreçte

PKK, çeşitli resmi kurumları, askeri hedefleri, devletle işbirliği içinde olduğunu düşündüğü Kürtleri ve aşiretleri milliyetçi şiddetin hedefi haline getirmiştir. Bütün bu saldırılara Türk ordusu şiddetle karşılık vermiş ve şiddet ortamı derinleşmiştir. 1990'larla beraber legal siyasal alanda PKK'nin siyasal hedeflerini benimseyen ve şiddeti dışlamayan Kürt örgütleri kurulmuştur. Bu durum, Kürt milliyetçi hareketi içinde şiddetin kurumsallaşmasına neden olmuştur. 1999'da Abdullah Öcalan'ın yakalanması bir süre yaşanan şiddet ortamını yumuşatmışsa da 2004'den itibaren PKK şiddeti yeniden yükselişe geçmiştir. Bu şekilde oluşan şiddet sarmalının bir kısır döngü oluşturduğu yönünde sonuçlar elde edildiği söylenebilir.

Araştırma kapsamında, Kürt milliyetçi hareketi içinde yerleşik olduğu saptanan şiddet kültürünün tarihsel süreçte yaşanan şiddet içeren olaylarla birlikte bu tip deneyimler yaşamış, bu olayların dolaylı etkisinde kalmış ya da bu olayların hatıraları ile yetişmiş Kürtler arasında gelişen toplumsal ve psikolojik travmalarla ilintili olarak gerçekleştiği söylenebilir. Kürt milliyetçiliğine eklemlenen şiddetin, Kürt milliyetçilerini savunan bireylerin siyasal ve toplumsal eylem pratikleri üzerinden görünür hale gelerek meşruiyet kazandığı görülmektedir. Bu noktada Kürt milliyetçiliğinin kriminalize olduğunu, şiddete ve provokasyona açık hale geldiğini söylemek mümkündür. Burada dikkat çeken önemli bir nokta ise şiddetin gündelik yaşamın bir parçası haline gelerek gündelik yaşam pratikleriyle kendini yeniden üremesidir. Bu bağlamda Kürt kültürün bir parçası olarak doğallaşan şiddetin, sosyalizasyon sürecinin de bir parçası olduğu ve yeni kuşaklara aktararak varlığını koruduğu anlaşılmıştır. Şiddetin, Kürt milliyetçi anlayışının bir parçası olmasıyla birlikte toplumsal yapının tüm katmanlarına sızdığı ve Kürt hareketini kuşattığı yönünde katılımcıların anlatımlarıyla desteklenen bulgular elde edilmiştir. Şiddetin Kürt milliyetçi hareketinin her alanına hâkim olmasıyla birlikte sıradanlaştığı, anlamsızlaştığı ve nedensizleştiği de ayrıca görülmektedir. Bu noktada geçmişte Kürtlerin yaşadığı baskı, şiddet ve mağduriyetlerin Kürt milliyetçi hareketi tarafından çeşitli kanallarla yeni kuşaklara aktarılmasının, çeşitli söylemlerle mitleştirilerek canlı tutulmasının şiddetin Kürt milliyetçiliğinin hedeflerine ulaşması için araçsallaştırıldığı bir göstergesi olduğunu söylemek mümkündür. Kürt milliyetçiliğini kabul eden bireyler arasında şiddetin bir çözüm aracı olarak kabul edilmesinin toplumsal hayata yansması, çalışmaya katılan katılımcıların anlatımlarına yansıyan dilin kurgulanışı üzerinden de tespit edilmiştir. Asimilasyon, onurlu direniş, TC, direniş, sömürü, işgal, faşizm gibi kavramların sıklıkla, Kürt milliyetçiliğini kabul eden katılımcılar arasında kabul gören bir dil olmasıyla birlikte solcu bir kavrayışla ötekileştirmenin, dışlamanın ve şiddetin belirginleşen bir ifadesi olarak anlaşılmaktadır.

Araştırmada Kürtçe dilinin, Kürt kimliği için ayırt edici bir özelliğe sahip olduğu anlaşılmıştır. Özellikle anadilin Kürt milliyetçi hareketi içinde milli bir unsur olarak benimsendiği ve Kürt kimliğinin bir sembolü olarak kabul edildiği saptanmıştır. Bu noktada Kürtçenin, Kürt kimliğinin varoluşunda ve sürekliliğinde önemli bir yeri olduğu söylenilebilir. Kürtçenin herhangi bir şekilde kısıtlanması veya engellenmesi durumunun katılımcılar arasında Kürt milliyetçi kimliğine dönük bir saldırı olarak algılandığıyla ilintili olarak bulgular elde edilmiştir. Aynı zamanda Kürtçenin farklı coğrafyalarda yaşayan Kürtleri ortak bir kültürel sembol olarak bir arada tutan bir işlev yerine getirdiği anlaşılmıştır. Bunun yanında Kürtçenin, Kürt toplumunda yaygın kullanımı toplumsal alanda bir güç göstergisi olarak algılandığı ve bu temelde etnik grup bilincini güçlendirerek Kürt milliyetçiliğini desteklediği söylenebilir.

Kürtçe diline ve anadilde eğitime ilişkin taleplerin Kürt milliyetçiliğinin güçlenmesinde etkili bir motivasyon kaynağı olduğu görülmüştür. Kürt milliyetçi hareketinde eğitimin kurumsal bir yapı olarak kimliği beslediğine ilişkin algıların, eğitim ile Kürtlerin Kimliksel bilinçlerini arttıracacağı ve ulusal haklarının farkına varacakları noktasına odaklandığı anlaşılmıştır. Kürt milliyetçiliğini savunan bireyler arasında, özellikle akademik alanda belli bir yeterliliğe ulaşılmasının, kendi kimliklerine ilişkin tarihsel ve kültürel değerleri daha iyi anlayarak onlara sahip çıkabilecekleri ve bu temelde de Kürt milliyetçi hareketine dayanak sağlayabilecekleri inancının geliştiğine dair bulgular elde edilmiştir. Kürt milliyetçiliğini savunan katılımcıların, Kürt kültürünü temel alan nitelikli bir eğitim sistemi inşa edilebilirse, Kürt tarihinin, kimliğinin temel herhangi bir yoruma, engellenmeye, çarpıtılmaya mahal bırakmadan Kürt nesillere aktararak Kürt kimliklerine sadık yeni nesiller yaratılabileceği inancı üzerinde önemle durduğu anlaşılmıştır. Kürt milliyetçi hareketinin yaygın ve standart eğitim olanaklarının yaratılıp bundan Kürtlerin faydalandırıldığı takdirde Kürt kimliğinde bilinçlenmenin artacağına dair beklentiler katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu şekilde Kürtler, Kürtlüklerinin farkına varmış olacak ve etnik kimliklerini saflaştırabileceklerdir. Bunun yanında Kürt milliyetçi hareketinin Kürt kimliği temelli bir eğitim sistemi talebi üzerinden Kürt kimliğinin ayırt edici yönlerinin ortaya çıkarılmasını, etnik algıların keskinleştirilmesini, Türkler ile Kürtler arasında kültürel ve etnik ayrışmanın derinleştirilmesini amaçlandığı saptanmıştır.

Kürt milliyetçi hareketinin, kurumsal eğitim olanaklarına sahip olmasa da dernekler, STK'lar, kahvehaneler gibi mekânları ideolojik eğitim için kullanarak hem milliyetçi bilinci yeni nesillere aktardığı hem de ortak davranış bütünlüğü içinde Kürt milliyetçi grupları içinde dayanışma ruhunu geliştirmeye yönelik çaba sarf ettiğine dair bulgular elde edilmiştir. Ayrıca Kürt milliyetçi hareketinin etkin bir şekilde eğitim olanaklarından yararlanma talebinin kurumsal bir eğitimle Kürt bireylerin herhangi bir dış referansa ihtiyaç duymadan Kürt milliyetçiliğini geliştirebilecek bilgi ve becerilere sahip olacağı inancının etkili olduğu düşünülmektedir. Araştırmada katılımcıların anlatımlarında büyük oranda Türk eğitim sisteminin Kürt bilincine zarar veren, engelleyici bir işlevi olduğuna dair güçlü bir inanca sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu anlayışa göre, Kürt milliyetçiliğini savunan, Kürtlerin haklarını koruduklarını iddia eden legal veya illegal örgütlerce Kürtler adına talep edilen siyasi ve kültürel hakları elde etmek için kullandıkları söylem ve politikaları meşrulaştırmak için eğitimin, anadilde eğitim hakkı gibi evrensel temalarla birleştirilerek araçsallaştırdığı görülmüştür. Araştırma kapsamında tespit edilen diğer bir bulgu ise, dil, eğitim, kimlik gibi evrensel hak ve ilkelerin milliyetçi hedeflere ulaşılmasında Türk devletine karşı ulusal veya uluslararası baskı unsuru olarak kullanılmaya çalışılmasıdır. Bu anlayışa paralel olarak, Devletin çok kültürlülük, demokratikleşme, bir arada yaşam gibi çağdaş değerlere uygun olarak uyguladığı reform hareketleri ile Kürtlere, Kürtçe eğitim ve akademik kariyer imkânların sağlanması, Kürt dili ile ilgili geçmişte getirilmiş olan bazı kısıtlamaları kaldırılması gibi kazanımların Kürt milliyetçileri tarafından PKK ve PKK'yı destekleyenlerin bir zaferi olarak değerlendirildiği anlaşılmıştır. Dezenformasyona dayanarak yapılan bu propagandayla Kürt milliyetçiliğinin Kürtler arasında yayılmak istediği, bu kazanımların PKK'nın yürüttüğü şiddet eylemlerinin bir sonucu olduğu öne sürülerek PKK şiddetinin de bu kapsamda meşrulaştırmaya çalıştığı saptanmıştır.

Kürt milliyetçiliğinin gelişimde ve milliyetçi Kürt kimliğinin inşasında Kürt siyasi parti ve örgütleri üzerinde durulması gereken bir konudur. Kürt siyasi partinin ve örgütlerinin dikkat çeken

bir özelliği öncelikle yakın zamana kadar kendilerini solcu değerlerle özdeşleştiren, katılımcı demokrasinin önemini vurgulayan, eşitlik ve özgürlük temelinde kurulduklarını iddiasıdır. Bu parti ve örgütlerin dikkat çeken diğer bir özelliğinin ise bunların pek çoğunun söylem ve eylemlerinin PKK'nın söylem ve propagandalarıyla paralellik göstermesidir. Bu durum, etnik temelli olarak kurulan Kürt partilerinin tamamına yakının terörist faaliyetlerle ilişkili olduğu gerekçesiyle Anayasa mahkemesi tarafından kapatılmasıyla da resmi olarak belgelenmiştir. Kürt milliyetçi hareketinin gelişiminde örgütlenme ve geniş Kürt kitlelere ulaşmada etkin bir işleve sahip olduğu saptanan Kürt parti ve örgütlerinin söylem ve politikalarıyla Kürt milliyetçiliğinin gelişimi önünde bir engel olarak düşünülen Kürt toplumda güçlü bir konumda olan feodal ve dini yapının zayıflatılmasında öncü bir rol üstlendikleri saptanmıştır. Bu kapsamda HEP ile başlayan sürecin devamında etnik Kürt partilerinin sol içerikten zamanla milliyetçi bir çizgiye kaydığı ve hitap ettiği kitleyi genişlettiği görülmüştür. Aynı zamanda etnik Kürt parti ve örgütlerinin Kürt milliyetçi hareketinde dönemsel olarak yaşanan stratejik değişimlerin yönetilmesinde ve Kürt milliyetçiliğine liderlik eden PKK'nın eylem ve söylemlerinin meşrulaştırılarak siyasal zemine aktarılmasında etkin bir rol üstendiği söylenebilir. Bugün seküler Kürt milliyetçiliğinin ana-akım Kürt hareketi şeklinde tanımlanabilecek HDP-DTK-PKK-KCK çizgisinde geliştiğini söylemek mümkündür. Ancak bu parti ve örgütlerin Kürt milliyetçiliğinin daha geniş kitlelere ulaşma hedefi temelinde zamanla din hakkındaki katı seküler tutumunu değiştirdiği ve bir Kürt-İslam sentezini de içeren tiyle yeni bir söylem inşa etmeye çalıştığı saptanmıştır. Kürt parti ve örgütlerinin işleyiş açısından Kürt milliyetçiliği üzerindeki bir başka etkisinin ise, siyasal alanda demokratik mücadele tarzından uzak, lider veya parti odaklı hiyerarşik örgüt modelinin Kürt milliyetçi hareketi içine yerleşmesinde etkili olmasıdır. Bu durumun, Kürt milliyetçi hareketine uzlaşıcılıktan çok çatışmacı ve hoşgörüsüz bir karakterin hâkim olmasına neden olduğu söylenilebilir. Kürt milliyetçiliğinin parti seçkinleri ya da örgüt liderleri üzerinden yönetilmesiyle birlikte siyasal çözümleri tıkadığı bu şekilde ortaya çıkan çözümsüzlük durumunun Kürt milliyetçiliğini beslediği anlaşılmaktadır.

Araştırmada, bölgede sözü dinlenen ve bireyler üzerinde etkili olan kişilerin özel konumlarının Kürt milliyetçiliğinin gelişimine etki eden dinamikler arasında önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Toplumda kabul gören etkili kişilerin bu konumlarının çevredeki ham bilgiyi grup için anlaşılır referans verilerine dönüştürmeleri, uygun ve anlaşılır kanallar üzerinden hitap ettikleri kitlelere ulaştırmasının yanında geleneksel Kürt kültürünün bir parçası olarak, belirli kriterlere sahip kişilerin Kürt toplumu içinde ayrıcalıklı bir statüye sahip olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda gündelik yaşam pratikleri içinde çeşitli düşüncelerin toplumsal hafızaya yeni kurgusu ile yerleşmesinde toplumda etkili kişilerin aktif bir rol oynadığını söylenebilir. Aynı zamanda sosyal kabul gören etkili kişilerin belli amaçlar doğrultusunda kitleleri hareketlendirebildiği, düşünceleriyle toplumsal hareke yön vererek onlara motivasyon desteği sağladığı, Kürt milliyetçiliğine dair eylem ve düşünceleri meşrulaştırdıkları gözlenmiştir. Bunun yanında, sosyal kabul gören etkili kişilerin, katılımcıların farklı konularda dile getirdikleri söylem ve görüşlerini desteklemek ve güçlendirmek için referans kaynağı olarak kullanıldığı saptanmıştır. Kürt milliyetçiliğini kabul eden katılımcıların, anlatımlarında Kürt milliyetçisi olarak kabul ettikleri ve söylemleri PKK'nın propaganda ve söylemleri ile benzerlik gösteren bazı etkili kişilerin görüşlerine yer vermeleri, düşüncelerini ifade etmede ve çevrelerindeki uyarıcılara tepki vermek için zaman zaman onların sevk ve idaresinden yararlanmaları Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde sosyal kabul gören etkili kişilerin güçlü konumunu göstermektedir. Bu temelde sosyal kabul gören

etkili kişilerin Kürt milliyetçiliği için ideolojik, teorik ya da pratik düzlemde nitelikli bilgi sağladığı ve Kürt milliyetçi sosyal hareketine yön vererek yeri geldiğinde harekete liderlik ettiği söylenebilir.

Araştırmada, Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde ve Kürt kimlik farkındalığının artmasında milliyetçi Kürt medyasının geniş ölçekte etkili olduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Kürt medya kanalları üzerinden Kürt milliyetçiliğine dair ideolojik enformasyonun Kürt toplumuna kolayca yayıldığı ve onlar üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda Milliyetçi Kürt medyasının, Kürt milliyetçiliğine dair ideolojik kurguyu toplumsal alana taşıyarak Kürt milliyetçiliğine meşru bir zemin oluşturmak için dilsel ve anlamsal yapılar inşa ettiği söylenebilir. Böylece Kürt toplumunun bu anlamlar üzerinden dönüştürülerek Kürt milliyetçiliğinin Kürt toplumu içinde işlevsellik kazanarak günlük yaşamın bir parçası olması istenmektedir. Bu anlayışa göre biçimlenen Kürt medyası, klişe ve çoğunlukla solcu söylemlerle devleti ve Türkleri ötekileştirerek düşmanlaştırmıştır. Böylece toplumda devlete ve Türklere karşı olumsuz algıların gelişmesine destek olmuştur. Özellikle askeri alanda PKK'ya karşı mücadelenin yoğunlaştığı dönemlerde bu söylemlerin şiddetinin giderek arttığı ve devletin yaşanan şiddet ortamından bizzat sorumlu olduğuna dair gerçek dışı iddiaların milliyetçi Kürt medya kanallarında gündeme taşındığı görülmüştür. PKK gibi bölücü, ayrılıkçı örgüt ve kurumların söylemlerini kendisine referans yapan Kürt medyasının bu söylemler paralelinde olumsuz bir dil üretmesi; devleti faşist, emperyalist, katil gibi kavramlarla eşleştirerek olumsuzlaması Kürtler ve devlet arasındaki kutuplaşmanın derinleştirilmesine yönelik çabaların bir işaretidir. Milliyetçi Kürt medyası üzerinden yayılan ideolojik içerikle çevresindeki olaylar hakkında bilgi edinen Kürtlerin devlet ve Türkler hakkında olumsuz algılara sahip olması ve etnik kimliğine dair bağlılıklarının artması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Kürt milliyetçiliğini savunan kişi ve gruplarca hazırlanan sübjektif yaklaşımlarla ve çarpıtılmış gerçeklerle hazırlanmış ideolojik içeriğin Kürt milliyetçiliğinin Kürt toplumunda yayılmasını hızlandırmayı ve Türk toplumunun bölünmesini sağlamayı amaçladığı görülmektedir. Milliyetçi Kürt medyasında yer alan etnik milliyetçilik bağlamında biçimlenen içeriğin farklı tonlarda ve farklı kanaldan Kürt toplumuna aktarılmasının önemli bazı sonuçları olmuştur. Medyanın katkılarıyla devlet karşıtlığını ve Kürt milliyetçiliğini benimsemiş kitlelerin bu algıyı günlük yaşamlarının olağan bir parçası haline getirerek içselleştirdiğinin saptanması bu sonuçlardan biridir. Milliyetçi Kürt medyasında geniş kitlelere ulaştırılan çarpıtılmış gerçekliğin Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin tepkiselliğini arttırdığı, gerek fiziksel gerekse de psikolojik düzeyde yaşanan çatışmaları derinleşmesinde etkili olduğu saptanan diğer bir sonuçtur. Milliyetçi Kürt medyası üzerinden yayılan bu çatışmacı içeriğinin yanında aynı zamanda sadece bölgesel değil çevre ülkelerdeki Kürt milliyetçiliğini de kışkırttığı böylece örtülü söylemlerle birleşik ve sınır ötesi Kürt kimlik yapının oluşmasına zemin hazırladığı düşünülmektedir. Katılımcıların anlatımları ve araştırma bulgularından elde edilen veriler bu düşüncüyü desteklemektedir. Televizyon, internet gibi yeni nesil teknolojilerin yeni nesil Kürt kimliğinin yayılmasında daha güçlü bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bu kapsamda ideolojik enformasyonla örülü iletişimin herhangi bir etkiye uğramadan doğrudan hedefe ulaşmasının Kürt ulusal bilincinin ve Kürt milliyetçiliğinin gelişimini hızlandırdığı açıktır. Milliyetçi Kürt medyasının Kürt milliyetçiliğini savunan bireyleri ortak platformlarda bir araya getirdiği, aralarındaki etkileşimi arttırdığı, Kürtlerle ilgili olayları, tarihsel bilgileri, kültürü paylaşılarak Kürtler arasında ortak hafızanın şekillenmesine katkı sağladığı, Kürt milliyetçiliği adına yapılan her türlü eylem ve söylemi meşrulaştırdığı, Kürt milliyetçiliğinin etki alanını genişlettiği böylece Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine ve

şekillenmesine destek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Kürt milliyetçi medyasının, Kürt milliyetçiliğine ilişkin dramatik olayları, olguları, süreçleri, tarihleri, mekânları ve aktarılan mesajları desteklemede kullanmasıyla hem milli bilinci canlı tutulmasında hem de geçmiş ile şimdi arasında bir köprü kurulmasında önemli bir işlev gördüğü söylenebilir.

Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde Kürt milliyetçiliğini savunan katılımcıların anlatımlarından, Kürt milliyetçiliğinin niteliklerine dair bazı veriler ortaya çıkarılmıştır. Görüşmecilerden önemli bir kısmı milliyetçilikle aralarına sınır çizerek, Kürt kimliklerine ve etnik gruplarına dair düşünce ve duygularını yurtseverlik, bağımsızlık, özerklik gibi farklı kavramlarla ifade etmeyi tercih etmişlerdir. Ancak katılımcıların etnik aidiyet bilinçlerinin güçlü olması, etnik kimliklerine dair siyasi bir takım hedefler ortaya koymaları, ulusal kimlik dâhilinde devlet taleplerinin varlığı ve bu çerçevede kendilerini Türk toplum bütünlüğünden ayırtan söylem ve eylemlerini meşru kabul etmeleri, katılımcıların düşünce biçimlerinin milliyetçi ideolojilerle özdeşleştirilebilecek bir yapıda olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, görüşmecilerin anlatımlarından Kürt milliyetçiliği olarak kabul edebileceğimiz düşünce biçimine dair bazı niteliklerin saptanmasını olanaklı kılmıştır. Bu çerçevede Kürt milliyetçiliğinin arka planını ayrılıkçı düşüncelerin oluşturduğu ve bu anlayışın, şiddeti meşrulaştıran devrimci şiddet, kendi kaderini tayin hakkı, ulusal bağımsızlık gibi sol bir ideolojiye içkin bir takım argümanlarla desteklendiği söylenebilir. Kürt milliyetçiliğinin ideolojik arka planını oluşturan sol ideolojinin Kürt milliyetçi hareketi içinde sadece hareketin söylem ve eylemlerini meşrulaştırmak için değil aynı zamanda Kürt milliyetçi hareketinin örgütsel organizasyonunun ve hiyerarşik yapısının da şekillendirilmesinde etkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Kürt milliyetçi hareketinin 1990'li yılların ortalarından itibaren sol içerikli söylemlerden uzaklaşarak görünüşte milliyetçi bir söylem ve siyaset üretmeye çalıştığı dikkat çekmektedir. Bu değişikliğin Kürt halkından destek görme, değişen siyasi konjonktüre koşut olarak Batılı ülkelerin daha fazla siyasi destek almak amaçlı olduğu söylenebilir. Bugün Kürt siyaseti üzerinde önemli oranda hegemonik bir güç konumuna gelmiş olan PKK'nın geçirdiği değişim buna güçlü bir örnek teşkil etmektedir. 1970'li yıllara Marksist-Leninist sol bir ideoloji çerçevesinde kurulmuş olan PKK, kurulduğu dönemde seküler solcu bir çizgide hareket ederek Kürt ulusal bilincini canlandırmayı ve ayrı bir Kürt Devleti kurmayı amaçlamıştır. Zaman içinde sol ideolojiyle organik bağları derinleşen PKK, bu gün her ne kadar söylem değişikliğine gitmiş olsa da örgüt yapısında, söylem ve eylemlerinde hala sol ideolojiye dair derin izler taşımaktadır. Örneğin son zamanlarda PKK'nın en üst kademelerinde dile getirilen ve Kürt hareketine yeni bir dinamizm getireceği iddia edilen demokratik özerklik gibi liberal görünümlü fikirlerin orijinal olarak Bookchin gibi Marksist yazarlardan devşirildiği tespit edilmiştir. Kürt hareketinin sol ideoloji ile yollarının tamamen ayırmadığına dair başka bir örnek ise, Kürt hareketini temsil eden legal veya illegal örgütlerin, partilerin veya kurumların kadrolarında kendini sosyalist olarak tanımlayan önemli sayıda ismin bulunmasıdır. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin sol ideolojilerle hala önemli bir bağı bulunduğu söylenebilir.

Kürt milliyetçi hareketi ortaya çıkmış olduğu andan itibaren ortaya çıkış gerekçesini Kürt halkının özgürlüğü üzerine temellendirilmiştir. Bu hareket zaman içinde özgürlük söylemini demokratik bir hak olarak ifade ederek, ortaya konan eylemlerin de bu hedefe dönük olarak yapıldığı iddiasını ortaya koymuştur. Ancak çalışma kapsamında görüşülen ve kendilerini, Kürt yurtseveri ya da milliyetçisi olarak tanımlayan görüşmecilerin anlatımlarından elde edilen verilere dayanarak katılımcıların tanımladıkları Kürt hareketinin demokratik bir karaktere sahip olmadığı

bu araştırmada ortaya konmuştur. Bu noktada öncelikle Kürt milliyetçi hareketinin etnisist-özcü karakterli olarak hareket ettiği görülmüştür. Demokratik hak talepleri olduğu iddia edilen siyasi taleplerinin etnik bir taassuba dönüşerek şiddet için meşru bir araç haline getirildiği anlaşılmıştır. Demokratik tutumun temel bileşeni olan çok sesliliğin Kürt milliyetçi hareketinin bir parçası olmadığı, Kürt olan ancak görüşleri Kürt milliyetçiliği ile örtüşmeyen kişi ve kurumlara karşı geliştirilen söylem ve yapılan saldırılarla ortaya çıkmaktadır. Kürt milliyetçi hareketi içinde hegemonik bir güç olan ve Kürt milliyetçi siyasetini arka planda yürüttüğü anlaşılan PKK'nın "öteki" olarak gördüğü kişi ve kuruluşlara yaptığı saldırılar ve katılımcıların anlatımlarından elde edilen bulgular bu savı desteklemektedir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin eylem ve söylemlerinin kimlik siyaseti çerçevesinde şekillendiği, etnik amaçlara hizmet etmek için kurgulandığı ve demokratik, özgürlükçü çizgiden uzak olduğu söylenebilir.

Kürt milliyetçiliği tarihsel süreç içerisinde seküler sol ideolojiye doğru kaymıştır. Buna paralel olarak Kürt toplum yapısı içinde yerleşik olan İslam inancının daha çok dindar Kürt aydınları ve dini önderler tarafından temsil edildiği fakat dini inancın çok uzun bir zaman etnik hareketleri desteklemek için kullanılmadığı görülmektedir. Bu nedenle dinin Kürt kimliği içinde önemli bir yeri olduğunu ifade etmekle birlikte dini inancın etnik milliyetçiliğin gelişimine yakın zamana kadar güçlü bir etkisinin olmadığı saptanmıştır.

1970'lerden itibaren Kürt milliyetçiliğinin kontrolünün sol-seküler bir aktör olan PKK'ya geçmesiyle beraber Kürt kimliğinin ulusal ve laik bir çerçevede tanımlanması, Kürt milliyetçiliğinin Kürt kimliği içindeki dini değerlere savaş açmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Bu anlayışa göre İslam dini, Kürt kimliğinin ve bilincinin özgürleşmesi önünde önemli bir engel olarak görülerek "din" ile yeni Kürt kimliği arasında mesafe konulmaya çalışılmıştır. Böylece Kürtlerin etnik kimlik bilinçleri arttırılırken diğer yandan Türk toplumuyla İslami değerler üzerinden Kürtlerin kurdukları köprünün yıkılarak Kürt kimliğinin etnik sınırla çevrelenmek istenmiştir. Ancak ulusalcı, seküler Kürt milliyetçi hareketinin Kürt toplumuna karşı açtığı bu savaşı kaybetmesi üzerine 2000'li yıllardan itibaren strateji değiştirerek Kürt milliyetçiliği ile İslam'ı birbirine yakınlaştırma çabası içine girdiği görülmektedir. Artık sosyalist bir bakışla yapılan dinin kaba yorumu terk edilerek, İslamiyet'i emperyalist güçlerin elinden kurtarmak, Kürt kimliğinin ayrılmaz bir parçası olan dini değerlere saygı gösterip onun Kürt ulusunu bölmek isteyen kesimlerden (!) korumak, dini Kürt milliyetçi hareketinin başarıya ulaştırılması için halkın desteğini sağlamak için kullanmak gibi yeni bir anlayışın geliştiği anlaşılmaktadır. Cuma namazlarının PKK'ya yakın isimlerce Kürt kimliği ağır basan partilerin kazandığı belediyelerde kaldırılması, dini bayramlarda yine bu belediyelerce PKK propagandasıyla beraber halka çeşitli yardımlar yapılması, etkisiz hale getirilen PKK militanlarının cenazelerinde mevlit okutulması bu tutumu yansıtan örnekler olarak ortaya konabilir. Bu bağlamda Kürt milliyetçi hareketinin özünde dini değerlerin yer almadığı, son zamanlarda dini değerlere verilen önemin Türk ve Kürt toplumları arasında köprü olan dini değerlerin aşındırılması, dinin Kürt milliyetçi kimliğine entegre edilerek Kürt milliyetçi tabanının genişletilmesi hedeflendiği söylenebilir.

Çalışmada görüşmecilerin anlatımlarının değerlendirilmesinden elde edilen verilere göre şiddetin Kürt milliyetçi hareketinin önemli bir niteliği olduğu anlaşılmaktadır. Kürt milliyetçi hareketinin şiddete başvurusu ve şiddeti meşrulaştırmasının aynı zamanda tarihsel arka planı olan bir süreç olduğu ifade edilebilir. 20.yy'ın başından itibaren Kürt hareketinin dâhil olduğu savaşlar, ayaklanmalar, direnişler bu sürecin ilk adımları olarak kabul edilebilir. 1970'li ve 1980'li yıllarla

birlikte Türk siyasi hayatına damga vuran askeri darbeler ve ortaya çıkan askeri, siyasi ve kültürel baskılar ve şiddet bu kapsamda Kürt milliyetçi hareketi içinde şiddetin kabulünü kolaylaştıran etmenler olmuştur. Bu dönemde sol bir ideoloji temelinde kurulan PKK, şiddeti sadece Kürt ulusal hedeflerini gerçekleştirmekte bir araç olarak kabul etmemiş aynı zamanda Kürt halkı içinde Kürt kimliğini şiddet yolu ile tesis etme yoluna gitmiştir. Bu şekilde şiddet bir araç olduğu kadar aynı zamanda Kürt kimliğinin bir göstergesi haline gelmiştir. Kürt milliyetçi hareketi PKK üzerinden uyguladığı şiddet eylemleriyle bir yandan devletin meşruiyetine karşı gelirken diğer yandan da şiddete maruz kaldığı iddia edilen kitleler içinde kader birliği çerçevesinde yeni Kürt kimliğine dair aidiyetler geliştirmek istendiği saptanmıştır. Bu şekilde Kürt ulusal kimliğinin yapılandırılmasına dönük alt yapının inşa edilmesine amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Şiddetin Kürt milliyetçiliğinin önemli bir niteliği olduğunun diğer bir göstergesi ise şiddetin Kürt milliyetçi hareketi içinde bir sorunların çözümünde ve politikaların belirlenmesinde baskın bir yöntem olarak kabul görmesidir. Başka bir anlatımla, şiddetin Kürt milliyetçi hareketi içinde varoluşsal bir biçim kazanmasıdır. Bu bağlamda 2009'dan itibaren AK Parti Hükümetinin Türkiye'de barışın ve huzurun tesis edilmesi, çok kültürlü yaşamın sürdürülebilmesi için başlattığı kapsamlı "Demokratik Açılım" sürecinde Kürtlerin temsilci olduğunu iddia eden PKK'nın ve PKK'nın desteklediği siyasi parti ve örgütlerin ortaya koyduğu çeşitli talep ve eylemlerle sürecin devamının engellemesi, PKK'nın demokratikleşme adına ortaya konan uzlaşma çabalarını zaaf olarak göstererek elde edilen hakları kendi kazanımları olarak sunması, PKK'nın askeri hazırlıklarını aralıksız olarak sürdürmesi ve PKK'nın süreç içerisinde silahlı eylemlerine yeniden başlayarak "Demokratik Açılım" sürecinin başarısız olmasına neden olması bu anlayışın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda şiddetin ortadan kalkmasının PKK gibi şiddetten beslenen örgütlerin varlığını ortadan kaldıracağını söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla şiddet, Kürt milliyetçiliğimin bu günkü haliyle varlığını korumasında önemli bir niteliktir.

Türkiye'de Kürt hareketi 1970'lerden itibaren kitleleşerek etno-kültürel bir içerikten etno-sınıfsal bir temele kaymaya başlamıştır. 1970'lerden itibaren, Kürt hareketi içinde başlangıçta düşünsel temelde olan ancak 1979'da PKK'nın kurulmasıyla pratiğe dökülen ayrılıkçılığın, bu çalışma kapsamında görüşülen Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerin anlatılarından ve çalışma kapsamında elde edilen verilerden hareketle Kürt milliyetçiliğinin bir başka niteliği olarak ön plana çıktığı söylenebilir. Kürt milliyetçi hareketinin kendilerine ait bir tarih yaratma çabası ve Türk kimliğini ötekileştiren söylemlerin çalışma kapsamında görüşülen Kürt milliyetçiliğini savunan bireylerde yaygın olarak kabul görmesi ve bu bireylerin Türk toplum bütünlüğünden yaşadıkları kopuşun tespit edilmesi, yine bu bireylerin etnik çıkarlar temelinde siyasi hak ve yönetim taleplerinin belirginleşmiş olması Kürt milliyetçiliğinde ayrılıkçılığı önemli bir nitelik olarak ön plana çıkarmaktadır.

Türkiye'de hem yerel hem ulusal hem de uluslararası düzlemde meydana gelen gelişmeler toplumsal gruplara geniş bir hareket alanı sağlamaktadır. Kürt etnisitesi içinde bazı gruplar da bu değişimden etkilenecek zaman içinde kendi toplumsal konumları ve geleceklerine ilişkin farklı bakış açılarıyla farklı düşünceler üreterek kimlik algılarında bir takım değişimler yaşamışlardır. Bu değişim süreci içinde Türkiye'nin toplumsal bütünlüğü, huzuru ve barışı için bir tehdit olan milliyetçiliğin gelişmesine neden olan toplumsal süreçlerin ve öğelerin neler olduğu anlaşılması ve kimliksel düzeyde bilinç yapısına eklemlenmelerine engel olunması Türkiye için önemli bir beka meselesi olduğu söylenebilir. Milliyetçiliğin kimlik yapısına sızmak için izlediği yeni stratejiler ve

kazandığı yeni imkânlar göz önünde bulundurulduğunda bu sürece karşı yeni, güçlü ve tüm toplumsal kesimleri kapsayan politika ve yaklaşımlar geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, toplumsal çatışmanın, milliyetçi ideolojilerin yarattığı güvensizlik ortamında toplumsal bütünlüğü sağlamaya dönük çok kültürlü yaşam imkânları araştırılmalıdır. Bu sürece dâhil olan taraflar tam bir temsil hakkı ile geçmişleriyle barışarak üzerlerindeki yükleri atmalıdır. Bundan sonra biz ve öteki yerine “bizi nasıl tanımlarız” ve “geleceği nasıl şekillendiririz” sorularına cevap aranmalıdır. Toplumda kalıcı huzur ortamının inşasında bir yandan kurumların demokratikleşmesi, devletle toplum arasında güven ve adalet duygusunun merkezde olduğu ilişki sisteminin tesis edilmesi gereklidir. Ancak karşımızdakini anlamaya çalıştığımızda değişimi başlatmak mümkün olabilecektir. Toplumsal diyalog kanallarının açık olması, hafızalarında ötekine karşı travmatik hatıralar olan grupların tekrar birbirlerinin hassasiyetlerini dikkate alarak onları kabul etmesine, onlarla olan ortak paydalarını genişletmelerine olanak verecektir. Tüm bunların hayata geçirilmesinde farklı uzlaşma modelleri, uzun süreli barış projeleri tasarlanıp uygulanabilecektir. Bu bağlamda çalışmanın verilerinin analiz edilmesinin literatüre katkı sağlayacağı, bu temelde toplumsal barışın sağlanmasında ve devamlılığında yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulahakimoğulları, E., (2000). "Türkiye'de Siyasi Partilerin Kapatılması". (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Abercombie, N., Hills, S. and Turner, B., S. (1999). "*The Penguin Dictionary of Sociology* (3.Ed.)". Harmandsworth: Penguin Books.
- Abu-Lughod, L. (2008). "Writing Against Culture". In *The Cultural Geography Reader* (1. Edition). (pp. 137-162), London: Routledge.
- Ahmed, A., S. (1995). "*Postmodernizm ve İslam*". (Ç. Osman ve D. Tekin, Çev.). İstanbul: Cep Kitapları.
- Akcura, Y. (1976). "*Üç Tarzı Siyaset*". Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akkaya, A. H. (2013). "Kürt Hareketinin Örgütlenme Süreci Olarak 1970'ler". *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı: 127, s.88-120.
- Aksakal, H. (2011). "Ernest Gellner'in Ulusculuk Kuramı Üzerine Bazı Dikkatler". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, Nisan-Eylül, s. 53-61.
- Akşin, S. (2004). "*Türkiye Tarihi* (Cilt IV)". İstanbul: Cem Yayınları.
- Aktürk, Ş. (2006). "Milliyetçilik 1. Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri Etnik Rejimler", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sayı: 38, s.23-56.
- Aktürk, Ş. (2008). "Türkiye Siyasetinde Etnik Hareketler; 1920-2007". *Doğu Batı Dergisi*, sayı 44, s.44-75.
- Akyol, M. (2006). "*Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*". İstanbul: Doğan Kitap.
- Alakuş, A. O. (2004). "Kültür Kavramı Tanımlamalarına İlişkin Bir Analiz". 20.11.2005 tarihinde <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/164/alakus.htm> adresinden erişildi.
- Alkan, T. (1985). "*Sosyal Bilinç ve Toplumsal Değişim*" Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Allahar, A. L. (2005). "Ethnicity, Class and Nationalism; Caribbean and Extra-Caribbean Dimensions". A. L. Allahar, (Ed.). *Class, Race and Ethnic Nasyonalizm in Trinidad*, in (p.227-259). Oxford: Lexington Books.
- Althusser, L. (2003). "*İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*". (A. Tümertekin, Çev.), İstanbul: İthaki Yayınları
- Altıntaş, H. (2003). "Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri". *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (5), s.1-31
- Altun, F. (2011) "Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş". İstanbul: Küre Yayınları.
- Altunoğlu, M. (2010). "Millet İnşası: Özcü, Modernist ve Etno-Sembolcü Yaklaşımlar". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 26, Nisan, s.1-7.
- Ambert, A., Adler, P. A., Adler, P., and Detzner, D. F. (1995) "Understanding and Evaluating Qualitative Research". *Journal of Marriage and The Family*, 57(4): 879-893.
- Anderson, B. (1995). "*Hayali Cemaatler*". (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Anderson, M. (1996). "*Frontiers: Territory and State Formation In The Word*". Oxford: Polity Press.
- Anık, M. (2018). "Bir Kimlik Siyaseti Olarak Çokkültürcülük Paradoksları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt:11, sayı:55, s.455-466.

- Anter, M. (1999). “*Hatıralarım 1-2*”. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Arakon, M. (2010). “Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Tarihsel Dinamiklerine Kısa Bir Bakış”. *Alternatif Politika Dergisi*, cilt. 2, sayı: 2, Ekim, s.175-194.
- Arık, R. O. (1978). “*Milliyetçiliğimizin Merhaleleri, Bizim Türkiye ve Nurettin Topçu; Milliyetçiliğimizin Esasları*”. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Arkonanç, S. (2008). “*Sosyal Psikolojide İnsanları Anlamak; DeneySEL ve Eleştirel Yaklaşımlar*”. Ankara: Nobel Yayınları.
- Assman, J. (2001). “*Kültürel Bellek, Eski Yazılı Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*”. İstanbul: Ayrıntı Kitabevi
- Atsız, N. H. (1992). “*Yirminci Asırda Türk Meselesi II Türk Irkı, Türk Milleti. Makaleler (Cilt III)*”. İstanbul: Baysan Yayınları.
- Avcı, E. (2019). “Yeni Sol Dalgadan Küresel Dalgaya Türkiye’de Terörizm” . *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, cilt 29, sayı: 1, s. 139-166. ISSN: 1302-2741
- Aydemir, M, A. (2014). “Sosyal Alanın Tipleştirilmesi: Toplumsal Tipler”. *Sosyoloji Divanı*, sayı: 3, s. 9-13.
- Aykın, H., Sözman, K. (2008). “Terörün Finansmanı İle Mücadele”. *Mali Suçları Araştırma Kurulu Yayınları*, 21. Baskı, Ankara
- Ayten, A. (2013). “Kimlikler ve Din; İngiltere’deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2, s. 51-101.
- Baltacı, A. (2019). “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:5, sayı:2, ss:368-388. ORCID ID:0000-0003-2550-8698
- Barth, F. (2001). “Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Kültürel Organizasyonu”. (A. Kaya ve S. Gürkan, Çev.), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Başaran, K., Y. (2017). “Sosyal Bilimlerde Örneklem Kuramı”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, yıl: 5, sayı: 47, s.480-495.
- Baud, M. and Schendel, W. V. (1997). “Toward A Comparative History at Borderlines”. *Journal of World History*, vol:8, no:2, p:211-243
- Bauman, Z. (1996). “Yasa Koyucular İle Yorumcular, Modernite Postmodernite ve Entelektüeller Üzerine”. (K. Atakay, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bauman, Z. (1997). “*Modernite ve Holocast*”. (S. Sertabiboglu, Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Bauman, Z. (2003). “*Modernite ve Müphemlik*”. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baumann, G. (1999). “*The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic and Religious Identities*”. Newyork: Routledge.
- Bayart, J. F. (1999). “*Kimlik Yanılsaması*”. (M. Marali, Çev.). Ankara: Metis Yayınları.
- Bayrak, M. (1994). “*Açık-Gizli/Resmi-Gayri Resmi Kürdoloji Belgeleri*”. Ankara: Özge Yayınları.
- Berg, B. L. (2001). “Qualitative Research, Message for the Social Sciences (4th Edition)”. Boston: Allin and Bacon
- Berger, P. L and Luckmann, T. (1991). “*The Social Construction of Reality: a Treatise In The Sociology of Knowledge*”. New York: Penguin.

- Berger, P. L. and Luckmann, T. (2008). “*Gerçekliğin Sosyal İnşası*”. (V. S. Öğütle, Çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Berghe, P. L. (1994). “*The Ethnic Phenomenon*”. New York: Elsevier.
- Beriş, H. E. (2007). “*Moderniteden Postmoderniteye Çağdaş Siyasal Akımlar*”. Ankara: Oran Yayınları.
- Bernard, L. (1992). “*İslam’ın Siyasal Dil*”. (F. Taşar, Çev.), Kayseri: Rey Yayınları.
- Berri, E. (2003). “Moderniteden Postmoderniteye”. M. Türköne, (Ed.), *Siyaset*. Ankara: Lotus Yayınları
- Bila, F. (2001). “*Siyasi Partiler Yasası ve Parti İçi Demokrasi*”. Ankara: Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları.
- Bilgiç, M. ve Akyürek, S. (2012). “*Türkiye’de Kürtler ve Toplumsal Algılar*”. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Bilgin, N. (1994). “*Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*”. İzmir: Ege Yayınları.
- Birkök, M. C. (1994). “*Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu*”. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Blumer, H. (1969). “*Syabolic İnteractionizm Perspective and Method*”. Berkeley: University of California Press.
- Bora, T. (1995). “*Milliyetçi Bir Bakış*”. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. ve Can K. (2007). “*Devlet ve Kuzgun 1990’lardan 2000’lere MHP*”. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Botton, D. A. (2013). “*Statü Endişesi* (6.baskı)”. (A. S. Bayer, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2014). “*Seçilmiş Metinler* (2. Baskı)”. (L. Ünsaldı, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bozarslan, H. (2002). “Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)”. T. Bora (Ed.), *Milliyetçilik-Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt:IV* içinde, (s. 841-870). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozarslan, H. (2005). “*Türkiye’de (1919-1980) Yazılı Kürt Tarih Söylemi Üzerine Bazı Hususlar, Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*”. A. Vali, (Der.), İstanbul: Avesta Yayınları.
- Bozarslan, H. (2008). “Kürt Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)”. Bora, T. (Der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik (3.Basım)* içinde (s. 841-870), İstanbul: İletişim
- Bozçalı, H. (2006). “DDKO’lu Siyasi Serüvenim”. 25.06.2015 tarihinde, <http://www.kovarabir.com/hikmet-bozcali-ddkolu-siyasi-seruvenim> adresinden erişildi.
- Boztumur, R. (2006). “Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi”. Doğu Batı, yıl: 9, sayı: 38, s. 161-179
- Bölme, S. M. (2015). “Hoybun Örgütü: Kürt Milliyetçiliğinde Yeni Bir Evre”. *International Journal of Kurdish Studies*, 1(2), issn, 2149-275, s.35-55.
- Brass, P. R. (1991). “*Etnicity and Nationalism: Theory and Comparision*”. Londra: Sage Publications Ltd.
- Brass, P. R. (1996). “Ethnic Groups and Ethnic Identity Formation”, J. Hutchinson and A. D. Smith, (Eds.), *In Ethnicity* (85–89). Oxford: Oxford University Press.
- Bruinessen V. M. (1994). “The Kurds İn Turkey”, *Middle East Research And Information Report*, Fevrier.
- Bruinessen, M. V. (1999). “The Kurds And Islam”. Islamic Area Studies Project Working Paper:13 içinde (s.13-35). Japonya: Tokyo.
- Bruinessen, M. V. (2008). “*Kürdistan Üzerine Yazılar*”. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bruinessen, M. V. (2009). “*Kürdolojinin Bahçesinde*”. (M. Topal Çev.). İstanbul: Vate Yayınevi.
- Burr, V. (1999). “*An Introduction to Social Constructionism*”. New York: Routledge.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). “*Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı)”. Ankara: PEGEM Yayınları.
- Canefe, N. (2007). “*Milliyetçilik, Bellek, Aidiyet*”. İstanbul: İBÜ Yayınları
- Canetti, E. (2006). “*Kitle ve İktidar*”. (G. Aygen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cantenar, Ö., F. ve Tümlü, F. (2016). “PKK Terör Örgütünün Eylemlerinin Güvenlik Güçleri Zayıyatı Açısından Analizi”. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, Haziran, cilt:26, sayı:1, ss:1-22.
- Castells, M. (2006). “*Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* (2.Cilt)”. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Castells, M. (2006a). “*Kimliğin Gücü*”. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cederman, L. E. (2001). “*Political Boundaries and Identity Trade-Off, Constructing Europe’s Identity: The External Dimension*”. London: Lynne Rienner Publishers-Boulder CO.
- Celile, C. (2000). “*Kürt Aydınlanması*”. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Chandra, K. (2001). “Cumulative Findings in The Study of Ethnic Politics”. *Apsa-Cp Newsletter of the Organized Section in Comparative Politics of the American Political Science Association* , XII/1, s.7-11
- Cohen, A. (1996). “Ethnicity and Politics”. A. Smith, J. Hutchinson (Der.), In *Ethnicity* (s.83-85). Oxford: Oxford University Press.
- Cohen, J. (1999). “Changing Paraigms of Citizenship and Exclulsivnes of Demos”. *İnternatonal Sociology*, volume 14, issue 3, September, pp.245-268.
- Colhoun, C. (1994). “*Social Theory and The Politics at İdentitiy*”. Oxford: Blackwell Publications .
- Colhoun, C. (1997). “*Nationalizm*”. Buckingham: Open University Press.
- Colhoun, C. (2012). “*Milliyetçilik* (3. Baskı)”. (B. Sütçüoğlu Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Conner, W. (1994). “*Ethnonationalizm, The Quest For Understanding*”. Priceton: Princeton Universty Press.
- Coşkun, A. (2003). “Din ve Kimlik”. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (2003/1), 5-23.
- Çağan, K. (2003). “*Popüler Kültür ve Sanat*”. Ankara: Altinküre Yayınları.
- Çağlar, A. (2009). “Türkiye’de Terör: Genel Bir Değerlendirme”, Ali Çağlar (Ed.), *Terör ve Türkiye* içinde (s. 37-88). Ankara: Gazi Kitabevi
- Çakın, B., (2019). “Farklılaşan Ötekiler: Kürtlere ve Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Ekşi Sözlük’te Yer Alan Temsillerin Karşılaştırılması”. *Liberal Düşünce Dergisi*, cilt: 25 sayı:98, ss:65-81.ISSN: 1300-8781 / 2667-6486
- Çakır, S. (2011). “Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu Ve Üretilen Politikalar”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:23, s.209-222.
- Çalen, M. K. (2020). “Ahmet Ağaoğlunda’nda İslam Ve Milliyetçilik İlişkisi”. *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, cilt:2, sayı: 2, s.27-46. ISSN 2667-4459

- Çelebi, M. (2012). “Yeniliklerin Yayılmasında Sosyal Taklidin Ve Kanaat Önderlerinin İşlevsel Önemi; Gabriel Trade’nin Sosyal Taklit Teorisi Açısından Bir İnceleme”. *Gazi Üniversitesi İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi*, sayı: 34, Bahar, s. 1-18.
- Çelik, A. B., Bilali, R., Iqbal, Y. (2017). “Patterns Of ‘Othering’ in Turkey: A Study Of Ethnic, İdeological, And Sectarian Polarisation”. *South European Society and Politics*, 22(2), pp. 217-238.
- Çetin, H. (2012). “*Korku Siyaseti ve Siyaset Korkusu*”. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiçek, N. (2008). “*Puşi ve Sarık: İslam Kürt Sorununu Çözer Mi?*” İstanbul:Hayy Kitapçılık
- Çiçek, M. F. (2012). “Osmanlı’dan Cumhuriyete Kürt Milliyetçiliğinin Tarihsel Kökenleri ve Gelişimi”, *Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı’dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu* 6-8 Eylül 2012, Bingöl
- Çift, E. (2018). “AK Parti’nin Kürt Sorunu Politikaları 2002 – 2015”. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi”. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çiydem, E. ve Aktaş, E. (2016). “Modernite ve Kimlik”. *21.Asrın Penceresinden Medeniyet ve Kimlik Sempozyumu*, 26-28 Mayıs 2014, (s.103-113). Bakü: Hazar Üniversitesi.
- Çöpoğlu, M., O., (2017). “Avrupa’da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme”. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, cilt 4, sayı 7, ss:1-17.
- Dalbay, R. S. ve Avcı, N. (2018). “Kimlik İnşasına İlişkin Temel Yaklaşımlar Ve Bu Yaklaşımların Türkiye’ye Yansımaları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 17-39.
- Dawson, B. and Trapp. R.,G. (2001). “*Probability And Related Topics For Making İnferences About Data Basic and Clinical Biostatistics* (3rd Edition)”. Lange medical Books/McGraw-Hill Medical Publishing Division.
- Demir, G., Şahin, K. (2008). “Kentle Bütünleşen ve Bütünleş(e)meyen Göçmenlerin Sosyal,Ekonomik ve Kültürel Farklılıkları Işığında KentleBütünleşme Süreci”. TÜBİTAK, Proje No: 106K124
- Demirtaş, H, A. (2003). “Sosyal Kimlik Kuramı Temel Kavram ve Varsayımlar”. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s.123-144.
- Deniz, O. (2009). “Uluslararası Göçler ve Türkiye’ye Yansıması”. İstanbul: Çantay Yayınları.
- Deutsch, K. (1969). “Nationalizm And İts Alternatives”. Newyork: Knopf.
- Diper, A. (1947). “*Komünizme Karşı Türk Milliyetçiliği*”. İstanbul: Cemal Azmi Matbaası
- Doğanoğlu, M. (2016). “Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) Ve Siyasal Ayrışma”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt 71, No: 3, s. 941 - 959
- Dönmez, R, Ö. Enneli, P. (2010). “*Türkiye’de Kesişen-Çatışan Dinsel Ve Etnik Kimlikler*”. N. Altuntaş (Der.). İstanbul: Say Yayınları.
- Dural, A. B. (2012). “Antonio Gramsci Ve Hegemonya”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* Kış, cilt:11, sayı:39, s. 309-321. ISSN:1304-0278, www.esosder.org
- Durgun, Ş. (2005). “*Modernleşme, Demokrasi, İslam*”. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Dursun, H. (2013). “Jin Dergisi’nde Kürt Milliyetçiliği”. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atılım Üniversitesi, Ankara.

- Durur, E. K. (2011). "Milliyetçilik Söylemi Ve Medya". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), s.35-50.
- Duverger, M. (1974). "*Siyasi Partiler* (2. Basım)". (E. Özbudun Çev.), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Eidheim, H. (1969). "When Ethnic Identity is a Social Stigmata. Ethnic Groups And Boundiries : The Social Organization Of Culture". F. Barth (Ed.). In *Brow and Companies*, (pp.39-58). Boston: Litle Brown and Company.
- Ekinci, T. .Z. (1997). "*Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi*". İstanbul: Küyerel Yayınları.
- Ekinci, T. Z. (2010). "*Lice'den Paris'e Anılarım*". İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ekinci, T. Z. (2010a). "*Türkiye İşçi Partisi ve Kürtler*". İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Elias, N. (2002). "*Uygurlık Süreci*, (Cilt 1)". (E. Ateşman, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Enterili, Y. (2014). "İskoçya'nın 18 Eylül 2014 Bağımsızlık Referandumu'nun Tarihsel Süreci". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:2, sayı:2, s.121-136. ISSN: 2147-7655
- Erdem, F. H. (2019). "31 Mart Seçimi Ve Kürtler". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, cilt:11, sayı:3 (25), s.1548-1565. ISSN:1308-9633.
- Erdoğan, İ. (1994). "*İşletmelerde Davranış*". İstanbul: Beta Yayınları.
- Erdoğan, İ. (1998). "Gerbner'in Ekleme Tezi Ve Anlattığı Öyküler Üzerine Bir Değerlendirme". 20-05-2010 tarihinde <http://www.irfanerdogan.com/makaleler1/gerbner.html> adresinden erişildi.
- Ergin, M. (1947). "Davamız". *Altın Işık Dergisi*, sayı:2, s.1-19.
- Ergün, G. (2010). "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği". (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ergün, N., (2020). "Kimlik Gelişimi: Anlatı Kimliği ve Kuşaklararası Anlatı Kimliği". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(4):455-475. DOI: 10.18863/pgy.676439
- Eriksen, T. H. (2001). "*Kültür Terörizmi: Kültürel Arınma Düşüncesi Üzerine Bir Deneme*". (A. Ö. Otçu, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Eriksen, T. H. (2002). "Ethnicity And Nationalism: Anthropological Perspectives" London: Pluto Press.
- Erözden, O. (1997). "*Ulus Devlet*". Ankara: İmge Yayınları.
- Ersal, A. (2015). "Kürtçe Anadilde Eğitim Talebi ve İnsan Hakları". *Karadeniz Araştırmaları*, Kış, sayı: 44 ss:143-166
- Ertan, T., F. ve Örs, O. (2018). "Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 62, s. 39-84
- Es, M. ve Ateş, H. (2004). "Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 48, , s. 206-248.
- Esgin, A. (2001). "Ulus Devlet Ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 25, no:2, s.185-192
- Falk, R. (2001). "*Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri*". (A. Çaksu, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Fenton, S. (2001). "*Etnisite, Irkçılık, Sınıf ve Kültür*". (N. Şad, Çev.). Ankara: Phonix Yayınları.
- Fırat, S., Yeni Özgür Politika Gazetesi, 16 Aralık 2008.

- Foot, N. (1951). "Identification as the Basis for a Theory of Motivation". *American Sociological Review*, vol. 16, no: 1, pp. 14-21
- Geertz, C. (1973). *"The Interpretation of Cultures: Selected Essays"*. New York: Basic Books.
- Geertz, C. (1994). "Primordial And Civic Ties". A. Smith, J. Hutchinson. (Eds.). *Nationalism in*(pp. 29-34), Oxford: Oxford University Press,
- Geertz, C. (2007). *"Yerel Bilgi"*. (K. Emiroğlu, Çev.). Ankara: Dost Kitap Evi.
- Gellner, E. (1983). *"Nations And Nationalism"*. Ithaca: Cornell University Pres.
- Gellner, E. (1992). *"Uluslar Ve Ulusçuluk"*. (B. E. Behar ve G.G Özdoğan, Çev.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gellner, E. (1994). *"Encounters With Nationalism"*. Oxford: Blackwell.
- Gellner, E. (2002). *"Milliyetçiliğe Bakmak"*. (S. Coşar, ve S. Öztürken, N. Soyarak Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Genç, H. (2012), "Bernhard Schlink'in Okuyucu Adlı Eserinde Geçmişle Hesaplaşma". (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Georgeon, F. (2002). "Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler: Suyu Arayan Adam'ı Yeniden Okurken". M. Ö. Alkan, (Ed.). *Milliyetçilik*, içinde (s.23-36). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gezici, A. (2013). *"Kürt Tarihi"*. Ankara: Tutku Yayınevi.
- Giddens, A. (2008). *"Ulus, Devlet ve Şiddet (2. Baskı)"*. (C. Atay, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Gilpin, R. (2001). *"Global Political Economy: Understanding the International Economic Order"*. USA: Princeton University Press
- Goffman, E. (2009). *"Yaşamda Benliğin Sunumu"*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göka, E. (2006). *"İnsan Kısım Kısım Toplamlar, Zihniyetler Kimlikler"*. Ankara: Aşina Kitapları
- Gökarp, E. (2007). "Milliyetçilik Kuramsal Bir Değerlendirme". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:7, sayı: 1, s.279-298
- Gökarp, Z. (1988). "Makaleler IX". Ş. Beysanoğlu (Der.). *Ziya Gökalp Serisi 15, Yayın No:359*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökkulu, G. (2019). "Sembolik Etkileşimci Teorinin Gündelik Yaşam Sosyolojisine Katkıları". *EKEV Akademi Dergisi*, yıl: 23, sayı: 80, s.173-190.
- Guibernau, M. (1997) *"Milliyetçilik: 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilik"*. (N.N. Domaniç, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Güçyetmez, M. (2017). "Karşılaştırmalı Demokrasi Modelleri Ve Hükümet Sistemleriyle İlişkisi". *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), s. 480-495, ISSN: 1302-4868
- Güleç, C. (1992). *"Türkiye'de kültürel Kimlik Krizi"*. Ankara: Verso Yayıncılık.
- Gündoğan, A.O. (2002). "Devlet ve Milliyetçilik". *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sayı: 21, s.181-193, Ankara
- Güven, S. (2016). "Türkiye'de Siyasal Hayatta Dönüşüm Ve Lider Odaklı Siyaset". *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 9(3), s.90-118. DOI: 10.18094/si.80705.

- Güvenç, B. (1998) “Türkiye’de ve Almanya’da Türk Olmak. Wast ist ein Deutscher? Wast ist ein Türke? Alman Olmak Nedir? Türk Olmak Nedir?”. *Deutsch-Türkisches Symposium*, 440-445, Hamburg: Körber-Stiftung.
- Habermas, J. (1996). “Avrupalı Ulus Devlet Başarılar Ve Sınırlar Egemenlik Ve Vatandaşlığın Geçmiş Ve Geleceği Üzerine”. M. Erdoğan (Der.). *Değişen milliyetçilik*, (2001) içinde (s.79-96). İstanbul: Şehir Yayınları.
- Hall, S. (1998). “Yerel Ve Küresel: Küreselleşme Ve Etniklik”. A. D. King (Der.). (G. Seçkin ve Ü. H. Yolsal, Çev.) *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi* içinde (s.39-63). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hall, S.(1998a). Kültürel Kimlik ve Diaspora. 27-09-2010 tarihinde
- Hanioğlu, M. Ş. (1981). “Bir Siyasi Düşünür Olarak Dr. Abdullâh Cevdet Ve Dönemi”. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hether, M. (1996). “Ethnicity And Rational Choice Theory”, A. Smith, J. Hutchinson (Eds.). *Ethnicity in*, (pp.90-97). Oxford: Oxford University Press.
- Hennerbichler, F. (2016). “Kürtlerin Kökeni” *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, yıl:2 cilt:2, sayı:3, s. 87-119
- Heywood, A. (2012). “Siyasetin Temel Kavramları”. (H. Özler, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Heywood, A. (2015). “Siyaset”. (Kollektif, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1993). “1870’lerden Günümüze Milletler Ve Milliyetçilikler”. (O. Akınhay Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1995). “1780’den Günümüze Milletler Ve Milliyetçilik: Program, Mit Ve Gerçeklik”. (O. Akınay Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. ve Ranger. T. (2006). “Geleniğin İcadı”. (M. M. Şahin Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hocaoğlu, S. E. (1951). “İrkçi- Turancı Atatürk”. *Orkun dergisi* (41).
- Horowitz, D. L. (1985). “*Ethnic Groups In Conflict*”. Berkeley: University of California Press
- Huntington, P. S. (2006) “*Medeniyetler Çatışması*”. Ankara: Vadi Yayınları.
- İnsel, A. (1995). “*Türkiye Toplumunun Bunalımı*”. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Jameson, F. (2004). Biricik Modernite Şimdinin Ontolojisi Üzerine Bir İnceleme.(Çev. S. Oğuz).Ankara:Epos Yayınları.
- Jongerden, J. (2008). “*Türkiye De İskân Sorunu Ve Kürtler*”. (M. Topal, Çev.). İstanbul: Vate Yayınları.
- Kadıoğlu, A. (2003). “Türkiye Günlüğü; Milletini Arayan Devlet Türk Milliyetçiliğinin Açmazları”. *Türkiye günlüğü*, sayı: 75, s.137-152.
- Kadıoğlu, A. (2008). “*Vatandaşlık Kavramının Farklı Anlamları, Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara*”. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karabıçak, M. (2006). “Demokrasilerde Sivil Toplum Örgütlerinin Önemi ve Yerel Yönetimlerin Güçlenmesine Etkileri”, *Yerel Siyaset Dergisi, Plato Danışmanlık*, yıl:1, sayı:7, ss:167-186.
- Karacasulu, N. ve Ovalı, Ş. (2004).“Terör: Kavramsal Çeşitlilik”. *Mülkiye*, cilt: XXVIII, sayı:243, ss:49-62

- Karakaş, M. (2013). "Türkiye'nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi". *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt: 8, Sayı: 2, s.1-44
- Karakurt, G. (2016). "Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Parti Tipolojileri Ve Kurumsallaşmaları Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2016, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:1, s.41-50
- Karakuş, C. (2018). "Araştırma Yöntemleri". İstanbul: Balbiti.
- Karataş, Z. (2015). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, s.62-70.
- Karpat, K. H. (2009). "Osmanlıdan Günümüze Elitler Ve Din (3.baskı)". (G. Ayas, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2011). "Osmanlıdan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet Ve Milliyetçilik". İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2014). "Türk Siyasi Tarihi, Siyasal Sistemin Evrimi (5.baskı)". İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kartal, K. S.(1978). "Kentleşme ve İnsan". Ankara: TODAİ Yayınları.
- Kartarı, A. (2017). "Nitel Düşünce ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım". Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi 4(1): 207-220 ISSN: 2148-970X.
- Kaya, A. (2005). "Türkiye'de İç Göçler Bütünleşme Mi? Geri Dönüş Mü? İstanbul, Diyarbakır, Mersin". İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, F. (2008). "Osmanlı Döneminde Kürt Basını". (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kaygalak, S. (2009). "Kentlin Mültecileri-Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme". Ankara: Dipnot Yayınları
- Kazgan, G. (1999). "Tanzimattan 21.Yy'a Türkiye Ekonomisi". İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kehrer, G. (1998), "Din Sosyolojisi", *Din Sosyolojisi* (2. Basım), Y. Aktay ve M. E. Köktaş, (Der.). Ankara: Vadi Yay.
- Kellas, J. G. (1991). "The Politics Of Nationalizm And Ethnicity". Hong Kong: Mc Millan.
- Kellner, D. (2001) "Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası". *Doğu-Batı Dergisi*, sayı 15.
- Kendal, N. (1993). "The Kurds Under Ottoman Empire". G. Chaliand (Ed.). *A People Without A Country* İn pp.11-20. Masschusetts: İnterlink Publication.
- Kendall, D. (2011). "Sociology in Our Times: The Essentials, Wadsworth". Belmont, CA: Cengage Learning.
- Kerestecioğlu, İ., Ö. (2013). "Milliyetçilik: 'Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frankeştayn'ın Canavarına". H. Birsen Örs (Ed.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde (ss:307-350). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keskin, S. (2014). "Dini Ötekilik ve İletişimsel Pratikler: Din Değiştirenler Üzerine Bir Araştırma". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Keyman, E. F. (1998). "Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı". F. Keyman ve A. Y. Sarıbay (Der.), *Küreselleşme, sivil toplum ve İslam* içinde (s.9-13). Ankara: Vadi Yayınları.
- Kılıçbay, M. ve Mehmet A. (2003). "Kimlikler Okyanusu", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl 6, Sayı 23, s. 160-165.

- Kısacık, R. (2015). “*Diyarbakır Cezaevi İşkence Ve Ölümün Adresi*”. İstanbul: Ozan Yayınları.
- Kili, S. (2006). “*Atatürk Devrimi* (10.baskı)”. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kili, S. ve Gözübüyük, Ş. (2000). “*Türk Anayasa Metinleri, Sened-i İttifak’tan Günümüze*”. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Kobyay, M. (2012). “Sosyal Bilimler Ve Dini İlimlerde Davranış Tasavvuru”. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 6 (12): 179-196.
- Kocacık, F. (2001). “Şiddet Olgusu Üzerine”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Kohn, H. (1982). “*Nationalism: Its Meaning and History*”. Malabar: Krieger Publishing.
- Kohn, L. ve Harold D. R. (2002). “*Daoist Identity: History, Lineage, and Ritual*”. K. Livia ve H. D. Roth (Eds). Hawaii: University of Hawaii Press.
- Konda, Bu rapor bulguların çıplak olarak sunulmasıdır (2011). “*Kürt Meselesinde Algı Ve Beklentiler*”. Konda Araştırma, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köçer, M. (2003). “*Osmanlı Devletinde Türkçülük Akımının Ortaya Çıkması*”. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, cilt:1, sayı:3, s.11-13.
- Kök, Y. A. (1997). “*Dinin Siyasallaşması: Din Ve Devlet Din Ve Devlet İlişkilerinde Türkiye Deneyimi*”. İstanbul: Afa Yayınları.
- Köker, L. (2008). “*Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*”. Ankara: Dipnot Yayınları .
- Köroğlu, S., A., (2015). “Literatür Taraması Üzerine Notlar Ve Bir Tarama Tekniği”. *GİDB Dergi*, sayı:1, ss:61 - 69
- Kubılay, Ç. (2004). “Türkiye’de Anadillere Yönelik Düzenlemeler Ve Kamusal Alan: Anadil Ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması”. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s.55-86
- Kumar, K. (2006) “Nationalism”, B. S. Turner, (Ed.), *The Cambridge Dictionary of Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuran, E. (1968). “The Impact Of Nationalism On Turkish Elite İn The Nineteenth Century”. W. Polk and R. L. (Ed.). *Chamber, Begging of modernisation in the middle east the ninneth century* in (pp.109-170). Chicago: Chicago University Press.
- Kuran, E. (2004). “*Türkiye’nin Batılılaşması Ve Milli Meseleler*”. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurtoğlu, Z. (2011). “Siyasette Bir Kapasite Olarak Asabiye”. *Felsefelogos Dergisi*, sayı:41, s.29-34.
- Kurubaş, E. (2002). “İrak’ta Kürt Ayrımcılığı Ve Başarı Şansı”. *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel*, Kış, Cilt: 8, Sayı: 4, s. 124-159.
- Kurubaş, E. (2004). “*1960’lardan 2000’lere Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye* (Cilt 2)”. Ankara: Nobel Yayınları
- Kurubaş, E. (2009). “Etnik Grup Ve Devlet İlişkilerinin Sorunlaşması Ve Aktör Tutumlarındaki Açmazlar: Türkiye’deki Kürt Sorunu Örneği”. *Liberal Düşünce Dergisi*, sayı:50, İlkbahar, s.19-54.
- Kutlay, N. (2002). “*21.yy’a Girerken Kürtler*”. İstanbul: Peri Yayınları.
- Kutlay, N. (2007). “Kürt Milliyetçiliğinin Son Yüzyılı (1920-1970): Cumhuriyet ve Kürtler”. *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı: 160, Nisan. İstanbul: Tarih Vakfı.

- Kutlu, S. ve Horvath. L. (2017). "Post Keynesyen Makro İktisadın Metodolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt:32, Sayı:1, yıl:2017, s. 95-129
- Kutschea, C. (2001). "*Kürt Ulusal Hareketi*". İstanbul: Avesta yayınları.
- Kürkçü, E. (1988). "*Sosyalizm ve Toplumsal Mücadele Ansiklopedisi (cilt:7)*". İstanbul: İletişim Yayınları.
- Laclav, E. (2007). "*Populist Akıl Üzerine*". (N. B. Çelik, Çev.). Ankara: Epas Yayınları.
- Laçiner, Ö. (1991). "*Önümüzdeki İki Yol*" Birikim Dergisi, Sayı 28, 3-6
- Landou, J. (1995). "*Pan Turkism, From İrrdentism To Cooperation*". London: C.Hurst& Co.
- Larrain, J. (1995). "*İdeoloji ve Kültürel Kimlik*". İstanbul: Sarmal Yayınevi
- Le bon, G. (2005). "*Kitleler Psikolojisi*". İstanbul: Yağmur Yayınları
- Lefebvre, H. (2014). "*Mekânın Üretimi (2. Baskı)*". (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Linz, J. J., (2003). "Fascism as Latecomer: An Ideal Type with Negations". A. Kallis (Ed), in *The Fascism Reader*, pp: 66-67, New York: Routledge.
- Lipset, S. M. (1964). "*Siyasi İnsan*". (M. Tunçay, Çev.). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Luhmann, N., (1990). "Familiarity, Condece, Trust: Problems and Alternatives". (D. Gambetta, Ed.) in *Trust Making and Breaking Relationship*, (pp 94-108). Cambridge: Basil Blackwell.
- Malinowski, B. (1999). "*İlkel Toplum*" · (H. Portakal, Çev.). Ankara: Öteki Yayınları.
- Malmisanij, M. (2002). "*Kürt Talebe-Hêvî Cemiyeti İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği*". İstanbul: Avesta Yayınları.
- Marden, P., E. (1997). "Geographies of Dissent: Globalization, Identity and The Nation". *Political Geography*, vol: 16, issue:1, pp:37-64.
- Mardin, Ş. (1983). "Sivil Toplum". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (Cilt 7)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). "*Din ve İdeoloji (5. Baskı)*" İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2012). "*İdeoloji (15.baskı)*". İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marier, R (1998). "*Otoriter ve Totaliter Bir Geçmişle Nasıl Hesaplaşılır? Tarih Eğitimi ve Tarihteki Öteki Sorunu*". İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Marley, D. ve Kevin, R. (1997). "Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar Ve Kültürel Sınırlar". (E. Zeybekoğlu, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- McDowall, D. (2004). "*Modern Kürt Tarihi*". (N. Domaniç, Çev.). İstanbul: Doruk Yayınları.
- McRoberts, K. (2001). "Canada and the Multinational State". *Canadian Journal of Political Science*, vol: XXXIV, no:4 pp:683-713.
- Melucci, A. (1999). "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması". K. Çayır, (Ed.), *Yeni Sosyal Hareketler-Teorik Açılımlar*, içinde (81-108). İstanbul: Kaknüs.
- Merriam, S., B., (2013). "*Nitel Araştırma*". (S.Turan ,Çev.). Ankara: Nobel Yayınları
- Mertens, D. M. (2010). "Research Methods İn Education and Psychology: Integrating *Diversity With Quantitative, Qualitative, And Mixed Methods* (3rd ed)". Thousand Oaks, CA: Sage.

- Merton, R., K. (1968). “*Social Theory and Social Structure*”. New York: The Free Press
- Morris, C. (1972). “*Mind, Self and Society: From the Stand Point of Social Behaviorist George H. Mead*”. Chiago: Chiago Üniversty Press.
- Müftüoğlu, M. T. (1947). “Atsız’la Konuştum”. *Kızıllema*, 14-11-1947, sayı:3, s.9
- Newman, W. M. (1973). “*American Pluralism*”. Newyork: Harpier and Raw
- Nieburg, H., L. (1969). “*Political Violence: The Behavior Process*”. New York: St. Martin’s Press.
- Nişancı, Ş. ve Işık. C. (2015). “Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Dergisi*, cilt:6, sayı:9, s.195-224. ISSN:1309-4289.
- Nomer, E. (2010). “*Türk Vatandaşlık Hukuku*”. İstanbul: Filiz kitapevi.
- Okumuş, E. (2009). “Toplumsal Değişme Ve Din”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2009, cilt.8 sayı:30, s.323-347. ISSN:1304-0278
- Onur, H., F. (2003). “Öteki Sorunsalının ‘Alterite’ Kavramı Çerçevesinde Yeniden Okunması Üzerine Bir Deneme”. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 21, Sayı: 2, s.255-277.
- Oran, B. (1988). “*Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme* (1.Baskı)”. Ankara: Dost Kitapevi.
- Oran, B. (1996). “Kürt Milliyetçiliği: Doğuşu ve Gelişmesi”, *Türkiye’nin Kürt Sorunu* içinde (s. 33-46). İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırma Vakfı.
- Öcalan, A. (1990). “Önderlik Çözümlemeleri, Cephe ve İttifaklar Sorunu Üzerine”, *Serxwebun Dergisi*, sayı:99, s.21-37
- Öcalan, A. (1991). “*Din Sorununa Devrimci Yaklaşım*”. İstanbul: Melsa Yayınları
- Öcalan, A. (1993). “Kürdistan Devriminin Yolu (Manifesto)”. Köln: Weşanen Serxwebun
- Öcalan, A. (1994). “*Nasıl Savaşmalı, Halk Savaşı ve Ordulaşması Üzerine, y.y.y*” Bilim Aydınlanma Yayınları.
- Öcalan, A. (2001). “*Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa: AİHM Savunmaları Cilt II* (1.Baskı)”. Köln: Mezopotamya Yayınları.
- Öcalan, A. (2004). “*Bir Halk Savunması*”. İstanbul: Çetin Yayınları.
- Öğün, S. S. (1992). “*Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik Ve Nurettin Topçu*”. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Önder, A. T. (1998). “*Türkiye’nin Etnik Yapısı*”. Ankara: Bilim ve Sanat Dağıtım.
- Özbek, T. (2006). “Nursayri Etnik Kimliğinin Simgesel Oluşumu”. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Özbudun, E. (1979). “*Siyasal Partiler* (3. Baskı)”. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Özcan, A.K. (2012). “‘Mağdur’ Milliyetçilik: Kürt Siyasetinin ‘Demokratik’ Zafiyeti Ve Ulus Açmazı”, *Gazi Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Yayın Organı, Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 22, Sayı: 80, ss.79-120
- Özdemir, F. (2013). “The Predictors Of Attitudes Toward Military: Turkish Identity, Uninational Ideology, Ambivalent Sexism, Conservatism And Religious Orientation”. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Özdemir, F. ve Özkan, T. (2019). “Türkiye’de Ulusal Kimlik İnşası ve Siyasi Parti Kimlikleri”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* cilt: 21, sayı: 38, s. 525-563.

- Özdemir, H. (1990). "Siyasal Tarih (1960-1980)". S. Akşin, (Ed.). *Çağdaş Türkiye 1908-1980* (cilt: 4) içinde s.191-263. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özdemir, H. (2013). "Ulus Devletin Bazı Avrupa Ülkelerinde ve Türkiye’de Oluşumu ve Sorunları: Ötekileştirilen Ulus mu? Ötelenen Ulusu mu?". Yayınlanmamış doktora tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Özdemir, M., (2010). "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:11 sayı:1, s:323-343.
- Özeniş, Ç. (2015). "Nationalism And The Inter-National: A Critical Survey Of Internalist Thinking Within Theories Of Nationalism". (Yayınlanmamış doktora tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Özer, İ. (2004). "Kentleşme Kentlileşme Ve Kentsel Değişme". Bursa: Ekin Kitabevi.
- Özhan, T. ve Ete, H. (2008). "Kürt Meselesi: Problemler ve Çözümler". *SETA Analiz Raporu*, İstanbul.
- Özkırmılı, Ü. (2013). "Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış". İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Özkiraz, A. (2007). "Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum, (2.Baskı)". Konya: Çizgi Yayınevi
- Özoğlu, H. (2005). "Osmanlı Devleti ve Kürt milliyetçiliği". (N. Ö. Gündoğan ve A. Z. Gündoğan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öztürk, N. K. (1998). "Etnik Sorunlar ve Politik İstikrar". *Amme İdaresi Dergisi*, cilt: 31, sayı: 3, Eylül, sf. 3-16.
- Öztürk, Y. (2007). "Tarih ve Kimlik". *Akademik İncelemeler Dergisi*, cilt:2, sayı:1, s.1-27.
- Öztürk, S. ve Çelik, K. (2009). "Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri". *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1/2, ss:85-106.
- Palabıyık, A. (2015). "Toplumsal Hareketler Bağlamında PKK Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Ağustos, cilt: 8, sayı: 39, s. 511-528.
- Parsons, T. (1964). "The Social System". Toronto: Collier-Macmillan.
- Pavlenko, A. and Blackledge. A. (2004). "Introduction, New Theoretical Approches To Study Of Negotition Of Identities In Multilingual Context". A. Pavlenko and A. Blackledge. (Eds.). Bristol: Multilingual Metters Limited.
- Poloma, M. M. (1993). "Çağdaş Sosyoloji Kuramları". (H. Erbaş, Çev.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Poyraz, T. (2007). "Etnik Sosyoloji Açısından Kosova Türkleri: Prizen ve Mamuşa Örneği". (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Rajnandini P. ve James. R. M. (1998). "Context and Charizma a Meso Level Examination of The Relationship of Organic Structure, Collectivizm and to Charismatic Leadership". *Journal of Management*, vol: 24, issue:5, pp.643-671.
- Ranciere, J. (2007), "Siyasalin Kıyısında". (A. U. Kılıç, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Robins, K. ve Morley, D. (1997). "Kimlik Mekânları". İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- Rothchild, D and Groth, A. (1995). "Pathological Dimensions Of Domestic and İnternational Ethnicity". *Political Science Quarterly*, volume:110, no: 1
- Rothchild, J. (1981). "Ethnopolitics: Conseptical Frame". Newyork: Colombia University Press.
- Rousseau, J. J. (2001). "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı". (İ. R. Nuri, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

- Sabbogh, D. (2010). “*Milliyetçilik Ve Çok Kültürlülük, Milliyetçiği Yeniden Düşünmek Kavramlar Ve Uygulamalar*”. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sadoğlu, H. (2003). “*Türkiye’de Ulusçuluk Ve Dil Politikaları*”. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sağır, Ö, M. ve Akıllı H. S. (2004). “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi” *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 28 no:1, s. 1-22
- Samim, A. (1981). “The Tragedy of Turkish Left”. *New Left Review*, I/126, March-April, pp 60-85.
- Sançar, N. (1947). “Haftanın Aynası; Nejat Sancar, Hasan Ali’nin İthamlarına Cevap Veriyor”. *Kızıl Elma*, 21 Kasım, sayı:4
- Saraçoğlu, C. (2014). “Türkiye Sağı, AKP Ve Kürt Meselesi”, İ. Kerestecioğlu ve G. Öztan (Der.), *Türk Sağı: Mitler Fetişler Düşman İmgeleri* içinde (243-279). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarıbay, A., Y. (1998) “Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam”. A. Y. Sarıbay, E. ve F. Keyman (Der.). *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2001). “*Türkiye’de Demokrasi Ve Politik Partiler*”. Bursa: Alfa Yayınları
- Sarınay, Y. (1994). “*Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi Ve Türk Ocakları*”. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sarioğlu, A. Z. (2014). “Türkiye’de Etnisite, Din ve Önyargı: Üniversite Öğrencileri Örneği”. (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Sartori, G. (1996). “*Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*”. (T. Karamustafaoğlu ve M.Turhan, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Serpe, R., T and Stryker, S. “The Symbolic Interactionist Perspective And Identity Theory”. In: S. J. Schwartz, K. Luyckx, V. L. Vignoles (Eds). *Handbook Of Identity Theory And Research*, (p. 225-248). New York: Springer.
- Seta. (2011). “Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası (I. Baskı)”. *SETA Yayınları*, XII. ISBN: 978-605-4023-10-3
- Sezal, İ. (1992). “Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler”, *Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi* 20-22, s. 147-151, Mersin.
- Shaw, R and Wong P., Y. (1989). “*Genetic Seeds of Warfare: Evolution, Nationalism and Patriotism*”. London: Unwin Hyman.
- Shaw, S. (1985). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlıklar Sorunu”, (A. Günlük Çev.), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt içinde (s. 1002-1006). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (1986). “*The Ethic Origins Of Nations*”. Oxford: Basil Blackwell.
- Smith, A. D. (1999), “Milliyetçilik ve Kültürel Kimlik”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 50, Mart-Nisan, ss.77-101.
- Smith, A. D. (2002). “*Ulusların Etnik Kökeni*”, (S. Bayramoğlu ve H. Kendir Çev.). Ankara: Dost Kitapevi.
- Smith, A. D. (2002a). “*Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*”. (D. Kömürcü, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. D. (2007). “*Milli Kimlik*, (4.Basım)”. (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2013). “*Milliyetçilik*”. (Ü. H. Yolsal, Çev.). Ankara: Atıf Yayınları.

- Somel, S. A. (1997). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk kimliği” *Cumhuriyet demokrasi ve kimlik*. (Nuri Bilgin, Haz.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Somersan, S. (2004). “*Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*”. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Steenkamp, C. (2005). “The Legacy Of War: Conceptualizing A Culture Of Violence, To Explain Violence After Peace Accords”. *The Round Table*. 94 (379), pp. 253-267.
- Steward, A. (2001). “*Theories Of Power And Domination: The Politicks Of Empowerment In Late Modernity*”. London: Sage,
- Strohmeier, M. ve Hechman. L. Y. (2014). “*Kürtler: Tarih, Siyaset Ve Kültür*”. (A. Dirim Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Subaşı, N. (2003). “*Öteki Türkiye’de Din Ve Modernleşme*”. Ankara: Vadi Yayınları
- Sumner, W. G. (1959). “*Folkways, A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Moresand Morals*”. New York: Dover Publications
- Şahin, B. (2006). “Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar”. A. Kaya ve T. Tahranlı (Derl.), *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları* içinde (s. 72-100). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Şen, Y. (2015). “Terörün Toplumsal Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerine Bakış: PKK Terörü ve Ağrı Gerçeği”. *İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2) , 17-70.
- Şengül, T. (2001). “Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı”. S. Kaygalak (Haz.). *Praksis* sayı:2, içinde (ss.9-31). Ankara.
- Şimşek, U. ve. Ilgaz, S., (2007) “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 9, sayı 1, ss189-199.
- Şimşir, B. (2009). “*Kürtçülük 1*”. Ankara: Bilgi
- Tan, A. (2011). “*Kürt sorunu*”. İstanbul: Timaş Yayınları
- Taşkın, Y. (2014). “*Siyaset Nedir? Siyaset Kurumlar Kavramlar Süreçler*”. Y. Taşkın, (Ed.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Taylor, C. (2006). “Modern Toplumsal Tahayyüller”. (H. Koyukan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Tekeli, İ. (1977). “*Bağımlı Kentleşme*”. Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- Tekin, Y. (2002). “Osmanlı Devletinin Son Döneminde Modern Ulus Devlete Yönelik Girişimler”. (Yayınlanmamış doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Thoits, P., A. and Virshup, L., K. (1997). “Me’s and We’s: Forms and Functions of Social Identities”. R. D. Jussim, (Ed.). *Self and Identity: Fundamental Issues*, (pp.106-133). New York: Oxford University Press.
- Tok, N. (2003). “*Kültür, Kimlik ve Siyaset*”. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tunaya, Z. (1998). “*Türkiye De Siyasal Partiler: Cilt.I*”, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turner, J., C. (1991). “*Social Ifluence*”. Buckingham: Open University Press.
- TÜİK, 2010, “Türkiye İstatistik Yıllığı”. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Türk, E. (2016). “Hızlı Kentleşme Sürecinin Toplumsal Yapıya Etkileri: Batman Örneği”. (Yayınlanmamış doktora tezi) Sakarya Üniversitesi: Sakarya.

- Türkdoğan, O. (1988). “*Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*”. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1988a). “*Değişme Kültür Ve Sosyal Çözülme*”. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- Türkkan, R. O. (1946). “*İleri Türkçülük Ve Partiler*”. İstanbul: Sinan Matbaası.
- Triandafyllidou, A., (1998). “National Identity And The Other”, *Ethnic and Racial Studies*, vol:21, no:4, July, pp:593-612
- Uçar, F. (2016). “Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu: Gelişimi Ve Etkileri”. *International Journal of Social Science*, no: 43, pp:175-200. doi.org/10.9761/JASSS3252
- Ulutaş, E. (2015). “Toplumsal Bir Tip Olarak Kanaat Önderi”. (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ural, A., Kılıç, İ., (2011). “*Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*”. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Usborne, E. and Taylor, D., M. (2010). “The Role of Cultural Identity Clarity For Self-Concept Clarity, Self-Esteem, And Subjective Well-Being”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(7), 883-897.
- Uslu, E. (2008). “Kürt Kimliğinin İslamlaşma Süreci: Kürt Haması Mümkün Mü?”. *Liberal Düşünce Dergisi*, sayı:50, yıl:13, s.122-138
- Usta, A. (2009). “Etnik Şiddet Olgusu Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir Değerlendirme”. *Polis Bilimleri Dergisi*, cilt: 11(2), s.87-106
- Uzun, T. (2003). “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”. *Doğu-Batı Dergisi*, yıl 6, sayı: 23, s.131-154.
- Uzun, T. (2006). “Osmanlı Devletinde Toplumsal Yapı Ve Ayrılıkçı Ermeni Hareketinin Doğuşu, Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri”. Ankara: Lalezar Yayınevi.
- Vali, A. (2005). “*Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*”, İstanbul: Avesta
- Vamık, V. (1993). “Etnik Terörizmin Psikolojisi”. (A. Çevik ve B. Ceyhun, Çevl.). Ankara: Politik Psikoloji Yayınları.
- Virtanen, Ö. E. (2003). “Dil Politikalarının Milliyetçilik Hareketlerindeki Tarihsel Kökenleri”. E. Uzpeder, (Ed.), *Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları*. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını.
- Walker, B. (1997). “Plural Cultures, Contested Territories: A Critique of Kymlicka”. *Canadian Journal of Political Science*, vol.: XXX, no. 2, pp: 211-234.
- Weeks, J. (1998). “*Farklılığın Değeri*”. (İ. Sağlam, Çev.). J. Rutherford (Ed.). *Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık içinde* (s. 88-100). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Wetherel, M. (1996). “*Identities, Groups and Social Issues*”. London: Sage.
- Winrow, G. M. and Kirişçi, K. (1997). “*The Kurdish Question and Turkey: an Example of a Trans-State Ethnic Conflict*”. Oregon: Frank Cass Publishers.
- Winrow, G. M. and Kirişçi, K. (1997a). “*The Kurds and Kurdistan*”. London: Oxford University Press.
- Winrow, G ve Kirişçi, K. (2002). “*Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*”. (A. Fethi, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yahşi, F. (2017). “Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner’in Milliyetçilik Kuramına Bakış”. 21. *Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (18) , s.699-710.

- Yalçın, D. (2007). “Etnik Teritoryal Ulusçuluk Bağlamında Türk Ulusal Kimliğinin İnşa Süreci”. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Yanık, C. (2013). “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sayı:20, s.225-237
- Yanık, C., Öztürk, M. (2014). “Toplumsal Hareketlerin Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme”. *Mukaddime*, 5(1), ss:45-63.
- Yanıklar, C. (2010). “Postmodernist Antipati: Postmodernist Sınıf (sızlık) Yaklaşımlarına Eleştirel Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt:65, sayı:1, s.205-227.
- Yavuz, B. (2009). “Çoğulcu Demokrasi Anlayışı Ve İnsan Hakları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt:13, sayı: 1-2, s.283-302
- Yayman, H. (2016). “*Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası* (4. Baskı)”. İstanbul: Doğan Kitap.
- Yesevi, Ç. G. (2012). “Türk Milliyetçiliğinin Evrimi”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* cilt:4, no: 2, s.75-85.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). “*Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 6. Baskı”. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (2014). “Türkiye’de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus Devletleşme Sürecinde Milli Kimlik”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Autumn II, no: 28 , pp. 73-95
- Yıldız, K. (2007) “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*”. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, A. (2006). “*Siyaset ve Kadın Kimliği: Leyla Zana*”.(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara
- Yılmaz, O., Cesur, S., Bayad A. (2018). “Türklerin ve Kürtlerin Birbirlerine Karşı Olumsuz Tutumlarının Bazı Psikolojik Değişkenlerle İlişkisi”, *Türk Psikoloji Yazıları*, Nisan,21, (Özel Sayı), ss:82-99
- Yiğittepe, L. ve Battır, O. (2019). “Yeni Zelanda Terör Saldırısının Tipolojisi; Etnisite Kuramları Çerçevesinde Eleştirel Bir Değerlendirme”. *EKEV Akademi Dergisi*, yıl: 23, sayı: 79, s.277-296.
- Young, C. (1993), “The Dialectics of Cultural Pluralism: Concept and Reality”. C. Young (Ed.), in *The Rising Tide of Cultural Pluralism* (pp:3-35). Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Yumul, A. (2003). “Arafta Kalanlar, Kimlikler, (2.Baskı)”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, yıl: 6, sayı: 23

İnternet Kaynakları

- Adalet Bakanlığı. (1934). “İşkân Kanunu ve Kürtler”. Erişim adresi: <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/554.html>1934
- Agir B, “Onuruna sahip Çıkan Kürt İşçiler Linç Ediliyor”. (2017). Erişim adresi: <http://gazete.alinteri.org/onuruna-sahip-cikan-kurt-isciler-linc-ediliyor>.
- Almand, G. ve Verba. S. (2013). “The Civic Kulture Political Attitude and Democracy İn Five Nations”. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2146705>.
- “Anayasada Türklük tanımları” (1924). Erişim adresi: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>
- Baysal, N. (2015). “Barış Sürecinde Sivil Toplumun Rolü”. Erişim adresi: <http://t24.com.tr/yazarlar/nurcan-baysal/baris-surecinde-sivil-toplumun-rolu,11485>.
- Baykuşak, T. (2019). “Kürt Milliyetçi Söyleminin İnşasında Hacî Qadirê Koyî’nin Rolü”. Erişim adresi: <https://www.kurdarastirmalari.com/yazi-detay-oku-21>.
- Beşikçi, İ. (2014). “Kürtler Milliyetçi Olmalıdır”. Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/04/140409_ismail_besikci_roportaj.
- Civaoğlu, G. (2012). “Şemdinli Trampleni”. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/semdinli-trampleni/siyaset/siyasyazardetay/03.08.2012/1575646/default.html>
- Çakır, R. (2014). “Öcalan’ın İslamiyet İle İlgisi”. Erişim adresi: <http://www.gazetevatan.com/rusen-cakir-636599-yazar-yazisi-ocalan-in-islamiyet-ile-ilgisi>.
- Danış, D. (2011). “Demografi: Sosyolojik Bakış, Göç”. (PDF). Erişim adresi: https://acikders.tuba.gov.tr/pluginfile.php/4149/mod_resource/content/1/TUBA5.pdf.
- Diyanet Bakanlığı. (2014). “Kuran Sureleri ve Anlamları”. Erişim adresi: <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Hucur%C3%A2t-suresi/4622/10-ayet-tefsiri>
- Ekinci, T. Z. (2006). “Kürt Siyasal Hareketinin Sınıfsal Temelleri”. Erişim adresi: www.gelawej.net.
- Ekşi sözlük. (2012). “Patrimonyal Devlet”. Erişim adresi: <https://eksisozluk.com/patrimonyal-devlet-484895>.
- Eli, M. (2018). “200. Yılında Marx, Kürtlere Ne Söyleyebilir?”. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/06/06/200-yilinda-marx-kurtlere-ne-soyleyebilir>.
- Eraydın, Ö. (2008). “Dilin Milliyetçilik Hareketindeki Rolü: Qubec Milliyetçilik Hareketi Uluslararası Politikada Yeni Alanlar/Bakışlar”. Erişim adresi: www.linguapax.org/congres/taller/taller3/article17_ang.html
- Etimoloji, Türkçe. (2011). “Medya”. Erişim adresi: <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/medya>.
- Fırat, Ü. (2006), “DDKO Söyleşisi, Kovara Bir (Bir Dergisi)” Erişim adresi: <http://www.kovarabir.com/umitfirat-ddko-soylesisi>.
- Fraser, N. (2000). “Rethinking Recognition”. Erişim adresi: <https://newleftreview.org/II/3/nancy-fraser-rethinking-recognition>.
- Gençtürk, T. (2012).” Terör Kavramı ve Uluslararası Terörizme Farklı Yaklaşımlar”. *Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara. Erişim adresi: <http://sam.baskent.edu.tr/raporlar.php>

- Günaydın, A. (2020). “Kürtçe tiyatro yasağına siyasi partilerden ortak tepki: Yapılan Kürt düşmanlığıdır”. Erişim adresi: <https://www.indyturk.com/node/257851/haber/k%C3%BCrt%C3%A7e-tiyatro-yasa%C4%9F%C4%B1na-siyasi-partilerden-ortak-tepki-yap%C4%B1lan-k%C3%BCrt-d%C3%BC%C5%9Fmanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1d%C4%B1r>
- Gonca, Ş. (2015. 8. Eylül). “PKK’nın Amacı Hâlâ Bağımsızlık”. Erişim adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/pkknin-amaci-hala-bagimsizlik>.
- Gül, E. ve Bora, Ç. (2015). “2013 Verileriyle Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması”. (PDF). Erişim adresi: https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_07_2015.pdf.
- Günaydın, A. (2021). “Bêrû isimli Kürtçe tiyatro oyununun yasağı hukuka "uygun" bulundu... Doğan: Karar, kamusal alanda Kürtçenin kullanımına yönelik bir müdahaledir”. Erişim adresi: <https://www.indyturk.com/node/374916/k%C3%BCrt%C3%BCr/b%C3%AAr%C3%BB-isimli-k%C3%BCrt%C3%A7e-tiyatro-oyununun-yasa%C4%9F%C4%B1-hukuka-uygun-bulundu%E2%80%A6-do%C4%9Fan-karar>.
- Gürer, Ç. (2015). “Aktörün Perspektifinden Demokratik Özerkliğe Bakmak: Kürt Siyasal Hareketinin Demokratik Özerklik Yaklaşımı”. Erişim adresi: <https://demos.org.tr/kurt-sorununun-cozumunde-demokratik-ozerklik-idari-liberal-ve-liberter-boyutlari/>.
- Harlak, H. (2010). “Sosyal Kimlik Kuramı”. (PDF). Erişim adresi: <https://akademik.adu.edu.tr/bolum/fef/psikoloji/webfolders/topics/Gruplararası%C4%B1%20%C4%B0li%C5%9Fkiler%20-2.pdf>.
- HDP resmi sitesi, “Kimlik Farklılıkları” (2014). Erişim adresi: <https://hdp.org.tr/tr/ayhan-turkiye-de-farkli-kimliklerin-ozgur-esit-bir-arada-bulunabilecegini-savunduk/4865/index.html>
- HDP’lilerin Demeçleri (2013). Erişim adresi: <https://www.kurdistan24.net/tr/news/c2cbb727-81fe-4b77-a332-416eadbb8a50>
- Işık, A. (2013). “Kürt Teavun Ve Terrakki Cemiyeti Ve Gazetesi 1908-1909”. Erişim adresi: http://www.academia.edu/5505013/K%C3%BCrt_Teav%C3%BCn_ve_Terakki_Cemiyeti_ve_Gazetesi.
- İşkur, (2019). “Türkiye İş Kurumu istatistikleri”. Erişim adresi: <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/#macro-mediaList-folder-14918>
- Karasu, D. (2014, 18 Ocak). “Sosyolojiyi Anlamak”. Erişim adresi: <http://sosyolojiyi-anlamak.blogspot.com/2014/01/xix-yuzyilda-milliyetcilik-dusuncesi.html>.
- Kotan, M. (2007). “Tarihin Karartılması Eylemi Üzerine Somut Bir Örnek: DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları)”. Erişim adresi: <http://www.kovarabir.com/mumtaz-kotan-ddkodevrimci-dogu-kultur-ocaklari>.
- Kürt Gazeteciliğinin Gelişim Evresi (2014). Erişim adresi: <http://candname.com/kurt-gazeteciliginin-gelisim-evresi/>
- “Kürt Hareketi Yeniden Yapılanıyor” (2015, 8 Ekim). Erişim adresi: <https://tr.boell.org/tr/2015/04/24/kuert-hareketi-yeniden-yapilaniyor>.
- “Kürt Medyasının Yeni Merkezi Diyarbakır oldu”. (2014). Erişim adresi: <http://t24.com.tr/haber/kurt-medyasinin-yeni-merkezi-diyarbakir-oldu,250600>
- Kürdistan24.net, 14 Eylül 2020. Erişim adresi: <https://www.kurdistan24.net/tr/story/13094-Sanat%C3%A7%C4%B1-Perwer:-K%C3%BCrtler-iradesini-ortaya-koymal%C4%B1>

- Leydet, D. (2014). "Citizenship". N. Z. Edward (Ed.). The stanford encylopedya of philosophy. Erişim adresi: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/citizenship>.
- Milliyetçilik (t.y.). Milliyetçilik wiki içinde. 9 Şubat 2015 tarihinde <https://tr.wikipedia.org/wiki> adresinden erişildi.
- NUCE ve ROJ TV Kapatıldı (2013, 3 Temmuz). Erişim adresi: <http://www.ensonhaber.com/nuce-ve-roj-tv-kapatildi-2013-07-03.html>.
- Öcalan, A (2012). "Med TV Konuşmaları" [Video]. Erişim adresi: <https://www.daily-motion.com/video/x303xfe>
- Özcan, A. ve Aküzüm, U. (2012). "Düşünmek ve Düşlemek Arasında Kürt Meselesi: Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu". Arı Hareketi". (PDF). Erişim adresi: <https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/dc3bcsc3bcnmek-dc3bcslemek-kurt-meselesi-2012.pdf>.
- Özgür Gündem Gazetesi, 14 Mart 2016. Erişim adresi. <https://www.tr724.com/tag/ozgur-gundem/>
- Renan, E. (2012). "Qu Est Ce Qu Une Nation". (PDF). Erişim adresi: <https://www.humanityinaction.org/files/569-E.Renan-WhatisaNation.pdf>.
- Özgür Basına Saldırılara En İyi Cevap: Welat Yine Yayında. (2017, 29 Ağıstos). Erişim adresi: anfurkce.com/kultur/Oezguer-basina-saldirilara-en-iyi-cevap-welat-yine-yayinda-95336.
- Sosyal Sigortalar Kurumu. (2018). "SSK İstihdam İstatistikleri". Erişim adresi: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari
- Ünker, P, "Türkiye’de Kürtlere Yönelik İrkçi Saldırılar Artıyor Mu?" (2019). Erişim adresi: <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-k%C3%BCrtlere-y%C3%B6nelik-%C4%B1rk%C3%A7%C4%B1-sald%C4%B1r%C4%B1lar-art%C4%B1yor-mu/a-50893080>
- Yalçın, S. "Bu gazeteci üslubu kimden miras kaldı". (2010). Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/bu-gazeteci-uslubu-kimden-miras-kaldi-14169072>.
- Yeğen, M. (2005). "Kürt Seçmenlerin Oy Verme Dinamikleri: Kuzeydoğı-Ortadoğı-Güneydoğı Anadolu Alt Bölgelerinde Seçmenlerin Siyasal Tercihlerinin Sosyolojik Analizi". (PDF). Erişim adresi: <https://yada.org.tr/wp-content/uploads/2013/03/14-K%C3%BCrt-Se%C3%A7menlerin-Oy-Verme-Dinamikleri-Kuzeydo%C4%9Fu-Ortado%C4%9Fu-ve-G%C3%BCneydo%C4%9Fu-Anadolu-Alt-B%C3%B6lgelerinde-Se%C3%A7menlerin-Siyasal-Tercihlerinin-Sosyolojik-Analizi.pdf>.
- Yıldırım, E. (2016). "HDP’nin Nasyonal Sosyalizmi ve Özyönetim". Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ergunyildirim/hdpunin-nasyonal-sosyalizmi-ve-ozyonetim-2026240>,
- Yıldız, A. (2011). "Kürt Milliyetçiliğinin İslam’la İmtihani". Erişim adresi: <https://groups.google.com/forum/#!topic/mkatmer/LY2PTZbaQPY>.
- Yüksek Seçim Kurulu, (1999-2000), "Seçim Sonuçları İstatistikleri". Erişim adresi: <https://www.ysk.gov.tr/tr/18-nisan-1999-mahalli-idareler-genel-secimi/2805>

EKLER

EK 1: Görüşme Soruları

1. Kürt kimliği ya da etnik kimliğin konusunda yeterli düzeyde bir bilince ve duyarlılığa sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?
2. Kürt milliyetçiliğinin/Etnik bilincinin zaman içinde nasıl oluştuğu konusunda neler söylemek istersiniz?
3. Sizce milliyetçilik nedir?
4. Kürt milliyetçiliği nedir? Nasıl tanımlarsınız? Kürt milliyetçiliğinin özellikleri nelerdir?(Temel karakterleri sorgulanacak)
5. Milliyetçiliğin Kürt kimliğine katkıları var mıdır? Varsa bunu nasıl açıklarsınız?
6. Sizce Kürt Milliyetçiliğinin/etnik kimlik bilincinin gelişiminde hangi faktörler nasıl etkili oldu?
7. “Kürt Devleti” kavramı hakkında ne düşünüyorsunuz?
8. Sizce Kürt Milliyetçiliğinin/etnik bilincinin gelişiminde PKK’nın etkisi nedir?
9. Bölgede Kürt kimliğinin/milliyetçiliğinin gelişiminde Kürt Aydınlarının, Kürt toplumu içinde etkili olan, görüşlerine önem verilen kişilerinin bir etkisi var mıdır? Varsa bu etkiyi açıklayınız?
10. Bölgede Kürt kimliğinin/milliyetçiliğinin gelişiminde, kurulmuş olan Kürt Partilerinin (HEP, DEP, HADEP, BDP, HDP gibi) etkileri/katkıları konusunda neler söyleyebilirsiniz?
11. Sizce Kürt milliyetçiliği ve demokrasi arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?
12. Sizce Kürt milliyetçiliği demokratik karakterli bir hareket midir? Açıklayınız?
13. Sizce Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde siyasetin/siyasi kurumların bir etkisi var mıdır? Varsa açıklayınız?
14. Sizce Kürt milliyetçiliğinin bir ideolojisi var mı? Varsa nedenini açıklayınız? (Solcu/Sosyalist, Sağ veya Muhafazakâr bağlamında değerlendirilmesi istenecek)
15. Sizce şiddet nedir? Şiddeti nasıl tanımlarsınız? Çevrenizde veya hayatınızda şiddet olarak tanımladığınız olaylar yaşandı mı? Yaşandı ise kaynağı sizce neydi?
16. Türkiye’de Kürtlere yönelik çeşitli düzeylerde, şekillerde şiddetin olduğunu düşünüyor musunuz? (Şiddet varsa, Kürtlerin buna tepkisi ne olmuştur?) Açıklayınız?
17. Kürt kimliği veya etnik kimlik bilinci konusunda artan farkındalığı, duyarlılığı, ne düzeyde PKK ile açıklayabiliriz? Sizce Kürt milliyetçiliğinin gelişmesi ile silahlı eylemler arasında bir ilişki var mı?
18. Kürt Milliyetçiliğinin gelişiminde medyanın etkisi konusunda neler söylemek istersiniz (Türk ve Kürt medyası)
19. Sizce Kürt medyasının özellikleri nelerdir? Bunların Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde nasıl bir etkisi olmuştur? (Türk ve Kürt medyasını dikkate alarak)
20. Dini, Kürt kimliğinin bir parçası olarak görüyor musunuz? Neden?
21. Kürt milliyetçiliği ile İslamiyet arasında sizce olumlu veya olumsuz bir ilişki var mı? (İslam etnik kimlik bilincinin gelişiminde engel mi destekleyici bir unsur mu)?
22. Sizce Milliyetçilik, din ile örtüşür mü? (“Din”, Kürt Milliyetçiliğinin bir parçası mıdır? Yoksa Kürt milliyetçiliği dini dışlıyor mu?)
23. Kürtlerde etnik bilincin gelişimi ile birlikte dindarlık zayıflıyor mu? Diğer bir ifade ile Kürtlerin PKK ve Kürt siyasi partilerle kimliğinin gelişimi ile dindarlığın zayıflaması arasında bir ilişki var mı? Bu konuda neler söylemek istersiniz.
24. Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde Kürtçenin kullanılmasının/kullanılmamasının bir etkisi var mı? Bu konuda neler söylemek istersiniz

25. Kürtlerin kentlerde karşılaştıkları olayların, durumların, yürüttükleri faaliyetlerin ya da ekonomik durumlarının Kürt milliyetçiliğinin gelişimine olumlu veya olumsuz katkısı var mıdır? Açıklar mısınız?
26. Sizce Kürtlerin kente göç sonrasında etnik bilinçlerinde veya milliyetçi tutumlarında bir değişiklik oldu mu? Olduysa nasıl bir değişim olmuştur? Açıklar mısınız?
27. Sizce kentleşmenin veya şehirlerde yaşamanın Kürtlerin etnik bilinçlerinde veya milliyetçi tutumlarında bir değişim yarattığını düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?
28. Sizce Kürtlerin yaşadıkları bölgelerden göç etmesinin nedeni nedir? Bunun Kürt milliyetçiliğinin gelişiminde etkisi olmuş mudur? Açıklar mısınız?
29. Sizce PKK ne ifade ediyor, PKK'yı nasıl tanımlarsınız? Amaçları, hedefleri, yöntemlerini doğru buluyor musunuz?
30. Sizce Kürt etnik bilincinin veya milliyetçiliğinin gelişimi ile sosyalizm arasında bir ilişki var mı?
31. Türklerin ya da Türk devletinin Kürtlere karşı tavrını nasıl değerlendiriyorsunuz? Türkler ya da Türk devleti Kürtleri kabul mü ediyor, dışlıyor mu? Sizce bu tavrın Kürt milliyetçiliğine etkisi nedir?
32. Sizce Türkiye'de Kürtler ve Türkler eşit şartlar altında (siyasi, ekonomik, kültürel vb.) yaşıyor mu? Açıklar mısınız?
33. Sizce ayrımcılık, ötekileştirme nedir? Kürtlerin ayrımcılığa uğradığını, ötekileştirildiğini düşünüyor musunuz? Açıklar mısınız?
34. Sizce devlet veya Türkler Kürtleri ötekileştiriyor/ayırmlaştırıyor mu? Bunun Kürt kimliği ya da milliyetçiliğine bir etkisi oldu mu/olduysa nasıl, açıklar mısınız?
35. Sizce Kürt Milliyetçiliği, ötekileştirici/ayırmlaştırıcı özellikleri bünyesinde barındırmakta mıdır?
36. Sizce eğitim nedir? Eğitim olanaklarından yararlanmak Kimlik farkındalığının artmasına veya milliyetçi tutumların gelişmesine katkı sağlar mı?
37. Bugün okullarda verilen eğitim Kürtlerin beklentilerini karşılıyor mu? Nasıl bir eğitim istiyorsunuz?
38. Günümüzde uluslararası alanda yaşanan siyasi/politik/kültürel gelişmelerin Kürt milliyetçiliğine, Kürt kimliğine bir etkisi oldu mu? Açıklar mısınız?

EK 2: Görüşmeci Listesi

- 1- Görüşmeci (1): E.O, Erkek, 51, Okul Müdürü
- 2- Görüşmeci (2): Ü.B.T, Erkek, 44, Psikolog
- 3- Görüşmeci (3): F.H, Erkek, 60, Kürd-i Der Başkanı
- 4- Görüşmeci (4): F.E, Erkek, 51, Akademisyen
- 5- Görüşmeci (5): M.T, Kadın, 21, Öğrenci
- 6- Görüşmeci (6): D.D, Erkek, 22, Öğrenci
- 7- Görüşmeci (7): Ş.O, Kadın, 27, Öğretmen, Özel Okul
- 8- Görüşmeci (8): G.A, Kadın, 34, Belediye Başkanı
- 9- Görüşmeci (9): S.E, Erkek, 29, Eczacı
- 10- Görüşmeci (10): A.K, Erkek, 41, Belediye Çalışanı
- 11- Görüşmeci (11): N.Y, Erkek, 46, Belediye Meclis Üyesi
- 12- Görüşmeci (12): M.G, Erkek, 42, Memur
- 13- Görüşmeci (13): C.M, Erkek, 52, Öğretmen
- 14- Görüşmeci (14): B.K, Erkek, 31, Belediye İşçisi
- 15- Görüşmeci (15): M.M, Erkek, 53, Şoför
- 16- Görüşmeci (16): H.D, Erkek, 22, Öğrenci
- 17- Görüşmeci (17): P.K, Kadın, 39, Öğretmen
- 18- Görüşmeci (18): A.T.V, Erkek, 39, Emlakçı, Maz-Der Üyesi
- 19- Görüşmeci (19): M.Z.E, Erkek, 45, Nakliyecisi
- 20- Görüşmeci (20): Z.Ş, Kadın, 31, Öğretmen
- 21- Görüşmeci (21): K.B, Kadın, 27, Özel Okul Sekreteri
- 22- Görüşmeci (22): (Görüşme Değerlendirme Kapsamına Alınmamıştır.)
- 23- Görüşmeci (23): O.B, Erkek, 60, İşçi Emeklisi
- 24- Görüşmeci (24): (Görüşme Değerlendirme Kapsamına Alınmamıştır.)
- 25- Görüşmeci (25): T.T, Kadın, 39, Takı Tasarımcısı
- 26- Görüşmeci (26): S.A, Erkek, 33, Muhasebeci
- 27- Görüşmeci (27): D.E, Erkek, 26, İşsiz
- 28- Görüşmeci (28): (Görüşme Değerlendirme Kapsamına Alınmamıştır.)
- 29- Görüşmeci (29): Z.E, Erkek, 40, Avukat
- 30- Görüşmeci (30): (Görüşme Değerlendirme Kapsamına Alınmamıştır.)
- 31- Görüşmeci (31): A.D.E, Kadın, 25, Dershane Öğretmeni
- 32- Görüşmeci (32): M.G, Erkek, 28, Öğretmen
- 33- Görüşmeci (33): H.Ö, Kadın, 35, Öğretmen
- 34- Görüşmeci (34): (Görüşme Değerlendirme Kapsamına Alınmamıştır.)
- 35- Görüşmeci (35): R.S, Erkek, 35, HDP Parti Üyesi
- 36- Görüşmeci (36): C.M, Erkek, 53, Esnaf
- 37- Görüşmeci (37): A.T, Erkek, 37, Kürd-i Der Üyesi, Esnaf
- 38- Görüşmeci (38): Y.Ç, Erkek, 37, Kürdi-Der Üyesi
- 39- Görüşmeci (39): E.T, Erkek, 37, İşletmeci
- 40- Görüşmeci (40): R.E, Kadın, 41, Sosyolog
- 41- Görüşmeci (41): M.N, Kadın, 35, Ev Hanımı
- 42- Görüşmeci (42): H.Ö, Kadın, 32, Ev Hanımı
- 43- Görüşmeci (43): A. H, Erkek, 43, HDP Üyesi, Serbest Meslek
- 44- Görüşmeci (44): O.K, Erkek, 46, HDP Üyesi
- 45- Görüşmeci (45): A.C, Erkek, 34, Gazeteci
- 46- Görüşmeci (46): R.Ç, Erkek, 40, HDP Üyesi, İş İnsanı

- 47- Görüşmeci (47): Z.K. Erkek, 29, Bahar Kùltür Merkezi Üyesi, İşletmeci
48- Görüşmeci (48): S.E. Erkek, 59, Sosyal Kabul Gören Kişı
49- Görüşmeci (49): A.T. Erkek, 48, Bahar Kùltür Merkezi Üyesi, Sanatçı
50- Görüşmeci (50): Ş.Ç, Kadın, 25, HDP Gençlik Merkezi

